NAMAZ - DEVAM 3
NAMAZIN ALTINCI ŞARTI BAŞKA MEŞGULİYETLERİ TERK 8
NAMAZIN YEDİNCİ ŞARTI: KIBLE 15
NAMAZIN ŞARTLARI ÜZERİNE MUHTELİF HADİSLER 24
* ÇOCUK TAŞIMAK 24
*NAMAZDA UYUKLAMAK 24
* SAÇIN ÖRÜLÜP BAGLANMASI 25
* İKİ HABÎSİN (BÜYÜK VE KÜÇÜK ABDEST) SIKIŞMASI 26
SEHİV VE TİLÂVET SECDELERİ 27
* SEHİV SECDESİ 27
TİLÂVET SECDESİ 33
UMUMÎ AÇIKLAMA: 33
İHTİLAFLAR: 34
TİLÂVET SECDESİNİN HÜKMÜ 34
BAZI HÜKÜMLER: 35
TİLAVET SECDESİNİN FAZİLETİ 37
GARÂNÎK HADİSESİ 39
NETİCE: 39
RİVAYET 40
ŞEYTAN KUR'ÂNA MÜDAHALE EDEMEDİ" 42
KALPLERİ KÖR... 42
Temennî'nin Birinci Ma'nâsına Göre Âyetin Ma'nâsı: 42
Temennî'nin İkinci Ma'nâsına Göre Âyetin Ma'nâsı: 43
ŞÜKÜR SECDESİ 50
ALTINCI BÂB 51
CEMAATLE NAMAZ 51
BİRİNCİ FASIL 52
CEMAAT NAMAZININ FAZİLETİ 52
UMUMİ AÇIKLAMA 52
İKİNCİ FASIL 57
CEMAATİN VÜCÛBU VE CEMAATE DEVAM 57
ÜÇÜNCÜ FASIL 62
ÖZÜR SEBEBİYLE CEMAATİN TERKİ 62
DÖRDÜNCÜ FASIL 64
İMAMIN VASFI 64
BEŞİNCİ FASIL 75
ME'MUMLA (İMAMA UYAN) İLGİLİ HÜKÜMLER 75
SAFLARIN TERTİBİ, İKTİDANIN ŞARTLARI VE ME'MÛMUN ÂDABI HAKKINDA 75
YEDİNCİ BÂB 95
CUMA NAMAZI 95
CAMİYE GİRME VE CÂMİDE OTURMA ÂDÂBI 95
UMUMÎ AÇIKLAMA 95
BİRİNCİ FASIL 96
CUMA NAMAZININ FAZİLETİ, VÜCÛBU VE AHKÂMI 96
İKİNCİ FASIL 106
CUMANIN VAKTİ VE EZANI HAKKINDA 106
ÜÇÜNCÜ FASIL 107
HUTBE VE HUTBE İLE İLGİLİ HUSUSLAR 107
DÖRDÜNCÜ FASIL 115

NAMAZ VE HUTBEDE KIRÂAT 115
BEŞİNCİ FASIL 117
CAMİYE GİRME VE OTURMA ÂDÂBI 117
SEKİZİNCİ BÂB 121
YOLCU NAMAZI 121
HAVF (KORKU) NAMAZI BÂBI 122
UMUMİ AÇIKLAMA 122
Seferle İlgili Bazı Bilgiler: 123
Yolculugun Hükmü: 123
BİRİNCİ FASIL 123
NAMAZIN KASRI (KISALTILMASI) 123
İKİNCİ FASIL 129
SEFERDE İKİ NAMAZIN CEMEDİLMESİ 129
ÜÇÜNCÜ FASIL 133
YOLCULUKTA NAFİLE NAMAZLAR 133
KORKU NAMAZI BÂBI 135
UMUMÎ AÇIKLAMA: 135
İKİNCİ KISIM 140
NAFİLE NAMAZLAR 140
BİRİNCİ BÂB 140
VAKTE MAKRÛN OLAN NAFİLELER 140
BİRİNCİ FASIL 142
BEŞ VAKİT NAMAZA BAGLI (RÂTİP) NAFİLELER 142
UMUMÎ AÇIKLAMA 142
ÖĞLENİN SÜNNETLERİ 151
İKİNDİNİN SÜNNETİ 153
AKŞAMIN SÜNNETİ 155
YATSININ NAFİLESİ 158
CUMANIN NAFİLELERİ 158
İKİNCİ FASIL 160
VİTİR NAMAZI 160
UMUMÎ AÇIKLAMA: 160
ÜÇÜNCÜ FASIL 169
GECE NAMAZI 169
KIYÂMU'L-LEYL VE EHEMMİYETİ 178
KIYÂMU'L-LEYL (GECE KALKIŞI): 178
KIYÂMU'L-LEYL'İN MÜDDETİ: 180
DÖRDÜNCÜ FASIL 182
KUŞLUK NAMAZI 182
BEŞİNCİ FASIL 185
RAMAZANDA GECE KALKIŞI VE TERAVİH 185
TERAVİH NAMAZI 185
ALTINCI FASIL 190
BAYRAM NAMAZLARI 190
UMUMÎ AÇIKLAMA: 190
CUMA VE BAYRAMIN AYNI GÜNE RASTLAMASI 194
İKİNCİ BÂB 198
BAZI SEBEPLERE BAGLI NAFİLELER 198
NAMAZA MÜTEALLİK BAZI HADİSLER 199
UMUMÎ AÇIKLAMA 199

BİRİNCİ FASIL 199
KÜSÛF NAMAZI 199
İKİNCİ FASIL 201
İSTİSKA (YAGMUR) NAMAZI 201
ÜÇÜNCÜ FASIL 202
CENAZE NAMAZI 202
DÖRDÜNCÜ FASIL 216
MÜTEFERRİK NAMAZLAR TAHİYYETÜ'L-MESCİD 216
İSTİHARE NAMAZI 217
UMUMÎ AÇIKLAMA: 217
HÂCET NAMAZI 219
TESBİH NAMAZI 219
NAMAZLA İLGİLİ BAZI HADİSLER 220
ORUÇ BÖLÜMÜ 225
BİRİNCİ BAB 227
ORUCUN VE RAMAZAN AYININ FAZİLETİ 227
UMUMÎ AÇIKLAMA: 227
İKİNCİ BÂB 232
ORUCUN FARZLARI, SÜNNETLERİ VE AHKÂMI 232
FASIL 239
ORUCUN RÜKÜNLERİ 239
NİYYET 239
NAFİLE ORUCUN NİYYETİ 239
ORUCU BOZAN ŞEYLERDEN KAÇINMAK 241
ÖPME VE MÜBAŞERET 243
UNUTARAK ORUCU BOZMA 245
ORUCUN ZAMANI 246
AŞÛRA ORUCU 247
RECEB ORUCU 250
ŞÂBAN ORUCU 250
ŞEVVAL'DEN ALTI GÜN 252
ZİLHİCCE'DEN ON GÜN 252
HAFTANIN GÜNLERİ 254
EYYÂMU'L-BÎ'Z 255
ORUCUN HARAM OLDUĞU GÜNLER 257
ORUCUN SÜNNETLERİ 261
İFTAR VAKTİ 265
İFTARDA TA'CİL 266
ÜÇÜNCÜ BAB 271
ORUCU AÇMANIN MÜBAH OLMA ŞARTLARI 271
ORUCU YEMEYİ GEREKTİREN ŞEYLER 276
KEFARET 280
SABIR BÖLÜMÜ 285
UMUMÎ AÇIKLAMA: 285

-3- وعن معاوية بن الحكم السلمى رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه:]بَيْنَا أنَا أُصَلِّي مَعَ رَسولِ اللّٰهِ # إذْ عَطَسَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ. فَقُلْتُ: يَرْحَمُكَ اللّٰهُ فَرَمانِى الْقَوْمُ بِأبْصارِهِمْ. فَقُلْتُ: وَاثُكْلُ أُمَّيَاهُ، مَا شَأنُكُمْ تَنْظُرُونَ إلىَّ، فَجَعَلُوا يَضْرِبُونَ بِأيْدِيهِمْ عَلى أفْخَاذِهِمْ يُصَمِّتُونَنِى، فَلَمَّا قَضى # الصَّـَةَ، بِأبِى

هُوَ وَأُمِّى مَا رَأَيْتُ مُعَلِّماً قَبْلَهُ، وَ بَعْدَهُ أَحْسَنَ تَعْلِيماً مِنْهُ، فَوَاللهِ مَا كَهَرَنِى، وَ ضَرَبَنِى، وَ شَتَمَنِى، وَلكِنْ قالَ: إنَّ هذِهِ الصَّلاَةَ يَصْلُحُ فِيهَا شَىْءٌ مِنْ كَلاَمِ النَّاسِ، إنَّمَا هِىَ التَّسْبِيحُ وَالتَّكْبِيرُ، وَقِرَاءَةُ الْقُرآنِ، فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: إنِّى حَدِيثُ عَهْدٍ بِجَاهِلِيَّةٍ، وَقَدْ جَاءَنَا اللهُ تَعالى بِاَلسْلاَمِ، وَإنَّ مِنَّا رِجَاً يَأتُونَ الْكُهَّانَ؟ قالَ: فَلاَ تَأتِهِمْ. قُلْتُ: وَمِنَّا رِجَالٌ يَتَطَيَّرُونَ؟ قالَ: ذَاكَ شَىْءٌ يَجِدُونَهُ فِي صُدُورِهِمْ فَلاَ يَصُدُّهُمْ. قُلْتُ: وَمِنَّا رِجَالٌ يَخُطُّونَ؟ قَالَ: كانَ نَبىٌّ مِنَ اَنْبِيَاءِ يَخُطُّ، فَمَنْ وَافقَ خَطَّهُ فَذَاكَ. قُلْتُ: وَإنَّهُ كَانَ لِى جَارِيَةٌ تَرْعَى غَنَماً قِبَلَ أُحُدٍ وَالْجَوانِيَّةِ، فَاطَّلَعْتُ ذَاتَ يَوْمٍ فَإذَا الذِّئْبُ قَدْ ذَهَبَ بِشَاةٍ مِنْ غَنَمِهَا، وَأنَا رَجُلٌ مِنْ بَنِى آدَمَ آسَفُ كَمَا يَأسَفُونَ، فَصَكَكْتُهَا صَكَّةً. قالَ: فَعَظَّمَ رَسُولُ اللهِ # ذَلِكَ عَلى، فَقُلْتُ: أفَلاَ أعْتِقُهَا؟ قَالَ: ائْتِنِى بِهَا، فَأتَيْتُهُ بِهَا، فقَالَ لَهَا: أيْنَ اللهُ؟ قَالَتْ: في السَّمَاءِ. قالَ: مَنْ أنَا؟ قالَتْ: أنْتَ رَسُولُ اللهِ. قالَ: أعْتِقْهَا فإنَّهَا مُؤمِنَةٌ[. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.»الكَهْرُ«: الزبر والنهر.»وَالتَّطَيُّرُ«: التشَاؤُم بالشئ.»وَالخَط«: هو الذى يفعله المنجم في الرمل بأصابعه ويحكم عليه ويخرج به الضمير .

»وَاٰسَفُ«: الغضب.»وَالصَّكُّ«: الضرب واللطم .

3. (2710)- Mu'âviye İbnu'l-Hakem es-Sülemî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte namaz kılıyordum. Derken cemaatten bir şahıs hapşırdı. Ben:
"Yerhamükallah" dedim. Cemaattakiler bana bed bed baktılar. Bunun üzerine (kızıp):
"Vay başıma gelen, niye bana böyle bakıyorsunuz?" dedim. Bu sefer ellerini dizlerine vurarak beni susturmak istediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namazı bitirince (bana iyi davrandı), annem babam O'na fedâ olsun, ben O'ndan, ne önce ne de sonra, ondan daha iyi öğreten bir muallim görmedim. Allah'a yemin olsun O beni ne azarladı, ne dövdü, ne de betimi yıktı; sadece:
"Namazda insan kelamından (dünyevî) bir söz münasib değildir, ona uygun olan söz, tesbîh, tekbîr ve Kur'an kırâatıdır!" dedi. ben:
"Ey Allah'ın Resûlü, dedim, ben cahiliyeden daha yeni çıkmış birisiyim. Allah bize İslam'ı lutfetti ama bizde öyleleri var ki, hâlâ kâhinlere geliyorlar, (bu hususta ne tavsiye edersiniz?)"dedim.
"Sen onlara gitme!" buyurdu. Ben tekrar:
"Bizde (kuşun uçuşuna vs'ye bakarak) uğursuzluk çıkaranlar da var?" dedim. Cevaben:
"Bu (uğursuzluk zannı) kalplerinde mevcut olan bir (kuruntu)dur. Sakın onları (gayelerine gitmekten) alıkoymasın!" dedi. Ben:
"Bizde, kuma hatlar çizerek fala bakanlar da var?" dedim. Şu açıklamayı yaptı:
"Peygamberlerden biri de (kuma) çizgi çizerdi. Kim çizgisini onun çizgisine uygun düşürürse isabet eder!" buyurdu. Ben:
"Benim bir câriyem vardı. Uhud ve Cevâniyye taraflarında koyun otlatırdı. Bir gün öğrendim ki[1] bir kurt peyda olmuş ve sürüden bir koyun götürmüş. Ben bir insanoğluyum, herkes gibi bende öfkelenirim. (Bu hadise yüzünden kızıp) câriyeye bir tokat aşkettim. (Râvi der ki: Bu sözümü işitince) Resûlullah tokadımı fazla buldu, (yakıştıramadı).
"O halde onu âzad etmiyeyim mi?" dedim.
"Bana bir getir hele!" dedi. Ben de câriyeyi ona getirdim. Ona:
"Allah nerde?" diye sordu. Câriye:
"Semâda!" diye cevap verdi. Bu sefer:
"Ben kimim?"diye sordu. O da:
"Sen Resûlullah'sın" diye cevap verdi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm:
"Onu âzad et, çünkü mü'mine'dir"buyurdu."[2]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis de bidâyette namazda konuşulduğunu aksettirmektedir. Râvi Hz. Muâviye, konuşma yasağının geldiğinden habersiz olduğu için hapşırana yerhamukallah demiştir. Cemaat, bu davranışın uygunsuzluğunu

[1] veya "bir gün yanına gittim...."
[2] Müslim, Mesâcid: 33, (537); Ebû Dâvud, Salât: 171, (930, 931); Nesâî, Sehv: 20, (3, 14-18); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/6-7.

bakışlarıyla ihsâs etmiş, bu durumdan rahatsız olan Muâviye (radıyallâhu anh) birden kızıp bazı gereksiz sözler sarfetmiştir. Cemaat bu sefer ellerini dizlerine vurarak aksülamel gösterip susmasını işâret etmişlerdir.
Hemen kaydedelim ki, namaz esnasında meşrû olan bir îkâz "sübhânallah!" denilerek yapılmalıdır, elleri vurarak değil. Âlimler buradaki el vurma hadisesini, bu vak'ânın, mezkur edebin teşriînden önceye ait olmasıyla izah ederler. Zîra Resûlullah namazda ikaz edebini: "Erkekler sübhânallah! diyerek, kadınlar da el çırparak yapmalıdır!" diyerek teşrî buyurmuştur.
2- Hadiseyi rivâyet eden sahâbîye, en ziyade te'sir eden ve kalbini fetheden husus, namazdan sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın onu ikaz tarzı olmuştur. O belki de, hatası sebebiyle en azından bir azarlama ile karşılama endişesi içinde idi. Fahr-i Kainat'ın tatlı ve müşfik ikazı bedeviyi mest etmiş olmalı ki: "Ondan ne önce, nede sonra onun kadar iyi öğreten bir muallim görmedim" demiştir.
Resûlullah'ın bu davranışı Mu'âviye İbnu'l-Hakem (radıyallâhu anh)'e bazı husûsî meraklarını sorma cesareti veriyor. Uğursuzluk (tetayyur), kâhine başvurma ve kum üzerine çizgi çekerek fala bakma (remil atma da denir) ile ilgili sorularını sorar ve cevaplar alır:
***** Resûlullah kâhin'e gitmeyi yasaklamıştır. Kâhin, gizli şeyleri bildiğini iddia eden kimsedir. Tîbî der ki: "Kâhin'le arrâf arasında fark vardır. Kâhin, gelecekte olacak şeyler hakkında bilgi iddiasında bulunur. Arrâf ise, çalınan şeyler ve yitiklerin yeri vs. hakkında bilgi iddiasında bulunur." Âlimler: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kâhine gitmeyi yasaklamıştır, çünkü onlar gâibden haber verirler. Bazen söyledikleri tesâdüfen gerçek çıkar, bunlar sebebiyle insanların fitneye düşmesinden ve (gaybı kimsenin bilemeyeceğine dair şer'î hüküm gibi) bir kısım dînî meselelerde îtikadlarının bozulacağından korkulur" demişlerdir. Dinimiz, kâhine gitmeyi, kâhinin sözüne inanmayı kesinlikle yasaklamıştır. Ayrıca kâhine verilecek ücreti de haram kılmıştır. Bu hususta müslüman ulemasının icmaı vardır. Mevzu üzerine vârid olan sahih hadislerden bir kaçını kaydediyoruz:
"Kim bir arrâfa bir şey sorarsa namazı kırk gün kabul edilmez."
"Kim bir arrâf'a ve bir kâhine gider ve onun söylediğini tasdik ederse Muhammed'e ineni inkâr etmiş olur."
***** Sadedinde olduğumuz hadis uğursuzluk addetmeyi de yasaklar. Hadiste tetayyur diye ifade edilir. Tetayyur, kuş ma'nâsına gelen tuyûr kelimesinden gelir. Eski Araplar kuşun hareketinden şu veya bu cihete uçmasından bir kısım ma'nâlar çıkarırlardı. Gerek hayır (tefâül=uğur) ve gerek şer ma'nâsı (teşâüm=uğursuzluk) çıkarılmış olsun hepsine tetayyur veya tıyara[3] dendiğini İbnu'l-Esîr, en-Nihâye'de belirtir. Araplar, cahiliye döneminde kuş ve ceylan gibi av hayvanlarından ma'nâ çıkarırlardı. Bunlardan bevârih (kişinin sağ tarafından sol tarafına geçenler) onların uğursuzluk getireceğine, sevânih olanların (yani sol taraftan sağ tarafa doğru geçenlerin) uğur getireceğine inanırlardı. Böylece bevârihle karşılaşan gitmek (veya yapmak üzere) çıktığı işinden vazgeçer, hedefine gitmezdi. Şeriatımız bunu kesinlikle yasaklamıştır. Sadedinde olduğumuz hadiste geçen Resûlullah'ın "Bu (uğursuzluk zannı) kalplerinde mevcut bir (kuruntu)dur, sakın onları (gayelerine gitmekten) alıkoymasın" sözü, açıkladığımız bu vak'âya parmak basar.
Yeri gelişken hemen belirtelim ki Fahr-i Kâinât Efendimiz, vahy-i ilâhiye mazhariyetin pek bâriz bir delili olarak, bu cümlede, bütün insanlığa şâmil belki de fıtrî diyebileceğimiz beşerî bir zaafı dile getirmektedir: Uğursuzluk duygusu hârici bir hakikata dayanmaktan ziyade kalplerde bulunan bir vehimdir, kişi imanının müdahalesi ile iradî olarak onunla mücadele etmezse, insanda galebe çalabilecek, hükmünü icrâ edebilecektir. Bir başka hadis bu duygunun, insanlığın tamamına şâmil bir zaaf olduğunu daha açık bir üslubla belirtir:
"Üç şey vardır, hiç kimse onlardan kurtulamaz:
"Uğursuzluk, hased, zan. Denildi ki: "Pekiyi ne yapalım?" Dedi ki: "Uğursuzluk içinden geçince (aldırma, planladığın, kararlaştırdığın işini) icra et. Hased edince (bu duygunun peşine düşüp gereğini) yapma. Zanna düşünce de tahkîk etme ve kalkma (peşine düşme)."
Kehânetle meşguliyet gibi, uğursuzluk inancının da, medenî seviyesi ne olursa olsun bütün insan cemiyetlerinde, her sınıf halkta rastlanan cihanşümûl hurâfelerden olduğu bilinen bir hususdur. Münâvi, buna bütün semâvî kitaplarda yer verilip yasaklandığını kaydeder. Hiçbir etnolojik çalışmaya dayanmayan Resûlullah'ın o devirde bunun cihanşümullüğünü belirtmesi, O'nun mûcizelerinden bir mûcizedir.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hâricî bir hakikata dayanmaksızın, insanların kalbinde bir vehim olarak bulunan bu duygunun ne bir hayrın celbine, ne de bir şerrin def'ine hiçbir tesiri bulunmadığını açık olarak ifade etmiş ve kalbe gelen bu vehmi hakikat rengiyle boyayarak, inanıp sonrada mucibiyle amelden kesinlikle menetmiştir. Şu hadis, tetayyuru şirk îlân etmektedir: "Tıyara şirk'tir. Ancak bizden kimse yoktur ki (ona uğursuzluk duygusu ârız olup, kalbine bazı şeylerden nefret hâkim olmasın). Ancak Cenâb-ı Hakk bu duyguyu tevekkülle giderir."
Dikkat edersek, hadiste اِلّاَ diye istisnâ edatı konmuş, istisnâ edilen şeyi muhatabın zihnine bırakmıştır. Âlimler bunu اِلّاَ وَقَدْ يَعْتَرِيهِ التَطَيُّرُ وَتَسْبَقُ الى قَلْبِهِ التَّطَيَّرُ diye tamamlamışlardır. Biz âlimlerin bu tamamlayıcı ilavelerini tercümede parantez içerisinde gösterdik. Şunu da belirtelimki Tirmizî' nin kaydına göre

[3] Münâvi, tıyara ile tetayyur arasında fark olduğunu kaydeder: Tetayyur, kalpde hissedilen kötülük (uğursuzluk hissidir); tıyara ise, onun mucibiyle ameldir.

Süleymân İbnu Harb hadisin إِلَّا dan sonra gelen kısmının İbnu Mes'ud'a ait bir derc olduğunu söylemiştir. Ancak, İbnu'l-Kattân bu iddiayı "Derc iddiası bir delil ile kabul edilir" diyerek reddetmiştir.
Uğursuzluk inancıyla amel etmenin (tıyare), bu hadiste şirk ilan edilmesinin izahı açıktır: Her çeşit hayr ve şerrin Allah'ın meşiet ve yaratmasıyla olduğuna inanmak, İslâm akîdesinin temel prensiplerinden biri olan tevhidin gereği olduğu halde, tetayyur inancıyla kişi, bunu, önüne çıkacak bir hayvana veya uçan kuşa vs'ye izafe etmiş olmakta, Allah'ı aradan çıkarmaktadır. Elbette bu, şirktir.
Hadisin sonunda çare de gösterilmektedir: Bu nevî fıtrî olan bu duygu kimin içinden geçecek olursa, herşeyin Allah'ın takdîr ve yaratmasıyla olduğunu düşünüp, O'nun takdirine tevekkül ederek işine devam edecektir, içine şeytanın attığı bu uğursuzluk düşüncesiyle yolundan, kararından geri dönmeyecektir. Bir başka ifade ile, içinden ihtiyarsız olarak geçen bu düşünceyi ameline aksettirmeyecek. Bu takdirde o düşünce ona zarar vermez, Allah'ın mağfiretine mazhar olur.
Nevevî der ki: "Âlimler demiştir ki: "Tıyare, (ihtiyarınız dışında) kalbinizde zorunlu olarak hissettiğiniz bir duygudur. Bu duygu sebebiyle kusur işlemiş sayılmaz, ayıplanmazsınız. Zîra bu, irade ile kazanılan bir hal değildir. Buna ilâhî teklif (sorumluluk) da terettüp etmez. Yeter ki, onun sebebiyle, kendinizi yapacağınız işlerden, tasarruflardan alıkoymayın. Bu inanç amelinize tesir ederse, bu sizin iktibasınız olur ve buna sorumluluk terettüp eder. İşte Resûlullah'ın yasaklaması buraya yani uğursuzluk duygusunun gereği ile amel etmeye, onun sebebiyle yapılacak işlerden vazgeçmeye girer."
Şu halde hadisteki nehiy, zâhiren,kalbe gelen vehme karşı gibi olsa da aslında, vehme değil, vehim mûcibince amele taalluk etmektedir.
* Çizgi ile fal'a gelince, İbnu'l-Arâbî'nin açıklamasına göre, kişi arrâf'a gelir. Arrâf'ın önünde bir oğlan vardır. Arrâf, kişinin müracaatı üzerine, oğlan çocuğuna bazı tılsımlı sözlerle emrederek kum üzerine çok sayıda çizgiler çizmesini söyler. Sonra da bu çizgilerin ikişer ikişer silinmesini emreder. Eğer en sona kalan çizgi çiftse kurtuluş ve başarıya delildir. Tek çizgi kalmış ise bu da kayba ve ye'se delildir.
Geçmiş peygamberlerden birinin bu sûretle fala bakması, onun bu çizgileri vasıta yaparak, ferasetiyle, merak edilen hususu bilmesini ifade eder. Bu peygamberin İdris veya Danyal (aleyhimasselâm) olduğu söylenmiştir.
Hadiste: "Kim çizgisini o peygamberin çizgisine muvafık düşürürse, bu takdirde isabet eder, yani tıpkı o peygamber gibi o da ferasetiyle hâli bilir" denmek istenmiştir.
Hadisten, remil falına fetva var gibi bir yanılgıya düşmek mümkündür, sathî bir bakış, hadisin zâhirinden böyle bir ma'nâya ulaşabilir. Ancak im'ân-ı nazar dediğimiz dikkatli bakış, remil falınında yasak olduğunu gösterir. Şöyle ki: "Hadiste cevaz, muhal olan bir şeye bağlanmaktadır. Yani: "Kim çizgisini o peygamberin çizgisine uygun kılabilirse..." sözünde ortaya konan şart, muhaldir. Çünkü hiç kimse, çizgisinin -hadiste isabetlilik için şart kılınmış olan- o uygunluğa sahip olduğunu bilemez. Bu şartla isabetlilik şansı olduğuna ve o şart da meçhul olduğuna göre, onunla iştigal yasaktır. Kadı İyâz'ın belirttiği üzere, bütün ulema bu hususta ittifak eder. Nevevî, bahsi şöyle özetler: Âlimler bu ibarenin ma'nâsında ihtilaf eder. Sahîh olan şudur: Hadisin ma'nâsı: "Kim çizgisini uygun düşürürse bu ona mübahtır, ancak, uygun düştüğünü bilme imkanımız yoktur, öyleyse mübah değildir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), "kim çizgisini ona uygun düşürürse mübahtır" demiş fakat: "Uygun düşüremezse haramdır" dememiştir. Tâ ki biri çıkıp da bu yasağın, çizgiye yer veren o peygambere de şâmil olduğu vehmine düşmesin. Böylece Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), remil falıyla meşgul olmayı bize yasaklarken, o peygamberin hürmetini korumuş oldu. Şu halde, hadis, remil falının o peygamber hakkında yasak olmadığını ifade eder ve: "Ona uygunluğu bilebilirseniz size de mübahtır, ancak siz onu bilemezsiniz" demek ister.
Âlimler, remil falı'nın mezkûr peygambere mübah kılınmış olsa bile, bizim şeriatımızda neshedilerek yasaklandığını da ifade ederler.
* Hadisin câriye ile alakalı kısmına gelince câriyeyi, müslüman olmasını şart kılan bazı kefâret borçlarına mukâbil âzad etmesi gerekmektedir. Bu sebeple câriyenin müslüman olup olmadığının tesbiti gerekmektedir. Bu maksadla Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, câriyenin müslüman olup olmadığını kabaca öğrenmek için bazı sualler sorduğunu görmekteyiz. Sorulan suallere alınan cevapların sonunda câriyenin mü'mine olduğuna hükmediliyor. Bir kimsenin îmanına hükmetmede ölçü olması sebebiyle bu sorular ve bilhassa alınan cevaplar son derece ehemmiyetlidir. Bu meselede Resûlullah'ın teferruâta hiç inmeyip, çok kaba hatlar üzerinde durduğunu görmekteyiz. Hattâbî, Mâlik de şu açıklamayı yapar: "Resûlullah'ın: "Onu âzad et, çünkü o mü'minedir" sözü şayân-ı dikkattir, zira Efendimize câriye'den, onun imanına delâlet zımnında, suallerine aldığı cevaplardan maâda hiçbir şey zâhir olmamıştır. Resûlullah : "Allah nerede?" demiş; o: "Gökte!" diye cevap vermiştir, keza: "Ben kimim?" diye sormuş, "Resûlullah'sın!" diye cevaplamıştır. Bu sualler imanın emarelerine ve mü'minin şiârına müteallik tir, imanın aslına ve hakikatına müteveccih değildir. Sözgelimi bize bir kâfir gelip küfürden İslâm'a geçmek istese, bu esnada O, imanı, bu câriyenin söyledikleri miktarınca vasfeylese, bu kadarıyla müslüman olamaz. Müslüman olması için Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Resûlü olduğuna şehadette bulunması ve daha önce yaşamakta olduğu dininden de teberrî etmesi gerekir. Bu hal

şuna benzer: Bir evde bir kadınla bir erkek beraber görülür. Erkeğe: "Bu kadın da kim?" denince: "Karımdır" der, kadın da onu te'yid ederse, bize de onları tasdik etmek düşer. Artık durumlarını karıştırmaz, nikah için gerekli olan şartları araştırmayız. Ancak bu ikisi bize yabancı iki kişi olarak gelip, aralarında nikâhlanmak isteseler o vakit biz onlardan, evlenme akdi için gerekli olan ve velilerinin getirilmesi şahidlerin hazırlanması, mehrin beyânı gibi şartları talep ederiz. İşte kâfir de böyledir, kendisine İslâm arz edilince "ben müslümanım"demesi ile iktifa edilmez, imanı kemâliyle ve şartlarıyla tavsif etmesi istenir. Öyleyse îman ve küfür yönüyle halini bilmediğimiz birisi bize gelerek: "Ben müslümanım" diyecek olsa onu, dediği şekilde kabul ediniz. Keza üzerinde kılık kıyâfet, görünüş vesairesiyle müslümanların emaresini gördüğümüz birisi için de müslüman olduğuna hükmeder, bize aksi zâhir oluncaya kadar öyle bilmeye devam ederiz.

Bu hadisle ilgili olarak Nevevî de şu durumu dermeyan eder: "Bu, sıfat hadislerindendir. Bu hadisler hakkında iki görüş vardır:

1- Ma'nâsına hiç girmeden -Allah'ın hiçbir benzeri olmadığına, O'nun mahlukâta ait vasıflardan münezzeh olduğuna itikad ile birlikte- îman etmek.

2- Hadîse, olduğu gibi değil, (iman esaslarına) uygun şekilde te'vil ederek iman etmek. Kim bu şekilde söylerse sadedinde olduğumuz hadis hakkında şunu demiş olur: "Bundan murad câriyeyi imtihandır. Bu câriye tevhid akidesinde midir, yaratıcı, tedbir edici, faal olan tek bir Allah'a olan itikadı ikrâr ediyor mu? Bu ilah, duâ eden kimsenin, semâya yöneldiği zaman müracaat ettiği ilah mıdır; Bu yöneliş, O'nun için namaz kılan kimsenin de Ka'beye yönelmesi mahiyetinde midir? Aslında bu yöneliş, O'nun münhasıran semâda olmasından ileri gelmez, aynen Ka'be cihetine yönelmesi de münhasıran o cihette bulunmasından ileri gelmediği gibi. Böyle yapılması, semanın duâ edenlerin kıblesi olmasındandır, tıpkı Kabe'nin de musallilerin kıblesi olması gibi."

Kadı İyâz da şunları söylemiştir: "Fakih, muhaddis, mütekellim, mütefekkir, mukallid, hangi ihtisasa mensup olursa olsun bütün müslümanlar şunu söylemekte müttefiktirler: "Semâda olandan eminmisiniz?" (Mülk 16) âyetinde olduğu üzere Allah'ın semada olduğunu zikretme sadedinde vârid olan bütün nasslar zâhir ma'nâsı üzere değildirler, bunları, hepsi te'vil ederek anlamıştır. Sözgelimi muhaddislerden, fakihlerden, mütekellimlerden her kim, tahdîd ve keyfiyet beyan etmeksizin üst (fevk) cihetinden varlığından söz etmişse "semânın içinde)في السّمآءِ(ibâresini, semanın üstünde)على السّمآءِ(şeklinde te'vil etmiştir.

Kim de Allah hakkında hadd'i nefyedip, cihetin müstahîlliğine (akla aykırılığına) hükmetmişse onu (cihet'i) muktezâsına göre farklı te'villere tâbi tutmuştur." Sindî'nin kaydettiği te'vil şöyle: "Allah nerede?"nin ma'nâsı hakkında âlimler şöyle demiştir: "Allah'a yönelenler hangi cihete yönelirler?" Semâ'da sözü de şu ma'nâyı ifade eder: "(Allah'a yönelenler) semâ cihetine yönelirler." Bu sorudan maksad câriye'nin Allah'ın varlığını itiraf etmesidir, Allah hakkında cihet'in varlığını isbat etmek değildir."[4]

4- وعن أبى الدرداء رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قامَ رسولُ اللهِ # يُصَلِّي فَسَمِعْنَاهُ يَقُولُ: أعُوذُ بِاللهِ مِنْكَ، ثُمَّ قَالَ: أَلْعَنُكَ بِلَعْنَةِ اللهِ ثَ ثاً، وبَسَطَ يَدَهُ كَأَنَّهُ يَتَنَاوَلُ شَيْئاً، فَلَمَّا فَرَغَ مِنَ الصَّ ةِ قُلْنَا يَا رَسولَ اللهِ: سَمِعْنَاكَ تَقُولُ شَيْئاً لَمْ نَسْمَعْكَ تَقُولُهُ قَبْلَ ذَلِكَ: وَرَأَيْنَاكَ بَسَطْتَ يَدَكَ؟ قَالَ: إنَّ عَدُوَّ اللهِ إبْلِيسَ جَاءَ بِشِهَابٍ مِنْ نَارٍ لِيَجْعَلَهُ في وَجْهِى، فَقُلْتُ: أعُوذُ بِاللهِ مِنْكَ ثَ ثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ قُلْتُ: أَلْعَنُكَ بِلَعنَةِ اللهِ التَّامَّةِ، فَلَمْ يَسْتَأخِرْ ثَ ثَ مَرَّاتٍ، فَأَرَدْتُ أنْ أخُذَهُ، فَوَاللهِ لَوْ َ دَعْوَة أخى سُلَيْمَانَ ،صْبَحَ مُوثَقاً يَلْعَبُ بِهِ وِلْدَانُ أَهْلِ المَدِينَةِ[. أخرجه مسلم والنسائى .

»أرادَ بِدَعْوَةِ سُلَيْمَانَ قَوْلَهُ، رَبِّ هَبْ لِى مُلْكاً. اŒية، وَمِنْ جُمْلَةِ مُلْكِهِ تَسْخِيرُ الجِنِّ لَهُ وَانْقِيَادِهِمْ« .

4. (2711)- Ebû'd-Derdâ (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir gün Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namaza kalktı.Şunu okuduğunu işittik: "Senden Allah'a sığınırım." Sonra da üç kere: "Seni Allah'ın lânetiyle lânetliyorum" dedi ve sanki birşey yakalıyormuşcasına elini uzattı. Namazı bitirince:

"Ey Allah'ın Resûlü! dedik, senden bugün daha önce hiç söylemediğin bir şey işittik. Ayrıca ellerini de açtığını gördük? Şu cevabı verdi:

"Allah'ın düşmanı olan iblis, yüzüme koymak için ateşten bir alev getirdi. Bende ona, üç kere: "Eûzu billâhi"dedim. Sonra da: "Seni Allah'ın eksiksiz lânetiyle lânetliyorum"dedim, geri çekilmedi, üç kere tekrarladım. Sonunda onu yakalamak istedim. Vallâhi kardeşim Süleymân'ın duası olmasa idi, bağlı olarak sabaha erecek ve Medine'nin çocukları onunla oynayacaklardı."[5]

---

[4] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/7-12.

[5] Müslim, Mesâcid: 40, (542); Nesâî, Sehv: 19, (3, 13); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/13.

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, Hz. Süleymân (aleyhisselâm)'ın bir duasına atıf yapılmaktadır. Bu duâ Sâd sûresinin 35. âyetidir (meâlen): "Süleymân: "Rabbim beni bağışla, bana, benden sonra kimsenin ulaşamayacağı bir hükümrânlık ver... dedi." Âyette geçen hükümranlık'ta cinlerin teshir ve inkıyadları (boyun eğmeleri) de mevcuttur.
2- Hadisle ilgili olarak Nevevi hazretlerinin kaydettiği bazı açıklamalar şöyle:
* (Hadiste Resûlullah'ın elini uzatmış olmasından hareketle) "namazda az amel namazı bozmaz" hükmü çıkarılmıştır.
* Cinler mevcuttur ve bazı insanlar onları görebilir. Âyet-i kerîmede Cenâb-ı Hakk'ın: "Ey Âdemoğulları... O da (şeytan) ve kabîlesinden olanlar da sizi, sizin kendilerini göremeyeceğiniz yerlerden muhakkak görürler..." (A'râf 27) buyurması gâlip durumu ifade eder. Zira, onların görülmesi muhal olsa idi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onun görülmesi üzerine söylediklerini söylemezdi. Hadiste, gündüz onu herkesin görmesi, Medîneli çocukların onunla oynaması için, şeytanı bağlamak istediğini söylemiştir. Ancak Kadı İyâz şöyle söyleyenler de olduğunu kaydeder: "Âyet-i kerîmenin zâhirine göre, cin ve şeytanları, onların hilkatleri üzere ve aslî sûretleri ile görmek sadece Peygamberler (aleyhimüsselâm) ve hârikulâde mûcizelere mazhar olan kimselere mümkündür, onun dışındakilere mümkün değildir, insanlar onları rivâyetlerde de geldiği üzere aslî sûretlerinden başka bir sûrette görebilirler." Nevevî bu söze şöyle cevap verir: "Bunlar delili olmayan mücerred iddialardır, sahîh bir dayanağı da yoksa merduddur."
Şunu da kaydedelim ki, İslâm âlimleri cinlerin muhtelif şekillere girebileceğini; insan, yılan, kuş, akrep, deve, sığır, at vs. sûretlerini alabileceğini kabul ederler. Hadislerde bunu te'yid eden örnekler gelmiştir.
* Cinlerin mahiyeti hakkında İmam Ebû Abdillah el-Mâzirî der ki: "Cin, ruhânî, latif cisimlerdir, bağlanabilecek bir sûrette olup, bağlandıktan sonra eski hâline dönemeyecekleri, öyle ki, onlarla oynamak imkanının hâsıl olacağı bir kıvamda olmaları ihtimal dahilindedir..."
* Kadı İyâz, "Resûlullah'ın: "...Kardeşim Süleymân'ın duâsı olmasaydı..." sözünden şunu anlamıştır: "Bunun ma'nâsı şudur: "Cinlere tasarruf Hz. Süleymân'a has bir imtiyazdır. Bu sebeple Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onu bağlamaktan imtina etti. Bu imtina, söylenen sebeple bağlamaya muktedir olamayışından ileri gelebileceği gibi, Hz. Süleymân'a karşı duyduğu tevâzu ve teeddübten de ileri gelebilir."
* Hadiste (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "Vallâhi kardeşim Süleymân' ın..." diye ettiği yeminden hareketle, kişinin, yemin taleb edilmemiş olduğu halde, haber verdiği şeyin ehemmiyetini artırmak, ona saygıyı celbetmek, sıhhati hususunda mübâlağa yapıp dikkatleri çekmek için yemin etmesinin câiz olduğuna hükmedilmiştir.
* İslâm âlimleri mûteber delillere dayanarak namazda muhatap sigasıyla yapılacak dua ve bedduâların namazı bozacağına hükmetmiştir. Şöyle ki, sözgelimi hapşırana namazda يَرْحَمُكَ اللهُ "Allah "sana" rahmet kılsın demek namazı bozar, halbuki muhatap sigasıyla yapılmayan duâ namazı bozmaz. يَرْحَمُ اللهُ Allah rahmet kılsın duâsında olduğu gibi. Bu hadiste ise Peygamberimiz şeytana muhatap sigasıyla beddua etmektedir: "Seni ..... lânetliyorum."
Aradaki müşkil şöyle söylenerek halledilmiştir. "Bu hadis, namazda kelâmın haram kılınmasından önceye ait olabilir."[6]

NAMAZIN ALTINCI ŞARTI BAŞKA MEŞGULİYETLERİ TERK

-1- عن معيقيب رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]سُئِلَ رَسُولُ اللهِ # عَنْ تَسْوِيَةِ التُّرَابِ حَيْثُ يَسْجُدُ المُصَلِّى[.

1. (2712)- Mu'aykîb (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a, musalli'nin secde edeceği yerdeki toprağın düzlenmesinden sual edildi..."[7]

-2- وفي رواية الترمذي:]عَنْ مَسْحِ الحَصى في الصَّـَةِ، فقَالَ: إنْ كُنْتَ وَـَبُدَّ فاعِـًّ فَوَاحِدَةً[. أخرجه الخمسة .

2. (2713)- Tirmizî'nin bir rivâyetinde hadis şöyledir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a namazda çakıllara dokunup (düzlemekten) sorulmuştu, şu cevabı verdi:
"Mutlaka yapmak zorunda isen bâri bir kere yap!"[8]

---

[6] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/13-14.
[7] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/15.

-3- وفي رواية لـ‘ربعة عن أبى ذر:]إذَا قامَ أحَدُكُمْ إلى الصَّـَةِ فـَ يَمَسَّ الحَصى فإنَّ الرَّحْمَةَ تُوَاجِهُهُ[.

3. (2714)- Ebû Zerr (radıyallâhu anh)'den Dört İmam'ın kaydettiği bir rivâyette şöyle buyrulmuştur: "Sizden kim namaza durursa, sakın çakıllara değmesin. Zîra rahmet, ona karşıdan gelir."[9]

-4- وعن أبى ذر رَضِيَ اللّهُ عَنْه أيضاً قال:]قال رَسولُ اللهِ #: َ يَزَالُ اللّهُ مُقْبِـًِ عَلى الْعَبْدِ وَهُوَ في صَـَتِهِ مَالَمْ يَلْتَفِتْ: فَإذَا الْتَفَتَ انْصَرَفَ عَنْهُ[. أخرجه أبو داود والنسائى .

4. (2715)- Hz. Ebû Zerr (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah, kula namazda sağa sola iltifat etmedikçe rahmetiyle yaklaşmaya devam eder. İltifat etti mi ondan yüz çevirir."[10]

-5- وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]سَألْتُ النّبىَّ # عَنْ التِفَاتِ في الصَّـَةِ؟ فقَالَ: هُوَ اخْتِـَسٌ يَخْتَلِسُهُ الشَّيْطَانُ مِنْ صَـَةِ الْعَبْدِ[. أخرجه الشيخان والنسائى.»اخْتِـَسُ«: ا‘خذ بسرعة .

5. (2716)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah'a namazda sağa sola bakmak (iltifat) hususunda sordum. Şu cevabı verdi:
"Bu bir kapıp kaçırmadır. Şeytan kulun namazından kapar kaçırır."[11]

-6- وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللهِ #: مَا بَالُ أقْوَامٍ يَرفَعُونَ أبْصَارَهُمْ إلى السَّمَاءِ في الصَّـَةِ؟ فَاشتَدَّ قَوْلُهُ في ذَلِكَ، ثُمَّ قالَ: لَيَنْتَهُنَّ عَنْ ذَلِكَ، أوْ لَتُخْطَفَنَّ أبْصَارُهُمْ[. أخرجه البخارى وأبو داود والنسائى .

6. (2717)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "İnsanlara ne oluyor da namaz kılarken gözlerini semâya kaldırıyorlar?" dedi ve bu hususta sert sözler söyledi. Sonra konuşmasını şöyle tamamladı:
"Ya bundan vazgeçerler ya da gözleri çıkarılır."[12]

-7- وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللهِ #: يَا بُنَىَّ إيَّاكَ وَالْتِفَاتَ في الصَّـَةِ، فإنَّهُ هَلَكَةٌ، فإنْ كانَ َ بُدَّ فَفِى التَّطَوُّعِ َ في الْفَرِيضَةِ[. أخرجه الترمذي.

7. (2718)- Yine Hz. Enes anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana şöyle nasihat etti: "Ey oğulcuğum, namazda sağa sola bakmaktan sakın. Zîra o helak olmaktır. Eğer mutlaka yapacaksan bâri nafilelerde olsun, farzlarda değil."[13]

AÇIKLAMA:

Yukarıda kaydedilen hadisler, namaz kılan kimsenin, namaza başladıktan sonra selam verinceye kadar namazla ilgisi olmayan hareketlerden sakınmasını tembihlemektedir. Mevzumuzun "Başka Meşguliyetleri Terk"

---

[8] Buhârî, Amel fi's-Salât: 8; Müslim, Mesâcid: 46, (545); Ebû Dâvud, Salât: 175, (946); Tirmizî, Salât: 279, (380); Nesâî, Sehv: 8 (3, 7); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/15.
[9] Muvatta, Kasru's-Salât: 43, (1, 157); Ebû Dâvud, Salât: 175, (945); Tirmizî, Salât: 279, (379); Nesâî, Sehv: 7, (3, 6); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/15.
[10] Ebû Dâvud, Salât: 165, (909); Nesâî, Sehv: 10, (3, 7); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/16.
[11] Buhârî, Ezân: 93, Bed'ü'l-Halk: 11; Ebû Dâvud, Salât: 165, (910); Nesâî, Sehv: 10, (3, 8). Bu rivâyet Müslim'de bulunamamıştır; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/16.
[12] Buhârî, Ezân: 91, Ebû Dâvud, Salât: 167, (913); Nesâî, Sehv: 9, (3, 7); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/16.
[13] Tirmizî, Salât: 413 (589); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/17.

şeklindeki başlığından da anlaşılacağı üzere, burada kaydedilen bütün hadisler namazdan olmayan bütün bedenî hareketleri, vücut azalarımızdan herhangi biriyle yapılacak davranışları yasaklamayı hedeflerlerse de başlıca iki husûsun üzerine ehemmiyetle ve tekrarla durulduğunu görmekteyiz:

1- Secde edeceğimiz yerdeki toprak, çakıl vesairenin rahatsızlık vermemesi, alnımıza batmaması gibi mülâhazalarla düzenlenmesi, ellenmesi vs. Bundan ashâb sual ettiği gibi, sual sorulmadan da Efendimiz temas etmiştir. Bundan kaçınmak gerekir, mutlaka mecbur kalınsa, bir kere ile yetinilmelidir.

En doğrusu, musalli, daha namaza durmadan gerekli düzeltmeleri yapmalı, namaz sırasında secde mahallini düzeltme ihtiyacı duymamalıdır.

Hadislerde umumiyetle çakıl ve topraktan söz edilmesi, Resûlullah devrinde mescidin (çakıllı) toprakla kaplı olmasındandır. Âlimler, yerden alna yapışacak kum, çerçöp, toz vs. her şeyin aynı hükme dahil olduğunu belirtirler. Nevevî, namazda çakıla dokunmanın kerâhetinde ulemânın ittifak ettiğini söylemişse de, Hattâbî, İmâm Mâlik'in bunda bir beis görmediğini ve hatta bizzat yaptığını kaydetmiştir. İbnu Hacer bu hususta haberin İmam Mâlik'e ulaşmamış olabileceğini not eder.

Zâhirîlerden bazıları bu meselede ifrât ederek, nehiy beyan eden hadisin (2713) zâhirini esas alıp, çakıla birden fazla değmenin haram olduğunu söylemişlerdir.

İbnu Hacer der ki: "Görünen o ki, buradaki kerâhetin sebebi namazda huşûnun korunma emridir, ya da namazda amel-i kesîrden kaçınma emridir." Bununla beraber Ebû Zerr hadisi (2714 numaralı hadis), buradaki sebebin musalli ile ona karşıdan gelmekte olan rahmet arasına bir engel koymamak olduğunu ifade eder. İbnu Ebî Şeybe'nin rivâyeti, bir başka sebebi nazarlara arzetmektedir: "(Efendimiz buyurdular ki): "Secde ettiğin zaman çakıllara dokunma, zîra her bir çakıl, üzerine secde edilmesini sever."

Âlimler secde edilen yer kadar, secde eden alnı da hükme dahil ederler. Kadı İyâz der ki: "Selef, namazda iken selâm vermezden önce alnın meshedilip (silinmesini)
mekruh addetmiştir."

2- Namaz sırasında iltifat: Kaydettiğimiz hadislerde ısrarla üzerinde durulan ikinci husus iltifattır. Bu, bakışlarımızı, namazda bakılması meşrû olan yerlerin dışına kaydırmaktır. İltifat lügat olarak, "yüzünü sağa sola çevirmek" demektir.

Zâhirîler namazda iltifat için dahi, zaruretten gelmediği takdirde haram hükmünü vermişlerdir. Ancak ehl-i sünnet ulemâsı mekruhluğunda icma etmiş ve çoğunluk da tenzîhî olduğuna meyletmiştir.

İltifat'ın mekruh kılınma sebebi, huşûnun noksanlaşması veya bedenden bir kısmının kıbleye yönelmeyi terki'dir.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), musallinin sağa sola bakmakla kaybettiği sevabı, bir şeytan ihtilâsı olarak tavsif etmiştir. İhtilâs, göz göre göre kapıp kaçmadır. Sözgelimi bir satıcının malını, gafletine getirip görmez tarafından kaçıran kimseye hırsız denir; ama satıcı gördüğü halde bir açıkgözün, malı alıp âniden fırlayıp gitmesi ihtilâs'tır ve bu kimseye hırsız değil, muhtelis denir. "İhtilâs"ı kapıpkaçırma diye tercüme ettik.

Resûlullah, musalliyi şeytanın namazla ilgisi olmayan bir şeyle iltifat sûretiyle meşgul etmesini ihtilâs'a benzetmiş olmaktadır. Çünkü, musalli, Allah'ın huzurunda olduğunu bile bile sağa sola bakmış olmakla bu zarara maruz kalmıştır. Bu davranış şeytana izafe edilmiştir, çünkü onda Allah'a müteveccih olunduğu düşüncesine bir inkıta ve kopukluk ârız olmaktadır. Tîbî der ki: "Namazdaki iltifat, ihtilâs olarak isimlendirilmiştir, bundan maksad bu davranışın çirkinliğini, muhtelis örneğiyle tasvir etmektir. Zîra Rabb Teâlâ, musalliye rahmetiyle gelirken, şeytan onu gözetlemekte ve onun bazı kaçırmalarını dört gözle beklemektedir. Musalli, sağa sola bakındı mı şeytan fırsatı ganimet bilmekte ve o hali yağmalamaktadır."

Bazı âlimler 2690 numaradaki Hz. Âişe hadisinde belirtildiği üzere, namazda dikkat çekici şekiller ihtiva eden elbise sebebiyle, huzur bozulmuşsa -alemli elbise omuzda bile olsa- buna ihtilâs'a yakın bir amel telakki etmiştir. Nitekim Resûlullah mezkûr hadiste, "beni namaz dışı şeyle meşgul ediyor" diyerek öfkeyle alemli elbiseyi çıkarıp atmıştır.

2717 numaralı hadiste namaz kılanın gözlerini semâya kaldırması yasaklanmaktadır. Bunun kerâhetinde icma edilmiştir. Namaz dışında, duâ ederken kaldırmada ihtilaf edilmiştir. Şureyh ve bazıları duâda da mekruh addetmiş ise de, ekseriyet: "Nasıl ki Ka'be namaz kıblesidir, öyle de semâ dahi dua kıblesidir" diyerek bunu câiz görmüşlerdir.

Kadı İyâz: "Namazda gözü semâya kaldırmada bir nevî kıbleden yüz çevirme,
namaz hey'etinden uzaklaşma vardır" demiştir. İbnu Hazm yasaklamadaki şiddetten hareketle namazda semâya bakmanın namazı iptal edeceğine hükmetmiştir. Ehl-i sünnet uleması buna katılmaz.

İbnu Ebî Şeybe'nin bir rivâyeti, bidâyette müslümanların namazda iken sağa sola baktıklarını, bu âyetin nâzil olması üzerine vazgeçtiklerini belirtir: "Mü'minler namazlarında sağa sola bakarlardı. Bu hal, "Mü' minler saadete ermişlerdir, onlar namazda huşû içindedirler.." (Mü'minûn 1-2) âyeti nâzil oluncaya kadar devam etti. Bunun üzerine namaza başlayınca önlerine baktılar. Artık, herkes gözlerinin secde mahallinden dışarı kaymamasına dikkat ediyordu."

2718 numaralı hadiste iltifat, "helâk olmak" diye tasvir edilmiştir. Helâk olmayı bazı âlimler üçe ayırmıştır.

1- Yanındaki bir şeyi kaybetmek. Artık o başkasının yanında olduğu halde, sahibi için helâk olmuştur.

2- Bir şeyin istihâleye uğrayarak yani bir başka şeye dönüşerek helâk olması.
3- Bir canlının ölmesi, onun helâkıdır.
Şu halde Resûlullah namazda sağa sola bakmayı (iltifatı) helâk olarak tavsif etmektedir. Çünkü bu, şeytana uymaktır, dolayısıyla, zarara (helâke) sebebtir. İltifatla namaz kemal mertebesinden istihâleye uğrayarak Hz. Âişe hadisinde (2716) ifade edilen ihtilâs'a dönüşür.
Nafilede iltifata göz yumulması, nafilelerin kolaylık esasına dayanmasındandır. Nitekim ayakta kılmaya kâdir olan kimsenin dahi oturarak kılmasına müsaade edilmiştir, bunun gibi nafilede iltifata da cevaz verilmiş olmaktadır. Halbuki, farzda her ikisi de yasaktır.[14]

8- وعن سهل بن الحنظلية رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]ثُوِّبَ بِالصُّبْحِ فَجَعَلَ رسولُ اللهِ # يُصَلِّى وَهُوَ يَلْتَفِتُ إلى الشِّعْبِ، وَكانَ أرْسَلَ فَارِساً إلى الشِّعْبِ مِنَ اللَّيْلِ يَحْرُسُ[. أخرجه أبو داود .

8. (2719)- Sehl İbnu'l-Hanzaliyye (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Sabah namazı için ikâmet okundu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namaza başladı. Namazda Şi'b istikametine bakıyordu. Geceden Şib'a korunması için bir atlı göndermişti."[15]

AÇIKLAMA:

Şî'b: Dağ yolu, geçit mânasına gelir. Hadis namazda iltifata cevaz verir. Bazı rivâyetlerde Resûlullah'ın namazda başını geri bükmeden sağa sola çevirdiği ifade edilmiştir. Buhârî'nin bir rivâyetinde ise başını hiç çevirmeksizin gözlerinin ucuyla sağa sola baktığı ifade edilir. Bunlara dayanarak bir kısım âlimler, başı bükmedikçe namazda sağa sola bakmanın zarar vermeyeceğine hükmetmiştir. Atâ, Mâlik, Ebû Hanîfe ve Ashâbı, Evzâî, Ehl-i Kûfe hep bu görüştedirler.
Hâzimî, söz konusu Şî'b'in kıble istikâmetinde bulunmasının muhtemel olduğunu belirterek, Resûlullah'ın oraya başını çevirmeden bakmış olacağını tebârüz ettirir.
Bazı âlimler, bu hadiste ifade edilen iltifat ruhsatının az yukarıda kaydettiğimiz Mü'minûn sûresinin ilk âyetlerinde ifade edilen huşû emri ile neshedilmiş olduğunu söylerler.[16]

9- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]خَرَجَ رَسولُ اللهِ # يُصَلِّى في مَسْجِدِ قُبَاءَ فَجَاءَ ا‘نْصَارُ يُسَلِّمُونَ عَلَيْهِ وَهُوَ يُصَلِّى، فقُلْتُ لِبِلٍ: كَيْفَ رَأيْتَهُ يَرُدُّ عَلَيْهِمْ حينَ كَانُوا يُسَلِّمُونَ عَلَيْهِ وَهُوَ يُصَلِّى؟ قالَ: هكذَا، وَبَسَطَ كَفَّهُ وَجَعَلَ بَطْنَهُ أسْفَلَ، وَظَهْرَهُ إلي فَوْقُ[. أخرجه أصحاب السنن .

9. (2720)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mescid-i Kubâ'ya namaz kılmaya gitti. Ensar (radıyallahu anhüm) gelip, namaz kılarken kendisine selam verdiler. Ben Bilâl'e sordum:
"Namaz kılarken onların selamına nasıl mukabele ettiğini gördün?" Bana bizzat göstererek:
"Şöyle!"dedi ve avucunu açıp iç kısmını aşağıya, sırtını yukarıya getirdi."[17]

AÇIKLAMA:

1- Kubâ, Mescid-i Nebevî'ye iki-üç mil mesafede bir köyün adıdır. Günümüzde Medîne ile arası kapanmış ve tamamen Medîne'nin bir mahallesi haline gelmiş durumdadır.
2- Azîmâbadî, Avnu'l-Ma'bud'da, namaz esnasında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kendisine verilen selama yaptığı mukabele ile ilgili olarak şu açıklamayı yapar: "Bil ki, bu hadiste selama mukabele olarak avucun tamamıyla işaret verilmesi mevzubahistir, Câbir (radıyallâhu anh)'in hadisinde el ile, İbnu Ömer'in Süheyb'den yaptığı rivâyette parmak ile selama mukabele ettiği mevzubahistir. Beyhakî'de gelen İbnu Mes'ud hadisinde: "Başı ile ima etti" denir. Yine Beyhakî'nin bir başka rivâyetinde de: "Başıyla mukabele etti" denir.
Bu farklı rivâyetlerin arası şöyle cem edilir: "Aleyhissalâtu vesselâm efendimiz bir seferinde şöyle, bir seferinde böyle yapmıştır. Dolayısıyla hepsi de câizdir. Allâhu a'lem."[18]

---

[14] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/17-19.
[15] Ebû Dâvud, Salât: 168, (916); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/19.
[16] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/20.
[17] Ebû Dâvud, Salât: 170, (927); Tirmizî, Salât: 271, (368); Nesâî, Sehv: 6, (3, 5-6); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/20.

-10- وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رسولُ اللهِ #: التَّسْبِيحُ لِلرِّجَالِ وَالتَّصْفِيقُ لِلنِّسَاءِ[. أخرجه الخمسة .

10. (2721)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Tesbîh erkeklere, el çırpma kadınlara mahsustur."[19]

AÇIKLAMA:

1- Tesbîhten maksad sübhânallah demektir. Tasfîk de elleri birbirine vurmaktır. Arapçada alkış da tasfîk kelimesiyle ifade edilir. Ancak burada tasfîk'i "alkış"la tercüme etmek uygun olmaz. Zira hadisteki tasfîk, uyarı maksadıyla başvurulan ellerle ses çıkarma davranışıdır ki elleri birbirine vurarak yapılır. Dilimizde buna el çırpma deriz. Tasfîk bazı rivâyetlerde tasfîh imlasıyla gelmiştir. Umumiyetle aynı ma'nâda oldukları kabul edilmiştir. Şer'î ıstılah olarak namaz kılan kimsenin meşrû olan bir uyarıda bulunmak için başvurduğu çaredir. Sözgelimi musalli, imamına yanıldığını haber vermek istese, erkekse sübhânallah der, kadınsa el çırpar. Keza yine musalli namaz dışında birisine bir mesaj vermek, mesela bir tehlikeyi haber vermek durumunda olsa, ayni şeyi yapar.
2- Hadis, namaz esnasında musallinin herhangi bir uyarıda bulunmak zorunda kalması halinde başvurması gereken çareyi göstermektedir. Buna göre erkek musalli sübhânallah diyecektir, kadın musalliye de sağ elinin içini sol elinin sırtına vuracaktır. Oyun ve eğlencede yapıldığı üzere avuçların içlerini birbirine vurmak câiz görülmemiştir. Böyle yapıldığı takdirde namazın bozulacağına hükmedilmiştir. Kadınların tesbîhten men edilmesi, namazda mutlak sûrette seslerini kısmakla emredilmiş oldukları içindir. Çünkü sesleri avrettir, fitneden korkulur. Erkekler de el çırpmadan men edilmiştir. Çünkü bu, kadınların işidir. İmam Mâlik ve bazıları: "El çırpma kadınlara mahsustur" ibâresi için, "Bu namaz haricinde kadınların işidir" demektir ve kötülemek maksadıyla beyan buyrulmuştur, binaenaleyh namazda el çırpmak ne erkeğe ne kadına uygun olmaz" demiş ise de bu hususta vârid olan daha sarîh rivâyet gösterilerek bu görüş reddedilmiştir. Kurtubî: "Namazda el çırpmanın kadınlar hakkındaki meşruiyyeti hem rivâyeten hem de aklen sahihtir" diye hükmeder.[20]

-11- وعن عبدالله بن الشخير رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ # فَرَأَيْتُهُ تَنَخَّعَ فَدَلَكَهَا بِنَعْلِهِ اليسرى[. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى .

11. (2722)- Abdullah İbnu'ş-Şıhhîr (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte namaz kıldım. Namazda onu öksürerek boğazını temizleyip (yere attığını ve) sol ayağıyla sürttüğünü gördüm."[21]

-12- وعند أبى داود:]فَبَزَقَ تَحْتَ قَدَمِهِ الْيُسْرَى وَدَلَكَ بِنَعْلِهِ[.

12. (2723)- Ebû Dâvud'un rivâyetinde şöyle gelmiştir: "...Sol ayağının altına tükürdü, ayakkabısıyla sürttü."[22]

-13- وله في أخرى عن أبى نضرة:]بَزَقَ في ثَوْبِهِ وَحَكَّ بَعْضَهُ بِبَعْضٍ[.»تَنَخَّعَ ا‘‘نْسَانُ«: إذَا رمى نَخاعته وهى النخامة التى تخرج من أصل الحلق .

13. (2724)- Ebû Dâvud'un Ebû Nadra'dan kaydettiği bir rivâyette: "Elbisesine tükürdü, kıvrımları arasında ovaladı" denmiştir.[23]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Mescide tükürmek günahtır, kefâreti de tükrüğün kapatılmasıdır" buyurmuş ve mabedlere tükürmeyi yasaklamıştır. İbnu Hacer, bu yasağa muhatap olmak için mescidin içinde

---

[18] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/20-21.
[19] Buhârî, Amel fi's-Salât: 5; Müslim, Salât: 106, (422); Ebû Dâvud, Salât: 173, (939); Tirmizî, Salât: 272, (369); Nesâî, Sehv: 16, (3, 11-12); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/21.
[20] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/21-22.
[21] Buhârî, Mesâcid: 58, (554); Ebû Dâvud, Salât: 22, (482); Nesâî, Mesâcid: 34, (2, 52); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/22.
[22] Ebû Dâvud, Salât: 22, (482); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/22.
[23] Ebû Dâvud, Tahâret: 143, (389, 390); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/22.

olmanın şart olmadığını, dışardaki kişiye de yasağın şâmil olduğunu belirtir. "Çünkü der, "mescid", yasaklanan tükürme fiilinin zarfıdır, öyleyse hariçte olan birisi mescide tükürecek olsa yasak ona da şâmil olur."
Bu günahı işleyene, kefâret olarak onu "örtmek" veya "ortadan kaldırmak" suretiyle bertaraf etmesi gerekir.
2- Mescide tükürme meselesini sadece yukarıda kaydedilen hadislerin zâhirine bakarak değerlendirmek eksik veya fazla bir kanaate götürebilir. Her şeyden önce, hadislerin Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)' ın şartlarında değerlendirilmesi gerekir.
a) Herşeyden önce o devirde mescidler çakıl ve toprakla kaplı idi. Hasır, halı, kilim gibi sergi mevcut değildi; beton, taş döşeme gibi bir kaplama da yoktur.
b) Tükürme ruhsatı bir kısım hadislerde "defnetme" şartıyla verilmiştir. Defnetme emrini yorumlayan İbnu Ebî Cemre der ki: "Resûlullah "tükürmenin kefâreti tükrüğün örtülmesidir" demiyor. Çünkü örtmenin zararları devam eder. Çünkü, bir başkasının, üzerine oturarak rahatsız olmayacağından emin olunamaz. Ama defnetmek öyle değildir. Çünkü, defin deyince yerin altına derinlere gömmek anlaşılır."
c) Gömmenin mahiyeti nedir? Bunu âlimler farklı anlarlar. Cumhura göre: "Tükrüğün mescidin toprağına veya kum, çakıl gibi örtüsünün derinliklerine gömmektir, bu yapılamıyorsa dışarı çıkarmaktır. Şâyet mescidlerin zemini toprak değil de hasır vs. ise, mala hürmeten tükürmek caiz değildir." Şu halde, gömme kaydını bilhassa günümüzün mescid şartlarında değerlendirecek olursak, hadislerde gelen cevazın zamanımızda kalkmış olduğunu söyleyebiliriz. Bu kadar kesin hükmetmede Müslim'de gelen şu hadis de bize yardımcı olmuştur: "Ümmetimin kötü amelleri arasında defnedilmeden mescide bırakılmış tükrüğü de gördüm."
d) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), devrinin şartlarında tükürmeyi câiz kılan gerekleri belirtirken, tükrükle ilgili mühim bir hükmü de dile getirmiş olmaktadır: İnsan tükrüğü esas itibariyle temizdir. Onun bir şeye, mesela elbiseye bulaşması, ibâdete mâni olacak kirlenme hâsıl etmez. Nitekim 2724 numaralı hadiste, elbise kıvrımlarına tükürme hâdisesi bu hususu tesbit eder.
e) Hadislerde tükürme zorunda kalacak kimseye "defnetme" şartıyla yere, sürterek yoketme kaydıyla sol ayağın altına ve hatta elbise kıvrımına tükürme ruhsatlarını sayarken, mendilden söz edilmemesi, o devirde mendil taşıma âdetinin olmadığını gösterir. Aksi takdirde, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), ümmetine kolay olanı tavsiye ederdi.
f) Şunu da belirtelim: Âlimler, mezkûr hadislerle mescidde tükürme fiilinin yasak olmadığının ifade edildiğini belirtirler. Yasaklanan husus, başkasını rahatsız edecek şekilde tükürmektir, açıkta bırakmaktır. Öyle ise hastalar, tükürme ihtiyacı içinde olanlar, başkasına eza vermeyecek şekilde -söz gelimi mendiline, beraberinde taşıyacağı hokkasına- tükürebilir, bu memnu değildir.
Bazı âlimler, "tükürme cevazını" özür sahiplerine tükürmek için dışarı çıkamıyacaklara; "yasaklamayı"da özrü olmayanlara hamletmişlerdir. Bu nokta-i nazardan bakınca elbise kıvrımına, sol ayağın altına tükürme örneklerinin, -gömme imkânı tanımayan mescidlerde bulunan mendilsiz özür sahiplerine- başkalarına asgarî derecede rahatsız edecek tükürme tarzlarına irşadlar teşkîl ettiklerini görürüz.[24]

14- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]جِئْتُ يَوْماً مِنْ خَارِجٍ، وَرَسُولُ الله # يُصلِّي في الْبَيْتِ وَالْبَابُ عَلَيْهِ مُغْلَقٌ، فَاسْتَفْتَحْتُ فَتَقَدَّمَ وَفَتَحَ لِي، ثُمَّ رَجَعَ الْقَهْقَرَى إلى مُصَلَّاهُ، وَوَصَفَتْ أَنَّ الْبَابَ كانَ في الْقِبْلَةِ[. أخرجه أصحاب السنن .

14. (2725)- Hz. Âişe, (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Bir gün dışardan geldim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) odada namaz kılıyordu, kapı da üzerine kapalı idi. Açmasını istedim, ilerleyip bana açtı. Sonra gerisin geriye namazgâhına döndü."
Hz. Âişe kapının kıble cihetinde olduğunu belirtti."[25]

AÇIKLAMA:

1- Burada, nafile namazı kılmakta olan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namazdan çıkmadan Hz. Âişe'ye kapı açması söz konusudur. Hemen belirtelim ki, Nesâî'nin rivâyetinden bu namazın nafile namaz olduğu tasrîh edilmiştir.
2- Ulemâ, bu hadis üzerine farklı yorumlarda bulunmuştur:
* Kapı kıble cihetinde ise, namaz sırasında, gelip geçene karşı sütre olması için kapatılması efdaldir.
* İbnu Raslân, kapıyı açmak üzere Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bir veya iki adımlık veya fasılalı olarak daha fazla adımlık bir yürüyüşle kapıyı açmış olacağını, aksi takdirde amel-i kesîr olup namazı bozacağını

[24] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/22-24.
[25] Ebû Dâvud, Salât: 169, (922); Tirmizî, Salât: 421, (601); Nesâî, Sehv: 14, (3, 11); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/24.

söylemiştir. Şevkânî, bu kayıtlamaların mezhep görüşüne binâen yapıldığını (rivâyette kayıtlara götürecek hiç bir delil olmaması sebebiyle) iddianın fâsid olduğunu söyler.
* Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ), kapının kıble cihetinde olduğunu söylemek ve Hz. Peygamber'in kapıyı açmak için gelince yönünü hiç değiştirmediğini, keza arka arka giderek namazgâhına döndüğünü belirtmek sûretiyle yönünü kıble cihetinden çevirmediğini ifâde etmiş olmaktadır. Bu tasvirleri, bazı âlimler, bu hareketlerin amel-i kesîr olacak şekilde peş peşe olmadığı, dolayısıyla namazın bozulmasına müncer olmadığı şeklinde değerlendirirler. Ancak Aliyyu'l-Kârî: "Atılan adım iki bile olsa, kapıyı açıp dönme buna inzimâm edince yine de namazı bozan amel-i kesîr mevzubahis olur ve müşkilat devam eder" der ve "En doğrusu, bu hareketlerin peş peşe olmadığını söylemektir" diye hükme bağlar.
İbnu Melek daha değişik bir görüş ileri sürerek: "Resûlullah'ın kapıya gelişi, kapıyı açışı, sonra namazgâhına dönüşü, amel-i kesîr peşpeşe olunca namazı bozmayacağına delildir' der. Ancak Aliyyu'l-Kârî, Hanefî mezhebince bu görüşe itimad edilmeyeceğini belirtir. Zîra, mezhebimizce amel-i kesîr yani aynı rekât içerisinde yapılan üç hareket namazı bozar. İbnu Melek'in hükmü hadisin zâhirine uygundur. Bu sebeple, bazı âlimler mutlak olarak reddetmeyip: "Nafilelerde hîn-i hâcette yapılan amel-i kesîr, namazı bozmaz" diye kayıtlayarak kabûlünü uygun bulmuşlardır.[26]

-15- وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال:]قال رَسُولُ اللّٰهِ #: اقْتُلُوا ا‘سْوَدَيْنِ في الصَّـَةِ الحَيَّةَ والْعَقْرَبَ[. أخرجه أصحاب السنن .

15. (2726)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Namazda iki siyahı yani yılan ve akrebi öldürün" buyurdu."[27]

AÇIKLAMA:

1- Yılan ve akrebe iki siyah denmesi, tağlib tarîkiyledir. Aslında sadece yılana siyah (esved) denmektedir.
2- Hattâbî der ki: "Burada az amelin (amel-i yesîr) namazda câiz olduğuna ve bir fiilin aynı hal içerisinde peş peşe iki kere yapılması, namazı bozmayacağına delildir. Zîra yılan bir veya iki darbe ile öldürülebilir. Ancak amel peş peşe olur ve amel-i kesîr hududuna girerse (üçlerse) o zaman namaz bozulur. Ancak yılanı öldürme emri bir veya iki vuruşla kayıtlı değildir, mutlaktır."
3- Hadiste geçen yılana, öldürülmesi mubah olan bütün zararlılar dahildir: Eşek arıları, çiyanlar vs. gibi. Yılan ve akrebin namazda öldürülmesini, İbrahim Nehâî hâriç bütün ulemâ tecviz etmiştir.[28]

-16- وعن أم سلمة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها قالت:]رَأى النَّبىُّ # غُـَماً لَنَا يُقَال لَهُ أفْلَحُ إذَا سَجَدَ نَفَخَ فقَالَ: يَا أفْلَحُ تَرِّبْ وَجْهَكَ[. أخرجه الترمذي .

16. (2727)- Ümmü Seleme (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bizim Eflah adındaki kölemizin, secde sırasında (ağzıyla) üfürdüğünü görmüştü: "Ey Eflâh, yüzünü toprakla!" dedi.[29]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), kölesini, secdeye giderken secde edeceği yerdeki toztoprağı-alnına bulaşmasın diye- üfürürken görmüş ve böyle yapmaması için müdâhalede bulunmuştur. "Yüzünü toprakla!" emri ile, "Alnını yere değdir, yer üzerine normal şekilde koy, üflemek sûretiyle onu alnını koyacağın yerden uzaklaştırma" demek istemiştir. Zîra bu, tevâzuya daha muvafıktır. Zîra âzâların en efdali olan alna toprağın yapışması tevâzuun nihâî derecesidir.
2- Üflemeyi, İbnu Abbâs kelam addederek namazda mekruh olduğuna hükmetmiştir. Ancak, çoğunlukla âlimler: "Kelam, mahreçlere dayanan harflerden teşekkül eder. Üflemede harf yoktur" diyerek bu görüşe katılmamışlardır. Bunu ifade eden rivâyetlerin zayıflığına da dikkat çekilmiştir. Her hâl u kârda, namazda üflemek mekruh olsa da namazı bozmaz, çünkü Resûlullah, Eflah'a namazını iade etmesini emretmiştir. İbnu

[26] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/24-25.
[27] Ebû Dâvud, Salât: 169, (921); Tirmizî, Salât: 287, (390); Nesâî, Sehv: 12, (3, 10); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/25.
[28] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/25.
[29] Tirmizî, Salât: 280, (381); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/25-26.

Hacer, "Yüzünü toprakla!" sözünden, toprak üzerine secde etmenin müstehab olduğu hükmünün çıkarıldığını belirtir."[30]

17- وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال:]نَهى رَسولُ اللّٰهِ # عَنِ السَّدْلِ في الصَّـَةِ، وَأنْ يُغَطِّيَ الرَّجُلُ فاهُ[. أخرجه أبو داود والترمذي.»السَّدْلُ« المنهى عنه في الصة أن يلتحف الرجل بثوبه، ويدخل يديه من داخله فيركع ويسجد وهو كذلك، وكانت اليهود تفعله، فنهى عنه.قوله »وَأنْ يُغَطِّيَ الرَّجُلُ فَاهُ«: يعنى التلثم بالعمامة على الفم، وكانت العرب تفعله، فنهوا عنه في الصة، فإن تثاءب المصلى فليغط فاه، فقد جاء فيه حديث .

17. (2728)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namazda sedl'i, (sarınmayı) ve erkeğin ağzını örtmesini yasakladı."[31]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste yasaklanan sedl, vücûdun kollar da içeride kalacak şekilde giysi ile sarılması; kıyâm, rükû ve sücûdda da böyle kalınmasıdır. Bunu yahudiler yaptığı için müslümanlara yasaklanmıştır.
Bazı âlimler sedl'i izarın ortasını başa koyup iki ucunu -omuzlara koymadan ve önde bağlamadan- sarkıtmak diye tarif etmiştir. Hattâbî "Sedl'i" "Yere değecek kadar elbisenin salınmasıdır" diye tarif eder. Bu ma'nâda sedl'e namazda cevaz verilmiş, namaz dışında verilmemiştir. Çünkü namazda sâbit olduğu halde namaz dışında dolaşır; elbiseyi yeri değdirerek dolaşmak, kibir alâmetidir. Sevrî namazda, Şâfiî ise hem namazda hem namaz dışında bunu mekruh addetmiştir. Irakî, sedl'i "saçın sarkıtılması" diye tarif etmiştir. Başka tarifler de yapılmıştır. Şevkânî, sedl'i bütün bu ma'nâlarda anlayıp hadisi o ma'nâların hepsine hamletmenin câiz olacağını belirtir ve "müşterek"i, bütün ma'nâlarına hamletmek kavî bir görüştür" der.
Ağzın örtülmesine gelince, Hattâbî der ki: "Arapların, sarıklarıyla ağızlarını sarma âdetleri vardı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu namazda yasakladı. Efendimiz, musalliye esneme ârız olduğu takdirde ağzını kapamaya cevaz vermiş, onun dışında kapamayı yasaklamıştır."[32]

NAMAZIN YEDİNCİ ŞARTI: KIBLE

1- عن عائشة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها قالت:]كانَ رَسولُ اللّٰهِ # يُصَلِّى مِنْ اللَّيْلِ، وَأنَا مُعْتَرِضَةٌ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ كاعْتِرَاضِ الجَنَازَةِ، فإذَا أرَادَ أنْ يُوتِرَ أيْقظَنِى فَأوْتَرْتُ[. أخرجه الستة إ الترمذي .

1. (2729)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), geceleyin ben önünde, kıbleyle arasında bir cenaze gibi uzanmış yatarken, namaz kılardı. Vitir kılacağı zaman bana da haber verirdi, ben de vitir kılardım."[33]

2- وفي أخرى للشيخين:]ذُكِرَ عِنْدَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها مَا يَقْطَعُ الصَّـَةَ، فَذُكِرَ الْكَلْبُ وَالحِمَارُ وَالمَرأةُ، فقَالَتْ: لَقَدْ شَبَّهْتُمُونَا بِالْحُمُرِ وَالْكِـَبِ، واللّٰه لَقَدْ رَأيْتُ النّبىَّ # يُصَلِّى وَأنَا عَلى السَّرِيرِ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ مُضْطَجَعَةٌ فَتَبْدُو لِى الحَاجَةُ فَأكْرَهُ أنْ أجْلِسَ فأوذِىَ رَسولَ اللّٰهِ # فأنْسَلُّ مِنْ قِبَلِ رِجْلَيْهِ[.

2. (2730)- Salîheyn'in diğer bir rivâyetinde şöyle gelmiştir: "Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)'nin yanında namazı bozan şeylerden söz açılmıştı. Bu meyanda köpek, eşek ve kadının da zikri geçti. Âişe (radıyallahu anhâ):
"Bizi yine eşeklere ve köpeklere benzettiniz. Vallahi, ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı kıblesiyle arasında yatakta yatar olduğum halde namaz kılarken gördüm. Benim için ihtiyaç hâsıl olunca oturup onu rahatsız etmek istemezdim, (yatağın) ayak tarafından sıyrılıp çıkardım."[34]

[30] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/26.
[31] Ebû Dâvud, Salât: 86, (643); Tirmizî, Salât: 278, (378); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/26.
[32] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/26-27.
[33] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/28.

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, değişik vecihlerden gelmiştir. Bazı rivâyetlerde burada gözükmeyen ziyadeler mevcuttur.
2- 2729 numarada Hz. Âişe Resûlullah'ın kıble cihetinde nasıl yattığını tasvir ediyor: Baş tarafı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sağ tarafında, ayakları da sol tarafında olacak şekilde uzanmıştır. Çünkü cenaze namazı esnasında ölü, imama nazaran öyle konur.
3- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kıldığı namaz teheccüd namazıdır, nafiledir. Bu sebeple uyumakta olan Hz. Âişe'yi namaza çağırmamaktadır. Ama sıra vitre gelince onu da çağırmaktadır. Bu hadisde, vitir namazının vacib olmasına delil bulunmuştur.
4- Vitir namazının gecenin sonuna bırakılmasının müstehab olduğu anlaşılıyor. Zira Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) en sonda onu kılmakta ve henüz kılmamış olan Hz. Âişe'yi de kaldırmaktadır. Ancak âlimler bu te'hiri bir kayda bağlarlar: Gecenin sonunda uyanabilecekse veya bir başkası tarafından uyandırılacağından emin ise... Aksi takdirde te'hiri câiz olmaz. Bu sebeple Hanefîler, yatsının peşinden kılmayı tercih ederler.
5- Uyuyan kimseyi namaz için uyandırmak müstehabtır.
6- İbnu Abbâs (radıyallâhu anh)'dan uyuyan ve konuşan kimseye karşı namaz kılınmayacağına dair bir rivâyet varsa da, bu hadis kılınacağını göstermektedir. Sadedinde olduğumuz hadis sıhhatçe üstün olduğu için hükümde cevaz esas alınmıştır.
7- Hadisin bazı vecihlerinde, Hz. Peygamber'in secde sırasında Hz. Âişe'ye dürttüğü, Âişe'nin de ayaklarının topladığı belirtilir. Bu ifadeyi değerlendiren Hanefîler, hadisten kadına değmenin abdesti bozmayacağına delil çıkarmışlardır; Ancak Şâfiî'ler, Hz Âişe'nin bedeni ile Resûlullah'ın eli arasında bir hâil olma ihtimalini belirterek buna itiraz ederler.
8- Hadis , yatak üzerinde namaz kılınabileceğini ifade etmektedir.[35]

-3- وفي أخرى ،بى داود، عن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال:]جِئْتُ أنَا وغُـَمٌ مِنْ بَنِى عبدالمُطَّلِبِ عَلى حِمَارٍ، وَرَسُولُ اللّٰهِ # يُصَلِّى فَنَزَلَ وَنَزَلْتُ، وَتـَرَكْنَا الْحِمَارَ أمَامَ الصَّفِّ فمَا بَاَهُ، وَـَجَاءَتْ جَارِيتَانِ مِنْ بَنِى عبدالمُطَّلِبِ فَدَخَلَتَا بَيْنَ الصَّفِّ فَمَا بَالِى ذلِكَ[.

3. (2731)- Ebû Dâvud'da İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'dan gelen diğer bir rivâyette şöyle denmiştir: "Ben ve Abdulmuttaliboğullarından bir oğlan (veya köle) bir eşeğin üzerinde beraber geldik. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu sırada namaz kılıyordu. Eşeğe aldırma(yıp namaza devam et)ti. Derken yine Abdulmuttaliboğullarından iki kız çocuğu gelip safın arasına dâhil oldu, buna da aldırmadı."[36]

-4- وفي أخرى له:]أنَّ رَسُولَ اللّٰهِ # قالَ: إذَا صَلَّى أحَدُكُمْ إلى غَيْرِ السُّتْرَةِ، فإنَّهُ يَقْطَعُ صَـَتهُ: الحِمَارُ، وَالخَنْزِيرُ، وَالْيَهُودِىّ، والمَجُوسِىُّ، والمَرْأةُ، وَيُجْزِىءُ عَنْهُ إذَا مَرُّوا بَيْنَ يَدَيْهِ عَلى قَذْفَةٍ بِحَجَر[.وفي أخرى: »يَقْطَعُ الصَّـَةَ الحَائِضُ وَالْكَلْبُ« .

4. (2732)- Diğer bir rivâyette şöyle gelmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Biriniz sütresiz olarak namaz kılarsa (önünden geçtiği takdirde) şunlar namazını bozar: Eşek, domuz, yahudi, mecûsi, kadın... Namazın bozulmaması için onun önünden, bunların bir taş atımlık uzaktan geçmesi kifâyet eder."[37] Bir diğer rivâyette şöyle denmişti: "Namazı, (önden geçen) hayızlı kadın ve köpek bozar."[38]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda namaz kılanın önünden bazı nesnelerin geçmesi halinde namazın bozulup bozulmayacağı meselesine temas edilmektedir. Bu hususta rivâyet çoktur. Bir kısmı, burada yer almayan başka teferruâtlara da şâmildir. Mesela:
Bir rivâyette namazı bozanlar arasında "siyah köpek" bir başka rivâyette "hayızlı kadın" zikredilir.

---

[34] Buhârî, Salât: 22, 99, 102, 103, 104, 105, 108, Amel fi's-Salât: 10, Vitr: 3, İsti'zân: 37; Müslim, Salât: 267, (512); Muvatta, Salâtu'l-Leyl: 2, (1, 117); Ebû Dâvud, Salât: 112, (711, 712, 713, 714); Nesâî, Tahâret: 120, (1, 101, 102), Kıble: 10, (2, 67); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/28.
[35] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/29.
[36] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/30.
[37] Buhârî, Salât: 90, İlm: 18, Ezân: 161, Cezâu's-Sayd: 25; Müslim, Salât: 254, (504); Muvatta, Kasru's-Salât: 38, (1, 155); Ebû Dâvud, Salât: 110, 113 (703, 704, 715, 716, 717); Tirmizî, Salât: 252, (337); Nesâî, Kıble: 7, (2, 64, 65).
[38] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/30.

2- Hadislerin ihtilafına bağlı olarak ulema da bu meselede ihtilaf eder: Bazıları bu sayılan şeylerin musallinin önünden geçmesi namazı bozar derken, bazıları bozmaz demiştir.
* Ahmed İbnu Hanbel: "Siyah köpek bozar. Ancak kadın ve eşeğin bozması hususunda içimde bir şüphe var" der.
* İmam Mâlik, Ebû Hanîfe, Şâfiî (rahimehümullah) ve Cumhûr: "Bu sayılanlardan veya başka şeylerden hiçbirinin geçmesiyle namaz bozulmaz" demiştir. Bunlar, bozulacağını ifade eden hadisleri: "Buradaki bozulmadan murad "noksanlık"tır, zîra bunlar önden geçmekle musallinin kalbini meşgul eder" diye te'vil ederler, hakiki bozulmanın kastedilmediğini söylerler.
3- Taş atımlık tâbirini, âlimler üç zir'alık mesafe olarak yorumlarlar. Yani namaz kılan kimsenin üç zir'a uzağından bu sayılanlar geçecek olsa namaza bir eksiklik getirmeyecektir, bu miktar mesafe sütre yerine geçebilecektir.[39]

-5- وعن الفضل بن العباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال:]زَارَنَا النّبىُّ # في بَادِيَةٍ لَنَا وَلَنَا كُلَيْبَةٌ وَحِمَارَةٌ، فَصَلَّى النّبىُّ # الْعَصْرَ وَهُمَا بَيْنَ يَدَيْهِ فَلَمْ يُزْجَرَا وَلَمْ يُؤَخِّرَا[. أخرجه أبو داود والنسائى .

5. (2733)- el-Fadl İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bizi köyümüzde ziyaret etti. O sırada bizim bir küçük köpekle bir dişi eşeğimiz vardı. Bu ikisi önünde bulundukları halde ikindi namazı kıldı. Hayvanları ne azarladı ne de geriye kovaladı."[40]

-6- وعن كثير بن كثير بن أبى وداعة عن بعض أهله عن جده رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه:]أَنَّهُ رَأى النّبىَّ # يُصلِّى مِمَّا يَلِى بَابَ بَنِى سَهْمٍ، وَالنَّاسُ يَمُرُّونَ بَيْنَ يَدَيْهِ، وَلَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْكَعْبَةِ سُتْرَةٌ[. أخرجه أبو داود والنسائى .

6. (2734)- Kesîr İbnu Kesîr İbn-i Ebî Vedâ'a, an bazı ehlihi an ceddihi (radıyallâhu anh) anlatmıştır: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı Beni Sehm kapısını takip eden yerde, önünden halk gelip geçerken namaz kılar görmüştür. Bu sırada Resûlullah'la Ka'be arasında bir sütre de mevcut değildir."[41]

AÇIKLAMA:

1- Rivâyetin İbnu Mâce ve Nesâî'deki vecihlerinde sözkonusu namazın, tavafı takip eden iki rek'atlik tavaf namazı olduğu belirtilir.
2- Sadedinde olduğumuz hadise dayanarak bazı fakihler, Mekke'de kılınacak namazlar için "sütreye hacet yok" hükmünü çıkarmışlardır. Ancak, Ebû Dâvud'un da dikkat çektiği üzere hadis, zayıftır. Sütrenin Mekke' de de gerekli olduğunu ifade eden daha kuvvetli hadisler karşısında, başta Buhârî olmak üzere ulemâ büyük çoğunluğu ile bu rivâyetle ameli uygun görmemişlerdir. Sütrenin meşruiyyeti ve namaz kılanın önünden geçmeyi yasaklama hususunda Mekke ile başka yerler arasında fark yoktur. Ancak bazı fakihler, sadedinde olduğumuz hadisteki cevâzın zaruret sebebiyle sâdece tavaf edenlere mahsus olduğunu söylemiştir. İbnu Hacer, tavaf mahalline has olarak tecviz edilmiş olan bu durumu, bir kısım Hanbelî âlimlerinin Mekke'nin tamamına teşmil ettiklerini belirtir.[42]

-7- وعن أبى سعيد رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللهِ #: َ يَقْطَعُ الصَّ َةَ شَىْءٌ، وَادْرَءُوا مَا اسْتَطَعْتُمْ، فإنَّمَا هُوَ شَيْطَانٌ[. أخرجه الستة إ الترمذي .

7. (2735)- Ebû Saîd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Namazı hiçbir (hâricî) şey bozamaz. İmkanınız nisbetinde defetmeye çalışın. Çünkü (bozmak isteyen) şeytandır."[43]

---

[39] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/30-31.
[40] Ebû Dâvud, Salât: 114, (718); Nesâî, Kıble: 7, (2, 65); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/31.
[41] Ebû Dâvud, Menâsik: 89, (2016); Nesâî, Kıble: 9, (2, 67) İbnu Mâce, Menâsik: 33, (2958); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/31.
[42] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/31-32.
[43] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/32.

-8- وفي رواية ‘ب داود:]مَنِ اسْتَطَاعَ أَنْ َ يَحُولَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ، أَحَدٌ فَلْيَفْعَلْ[.

8. (2736)- Ebû Dâvud'un bir rivâyetinde şöyle denmiştir: "Kim, kıblesi ile kendi arasına bir başkasının girmemesine muktedir olursa, bunu sağlasın."[44]

-9- وفي أخرى للبخارى:]قالَ #: إِذَا صَلّى أَحَدُكُمْ إلى شَىْءٍ يَسْتُرُهُ مِنَ النَّاسِ، فأرَادَ أَحَدٌ أَنْ يجْتَازَ بَيْنَ يَدَيْهِ فَلْيَدْفَعْهُ، فإنْ أبَى فَلْيُقَاتِلْهُ فَإنَّمَا هُوَ شَيْطَانٌ[.

9. (2737)- Buhârî'nin bir rivâyetinde şöyle gelmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizden biri, halka karşı sütre olacak bir şeyin gerisinde namaz kılarken, biri önünden geçmeye kalkarsa ona mâni olsun, (beriki haddini bilmeyip) ısrar ederse onunla mücâdele etsin. Zîra o, (bu haliyle) şeytandır."[45]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıdaki üç rivâyet, namaz kılan kimseye, namaz kılarken önünden geçmeye kalkan şahsa mâni olma yetkisi tanımaktadır.Normal olarak, namaz kılan kimsenin başka bir şeyle meşguliyeti namazı bozan bir fiildir. Ancak şârî, namaz esnasında önünden geçmek isteyen kimseye müdahale hakkı tanımış bunu "namazı bozan fiiller"den istisnâ kılmıştır. 2737 numarada özetle kaydedilen Buhârî rivâyetini, aslından esbâb-ı vürûduyla takip edersek mevzu daha iyi anlaşılmış olacaktır.
Ebû Sâlih es-Semmân anlatıyor: "Ebû Saîdi'l-Hudrî'yi bir cuma günü halka karşı bir sütrenin gerisinde namaz kılarken gördüm. Benî Ebû Mu'ayt'a mensup bir genç, önünden geçmek istedi. Ebû Saîd onu göğsünden iterek mâni oldu. Genç, etrafına bakındı, onun önünden başka geçebilecek bir yer göremedi. Oradan geçmek için tekrar geri döndü. Ebû Saîd genci daha da şiddetli bir şekilde itti. Genç, Ebû Saîd'e kızdı. Sonra (Medîne valisi) Mervân'ın huzuruna girerek, Ebû Saîd'in yaptıklarını şikâyet etti. Ebû Saîd de ardından Mervân'ın yanına girdi. Mervân:
"Ey Ebû Saîd! Kardeşinin oğluyla alıp veremediğin de ne?" dedi. Ebû Saîd şu cevabı verdi:
"Ben Resûlullah(aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim: "Sizden biri, halka karşı sütre olan bir şeyin gerisinde namaz kılarken, biri önünden geçmeye kalkarsa ona mâni olsun. (Beriki haddini bilmeyip) geçmek için ısrar ederse onunla mücâdele etsin. Zira o, (bu haliye) bir şeytandır."
Bir rivâyette: "Eğer ısrar ederse eliyle göğsünden tutup onu itsin" diyerek mücâdele şekli de belirtilir.
Şu hususu da bilmeliyiz: Namazda önünden geçmek isteyenle mücâdele meşrû kılınmış ise de, ulemâ ittifakla: Geçene mâni olmak, onunla mücâdele etmek için yerinden ayrılıp yürümemesi ve müdâfaa sırasında amel-i kesîre yer vermemesi gerektiği"ni söylemiştir. Zîra, "namazda bu, önünden birisinin geçmesinden daha fenadır" derler.
Cumhur, ayrıca şöyle hükmetmede de ittifak etmiştir: "Her kim, namazda iken önünden geçene müdahale etmemişse, artık namazı iade etmesi gerekmez."
Nevevî: "Önden geçene mâni olmanın vâcib olduğunu söyleyen tek fakih bilmiyorum. Ashâbımız bunun mendup olduğunu tasrîh eder" der. Zâhirîler bunun vâcib olduğunu söylemiştir.
2- Hadisten İstinbat Edilen Faideler:
***** İbnu Battâl der ki: "Bu hadis, dinde fitne çıkaran kimseye "şeytan" demenin caiz olduğunu gösterir. Hüküm, ma'nâlara göredir, isimlere göre değil, çünkü önden geçen kimsenin sırf geçmesi sebesiyle şeytana dönüşmesi muhâldir. Bu cevaz da, şeytan kelimesinin hakiki ma'nâda cinnîlere, mecâzî olarak da insanlara ıtlak olunmasına dayanır. Mamafih bu işe onu şeytanın sevketmesi sebebiyle de ma'nâ doğruluk kazanabilir. Nitekim başka bir rivâyette: "...zîra onunla birlikte şeytan vardır" denmiştir.
***** İbnu Ebî Cemre, "Zîra o, (bu haliyle) şeytandır" cümlesinden şu ma'nâyı istinbat etmiştir: "Onunla mücadele etsin" sözünden murad tatlı bir müdâfaadır, hakiki bir mücâdele değildir. Zîra şeytanla mücâdele, istiâze ve besmele ve benzeri zikirleri okumak sûretiyle ona karşı tesettürde bulunmakla olur. Zaten namazda, zaruret halinde az amele cevaz verilmiştir. Gerçek ma'nâda mücâdele yapacak olsa,namazı için önünden geçenin vereceğinden daha büyük zarar mevzubahis olur."
***** İbnu Ebî Cemre bir başka soruyu cevaplar: "Önden geçenle yapılacak mücâdele, onun geçmesiyle musallinin namazına gelecek halel (zarar) sebebiyle midir, yoksa geçecek kimseye bu fiilinden dolayı gelecek günahı defetmek için midir? Görünüşe göre, ikincisi içindir." Ancak başkaları "Birincisi içindir" demiştir. Bunlara göre, "Musallinin kendi namazına yönelmesi, kendisi için başkasından günahı defetmeye kalkmasından evlâdır."

---

[44] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/32.
[45] Buhârî, Salât: 100, Bed'ül-Halk: 11; Müslim,Salât: 259, (505); Muvatta, Kasru's-Salât: 33, (1, 154); Ebû Dâvud, Salât: 108, (697, 698, 699, 700); Nesâî, Kıble: 8, (2, 66); Kasâme: 45, (8, 61-62); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/32.

* İbnu Mes'ud'dan yapılan bir rivâyet şöyledir: "Musallinin önünden geçmek, onun namazının yarısını keser atar." Ebû Nu'aym da Hz. Ömer'den şunu rivâyet eder: "Musalli, önünden geçilmekle namazından ne kadar eksildiğini bilseydi, mutlaka kendini insanlara karşı sütre teşkil edecek bir şeyin gerisinde kılardı."Bu iki rivâyet, musallinin önünden geçene müdahalesinin, namazında meydana gelecek halel sebebiyle olduğunu ifade eder. Bu rivâyetler zâhirde mevkuf gözüküyorlarsa da hakikatte merfûdurlar. Zîra bunlar içtihadla söylenebilecek, tecrübeyle bilinebilecek meseleler değildir, ancak vahyen bilinebilir, öyle ise hükmen merfûdurlar. Şu halde musalli de namaza durduğu yeri iyi seçmekle mükelleftir. Herkesin geçeceği yere durması, ona sorumluluk getirecektir.

10- وعن بشر بن سعيد:]أَنْ زَيدَ بنَ خَالِدٍ أَرْسَلَهُ إلى أَبِى جُهَيْم يَسْأَلُهُ: مَاذَا سَمِعَ مِنَ النّبيِّ # في المَارّ بَيْنَ يَدَيِ المُصَلِّى؟ فقَالَ: قَالَ #: لَوْ يَعْلَمُ المَارُّ بَيْنَ يَدَيِ المُصَلِّى مَاذَا عَلَيْهِ لَكَانَ أَنْ يَقِفَ أَرْبَعِينَ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَمُرَّ بَيْنَ يَدَيْهِ. قَالَ أَبُو النَّضْرِ: َ أَدْرِى؟ قالَ: أَرْبَعِينَ يَوْماً، أَوْ شَهْراً،
أَوْ سَنَةً[. أخرجه الستة .

10. (2738)- Bişr İbnu Saîd (radıyallâhu anh)'in anlattığına göre, kendisini Zeyd İbnu Hâlid Ebû Cüheym'in yanına gönderip: "Musallînin önünden geçen hakkında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan ne işittiğini sordurmuştur. Ebû Cüheym (radıyallâhu anh) demiştir ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Eğer musallinin önünden geçen kimse, bu geçişi sebebiyle kendisine gelen günahı bilseydi orada kırk... kalması onun için, musallinin önünden geçmesinden daha hayırlı olurdu."Ebû'n-Nadr der ki:"Bilemiyorum! Efendimiz "kırk gün mü" dedi, kırk ay mı dedi, kırk sene mi dedi?"[46]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, namaz kılanın önünden geçen kimsenin maruz kalacağı kayba dikkat çekmektedir. Önceki hadiste, önünden geçilen kimsenin maruz kalacağı kayba dikkat çekilmiştir.
2- Hadiste yasaklanan "ön"ün miktarı ihtilaflıdır.
* Bazısı: "Musallî ile secde edeceği yer arasıdır"demiştir.
* Bazısı: "Musallî ile üç zir'alık mesafe arasıdır" demiştir.
* Bazısı: "Bir taş atımlık mesafe..." demiştir.
3- Hadiste kırk rakamının, hususi bir adedi göstermekten ziyade, namaz kılanın önünden geçmemenin ehemmiyetini tesbit maksadıyla mübâlağa için kullanıldığını belirten İbnu Hacer, bu değerlendirmesine İbnu Mâce'nin Ebû Hüreyre'den kaydettiği bir rivâyeti gösterir: "...Yüz yıl yerinde kalması, attığı adımlardan birini atmaktan kendisi için daha hayırlı olurdu."
4- Hadisin zâhiri, beyan edilen "vaîd"in musallînin önünden geçenle ilgili olduğunu; duran, oturan ve yatanla ilgili olmadığını ifade eder. Ancak, vaîd'in illeti musallînin maruz kalacağı teşvîş ise, diğerleri de "geçen" ma'nâsında olabilir.
5- Hadisin zâhiri, nehyin her bir namaz kılanla ilgili olduğunu ifade eder. Yani kadın, erkek, münferid, imam, me'mum hepsinin önünden geçmek yasaklanmıştır. Ancak bazı Mâlikîler bu yasağın münferid ve imamla ilgili olduğunu söylemiştir. Onlara göre, önünden geçmek me' mum'a (imama uyana) zarar vermez. Çünkü imamın sütresi onun da sütresidir ve imamı ona sütredir. Bu iddia tatminkâr bulunmamıştır. "Çünkü denmiştir, sütre musallîden zorluğu kaldırmaya yöneliktir, önden geçenden değil; önden geçenin verdiği teşvişte imam, me'mum ve münferid müsâvidir."
6- Bazı Mâlikî âlimleri musallî ve önden geçeni günah işleyip işlememekte dört gruba ayrılırlar:
1) Önden geçen günaha girer, musallî girmez.
2) Musallî günaha girer, geçen girmez.
3) Her ikisi de günaha girer.
4) Her ikisi de günaha girmez.
* **Birinci grup:** Musalli yol dışında sütre gerisinde namaza durmuştur, geçen kimse için de geçme imkânları vardır. Bu durumda musallînin önünden geçen günahkâr olur, musallî olmaz.
* **İkinci grup:** İşlek yol üzerinde sütresiz veya sütreden uzak namaza durur, geçen de başka bir imkân bulamaz, önünden geçer. Bu durumda musallî günaha girer, geçen değil.

[46] Buhârî, Salât: 101; Müslim, Salât: 261, (507); Muvatta, Kasru's-Salât: 34, (1, 154, 155); Ebû Dâvud, Salât: 109, (701); Tirmizî, Salât: 251, (336); Nesâî, Kıble: 8, (2, 66); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/35.

*** Üçüncü grup:** İkincide olduğu gibi, ancak geçen başka geçme imkanına sahiptir, ama önünden geçer, her ikisi de günahkâr olur.
*** Dördüncü grup:** Birinci gibidir, ancak geçen başka imkan bulamaz, ikisi de günahkâr olmaz. İbnu Hacer'e göre, hadisin zâhiri geçmeyi mutlak olarak yasakladığı için geçen yol bulamasa bile beklemekle mükelleftir, musallî selam verir, ondan sonra geçer. Ebû Saîd kıssası da bunu te'yid eder.[47]

11- وعن يزيد بن نمران قال:]رَأَيْتُ رَجُلًا بِتَبُوكَ مُقْعَداً، فقَالَ: مَرَرْتُ بَيْنَ يَدَيْ رَسولِ اللهِ #، وَأنَا عَلى حِمَارٍ وَهُوَ يُصَلِّي، فقَالَ: اللَّهُمَّ اقْطَعْ أثَرَهُ. قالَ: فَمَا مَشَيْتُ عَلَيْهَا بَعْدُ[.وفي رواية:]قَطَعَ صَلَاتَنَا قَطَعَ اللهُ أثَرَهُ[. أخرجه أبو داود .

11. (2739)- Yezîd İbnu Nimrân (rahimehullah) anlatıyor: "Tebük'de yatalak bir adam gördüm. Dedi ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namaz kılarken, ben eşeğin üzerinde olduğum halde önünden geçtim. Bana: "Allah'ım, izini kes!" diye bedduada bulundu. Artık ondan sonra eşek üzerinde (bile) yol alamadım.
"Bir rivâyette şöyle gelmiştir: "(Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle dedi:) "O bizim namazımızı kesti, Allah da onun izini kessin."[48]

AÇIKLAMA:

1- Tebük, Suriye'de bir yer adıdır.
2- İzini kes, yürümesini kes demektir. "Allah izini kessin", Allah kötürüm etsin, yürüyemez hale gelsin demektir. Bu hadis, namaz kılanın önünden geçmenin nasıl ciddi bir hata olduğunu anlamada canlı bir örnektir.[49]

12- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]قالَ رَسُولُ اللهِ #: لَا تُصَلُّوا خَلْفَ النَّائِمِ وَلَا الْمُتَحَدِّثِ[. أخرجه أبو داود .

12. (2740)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Uyuyanın gerisinde namaz kılmayın, konuşanın gerisinde de!" buyurdular."[50]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, ihtiva ettiği hükmün birinden sahîh hadîslere muhalefet etmektedir. Zîra 2729 ve 2730 numaralarda kaydedilen Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) rivâyetinde, kıble cihetinde uyumakta olan Hz. Âişe'nin arka kısmında Aleyhissalâtu vesselâm efendimizin namaz kıldığı ifade edilmektedir.
Konuşanın arkasında namaz meselesine gelince: İmam Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel bunu mekruh addetmişlerdir. Zîra, konuşanların sözleri namaz kılan kimseyi meşgul eder, namazını fesada verir. Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)in cuma günleri dışında konuşan kimsenin arkasında namaz kılmadığı rivâyet edilmiştir.
Hattâbî der ki: "Bu hadis, senedindeki zayıflık sebebiyle Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan sahîh olamaz."[51]

13- وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قال رَسُولُ اللهِ #: إذَا صَلَّى أحَدُكُمْ فَلْيَجْعَلْ تِلْقَاءَ وَجْهِهِ شَيْئاً، فإنْ لَمْ يَجِدْ فَلْيَنْصِبْ عَصاً، فإنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ عَصاً فَلْيَخْطُطْ خَطّاً، ثُمَّ لَا يَضُرُّهُ مَا مَرَّ أمَامَهُ[. أخرجه أبو داود. وقال قالوا: الخَطُّ بِالطُّولِ، وَقالُوا: بِالْعَرْضِ مِثْلُ الهِلَالِ[.

[47] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/35-36.
[48] Ebû Dâvud, Salât: 110, (705, 706); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/36-37.
[49] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/37.
[50] Ebû Dâvud, Salât: 106, (694); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/37.
[51] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/37.

13. (2741)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biriniz namaz kılınca yüzünün karşısına bir şey koysun. Bulamazsa bir değnek koysun. Beraberinde bir değnek de yoksa bir çizgi çizsin. Böyle yaparsa önünden geçen kendisine zarar vermez."
Ebû Dâvud der ki: "Âlimlerden bazısı, çizginin uzunlamasına olacağını , bazısı da hilâl gibi enlemesine olacağını söylemiştir."[52]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, musallînin sütre olarak kullanacağı şeyin muayyen bir şey olmadığını; şartlara, imkana göre her şeyin bu maksadla dikilebileceğini ifade eder.
Sütre olarak kullanılacak değnek hakkında ifade mutlaktır, ince veya kalın olması diye bir tefrik yapılmamıştır. Nitekim bir başka hadiste "Bir okla da olsa namazda sütre kullanın" ve "Sütre olarak, semerin arka kaşı boyunda birşey kifâyet eder, saç kadar ince de olsa..." buyrulmuş, sütrenin ince veya kalın olması diye bir ayırıma yer verilmemiştir.[53]

14- وعن طلحة بن عبيدالله رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال:]قال رَسُولُ اللّٰهِ #: إِذَا وَضَعَ أَحَدُكُمْ بَيْنَ يَدَيْهِ مِثْلَ مُؤْخِرَةِ الرَّحْلِ، فَلْيُصَلِّ وَ ً يُبَالِى مَا مَرَّ وَرَاءَ ذٰلِكَ[. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي .

14. (2742)- Talha İbnu Ubeydillah (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Biriniz namaz kılarken, önüne semerin arka kaşı boyunda bir şey koydu mu, namazını rahat kılsın, bunun gerisinden geçene aldırmasın."[54]

AÇIKLAMA:

Semerin arka kaşı diye tercüme ettiğimiz muahharatu'rrahl, daha ziyade deve semerleri için kullanılmıştır. Binenin tutunmasına mahsustur. "Kol kemiği kadar" olduğu ve bir zira'nın üçte ikisi büyüklüğüne denk bulunduğu belirtilir. Sütrenin boyunu tesbitte âlimler bunu esas alırlar. Bazı âlimler bunu bir zirâ olarak ifade etmiştir. İbnu Ömer'in semerinin kaşının bir zirâ olduğunu Abdurrezzak'ın bir rivâyetinde görmekteyiz."
Hadis, böyle bir sütre koymakla musallinin şeriatın emrini yerine getirdiğini, gelip geçenlere de namazda olduğunu gösteren bir işaret vermiş olduğunu; dolayısıyla huzûr-u kalble namazını kılabileceğini ifade etmektedir.[55]

15- وعن أبى ذر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللّٰهِ #: إِذَا صَلى الرَّجُلُ وَلَيْسَ بَيْنَ يَدَيْهِ كَأُخِرَةِ الرَّحْلِ قَطَعَ صَ ًتَهُ الْكَلْبُ ا‘سْوَدُ، وَالمَرأَةُ، وَالحِمَارُ. قِيلَ ‘بِى ذَرٍّ: مَا بَالُ ا‘سْوَدِ مِنَ ا‘حْمَرِ مِنَ ا‘بْيضِ؟ قالَ يَا ابْنَ أخِى: سَأَلْتَنِى كَمَا سَأَلْتُ رَسُولَ اللّٰهِ #، فقَالَ: الْكَلْبُ ا‘سْوَدُ شَيْطَانٌ[. أخرجه الخمسة إ البخارى .

15. (2743)- Hz. Ebû Zerr (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Kişi, önüne semer kaşı kadar bir şey bırakmadan namaz kılarsa; (önünden geçtiği takdirde) siyah köpek, kadın, eşek namazını bozar..."
Ebû Zerr'e dendi ki:
"Siyahın kırmızıdan, beyazdan farkı nedir?" Şu cevabı verdi:
"Ey kardeşimin oğlu! Sen bana, benim Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a sorduğum şeyi sordun. Efendimiz: "Siyah köpek şeytandır" buyurmuştu."[56]

---

[52] Ebû Dâvud, Salât: 103, (689); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/38.
[53] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/38.
[54] Müslim, Salât: 241, (499); Ebû Dâvud, Salât: 102, Tirmizî, Salât: 250, (335); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/38.
[55] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/38-39.
[56] Müslim, Salât: 265, (510); Ebû Dâvud, Salât: 110, (702); Tirmizî, Salât: 253, (338); Nesâî, Kıble: 7, (2, 63); İbnu Mâce, İkâmetu's-Salât: 38, (952); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/39.

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Ebû Dâvud'daki sevk üslûbundan anlaşılacağı üzere hadis, bazı rivâyetlerinde mevkuftur (yani Ebû Zerr'in kendi sözüdür). Sadedinde olduğumuz vechinde görüldüğü üzere merfûdur [yani Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sözüdür].
2- Hadiste zikri geçen şeylerin namazı bozup bozmayacağı ulema arasında ihtilâf mevzuudur. Bir kısmı bunların musallinin önünden geçmesiyle namazın bozulup iptal olacağını söylemiştir. Ahmed İbnu Hanbel bu gruptandır. Siyah köpeğin bozacağında cezmeder, fakat eşek ve kadının geçmesiyle bozulup bozulmayacağında tereddüdü vardır. Ahmed İbnu Hanbel'in kadınla, eşeğin geçmesi ile namazın bozulacağı hususundaki tereddüdü, bunlarla ilgili başka rivâyetlerin mevcudiyetinden ileri gelir. O rivâyetlerde bunların geçmesiyle namazın bozulmayacağı ifade edilir. Halbuki siyah köpek hakkında aksi rivâyet yoktur. Bir kısım âlimler de başka rivâyetlere dayanarak bunların namazı bozmayacağını söylemiştir. Ebû Hanîfe, Şâfiî, İmam Mâlik bunlardandır. Bazıları, "Namazı hiç bir şey bozmaz" (2735) hadisiyle sadedinde olduğumuz rivâyetin neshedildiğine kâildirler.
Hadisin buraya kadar olan kısmı 2732 numarada izah edildi. Orada yer almayan bir husus, "siyah köpeğin şeytan olması" meselesidir. Fethu'l-Vedûd'da denir ki: "Bazı âlimler bu tabiri zâhirine hamlederek: "Şeytan, siyah köpek şeklinde tasavvur edilir" dediler.
Ancak: "Siyah köpek, diğerlerinden daha muzırdır, bu sebeple şeytan demiştir" şeklinde te'vil yapan da olmuştur. Hadisle ilgili ulemanın teferruâta kaçan bütün yorumlarını aktarmada fayda görmüyoruz. Bu ve benzeri hadisleri, namazgâhımızı seçerken, dikkatimizi çekecek şekilde hayvan ve insanların gelip geçeceği, onlar tarafından rahatsız edileceğimiz veya rahatsız edeceğimiz yerlerden uzak olanları aramanın gereğine irşad olarak anlamamız en uygun yoldur.[57]

16- وعن ابن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال:]كانَ رَسُولُ اللّٰهِ # إذَ خَرَجَ يَوْمَ الْعِيدِ أمَرَ بِالْحربةِ فَتُوضَعُ بَيْنَ يَدَيْهِ فَيُصَلِّى إلَيْهَا وَالنَّاسُ وَرَاءَهُ، وَكانَ يَفْعَلُ ذلِكَ في السَّفَرِ، فَمِنْ ثَمَّ اتَّخَذَهَا ا ُمَرَاءُ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي .

16. (2744)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bayram günü (namaz) için çıkınca bir harbe alınmasını emrederdi. Harbe, (namaz sırasında) Aleyhissalâtu vesselam'ın önüne konur, O da halk arasında olduğu halde harbeye doğru namaz kılardı. Efendimiz sefer sırasında da böyle yapardı. Bu sünnete ittibâen ümerâ da harbe kullanır oldu."[58]

AÇIKLAMA:

1- İbnu Mâce'deki rivâyet, bayram namazı kılınan musallanın boş bir arazi olduğunu, sütre olabilecek hiçbir şey bulunmadığını belirterek: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bayram günü musallaya giderdi. Yanında harbe de taşınırdı. Musallaya varınca harbe önüne dikilirdi, ona doğru namaz kılardı. Bu, musallanın boş bir arazi olmasındandı, orada sütre yapılabilecek hiçbir şey yoktu" der.
2- Ümerânın harbe ittihazıyla ilgili son cümlenin Nâfi tarafından yapılan bir derc olduğu belirtilmiştir. Bu cümle ile, ümerânın da, bayram ve benzeri fırsatlarda musallaya çıkınca beraberlerinde harbe taşıttıklarını haber vermektedir.
3- İbnu Hacer: "Hadiste, namaz için ihtiyatlı (ve hazırlıklı) olma gereği, bilhassa seferde olmak üzere, düşmanı defedici âlet almanın lüzumu, istihdâmın cevazı vs. gözükmektedir" der.
4- Resûlullah'ın bayramlarda taşıdığı harbenin Necâşî tarafından hediye edilen harbe olduğu bazı rivâyetlerde tasrîh edilmiştir. Bir başka rivâyette bunun, Uhud Savaşı sırasında Zübeyr İbnu'l-Avvâm tarafından öldürülen bir müşrike ait olduğu belirtilmiştir. Âlimler: "Aleyhissalâtu vesselâm önce Zübeyr'in harbesini, sonra da Necâşî'nin harbesini kullanmış olabilir" diyerek iki rivâyeti te'lif ederler.[59]

17- وعنه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال:]كانَ النّبىُّ # يُعْرِضُ رَاحِلَتَهُ فَيُصَلِّى إلَيْهَا[.وفي رواية: »أنَّهُ # صَلَّى إلى بَعِيرِهِ«. أخرجه الستة إ النسائى، ولم يرفعه مالك وأبو داود .

[57] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/39-40.
[58] Buhârî, Salât: 92, 90; Müslim, Salât: 245, (501); Ebû Dâvud, Salât: 102, (687); Nesâî, Kıble: 4, (2, 62); İbnu Mâce, İkâmetu's-Salât: 164, (1304, 1305); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/40.
[59] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/40-41.

17. (2745)- Yine İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (bazan) bineğini (sütre) olarak öne koyar, ona doğru namazını kılardı.
Bir diğer rivâyette: "Aleyhissalâtu vesselâm devesine doğru namaz kılardı" denmiştir.[60]

AÇIKLAMA:

Râhile, üzerine rahl (semer) konan deve demektir. Daha ziyade binek devesine râhile denir.
Kurtubî: "Bu hadiste, duran hayvanların sütre olarak kullanılmasına cevaz vardır" der ve deve ağıllarında namaz kılmayı yasaklayan hadisle (2696) bu hadis arasında teâruz (zıtlık) olmadığını söyler." Çünkü der, o hadiste deve ağılı zikredilmiştir. Ağıl, suyun yakınında yer alan deve damlarıdır. Orada namazın mekruh kılınması, pis kokmalarından yahut da orada tesettür ederek aralarında halvet hâsıl etmelerindendir."[61]

18- وعن المقداد بن ا'سود رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]مَا رَأيْتُ النّبيَّ # صَلَّى إلى عُودٍ، وَ عَمُودٍ، وَ شَجَرَةٍ إلَّ جَعَلَهُ عَلى حَاجِبِهِ ا'يْمَنِ، أوِ ا'يْسَرِ، وَ يَصْمُدُ لَهُ صَمْداً[.»الصَّمْدُ« القصد للشئ والتوجه إليه .

18. (2746)- Mikdâd İbnu'l-Esved (radıyallâhu anh) diyor ki: "Ben, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı çubuğa, direğe ve ağaca karşı namaz kılar vaziyette ne zaman görmüşsem, her seferinde onları sağ kaşının veya sol kaşının karşısına almış görmüşümdür. Hiçbir zaman sütresini tam karşısına almadı."[62]

AÇIKLAMA

Bu rivâyetten, namaz kılarken sütreyi tam karşıya değil, hafif sağ veya sol tarafa almanın müstehab olduğu hükmü çıkarılmıştır.[63]

19- وعن سهل بن أبي حثمة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ النّبيُّ # إذَا صَلّى: أحَدُكُمْ إلى سُتْرَةٍ فَلْيَدْنُ مِنْهَا، َ يَقْطَعُ الشَّيْطَانُ عَلَيْهِ صَ َتَهُ[. أخرجهما أبو داود .

19. (2747)- Sehl İbnu Ebî Hasme (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Biriniz sütreye karşı namaz kılınca ona yakın olsun, ta ki şeytan namazını bozmasın."[64]

AÇIKLAMA:

Hadis, sütre ile musalli arasında fazla mesafe olmamasını âmirdir. Şârihler, hadislerde gelen tasrîhata dayanarak normal mesafenin üç zirâ -veya daha az- uzunluğunda olması gerektiğini söylerler. Bazı hadislerde bir keçinin geçeceği kadar denmiştir. Bu rakamı tesbitte, daha ziyade Resûlullah'ın Ka'be'yi ziyareti sırasında içerisinde namaz kılınca, ön duvarla arasında üç zirâlık mesafe bırakmış olması esas alınmıştır (1400, 1413 numaralı hadisler).
Şu halde bu mesafeyi, baş sütreye değmeden secde edilebilecek bir uzaklık olarak ifade edebiliriz. Bu mesafe aynı zamanda saflar arasında bulunması gereken uzaklığı da ifade eder.[65]

---

[60] Buhârî, Salât: 98, 50; Müslim, Salât: 247, (502); Muvatta, Kasru's-Salât: 41, (1, 157); Ebû Dâvud, Salât: 104, (692); Tirmizî, Salât: 261, (352); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/41.
[61] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/41.
[62] Ebû Dâvud, Salât: 105, (693); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/42.
[63] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/42.
[64] Ebû Dâvud, Salât: 107, (695); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/42.
[65] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/42.

NAMAZIN ŞARTLARI ÜZERİNE MUHTELİF HADİSLER

*** ÇOCUK TAŞIMAK**

1- عن أبى قتادة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال:]كَانَ رسولُ اللّٰهِ # يُصَلِّى بِالنَّاسِ وَهُوَ حَامِلٌ أُمَامَةَ بِنْتَ زَيْنَبَ بِنْتِ رَسُولِ اللّٰهِ # فإذَا سَجَدَ وَضَعَهَا، فإذَا قَامَ حَمَلَهَا[. أخرجه الستة إ الترمذي .

1. (2748)- Ebû Katâde (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), kızı Zeyneb'in kerîmesi olan torunu Ümâme'yi omuzunda taşıdığı halde halka namaz kıldırırdı. Secdeye varınca çocuğu (yana) bırakır, kıyâm için doğrulunca tekrar omuzuna alırdı."[66]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, bir yönüyle Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın torunu Ümâme'ye gösterdiği şefkati yansıtmaktadır. Ümâme'nin annesi, Resûlullah'ın Hz. Hatice'den doğan kızlarından biridir. Babası da Ebû'l-Âs İbnu Rebî'a'dır (radıyallâhu anh).
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bütün çocuklara karşı gösterdiği yakın ilgi dikkat çekicidir. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin (radıyallahu anhümâ)'i de omuzlarına bindirdiği, değişik şekillerde onlarla şakalaştığı, onları eğlendirdiği rivâyet edilmiştir. Kız çocuklarını hakir gören bir cemiyette, kız torununu Resûlullah'ın sırtında taşıması, bâhusus namazda sırtına alması, rükû ve secde sırasında yere bırakıp, kıyâma kalkarken tekrar sırta alması ayrı bir ehemmiyet taşır.
2- Ancak, bu hal namazda câiz olur mu? Bu, namazı bozan amel-i kesîr olmaz mı? Bu ihtimale binaen İslâm ulemâsı hadisi yorumda çok müşkilata, tekellüfâta düşmüştür:
***** "Bunun cevazı mensuhtur" denmiştir.
***** "Resûlullah'ın hasâisindendir" denmiştir.
***** "Çocuk Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ülfet ettiği için kendisi O'nun boynuna atılıp asılmıştır. Resûlullah onu almış değildir..." denmiştir.
***** "Zarûreten almıştır, değilse ağlayacak, sırta almaktan daha fazla sıkıntı verecekti..." denmiştir.
***** "Farzda değil, nafilede aldı.." denmiştir. Halbuki farzda olduğu rivâyetlerde pek sarihtir.
Nevevî, bütün bu tekellüflü yorumları reddeder ve der ki: "Bütün bunlar bâtıl ve merdud iddialardır, delilden yoksundurlar. Hadiste şeriat-ı garrânın temel prensiplerine muhalif bir durum da yoktur. Zîra insanoğlu temizdir ve karnındakilerde ma'füvdür. Çocukların elbisesi ve bedenleri ise pislik gözükmedikçe, temiz kabul edilir. Namazdaki fiiller amel-i kesîr olmadıkça veya birbirinden (rek'atlerle) ayrı olduğu müddetçe namazı bozmaz. Şeriatın delilleri bu söylenenlere uygundur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu davranışa, cevazı göstermek için yer vermiştir."
Fakihânî: "Ümâme'yi namazda taşımasının sırrı, sanki Arapların kızlarla ülfet etmekten hoşlanmama âdetlerini reddetmektir. Onlara muhalefet için kızı taşıdı, hatta onları reddetmekte mübâlağa için namazda da taşıdı. Fiille beyan, sözden daha kavîdir" der.
3- Rivâyet, çocukları mescide sokmanın caiz olduğunu da gösterir.
4- Küçük çocuklara değmek (Şâfiîler açısından) abdesti bozmaz.
5- Temiz olan insanı -ve hatta hayvanı- taşımak namaza mâni değildir.
6- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in tevazu haline, çocuklara şefkatine örnek mevcuttur.[67]

***NAMAZDA UYUKLAMAK**

1- عن عائشة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها قالت:]قال رسولُ اللّٰهِ #: إذَا نَعَسَ أحَدُكُمْ وَهُوَ يُصَلِّى فَلْيَرقُدْ حَتَّى يَذْهَبَ عَنْهُ النَّوْمُ، فإنَّ أحَدَكُمْ إذَا صَلَّى وَهُوَ نَاعِسٌ َ يَدْرِى لَعَلَّهُ يَذْهَبُ يَسْتَغْفِرُ فَيَسُبُّ نَفْسَهُ[. أخرجه الستة .

[66] Buhârî, Salât: 106, Edeb: 18; Müslim, Mesâcid: 41, (543); Muvatta, Kasru's-Salât: 81, (1, 170); Ebû Dâvud, Salât: 169, (917, 918, 919, 920); Nesâî, Mesâcid: 19, (2, 45), Sehv: 13, (3, 10); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/43.
[67] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/43-44.

1. (2749)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizden biri namaz kılarken uyuklayacak olursa, uykusu gidinceye kadar hemen yatsın. Zira, uyuklayarak namaz kılanınız, istiğfar ederken kendi nefsine sebbetmeye kalkar da farkında olmaz."[68]

AÇIKLAMA:

1- Uyuklama, uykudan biraz farklıdır ve onun hafif perdesidir. Etrafında konuşulanları işitip, anlayamayacak durumda olan veya başı öne sallanmaya başlayan kimse uyukluyor demektir. Uyku ise bu hâlin artması ile çevresindeki sesleri hiç duyamayacak hale gelme ile başlar, az veya çok rüya görmekle galebe çalar.
2- Resûlullah'ın, uyuklayınca namazı kesme emrinden bazı âlimler uyku sebebiyle abdestin bozulduğu hükmünü çıkarmışlardır. Bu husus ayrı bir teferruât mevzuudur, ilgili bahiste tahlîl edilecektir.
3- Sebb: Küfretmek, hakâret etmek, bedduâ etmek, lânetlemek, kaba söylemek, sövmek gibi her çeşit kötü sözü ifade eder. Hadis, kişinin kendi kendine sebbetme ihtimaline binaen, uyuklayınca, namazın terkedilmesini emretmiş olmaktadır. "Belki de denmiştir, yasaklamanın illeti, sebb'in duâların icâbet saatine rastlama korkusudur." Bu hadis, böylece ihtiyatlı hareket etme prensibi vermiş olmaktadır. Zira, böylece ibâdetin terkediliş sebebi kesin değil, muhtemel bir durum olmaktadır. Hadiste ayrıca, ibâdetin huşû ve kalp huzuruyla yapılmasına ve tâatlarda mekruh şeylerden ictinâb etmeye teşvik vardır.
4- Bazıları uyku sebebiyle namazı bırakma emrinin gece namazıyla (teheccüdle) ilgili olduğunu -zîra farz namazlar uyku vakitlerine rastlamaz- söylemiş ise de umumî kabul görmemiştir, çünkü hadiste öyle bir sarahat olmadığı gibi, farz namazlarda da uyuklamak her zaman mümkündür.[69]

*** SAÇIN ÖRÜLÜP BAGLANMASI**

-1- عن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما:]أَنَّهُ رَأى عَبْدَ اللّٰهِ بْنَ الحَارِثِ يُصَلِّى وَرَأسُهُ مَعْقُوصٌ مِنْ وَرَائِهِ، فقَامَ وَرَاءَهُ فَجَعَلَ يَحُلُّهُ، وَأقَرَّ لَهُ اخَرُ، فَلَمَّا انْصَرَفَ أقْبَلَ إلى ابْنَ عَبَّاسٍ، فقَالَ: مَالَكَ وَلِرَأسِى؟ فقَالَ: إنِّى سَمِعْتُ رسولَ اللّٰهِ # يَقُولُ: إنَّمَا مثَلُ هذَا كَمَثَلِ الَّذِى يُصَلِّى وَهُوَ مَكْتُوفٌ[. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.»العقْصُ« ضفر الشعر وشده، وغرز طرفه في أعه .

1. (2750)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'ın anlattığına göre, Abdullah İbnu'l-Hâris'i,-saçını arkadan topuz yapmış imkân tanımıştır. İbnu'l-Hâris namazını bitirince, İbnu Abbâs'a gelip: "Benim saçımla niye ilgilendin?" diye sormuş, İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) şu cevabı vermiştir. "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı işittim, demişti ki:
"Böylesinin misâli, kolları arkasından bağlı olduğu halde namazını kılan kimsenin misâlidir."[70]

AÇIKLAMA:

Saçı topuz yapmak diye çevirdiğimiz aksu'şşa'r, saçı başın arkasında örüp bağlayıp üç tarafını tepesine tutturmaktır.
Hadis, bu halde namaz kılmanın mekruh olduğunu ifade eder. Nevevî der ki: "Ulemâ, elbisenin kolları çemrenmiş, saçı tepesinde topuz yapılmış veya sarığının altına kıvrılmış ve benzeri bir şekilde namaz kılmanın mekruh olduğunda ittifak eder. Bütün bu haller, ulemânın ittifakıyla tenzîhî olarak mekruhtur. Bu halde namaz kılsa namazı sahihtir fakat günah işlemiştir. Cumhur, nehyin mutlak olduğunu belirtir. Yani, kerâhet yalnızca namaz maksadıyla bu kıyafete bürünmekle ilgili değildir. Kişi önceden bir başka gaye ile bu kıyafete bürünmüş olsa da kerâhet câridir. ed-Dâvudî, "nehyin, bunu namaz vaktinde bu maksadla yapanla ilgili olduğunu söyler. Ancak sahih olan önceki görüştür. Ashâb ve diğer selef büyüklerinden menkul rivâyetler bu görüşü destekler."
Sadedinde olduğumuz rivâyetteki İbnu Abbâs'ın davranışı da bunu destekler. Müteakip rivâyette de Ebû Râfi'nin aynı gerekçe ile, namaz kılmakta olan Hasan İbnu Ali'nin saçını çözdüğünü göreceğiz.[71]

---

[68] Buhârî, Vudû: 53, Müslim, Müsâfirîn: 222, (786); Muvatta, Salâtu'l-Leyl: 3, (1, 118); Ebû Dâvud, Salât: 308, (1310); Tirmizî, Salât: 263, (355); Nesâî, Tahâret: 117, (1, 99-100); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/44.
[69] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/45.
[70] Müslim, Salât: 232, (492); Ebû Dâvud, Salât: 88, (647); Nesâî, İftitah: 147, (2, 215-216); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/45-46.
[71] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/46.

2- وعن أبى سعيد المقبرى رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه:]أَنَّ أَبَا رَافِعٍ مَوْلَى رسولِ اللهِ # مَرَّ بِالْحَسَنِ بْنَ عَلِيٍّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما، وَهُوَ يُصَلِّى قَائِماً، وَقَدْ غَرَزَ ضَفْرَهُ في قَفَاهُ فَحَلَّهَا أَبُو رَافِعٍ، فَالْتَفَتَ إِلَيْهِ الْحَسَنُ مُغْضَباً، فقَالَ لَهُ أبُو رَافِعٍ: أَقْبِلْ عَلى صَلَتِكَ وَلَا تَغْضَبْ، فَإِنِّى سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ # يَقُولُ: ذَلِكَ كِفْلُ الشَّيْطَانِ: يَعْنِى مَقْعَدَهُ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

2. (2751)- Ebû Saîd el-Makberî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın âzadlısı Ebû Râfi, Hasan İbnu Ali (radıyallâhu anhümâ)'ye uğradı. Hasan, örgülerini ensesinde topuz yapmış olduğu halde kalkmış (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Bu, şeytan'ın minderi[72], yani oturma yeridir" dediğini işitmiştim (de onun için çözdüm)" dedi."[73]

*** İKİ HABÎSİN (BÜYÜK VE KÜÇÜK ABDEST) SIKIŞMASI**

1- عن عبدالله بن محمد بن أبى بكر قال:]كُنَّا عِنْدَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها، فَجِئَ بِطَعَامِهَا، فقَامَ الْقَاسِمُ بْنُ مُحَمَّدٍ يُصَلِّى، فقَالَتْ: سَمِعْتُ رسُولَ اللهِ # يَقُولُ: لَا صَلَاةَ بِحَضْرَةِ طَعَامٍ، وَلَا لِمَنْ يُدَافِعُهُ ا‘خْبَثَانِ[. أخرجه مسلم وأبو داود واللفظ له.»ا‘خْبَثَانِ« البول والغائط .

1. (2752)- Abdullah İbnu Muhammed İbni Ebî Bekr (rahimehullah) anlatıyor: "Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'nin yanında idik. Yemeği getirildi. Derken Kâsım İbnu Muhammed namaza kalktı. Hz. Âişe: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim" dedi.
"Yemeğin yanında namaz kılınmaz, iki habîsin (yani büyük ve küçük abdestin) sıkışmasında da kılınmaz."[74]

2- وعن عبدالله بن ا‘رقم:]وَكَانَ يَؤُمَّ قَوْماً، فَأُقِيمَتِ الصَّلَاةُ، فَأَخَذَ بِيَدِ رَجُلٍ فَقَدَّمَهُ وَقَالَ: سَمِعْتُ النَّبىَّ # يَقُولُ: إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ وَوَجَدَ أَحَدُكُمُ الخَلَاءَ فَلْيَبْدَأْ بِهِ قَبْلَ صَلَتِهِ[. أخرجه ا‘ربعة، وهذا لفظ الترمذي .

2. (2753)- Abdullah İbnu'l-Erkam (radıyallâhu anh)'ın anlattığına göre: "...Halka imamlık yapıyordu. (Bir seferinde) ikâmet getirilmişti. Bir adamın elinden tutup öne sürdü ve: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Namaz başlarken birinizin helâ ihtiyacı gelirse, önce helâya gitsin!" dediğini işittim dedi."[75]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki rivâyet, namazı tam bir gönül huzuru içinde kılma gayreti göstermek gerektiğini ifade etmektedir. Zîra, bu huzuru bozan ve en ziyade rastlanan hallerden üçü zikredilerek, bunlardan biri ârız olunca, önce o hâlin giderilmesi, sonra namazın kılınması emredilmektedir.
Hadisle ilgili olarak Hattâbî'nin sunduğu açıklama şöyle: "Resûlullah önce yemeği emretmektedir, tâ ki nefis ihtiyacını görsün de musallî sâkin olarak namaza girsin, içindeki yemek arzusu, namazı çabuk bitirmeye sevkederek rükû, sücûd gibi rükünlerin hakkını vermeye engel olmasın. Küçük (veya büyük) abdest de böyledir. O da kişiye aynı şeyi yaptırır. Bu söylediğimiz, yeterli vaktin bulunması durumundadır. Şâyet böyle hareket etmeye yetecek bol vakit yok ise, namazı önce kılar, bu durumda hiçbir şeyi ona takdim etmez."

---

[72] Kifi: en-Nihaye'de açıklandığına göre, devenin hörgücünün etrafına bez sarılarak elde edilen oturma yerine denmektedir.
[73] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/46-47.
[74] Müslim, Mesâcid: 67, (560); Ebû Dâvud, Tahâret: 43, (89); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/47.
[75] Muvatta, Kasru's-Salât: 49, (1, 159); Ebû Dâvud, Tahâret: 43, (88); Tirmizî, Tahâret: 108, (142); Nesâî, İmâmet: 51, (2, 110, 111); İbnu Mâce, İkâmetu's-Salât: 114, (616); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/47.

2- Bu emir âmm'dır; farz, vâcib, nafile her çeşit namaza şâmildir. Kezâ, kalbin huzurunu bozacak başkaca haller de aynı hükme tâbidir. Hadiste, en çok rastlanan üç tanesi zikredilmiştir.
3- Yemek konmuşken, kılınacak namaz hususunda hükümler farklıdır. Bazı âlimler yemeğin takdimini (öne alınmasını) vâcib görmüştür, bazısı da mendub.[76]

SEHİV VE TİLÂVET SECDELERİ

*** SEHİV SECDESİ**

1- عن عبدالله بن مالك بن بحينة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه:]أَنَّ رسُولَ اللّٰهِ # قامَ مِنَ اثْنَتَيْنِ مِنَ الظُّهْرِ لَمْ يَجْلِسْ بَيْنَهُمَا، فَلَمَّا قَضى صَلَاتَهُ سَجَدَ سَجْدَتَيْنِ، ثُمَّ سَلَّمَ بَعْدَ ذلِكَ[. أخرجه الستة، واللفظ للشيخين .

1. (2754)- Abdullah İbnu Mâlik İbnu Büheyne (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)öğle namazının ilk iki rekatini tamamlamıştı (oturması gerektiği halde oturmadan) kalktı. Namazı bitirince iki (ziyade) secde daha yaptı, ondan sonra selam verdi."[77]

AÇIKLAMA:

1- Sehv (dilimizde sehiv diye de telaffuz olunur), birşeyden gaflet etmek kalbin bir başka şeye kayması demektir. Âlimlerin bir kısmı sehv ile nisyan (unutma) arasında fark görür.
2- Namazda sehv'in hükmü ihtilâflıdır.
* Şâfiîler her neden olursa olsun, sehiv secdesini sünnet kabûl eder.
* Mâlikîler, "sehvimiz namazda noksanlığa sebep oldu ise sehiv secdesine vâcib, ziyâdeye sebep oldu ise sünnettir" der.
Hanbelîler, "erkâna girmeyen vâcibler sehven terkedilirse secde-i sehv'in vâcib olduğuna, kavlî sünnetlerin terkinde ise vâcib olmadığına" hükmederler. Kasden yapıldığı takdirde namazı iptal eden bir söz veya fiil ziyadesi halinde sehiv secdesi yine vâcib olur.
* Hanefîler: "Sehiv secdesi, ne sebeple yapılırsa yapılsın, hepsi vâcibtir" der.
3- Sadedinde olduğumuz vak'a, Buhârî'nin bir rivâyetinde biraz daha tafsilatlı gelmiştir:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), namazlardan birinin iki rek'atini kıldırmıştı, oturmadan kalktı, halk da onunla birlikte kalktı. Namazı tamamlayınca selamına baktık. Selamdan önce tekbir getirdi, (yerinden hiç kalkmaksızın) oturduğu yerde secde yaptı, sonra selam verdi."
4- Âlimler der ki: "Sehiv secdesi makamında meşrû olan iki secdedir. Unutarak tek secde yapacak olsa hiçbir şey gerekmez, bilerek tek secde yapacak olursa namaz iptal olur, çünkü namaza, meşrû olmayan bir secde ilave etmiş olmaktadır."
5- Hadisten cumhur şu hükmü de çıkarır: Sehiv secdesiyle telafisi şart olan bir hatayı sehven yapan için bu secde meşrûdur: Böyle bir hatayı âmmden irtikab ederse ona secde gerekmez.
6- İmam, yaptığı hata için secde edince, me'mûm, imamın hatasını yapmamış bile olsa, imamla birlikte sehiv secdesi yapmalıdır.
İbnu Hazm bu hususta icmadan bahseder; ancak ulemâ: "İmamın sehiv yaptım zannıyla secde yapması halinde, cemaat onun sehiv yapmadığına kâni olunca, sehiv secdesine katılması gerekmez" demiştir.
7- Bu hadis ilk iki rek'atten sonraki teşehhüdün farz olmadığını gösterir. Aksi takdirde terki, sehiv secdesi ile telafi edilmezdi.
8- İkinci rek'atten sonraki teşehhüd için oturmadan, unutarak üçüncü rek'ate kalksa ve hatırlasa ki teşehhüdü unuttu, artık dönüş yapmaz, namaza devam eder. Üçüncü rek'atin kıyâmına geçtikten sonra geri dönecek olsa, -cumhura muhalif olarak- Şâfiî, namazın iptal olacağını söyler.
9- Hadis, sehiv ve unutmanın peygamberler hakkında câiz olduğunu gösterir.
10- Sehiv secdesinin yeri, namazın sonudur. Yanılarak teşehhüdden önce sehiv secdesi yapsa, -sehiv secdesinin vâcib olduğuna hükmeden cumhura göre- bunu iade eder.[78]

---

[76] (Açıklama daha önce geçti. Geniş açıklama 3999 ve 4000 numaralı hadislerde gelecek.); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/48.
[77] Buhârî, Sehv: 1, 5; Ezân: 145, 147, Eymân: 15; Müslim, Mesâcid: 85, (570); Muvatta, Salât: 65, (1, 96); Ebû Dâvud, Salât: 200, (1034, 1035); Tirmizî, Salât: 288, (391); Nesâî, Sehv: 21, (3, 19, 20), 28, (3, 34), İftitâh: 196, (2, 244); İbnu Mâce, İkâmet: 131, (1206); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/49.
[78] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/49-50.

2- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللّٰهِ #: إذَا كُنْتَ في صَـَةٍ فَشَكَكْتَ في ثَـثٍ أوْ أرْبَعٍ، وَأكْبَرُ ظَنِّكَ عَلى أربَعٍ تَشهَّدْتَ، ثُمَّ سَجَدْتَ سَجْدَتَيْنِ، وَأنْتَ جَالِسٌ قَبْلَ أنْ تُسْلِّمَ، ثُمَّ تَشَهَّدْتَ أيْضاً، ثُمَّ تُسَلِّمُ[. أخرجه أبو داود، وقال: وقد روى عنه ولم يرفعوه إلى النبى #.

2. (2755)- İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Namaz kılarken üç mü kıldım dört mü kıldım diye şüpheye düşersen, eğer zann-ı gâlibin dört ise hemen teşehhüd yap, sonra sen daha otururken ve selam vermemişken iki secde daha yap, sonra aynı şekilde teşehhüd oku, sonra selam ver."[79]
Ebû Dâvud der ki: "Bu, İbnu Mes'ud'dan rivâyet edilmiştir. Âlimlerden kimse bunu Resûlullah'a nisbet etmedi."[80]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, namaz esnasında kılınan rekatlerin miktarında şüpheye düşen kimsenin durumuna açıklık getirilmektedir. Bu mevzu ihtilaflıdır:
* Hanefîler ve Mâlikîler bu rivâyeti esas alarak, "Zann-ı gâlibe göre hareket eder" demiştir. Zann-ı gâlib hâsıl olmazsa yakîn'i (kesin bilgisini) esas alır.
* Şâfiîler: "Bütün durumlarda yakîn esas alınır" demiştir. Bunlar arkadan kaydedilecek olan Ebû Saîdi'l-Hudrî hadisini esas alırlar.[81]

3- وعن أبى سعيد الخدرىّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللّٰهِ #: إذَا شَكَّ أحَدُكُمْ في صَـَتِهِ فَلَمْ يَدْرِكمْ صَلّى ثَـثاً أوْ أرْبَعاً، فَلْيَطْرَحِ الشَّكَّ وَلْيَبْنِ عَلى مَا اسْتَيْقَنَ، ثُمَّ يَسْجُدُ سَجْدَتَيْنِ قَبْلَ أنْ يُسَلِّمَ، فإنْ كَانَ صَلَّى خَمْساً شَفَعْنَ لَهُ صَـَتَهُ، وَإنْ كَانَ صَلّى تَمَاماً ‘رْبَعٍ كَانَتَا تَرْغِيماً لِلشَّيْطَانِ[. أخرجه الستة إ البخارى.»تَرْغِيمُ الشَّيْطَانِ«: إلصاق أنفه بالرّغام، وهو التراب ذ .

3. (2756)- Ebû Saîdi'l-Hudrî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Biriniz namazında, iki mi kıldım, üç mü kıldım diye şekke düşerse, şekki atsın, yakîn kesbettiği hususu esas alsın, sonra da selam vermezden önce iki secdede bulunsun. Eğer (bu kıldığı ile) beş rek'at kılmışsa, namazını onunla (sehiv secdesiyle) çift yapmış olur. Dördü tam kılmış idiyse, o iki secdesi, şeytanın burnunu sürtme olur."[82]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, "sehiv secdesi selamdan öncedir" diyenlerin delilidir.
2- Sehiv secdesinin bir rek'at yerine kâim olduğu ifade edilmektedir. Düştüğü şekk sebebiyle kıldığı rek'at beşince rek'at olmuşsa, secde-i sehvi altıncı rek'at olarak namazı çift rekatlı kılmış olmaktadır.
3- Sehiv secdesinin "şeytanın burnunu sürtme" olması, musallînin kalbine şekk sûretinde vesvese vererek namazını iptal ettirmek istemesindendir. Bu ifade sehiv secdesinin sevaplı bir amel olduğunu ifade eder.
4- Bu hadis ayrıca şekk'de zann-ı gâlibi değil yakîni esas almayı irşad etmektedir. Çünkü "şekkin atılıp yakîn kesbedilen hususun esas alınması" emredilmektedir. İbnu Mâce'de gelen rivâyet "yakînin esas alınmasını" daha sarîh ifade eder: "Biriniz bir mi iki mi diye şekke düşerse, biri esas alsın; iki mi üç mü diye şekke düşerse ikiyi esas alsın; üç mü dört mü diye şekke düşerse üçü esas alsın; sonra namazının gerisini buna göre tamamlasın,

---

[79] Ebû Dâvud, Salât: 198, (1028)
[80] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/51.
[81] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/51.
[82] Müslim, Mesâcid: 88, (571); Muvatta, Salat: 62, (1, 95); Ebu Davud, Salat: 197, (1024, 1026, 1027, 1029); Tirmizi, Salat: 291, (396); Nesai, Sehv: 24, (3, 27); İbnu Mace, İkamet: 132, (1210); 133, (1212); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/51.

böylece vehim ziyadede kalsın, sonra da otururken, daha selam vermeden iki secde yapsın." Hadisin Hâkim'deki vechinden şu ilaveye yer verilmiştir: "...Zîra fazlalık noksanlıktan hayırlıdır." Müteakiben kaydedilecek Tirmizî hadisi de bazı eksikliklerle bunun aynıdır."(4)

5- Hanefîlerin esas aldığı İbnu Mes'ud hadisi (2760) ile bunun arasında iki mühim fark var:

a) İbnu Mes'ud hadisinde taharri, yani zann-ı gâlibi arama var. Burada yakîn esas alınmakta, ihtiyatlı davranılarak eksik tamamlanmaktadır.

b) İbnu Mes'ud, hadisinde secde-i sehvin selamdan sonra yapılmasını ifade ederken, bu selamdan önce yapılmasını emretmektedir.

Şunu da belirtelim ki, Hanefîlerin zann-ı gâlibi kendisine sık sık vesvese gelen kimse hakkındadır. Böyle bir vesvese ile ilk karşılaşan, namazını yeni baştan kılmalıdır.

Bu mevzû üzerine bazı açıklamalar 2760 numaralı hadiste gelecek.[83]

4- وعن عبدالرحمن بن عوف رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال:]قالَ رَسولُ اللّٰهِ # إذَا سَهَا أحَدُكُمْ في صَـَتِهِ فَلَمْ يَدْرِ وَاحِدَةً صَلَّى أوِ اثْنَتَيْنِ فَلْيَبْنِ عَلى وَاحِدَةٍ، فإنْ لَمْ يَدْرِ اثْنَتَيْنِ صَلَّى أمْ ثَـَثاً فَلْيَبْنِ عَلى اثْنَتَيْنِ، فإنْ لَمْ يَدْرِ ثَـَثاً صَلّى أمْ أرْبَعاً فَلْيَبْنِ عَلى ثَـَثٍ وَيَسْجُدُ سَجْدَتَيْنِ قَبْلَ أنْ يُسَلِّمَ[. أخرجه الترمذي .

4. (2757)- Abdurrahman İbnu Avf (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Biriniz namazında yanılır da bir mi iki mi kıldığını bilemezse, namazını bir üzerine bina etsin; iki mi üç mü kıldığını bilemezse iki üzerine bina etsin; üç mü dört mü kıldığını bilemezse üç üzerine bina etsin, sonra da selam vermezden önce iki (ziyade) secde yapsın..."[84]

5- وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه:]أنَّ رسولَ اللّٰهِ # انْصَرَفَ مِنْ اثْنَتَيْنِ، فقَالَ لَهُ ذُو الْيَدَيْنِ: أقَصُرَتِ الصَّـَةُ أمْ نَسِيتَ يَا رسُولَ اللّٰهِ؟ فقَالَ: أصَدَقَ ذُو الْيَدَيْنِ؟ فقَالُوا: نَعَمْ، فَصَلَّى اثْنَتَيْنِ أُخْرَيَيْنِ، ثُمَّ سَلَّمَ، ثُمَّ كَبَّرَ ثُمَّ سَجَدَ سَجْدَتَيْنِ مِثْلَ سُجُودِهِ أوْ أطْوَلَ، ثُمَّ رَفَعَ[. أخرجه الستة .

5. (2758)- Ebû Hureyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namazın ikinci rek'atında selam verip bitirdi. Zülyedeyn (radıyallâhu anh) kendisine:

"Ey Allah'ın Resûlü, namaz kısaldı mı yoksa unuttunuz mu?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselam:

"Zülyedeyn doğru mu söylüyor?" diye sordu. Herkes:

"Evet!" diye cevap verdi. Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm) de iki rek'at daha kıldı, sonra selam verdi, sonra tekbir getirip iki secde daha yaptı. Bu iki secde diğer secdelerinin uzunluğunda idi veya biraz daha uzundu. Sonra namazdan kalktı."[85]

6- وفي رواية:]صَلّى إحدَى صَـَتَىْ الْعَشِيِّ. قالَ مُحَمَّدٌ: وَأكْثَرُ ظَنِّي أيُّهَا الْعَصْرُ رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ سَلَّمَ، ثُمَّ قَامَ إلى خَشَبَةٍ في مُقَدِّمِ المَسْجِدِ فَوَضَعَ يَدَهُ عَلَيْهَا وَفِيهِمْ أبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ فَهَابَاهُ أنْ يُكَلِّمَاهُ، وَخَرَجَ سُرْعَانُ النَّاسِ، فقَالُوا: أقَصُرَتِ الصَّـَةُ؟ وَرَجُلٌ يَدْعُوهُ رسولُ اللّٰهِ # ذَا الْيَدَيْنِ، فقَالَ يَا رسُولَ اللّٰهِ: أقَصُرَتِ أمْ نَسِيتَ؟ فقَالَ: لَمْ أنْسَ وَلَمْ تُقْصَرْ، فقَالَ: بَلَى قَدْ نَسِيتَ، فقَامَ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ سَلَّمَ، ثُمَّ كَبَّرَ فَسَجَدَ

[83] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/52.

[84] Tirmizî, Salât: 291, (398); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/53.

[85] Buhârî, Sehv: 3, 4, 5, Mesâcid: 88, Cemâat: 69, Edeb: 45, Haberu'l-Vâhid: 1; Müslim, Mesâcid: 97, (573); Muvatta, Salât: 58, (1, 93); Ebû Dâvud, Salât: 195, (1008, 1009, 1010, 1011, 1012); Tirmizî, Salât: 289, (394); 292, (399); Nesâî, Sehv: 22-23, (3, 20, 26); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/53.

مَثْلَ سُجُودِهِ أَوْ أَطْوَلَ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ فَكَبَّرَ، ثُمَّ وَضَعَ رَأْسَهُ فَكَبَّرَ، فَسَجَدَ مِثْلَ سُجُودِهِ أَوْ أَطْوَلَ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ وَكَبَّرَ[. »سُرْعَانُ النَّاسِ« أوائلهم ومتقدموهم .

6. (2759)- Bir rivâyette şöyle gelmiştir: "(Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğle ve ikindi namazlarından birini iki rek'at kılmıştı. -Muhammed İbnu Sîrîn der ki: "Zann-ı gâlibime göre bu, ikindi namazı idi. Sonra selam verdi. Sonra mescidin ön kısmındaki kütüğe gitti. Elini üzerine koydu, (yüzünde öfke okunuyordu). Cemaatte Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer de vardı. Bunlar (namazda yapılan eksiklikten) Efendimize söz etmekten (hicab edip) korktular. Cemaatin çabuk çıkanları:
"(Ey Allah'ın Resûlü!) namaz kısaldı mı?" diye sordular. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Zülyedeyn dediği bir zât da:
"Ey Allah'ın Resûlü! Namaz mı kısaldı, siz mi unuttunuz?" dedi.
"Ne ben unuttum, ne de namaz kısaldı" cevabını verdi. Ama Zülyedeyn tekrar:
"Hayır (farkında değilsiniz), unuttunuz!" (dedi). Bunun üzerine (aleyhissalâtu vesselâm) kaltı iki rek'at daha kıldı, sonra selam verdi. Sonra tekbir getirdi, tıpkı diğer secdeleri gibi -veya biraz daha uzun olmak üzere- (sehiv için) secde yaptı, sonra başını kaldırdı tekbir getirdi, sonra başını koydu tekbir getirdi, peşinden önceki secdesi gibi -veya daha uzun- (sehiv için ikinci defa) secde etti, sonra başını kaldırdı ve tekbir getirdi, (oturup teşehhüd okudu ve selam vererek namazı tamamladı)."[86]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in namazında yanılarak iki rek'atte selam vermesine temas eden muhtelif rivâyetler var. Bu rivâyetler tek vak'âya parmak basıyor gibiyse de, rivâyetlerdeki farklılıkları tahlîl eden âlimler farklı hâdiselerin mevzubahis edildiği hükmüne varmışlardır. Yani, bu rivâyetler Resûlullah'ın birkaç sefer unutarak dört rek'atli namazı iki rek'at olarak kıldığını ve cemaatin ikazı üzerine dörde tamamladığını göstermektedir. Şöyle ki:
a) Bir kere, hangi namazda iki kıldığı ihtilaflıdır. Bazılarında öğle, bazılarında ikindi namazı olduğu söyleniyor, bazılarında da tereddütlü bir ifade kullanılıyor. Nitekim sadedinde olduğumuz 2759 numaralı hadiste tereddüt mevzubahistir.
b) Resûlullah'ı ikaz eden şahsın ismi de rivâyetlerde farklıdır. Bazı rivâyetlerde Zülyedeyn lakabında Benî Süleymli el-Hırbak'ın adı geçer. Elleri uzun olduğu için kendisine Zülyedeyn lakabının takıldığı belirtilir. Bazı rivâyetlerde Züşşimâleyn lakabını taşıyan birinin zikri geçer. Zühri, Züşşimâleyn ile Zülyedeyn'in aynı şahıs olduğuna hükmetmiş ise de bu hükümde yanıldığı belirtilmiştir. Diğer ulemâ bilittifak bunların iki ayrı şahıs olduğunu söyler. Züşşimâleyn, Huza'a kabilesindendir ve Benî Zühre'nin halîfidir (müttefiki). İsmi de Umayr İbnu Abdi Amr'dir. Bedir savaşına katılmış ve orada şehid oluştur.
2- Hadiste geçen aşiyy lügatçilerin açıklamasına göre zevâlgün batımı arasındaki vakittir. İki aşiyy, öğle ile ikindi namazları demektir.
3- Hadiste, Hz. Peygamber'i namazı eksik kılmasına sevkeden psikolojik duruma işaret edilir: Namazdan sonra öne geçiyor ve ellerini öndeki kütüğün üzerine koyuyor, bu sırada yüzünde öfke hâli var, bunu cemaat görebiliyor. Şârihler, bu öfkenin tesiriyle şekke düşmüş olabileceği tahmini yürütürler. Mamafih, kaç rek'at kıldığında tereddüde ve şekke düştüğü için öfkelenmiş olabileceği de söylenmiştir.
4- İbnu Abbâs, İbnuz-Zübeyr, Urve, Atâ, Hasan Basrî, İmam Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel ve bütün hadis imamları bu hadise dayanarak şu hükme varmışlardır: "Namazın tamam olduğunu zannederek namazdan çıkma ve namazı kesme niyyeti, namazın iptalini gerektirmez, sağa ve sola selam vermiş bile olsa. Keza unutarak konuşan kimsenin veya namaz bitti zannıyla konuşan kimsenin kelamı namazı bozmaz. Selef ve haleften cumhur-u ulemânın görüşü budur."
NOT: Hanefîler bu meselede başka türlü düşünürler. Onlara göre bu hadis mensuhtur. Namazda unutarak olsun, cehaletle olsun bitirdim zannıyla olsun, her ne sûretle konuşulursa konuşulsun namaz bozulur. Hanefîler bu meselede, namazda konuşma yasağıyla ilgili olarak İbnu Mes'ud ve Zeyd İbnu Erkam (radıyallahu anhümâ) tarafından rivâyet edilen hadislere dayanırlar. Mezkûr hadislerin sadedinde olduğumuz hadisi neshettiğine hükmederler[87]
Diğer görüş sahipleri Hanefîlere cevap vermiş, hadislerden hangisinin evvel, hangisinin sonra vürûd ettiği noktasında düğümlenen bazı teknik münâkaşalar olmuş ise de teferruâtı gereksiz görüyoruz. Hak olan dört mezhebin görüşlerine ihtilaflı da olsa saygı esastır.

[86] Ebû Dâvud, Salât: 195, (1008); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/54.
[87] (Bu hadisleri 2708, 2709 numarada açıkladık).

5- Hadisin sonunda secde-i sehvi anlatan paragrafın daha açık olması için bazı ilavelerde bulunduk ve ilavelerimizi parantez içerisine aldık. Bu rivâyette sehiv secdesinden sonra teşehhüd ve selam zikredilmemiştir. Ebû Dâvud bu hususun varlığını, açıklamasında nakleder. Biz parantez içerisinde gösterdik.
6- Bazı âlimler bu hadisten şu hükümleri de çıkarmışlardır.
* Selamdan sonra, eksik kısmın ilavesi için aradan az zaman geçmelidir. "Bir rek'atlık", "bir namazlık" vakitten fazla olmamalıdır" da denmiştir.
* Böyle durumlarda secde-i sehivde bulunmak vâcibtir, çünkü efendimiz: "Beni nasıl namaz kılıyor gördüyseniz öyle namaz kılın" buyurmuştur.
* Namazda birden fazla secde-i sehvi gerektiren hata da yapılsa, sonda bir defa sehiv secdesi yapılır.
* Sehiv secdesi selamdan sonradır.
NOT: Hadisle ilgili hükümleri değerlendirirken, hadisin mensuh olup olmaması hususunda Hanefîlerle diğer ulemânın ihtilâfını hatırdan çıkarmamak gerekir.[88]

7- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال:]صَلَّى النَّبِيُّ # فَزَادَ أَوْ نَقَصَ فَقِيلَ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ أَحَدَثَ فِي الصَّلَاةِ شَيْءٌ؟ فَقَالَ: وَمَا ذَاكَ؟ قَالُوا: صَلَّيْتَ كَذَا وَكَذَا، فَثَنَى رِجْلَيْهِ وَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ، وَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ، ثُمَّ سَلَّمَ، ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ، فَقَالَ: إِنَّهُ لَوْ حَدَثَ فِي الصَّلَاةِ شَيْءٌ أَنْبَأْتُكُمْ بِهِ، وَلَكِنِّي بَشَرٌ أَنْسى كَما تَنْسَوْنَ، فَإِذَا نَسِيْتُ فَذَكِّرُونِي، وَإِذا شَكَّ أَحَدُكُمْ فِي صَلَاتِهِ فَلْيَتَحَرَّ الصَّوَابَ وَلْيَبْنِ عَلَيْهِ، ثُمَّ يَسْجُدُ سَجْدَتَيْنِ[. أخرجه الخمسة .[7]

7. (2760)- İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namaz kılmıştı. Namazda (unutarak) ziyade veya noksanda bulundu. Kendisine:
"Ey Allah'ın Resûlü! Namazda (yeni bir durum mu) hâsıl oldu?" diye soruldu.
"Bunu niye sordunuz?" diye O da merak etti.
"Şöyle şöyle kıldınız" dediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hemen dizlerini bükerek kıbleye yöneldi ve iki adet sehiv secdesinde bulundu, sonra selam verdi ve yüzünü bize çevirerek:
"Şâyet namazda yeni bir şey hâsıl olsaydı ben size haber verirdim. Ancak ben bir beşerim, sizin unuttuğunuz gibi ben de unuturum. Öyleyse bir şey unutursam bana haber verin. Biriniz namazında şekke düşecek olursa doğruyu araştırsın ve onun üzerine, kalanı bina etsin, sonra da iki (sehiv) secdesi yapsın" dedi."[89]

AÇIKLAMA:

1- Burada da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın unutarak namazda rek'atlerin miktarında yanlışlık yaptığı belirtilmektedir. Kaynaklarda gösterilen bazı vecihlerinde yanılmanın öğle vaktinde olduğu, namazı beş rek'at kıldırdığı tasrîh edilmiştir. Keza bazı rivâyetlerde, sehiv secdesini, selam ve kelamdan (yani konuşmalardan) sonra yaptığı belirtilmiştir.
2- "Namazda (yeni bir durum mu) hâsıl oldu?" sorusu, "Namazla ilgili yeni bir vahiy mi geldi, rek'at sayısı artırıldı mı?" demektir. Çünkü soru, bazı rivâyetlerde, "Namazda artırma mı oldu?" şeklinde gelmiştir.
3- Hadiste geçen taharriden (araştırma) muradın ne olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. Şöyle ki:
* Şâfiî'ye göre: "Bu, yakîn üzerine binadır, zann-ı gâlibe değil. Zîra namaz zimmette yakîn ile sâbittir, ancak yakîn ile düşer."
* İbnu Hazm'a göre İbnu Mes'ud hadisindeki taharrîyi, Müslim'de gelen Ebû Saîd hadisi tefsir etmiştir: "...Eğer üç mü dört mü kıldığını bilemezse, şekki atsın, yakîn hâsıl ettiği miktara bina etsin" (2756). Bu açıklama Şâfiî'nin görüşünü farklı kelimelerle ifade eder.
* Taharrî için "zann-ı gâlible ameldir" diyen de olmuştur. Müslim' deki rivâyetlerin zahiri bunu ifade eder.
* İbnu Hibbân'a göre bina, taharrî değildir. Bina, meselâ üç mü dört mü diye şekke düşmek ve şekki bertaraf etmektir. Taharrî ise, namazında şekke düşüp ne kıldığını bilmemektedir. Bu durumda zann-ı gâlibi esas alması
* Şöyle diyen de olmuştur: "Taharrî, kendisine birçok kereler şekk hâsıl olan için mevzubahistir. Bu kimseye zann-ı gâlibe göre hareket etmek terettüp eder." İmam Mâlik ve İmam Ahmed (rahimehümâllah) böyle hükmederler.

---

[88] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/54-56.
[89] Buhârî, Sehiv: 2, Salât: 31, 32, Eymân: 15, Haberu'l-Vâhid: 1; Müslim, Mesâcid: 89, (572); Ebû Dâvud, Salât: 196, (1019, 1020, 1021, 1022); Nesâî, Sehv: 26, (3, 31-36); Tirmizî, Salât: 289, (392, 393); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/56-57.

* İmam Ahmed'den meşhur görüşe göre taharrî, imamla ilgili bir keyfiyettir, zann-ı gâlibine göre namazın gerisini tamamlar. Ancak münferid kılan, dâima yakîn üzerine namazını bina etmelidir. Ahmed İbnu Hanbel'den bu meselede başka görüşler de rivâyet edilmiştir.
* Ebû Hanîfe'ye göre, kişiye şekk birinci sefer ârız olunca namazı yeniden kılmalı, çokca vâki olunca zann-ı gâlibe bina etmeli, aksi halde yakîni esas almalıdır.
4- Hadisin Resûlullah'ın yanlışlıkla beş rek'at kıldırdığını ifade eden vechini esas alan bazı âlimler, bu hadiste, Hanefîlerin bir hükmüne aykırılık bulmuşlardır. Mezkûr Hanefî hükmüne göre, "Bir kimse, dördüncü rek'ate oturmadan yanlışlıkla beşinci rek'ate kalkacak olursa namazı iptal olur." Sadedinde olduğumuz hadise göre bu durumda namaz bozulmaz.
5- Peygamberden fiil hususunda hata sâdır olabilir. Ulemâ bu hususta müttefiktir. Bir grup da hatayı peygamber hakkında caiz görmez. Ancak, sadedinde olduğumuz hadis ve emsali bu görüşü reddeder. Şunu da ilave edelim ki, Resûlullah'a hatayı câiz görmeyenler, daha ziyade ahkâmın tebliğine ait fiillerde bunu reddederler. Bu iddiada olan âlimler Resûl-i Ekrem'in yanıldığını ifade eden rivâyetleri şöyle îzah ederler: Yanılmak peygamberliğe aykırı değildir, yanılır ama hata üzerine bırakılmaz. Hatası üzerine bırakılmayınca o hatadan dine bir zarar gelmez, bilakis fayda hasıl olur, bu vesileyle yeni ahkâmlar tebliğ edilmiş olur. Hata yaptığı takdirde uyarılması hemen mi olur, zaman içinde mi olur, bunda da ihtilaf edilmiştir.
Kâdı İyâz, "ahkâm beyan eden sözlerde, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanılmasının câiz olmayacağını, kasden yanlış söylemesinin de câiz olmayacağını, ulemânın bu hususta ittifak ettiğini" söyler.[90]

8- وعن المغيرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال:]قالَ رسولُ اللهِ #: إذَا قَامَ ا''مَامُ في الرَّكْعَةِ فَذَكَرَ قَبْلَ أنْ يَسْتَوِيَ قَائِماً فَلْيَجْلِسْ، فإنِ اسْتَوَى قَائِماً فَـَ يَجْلِسْ، ولْيَسْجُدْ سَجْدَتَى السَّهْوِ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

8. (2761)- Muğîre İbnu Şu'be (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İmam, (yanılarak ikinci rek'atte oturacağı yerde müteakip) rek'ate kalkmaya teşebbüs eder ve tam doğrulmadan hatırlarsa, hemen otursun. Tam kalkıp doğrulmuşsa artık (geri dönüp) oturmasın, namazın sonunda sehiv secdesi yapsın."[91]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Ebû Dâvud'daki aslında فِى الرَّكْعَةِ değil فِى الرَّكْعَـَتَيْنِ gelmiştir, yani "ikinci rek'atte oturmayıp kalkarsa..." şeklindedir; daha sarihtir.
2- İkinci rek'atte unutarak kalkan kimse, oturması gerektiğini hatırlayınca, ister kuûda yakın halde, isterse kıyâma yakın halde bulunsun, yeter ki tam kalkmamış olsun hemen geri dönüp oturmalıdır. Tam kıyâm hâlini aldıktan sonra hatırlarsa artık geri dönmez.
3- Kalktıktan sonra, hatırlayarak yerine geri dönen kimseye sehiv secdesi gerekir mi gerekmez mi? meselesinde âlimler ihtilaf eder. Hanefîler vâcib olmadığı kanaatindedir, çünkü onun fiili zaten kuûd'a dahildir. Şâfiîlerin cumhuruna göre sehiv secdesi, kuûda yakın olarak kalkmış bile olsa gerekmez. Sehiv secdesi hadisin ikinci kısmı için, yani teşehhüd okumadan kalkma halinde yapılır. Ahmed İbnu Hanbel "kalktığı için sehiv secdesi yapar" demiştir. Şâfiîlerin ve Ahmed İbnu Hanbel'in kendilerine has başka delilleri mevcuttur. Şâfiîler şu hadisi zikrederler: "Namazda bir sıçrayış sehiv değildir; sehiv, oturma yerine kalkmak veya kalkma yerine oturmaktır." Ahmed (rahimehullah) de şu hadise dayanır:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), ikindi namazının ikinci rekatinde iken sehven kalkmak üzere kımıldamıştı, cemaat subhânallah diyerek uyardı. Hemen oturdu. Sonra sehiv secdesi yaptı."
4- Bu hadis, sehiv secdesi, kıyam fiili için değil teşehhüdün kaçırılması sebebiyledir diyenlerin delilidir.
5- Hadis, namazda vâcib olan bırakılıp farz olana başlandığı takdirde vâcibe dönülmeyeceğine delildir. Burada unutulan vacib kuûd ve teşehhüddür, başlayan farz kıyâmdır.[92]
9. (2762)- İmam Mâlik (rahimehullah)'a ulaştığına göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Ben de unuturum veya sünnet koymak için unutturulurum" buyurmuştur."[93]

AÇIKLAMA:

[90] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/57-58.
[91] Ebû Dâvud, Salât: 201, (1036); Tirmizî, Salât: 269, (365); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/58-59.
[92] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/59.
[93] Muvatta, Sehv: 2, (1, 100); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/60.

1- Bu rivâyet, Muvatta'da yer aldığı halde senedi bulunmayan dört muallâk (belâğat) hadisten biridir. İbnu Abdilberr, hadis senet yönüyle zayıf da olsa, ma'nâsının sahih olduğunu belirtir.
İbnu Hacer de senet yönüyle "aslı yoktur" demiş ancak ma'nâsıyla ihticac edildiğini söylemiştir. "Belağ, zayıf hadislerden ise de ma'nâsı mevzu değildir" der.
Süfyân-ı Sevrî: "Mâlik'in, "Bana ulaştı" demesi sahih bir isnaddır" demiştir.
2- Hadisin ma'nâsı: "Ben unutmaya itilirim, tâ ki insanları hidâyetle doğru yola sevkedeyim, bu sûretle, onlara unutma ârız olduğu zaman nasıl hareket edeceklerini beyan edeyim" demektir.
Şu halde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadisleriyle ona ârız olan unutma sebebiyle şeriatın sıhhati hususunda bizlerin endişeye düşmemesini irşad etmekte, bilakis, şeriatın unutmaya müteallik ahkâmının teşrî edilerek, kemâlinin sağlanması için bunun gerekli olduğuna dikkat çekmiş olmaktadır.
3- Burada dikkat çekmemiz gereken bir husus şudur: Hadis iki ayrı "unutma" hâdisesinden bahseder. Bunlardan birini Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm) kendine nisbet ediyor, diğerini ise Allah'a. Halbuki biliyoruz ki, Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm) kendisi de unutsa, bu da Allah'tandır. Allah unutturmuştur. Öyleyse iki ma'nâ muhtemeldir.
***** Birincisine göre: "Uyanık halde unuturum, uykuda unutturulurum" demek istemiştir. Böylece uyanık haldeki unutmayı kendisine nisbet etmiştir, çünkü uyanıklık (yakaza) hali, insanların çoğunlukla sakınabilecekleri bir haldir. Uykudaki unutmayı başkasına izâfe etmiştir, çünkü o öyle bir haldir ki ondan sakınma pek nâdirdir ve uyanıkken mümkün olan, uyku halinde mümkün değildir.
***** İkincisine göre: "Ben, normal olarak beşerî işlerde cereyan eden unutma, hata, zuhûl nevinden unutmalara mâruzum" veya "ben işleri tezekkür etmeme, onların üzerine gitmeme ve kendimi onlara vermeme rağmen unutturulurum" demek istemiştir ve böylece iki unutmadan birini, sanki ona mecbur gibi olduğu için kendine nisbet etmiştir.
Kâdı İyâz'ın açıklamasına göre, nisyanın (unutma) Resûlullah'ın şahsına izâfesi, kelimenin lügat ma'nâsı itibariyledir, Allah'a nisbeti de Resûlullah'ta gerçek unutmanın olmadığını belirtmek içindir. Zîra gerçekten unutturan Allah'tır. Öyleyse nerede kendisinde unutma olduğunu söyledi ise, bu sıfatın kendinde bulunduğunu belirtmek içindir; nerede bunu Allah'a nisbet etmiş ve dolayısıyle kendinden unutmayı nefyetmiş ise, bu da, unutma vasfının, tabiatından,kendiliğinden hâsıl olmayıp Allah'ın iradesiyle olduğunu belirtmek içindir. Bir başka ifadeyle O bir elçidir, ilâhî bir şeriatın tebliğcisidir, tebliğ vazifesinin sıhhatli, eksiksiz olması için bütün işleri ilâhî murâkabe altındadır, unutma vasfı da... Bu vasıf, Aleyhissalâtu vesselâmda insan olarak mevcuttur, ancak ilâhî iradenin murâkabesindedir. O irade, şeriatın konmasında, unutması gereken şeyler olunca unutturmaktadır.[94]

TİLÂVET SECDESİ

UMUMÎ AÇIKLAMA:

1- Kur'ân-ı Kerîm'de bazı âyetler okunurken secde etmek gerekir. Bu âyetler mahiyet itibariyle şu üç muhtevadan birini taşır:
***** Ya secdeyi emretmektedir, bu emri yerine getirmek için secde edilir.
***** Yahut secdeye teşvik ve secde edene övgü ifade edilmektedir, bu âyetler de de secde edilir ki fazîlete erilsin.
***** Yahut secdeyi medhedici bir sîga ile bahsedilir. Kâfirlerin secde etmediği ifade edilir. Kâfirlere muhalefet etmek için de bu âyetlerde secde edilir.
2- Kur'ân'da secde âyetlerinin sayısı ihtilaflıdır. İbnu Hacer "On tanesinde ulemâ icma etmiştir" der. İmâm-ı Mâlik'e nisbet edilen bir açıklamaya göre secde âyetleri onbeş adeddir. Hanefîler ondört yerde secde kabul ederler. Secde âyetleri şunlardır:
1- A'raf sûresinin son âyeti (206. âyet) "Doğrusu Rabbinin katında olanlar, O'na kulluk etmekten büyüklenmezler, O'nu tenzîh ederler ve yalnız O'na secde ederler."
2- Ra'd sûresinin 15. âyeti: "Yerde ve göktekiler ve onların gölgeleri sabah, akşam ister istemez Allah için secde ederler."
3- Nahl sûresinin 49. âyeti "Göklerde ve yerde bulunan her canlı ve melekler büyüklük taslamaksızın Allah'a secde ederler."
4- İsrâ sûresinin 107. âyeti: "De ki: "Kur'ân'a ister inanın ister inanmayın. Ondan önceki ilim verilenlere o okunduğu zaman, yüzleri üzerine secdeye varırlar."
5- Meryem sûresinin 58. âyeti: "Rahmân'ın âyetleri onlara okunduğu zaman ağlayarak secdeye kapanırlardı."
6- Hacc sûresinin 19. âyeti "Göklerde ve yerlerde olanların, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanların ve insanların birçoğunun Allah'a secde ettiklerini görmüyor musun?"
7- Yine Hacc sûresinde 77. âyet: "Ey iman edenler! Rükû edin secdeye varın, Rabbinize kulluk edin, iyilik yapın ki saadete erişesiniz."

---

[94] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/60-61.

8- Furkân sûresinin 60. âyeti: "Onlara: "Rahmân'a secdeye varın!" dendiği zaman "Rahman da nedir?." derler."
9- Neml sûresinde 25. âyet: "Göklerde ve yerde gizli olanları ortaya koyan, gizlediğiniz ve açıkladığınız şeyleri bilen Allah'a secde etmemeleri için, şeytan, kendilerine yaptıklarını güzel göstermiş.."
10- Secde sûresi 15. âyet: "Âyetlerimize ancak, kendilerine hatırlatıldığı zaman secdeye kapananlar, büyüklük taslamıyarak Rablerini överek yüceltenler... inanırlar."
11- Sâd sûresi 24. âyet: "Dâvud kendisini denediğimizi sanmışdı da Rabbinden mağfiret dileyerek eğilip secdeye kapanmış, tevbe etmiş, Allah'a yönelmişti."
Burada Hanefîlere göre secde yoktur. Ancak Şâfiîlere ve Mâlikîlere göre vardır.
12- Fussilet sûresinin 37. âyeti: Gece ile gündüz, güneş ile ay Allah'ın varlığının delillerindendir. Güneşe ve aya secde etmeyin, eğer Allah'a kulluk etmek istiyorsanız, bunları yaratana secde edin."
13- Necm sûresinin 62. âyeti: "Artık secdeye varın Allah'a kulluk edin."
14- İnşikak sûresinin 21. âyeti: "Onlara Kur'ân okunduğu zaman neden secde etmiyorlar?"
15- Alak sûresinin 19. âyeti: "Sakın ona uyma, sen secde et, Rabbine yaklaş."[95]

İHTİLAFLAR:

Ulemâ, secde âyetlerinin sayısı hakkında ihtilaf eder. Bu hususta 12 farklı görüş ortaya çıkmıştır. Teferruâta girmeden bazılarına dikkat çekeceğiz:
1- Neml sûresinde gösterilen âyet Hanefîlerin görüşüdür. İmam Mâlik ve Şâfiî'nin görüşüne göre secde âyeti هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ'den itibaren başlar.
2- Sâd sûresindeki secde âyeti, Mâlikîlere ve Şâfiîlere göredir. Hanefîlere göre, burada secde gerekmez. İmam Mâlik'ten yapılan bir diğer rivâyete göre secde mahalli, bir âyet sonra وَحُسْنُ مَآبٍ
'dır.
3- Fussilet sûresinde gösterilen âyet İmam Mâlik ve kavl-i kadîminde Şâfiî'nin görüşüdür. Hanefîlere ve kavl-icedîdinde Şâfiî'ye göre, bir âyet daha okuyup وَهُمْ يَسْأَلُونَ 'dan sonraki âyete kadardır.
4- İnşikak sûresinde Mâlikîlerden İbnu Habîb'e göre sûrenin sonudur.
5- Hanefîlere göre Hacc sûresindeki ikinci secde yoktur, böylece onlara göre secde âyetinin sayısı 14'dır.
6- İmam Şâfiî'nin yeni görüşüne, İmam Ahmed'in esahh olan kavline göre Sâd sûresindeki secde âyetinde secde yoktur ve onlara göre de secde sayısı 14'dür.
7- Ebû Sevr'e göre Ve'n-Necm'deki secde sâkıttır ve sayı yine 14'dür.
8- Atâyı Horasânî'ye göre Hacc'daki ikinci secde ile İnşikâk'taki secde sâkıttır, sayı 13'dür.
***** Hanefîlere göre tilâvet secdesinin sebebi: Secde âyetlerinin okunması, dinlenmesi ve okuyana iktida (uyma)dır. Dolayısıyla okuyan secde edeceği gibi, dinleyende eder. Cemaate dahil olup imama uyan kimse imamın sessizce okuduğu secde âyeti için bile imamla birlikte secde yapar.
Okumanın secdeye sebep olduğunda ittifak edilmiştir. İşitme de secdeye sebep olur mu? Bunda ihtilaf edilmiştir, aşağıda açıklayacağız.[96]

TİLÂVET SECDESİNİN HÜKMÜ

***** Ebû Hanîfe merhuma göre, okuyan ve dinleyen üzerine vâcibtir, işiten dinlemeyi kastetmemiş, âyet kulağına tesadüfen ulaşmış bile olsa.
Hanefîler bu hükme varırken şu âyetleri delil kılarlar: "Onlara ne oluyor ki iman etmiyor, kendilerine Kur'ân okunduğu vakit de secde etmiyorlar" (İnşikâk 20-21). Bir diğer âyet "Artık Allah'a secde edip ibâdet edin" (Necm 62).
Hanefîler bazı hadislerden de vücûb ma'nâsı çıkarırlar:
"Secde, secde âyetini işitene gerekir." Keza:
"Secde, secde âyetini dinleyenedir." Birinci hadis ihtiyarsız da olsa, işiteni ifade ederken ikinci hadis, kasıdla dinleyeni ifade eder.
***** İmam Şâfiîye göre tilâvet secdesi sünnet-i müekkededir. Ancak mezheb mensupları dinleme kasdı olmadan, secde âyeti kulağına geldiği için işiten hakkında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.
a) Kasıdsız olarak işiten kimsenin secde yapması müstehabtır, sünnet-i müekkede değildir.
b) Böyle birinin kasden dinleyenden farkı yoktur, yani ona da sünnet-i müekkededir.
c) Böyle biri hakkında sünnet de değildir. Gazâlî bu kanaattedir.
İmam Mâlik ve Ahmed İbnu Hanbel'e göre sünnettir. Aynî'nin kaydına göre, İshâk İbnu Râhûye, Evzâî, Leys İbnu Sa'd, Dâvud-ı Zâhirî de tilâvet secdesine sünnet demişlerdir. Hz. Ömer, Selman İbnu Abbâs, İmrân İbnu

[95] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/62-64.
[96] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/64.

Husayn (radıyallâhu anhüm) da aynı görüştedirler. Mâlikîlerden bazılarının buna fazîlet yani mendub dediği de bilinmektedir.
Tilâvet secdesine sünnet deyip vâcib olduğunu reddedenler, 2764 numarada kaydedilen hadise ve benzer başka rivâyetlere dayanırlar. Bunlardan biri Buhârî'de tahric edilen Zeyd İbnu Sâbit hadisidir. Zeyd (radıyallâhu anh) bu rivâyette, Resûlullah'a, içerisinde secde âyeti bulunan Ve'nnecmi sûresini okuduğunu, Resûlullah'ın secde etmediğini anlatır.[97]

BAZI HÜKÜMLER:

* Tilâvet secdesi, aynen namaz gibi, hadesten ve necâsetten tahâreti, setrü'l-avreti ve istikbâl-i kıbleyi gerektirir. Abdestsiz tilâvet secdesini sadece İbnu Ömeryapmış, kendisine sadece Şa'bî muvafakat etmiştir. Mamafih İbnu Ömer'in, "Kişi temiz olmadıkça secde edemez" dediği de rivâyet edilmiştir. Âlimler bu iki rivâyeti "cünüb olmamalı" demek istemiştir diye te'lif ederler.
* Namazı bozan şeyler tilâvet secdesini de bozar.
* Secde âyeti okunur okunmaz secde vâcib değildir, sonra da yapılabilir.
* Secde âyetinin secdeye delâlet eden kelimesi bir önceki veya bir sonraki kelimeyle okunursa secde vâcib olur, âyetin tamamını okumak gerekmez.
* Secde âyetinin tercümesini dinleyen, anlarsa secde vâcibtir. Anlamaz ve fakat âyetin tercümesi olduğu bildirilirse vâcib olmaz. Bu tercümeyi okuyana, anlasa da anlamasa da vâcibtir.
* Bir secde âyeti hakikaten veya hükmen müttehid olan bir mecliste birkaç kere okunsa tek secde yeterlidir. Başka başka secde âyetleri okunursa her biri için ayrı secde gerekir, meclisler değişirse de hüküm böyledir.
* Secde âyeti namazda kıyâm halinde okunmuşsa hemen secdeye gidebileceği gibi, bundan sonra üç âyetten az okunarak secdeye gidilirse, rükû tilâvet secdesinin yerine geçer, tekrar etmek gerekmez.[98]

-1- وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]كانَ رسولُ اللهِ # يَقْرَأُ السُّورَةَ الَّتِى فِيهَا السَّجْدَةُ فَيَسْجُدُ وَنَسْجُدُ حَتَّى مَا يَجِدُ أَحَدُنَا مَكاناً لِمَوْضِعِ جَبْهَتِهِ في غَيْرِ وَقْتِ الصَّـَةِ[. أخرجه الشيخان وأبو داود .

1. (2763)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm),içerisinde secde âyeti olan sûreyi okur, (âyetler geldikçe) secde ederdi, biz de secde ederdik. Öyle ki (izdiham sebebiyle) namaz dışı vakitlerde alnımızı koyacak secde yeri bulamadığımız olurdu."[99]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, secde âyetini okuyan kimse secde edince, dinleyenlerin de edeceğini gösterir. Okuyan secde etmezse, dinleyen de etmez. Bu meselede önceliğin çocuk bile olsa okuyana ait olduğu, okuyana "imam" dendiği merfû rivâyetlerde de gelmiştir. Secde yeri bulamama halinde âlimlerden bir kısmı, "kardeşinin sırtına secde eder" diye, bir kısmı da "secdeyi te'hir eder, münâsib fırsatta secdesini yapar" diye fetva vermiştir.[100]

-2- وعن ربيعة بن عبدالله:]أَنَّهُ حَضَرَ عُمَرَ بْنَ الخَطَّابِ رَضِيَ اللّهُ عَنْه قَرَأَ يَوْمَ الجُمُعَةِ عَلى المِنْبَرِ بِسُورَةِ النّحْلِ حَتَّى إِذَا جَاءَ السَّجْدَـَةَ، فَنَزَلَ وَسَجَدَ وَسَجَدَ النَّاسُ: حَتَّى إِذَا كَانَتِ الجُمُعَةُ القَابِلَةُ قَرَأَ بِهَا حَتّى إِذَا جَاءَ السَّجْدَةَ قَالَ يَا أَيُّهَا النّاسُ إِنَّا نَمُرُّ بِالسُّجُودِ فَمَنْ سَجَدَ فَقَدْ أَصَابَ وَمَنْ لَمْ يَسْجُدْ فَـَ إِثْمَ عَلَيْهِ وَلَمْ يَسْجُدْ عُمَرُ رَضِيَ اللّهُ عَنهُ[. أخرجه البخارى ومالك.وفي رواية للبخارى: »إِنَّ اللّهَ لَمْ يَفْرِضْ عَلَيْنَا السُّجُودَ إِّ أَنْ نَشَاءَ« .

[97] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/65.
[98] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/65-66.
[99] Buhârî, Sücûdu'l-Kur'ân: 9, 8, 12; Müslim, Mesâcid: 103, (575); Ebû Dâvud, Salât: 333, (1411, 1412, 1413); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/66.
[100] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/66.

2. (2764)- Rebî'a İbnu Abdillah (rahimehullah)'ın anlattığına göre: "Hz. Ömer (radıyallâhu anh) cuma günü, minber üzerinde (hutbe verirken) Nahl sûresini okumuş, secde âyetine gelince, minberden inip secde yapmış, halk da onunla birlikte secdeye kapanmıştır. Müteakip cumada da (aynı şekilde) aynı sûreyi okumuş, secde âyetine gelince:
"Ey insanlar, biz secde âyetlerine uymuyoruz. (Bunlar okununca) kim secde ederse isabet eder, kim de secde etmezse üzerine günah yoktur" der ve Hz. Ömer (radıyallâhu anh) secde etmez."[101] Buhârî'nin bir rivâyetinde şöyle denmiştir: "Allah, secdeyi dilemezsek farz etmemiştir."[102]

AÇIKLAMA:

Hadisin son kısmından, âlimler tilâvet secdesinin farz olmadığı hükmünü çıkarmış ise de Hanefîler: "Vâcib olmasına mâni değil" diye cevap vermişlerdir. Hanefîler "dilemezsek" kaydını "okumazsak vacib olmaz, ama okuduk mu vacib olur"diye açıklayarak, bu ifadeye dayanarak "vacib değildir" diyenlere cevap verirler.
Hadisten şu hükümler de çıkarılmıştır:
* Hatip hutbede Kur'ân okuyabilir, secde âyetine gelince minberi secdeye müsaid değilse yere inebilir. Bu, hutbeyi bozmaz. Hz. Ömer, Ashâbın huzurunda bunu yapmış, kimse onu kınamamıştır.
* Hz. Ömer'in, "Kim secde etmezse üzerine günah yoktur" sözünden, bazı âlimler tilâvet secdesinin vâcib olmadığına delil çıkarmışlardır.[103]

3- وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسولُ اللّهِ #: إذَا قَرَأ ابْنُ آدَمَ السَّجْدَةَ فَسَجَدَ، اعْتَزَلَ الشَّيْطَانُ يَبْكِى يَقُولُ يَا وَيْلَنَا، أُمِرَ ابْنُ آدَمَ بِالسُّجُودِ فَسَجَدَ فَلَهُ الجَنَّةُ، وَأُمِرْتُ بِالسُّجُودِ فَأَبَيْتُ فَلِىَ النَّارُ[.
أخرجه مسلم .

3. (2765)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Âdemoğlu secde âyeti okur ve secde ederse şeytan ağlayarak ayrılır ve:
"Yazık bana, insanoğlu secdeyle emredildi ve secde etti, mukabilinde ona cennet var. Ben de secdeyle emrolundum ama ben itiraz ettim, benim için de ateş var" der."[104]

4- وعن أبى تميمة الهجيمى قال:]كُنْتُ أقُصُّ بَعْدَ صَلَةِ الصُّبْحِ فَأسْجُدُ فِيهَا، فَنَهَانِى ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما فَلَمْ أنْتَهِ ثَلَثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ عَادَ فقَالَ: إنِّى صَلَّيْتُ خَلْفَ رَسولِ اللّهِ # وَمَعَ أبِى بَكْرٍ وَعُمَرَ وَعُثْمَانَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهم، فَلَمْ يَسْجُدُوا حَتَّى تَطْلُعَ الشّمْسُ[. أخرجه أبو داود .

4. (2766)- Ebû Temîmeti'l-Hüceymî anlatıyor: "Ben sabah namazından sonra vaaz u nasihat ediyordum, bu esnada secde (âyeti okuyor ve secde) ediyordum. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) beni yasakladı. Ama ben O'nu dinlemedim. O üç sefer yasaklamayı tekrarladı. Sonra dönüp:
"Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın arkasında namaz kıldım. Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer ve Hz. Osman (radıyallâhu anhüm) ile de namaz kıldım. Onların hiçbiri güneş doğuncaya kadar secde yapmazlardı" dedi.[105]

AÇIKLAMA:

1- Vaaz u nasihat diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı kıssa anlatmak ma'nâsına gelen قَصَّ dır. Bu, o devirde halkı irşad maksadıyla camilerde konuşmayı ifade eder. Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm): "Kıssayı ya emîr, ya me'mur ya da (kendini satmak isteyen) kibirli kimse anlatır" buyurarak, bu hizmetin emîrin

[101] Buhârî, Sücûdu'l-Kur'ân: 10, Muvatta, Kur'ân: 16, (1, 206).
[102] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/67.
[103] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/67.
[104] Müslim, Îmân: 133, (81); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/68.
[105] Ebû Dâvud, Salât: 335, (1415); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/68.

yetkisi ve kontrolu altında bir hizmet olduğunu beyan ediyor. Bu hizmet, emîrin gıyâbında kazanç te'min etmek için icra edilemez (en-Nihâye).
2- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ), el-Hüceymî'yi kerâhet vaktinde secde yapmaktan men etmiştir. Yani sabah namazından sonra güneşin doğmasından önce İbnu Ömer, mekruh saatte tilâvet secdesi yapmaması için üç kere ihtar etmiş, dördüncüde Resûlullah, Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer'den delil getirerek mekruh vakitte tilâvet secdesi yapılmayacağı hususunda iknâ etmiştir.
3- Şevkânî der ki: "Bazı sahâbelerden, mekruh vakitlerde tilâvet secdesi yapmanın mekruh addedildiğine dair rivâyet gelmiştir. Ancak, zâhir, mekruh olmadığıdır, zîra mezkûr secde namaz değildir, yasaklayıcı rivâyetler namaza has olarak vârid olmuştur.[106]

TİLAVET SECDESİNİN FAZİLETİ

1- عن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال:]أَقْرَأنِى رسولُ اللّٰهِ # خَمْسَ عَشْرَةَ سَجْدَةً في القُرآنِ، مِنْهَا ثَـَثٌ في المُفَصَّلِ، وفي سُورَةِ الحَجِّ سَجْدَتَانِ[. أخرجه أبو داود .

1. (2767)- Amr İbnu'l-Âs (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana Kur'ân'dan onbeş secde âyeti okuttu. Bunlardan üçü Mufassal sûrelerdedir. Hacc sûresinde de iki secde âyeti var."[107]

AÇIKLAMA:

Hadis rivâyetiyle ilgili metinlerde, okuttu)اقْرَأ(tâbiri hususî bir ma'nâ taşır. Bir kimse Kur'ân veya hadisi bir şeyhe kontrol ettirmek veya icâzet almak gibi bir maksadla okursa)قَرَأ على الشَّيْخِ(o kimse "Falanca bana Kur'ân okuttu" diye ifade eder, ma'nâsı şöyledir: "Falanca şeyh Kur' ân'ı (veya hadisi) kendisine kontrol (veya icazet için) okumama imkan tanıdı." Şu halde hadis, Amr (radıyallâhu anh)'ın, Aleyhissalâtu vesselâm'a onbeş secde âyeti okuyup dinlettiğini ifade eder.[108] أقرَأنى فُـَنٌ

2- وعن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال:]لَيْسَتْ ص مِنْ عَزَائِمِ السُّجُودِ، وَقَدْ رَأيْتُ رسولَ اللّٰهِ # يَسْجُدُ فِيهَا وَيَقُولُ: سَجَدَهَا دَاوُدُ عَلَيْهِ السَّـَمُ تَوْبَةً، وَنَسْجُدُهَا شُكْراً[. أخرجه الخمسة إ مسلماً .

2. (2768)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) demiştir ki: "Sâd sûresi azâim-i sücûd'dan değildir.Nitekim ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı o sûrede secde edip:
"Dâvud (aleyhisselâm) bu secdeyi tevbe secdesi olarak yaptı, biz ise şükür olarak yapıyoruz!" dediğini işittim."[109]

AÇIKLAMA:

1- Azâim, "azîmet"in cem'idir. Azîmet, azm)عَزْمٌ(kelimesinden gelir. Dilimize azim olarak girmiş olan "azm" kelimesi ciddiyet sabır, sebat gayret gibi ma'nâlara gelir. Âyet-i kerîmede: "Peygamberlerden azim sahibi olanların sabrettikleri gibi sen de sabret." (Ahkâf 35) denmiştir.
İbnu Hacer, azâim'i, kelimenin belirtilen kök ma'nâsına uygun olarak "yapılması için azim gösterilen şeyler" diye açıklar. Devamla: Mesela emr sigası gibi, nitekim bazı mendublar vardır ki, te'kîdli olarak gelmiştir, böyle mendublara, "vâcib" demeyenler bile müekked mendub diyerek diğerlerinden ayırırlar ma'nâsında izah sunar.

---

[106] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/68.
[107] Ebû Dâvud, Salât: 328, (1401); İbnu Mâce, İkâmet: 71, (1057); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/69.
[108] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/69.
[109] Buhârî, Sücûdu'l-Kur'ân: 3, Enbiya 39; Ebû Dâvud, Salât: 332, (1409); Tirmizî, Salât: 405, (577); Nesâî, İftitah: 48, (2, 159); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/69-70.

Şu halde Sâd sûresinin azâimu'ssücûd'dan olmaması demek, bu sûredeki secde âyetinin, te'kidli secdelerden, bütün ulemânın, secde edilmesi gerektiğine hükmettikleri secde âyetlerinden olmadığını ifade eder.
Öyle ise azâimu'ssücûd yani okununca secde edilmesi şart olan, secde etmekten vazgeçilemiyecek olan, secde edilmesi gerektiği te'kidle belirtilmiş bulunanlar hangileridir? İbnu Hacer bu soruyu cevaplama sadedinde şu bilgiyi verir:"
İbnu'l-Münzîr ve başkaları Hz. Ali İbnu Ebî Tâlib (radıyallâhu anh)' ten hasen senedle şunu rivâyet etmiştir: "Azâim olanlar Hâmîm (Fussilet), Ve'nnecmi, İkra' ve Elif-Lâm-Tenzîl'dir." Keza İbnu Abbâs'tan da son üçü hakkında rivâyet sâbit olmuştur. İbnu Ebî Şeybe'nin tahricine göre: A'râf, Sübhân, Hâmîm ve Elif-Lâm'ın azâim olduğunu söyleyende olmuştur.
İbnu Ebî Şeybe'nin bir diğer rivâyetinde bunlar beştir: Benû İsrâil, İsrâ, Ve'nnecmi, İnşikâk, İkrâ bismi Rabbike'dir. Abd İbnu Umeyr'in görüşüne göre de azâim dörttür, ancak bazıları farklıdır. Necm ile İkrâ bismi Rabbike'ye bedel A'râf ve Benû İsrâil'dir.
Görüldüğü üzere, sadedinde olduğumuz rivâyet ulemâ arasındaki bir ihtilafa parmak basmış olmakta, Sâd sûresinin azâimden olmadığını belirtmektedir.
2- Buhârî, Sâd sûresinin tefsirinde şu rivâyeti kaydeder: "Mücâhid, İbnu Abbâs'a soruyor: "Sâd sûresindeki secde âyetinde niye secde etmiyorsun?" O da, "En'âm sûresindeki 84-90 arası âyetleri okumuyor musun?"diye cevap verir: وَمِنْ ذُرِّيَتِهِ دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ... الَّذِينَ هدَى اللهُ فَبِهُدَيهُمُ اقْتَدِه
Özet olarak meâli: "Nuh'un zürriyetinden gelen Dâvud ve Süleymân ile bunları takib eden peygamberleri Allahu Teâlâ nübüvvetle ve ezâya tahammül ile mazhâr-ı hidâyet etmiştir. Sen de habîbim! Bunların hidâyetine uy, bunlar gibi ezâya sabret!"
3- Sadedinde olduğumuz rivâyette -ki hadisin Nesâi'deki vechidir- Sâd sûresindeki secdeyi Hz. Dâvud'un tevbe secdesi olarak yaptığı, Resûlullah'ın da şükür secdesi olarak yaptığı belirtilmektedir. Bunun ma'nâsını anlamak için bu sûredeki secde âyetinin ma'nâ ve mahiyetini gözönüne almak gerekir.
Önce şunu bilmeliyiz: Sâd sûresi Mekkî'dir ve Resûlullah'ın tebliğe başlamasından sonra Mekke müşrikleri tarafından çeşitli iftirâlar, yakıştırmalarla alaya alındığı, değişik işkence tarzlarıyla rahatsız edildiği, huzursuz edildiği bir zamanda tesellî edilmek, sabra dâvet edilmek üzere nâzil omuştur. İlk âyetlerde Resûlullah'a ve Kur'ân'a karşı aldıkları menfî tavır belirtilir (1-11. âyetler). Sonra kendisinden önce gelen peygamberlerin de aynı hakaretlere mâruz kaldıkları, ama o peygamberlerin sabrettiği, zâlim kavimlerin helâk olduğu belirtilir, bazı peygamberler ismen zikredilir: Nûh, Âd, Firavun, Semûd, Lût (12-16). Daha sonra Hz. Dâvud ve O'na yapılanlar ve Allah'ın Dâvud'a olan desteği zikredilir (17-23). Secde âyeti olan 24. âyette Hz. Dâvud'un niçin secde ettiği belirtilir: Bir zellede (farkında olmadığı hatada) bulunmuştur ve bu yüzden azaba uğramaktan korkmuştur...
"..Dâvud sandı ki biz kendisine mutlaka bir azab (suikasd) hazırladık. Bunun üzerine o, Rabbinden setr (ve himâye) edilmesini istedi, rükû ile yere kapanıp (Allah'a) döndü. Biz de O'nu salih (bir zât olarak) intihab ettik. Nezdimizde O'nun muhakkak bir yakınlığı ve bir akibet güzelliği vardır" (Sâd 24-25).
Âyetin meâlinden de anlaşılacağı üzere Hz. Dâvud, zellesine tevbe ve istiğfar ile secde ederek Cenâb-ı Hakk'a yöneldiği için Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm) O'nun secdesini tevbe secdesi olarak tavsif etmiştir. Hz. Dâvud'un affa ve mağfirete mazhar olması ve Cenâb-ı Hakk' tan kendisine -ilâhî yakınlık ve akibet güzelliği (وَاِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفى وَحُسْنَ مَآبٍ şeklinde- yüce menziller vaadedilmiş olması sebebiyle secdeye kapanan Hz. Peygamber, bu secdesine şükür secdesi demiştir.
İşte, bu ma'nâya binâen Hanefîler, Sâd sûresindeki secdeyi وَخَرَّ رَاكِعاً وَاَنَابَ kavl-i şerifinden sonra değil, müteakip âyette yer alan وَحُسْنَ مَآبٍ kavl-i şerifinden sonra yaparlar.

4- Şarihler şunu da belirtirler: Sad suresinde secdenin sübutu hakkında Hanefilerle Şafiiler arasında ihtilaf yoktur. İhtilaf, bu secdenin "azaim"den olup olmaması hususundadır. Şafiiler, sadedinde olduğumuz hadiste geçen İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın: "Sâd azâimden değildir" sözüyle amel ederek, mezkûr âyetin okunmasında secdeyi vacib görmezler. Şâfiî ve etbaı: "Sâd secdesi vâcib değildir, bu bir şükür secdesidir, namaz haricinde müstehab olarak secde edilir, namazda haramdır" demiştir. İmam Âzam ve Ashâb'ı ise Buhârî'nin Sâd sûresinin tefsirinde kaydedilen ve nassa dayanan rivâyetini esas alarak mezkûr secdeye azâimden kabul etmiş, okununca secde etmenin vacib olduğuna hükmetmiştir. Nesâî'nin rivâyetinde Sâd secdesi için tevbe secdesi denmiş olması da Hanefîlere bir delil olabilir. Zira onun tevbe secdesi olması, vacib olmasına mâni değildir. Gerçi İbnu Abbâs'ın rivâyetinde Sâd'ın okunması sırasında Resûlullah'ın da secde etmiş olduğu söylenmektedir, bu da Hanefîlerin lehine bir delil olabilir.

İmam Mâlik ve Ahmed İbnu Hanbel'den gelen rivâyet onların iki farklı görüşte olduklarını te'yid eder: Bir görüşlerinde Hanefîlere, bir görüşlerinde de Şâfiîlere uyarlar.[110]

3- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قَرَأ رسولُ اللهِ #: وَالنَّجْمِ، فَسَجَدَ فِيهَا وَسَجَدَ مَنْ كَانَ مَعَهُ، غَيْرَ أَنَّ شَيْخاً مِنْ قُرَيْشٍ أَخَذَ كَفّاً مِنْ تُرَابٍ فَرَفَعَهُ إلى جَبْهَتِهِ، وقالَ: يَكْفِنِى هذَا. قالَ ابْنُ مَسْعُودٍ: فَلَقَدْ رَأَيْتُهُ بَعْدُ قُتِلَ كَافِراً وَهُوَ أُمَيَّةُ بْنُ خَلَفٍ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي، وهذا لفظ البخارى .

3. (2769)- İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ve'nnecmi sûresini okudu ve secde-i tilâvette bulundu, beraberindekiler de secde ettiler. Ancak, aralarında bulunan Kureyşli bir ihtiyar yerden bir avuç toprak alarak alnına götürdü ve: "Bu bana yeter" dedi.
İbnu Mes'ud der ki: "Ben sonra bu herifin kâfir olarak öldürüldüğünü gördüm. Bu Ümeyye İbnu Halef'di.[111]

AÇIKLAMA:

1- Buhârî'nin bir rivâyetinde, bu sûrenin , secde âyeti ihtiva eden ilk sûre olduğu belirtilir. Yine belirtilir ki, âyet okunduğu zaman, Resûlullah'la birlikte orada bulunan müslümanmüşrik, inscin herkes secdeye kapanmıştır. Müşriklerin de secde etmeleri, bazı âlimlerin açıklamasına göre, âyette Lât ve Uzza gibi putların da zikredilmesi sebebiyledir.
2- Bu rivâyette, secdeden imtina eden kimsenin Ümeyye İbnu Halef olduğu tasrîh edilir. Ancak başka rivâyetlerde, bazan isim zikredilmez, bazan da Velid İbnu'l-Muğîre, Utbe İbnu Rebî'a ve Saîd İbnu'l-Âs'ın da isimleri geçer. İbnu Hacer, Necm sûresindeki açıklamasında, İbnu Mes'-ud'un secdeden tek kişiyi istisna etmesini, "kendi gördüğü kadarıyla" diyerek kayıtlar. Yani başka rivâyetler, Ümeyye İbnu Halef'ten başka secdeye katılmayanları da zikretmektedir. Aslında dört kişinin secdeye katılmamış olması daha kavî ihtimaldir.
3- Hadise, Vâkidî'nin cezmen beyanına göre, nübüvvetin beşinci yılında Ramazan ayında cereyan eder. Aynı yılın Receb ayında da Habeşistan'a birinci göç vukûa gelmişti. Bu secde haberi Habeşistan'dakilere "müşrikler müslüman oldu" şeklinde ulaşır ve geri dönerler. Ancak gelince onları eski halleri üzere kâfir bulurlar, ikinci sefer göçerler.[112]

GARÂNÎK HADİSESİ

Necm sûresindeki secde âyeti okunduğu zaman müslümanlarla birlikte müşriklerin de secde etmeleri vakâsı, İslâmî kaynaklarda Garânîk hâdisesi olarak geçer. Bu hâdise zaman zaman İslâm düşmanları tarafından İslâm aleyhine istismar edilmiştir. Öyle ki bu hadiseyi ters yönde tamamen şahsî yorumlarla romanlaştırarak İslâmî mukaddesâta saldıran bir kitap, 1988-1989 yıllarında, dünyanın her tarafında sert aksülamellere sebep olmuş, birçok insanların ölümleriyle sonuçlanan kanlı hâdiselere yolaçmıştır.
Hâdisenin iç yüzünü bilmenin gereğine inanıyoruz. Bu sebeple vakayı kısaca özetleyecek, sonra da konu üzerine derinlemesine bir tahlil yazısını Prof. Dr. Suat Yıldırım'dan iktibas edeceğiz. Vak'âyı özetlemede, birçok mevzuda olduğu gibi, İbnu Hacer el-Askalânî'nin Buhârî Şerhi Fethu'l-Bâri'yi esas alıyoruz.
İbnu Hacer, Garânîk hâdisesi'ni Necm sûresinde değil Hacc sûresinde açıklar. Çünkü, bu hâdiseyi istismar edenler Hacc sûresinin 52. âyetini kendilerine delil yaparlar. Bu âyette bahsedilen meseleye Necm sûresiyle ilgili rivâyeti delil gösterirler ve hatta Hacc sûresindeki mezkûr âyetin, Necm sûresinin tilâveti sırasında şeytanın oyununa karşı Resûlullah'ı teselli maksadıyla nâzil olduğunu söylerler. Öyle ise iki ayrı âyetin yorumu birleştirilerek tek bir neticeye varılmaktadır.
a) Hacc sûresinde şeytanın peygamberlere vesvese atacağı ifade edilmektedir.
b) Necm sûresine şeytan vesvese atmış, âyet telkin etmiştir. Sonradan bu âyet çıkarılmıştır.[113]

NETİCE:

Kur'an muharreftir, iddia edildiği kadar mazbut değildir. İslâm düşmanlarının kısaca demek istedikleri bu..

---

[110] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/70-72.
[111] Buhârî, Sücûdu'l-Kur'ân: 4, 1, Menâkıbu'l-Ensâr: 29, Meğâzî: 7, Tefsir, Necm; Müslim, Mesâcid: 105, (576); Ebû Dâvud Salât: 330, (1406); Nesâî, İftitah: 49, (2, 160). Metin, Buhârî'deki metindir.; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/72.
[112] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/72-73.
[113] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/73.

1- Hacc sûresindeki âyetin meâli: "(Ey Muhammed)! Biz, senden evvel hiçbir resul, hiçbir nebi göndermedik ki o, (birşey) arzu ettiği zaman şeytan onun dileği hakkında illâ (bir fitne) meydana atmış olmasın. Nihâyet Allah, şeytanın ilkâ edeceği (o fitneyi) giderir, iptal eder. Yine Allah, âyetlerini sâbit (ve mahfuz) kılar. Allah (her şeyi) hakkıyla bilendir, tam hüküm ve hikmet sahibidir" (Hacc 52).
2- Burada şeytanın peygamberlerin hepsine verdiği fitneden, Peygamberimize vermiş olduğu iddia edilen fitne, Necm sûresinin okunması sırasında 20. âyetle 21. âyet arasında telkin edilen bir cümle olmalıdır.
19-20. âyet: "(Allah'ı bırakıp taptığınız) Lât'ın, Uzzânın ve (bunların) üçüncüsü olan diğer Menât'ın herhangi bir şey hakkında zerrece kudretleri var mı? Bize haber verin?" (19-20. âyetler).
3- Şeytanın araya ilkâ ettiği söylenen cümle: "Bunlar yüce kuğu kuşları (yani tanrıçalar)dır ve elbette onların şefaatleri umulur."
4- Necm sûresinin mevzumuzu ilgilendiren âyetlerinden bir kısmı (21-29. âyetler).
"Erkek sizin de dişi O'nun mu? O takdirde bu, insafsızca bir taksim! Bu (putlar) sizin ve atalarınızın taktığınız adlardan başkası değildir. Allah onlara hiçbir hüccet indirmedi. Onlar, kuruntudan ve nefislerin arzu ettiği hevâ ve hevesden başkasına tâbi olmuyorlar. Halbuki andolsun, kendilerine Rabblerinden o hidâyet (rehberi) gelmiştir. Yoksa insana her umduğu şeye nâil olma imkanı mı var? İşte âhiret de dünya da Allah'ındır. Göklerde nice melek vardır ki, onların şefaatleri bile hiçbir şeye yaramaz. Meğer ki o şefaat Allah'ın dileyeceği ve razı olacağı kimseler için ve ancak O'nun izin vermesinden sonra ola... Hakikaten, onlar âhirete îman etmezler, meleklere alabildiğine dişi adı takarlar. Halbuki onların buna dair de bilgisi yoktur. Onlar kuruntudan başkasına tâbi olmazlar. Kuruntu ise, hiç şüphesiz haktan hiçbir şeyi ifade etmez.
Onun için sen (Habîbim) bizim zikrimize arka çeviren, dünya hayatından başkasını arzu etmeyen kimselerden yüz çevirir" (Necm, 21-29).[114]

RİVAYET

Garânîk hâdisesi'ni anlatan rivâyet, -İbnu Hacer'in açıklamasına göre- bir çok tarikten rivâyet edilmiştir. Bu rivâyetlerden bir tanesinin senedi sahih, diğerleri zayıftır. Sahih sened Saîd İbnu Cübeyr'e aittir.[115]
Rivâyet şöyle:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mekke'de Ve'nnecmi sûresini okudu.
"Lât'ın, Uzzâ'nın ve üçüncüsü olan diğer Menât'ın herhangi bir şey hakkında zerrece kudretleri var mı? Bize haber verin" âyetine gelince şeytan lisanına: "Bunlar yüce tanrıçalardır ve elbette şefaatleri umulur" cümlesini attı. Bunun üzerine müşrikler: "Bugüne kadar ilahlarımızı hiç hayırla yad etmemişti" dediler. (Sûrenin sonundaki secde emri üzerine) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) secde etti, onlar da secde ettiler.
Görüldüğü üzere rivâyetin zâhiri, başta Resûlullah'ın ismet'i (ilâhî korunma altında bulunması) olmak üzere pekçok islâmî esasa zıddır. Bu sebeple birçok âlimler bu rivâyeti batıl addetmiş ve reddetmiştir.
İbnu Hacer, bunu "Hiçbir muteber aslı yok" diye mutlak olarak reddeden Ebû Bekr İbnu'l-Arabî başta olmak üzere, hadisi sened yönünden zayıflığı sebebiyle reddedenlerin görüşlerini kaydettikten sonra, bu yaklaşıma katılmadığını belirtir. Der ki: "Bütün bu mülâhazalar kaidelerimizle uyuşmaz. Zîra, bir rivâyetin senetleri sayıca artar ve mahrecleri (ilk râvileri) de farklı olursa bu durum, rivâyetin muteber bir asla dayandığına delil olur. Nitekim, onun üç senedinin es-Sahîh'in şartına uyan mürseller olduğunu[116] bu durumdaki hadislerin, mürsellerle amel edenler açısından delil olduğunu, keza bunlar birbirlerini desteklediği için mürsel'le amel etmeyenlerin de amel edeceği durumda olduklarını belirttim. Durum böyle olunca rivâyette kabul edilemiyecek hususu te'vil etmek gerekir. Bu rivâyette kabul edilmeyecek cümle, "Şeytan Resûlullah'ın lisansına: "Bunlar yüce tanrıçalardır ve elbette şefaatleri umulur" cümlesidir. Zîra bu cümlenin zahirine hamledilmesi câiz değildir. Çünkü, Aleyhissalâtu vesselâm'ın Kur'ân-ı Kerîm'e ondan olmayan bir şeyi âmmden veya sehven ilave etmesi muhaldir, mümkün değildir. Zîra bu, hem onun getirmiş olduğu tevhide aykırıdır, hem de sahip olduğu ismete (ilâhî korunma garantisine) aykırıdır."
İbnu Hacer, bundan sonra ulemânın bu rivâyetle ilgili çok farklı te'villerini ve bu te'villere arkadan gelenlerin kabul veya red yönünden gösterdikleri aksülamelleri (tepkileri) kaydeder.
Bu tevillerden birine göre: "Dendi ki: "Muhtemelen bunu, Resûlullah kâfirleri tevbîh (yani hiç bu tanrıçaların şefaati olur mu? ma'nâsında) için söylemiştir." Kadı İyâz: "Bu câizdir, yeter ki bu maksadla söylendiğine bir karîne olsun, husûsen o zamanlarda namaz esnasında (Kur'an dan olmayan) kelam caiz idi" der. Bakıllânî de bu te'vile meyletmiştir."
***** Bir diğer te'vil: Yüce tanrıçalardan (Garânîk) murad, meleklerdir. Kâfirler meleklere Allah'ın kızları diyorlar ve onlara tapıyorlardı. Bu sebeple arkadan gelecek olan "Erkek sizin de dişi onun mu?" O takdirde bu, insafsızca

[114] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/73-74.
[115] Hemen belirtelim ki: Garânik hâdisesiyle ilgili rivayetin saçmalığı sebebiyle pek çok âlim -görüleceği üzere- vak'ayı reddetmiş, rivayetin uydurma olduğunu söylemiştir. Rivayeti reddetmeyip ifade ettiği sakatlık ve yanlışlığı açıklayan, te'vil eden âlimler de var. İbnu Hacer'in açıklaması bu ikinci grubu temsil edecektir.
[116] Mürsel, senesinde kopukluk olan (çoğu kere de sahabe ismi düşen) hadislere denir. Mürsel hadis zayıftır, ancak bazı alimler mürselle amel etmiştir (2. cilt 112. sayfaya bakın). Bir mevzuda gelen birkaç zayıf, birbirini destekleyeceği için çok tarikten gelen zayıfla amel, ülemâca benimsenen bir prensiptir.

bir taksim" âyetiyle reddedilmeleri için hepsi birden "şefaatleri umulan melekler..." ma'nâsında zikredilmiştir.(7) Müşrikler bunu işitince, (sadece tapındıkları meleklere değil) hepsine yani putlarına da hamlettiler ve: "Bizim ilahlarımıza tâzîmde bulundu.." dediler ve bundan razı oldular. Allah Teâlâ hazretleri bilahare (onların bu ters anlayışları üzerine o iki kelimeyi) neshederek âyetlerini tahkîm etti (yanlış anlamalara karşı sağlam kıldı.)"

* Bir diğer te'vil: "Dendi ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kur'ân-ı Kerîm'i tilâvet buyuruyordu. Şeytan da O'nun uygun bir sektesini (âyet sonlarındaki durmalarını) gözetliyordu. Mezkûr cümleyi, Aleyhissalâtu vesselâm'ın nağmesini taklid ederek, yakınında bulunanın işitip ondan zannedip yayacağı şekilde telaffuz edip söyledi. "Kadı İyâz buna: "Te'villerin en güzeli" der ve ilave eder: "Bunun doğruluğunu, Buhârî'nin, İbnu Abbâs'tan kaydettiği temennî kelimesinin tefsiriyle ilgili açıklama te'yid eder.(8) İbnu Hacer devamla bu te'vili İbnu'l-Arabî'nin de güzel bulduğunu, ayrıca âyet hakkında: "Bu âyet (Hacc 52) bizim mezhebimizde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kendisine nisbet edilen yakışıksız isnadlardan tebriesinde nassdır" dediğini belirtir. Yine İbnu Hacer'in iktibasına göre İbnu'l-Arabî şöyle der: فِى أُمْنِيَّتِهِ ibâresinin âyetteki ma'nâsı "kırâatinde" demektir. Böylece Allah Teâlâ hazretleri bu âyette haber veriyor ki, peygamberleri hakkında sünneti şudur: "Peygamberler bir söz söylediği zaman şeytan kendi nefsinden bir şey ilave edecek olursa, Allah bunu iptal edecektir."[117] Bu şeytanın, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kavline birşeyler sokuşturduğuna delildir, Resûlullah'ın onu söylemiş olduğuna değil."

* Meseleye İslâm Peygamberi adlı kitabında temas eden Muhammed Hamidullah'ın açıklaması da kayda değer. Yukarıda İbnu Hacer'den kaydettiğimiz ilk te'vile uygun bir yorum yapar. Yani, müşriklerin benimseyerek secde etmelerine sebep olan cümle, istifhâm-ı inkâri tarzında söylenmiş, ancak soru eki olmadığı için müşrikler müsbet ma'nâda anlayarak, putlarına da bir mevki verildiğini zannetmişler, memnun olmuşlardır. Metin aynen şöyle:

"Müslüman tefsirciler, umumiyetle, bu son iki "âyet" Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın tilâvet buyurduğu metinde yok idi. Ancak şeytan onu sokuşturdu ve sadece müşriklere işittirdi. Resûlullah'ın tilâvet ettiği metinde, bu şeytânî âyetin de bulunduğu kabul edilecek olsa bile, bunun izahı bir zorluk getirmez.

Öyle anlaşılıyor ki, bu "âyetler" tanınıyordu ve dendiğine göre bu son iki âyeti, birisi sese soru üslûbu katmaksızın, şaşırtıcı şekilde müsbet ve te'yid edici bir tonla tilâvet etti." Metinde soru edatı olmadığı için ma'nâ, "Bunlar yüce tanrıçalardır ve elbette şefaatleri umulur" şeklinde anlaşılmıştır. Halbuki sesin tonu ile "Bunlar yüce tanrıçalar olur mu? Hiç bunların şefaatleri umulur mu?" şeklinde denmesi gerekirdi. Orada hazır olan putperestler, Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in kendi putları lehine bir tâviz verdiğini zannederek fevkalâde sevindiler. O kadar ki, Hz. Peygamber ibâdetini icra ederken secde ettiği zaman Ka'be'nin önünde onlar da secde ettiler. Hz. Peygamber'in bu olup bitenlerden haberi yoktu. Fakat bu yanlış anlamadan sonra bir yumuşama hâkim oldu. Dedikodu Habeşistan'a kadar ulaştı ve oradaki göçmenlerden bir kısmını geri dönmeye tahrik etti. Bu sırada sis kalktı, mesele ortaya çıktı. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), vak'aya muttali oldu ve son derece üzüldü. Yeni bir âyet, durumu tashih ederek işkâli kaldırdı: "(Allah'ı bırakıp taptığınız) Lât'ın, Uzzâ'nın ve (bunların) üçüncüsü olan diğer Menât'ın herhangi bir şey hakkında zerrece kudretleri var mı? Bize haber verin: Erkek sizin de dişi O'nun mu? O takdirde bu, insafsızca bir taksim... Bu (putlar) sizin ve atalarınızın taktığınız adlardan başkası değildir. Allah onlara hiçbir hüccet indirmedi. Onlar, kuruntudan ve nefislerin arzu ettiği hevâ ve hevesten başkasına tâbi olmuyorlar. Halbuki andolsun kendilerine Rabblerinden o hidâyet (rehberi) gelmiştir" (Necm 19-23).

Tâvizin neshedilmesi zaten istikrarsız olan Mekke müslümanlarının vaziyetini daha da ağırlaştırdı. Bunlardan büyük bir bölümünün, yaban diyarlara gitmek üzere şehri terketmek gerektiği kanaatine varmış olmaları bizi şaşırtmaz.

Kaydedilen bu birkaç te'vilden anlaşılacağı üzere, İslâm âlimleri, meseleye farklı yorumlarla yaklaşmışlardır. Mevzuun şahsî yorumla değil, başka âyet ve hadislerden elde edilecek delil ve karînelerin aydınlığında yapılacak yorumla açıklanması gerekir. İslâm ulemâsı böyle hareket etmiştir.

[Meselenin günümüzde dünya çapında bir polemik konusu yapılmış olması sebebiyle, bu polemiklere cevap sadedinde, günümüzün bir yetkilisi tarafından yapılan tahlili aynen kaydediyoruz. Meseleye ilgi duyanların bununla mutmain olacaklarını umarız. [118]

---

[117] Yani mana şöyle olur: "... Şu şefaatleri umulan meleklerin erkekleri sizin de dişileri Allah'ın mı, bu ne insafsız bir taksim..."

(8) Bundan maksad şudur: Bahsin başında Hacc suresinden kaydettiğimiz ayette, "Biz senden evvel hiçbir Resul göndermedik ki o, (birşey) arzu ettiği zaman şeytan) onun dilediği hakkında illa bir fitne meydana atmasın..." ayetinde geçen تَمَنَّى "arzu ettiği zaman" kelimesini İbnu Abbas, تَ yani "tilâvet ettiği zaman" diye açıklar. Keza aynı âyette geçen أُمْنِيَّتِهِ dileği kelimesine de قِرَاءتِهِ "Kur'an okuması"diye açıklar.

(9) Bu yorumu esas alınca, başta kaydettiğimiz meali şöyle anlamanız gerekecek: "(Ey Muhammed)! Biz, senden evvel hiçbir resul, hiçbir nebi göndermedik ki, o (bir vahiy) kıraatte bulunduğu zaman şeytan O'nun kıraatı hususunda illa (bir fitne) meydana atmış olmasın. Nihayet Allah şeytanın ilkâ edeceği (o fitneyi) giderir, iptal eder..."

[118] Bu tahlîl, Zaman Gazetesi tarafından 12 Mart 1989 günü Ankara Kocatepe Camiinde düzenlenen Kur'an Sempozyumu'nda Prof. Dr. Suat Yıldırım tarafından tebliğ olarak sunulmuştur; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/74-78.

ŞEYTAN KUR'ÂNA MÜDAHALE EDEMEDİ"

1- Hacc sûresinin 52. âyet-i kerîmesini bazıları yanlış anlayıp, şeytanın vahye müdahale ederek, peygamberlerin, vahye aykırı söz ilave etmelerine sebep olduğu ma'nâsını çıkarmış, ayrıca uydurulmuş bir hadise ile de irtibat kurarak meseleye, İslâm'ın vahy itikadına uymayan bir mahiyet kazandırmışlardır. Bazı müsteşrikler ise, bu asılsız rivâyeti, Kur'ân âyeti derecesine çıkarmak sûretiyle, vahyin, öyle müslümanların inandığı kadar kesin olmadığı, Kur'ân'dan çıkarılan âyetler de bulunabildiği, dolayısıyla tahriften büsbütün mâsun olmayabileceği şüphesini uyandırmak istemişlerdir. Biz, önce bu âyetin normal olarak ifade ettiği ma'nâyı açıklayacağız. Fakat âyetlerin çoğu gibi, bu âyetin de ma'nâsını daha iyi anlamak için sibak ve siyâkı ile beraber mütalaa etmek, yani onu vârid olduğu muhtevaya yerleştirmek gerekli olduğundan Hacc sûresinin, bir bütün teşkil eden (42-55. âyetler) kısmını gözönünde bulunduracağız."[119]

KALPLERİ KÖR...

"Bu pasaj, tevhid tarihine seri bir resm-i geçit yaptırarak, peygamberlerin (aleyhimusselâm) tebliğleri karşısında, inkârcı güruhların her devirde görülen ve herkese mâlum olan tutumlarını nakleder. Bundan ibret alınması lüzumunu vurgular. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ilâhî emirleri tebliğ etmesi karşısında müşriklerin çeşitli mugâlatalar ile mücadele edip, onun maksadına uymayan birtakım şeyler yayarak, ahaliyi kendisinden uzaklaştırmak istediklerine işaret eder. Sonra sözü Mekke müşriklerine getirerek onların Hz. Peygambere: "İşte inanmıyoruz, doğru isen bizi derhal imha ediver bakalım!" demelerine karşı, Allah'ın kendilerine mühlet verdiğini, îman edip makbûl işler yaparlarsa kendilerini ebedî mükâfaatın beklediğini, yoksa hak dîni yok etme gayretlerinin faydasız olup kendilerini cehenneme sürükleyeceğini bildirdikten hemen sonra bu âyete yer verir. Gönderilen o peygamberlerin bildirdikleri ilâhî buyrukları, cin ve ins şeytanlarının tepki ile karşıladıklarını, onları saptırmaya çalıştıklarını, fakat Allah Teâlâ'nın onların bu karartma ve engelleme teşebbüslerini giderip âyetlerinin tesirlerini sağlamca yerleştirdiğini, bunun da imtihan hikmetiyle yapılıp, Allah'ın gerçek mü'minlerle münafıkları ortaya çıkarmak istediğini bildirir. Bu kısmın meâli şöyledir:
42- "Eğer bunlar seni yalanlıyorlarsa (bil ki) bunlardan önce Nuh, Âd ve Semud kavmi de yalanlamıştı. 43- İbrahim'in kavmi, Lût'un kavmi de (yalanlamıştı). 44- Medyen halkı da (yalanlamıştı); Mûsa da (yalanlanmıştı) Bende kâfirlere (yola gelirler diye) mühlet verdim, sonra onları yakaladım. (Bak), benim onları reddim nasıl oldu! 45- Halkı zulmederken helâk ettiğimiz nice memleketler vardır ki duvarları (alta yıkılan) tavanlarının üstüne çökmüştür. Nice kullanılmaz olan kuyu ve nice ıssız kalmış sağlam köşk vardır! 46- Hiç yeryüzünde gezmediler mi ki (kendilerinden önce mahvolanların yerlerini görsünler de) düşünecek kalpleri, işitecek kulakları olsun (akılları başlarına gelsin, hak sözü işitsinler). Zîra gözler kör olmaz (çünkü gözlerin körlüğü geçici bir görme yetersizliğidir) fakat asıl sînelerdeki kalpler kör olur. 47- Senden azabı çabucak istiyorlar. Allah sözünden caymaz (bir süre gecektirse de mutlaka dediğini yapar, acele etmez). Rabb'ın yanında bir gün, sizin saydıklarınızdan bin yıl gibidir. 48- Nice ülke var ki zulmederken ona biraz mühlet vermişiz, sonra onu yakalamışızdır. (Sonunda) dönüş ancak banadır. 49- De ki: "Ey insanlar ben sizin için ancak apaçık bir uyarıcıyım." 50- İnanıp iyi işler yapanlar için mağfiret ve bol rızık vardır. 51- Âyetlerimizi red ve iptal etmek için onları kabul edenlere karşı yarışa girenlere gelince, onlar da cehennemin halkıdır. 52- Senden önce hiçbir resûl ve nebî göndermemiştik ki o, (birşey) arzu ettiği zaman, şeytan onun arzusuna (karşı çıkıp, onu meşgul ve me'yus edecek bir düşünce) atmış olmasın. Fakat Allah bilendir, hikmet sahibidir. 53- Allah böyle yapar ki şeytanın attığını, kalplerinde hastalık olanlar ve kalpleri katılaşmışlar için bir imtihan yapsın. Zalimler gerçekten, haktan uzak bir ayrılık içindedirler. 54- Ve kendilerine ilim verilmiş olanlar da onun (Kur'ân' ın) Rabbi'nden gelen hakikat olduğunu bilsinler de O'na inansınlar, böylece kalpleri ona saygı duysun. Şüphesiz ki Allah, mü'minleri mutlaka doğru bir yola iletir. 55- İnkâr edenler ise, ansızın o saat (kıyâmet veya ölüm) kendilerine gelinceye, yahut o kısır (hayrı dokunmaz) günün azabı kendilerine gelinceye kadar o Kur'ân dan yana kuşku içinde devam edeceklerdir" (Hacc, 42-55).
Hacc sûresinin 52. âyetinde geçen temennâ, "Takdir etmek, içinden kurmak (Âlusî, 17/33)" demektir. Kamus sahibi: "Bir şeyi dilemek, ummak, muhayyilede takdir ve tasvir etmektir" der. Bu isim Rağıp el-İsfehânî'nin bildirdiğine göre ümniyye olup (Müfredat, s. 476). "Temennîden ötürü hayalde (nefste) hâsıl olan sûret" ma'nâsına gelir. Temennî'nin ikinci ma'nâsı: "Okumak, kıraat etmek" olup; ümniyye ise kırâat ma'nâsına gelir. Ebû Müslim bu iki ma'nâyı şöyle irtibatlandırıyor: "Zira okuyan kimse, içinden harfleri takdir eder (ölçüp biçer), zihninde canlandırır (tasavvur eder) ve derken yavaş yavaş telaffuz eder" (Âlusî 17/33).[120]

Temennî'nin Birinci Ma'nâsına Göre Âyetin Ma'nâsı:

Türkçemizde de bulunan ilk ma'nâya alınırsa âyet şöyle tefsir edilir: Her peygamber, kavminin ilâhî hidâyete tâbi olup, kötülüklerden kurtularak dünya ve âhiret saadetine erişmelerini şiddetle arzu eder. Hatemu'l-Enbiya (s.a.s.)

---

[119] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/78.
[120] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/78-79.

bütün insanlığa gönderilen mutlak resûl olduğundan, bütün insanların hak yola girmelerini, kendisini yiyip tüketecek derecede arzu ediyordu. ("Onlar îman etmiyor diye sen, her halde kendini yiyip tüketeceksin" Şuara 3). Onun bu yönde ilerlemesine karşı şeytanda birtakım engeller koymak ister durur. Cinnî şeytan, ins şeytanlarına telkinatta bulunup bu hususta müşterek hareket ederler. En'âm 121: "Şeytanlar, siz mü'minlerle mücadele etmelerini sağlamak için dostarı (ins şeytanları)na telkinatta bulunurlar." Buradan, Nadr İbnu el-Hâris gibi ins şeytanları da anlaşılabilir. Zîra o da vahiy ile bildirilen şeylere benzer şeyler uydurup vahye şüpheler atmak, böylece kavmini İslâm'dan alıkoymak istiyordu (Âlusî, 17/175).
Böylece şeytan, insanların kalplerine şüphe atarak, halkı, resûllere karşı koymaya çağırır. Yahut resul, kavminin hidâyetini temennî edip hırsla çalışırken, şeytan O'nu ümitsizliğe düşürmek için vesvese verir. O'nu maksadından caydırmaya çalışır. Kur'ân-ı Kerîm, şeytanlara uyanların yaptıkları işleri bazan şeytanlara izâfe eder. Zira sebebiyyet münasebeti vardır.
Dine davetinin başlangıcında Peygambere inananlar az, küfür tarafı ise sayı ve maddî imkan bakımından çok güçlü olduğundan şeytan, haklı olanların, sayıca çok olanlar olduğu telkininde bulunur, hatta "haklı olsa Allah onu üstün kılardı" diye Allah Teâlâ'nın da kendi tarafında olduğu vesvesesini verir. Bu durum, bir taraftan müşrikler, bir taraftan mü'minler hakkında bir fitne (yani imtihan) olur,. Fakat neticede Cenâb-ı Allah, sabreden îman ehlini te'yid ederek, peygamberlerin arzularına karşı şeytanların ortaya attıklarını giderip, peygamberlerin tebligâtının hak ve hakikat olduğunu izhar eder. Şeytanın ye'se düşürmek üzere vesvese verdiği peygamber, ilk anda vesveseye maruz kalsa da, "ismet" vasfı vesvesesinin karşısına çıkar, yani Allah'ın verdiği "günahtan korunmuşluk" vasfı ile şeytanın vesvesesini iptal edip boşa çıkarır (M. T. İbn Âşur, Tefsîru't-Tahrîr, 17/299-300). Mü'minlerin kalplerinden şeytanın şüphelerini nesh edip, vahdâniyet ve risâletin hakkâniyetini bildiren âyetleri onların kalblerinde muhkem kılar, kâfirler ve münâfıklar ise küfür ve şüpheleri içinde kalırlar.
Âyet-i Kerîme, bu vetîrenin bütün tevhid tarihinde, istisnasız olarak tekrarlandığını bildirerek Hz. Peygamberi ve mü'minleri teselli etmektedir (Krş. A.H. Aksekili, Hatemu'l-Enbiya Hazretlerine İsnad Olunan En Çirkin İftirânın Reddiyesi, s. 61-67; İbn Âşur, Tefsiru't-Tahrir, 17/300-301).
Âyetlerin ma'nâsını tevcih hususunda birkaç görüş daha varsa da bu âyetteki umum ta'lil, risâlete hakkını vermek gibi üç husus dikkate alınınca, isabetli tefsirin ancak bunlar olduğu tezâhür eder (Aksekili, s. 69). Bu îzahda ne lisan kaidelerine, ne de itikad esaslarına aykırı bir taraf yoktur. Bu ma'nâ zorlamasız, münsecim olarak âyetin fasih ifadesinden ortaya çıkan ma'nâ olup, ayrıca bir hikâye uydurmak sûretiyle boşluk tamamlama ihtiyacı göstermez (İbn Âşur, 17/303).[121]

Temennî'nin İkinci Ma'nâsına Göre Âyetin Ma'nâsı:

Temennî'nin ikinci ma'nâsı okumaktır (İbn Âşur, bu ma'nâdan ve bunun şahidi olarak Hassan İbn Sâbit (r.a)'e nisbet edilen beytin ona mensub olduğundan şüphesini izhar eder). Elka, "birşeyi elinden atmak" demek olup, bozmak kasdıyla halk içine bir şey atmak ma'nâsıyla vesvese hakkında istiâre olunmuştur. Nitekim "elkaytü fi hadîsi fülânin" deyimi, "söylenenin maksadına aykırı olmakla beraber lafzın az çok muhtemel olduğu şeyi sözüne karıştırdım" yahut "netice itibariyle bu demektir" diyerek, "söylemediği bir şeyi ona mal ettim" demektir. (Hak yolun karşısına çıkanlar, insanları saptırmayı kendilerine iş edinirler, onlar şüpheye uyup, şüphe uyandırmak için çabalar dururlar. Sapkınların kalplerine bunları atanlar (ilkâ edenler) şeytanlar olduğu için bu sebebiyyet alâkasından ötürü onların yaptığı iş, şeytanlara izafe edilebilir.)
Mesela şeytanların kulaklarına üflemeleriyle müşrikler, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Kur'ân âyetlerini tebliğ ettikçe, bâtıl bir şekilde onu redde çalışıyorlardı.
2- Şimdi meselenin diğer tarafına geçelim:
Cenâb-ı Allah Necm sûresinde putları tahkir etmek üzere şöyle buyurur: 19- "Baksanıza şu Lât ve Uzzâ'ya. 20- Ve üçüncüleri olan öteki (put) Menât'a. 21- Demek erkek size, kadın Allah'a öyle mi? 22- O halde bu insafsızca bir taksim! 23- Onlar (o putlar) sizin ve babalarınızın (tanrı) diye isimlendirdiğiniz (boş, medlûlsüz) isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlar(ın tanrılığı hakkında) hiçbir delil indirmemiştir. O putlara tapanlar sırf zanna ve nefislerinin alçak hevesine uyuyorlar. Halbuki onlara, Rabb tarafından yol gösterici gelmiştir. 24- Yoksa her arzu ettiği şey, insanın kendisinin mi olacaktır? 25- Son da, ilk de (âhiret de dünya da) Allah'ındır. 26- Göklerde nice melek var ki onların şefaati hiç bir şeye yaramaz, meğer Allah'ın dilediği ve razı olduğu kimseye izin verdikten sonra olsun (ancak o zaman şefaatin faydası olur). 27- Âhirete inanmayanlar, meleklere dişilerin adlarını takıyorlar. 28- Onların bu hususta bir bilgileri yoktur, sadece zanna uyuyorlar, zann ise hak olan (ilmin) yerini tutmaz" (Necm, 19-27).
Bu pasaj, sadece putları ve putperestliği tahkir eden, bütünlük arzeden, unsurları arasında kopukluk olmayan insicamlı bir metindir. Kısaca söyleyecek olursak burada putlar ve putperestler, putların kız sûretinde tasvir edildiğide tasrih edilerek, yedi yerde açıkça tahkir edilmiştir. Şöyle ki:

[121] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/79-80.

a) Efe raeytüm[122] ile yapılan tahkir. Zîra bu tâbir, peşinden gelen şeyi reddetmek için yapılan bir girizgâhtır.
b) Esmâün semmeytümûhâ ile kuru isimler, medlûlü olmayan sadece müşriklerin vehimlerinde varlığı bulunan putlar kastedilir.
c) Allah, onları tanrılaştırmaya hak verdirecek hiçbir delil bildirmemiş, hiç bir yetki vermemiştir.
d) "Demek erkek size, kadın Allah'a öyle mi?" istihzası.
e) Sırf zanna ve alçak hevese uydukları ittihamı.
f) Makbul varlıklar olan meleklerin bile, Allah'ın izni olmadıkça, şefaatlerinin fayda vermediği.
g) Meleklerin dişi olduğunu söyleyenlerin âhirete inanmadıkları.
Efe raeytüm ile, müşriklerin mâbudlarının hakirliği, akîdelerinin sakimliği gösteriliyor. Hitap Kureyş'e yapılmaktadır. Yani "Sırf ilahî vahy olan bu kelamı dinledikten, sahibinizin (arkadaşınızın) Mi'râc'ta gördüklerini duyduktan sonra, şimdi söyleyin gördünüz o Lât ve Uzzâ'yı, hem üçüncü put Menât'ı (Elmalılı H. Yazır, 6/4591). ".Bu beyandan sonra, siz de o taptığınız muhtelif putları ve geriliklerini gördünüz değil mi? Şimdi haber verin bakalım, size erkek, O'na dişi öyle mi!" Müşrikler putlarına müennes (dişi) isim takarlardı. Onlar "putlar, ilâhî kuvvetlerin, melâikenin sûretleridir, melâike ise Tanrı'nın kızlarıdır, biz onların sûretlerini yapıp dişi isimleri vererek onlara perestiş etmekle kendilerini Allah indinde şefaatçi ediniriz" sanıyorlardı.
"O halde bu, insafsızca bir taksim!" Allah'a çocuk isnad etmek, haddi zatında büyük bir zulümdür. Fakat müşrikler, kendilerinin kız babası olmalarını eksiklik sayarak, kız istemedikleri, hatta öldürdükleri halde, kızları Allah'a tahsis etmekle, kendi vicdanlarına karşı, tâzim eylemek istedikleri Mabud'u tahkir etmiş, O'na karşı büyük haksızlık etmiş oluyorlardı"[123]
3- Aslında ilgisi olmadığı halde, bu Garânîk meselesi ile ilgisi kurulan sahih bir rivâyet vardır Buhârî'de İbnu Abbâs (radıyallâhu anh)'ın şöyle dediği nakledilir: "Necm sûresini okuyunca Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) secde etti, onunla beraber müslümanlar ve müşrikler, cinler ve insanlar da secdeye vardılar"[124], başka bir tarikten buna benzer bir rivâyette bulunur, fakat mazmûnu Necm sûresinin okunmuş olup, orada bulunan herkesin secde ettiğidir.
Bu secde şöyle îzah edilir: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Cenâb-ı Allah'ın, sûrenin son âyetindeki emrini tutarak secde edince, müşrikler de kendi mabudlarına ta'zîmen secde etmişlerdir (İzmirli İsmail Hakkı'dan naklen Aksekili, s. 46-47). Secdeye kapanmaları, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bir mûcizesi de olabilir. Yahut, Kur'ân-ı Kerîm'in müessir üslûbu, yüce hakikatleri, hele Resûlullah'ın mübârek ağızlarından okununca, muazzam bir tesir gücü kazanmış olmasıdır.
4- Garânîk Kıssası:Taberî, M. İbn Kâb el-Kurazî, Ebû'l-Âliye, Saîd İbn Cübeyr, İbn Abbâs, Dahhâk, İbn Şihab'dan özeti şu olan bir kıssa nakleder[125]. Biz, el Kurazî'den gelen nakli ana hatlarıyla zikredelim:
Resûlullah, kavminin yüz çevirdiğini görünce bu, O'na çok ağır geldi. Allah'dan kavmi ile kendisini birbirine yaklaştıracak bir şey inmesini temennî etti. Cenâb-ı Allah Necm sûresini indirdi. O da okudu وَمَنَاةَ ثَالِثَةَ الْأُخْرَى âyetine gelince, şeytan, gönlünden geçirip de kavmine getirmek istediği şeyi onun lisanına atıverdi. تِلْكَ الْغَرَانِيقُ الْعُلَى وإِنَّ شَفَاعَتَهُنَّ لَتُرْجَى (Bunlar yüce kuğu kuşları (tanrıçalardır) ve elbette onların şefaatleri umulur.) Kureyşliler bunu işitince sevindiler ve onu dinlemek üzere yaklaştılar. Mü'minler de Rab Teâlâ'dan gelen şeyi tasdik ettiler, Peygamberi bir hata veya vehimden ötürü ittiham etmediler. O, sûreyi bitirince secde etti. O'nun secde ettiğini gören müminler de O'nun getirdiğini tasdik ederek secde ettiler. Mesciddeki müşrikler de secde ettiler. Velîd İbn Muğîre hariç, herkes secde etti. Secde haberi Habeşistan'a hicret etmiş müslümanlara da ulaştı. Bir kısmı orada kalıp, bir kısmı Mekke'ye hareket ettiler. Sonra Cibrîl gelip: "Ya Muhammed, ne yaptın, Benim Allah'dan getirmediğim şeyi söyledin!". Resûlullah üzüldü. Allah'tan korktu. Allah bu âyeti (Hacc, 52) indirerek onu teselli etti, şeytanın ilkâ ettiğini neshetti"[126].
5- Rivâyetlerin Tenkidi:
A) Muhteva yönünden tenkidi (dahilî tenkit). Bu rivâyeti, ihtiva ettiği tenâkuzlardan ötürü kabul etmek mümkün değildir. Zira:
a) Daha önce gerek Hacc, gerekse Necm sûrelerinde geçen mezkûr iki âyetin tefsirini nakletmiştik. Bu hâdise, onların muhtevaları, sibaksiyakları ile uyuşmaz. Özellikle Necm sûresi, naklettiğmiz pasajında belirtmiş olduğumuz yedi unsuru ile şirki iptal etmişti. Bu ortam içinde, putları yücelten bir söz, girecek yer bulamaz, kabulü mümkün olamaz.

---

[122] Arapçada reâ fiili, soru cümlesi olarak, sözün başında geldiği zaman, peşinden, merdud bir şeye dikkat çekileceğini gösterir. "Araplar, bir kimsenin reddettikleri bir işinden dolayı, bir başkalarının da tuhaf karşılamalarını sağlamak istediklerinde bu tabiri kullanırlar" (Taberî, Bakara 158). Kur'an'da da bu şekilde kullanılmıştır (Ferra, Meanî, 1/170). Efe raeytellezî tevellâ (Baksana o yüz çevirene!) (53/33. Keza 26/75, 35/40).
[123] Taberî, 27/58; Elmalılı 6/4596.
[124] Sahîh, Necm sûresinin tefsiri), İmam Ahmed (Müsned), 6/399-400) ve Nesâî (İftitah, 2/160).
[125] Tefsiru't-Taberî, 27/186-189.
[126] Taberî, 27 (187-188).

Faraza söylense bile, müşrikler nasıl olur da buna kanardı? Hakaret üstüne hakaret yağdırırken, öven bir cümle ne ifade ederdi ki?[127] Hiç merak etmeyelim, Peygamberimizin muhatabı şedid müşrikler, böyle bir sözle havalanmaycak kadar davalarınabağlı, şüpheci ve radikal idiler. Böyle bir sözün burada söylendiği farzedilirse, asıl düşünülecek tevcih, diğer yedi unsura ilaveten, onu sekizinci bir hakaret ifadesi saymaktır. Yani, başta bir istifham hemzesi takdir edilerek: أَتِلْكَ الْغَرَانِيقُ الْعُلَى وَإِنَّ شَفَاعَتَهُنَّ لَتُرْجَى "O dişiler (tanrıçalar), onların şefaatleri umulacak ha! Yuh olsun sizin aklınıza!" (Razî, Mefâtihu'l-Gayb, Hacc 52 Tefsiri, 6/249'da bu ihtimali bildirmekle beraber isabetli bulmaz).

b) Cenâb-ı Allah, bu kısa Necm sûresinde, şeytanın sözünün âyet olarak girdiği iddia edilen kısmın önünde ve sonunda, bu hikayeyi tam iptal edecek hakikatleri yerleştirmiştir. Red ve iptal edici yedi unsuru, daha önce zikretmiştik. Şimdi de, vahy hakkındaki şu kuvvetli teminatı hatırlatalım: Bu sûrenin baş tarafından (Necm, 2-4) مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَى وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى "Şaşırmadı sahibiniz, azıtmadı da. Ve hevâdan söylemiyor. O, sade bir vahiydir, ancak vahyolunur." Ne aldanır, ne aldatır, o kendi re'y, arzu ve temennîsinden söylemez.

c) Hz. Peygamber tarafından böyle bir şey söylenmesi, risâlete aykırıdır. Zira böyle bir sözü kasden, cebren veya sehven söylemiş olabilir, başka bir ihtimal yoktur. Kasden söylemek küfürdür, câiz değildir. Peygamberin gönderilmesinin sebebi putları övmek değil, kötülemektir. Şeytanın cebren söyletmesi de mümkün değildir. Zira Cenâb-ı Allah, şeytana: "Benim kullarım üzerinde senin bir yetkin yoktur" (Hicr, 42) âyetinde mü'minler üzerinde sultası olmadığını bildirmiştir. Şeytan mü'min kulları bile icbar edemezse Peygamberi hiç edemez. Sehiv ve gafletle söylemiş olması ihtimali de merduttur; zira tebliğ halinde O'nun hakkında gaflet caiz değildir. Câiz olsaydı, O'nun söylediklerine itimad kalmazdı. Ve çünkü vahyedilen Kur'ân hakkında Cenâb-ı Allah: "Kur'ân'a bâtıl, ne önünden ne ardından yol bulamaz" (Fussilet, 42); keza "Kur'ân'ı ben indirdim ve onu ben muhafaza edeceğim" (Hicr 9) buyurmuştur.

Diğer taraftan, daha birçok âyet, Hz. Peygamberin risâlet ve tevhid hususunda son derece kararlı olup, müşriklere azıcık bir meyil dahi göstermediğini bildirmektedir.[128]

6- Rivâyet Cihetinden Tenkidi:

Rivâyet yönünden bu vakâ uydurmadır. Bir çok muhakkik bu kıssayı reddetmişlerdir. El-Beyhakî: "Bu kıssa, nakil bakımından sâbit değildir" demiştir.[129] Kadı İyâz: "Sahih hadisleri rivâyet eden hiç bir kitabın bunu nakletmemesi, hiçbir sîkanın bunu sahih ve muttasıl bir senetle rivâyet etmemesi, çürüklüğünü göstermeye kâfidir. Nakledenler sadece tuhaf şeylerle oyalanmayı âdet edinen bazı tefsirciler ile tarihçilerdir"[130]. Es-Süheylî: "Bu hadis, sâbit değildir" diyor[131]. Beydavî, Neysabûrî, Ebû's-Suûd, Ebû Mansur el-Maturidî, İbn Kesîr, Nevevî, Bedreddin Aynî, el-Hazîn, Hatîb Şirbinî, Ebû's-Suûb, Âlusî tefsirlerinin Hacc, 52 âyetinde dair yaptıkları açıklamalara). Rivâyetin bir aslı olabileceğini düşünenler arasında İbnu Hacer ile İbrahim el-Gürânî bulunmaktadır.

Bazı rivâyet ehlinin bu kıssaya inanmasını nazıl îzah etmeli? Secde gerçeğine sebep arama, Kureyş'in Hz. Peygamberin kıraatinin etkisi ve Kur'ân'ın büyüleyici üslûbunun tesiri altında yaptığı secdeye bahane olarak ileri atmış olabilecekleri sözün şâyialanması, keza Hz. Peygamberin kavminin hidâyete gelme arzusu, şeytanın işi karıştırıp Hz. Peygambere vesvese vermesi, Habeşistan'a gidenlerin dönmeleri. gibi olaylar Hicrî asır başlarında bir araya gelerek bir kıssa halinde birleştirildiği, bazı tarihçiler ve tefsirciler de, boş bulunup araştırmaksızın kabul psikolojisi içine girdiler denilebilir.[132] Bu konuda daha başka tevcihler de yapılmıştır:[133]

A.H. Aksekili, rivâyeti tenkid ederken şeytanın sözünün onbeş ayrı şekilde rivâyet edildiğini bildirip bunları ayrı ayrı sıralar[134]. Rivâyetlerdeki bu ızdırabı, uydurma olduğunun delili sayar. Daha sonra ise râvilerdeki ızdırabı ele alır. Râvilerin, bu sözün gâh Resûlullah'ın namazda olduğu, gâh Kureyş'in nâdilerinde olduğu sırada, veya namaz kılarken uyuklamış, uyurken ağzından kaçıvermiş tarzlarında onbir çeşit anlatım ile naklettiklerini, birinin bir türlü, öbürünün başka türlü söylemesinin de meselenin uydurma olduğunu göstereceğini ifade eder (s. 22). Ona göre bu, Tâbiun devrinden sonra uydurulmuştur. Keza Aksekili, İbn Abbâs'a mal edilen bu konudaki sekiz sebeb-i nüzûl rivâyetini inceleyerek, bu ızdırabın da rivayeti çürüttüğünü beyan eder (s. 26).

Konuyu dikkatli şekilde inceleyen muasır müellif Mevdûdî ise tarihî bakımdan şu tenkidleri öne sürer:

1- Muteber tarihi kayıtlara göre, Habeşistan'a ilk hicret bîsetin 5. yılında Receb ayında olmuştur. Hikâyeye göre, sulh haberini öğrenip dönenler, gittikten sadece üç ay sonra, yani aynı yılın şevval ayında dönmüş oluyorlar.

---

[127] M.H. Heykel, s. 96; Seyyid Kutup, Necm sûresinin tefsiri, 27/73.
[128] Bkz. Hakka, 46; Yunus 15; İsrâ 74; Furkan 32, A'lâ 6).
[129] Razî Mefâtihu'l-Gayb: 6/245.
[130] eş-Şifa: 2/11.
[131] er-Ravdu'l-Unûf: 1/229.
[132] bkz. Mevdûdî, Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber, 1/487.
[133] Mevlânâ Şiblî, Asr-ı Saadet, c. 1; A.H. Berkî-O. Keskioğlu, Hatemu'l-Enbiya, s. 96-106.
[134] s. 16-17.

2- Hikâyeye göre bu sözü söylediğinden ötürü Resûlullah'ı itab eden İsrâ 73-75 âyeti inmişti. Halbuki İsrâ sûresi Mi'râc'ı müteakip inmiştir. Mi'râc ise bîsetin 11 veya 12. yılında vâki olmuştur. Buna göre uyarmanın 5-6 sene bekledikten sonra yapılmasını kabul etmek tuhaflığına düşülür.
3- Teselli etmek üzere indiği bildiren Hacc, 52. âyeti Hicrî birinci yılda inmiştir. Buna göre teselli de, uyarma ve tekzibten 2-2.5 yıl, olayın üzerinden ise 9 yıl kadar zaman sonra olmuş olur. Bunu kim kabul edebilir?
4- Hem niçin tekzîb ve teselli için gelen âyetler, bizzat Necm sûresine ilave edilmeyip ayrı ayrı sûrelere yama olarak eklensin? Halbuki bu âyetler, -daha önce gördüğümüz üzere- muhtevâlarıyla tam insicamlı olup, yama intibaı uyandırmazlar.
5- Muâsır Tunuslu müfessir M. Tahir İbn Âşur, bu garânîk kıssasını maharetle reddettikten sonra hülasa ederken der ki: "Bu kıssayı, müşriklerin Necm sûresini dinledikten sonra secde ettiklerini bildiren sahih haberle birleştirmek, bazı müelliflerin karıştırmalarından ibarettir. Keza bu kıssayı Hacc sûresi ile birleştirmek de öyledir; Mekke'de ilk nâzil olan sûrelerden bulunan Necm sûresi ile, bir kısmı Medine döneminin başlangıcında, bir kısmı Mekke döneminin sonlarında inen Hacc sûresi arasında pek uzun bir zaman vardır. Keza Habeşistan'a hicret edenlerin dönmesi ile birleştirmek de fantaziden ibarettir. Necm sûresinin inmesi ile Habeşistan'dan dönme arasında nice seneler vardır.[135] Hâdise şöyle olmuş olabilir: İslâm'ın başlangıcında müşrikler arasında yayılmış bir şâyia, Mekke'de İbnuz Ziba'râ gibi[136] cahil alaycıların uydurmalarındandır. Necm sûresinde Lât, Uzzâ ve Menât'ın anılmasını halk içine fitne sokmak için fırsat bilmişlerdi. Necm sûresini seçmelerinin sebebi şu idi: Zîra Kâbe'de okunduğu sıralar onlar da orada bulunuyorlardı ve secde etmişlerdi. Allah Teâlâ'nın, nebîsi için mûcize yaptığı o secdelerine mazeret olsun diye, bu sözü uydurmuşlardı"[137].
6- İbnu'l-Kelbî (Ö. 204) Kitâb'ul-Asnâm (Putlar kitabı) adlı kitabında, cerh ve ta'dil kaidelerini de tatbik etmeksizin, putlarla ilgili her türlü haberi toplayıp naklettiği halde bunu zikretmez. Buna mukabil cahiliyye Araplarının Ka'beyi tavaf ederken "Lât hakkı için, Uzzâ hakkı için! üçüncüleri Menât hakkı için! Onlar yüksek kuğular (dişi tanrıçalardır), onların şefaatlerine ümit bağlanabilir" derler[138].
Yakut el-Hamevî de Mu'cemu'l-Büldân adlı ansiklopedik coğrafya lügatında Uzzâ'yı anlatırken (4/116-118) müşriklerin bu sözlerini nakleder. Bu son iki cümle, Garânîk rivâyetinde, şeytanın Peygamberimize söylettiği iddia edilen sözün aynısıdır. Büyük ihtimal Garânîk kıssasının menşei, müşriklerin bu sözleridir.[139] "Demek ki Garânîk teşbihi, Peygamberden evvel söylenegelmiş bir sözdür. Muhtelif şekillerde söylenmiş olması da buna delâlet eder. O halde bu söz, esas itibariyle müşriklere bir ilkâ-i şeytânîdir."
7- Bunca tutarsızlığına rağmen, bu Garânîk kıssasını, vahy ve nübüvvet akîdesine gölge düşürmeye elverişli bulmaları sebebiyle gerçek kabul eden müsteşrikler, gerçekten acınacak bir ilmî sefalet sergilemektedirler. W. Muir, R. Dozy, Brockelmann, Nöldeke, Blachere, M. Gadefroy-Demombynes, M. Watt bunlar arasındadır. İşte peşin hüküm, aleyhtarlık irtikab etmeyeceği tenâkuzlara düşmekten, zekâları ve ilmî maharetleri kendilerini koruyamamıştır.(14) Bununla beraber müşteşriklerin ele aldıkları hemen her meselede olduğu gibi, bu mevzuda da, içlerinden bu hususta hakkı teslim edenleri çıkmamış değildir. Ezcümle -bir çok mevzuda garazkâr ve peşin hükümlü- olan L. Caetani, isabetli tahlille bu hikayenin uydurma olduğunu açıklamıştır: "(...) Çünkü bunu uyduranlar, iki büyük gayri tabiîliği ve tezadı bertaraf edememişlerdir. Yalanın bacağı kısadır. Yukarıki hadislerin hepsi isbat etti ki Muhammed ile Kureyşliler arasındaki ihtilaf, Kureyşlilerin düşmanlığı karşısında müslümanlar muhacerete mecbur olacak kadar şiddetlidir. Şimdi tetkik etmekte olduğumuz hikayeyi bize nakleden mühaddislerin sözlerine inanırsak, müslümanlar birkaç Kur'ân âyetini alenen okurlarsa gâyet şiddetli fena muameleye maruz kalıyorlardı. O halde Muhammed'in bütün Kureyşliler önünde koca bir sûreyi baştan aşağı okuması, Kureyşlilerin de ne söyleyeceğini bilmeden dînî bir dikkat ile kendisini dinlemeleri ma'nâsız olmaz mı? Bundan başka, bu hikaye iyi düşünülmüş de değildir. Muhammed şeytanın talim ettiği âyetleri okuyor ve bunların ma'nâlarını anlamıyor, yahut başka âyet bilmiyor gibi görünmektedir." (Caetani, İslâm tarihi, 2/264-265). Keza şöyle der: "Muhammed hakiki bir devlet adamı idi, kendisinde gâyet ince bir fikr-i siyasi vardı. İnsanlarla müzâkerede, insanları idarede fevkalade maharet sahibi idi. Üç puta karşı ibadeti muvakkaten kabul etmek gibi, kaba hataların O'ndan sâdır olması gayri kâbildir. Çünkü bu hareket, geçmiş senelerin cesur çalışmalarını bir an içinde birden bire yıkmaya ve kendi kendisini mahvetmeye müsâvi idi" (A.g.e., s. 265-266).
Fakat müsteşriklerden, üstelik ciddi tanınan (Arap Dil Akademisi azalığı ile taltif edilen) R. Blachere'in irtikab ettiği, ciddiyetsizlikten de öte, haysiyetsizliği kimse yapmamıştır. Zîra bütün dünyada bir kelimesi bile farklı olmayan Kur'ân-ı Kerîm'i Fransızca'ya tercümesinde "sözüm ona iki âyet" ilave etmiştir. Yaptığı ilaveler Necm sûresinin 20. âyetinden sonra 20 bis, 20 ter diye yazıp tercüme ettiği bu şeytânî sözlerdir. Bu tahrifi yaparken dipnotta bir gerekçe (!) yazmaya veya kitabının önsözünde bir açıklamaya bile teşebbüs etmemiştir.
Blachere, daha önce yayınladığı ve nüzûl sırasına göre sûreleri sıralayarak tercüme ettiği Kur'ân meâlinde ise (Le Coran, Traduction selon un essai de reclassement des sourates, Paris, 1949) bu şeytânî sözleri yine âyet diye derc

---

[135] (12) Habeşistan'a hicret eden müslümanların bir kısmı Hicret-i Nebeviye'ye yakın, bir kısmı ise hicreti müteakip; bir kısmı ise çok sonra dönmüşlerdir. (A. H. Berkî-O, Keskioğlu, Hatemu'l-Enbiya, s. 96).
[136] (13) Abdullah İbnu'z-Ziba'râ, başlangıçta İslâm'ın en şiddetli aleyhdarlarından biri idi. Mekke'nin fethinden sonra Necran'a kaçtı. Daha sonra dönüp özür diledi, 15/636'da vefat etti (Zirikli, A'lâm).
[137] İbn Âşûr, Tefsîru't-Tahrîr, 17/305.
[138] Kitabu'l-Asnâm, trc. B. Bilgin, metin s. 13; trc s. 32.
[139] Elmalılı Hz. Yazır, 6/4597.

etmekle beraber, buradaki âyetlerin nüzûl tarihi konusunda bir iddia ileri sürer. Az önce Necm sûresinden iktibas ettiğimiz pasajda (s. 5) 19-23 kısmını yine gözönüne getirelim: Kur'ân'ın üslûbunu az çok bilen bir kimse burada hiç bir ma'nâ boşluğu bulamaz, fikirler teselsül halindedir, kopukluk yoktur. Kelamın gelişmesinde muhatap 20. âyetten sonra, yani putları tahkire yapılan girizgâh'tan sonra "Demek erkek size, kadın Allah'a, öyle mi? O halde bu, insafsızca bir taksim!" kısmını bekler, Blachere bu putları daha ayrıntılı tarzda reddeden 23. âyetin "muahhar" olduğunu iddia etmektedir. Bunun tek sebebi bu âyetin, putları metheden o uydurma söze imkan bırakmamasıdır. Blachere'in gösterdiği gerekçe de 23. âyetin "arythmique" yani öbürlerine göre uzun olmasıdır. Kur'ân'ın şiir gibi her zaman rythmique olduğunu kim görmüş? Bunu iddia eden mi var? En açık misallerinden biri Fatiha sûresidir. Bu sûrenin 7. âyeti diğerlerine göre açıkça uzun diye, sonradan eklendiğini mi söylemek gerekir? Kitâb-ı Mukaddes kritiğinde formgeshictliche adıyla bilinen Alman metodunu Kur'ân'a uygulamak isteyen bu şahıs, mezkûr tercümesinde çok tuhaf ve zor durumlara düşmüştür. Mesela ona göre Asr sûresi, önce "Asra andolsun ki insanlar ziyandadır" şeklinde idi. Kalan kısmı sonradan ilave edilmiştir. Ona kalsa bu nevi istisnalar Medîne dönemine ait olmalıdır.

Necm sûresinde, 23. âyeti, şimdilik bir tarafa bıraksak bile 21 ve 22. âyetler de bulunmakta ve onlar da putları açıkça reddetmektedir. Müşrikler erkek evlat ister, kız çocuklara hiç değer vermezlerdi. Burada onların bu telakkîlerine işaret olunarak, Allah'ı kendilerinden daha dûn bir mevkiye düşürmelerindeki saçmalık belirtilmiş olmaktadır. Blachere, bunların sonra ilave edildiğini söylemiyor, aksine bu metinlerin "eski" olduğunu tasrih ediyor. Diğer taraftan o, Tûr sûresini nüzûl bakımından 22. sıraya koyar. Necm sûresi ise ona göre 30. sıradadır. Tûr sûresinin 39. âyeti "Demek oğullar sizin de kızlar O'nun öyle mi?" diyerek, aynı şekilde bir taraftan putların, bir taraftan puta tapanların hakirliklerini ortaya koymaktadır. Blachere'in dediği gibi: "Kur'ân dişi tanrıları red delilini tekrar ele almıştır." Öyleyse, bu daha önce yapılmış iken, Necm sûresinde de aynı kelam içinde tekrar edilmiş iken, bu bâtıl tanrıların hak olduklarının, üstelik övülmelerinin ma'nâsı kalır mı? Sonra gelen 26. âyet, Allah isteyip razı olmadıkça, meleklerin bile şefaatlerinin muteber olmayacağını bildiriyor. Yani putların şefaatlerinin asla mevcut olmadığını anlatmak istiyor. Bütün bunlar, müşriklere ait olan bu uydurma sözün, bu muhtevaya ne derece zıt olduğunu göstermeye kâfidir.

Garânîk meselesine sarılarak İslâm aleyhinde şüphe uyandırmaya çalışan müsteşrikler dürüst davranmamaktadırlar.

Davranışlar, İslam incelemelerinde, müslümanların "bizim malımızdır" diye sahip çıktıkları hususları tetkik edip onlar hakkında değerlendirme yapmaları gerekirdi. Onların "bu sâbit değildir, bizim malımız değildir" dedikleri şeyleri ise, bir tarafa bırakmaları gerekirdi. Dürüstlük bunu gerektirir. Fakat onların çoğu, Buhârî'nin kitabı gibi müslümanların ittifakla kabul ettiği kitaptaki hadisleri kabul etmez de, tarihî usûle, müslüman hadiscilerinin koydukları cerh ve ta'dil kaidelerine uymayan rastgele bir kitaba girmiş (mesela el-Egâni gibi bir edebiyat kitabında bulunan) rivâyetleri hakkındaki hükümlerine esas alırlar. Fakat bu, onlar farkında olmaksızın İslâm'ın hakkâniyetine ayrı bir delil oluşturmaktadır. Çünkü böylece, onlar tarihen sâbit kat'î nâsslarda aleyhde kullanacak tutamak bulunmadığını tasdik etmiş olmaktadırlar."[140]

4- وعن زيد بن ثابت رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال:]قَرَأتُ عَلى رسُولِ اللّٰهِ # وَالنَّجْمِ فَلَمْ يَسْجُدْ فِيهَا[. أخرجه الخمسة .

4. (2770)- Zeyd İbnu Sâbit (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a Ve'nnecmi sûresini okudum, bunda secde etmedi."[141]

AÇIKLAMA:

Bu bahsin baş kısmındaki açıklamada da belirtildiği üzere, secde gereken âyetler bahsi ihtilaflı bir mevzudur. Sadedinde olduğumuz rivâyet, Necm sûresinde secde olmadığını ifade etmektedir. Mâlikîler bu rivâyetle amel ederek "Mufassal sûrelerde secde yoktur" demişlerdir. Ebû Sevr gibi değerlendirenler de "Necm sûresinde secde yoktur" demiştir. İbnu Hacer: "Bu halde Necm sûresinde secdenin terki, mutlak olarak o sûrede secdeyi terketmek ma'nâsına gelmez" der ve ilave eder: "O sırada secdenin terkedilmiş olması, Efendimizin abdestsiz olmasından veya vaktin mekruh vakitlerinden biri olmasından ileri gelebilir. Bu, ihtimalden uzak değildir. Yahut okuyanın secde etmemiş olmasındandır. Mamafih, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), secdeyi terketmenin cevazını göstermek için de secde etmeyi terketmiş olabilir"der.

---

[140] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/81-89.

[141] Buhârî, Sücûdu'l-Kur'ân: 6; Müslim, Mesâcid: 106, (577); Ebû Dâvud, Salât: 329, (1404); Tirmizî, Salât: 404, (576); Nesâî, İftitah: 50, (2, 160); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/89.

Meseleye eğilen imamlar bu sonuncu ihtimali en kuvvetli ihtimal olarak değerlendirirler. Şâfiî bu hususta cezmeder, yani kesin kanaat beyan eder. Ona göre, "Necm sûresinde secde vâcib olsaydı bilahare de olsa secde etmeyi emrederdi."[142]

-5- وعن أبى سلمة عن أبى هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه:]أَنَّهُ قَرَأ سُورَةَ: إذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ. فَسَجَدَ بِهَا، فَقُلْتُ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ: أَلَمْ أَرَكَ تَسْجُدُ؟ قَالَ: لَوْ لَمْ أَرَ النَّبىَّ # يَسْجُدُ لَمْ أَسْجُدُ[. أخرجه الستة إ الترمذي.

5. (2771)- Ebû Seleme, Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'den naklettiğine göre, Ebû Hüreyre İzâ's-Semâunşakkat sûresini okudu ve secde etti. Ben kendisine:
"Ey Ebû Hüreyre seni secde eder görmüyor muyum!" dedim. Bana:
"Resûlullah'ı secde eder görmemiş olsaydım, bende secde etmezdim!" cevabını verdi.[143]

-6- وعنه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال:]سَجَدْنَا مَعَ النَّبىّ # في: إذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ، وَاقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِى خَلَقَ[. أخرجه الخمسة إ البخارى .

6. (2772)- Yine Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la İzâ's-Semâun-Şakkat sûresinde ve İkra' bismi Rabbikellezî halaka sûresinde secde ettik."[144]

AÇIKLAMA:

Bu hadis de mufassal sûrelerde secde olduğuna delil olmaktadır. Bu sûrelerde secde etmek gereğine inanan Ebû Davud, hadis hakkında şu açıklamayı yapar: "Ebû Hüreyre hicretin altıncı yılında Hayber Fethi' nde müslüman olduğuna göre, bu secde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın son fiilidir."[145]

-7- وعن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال:]لَمْ يَسْجُدِ النَّبىُّ # في شَىْءٍ مِنَ المُفَصَّلِ مُنْذُ تَحَوَّلَ إلى المَدِينَةِ[. أخرجه أبو داود .

7. (2773)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ): "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Medîne'ye (hicretle) geldiği günden beri mufassal sûrelerden hiç birinde secde etmemiştir" dedi.[146]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, görüldüğü üzere, bir önceki Ebû Hüreyre hadisiyle müte-ârızdır. Ancak bunun zayıf, öncekinin sahih olduğu belirtilir. Üstelik Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) "mufassallarda Resûlullah'la secde ettik" buyuruyor, cezmediyor. Ebû Hüreyre'nin Ebû Dâvud tarafından da dikkat çekildiği üzere, altıncı hicrî yılda İslâm'a girdiği gözönüne alınırsa Resûlullah' ın mufassallarda secde ettiği kesinlik kazanır. İbnu'l-Melek der ki: "Sahâbeden bir çoğu secde hususunda rivâyette bulunmuştur, kabul hususunda isbat nefiyden evlâdır." Nevevî de benzer mülahazalar beyanıyla önceki hadisin amelde esas olduğunu belirttikten başka "Bu hadiste mevzubahis olan secdeyi terk, "sebeplerden bir sebeple" olmuştur.[147]

---

[142] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/89.
[143] Buhârî, Sücûdu'l-Kur'ân: 7, 6, Ezân: 100, 102; Müslim, Mesâcid: 107; Muvatta, Kur'ân: 12, (1, 205); Ebû Dâvud, Salât: 331, (1407); Nesâî, İftitâh: 51, (2, 161); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/90.
[144] Müslim, Mesâcid: 108, (578); Ebû Dâvud, Salât: 331, (1407); Tirmizî, Salât: 402,(573, 574); Nesâî, İftitâh: 51, 52, (2. 161,162); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/90.
[145] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/90.
[146] Ebû Dâvud, Salât: 329, (1403); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/90.
[147] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/90.

8- وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]كانَ رَسُولُ اللّهِ # يَقُولُ في سُجُودِ الْقُرآنِ بِاللَّيْلِ: سَجَدَ وَجْهِى لِلَّذِى خَلَقَهُ وَصَوَّرَهُ، وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ بَحَوْلِهِ وَقُوَّتِهِ[. أخرجه أصحاب السنن .

8. (2774)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), geceleyin yaptığı tilâvet secdelerinde şöyle derdi: "Yüzüm, kendisini yaratan (maddî ve manevî çeşitli cihazlarla teçhîz, tezyîn ve) tasvîr eden, ilâhî güç ve kudretiyle onda işitme ve görme duyguları açan Zât'a secde etti."[148]

AÇIKLAMA:

1- Burada "yüz"le zât kastedilmiştir, yani "yüzüm secde ediyor" demek "zâtım secde ediyor" , "ben secde ediyorum" demektir. Yüz, çoğu kere kişiyi temsil eder. Sözgelimi yüzün ak olması şahsiyetin berî olması demektir.
2- Aliyyu'l-Kârî'nin de belirttiği üzere, tilâvet secdesinde okunacak tesbîh, namaz secdesinde okunan tesbîhtir, esahh görüş budur. Ancak bazı âlimler, yine de sübhâne Rabbenâ in kâne va'ade Rabbenâ lemef'ûlâ demenin müstehap olduğunu söylemişlerdir. Çünkü âyet-i kerime'de Cenâb-ı Hakk evliyalardan bahsederken: "Yüzleri üzerine secdeye varırlar ve "Rabbimiz münezzehtir, Rabbimizin sözü şüphesiz yerine gelecektir" derler" (İsrâ 107-108) diye haber vermektedir. Şu halde âyette gelen bu tesbîhin secde sırasında söylenmesi, bazılarınca müstehab addedilmiş olmaktadır.
Aliyyu'l-Kârî, mevzu ile ilgili olarak der ki: "Secdelerde, okunacak tesbîhin, bu hususta sahih rivâyetlerde gelmiş olan tesbîhlerin dışına çıkmaması uygun olur. Sözgelimi tilâvet secdesi namazda yapılacak ise, namaz secdesinde okunan tesbîh okunmalıdır, namaz farz namazsa Sübhâne rabbiye'l-a'lâ demeli, veya nafile bir namazsa, secdede söylenmesi hususunda rivâyetlerde gelmiş olan bir tesbîh okunmalı, "secde vechi" gibi, "Allahümme Üktüb lî.." gibi[149] Tilâvet secdesi namaz dışında ise, bu hususta gelen tesbîhlerden herhangi biri okunabilir."[150]

9- زاد في رواية الترمذي عن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما فقال:]جَاءَ رَجُلٌ، فقَالَ: يَا رَسُولَ اللّهِ رَأَيْتُنِى اللَّيْلَةَ وَأَنَا نَائِمٌ كَأَنِّى أُصَلِّى خَلْفَ شَجَرَةٍ فَسَجَدْتُ فَسَجَدَتِ الشَّجَرَةُ لِسُجُودِى، فَسَمِعْتُهَا تَقُولُ: اللَّهُمَّ اكْتُبْ لِى بِهَا أَجْراً، وَحُطَّ عَنِّى بِهَا وِزْراً، وَاجْعَلْهَا لِى عِنْدَكَ ذُخْراً، وَتَقَبَّلْهَا مِنِّى كَما تَقَبَّلْتَهَا مِنْ عَبْدِكَ دَاوُدَ. قالَ ابنُ عَبَّاس: فَسَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ # قَرأَ السَّجْدَةَ، فَقَالَ فِيهَا مِثْلَ مَا أَخْبَرَهُ الرَّجُلُ عَنْ قَوْلِ الشَّجَرَةِ[.

9. (2775)- Tirmizî'nin İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'dan yaptığı bir rivâyette şu ziyade gelmiştir. İbnu Abbâs der ki: "Bir adam gelerek dedi ki, "Ey Allah'ın Resûlü! gece uyurken rüyamda kendimi gördüm. Sanki ben bir ağacın arkasında secde yapıyorum. Ben secde yaptım, secdem üzerine ağaç da secde yaptı. Onun şöyle söylediğini işittim: "Allah'ım, secdem sebebiyle bana sevab yaz, onun hürmetine günahımı dök, onu senin nezdinde bana azık yap. Kulun Dâvud'dan kabul ettiğin gibi, onu benden kabul et."
İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) der ki: "Bundan sonra, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın secde âyeti okuduğunu, (tilâvet secdesi sırasında) o adamın kendisine, ağacın sözü olarak haber verdiği duânın aynısıyla duâ ettiğini işittim."[151]

AÇIKLAMA:

[148] Ebû Dâvud, Salât: 334, (1414); Tirmizî, Salât: 407, (508); Nesâî, İftitah: 71, (2, 222); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/91.
[149] Bu secde tesbihi müteakip rivayette gelecektir.
[150] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/91.
[151] Tirmizî, Da'avât: 33, (3420); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/92.

Tilâvet secdesiyle ilgili olarak dokuz rivâyet kaydedilmiş oldu. Bazılarıyla ilgili açıklamalar sunduk. Ayrıca bahse girerken kaydettiğimiz uzunca açıklamada derli toplu bilgiler kaydettik. Burada mevzuyu bir kere daha özetleyeceğiz.

* Tilâvet secdesi Kur'ân-ı Kerîm'de secde etmeye irşad eden bazı âyetler okuyunca veya dinleyince veya okuyan imama uyulunca yapılan bir secdedir, rükûu, kuûdu yoktur.
* Âlimler tilâvet secdesinin meşrû olduğunda icma ederlerse de vücûbunda ihtilaf ederler:
** Cumhur sünnet olduğuna hükmeder.
** Ebû Hanîfe, "vâcibtir fakat farz değildir" der.
* (Cumhura göre), bu secde âyetini okuyana sünnettir, okuyan secde ederse dinleyene de sünnettir. "Okuyan secde etmese de dinleyene sünnettir" diyen de olmuştur.
* Secde yerleri de ihtilaflıdır:
** Şâfiî'ye göre mufassal dışındaki âyetlerde secde edilir. Böylece onbir yerde secde edilir.
** Hanefîlere göre ondört yerde secde edilir. Hanefîler, Hacc sûresinde bir secde kabul ederler, ancak Sâd sûresinde de secde yaparlar.
** Ahmed İbnu Hanbel (rahimehullah) ve bir grup âlim: "Onbeş yerde secde var" derler ve hem Hacc sûresindeki iki secdeyi hem de Sâd sûresindeki bir secdeyi kabul ederler.
* Namazda aranan temizlik vb. gibi şartların bunda da aranıp aranmayacağında da ihtilaf edilir. Bir cemaat, bunların aranmasını şart koşar, bir grup da şart koşmaz. Buhârî'nin bir rivâyeti İbnu Ömer'in abdestsiz secde ettiğini kaydetmiştir.
* Tilâvet secdesi yapılırken, namaz secdesinde okunan tesbîhin okunması esastır. Sünnette gelen (me'sûr) tesbîhlerden biri de okunabilir.[152]

ŞÜKÜR SECDESİ

-1- عن أبى بكرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كَانَ رسولُ اللهِ # إذَا جَاءَهُ أمْرٌ بِسُرُورٍ أوْ يُسَرُّ بِهِ خَرَّ سَاجِداً شَاكِراً للهِ تَعالى[. أخرجه أبو داود والترمذي .

1. (2776)- Hz. Ebû Bekre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sürûrlu bir hadiseyle veya sürûr veren bir hadiseyle karşılaşınca Allah'a şükretmek üzere secde ederdi."[153]

-2- وعن سعد بن أبى وقاص رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]خَرَجْنَا مَعَ رَسولِ اللهِ # مِنَ مَكَّةَ نُرِيدُ المَدِينَةَ، فَلَمَّا كُنَّا بِبَعْضِ الطَّرِيقِ رَفَعَ يَدَيْهِ فَدَعَا اللّهَ وَخَرَّ سَاجِداً، ثُمَّ مَكَثَ طَوِيً، ثُمَّ قَامَ فَرَفَعَ يَدَيْهِ سَاعَةً، ثُمَّ خَرَّ سَاجِداً فَفَعَلَ ذلِكَ ثَ ثاً، ثُمَّ قَالَ: إنِّى سَأَلْتُ رَبِّى وَشَفَعْتُ ،مَّتِى فأعْطَانِى ثُلثَ أُمَّتِى فَخَرَرْتُ لِرَبِّى سَاجِداً شُكْراً، ثُمَّ رَفَعْتُ رَأسِى، فَسَأَلْتُ رَبِّى ،مَّتِى فَأعْطَانِى ثُلُثَ أُمَّتِى فَحَرَرْتُ لِرَبِّى سَاجِداً شُكْراً. ثُمَّ رَفَعْتُ رَأسِى فَسَأَلْتُ رَبِّى ،مَّتِى فَأعْطَانِى الثُّلُثَ اŒخَرَ فَخَرَرْتُ لِرَبِّى سَاجِداً شُكْراً[. أخرجه أبو داود .

2. (2777)- Sa'd İbnu Ebî Vakkas (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte Mekke'den çıktık. Medîne'ye gitmeyi arzu ediyorduk. Yolun bir yerine (Azvera'ya)[154] ulaşınca, Aleyhissalâtu vesselâm ellerini kaldırıp Allah'a duâ etti ve secdeye kapandı. Uzun müddet öyle kaldı. Sonra kalkıp yeniden ellerini kaldırdı, bir müddet (öyle kaldı). Sonra tekrar secdeye kapandı. Bu şekilde üç kere secde yaptı. Sonra dedi ki: "Ben Rabbimden talepte bulundum ve ümmetime şefaat ettim. Rabbim, ümmetimin üçte birini bana verdi. Ben de Rabbim için şükür secdesine kapandım. Sonra başımı yerden kaldırıp, ümmetim lehinde tekrar (mağfiret için) talepte bulundum, bana ümmetimin üçte birini daha verdi, ben de Rabbime şükür secdesinde

[152] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/92-93.
[153] Ebû Dâvud, Cihâd: 174, (2774); Tirmizî, Siyer: 25, (1578); İbnu Mâce, İkâmet: 192, (1394); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/94.
[154] Ebu Dâvud'un rivâyetinde bu mevki Azvera diye açıklanır. Burası Cuhfe tepesi olup üzerinden Mekke-Medine yolunun geçtiği, Mekke'ye yakın bir yer olduğu belirtilir.

bulundum. Sonra başımı kaldırdım ümmetim için tekrar talepte bulundum, bana ümmetimin son üçte birini de verdi, ben de Rabbime şükür secdesine kapandım."[155]

AÇIKLAMA:

1- İslâm dîninde, bir nimete kavuşma veya bir musîbetten kurtulma anlarında, Cenâb-ı Hakk'a şükür ifade etmek için tekbîr alarak secdeye varıp secdede mûtad namaz tesbîhiyle tesbîh okuduktan sonra tekbir getirerek kalkmaktan ibaret secde yapılması meşrû kılınmıştır. Bu, yukarıda kaydedilen hadislerden de anlaşılacağı üzere, sünnetle sâbit bir ibâdettir. Ashâbtan birçoğunun şükür secdesi yaptığına dair rivâyetler gelmiştir. Ebû Cehl'in başı kesilip getirilince Efendimizin beş kere secde yaptığı rivâyet edilir.
2- Sübülü's-Selâm'da belirtildiği üzere, İmam Ahmed ve Şâfiî hazretleri, şükür secdesinin meşrûiyyetine kâildir. İmam Mâlik bu meselede muhalif kalmıştır. Ebû Hanîfe hazretlerinin "bunda kerahet yok, mendub da değil" dediği rivâyet edilmiştir.
3- Şükür secdesinde temizlik şart mıdır? İhtilafıdır. Namaza kıyasla "şarttır" denildiği gibi, "şart değildir" de denmiştir. Bu ikinci hüküm esahh kabul edilmiştir.
4- Neylü'l-Evtâr'da şükür secdesiyle ilgili hadislerde tekbir getirileceğine dair delil olmadığına dikkat çekilir. Tebük seferine mâzereti olmadığı halde katılmadığı için cezalandırılan Ka'b İbnu Mâlik (radıyallâhu anh)'in affıyla ilgili âyetin nüzûl haberi geldiği zaman, şükür secdesi yapmış olması[156] bunun ashâb arasında şâyi bir âdet olduğunu ifade eder. Hz.Ebû Bekr (radıyallâhu anh)'e de Müseylime'nin öldürülme haberi gelince şükür secdesine kapanmıştır. Hz. Ali (radıyallâhu anh) de Hâricîlerden zü's-Südeyye'yi Nehrevân'da öldürülmüş görünce secde etmiştir.[157]
5- İkinci rivâyette Resûlullah'a her defasında ümmetinin üçte birinin bağışlandığı, üç duâsının sonunda ümmetinin tamamının Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in şefaatine mazhar kılındığı ifade edilmektedir. Aliyyu'l-Kârî'nin Mirkât'da kaydına göre, Türbüştî, hadisi şu ma'nâda yorumlar: Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in ümmeti önceki ümmetler gibi değildir, günahı miktarınca yandıktan sonra cehennemden çıkacaktır. Muhammed ümmetine ebedî cehennem yoktur. Eski ümmetlerden azaba uğrayanların azabları ebedî kılınmıştır. Onlardan pekçoğu, peygamberlerine isyanları sebebiyle Allah'ın lânetine uğramış, şefaatten mahrum kalmışlardır. Bu ümmetin âsîlerinden cezalandırılanlar, günahlarından temizlenmiş olurlar. Şehâdet üzere (imanla) ölenler, isyânı sebebiyle azaba mâruz kalsa da ateşten çıkarılacaklardır. Resûlullah'ın şefaati onlara da ulaşacaktır, kebâir işlemiş olsalar bile, Cenâb-ı Hakk, bu ümmetin peygamberlerinin makamının yüceliğine ikram olarak müslümanları bazı imtiyazlarla mümtaz kılmıştır bu cümleden olarak, içlerinden geçen vesveseleri, konuşmadıkları veya yapmadıkları müddetçe affedecektir.
6- Hadis, ayrıca hakkında rivâyet gelen hususlar dışında duâ ederken ellerin kaldırılması gerektiğine delildir.[158]

ALTINCI BÂB

CEMAATLE NAMAZ

(Bu bâbta beş fasıl vardır)

*

BİRİNCİ FASIL

CEMAATİN FAZÎLETİ

*

İKİNCİ FASIL

CEMAATE DEVAM VACİBTİR

*

---

[155] Ebû Dâvud, Cihâd: 174, (2775); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/94-95.
[156] Bu hadise 654.hadiste geçmiştir, (4, 19).
[157] Hz. Ali, daha Haricîler çıkmazdan önce, arkadaşlarına dinden çarçabuk çıkacak bir cemaatin çıkacağını, onların delilinin içlerinde birinin çolak olacağını söylemişti. Bunu çok kereler; ashabı ondan dinlemişti. Nehravân'a Haricilerle savaşmak üzere çıkınca bu çolağın aranmasını söyledi. Bidayette "yok, bulamadık" diyenlere Hz. Ali: "Vallahi o, bunların arasında, aranan çolak bulunur. Kolunda kadın memesi iriliğinde bir et topağı görülür. Hz. Ali "Allahuekber" Ne yalan söyledim ne de bana yalan söylendi" der ve Resûlullah'ın bunu haber verdiğini açıklar.
[158] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/95-96.

ÜÇÜNCÜ FASIL

CEMAATİ ÖZRÜ OLAN TERKEDER

*

DÖRDÜNCÜ FASIL

İMAMIN VASFI

*

BEŞİNCİ FASIL

İMAMA UYANLARLA İLGİLİ AHKÂM VE ÂDÂB

BİRİNCİ FASIL

CEMAAT NAMAZININ FAZİLETİ

UMUMİ AÇIKLAMA

Dinimiz cemaate çok ehemmiyet vermiş ve müslümanların cemaat ve birlik olmalarını teşvik etmiştir. Ümmetî birliğe ulaşmada en müessir vasıta namazdır. Günde beş vakit câmide birleşen müslümanlar, aralarında mevcut olan çeşitli farklılıkların ortaya çıkaracağı tefrikayı ortadan kaldırabileceklerdir. Tefrikaya götürecek farklılıklar neler olabilir.

* Dil farkı,
* Renk farkı
* İktisâdî farklılık,
* Mevki makam farkı,
* Siyâsi görüş farkı vs.

Günde beş vakit câmi çatısında birleşen, cemaatleşen mü'minler, Resûllerinin başkanlığı altında kaynaşacaklardır. Her mescide geliş, kimisi fıtrî, kimisi sunî olan ve fakat başıboş bırakıldığı takdirde her biri tefrikaya, fitneye götürebilecek bu farklılıkları bir törpüleme ameliyesi bir kaynaşma temrîni (antrenman) ve bütünleşme cehdidir.

Bu sebeple Resûlullah pek çok hadislerinde namazların cemaatle kılınmasını emretmiş, münferid kılmak için ruhsat isteyenlere sıkı şartlar altında ruhsat vermiştir. Sözgelimi iki gözü de kör olan âmâ Abdullah İbnu Ümmi Mektûm evinde kılma ruhsatı isteyince önce vermiş, sonra geri çağırıp ezanı işitip işitmediğini sormuş, işittiğini öğrenince ruhsatı kaldırmıştır. Ebû Dâvud'un bir rivâyetinde: "Üç kişinin bulunduğu bir köy veya kırda namaz cemaatle kılınmazsa şeytan onlara mutlaka galebe çalmıştır. Cemaate iyi tutun. Zîra kurt, sürüden ayrılanı kapar" buyrulmuştur.

Bu ve benzeri bazı nasslardan hareket eden bir kısım âlimler cemaate katılmanın farz-ı ayn olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Ebû Sevr, âyetten de delil çıkarıp: "Allah, Resulüne "korku namazı"nda bile cemaati emretmektedir, öylesi ağır şartlar altında bile terki için özür tanımazsa, emniyet halinde daha şiddetli bir vâcib olduğu anlaşılır" der.[159] Atâ İbnu Ebî Rebâh: Hazerde ve köyde, ezanı işiten hiçbir mahlûka namazı cemaatle kılmayı terketmeye ruhsat yoktur!" der. Evzâî de: "Ezanı işitsin işitmesin, hiçbir evladın cuma ve cemaatleri terk hususunda babasına itaat etmesi caiz değildir" demiştir.

Şâfiîlerin çoğu namazı cemaatle kılmanın farz-ı kifâye olduğuna hükmeder.

Cemaat nedir? Hadisler namaz mevzuunda iki kişiyi bir cemaat olarak tavsif eder. Ancak cemaatin sayısı ne kadar fazla olursa o kadar makbuldür "Bir kimsenin bir başkasıyla kıldığı namaz, tek başına kıldığından (sevapça) daha bereketlidir. İki kişi ile olan namazı da bir kişi ile beraber kıldığından daha bereketlidir. Beraber kılanlar ne kadar çok olursa Allah indinde o kadar makbuldür."

Bir mescidde bir kere cemaat yapıldıktan sonra başka cemaat yapılmayacağını söyleyenler omuştur. Ancak Seleften gelen bazı örneklere müsteniden birçok âlim bu görüşe katılmaz. Buhârî'nin kaydına göre, Tâbiînden Esved İbnu Yezîd, cemaati kaçırınca başka camiye giderek cemaat faziletinden istifadeye çalışmıştır. Enes (radıyallâhu anh) bir seferinde, mescide geldiğinde cemaati kaçırdığını görür. Ezan okuyup, yanındaki yirmi kadar kendi yakınlarından gençle cemaat teşkil eder. İbnu Mes'ud, Atâ, bir kavle göre Hasan Basrî, Ahmed

[159] Ebu Sevr'in kasteddiği âyet meâlen şöyledir: "(Ey Muhammed)! Sen içlerinde olup da namazlarını kıldırdığın zaman, bir kısmı seninle beraber namaza dursun ve silahlarını da yanlarına alsınlar. Secdeyi yaptıktan sonra onlar arkanıza geçsinler, kılmayan öbür kısım gelsin, seninle beraber kılsınlar, tedbirli olsunlar, silahlarını alsınlar..." (Nisâ).

İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhûye, Mâlikîlerden Eşheb, camide ikinci, üçüncü cemaatin olabileceği kanaatindedirler.
Bir mescidde namaz kılındıktan sonra bir daha vakit namazı kılınmaz diyenler meyanında Hz. Ömer'in torunu Sâlim İbnu Abdillah, Hz. Ebû Bekr'in torunu Kâsım İbnu Muhammed ve Ebû Kılâbe'nin ismi geçer. Metbu imamlardan Mâlik, Leys, Abdullah İbnu'l-Mübârek, Süfyân-ı Sevrî, Evzâî, Ebû Hanîfe, Şâfiî' de aynı görüştedirler.
Bunların müslümanlar arasındaki birliğin bozulmaması endişesiyle böyle fetva verdikleri belirtilir. Kûfe fukahası ile, bir rivâyete göre Mâlik: "Cemaati kaçıran kimse ister münferiden kılar, ister cemaat aramak niyetiyle diğer mescide gider" demiştir. Ancak İmam Mâlik, Mescid-i Haram'la Mescid-i Nebevî'yi bu kaideden istisnâ eder. Çünkü onlara münferiden kılınan namaz, fazîletçe, başka mescidlerde cemaatle kılınanlardan üstündür.[160]

-1- عن أبى هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللّٰهِ #: صَـَةُ الرَّجُلِ في جَمَاعَةٍ تُضَعَّفُ عَلى صَـَتِهِ في بَيْتِهِ وَسُوقِهِ خَمْساً وَعِشْرِينَ ضِعْفاً، وذَلِكَ أَنَّهُ إِذَا تَوَضّأَ فَأَحْسَنَ الوَضُوءَ، ثُمَّ خَرَجَ إِلى المَسْجِدِ َ تُخْرِجُهُ إِ الصَّـَةُ لَمْ يَخْطُ خُطْوَةً إِ رُفِعَتْ لَهُ بِهَا دَرَجَةٌ، وَحُطَّتْ عَنْهُ بِهَا خَطِيئَةٌ، فإِذَا صَلَّى لَمْ تَزَلِ المَـَئِكَةُ تُصَلِّى عَلَيْهِ مَا دَامَ في مُصَـَّهُ: اللَّهُمَّ صَلِّ، اللَّهُمَّ ارْحَمْهُ. وَ يَزَالُ أَحَدُكُمْ. في صَـَةٍ مَا انْتَظَرَ الصَّـَةَ[. أخرجه الستة إ النسائى، وهذا لفظ البخارى .

1. (2778)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kişinin cemaatle kıldığı namazın sevabı evinde ve çarşıda (iş yerinde) kıldığı namazından yirmibeş kat fazladır. Şöyle ki, abdest alınca güzel bir abdest alır, sonra mescide gider, evinden çıkarken sadece mescid gâyesiyle çıkmıştır. Bu sırada attığı her adım sebebiyle bir derece yükseltilir, bir günahı affedilir. Namazı kıldı mı, namazgâhında olduğu müddetçe melekler ona rahmet okumaya devam ederler ve şöyle derler:
"Ey Rabbimiz buna rahmet et, merhamet buyur."
Sizden herkes, namaz beklediği müddetçe namaz kılıyor gibidir."[161]

-2- وفي أخرى للشيخين عن ابن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال:]قالَ رَسولُ اللّٰهِ #: صَـَةُ الجَمَاعَةِ أَفْضَلُ مِنْ صَـَةِ الْفَذِّ بِسَبْعٍ وَعِشْرِينَ دَرَجَةً[. »الْفَذُّ«: الفرد
.

2. (2779)- Sahîheyn'in İbnu Ömer (radıyallâhu anh)'den kaydettiği bir diğer rivâyette şöyle denmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Cemaatle kılınan namaz, ayrı kılınan namazdan yirmiyedi derece üstündür."[162]

-3- وعن أبى موسى رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال:]قالَ رسولُ اللّٰهِ #: أَعْظَمُ النَّاسِ أَجْراً في الصَّـَةِ أَبْعَدُهُمْ فَأَبْعَدُهُمْ مَمْشىً، وَالَّذِى يَنْتَظِرُ الصَّـَةَ حَتَّى يُصَلِّيهَا مَعَ ا‘‘مَامِ أَعْظَمُ أَجْراً مِنَ الَّذِى يُصَلِّى ثُمَّ يَنَامُ[. أخرجه رزين. قلت: وهو في صحيح البخارى، والله أعلم .

3. (2780)- Ebû Mûsa (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Namazda en çok sevap alan kimse, en uzak olanlarıdır, yürüme yönüyle en uzaktan gelenler, imamla kılıncaya kadar namazı bekleyen kimse, hemen kılıp sonra da uyuyandan daha çok sevaba mazhardır."[163]

---

[160] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/99-100.
[161] Buhârî, Ezân: 30, Cuma: 2; Müslim, Salât: 272 (649); Ebû Dâvud, Salât: 49, (559); Tirmizî, Salât: 245, (330); İbnu Mâce, Mesâcid: 16, (788); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/101.
[162] Buhârî, Ezân: 30, Müslim, Salât: 272; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/101.

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namazları cemaatle kılmaya teşvik sadedinde beyan buyurduğu en mühim hadislerden üç tanesi kaydedilmiş durumda: Cemaatle kılınan namaz ayrı kılınandan 25 veya 27 kat fazla sevaba vesîle olmaktadır. Camiye gitmek için ne kadar fazla yol katedilirse sevab da o nisbette artmaktadır. Namaza gitmek için atılan her adım, sayıya girmekte, manevî kazanca vesîle olmaktadır.

2- Yirmibeş Mi, Yirmiyedi Mi?

Cemaat sevabı, rivâyetlerin bir kısmında 25, bir kısmında 27 kat fazla olacağı ifade edilmiştir. İbnu Hacer bu teâruzu, tercih yoluyla gidermenin mümkün olmadığını, her iki rivâyetin de sahih senetlere dayandığını belirtir; bunları muhtelif şekillerde cem'etme imkânını gösterir.

* "Azı zikretmek çoğu nefyetmez." Bu, kesin sayı mefhumuna itibar etmeyenlerin sözüdür. Ve Şâfiî'nin ashâbından bazıları bu görüştedir, bizzat Şâfiî hazretlerinin nassı olarak da rivâyet edilmiştir.

* Belki de Resûlullah 25 diye ilan etti,fakat sonradan Cenâb-ı Hakk, cemaatteki fazîletin daha da fazla olduğunu bildirdi, bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm 27 olarak haber verdi. Bu görüşe "hangisinin önce söylendiğini belirten açıklama gerekir" diye itiraz edilmiştir. Keza bu görüşe, "fezâile neshin girmesi ihtilaflı bir hususdur" diye de itiraz edilmiştir.

* Fark, mescidin uzaklık ve yakınlığına göredir.
* Fark, musallinin halinden ileri gelir; İlimde ileri olması veya huşûda ileri olması gibi.
* Fark cemaatin mescidde veya başka yerde yapılmasından ileri gelir.
* Fark, namazı bekleyenle beklemeyen arasındadır.
* Fark cemaatin tamamına veya bir kısmına yetişmekten ileri gelir.
* Fark cemaate katılanların azlığı veya çokluğuyladır.
* Yirmiyedi, sabah ve yatsı namazlarına hasdır (Bazıları sabah ve ikindiye hasdır demiştir). Yirmibeş, diğer namazlara hasdır.
* Yirmiyedi, cehrî namazlara hasdır, yirmibeş, sırrî namazlara hasdır.İbnu Hacer, bu sonuncu görüşe "en muvâfık görüş" der. Müteakiben kaydedeceğimiz açıklamasıyla sanki bunu isbat eder.

3- Cemaatin Fazîleti Nerden Geliyor?

Hadislerde cemaatle kılınan namazın fazîletiyle ilgili olarak zikredilen sayının hikmeti nedir? Bazı âlimler bu hususta kesin konuşmaktan kaçınırlar. "Bu reyle anlaşılmaz. Onun mercii, insan aklının hakikatini tam olarak idrakten âciz kaldığı nübüvvet ilmine girer" derler. Ancak, yine de: "Bunun gayesi müslümanların, meleklerin safları gibi saflar halinde toplanmalarıdır. İmama iktidadır. İslam'ın şiârını izhardır" gibi açıklamalardan da geri durulmamıştır. Bu meselede cesur davranan İbnu Hacer cemaatle kılınan namazın sevabının münferid kılınan namaza nisbetle yirmibeş kat artışının sebebini, cemaate katılmaktan hâsıl olan yirmibeş ayrı fazîletle izah eder ve bu faziletleri bir bir sayar. Cemaatle kılınan namazın kadrini anlamanıza yardımcı olacağı ümidiyle aynen kaydediyoruz. Kaydedilen her husus, rivâyetlerden alınmadır. Bu sebeple açıklama fevkalade isabetlidir:

1- Namazı cemaatle kılma niyetiyle müezzine icâbet etmek.
2- Vaktin evvelinde, erkenden gitmek.
3- Sükûnetle mescide yürümek.
4- Mescide duâ ederek girmek.
5- Girince tahiyyetü'lmescid namazı kılmak (Hanefîlerde sünnetler bunun yerini tutar).
6- Cemaati beklemek.
7- Meleklerin, musallî için rahmet duâları ve istiğfarları,
8- Meleklerin musalli lehine şehadetleri.
9- İkâmete icâbet.
10- İkâmet sırasında kaçtığı için şeytandan selâmette kalmak.
11- İmamın iftitah tekbirini bekleyerek durmak veya imamı hangi halde bulduysa hemen dahil olmak.
12- İmamın iftitah tekbirine yetişmek.
13- Safların düzeltilip, aradaki açıklıkların giderilmesi.
14- İmam semi'allâhu limen hamideh deyince ona (Rabbenâ ve leke'lhamd diyerek) cevap vermek.
15- Umumiyetle sehivden emniyette kalmak ve hata halinde imamın, tesbîh veya açma (feth) yoluyla uyarılması.
16- Münferid kılanı meşgul eden birçok şeyden uzak kalarak huşûya kavuşma.
17- Daha düzgün bir kıyafette olmak.
18- Meleklerin kanatlarıyla kuşatması.

---

[163] Rezîn ilavesidir. Derim ki bu rivâyet Buhârî' nin Sahîh'inde mevcuttur. Buhârî, Ezân 31; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/102.

19- Kıraatın güzelleşmesi ve namazın erkân ve âdâbının öğrenilmesi antrenmanı. (Cemaate gitmekle bunlar hâsıl olur.)
20- İslâm'ın mühim bir şiarını izhâr etmek.
21- İbâdet için toplanmaya şeytan burnunun sürtülmesi, kulluğa boyun eğme, tembelin gayrete gelmesi vardır.
22- Münafıklara has bir sıfattan ve "namazı terketti" şeklinde, hakkında düşülecek bir sûizandan selamet bulmak (uzakta kalmak).
23- İmamın selamına mukâbele.
24- Zikir ve duâ için teşkil edilen cemaatten ve kâmillerin bereketinin nâkıslara sirâyetinden istifade.
25- Komşular arasında ülfet ve kaynaşma nizamının kurulması ve namaz vakitlerinde dayanışma husûlü."
Bu yirmibeş hasletten her biri hakkında hadislerde ya bir emir, ya bir teşvik gelmiştir. Geriye kalan iki haslet de cehrî namazlarla ilgilidir."
1- İmam okurken susup dinlemek.
2- İmam (Fatiha'yı okuyup velâ'd-Dâllîn deyince meleklerin "âmîn" ine tevâfuk etmek maksadıyla âmîn demektir. Böylece, yirmiyedinin cehrî namazla ilgili olduğu görüşü tereccüh eder (üstünlük kazanır)."

4- Cemaat Camide Mi Olmalıdır?

İbnu Hacer yukarıda sunduğumuz açıklamayı yaptıktan sonra şu neticeye dikkat çeker: "Zikrettiğimiz hasletler'in muktezası şudur: "Cemaat için vaadedilen sevap katlanması, kanaatimce mescit cemaatine mahsustur, bunu az ileride açıklayacağım. Mescid cemaatine münhasır olmayıp evlerde yapılan cemaatlere de şâmil olma takdirinde (çıkacak pürüzün halli mümkündür. Şöyle ki) bu durumda zikrettiklerimden üç tanesi düşer: Yürümek, girmek, tahiyyetu'lmescid namazı. Bu takdirde düşen bu üç şeyin boşluğunu, zikrettiklerimiz içinde birbirine yakın olduğu için bir maddede gösterdiğimiz bazı hasletleri ikiye ayırmakla doldurmamız mümkündür. Nitekim son iki haslet, söylediğimiz gibidir. Çünkü, zikir ve duâ için bir araya gelme menfaati ile kâmil olanların bereketinden nâkıs olanlara sirâyet etmesi, fayda itibariyle aynı şey değildir. Keza komşular arasında ülfet ve kaynaşma nizamını te'sis menfaati ile, dayanışmadan hâsıl olacak menfaat bir değildir. Aynı şekilde imama uyanların umumiyetle, sehivden sâlim olma faidesi ile, imam hata yaptığı takdirde uyarılmasından hâsıl olacak faide de bir değildir. Şu halde bu üç hasleti, zikrettiğimiz üç haslete bedel koyabiliriz. Böylece matlûb (mescidden başka yerde teşkil edilecek cemaat için de) hâsıl olur."
İbnu Hacer, hadiste cemaat için vaadedilen yirmibeş kat sevabın cami dışında teşkil edilen cemaatler için de mevzubahis olma ihtimaline binaen yukarıda kaydedilen açıklamanın ortaya çıkaracağı işkâli böylece bertaraf eder. Ancak onun asıl kanaati, camide teşkil edilen cemaatle, başka yerlerde teşkil edilen cemaatin aynı olmayacağı istikametindedir. Bu kanaatini, sadedinde olduğumuz bahsin birinci hadisini (2778) açıklarken ortaya koyar. Hadiste geçen: "Kişinin cemaatle kıldığı namazın sevabı, evinde ve çarşıda (iş yerinde) kıldığı namazından yirmibeş kat fazladır" cümlesini şöyle anlar: Bu ifadenin gereği şudur: "Mescidde cemaatle kılınan namaz, sevabca evde ve çarşıda cemaatle ve ayrı kılınan namazı geçer." Bu hükme İbnu Dakîku'l-Îd'in vardığını belirttikten sonra ondan nakle devam eder: "Görünen şu ki, camide teşkil edilen cemaatin mukabilinden kastedilen şey, cami dışında münferiden kılınan namazdır. Ancak hadisin hükmü gâlib duruma bakar. Çünkü normal olarak, mescidde cemaate katılmayan, namazını yalnız kılar. Bu yorumla, evde ve çarşıda kılınacak her iki namazı da aynı ayarda gören kimsenin düştüğü işkâl de bertaraf olur."
İbnu Hacer der ki: "Hadisi zahirine hamletmekten, illâ da evde ve çarşıda kılınan namazın eşit olacağı hükmüne ulaşmak gerekmez. Zira onların, mescidde kılınan namaz karşısında mefdûl (daha aşağı) olmada beraber olmaları, kendi aralarında da eşit olmalarını gerektirmez, biri diğerine karşı üstün olabilir. Aynı şekilde hadisin zâhirine hamlinden, evde veya çarşıda kılınacak namazın, münferid kılınacak namaza nazaran efdal olmayacağı ma'nâsı da çıkmaz. Bilâkis zâhir o ki, sevabca mezkûr katlanma, mescidde kılınacak cemaate hastır ve evdeki namaz da çarşıda kılınacak namazdan mutlak olarak evlâdır, zîra hadiste geldiği üzere, çarşılar şeytanların kaynaşma mahallidir. Dolayısıyla evde ve çarşıda cemaatle kılınacak namaz münferid kılınacak namazdan evlâdır." Saîd İbnu Mansurun bir rivâyetine göre, Evs el-Meğâfirî, Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallâhu anh)'a: "Bir kimse güzel bir abdest alıp sonra evinde namazını kılsa ne dersin?" diye sorar.
"Güzeldir, hoşdur!" cevabını alınca tekrar sorar:
"Yakınlarının mescidinde kılarsa?"
"Onbeş kat sevaba ulaşır."
"Ya (umumî) cemaat mescidine kadar yürür orada namaz kılarsa?"
"Yirmibeş katı."
Bu örnektede görüldüğü gibi, Sahâbelerden gelen bazı rivâyetler herkese açık umumî mescidler varken daha husûsî daha dar sınırlı cemaatler teşkilini tafdîl etmiyor; daha mütecânis, daha husûsî mescidlerde kılınan namazın cemaatle bile olsa, sevabca düşük olacağını ifade ediyor. Suyûtî, el-Hâvi li'l-Fetâvâ'da ulemânın, cemaati böler gerekçesi ile, bir mahallede mescid varken, ihtiyaç olmadan ikinci bir mescid açmanın câiz olmadığına hükmettiğini belirtir. Şu halde teşrîatımızın özü cemaatleşmeye kaynaşmaya yöneliktir. Cemaatle kılınan namazın fazîletce üstünlüğü, bu esprinin bir gereğidir.

5- Hadiste Niçin "Derece" Kelimesi Kullanılmış?

Cemaatle kılınan namazın, münferid kılınan namazdan üstünlüğü ifade edilirken, hadislerde دَرَجَةٌ (derece): ضِعْفًا (dı'f = kat), جُزْءًا (cüz) kısım; صَلَاةً = salât gibi farklı kelimelerin kullanıldığı görülür.
İbnu Hacer, bunun, zâhiren râvilerin tasarrufu olduğunu belirtir ve ifade sanatının gereği de olabileceğini söyler. Ancak çoğunlukla derece kelimesinin kullanılmış olmasını gözönüne alan İbnu'l-Esîr: "(Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)) cüz, nasib, haz vs. gibi kısım ifade eden kelimeler yerine derece kelimesini kullanmıştır. Zîra, yücelme ve yükselme cihetinden sevabı kasdetmiştir, çünkü bu (cemaatle namaz) şu şu kadar derece, diğerinin (münferid namazın) üstündedir. Çünkü dereceler, yukarı cihete doğrudur" der. Bu ifâde İbnu'l-Esîr'in, hadisin aslında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın derece kelimesini kullandığı, bunun dışındaki kelimelerin râvi tasarrufu olduğuna hükmettiğini gösterir. İbnu Hacer, İbnu'l-Esîr'in bu açıklaması için şunu söyler: "Hadisin aslında farklı kelimelerin, bâhusus (اَلْجُزْء) cüz kelimesinin kullanılmış olmasını nefyi merduddur, kabul edilemez, zira bu sâbittir: dı'f da öyledir."[164]

4- وعن عثمان رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال:]سَمِعْتُ رَسولَ اللّٰهِ # يَقُولُ مَنْ صَلَّى العِشَاءَ في جَمَاعَةٍ فَكَأَنَّمَا قَامَ نِصْفَ اللَّيْلِ، وَمنْ صَلّى الصُّبْحَ في جَمَاعَةٍ، فَكَأَنَّمَا صَلَّى اللَّيْلَ كُلَّهُ[. أخرجه مسلم ومالك، وأبو داود والترمذي.

4. (2781)- Hz. Osman (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı işittim şöyle diyordu: "Kim yatsıyı bir cemaat içinde kılarsa sanki gecenin yarısını ihya etmiş gibi olur, kim de sabah namazını bir cemaat içinde kılarsa sanki gecenin tamamını namazla geçirmiş gibi olur."[165]

AÇIKLAMA:

1- Bazı âlimler, bu hadisi zâhiri üzere anlamış ve "yatsıyı cemaatle kılmanın fazîleti, gecenin yarısında kılınacak nafile ibâdete denktir" demiştir. Keza cemaatle kılınacak sabah namazının da fazîletçe bütün gece boyu kılınacak nafile namaza denk olduğu belirtilmiştir.
Bu yorum hadisin Müslim'deki vechine uygundur. Ebû Dâvud'daki vechine göre hadis şöyledir: "Yatsıyı kim bir cemaat içinde kılarsa sanki gecenin yarısını ihya etmiş gibi olur. Kim de yatsıyı ve sabahı bir cemaat içinde kılarsa geceyi ihya etmiş gibi olur."
Bazı âlimler ma'nâyı şöyle tercih etmiştir: "Kim yatsıyı bir cemaat içerisinde kılarsa gecenin yarısını ihya etmiş olur" ifadesinden maksat: "Kim yatsıyı bir cemaat içinde kılarsa elde edeceği sevabı, yatsıyı cemaatle kılmadığı zaman, gece yarısına kadar namaz kılmakla kazanacağı sevaba müsavidir" demektir.
2- Cemaat kelimesi nekre gelmiştir. "Herhangi bir cemaat" demektir. Bu "camideki cemaat" ma'nâsını taşıdığı gibi, "evdaki cemaat" ma'nâsını da taşıyabilir. Ancak, önceki açıklamamızda bu çeşit hadislerde öncelikle "cami cemaati"nin maksud olduğunu belirttik.[166]

5- وعن أبيّ بن كعب رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال:]كانَ رَجُلٌ َ أعْلَمُ أحَداً أبَعْدَ مِنْهُ مِنَ المَسْجِدِ، وَكَانَتْ َ تُخْطِئُهُ صَلَاةٌ، فَقِيلَ لَهُ: لَوْ اشْتَرَيْتَ حِمَاراً فَرَكِبْتَهُ في الظَّلْمَاءِ أوْ في الرَّمْضَاءِ؟ فقَالَ: مَا يَسُرُّنِى أنَّ مَنْزِلِى إلى جَنْبِ المَسْجِدِ، إنِّى أُرِيدُ أنْ يُكْتَبَ لِى مَمْشَاىَ إلى المَسْجِدِ وَرُجُوعِى إلى أهْلِى، فقالَ رَسولُ اللّٰهِ #: قَدْ جَمَعَ اللّٰهُ تَعالى لَكَ ذلِكَ كُلَّهُ[. أخرجه مسلم وأبو داود .

5. (2782)- Übeyy İbnu Ka'b (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir adam vardı Mescide ondan daha uzakta oturan birini bilmiyordum. Namazları da hiç kaçırmıyordu. Kendisine:
"Bir eşek alsan da karanlık veya sıcak zamanlarda binsen!" denilmişti, şu cevapta bulundu:
"Evimin mescide yakın olması beni memnun etmez. Ben mescide kadar yürümelerimin, sonra da aileme dönüşlerimin sevab olarak yazılmasını diliyorum.

---

[164] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/102-106.
[165] Müslim, Mesâcid: 260, (656), Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a: 7, (1, 132); Ebû Dâvud, Salât: 48, (555); Tirmizî, Salât: 165. (221); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/107.
[166] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/107.

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), (Adamın bu sözünü işitince): "Allah Teâlâ hazretleri bu isteklerinin hepsini yerine getirdi" buyurdu."[167]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), mescidden uzaklığı birçok hadislerinde ele almıştır. Bazı hadislerde ezanı işitmeye imkân tanımayacak kadar uzaklığı tasvib etmez ve bunu "evin uğursuzlukları" meyanında zikreder. Ancak sadedinde olduğumuz hadiste de görüldüğü üzere beş vakit mescide gelmeye mâni olmayacak bir uzaklıkta oturmayı tasvib ve hatta takdir etmiştir. Mescide uzaklığı sebebiyle evlerini terkederek daha yakına gelmek isteyen Benî Selime'ye müsaade etmemiş, "Attığınız adımların sevabını düşünmüyor musunuz?" demiştir.[168][169]

İKİNCİ FASIL

CEMAATİN VÜCÛBU VE CEMAATE DEVAM

-1- عن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال:]أَتَى رَسولَ اللّٰهِ # رَجُلٌ أعْمى، فقَالَ: يَا رَسولَ اللّٰهِ إنَّهُ لَيْسَ لِي قَائِدٌ يَقُودُنِي إلى المَسْجِدِ، وَسَألَ رَسُولَ اللّٰهِ # أنْ يُرَخَّصَ لَهُ، فَلَمَّا وَلَّى دَعَاهُ # فقالَ لَهُ: هَلْ تَسْمَعُ النِّدَاءَ؟ قَالَ: نَعَمْ. قالَ: فَأجِبْ[. أخرجه مسلم والنسائى .

1. (2783)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a âmâ bir zât gelerek:
"Ey Allah'ın Resûlü! Beni mescide kadar getirecek bir rehberim yok!" diyerek Aleyhissalâtu vesselâm'dan [namazı evinde kılmak için] ruhsat istedi. [O da izin verdi.] Adam geri dönünce, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onu çağırtarak:
"Ezanı işitiyor musun?" diye sordu. Adam: "Evet!" deyince:
"Öyleyse icâbet et" dedi (ve evde kılmaya izin vermedi.)[170]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisin, gerek Müslim'deki ve gerekse Nesâi'deki aslında bazı ziyadeler var, onları köşeli parantezle tercümede gösterdik.
2- Nevevî der ki: "Bu hadiste "cemaat farz-ı ayndır" diyenlere delil mevcuttur. Ancak cumhur bu iddiaya: "Adam, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan "namazı evinde kıldığı halde özrü sebebiyle cemaat sevabını da kazanmasına ruhsat var mı? diye sormuştur" şeklinde te'vil ederek cevap vermiştir. Çünkü bilindiği üzere, özür sebebiyle cemaate gelme gereğinin sâkıt olduğu hususunda icma var. Ancak Aleyhissalâtu vesselâm'ın önce ruhsat verip sonra bu ruhsatı kaldırması, o anda gelmiş olan yeni bir vahiy sebebiyle olabilir veya Resûlullah'ın içtihadından rücû etmesinden de ileri gelebilir. Zîra, ulemânın ekseriyetine göre peygamberler hakkında içtihad câizdir. Öyle ise önce ona ruhsat verdi ve -gerek özrü sebebiyle ve gerekse cemaatin, başkasının gelmesiyle îfâ edilen bir farz-ı kifâye olması sebebiyle, ya da her iki sebepten dolayı- "cemaate gelmek sana vâcib değil" demek istedi, sonra onun hakkında efdal olana -farz değil, mendub ma'nâsında hükmederek: "Senin için efdal ve sevab yönüyle daha büyük olanı, müezzine icâbet ederek cemaate gelmendir" demek kasdıyla: "Öyleyse icâbet et!" buyurmuştur.
3- Hadiste zikri geçen âmâ Abdullah İbnu Ümmi Mektûm'dur. Bu husus, Ebû Dâvud'un rivâyetinde sarîh olarak gelmiştir.
Yeri gelmişken âmâ olan Abdullah İbnu Ümmi Mektûm'la ilgili rivâyetlerde gelen bazı farklılıkları belirtmede fayda umuyoruz. Bu bize cemaate devam meselesinin ehemmiyetini kavramamıza yardımcı olacaktır. İbnu Hacer'in nakline göre, "Resûlullah bir gün, yatsı namazında cemaate yönelerek: "Namaza gelmeyenlere gidip evlerini tepelerine yıkmayı arzu ettim" der. İbnu Ümmi Mektûm:

---

[167] Müslim, Mesâcid: 278, (663); Ebû Dâvud, Salât: 49, (586); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/107-108.
[168] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/108.
[169] Mescidlerle ilgili daha geniş bilgiyi kitabımızın Mescid bölümünde bulacaksınız (5504-5525).
[170] Müslim, Mesâcid: 255, (653); Nesâî, İmâmet: 50, (2, 109); Ebû Dâvud, Salât: 47, (552); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/109.

"Ey Allah'ın Resûlü! benim durumumu biliyorsun, benim rehberim de yok!" der. Ahmed İbnu Hanbel'deki rivâyette şu ziyade var: "Benimle mescid arasında ağaçlar, hurmalar var, her zaman rehberde bulamıyorum" der. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Ezanı işitiyor musun?" diye sorar:
"Evet!" deyince:
"Öyle ise cemaate gel!" der ve ruhsat vermez." İbnu Hibbân'ın rivâyetinde, ezanı işittiğini öğrenince: "Emekleyerek de olsa cemaate gel!" dediği belirtilir.
İbnu Hacer devam eder: "Ulemâ bunu Ümmü Mektûm'a âmâ da olsa, tek başına yürümek zor değildi, nitekim birçok âmâlar öyledir diye te'vil etmiştir. İbnu Huzeyme ve bazı âlimler "Bütün namazlarda cemaate gelmek farzdır" derken bu hadise dayandılar ve bunu, cemaate gelmeme hususunda ruhsata delâlet eden başkaca rivâyetlere tercih ettiler. Dediler ki: "Zîra ruhsat, sadece vâcib olan için mevzubahistir.
Ancak bu iddia, olduğu gibi kabul edilemez. İbnu Dakîku'l-Îd bunun arkasında başka bir durum görmüştür. O durumu, hadisin zahirine tutunup ma'nâyı kayıtlamak istemeyenlere uygular. Der ki: "Hadis muayyen, belli bir namaz hakkında vârid olmuştur, böylece başka bir namaza değil sadece o namaza katılmanın vacib olduğuna delâlet eder."
İbnu Dakîku'l-Îd, hadislerde sabah namazı ile yatsı namazının üzerinde durulmuş olmasından hareketle, diğer namazların kazanç vs. meşguliyetleri ile kişinin dolu olduğu, mezkûr iki vaktin ise böyle olmadığı, hususan akşam namazının vaktin darlığından başka evlere dönme ve akşam yemeğini yeme ve bilhassa oruçlular için iftar etme vakti olduğunu, halbuki sabah ve yatsı vakitlerinin böyle olmadığını, bu namazlara gelmeme için mezmûm olan tembellikten başka bir özür olmadığını belirtir. Ayrıca ilave eder ki, bu iki namazı cemaatle kılmaya devam etmede, komşular arasındaki ülfeti günün her iki ucundan tesis etme, biten günü tâat üzere toplanarak kapama ve başlamakta olan yeni günü de taat için toplanarak başlatma durumları mevcuttur. Nitekim, Ebû Hüreyre'den Aclân'ın yaptığı Ahmed İbnu Hanbeldeki rivâyette, hadislerdeki tehdîd, mescide yakın olup da cemaate gelmeyenlere tahsis edilmiştir. Daha önce de kaydedilmiş olan yatsı ve sabah namazlarının başkalarına değil, münafıklara en ağır geldiğini beyan eden hadis bu te'vili te'yideder.[171]

-2- وعن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال:]قالَ رَسُولُ اللّٰهِ #: مَنْ سَمِعَ الْمُنَادِى فَلَمْ يَمْنَعْهُ مِنَ اتِّبَاعِهِ عُذْرٌ لَمْ تُقْبَلْ مِنْهُ الصَّـَةُ الَّتِى صَـَّهَا. قِيلَ: وَمَا الْعُذْرُ؟ قَالَ: خَوْفٌ، أَوْ مَرَضٌ[. أخرجه أبو داود .

2. (2784)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim, müezzini işitir ve kendini engelleyen bir özrü olmadığı halde cemaate katılmazsa, kıldığı namaz (kâmil bir sevapla) kabul edilmez."
"(Ey Allah'ın Resûlü!) denildi, meşrû özür nedir?"
"Korku veya hastalıktır!" buyurdu."[172]

AÇIKLAMA:

Hadisin zâhiri, cemaatin farz olduğu, namazın sıhhatinin şartlarından biri olduğu hükmünü ifade eder. Ancak, daha önce de belirttiğimiz gibi cumhur-u ulemâ, bu mevzuda gelen bütün nassları değerlendirerek, namazın sıhhati için cemaatin şart olmadığına hükmetmiştir. Nitekim cemaat bahsisin ilk hadisinde de (2778) münferid kılınan namazın -sevabca öbüründen yirmibeş (veya yirmiyedi) defa düşük de olsanamaz olarak makbul olduğu ifade edilmiştir. Âlimler bu hadisteki makbuliyeti, kemâle hamlederek kâmil bir makbûliyete mazhar olmaz diye değerlendirirler. Biz bu ma'nâyı parantez içerisinde belirttik.[173]

-3- وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللّٰه #: أَثْقَلُ صَـَةٍ عَلى الْمُنَافِقِينَ صَـَةُ الْعِشَاءِ، وَصَـَةُ الْفَجْرِ، وَلَوْ يَعْلَمُونَ مَا فِيهِمَا ،تَوْهُمَا وَلَوْ حَبْواً وَلَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ آمُرَ بِالصَّـَةِ فَتُقَامَ، ثُمَّ آمُرَ رَجُـًً يُصَلِّي بِالنَّاسِ، ثُمَّ أَنْطَلِقُ مَعِى بِرِجَالٍ مَعَهُمْ حِزَمٌ مِنْ حَطَبٍ إلى قَوْمٍ َ يَشْهَدُونَ الصَّـَةَ فَأُحَرِّقَ عَلَيْهِمْ بُيُوتَهُمْ[. أخرجه الستة.»الحَبْوُ« المشى على ا،يدى والركب .

[171] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/109-111.
[172] Ebû Dâvud, Salât: 47 (551); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/111.
[173] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/111.

3. (2785)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Münafıklara en ağır gelen namaz yatsı namazıyla sabah namazıdır. Eğer bu iki namazdaki hayrın ne olduğunu bilselerdi, emekleyerek de olsa onları kılmaya gelirlerdi. [Nefsimi kudret eliyle tutan Zât'a kasem olsun!] Ezan okutup namaza başlamayı, sonra halkın namazını kıldırması için yerime birini bırakmayı, sonra da beraberlerinde odun desteleri olan bir grup erkekle namaza gelmeyenlere gitmeyi ve evlerini üzerlerine yıkmayı düşündüm."[174]

AÇIKLAMA:

1- Buna benzer bir rivâyetin sonunda şöyle bir ziyade var: "...Muktedir olduğu halde namaza gelmeyenin üzerine evini yıkayım."
2- Hadis muhtelif vecihlerden farklı ziyadelerle gelmiştir. Bazı vechinde namaza gelmeyenlerin evini yakma arzusunu kasemle ifade eder. Tercümede bu kaseme köşeli parantez içerisinde yer verdik.
3- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), cemaat kaçkını münafıkları aşağılayıcı ifadelere de yer vermiştir. Nitekim hadisin bir vechinde şöyle buyurur: "... Onlardan herhangi biri, mescidde biraz etlice bir kemik bulacağını bilseydi mutlaka cemaate gelirdi."
4- Bazı âlimler bu hadisten hareketle cemaatin farz-ı ayn olduğu hükmüne varmışlardır. Derler ki: "Eğer cemaat sünnet olsaydı, onu terkeden kimse yakılmakla tehdid edilmezdi. Farz-ı kifaye olsaydı Resûlullah'la kılanlar onların yerine bunu eda etmiş olurlardı." Atâ, Evzâî, Ahmed Şâfiî, muhaddislerden Ebû Sevr, İbnu Huzeyme, İbnu'l-Münzir, İbnu Hibbân gibi bir grup bu görüştedirler. Bunları destekleyen bir görüşü Buhârî, Hasan Basrî'den kaydeder: "Bir kimseyi annesi, şefkat duygusuyla cemaatle yatsı namazı kılmaktan menedecek olsa, ona itaat etmez."
Bu hüküm cemaatin farz addedildiğinin ifadesidir. Çünkü, ulemâ nafilelere giren yasaklamalarda annebabaya itaat gerektiği, farzlarda gerekmediği prensibini koymuştur. Meselenin anlaşılması için, yine Hasan Basrî merhumdan İbnu Hacer'in kaydettiği bir rivayeti koymada fayda umuyoruz:
"Hasan Basrî'ye: "Nafile oruç tutan bir kimseye annesi orucunu açmasını emrederse?" diye sorulmuştu. "Orucunu açar, kendisine kaza da gerekmez. Bu kimse, hem oruç tutma, hem de anneye itaat etme sevabını kazanır" dedi. Bu sözü üzerine tekrar: "Annesi, yatsıyı cemaatle kılmaktan menederse?" diye soruldu da: "Bunu yasaklamaya hakkı yok, zira bu farzdır" cevabını verdi.
Cemaatın hükmü meselesinde ifrata kaçıp "namazın sıhhati için şart" olduğunu söyleyen de çıkmıştır. Fakat bu görüş rağbet bulmamıştır.
Şâfiî ve onun mütekaddim ashâbı, Hanefî ve Mâlikîlerden bir çok ulemâ, farz-ı kifâye demiştir. Geri kalanlar -ki ekseriyeti teşkil ederler- sünnet-i müekkede olduğunu kabûl eder.[175]
Cemaate Sünnet-İ Müekkede Diyenlerin Açıklaması:
Sadedinde olduğumuz hadislerden, cemaatin farz olduğu hükmünü çıkaranlardan başka, sünnet-i müekkede olduğu hükmünü çıkaranlar da olmuş ve görüşlerini teyid eden farklı yorumlar, deliller getirmişlerdir. Bazılarını şöyle kaydedebiliriz:
1- Sadedinde olduğumuz hadisin kendisi, cemaatin vacib olmadığına delildir, çünkü Aleyhissalâtu vesselâm bizzat kendisi, namaza gelmeyenlere gitmek istemiştir. Cemaat farz-ı ayn olsaydı, cemaati terkederek onlara gitmeye azmetmezdi.
Buna: "Vacibin terki, ondan daha vacib için câizdir" diye cevap verilmiştir.
2- Eğer farz olsaydı, cemaate gelmeyenleri yakmakla tehdît ettiği zaman, namazı kifayet etmezdi. Çünkü beyanı zamanla sınırladı.
Buna: "Beyan, bazan nass koymak sûretiyle, bazanda delâletle yapılır. Efendimizin "Evlerini yakmayı diledim" sözü cemaate gelmenin vacib olduğuna delalet eder, beyan için bu kâfidir!" diye cevap verilmiştir.
3- Haber zecr makamında vârid olmuştur, hakikatı murad değildir. Asıl gâye mübalağadır. Bunu, Resûlullah'ın kâfirlere mahsus ceza ile tehdit etmesi gösterir. Nitekim icma ile kesinleşmiştir ki, bu çeşit ceza ile müslümanlar cezalandırılmaz.
Buna: "Yasak, ateşle ceza vermenin neshedilmesinden sonra vâki oldu. Bundan önce câizdi, delili de ateşle yakmanın önce cevazına, sonra da neshedildiğine delalet eden Ebu Hüreyre hadisidir" diye cevap verilmiştir.
4- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın tehdîd etmiş olmasına rağmen yakmayı terketmiş olmasıdır. "Eğer vâcib olsaydı onları affetmezdi."

---

[174] Buhârî, Ezân: 29, Husûmât: 5, Ahkâm: 52; Müslim, Mesâcid: 252, (651); Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a: 3, (1, 129-130); Ebû Dâvud, Salât: 47, (548, 549); Tirmizî, Salât: 162, (217); Nesâî, İmâmet: 49, (2, 107); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/112.
[175] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/112-113.

Buna: "Bu zayıftır, zîra (aleyhissalâtu vesselâm), yaptığı takdirde, yapılması kendine caiz olan şeyi diler, terk ise, o şeyin vâcib olmadığına delil olmaz, çünkü onların bununla caydırılma ve zemmedilmelerine sebep olan namaza gelmeme işinden vazgeçmiş olma ihtimalleri var. Nitekim, hadisin bazı vechinde, Resûlullah'ın yakmayı terk sebebi beyan edilmiştir. Ahmed İbnu Hanbel'in Ebû Hüreyre'den bir rivâyetinde şöyle buyrulur: "...Eğer evlerde kadınlar, çocuklar olmasaydı, yatsı namazına başlar ve gençlere, namaza gelmeyenlerin evlerini yakmalarını söylerdim..."

5- Tehdidde kastedilenler, mücerred cemaati değil, bizzat namazı terkedenlerdir.

Buna da, Müslim'in bir rivâyeti gösterilerek cevap verilmiştir: namazda hazır olmazlar yani cemaate gelmezler demektir. Ahmed İbnu Hanbel'in rivâyetinde daha açık olarak "cemaat içinde yatsıya gelmezler." [İbnu Mâce'de Usâme İbnu Zeyd (radıyallahu anhümâ)'in rivâyetinde de şöyle buyurulmuştur: "Şu erkekler ya cemaatleri terketmeye son verirler ya da evlerini (tepelerine) yıkacağım."

6- Hadis, nifak ehlinin fiiline muhalefete teşvik ve onlara benzemekten sakındırmak sadedinde vârid olmuştur, sırf cemaati terketme hususunda değil, bu sebeple yeterli bir delil olamaz.

Bu, üçüncü maddede söylenene yakındır.

7- Hadis, münâfıklar hakkında vârid olmuştur. Dolayısıyla hadisteki tehdid cemaati terketmeye has değildir, dolayısıyla cemaat meselesine yeterli delil olamaz.

Bu görüş de, "Münâfıkların gerçek namazlarının olmadığını bile bile cemaati terketmeleri sebebiyle onları te'dîb etmeye îtina göstermenin akla uzak düşeceği" söylenerek tenkid edilmiştir. Yine denmiştir ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onların niyyetlerini bildiği halde onlardan yüz çevirmiş, onları cezalandırmaktan kaçınmıştır, nitekim şu sözü onlar hakkında söylemiştir: "Ben insanlara, "Muhammed arkadaşlarını öldürtüyor" dedirtmem."

Bu iddiaya da karşı çıkarak, tenkidi tenkid sadedinde şöyle diyen de olmuştur: "Bu söylenenin doğru olması için, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "Münâfıkları cezalandırmayı terketmek bana vâcibtir" demiş olması lazımdır. Halbuki böyle söylediğini gösteren bir delil mevcut değildir. Öyleyse onları tecziyede muhayyerdir. Bu sâbit olunca, O'nun münâfıkları cezalandırmaktan yüz çevirmiş olması, onlara ceza vermeyi terketmenin vâcib olduğuna delil olamaz."

İbnu Hacer, mesele üzerine cereyan eden karşılıklı münâkaşayı bu şekilde kaydettikten sonra der ki: "Benim anladığım kadarıyla, bu hadis, münâfıklar hakkında vârid olmuştur. Zîra, bir başka hadislerinde Resûlullah: "Münâfıklara yatsı ve sabah namazı kadar ağır gelen başka namaz yoktur" "..Onlardan biri bu iki namazdaki hayrın ne olduğunu bilseydi emekliyerek de olsa onları kılmayagelirdi" buyurmuştur (2785). Bu vasıf münâfıklara layıktır, kâmil mü'mine değil; ancak buradaki nifaktan murad küfrü mücib nifak değil, günahı mûcib nifaktır. Bu hususa hadiste onlar hakkında kullanılan şu ifade delildir: "Yatsıya cemaat içinde katılmazlar" veya Üsâme hadisinde olduğu üzere "Cemaate katılmazlar" Ebû Hüreyre'den Yezîd İbnu Esam'ın yaptığı ve Ebû Dâvud'da yer alan şu rivâyet daha ikna edici bir delildir: "...Sonra, hastalıkları olmadığı halde namazlarını evde kılanlara geleyim.." Bu ifade, açık olarak hadislerde kastedilen nifakın küfür nifakı olmayıp, günaha sebep olan nifak olduğunu gösterir. Zira münâfık evinde namaz kılmaz, halka gösteriş olsun diye mescidde kılar. Onlar evlerine çekildikleri zaman, Allahu Teâlâ'nın haber verdiği şekilde küfür ve istihzâlarına dönerler. Bu nifaktan maksadın günaha sebep olan nifak (nifaku'lma'siyet) olduğunu ifade eden hadisin el-Makberî rivâyetindeki şu ziyâdedir: "...Eğer evlerde kadınlar ve çocuklar olmasaydı..." Bu da onların kâfir olmadıklarına delildir. Çünkü, kâfirin evinin yakılması, ona galebe etmenin yegâne yolu olarak ortaya çıkarsa evde kadın ve çocuğun varlığı buna mâni olmaz."

8- Bazıları: "Cemaate devam İslâm'ın başında, münâfıkların namazdan geri kalmalarını önlemek için farz kılınmıştı, sonradan neshedildi" demiştir. Bu söz ateşte yakmak olan mezkur vaîd'in onlar hakkında neshinin sübût bulmasıyla kuvvet kazanır.

9- Namazdan maksad cuma namazıdır, diğer namazlar değildir.

Bu görüşe de: "Hadiste yatsı zikredilerek tasrîh edilmiştir, cuma kastedilmiş demek yanlıştır" denilerek itiraz edilmiştir.

Ancak İbnu Hacer: "Burada meseleyi tedkik etmek gerekir, zira hadisler hakkında tehdid gelen namaz cuma mıdır, yoksa sabah ve yatsı mıdır ihtilaflıdır" der. Arkadan meseleyi tahkîk ederek gösterir ki: Mesele üzerine Ebû Hüreyre İbnu Ümmi Mektûm ve İbnu Mes'ud'dan gelen rivâyetler, vakti tayin etmektedir.

Bu, Ebû Hüreyre hadisinin bazı vecihlerinde yatsı, bazı vecihlerinde sabahtır, bazan her ikisi... Bazılarında da mübhemdir. Bazılarında ise cumadır.

Rivâyetleri tahlilden sonra İbnu Hacer: "Bu namazın Ebû Hüreyre rivâyetinde cumaya mahsus olması söz konusu değildir" neticesine varır. Abdullah İbnu Ümmi Mektûm hadisinin de Ebû Hüreyre hadisi gibi olduğunu söyler. İbnu Mes'ud hadisinin mezkûr namazın cuma namazı olduğunda cezmettiğini, bu hadisin de müstakil bir rivâyet olduğunu belirtir. İbnu Hacer'in vardığı neticeye göre: "Bu meseleye temas eden hadisler iki ayrı vak'ayı anlatmaktadır. İmam Nevevî ve Muhibbu't-Taberî de bu hususa işaret etmişlerdir."[176]

---

[176] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/113-115.

4- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال:]لَقَدْ رَأيْتُنَا وَمَا يَتَخَلَّفُ عَنِ الصَّة إَّ مُنَافِقٌ قَدْ عُلِمَ نِفَاقُهُ أوْ مَرِيضٌ. إنْ كَانَ المَرِيضُ لَيَمْشِى بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ حَتَّى يَأتِى الصَّ ةَ. وقالَ: إنَّ رَسولَ اللّٰهِ # عَلَّمَنَا سُنَنَ الهُدَى وإنَّ مِنْ سُنَنِ الهُدَى الصَّ ةَ في المَسْجِدِ الَّذِى يُؤَذِّنُ فِيهِ[. أخرجه مسلم وأبو داود.

4. (2786)- İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ben (cemaatimizi tedkik edince) gördüm ki, namaz(ı beraber kılmak)tan, sadece herkesçe malum münâfıklarla hastalar geri kalmaktaydı. Öyle ki iki kişinin arasında yürüyebilecek durumda olan hastalar bile namaz için (mescide) geliyordu."
İbnu Mes'ud devamla dedi ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize sünen-i Hüdâ'yı göstermişti. Sünen-i Hüdâ'dan biri de içerisinde ezan okunan mescidde namaz kılmaktı."[177]

5- زاد أبو داود:]ومَا مِنْكُمْ مِنْ أحَدٍ إَّ وَلَهُ مَسْجِدٌ في بَيْتِهِ، وَلَوْ صَلَّيْتُمْ في بُيُوتِكُمْ وَتَرَكْتُمْ مَسَاجِدَكُمْ تَرَكْتُمْ سُنَّةَ نَبِيِّكُمْ لَكَفَرْتُمْ[.

5. (2787)- Ebû Dâvud'daki rivâyette şu ziyade var "...Sizden her birinizin evinde mutlaka bir mescid var. Eğer namazı evlerinizde kılıp mescidlerinizi terkederseniz Peygamberiniz (aleyhissalâtu vesselâm)'in sünnetini terketmiş olursunuz. Peygamberinizin sünnetini terkedince de küfrân-ı nimete düşmüş olursunuz."[178]

AÇIKLAMA:

1- Müellifimiz İbnu Deybe, Ebû Dâvud'da tek bir hadis halinde gelen rivâyeti ikiye bölerek kaydetmiş durumda. Aslında Ebû Davud'daki rivâyetin bir kısmı da hazfedilmiş. Tam olarak tercümesi şöyle: "İbnu Mes'ud diyorki: "Şu beş vakit namazı, onlar için ezanın okunduğu yerlerde (mescidlerde) kılın. Zîra onlar(ın cemaatle kılınması) Sünenü'l-Hüdâ'dandır. Azîz ve Celîl olan Allah, Nebîsi (aleyhissalâtu vesselâm) için sünenü'l-Hüdâ'yı şeriat kıldı. Ben kendimizi, nifakı açık olan münâfık dışında, herbirimizi, namazı mescidde kılar gördüm. Ben kendimizi öyle gördüm ki, (hasta) kişi, iki adamın koltuğunda gelir, safta yerini alır. Şurası muhakkak ki herbirinizin evinde mutlaka bir mescid var. Eğer namazlarınızı evlerinizde kılıp, mescidleri terkederseniz Peygamberiniz (aleyhissalâtu vesselâm)'in sünnetini terketmiş olursunuz. Peygamberinizin sünnetini terkederseniz küfran (-ı nimet)e düşmüş olursunuz."
2- Sünenü'l-Hüdâ, "Senenü'l-Hüdâ" şeklinde de rivâyet edilmiştir. Mâna birbirine yakındır: "Hidâyet yolları, doğru yollar" demektir.
3- Hasta kimsenin iki kişi arasında mescide gelmesi, cemaate verilen ehemmiyeti ifade eder.
4- Hadisteki münâfıkla, küfrünü içinde saklayıp müslüman görünen kimse kastedilmiyor. Aksi takdirde cemaat farz addolunurdu. Çünkü küfrünü gizleyen kâfirdir ve bu durumda hadisin sonu baş tarafına ters düşerdi.
Aliyyu'l-Kârî'ye göre, hadiste "Nifâk'ın cemaate gelmemeye sebep olduğu ifâde edilmektedir, aksi değil.. Cemaatin vacib olduğu da gözükmektedir, zannî delille farz sübût bulmaz.."
Nevevî burada -daha önceki hadiste (2786)- Resûlullah'ın evlerini yakmakla tehdid ettiği kimselerin münâfıklar olduğuna (yani o hadiste münâfıkların kastedildiğine) delil olduğunu söyler.
5- Hadiste cemaate gelmenin "peygamberinizin sünneti" olarak tavsifi, cemaati vâcib görenler açısından, onun sünnet olduğuna delil olmaz. Çünkü bu tâbir, onun vâcib olmasına mâni olmaz. Nitekim Sünenü'l-Hüdâ tâbiri lüğat olarak vâcibten de âmmdır, farz da içine dahildir. Ayrıca bu vacibe, sünnetle yani hadisle sâbit olduğu için de sünnet denmesi normaldir.
6- Cemaati terk, hadiste küfür olarak ifade edilmiştir. Biz bunu küfrân-ı nimet olarak anladık. Yani cemaatte mevcut olan sevab ve lütf-u ilâhîyi görememek, inkar etmek ma'nâsında bir davranış. Ancak Hattâbî, gibi bir kısım âlimler "cemaati terk, sizi yavaş yavaş küfre götürür. Çünkü böyle yapmakla İslâm halatını iplik iplik terkeder, sonunda dinden çıkarsınız" şeklinde anlar.
Bazı âlimler cemaatin vâcib olduğuna bu hadiste delil görmüşlerdir.[179]

---

[177] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/116.
[178] Müslim, Mesâcid: 256, (654); Ebû Dâvud, 47, (550); Nesâî, İmâmet: 50, (2, 108, 109); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/116.
[179] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/116-117.

6- وعن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما:]وَسُئِلَ عَنْ رَجُلٍ يَصُومُ النَّهَارَ، وَيَقُومُ اللَّيْلَ، وَ يَشْهَدُ الجَمَاعَةَ، وَ الجُمُعَةَ، فقَالَ: هذَا مِنْ أَهْلِ النَّارِ[. أخرجه الترمذي .

6. (2788)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'dan gündüz oruç tutan, gece de namaz kılan ve fakat cemaate ve cumaya gelmeyen bir kimse hakkında sorulmuştu: "Bu, ateş ehlindendir!" diye cevap verdi."[180]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, cemaat için "farz-ı ayn" diyenlerin delillerinden biridir. "Çünkü, demişlerdir, eğer cemaate iştirak sünnet olmuş olsaydı, terkeden kimsenin ateşle tehdid edilmemesi lazımdı. Farz-ı kifâye olsaydı Resûlullah'ın ve beraberindekilerin cemaati, diğerlerinden farzı sâkıt kılardı, cemaate gelmeyenlerin ateşle tehdid edilmelerine hacet kalmazdı."
2- Hadisi açıklama sadedinde Tirmizî der ki, "Hadisin ma'nâsı şudur: "Cemaate ve cumaya onlardan nefret sebebiyle katılmayan, onların hakkını vermeyi hafif alıp, onları değersiz addeden ateşle tehdid edilmektedir."[181]

7- وعن أم الدرداء قالت:]دَخَلَ عَلَيَّ أَبُو الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما وَهُوَ مُغْضَبٌ فَقُلْتُ: مَا أَغْضَبَكَ؟ فقَالَ: واللّٰهِ مَا أَعْرِفُ مِنْ أَمْرِ مُحَمَّدٍ # شَيْئاً إِلَّ أَنَّهُمْ يُصَلُّونَ جَميعاً[. أخرجه البخارى .

7. (2789)- Ümmü'd-Derdâ (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ebû'd-Derdâ (radıyallâhu anhümâ) öfkeli halde yanıma geldi. Kendisine:
"Niye öfkelendin?" diye sordum. Şu cevabı verdi:
"Vallâhi, Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in işinden bir şey anlamıyorum. Bildiğim tek şey cemaat halinde namaz kılmalarıdır."[182]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, bidâyette müslümanların en çok dikkat çeken yönlerinin namazlarını cemaat hâlinde kılmaları olduğunu gösteriyor. Şârihler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın emrini harfiyyen tatbik eden müslümanların namazlarını hep cemaatle kıldıklarını belirtirler. İbnu Hacer şunu söyler: "...Resûlullah zamanında insanların hâli, O'ndan sonraki zamandakinden daha mükemmel idi. Sonra Şeyheyn (Ebû Bekr, Ömer (radıyallâhu anhümâ) zamanında, bunlardan sonra gelenlerden daha mükemmel oldular. "Bu söz, Ebû'd-Derdâ'dan ömrünün sonlarında sâdır oldu. Bu da devre olarak Hz. Osman (radıyallâhu anh)'ın hilafetinin sonlarına rastlar.
Heyhât! Bu faziletli asır, Ebû'd-Derdâ'nın dilinde böyle zikredilirse, onlardan sonra günümüze kadar gelen nesiller nasıl yadedilecektir!
Heyhât ki heyhât şimdilere!
2- Bu hadis, dînî umûrdan birşey değiştirildiği zaman, mü'minin, başkaca bir şey yapamıyorsa hiç olsun öfke izhar etmesinin câiz olduğunu göstermektedir.[183]

ÜÇÜNCÜ FASIL

ÖZÜR SEBEBİYLE CEMAATİN TERKİ

1- عن عتبان بن مالك رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال:]قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ: إِنَّ السُّيُولَ تَحُولُ بَيْنِى وَبَيْنَ مَسْجِدِ قَوْمِى، فَأُحِبُّ أَنْ تَأْتِيَنِى فَتُصَلِّيَ في مَكانٍ مِنْ بَيْتِى أَتَّخِذُهُ مَسْجِداً فقَالَ #: سَنَفْعَلُ، فَلَمَّا أَتَاهُ قالَ: أَيْنَ تُرِيدُ؟ فَأَشَارَ إِلى نَاحِيَةٍ، مِنْ الْبَيْتِ، فقَامَ # فصَفَفْنَا خَلْفَهُ، فَصَلَّى بِنَا رَكْعَتَيْنِ[. أخرجه الثثة والنسائى .

[180] Tirmizî, Salât: 162, (218); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/117.
[181] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/118.
[182] Buharî, Ezân: 31; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/118.
[183] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/118.

1. (2790)- Itbân İbnu Mâlik (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü dedim, seller benimle kabîlemin mescidi arasına engel çıkarıyor. İstiyorum ki evime kadar şeref verip bir yerde namaz kılsanız da orayı mescit yapsam!"
"(İnşaallah bir ara) geleyim!" buyurdular. Beraberinde Hz. Ebû Bekr olduğu halde huzuruyla evimizi şereflendirip (izin isteyerek içeri girdiği) zaman ilk iş olarak, "Nerede namaz kılmamı istersin?" diye sordu. Evin bir köşesini işaret ederek (yer gösterdim. Orada) namaza durdu. Biz de arkasından saf yaptık. Bize iki rek'at (nafile) namaz kıldırdı."[184]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Buhârî'deki bir vechinde mevcut olan bazı ziyadeleri parantez içerisinde gösterdik, çünkü hadisten çıkarılan bazı hükümler onlarla ilgili.
2- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a yağmur sebebiyle müracaat eden Itbân'ın kavmine imamlık yaptığı, müracaatı sırasında gözüne bir şeylerin isabet etmiş olması yüzünden sel de araya girince vazife yerine gelmekte zorluk çektiği, bu yüzden ruhsat istediği belirtilmektedir. Bazı rivâyetler Itbân'ın âmâ oluşundan bahsetmekte ise de farklı rivâyetleri tahlîl eden İbnu Hacer, bu müracaat sırasında Itbân'ın âmâ olmadığı, âmâlığın ona sonradan ârız olduğu, o sırada gözüne bir şeyler isabet etmiş olabileceği ihtimali üzerinde durur.
3- Hadisin başka vecihlerinde, Resûlullah'ın beraberinde Hz. Ebû Bekr (ve hatta) Hz. Ömer (radıyallâhu anhümâ)'in de bulunduğu, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın girer girmez -evde oturmadan- "Nerede namaz kılmamı istiyorsunuz?" dediği belirtilir.
İbnu Hacer, Resûlullah'ın orada namazdan sonra oturmuş olacağını beliterek şöyle der: "Aleyhissalâtu vesselâm'ın oturması namazdan sonra olmuştur. Bu davranışı Müleyke'nin evindeki davranışına aykırıdır, çünkü orada önce oturdu, yemek yedi, sonra namaz kıldırdı. Zîra buraya yemeğe davet edilmişti, oraya ise namaz kılmaya çağrıldı, dolayısıyla burada yemekle, orada da namazla başladı."
4- Hadisten Çıkarılan Bazı Hükümler:
* Âmâ'nın imâmeti câizdir.
* Kişinin mâruz kaldığı bazı musibetleri mevzubahis etmesi, mezmûm olan şekva sayılmaz.
* Medine'de, Resûlullah devrinde Mescid-i Nebevî dışında da mescidler mevcuttu.
* Yağmur, karanlık, sel gibi durumlarda cemaate katılmamaya ruhsat vardır.
* Evlerde namaz için muayyen yerlerin ittihâzı mendubtur. Mescidlerde belli yerlerde namaz kılmanın kerâheti, riya vs. maksadlarla yapılması haline râcidir.
* Ev sahibine imamlık yasağının istisnası vardır. Devlet reisi misafir olursa, onun imâmeti mekruh değildir. Keza ev sahibinin izniyle imâmete geçene de kerâhet yoktur.
* Resûlullah'ın namaz kıldığı veya bastığı yerle teberrük câizdir.
* Kendisiyle teberrük edilmek maksadıyla sâlihlerden biri çağrılırsa, onun, fitneden emin olduğu takdirde dâvete icâbet etmesi câizdir.
* Mefdûlün dâvetine fâdıl icâbet eder.
* Fâdılın gelmesiyle tebürrük caizdir.
* Verilen söze vefa gerekir.
* Dâvet sahibinin darılmayacağından emin olunduğu takdirde davet edene katılıp, onunla beraber gelmek câizdir.[185]

2- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما:]أَنَّ رَسُولَ اللهِ # كَانَ يَأْمُرُ المُؤَذِّنَ في اللَّيْلَةِ الْبَارِدَةِ، أوْ ذَاتِ المَطَرِ في السَّفَرِ أنْ يَقُولَ: أَ صَلُّوا في رِحَالِكُمْ[. أخرجه الستة إ الترمذي .

2. (2791)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sefer sırasında, soğuk veya yağmurlu gecelerde müezzine (ezan sırasında) şöyle söylemesini de emrederdi: "Dikkat! namazlarınızı yerlerinizde kılacaksınız!"[186]

---

[184] Buhârî, Ezân: 40, 50, 153, 154, Salât: 45, 46, Teheccüd: 36, Megâzî: 11, Et'ime: 15, Rikâk: 6, İstitâbe: 9; Müslim, İman: 54, (33); Muvatta, Kasru's-Salât: 86, (1, 172); Nesâî, İmâmet: 10, (2, 80); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/119.
[185] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/119-120.
[186] Buhârî, Ezân: 18, 40; Müslim, Misâfirîn: 22, (697); Muvatta, Salât: 10, (1, 73); Ebû Dâvud, Salât: 214, (1060-1064); Nesâi, Ezân: 17, (2, 15); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/120-121.

AÇIKLAMA:

1- Cemaate gelmemeye ruhsat veren sebepler meyanında, hadisin bazı vecihlerinde yağmur ve soğukla birlikte "rüzgar" da zikredilmiştir. Hadisin zâhiri, bu üç şeyin geceleyin ruhsata medar olduğunu ifade etmektedir. İbnu Hacer, rüzgarın gündüzleyin de mazeret olacağına hiçbir rivâyette sarih bir delâlete rastlamadığını belirtir.
2- "Dikkat! namazı yerinizde kılın!" ilavesinin ezandan sonra söylendiği Buhârî'nin rivâyetinde sarihtir. Ancak bazı âlimler, bu cümlenin hayye ala's salât yerine söylenmiş olabileceğini ileri sürmüştür.
3- Rihâl "rahl"ın cem'idir. Menzil (bulunan yer) ma'nâsına gelir. Bu yer taştan, ağaçtan, yünden, topraktan, deve yününden, keçi kılından v.s. olabilir. Hepsine rahl denir.[187]

DÖRDÜNCÜ FASIL

İMAMIN VASFI

1- عن أبى مسعود البدرى رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال:]قال رَسُولُ اللّٰهِ #: يَؤُمُّ الْقَوْمَ أَقْرَؤُهُمْ لِكِتَابِ للّٰهِ تَعالى، فإنْ كَانُوا في الْقِرَاءَةِ سَوَاءً فأعْلَمُهُمْ بِالسُّنَّةِ فإنْ كَانُوا في السُّنَّةِ سَوَاءً فأقْدَمُهُمْ هِجْرَةً، فإنْ كَانُوا في الهِجْرَةِ سَوَاءً فأقْدَمُهُمْ سِنّاً، وَ يَؤُمُّ الرَّجُلُ الرَّجُلَ في بَيْتِهِ، وَ في سُلْطَانِهِ، وَ يَجْلِسُ عَلى تَكْرِمَتِهِ إلَّ بِأذْنِهِ[. أخرجه الخمسة إ البخارى.»التَّكْرِمَةُ« موضع جلوس الرجل الخاص من فراش أو سرير .

1. (2792)- Ebû Mes'ud El-Bedrî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Cemaate, Kitabullah'ı en iyi okuyan kimse imam olur. Eğer kırâatte (okumada) herkes eşitse, sünneti en iyi bilen; sünneti bilmede eşitseler, hicret etmede evvel olan; hicrette de eşitseler, yaşca büyük olan imam olur. Kişi misafir olduğu evin sahibine veya (emri altında çalıştığı) sultanına imamlık yapmasın, ev sahibinin baş köşesine izni olmadan da oturmasın"[188]

2- وعن أبى سعيد رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللّٰهِ #: إذَا كَانُوا ثَ ثَةً فَلْيَؤُمَّهُمْ أَحَدُهُمْ، وَأَحَقُّهُمْ بِا"مَامَةِ أَقْرَؤُهُمْ[. أخرجه مسلم والنسائى .

2. (2793)- Ebû Saîd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "(Namaz kılacaklar) üç kişi iseler içlerinden biri imam olsun. İmamlığa ehak olan akra' (Kur'ân-ı Kerîm'i daha iyi okur) olandır."[189]

AÇIKLAMA:
1- İmâmete ehak olanı, Resûlullah "akra'olan" diye tavsif eder. Bunu bazı âlimler "Kur'ân'ı güzel okuyan" diye anlarken, bazıları "hıfzı daha çok olan" diye anlamıştır. Herbirinin kendine has delili mevcuttur.
İmâmete ehak olanı beyan eden hadislerdeki bazı faklılıklar, mezhepleri bu meselede farklı hükümlere sevketmiştir. Hanefîlere göre bir cemaat içerisinde imamlığa elyak olanlar şöyle sıralanır:
* Sünneti en iyi bilenler.
* Kur'ân-ı Kerîm'i en iyi okuyanlar.
* En ziyade verâ ve takva sahibi olanlar.
* En yaşlı olanlar.

Bu hususlarda müsâvât halinde sırayla ahlâk üstünlüğü, yakışıklılık, nesebce, sesce, kılık kıyafetce güzellik esas alınır. Hepsinde eşitlik halinde kur'a çekilir. Ev sahibi veya vazifeli imam bu vasıflarda geri de olsa akdemdir.
Hadiste Kur'ân'ı en iyi okuyana öncelik verilmiş olmasına rağmen Hanefîlerin farklı hükmetmeleri, yorum farkından ileri gelir. Onlar sahâbe zamanında Kur'ân'ı en iyi bilenin, sünneti de en iyi bilen kimseler olduğunu gözönüne alarak, zamanla ortaya çıkan değişmeleri değerlendirmiş ve namaz sırasında vukûa gelecek bazı durumlarda tâkib edilecek yolu, sünneti iyi bilenlerin bulabileceğini düşünerek namazın daha sağlıklı olması mülahazasıyla "sünneti iyi bilen akdemdir" demişlerdir. Yine de Ebû Yusuf'tan bir rivâyete göre Kur'ân'ı daha iyi okuyan imamlığa elyaktır. Şâfiî ve Mâlikîlere göre

---

[187] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/121.
[188] Müslim, Mesâcid: 290, (673); Tirmizî, Salât: 174, (235); Edeb: 24 (2773); Ebû Dâvud, Salât: 61, (582, 583, 584); Nesâî, İmâmet: 3, 6, (2, 76-77); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/122.
[189] Müslim, Mesâcid: 289, (672); Nesâî, İmâmet: 5, (2, 77); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/122.

hükümdar veya onun nâibi, kendilerinden daha ehil olana rağmen imâmette takaddüm hakkına sahiptir, onların kıldırması mendubtur. Sonra vazifeli imam, ev sahibi gelir. Bunlar yoksa cemaat, en efdali seçer.
Fâsık veya bid'at sahibinin imâmeti tahrimen mekruhtur. İmam Muhammed ve İmam Mâlik'e göre hiç câiz değildir. Bid'at sahibi deyince Ehl-i Sünnet ve'l Cemaât itikadında olmayan fırak-ı dâlle denen sapık mezheplere mensup ehl-i kıble kimseler kastedilir. Bunlardan küfre götüren inanç sahiplerinin imamlığı hiç câiz olmaz.
Mezhepleri farklı olanlar, birbirlerine iktida edebilirler. Her mezheb sahibinin kendi mezhebinde bir imamın arkasında namaz kılması efdal ise de başka bir imama uymak, münferid kılmaktan efdaldir.[190]

3- وعن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال:]قالَ رَسُولُ اللّٰهِ #: لِيُؤَذِّنَ لَكُمْ خِيَارُكُمْ، وَلِيَؤُمَّكُمْ قُرَّاؤُكُمْ[. أخرجه أبو داود .

3. (2794)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizin için hayırlınız ezan okusun, kurrâ olanınız da imam olsun."[191]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadislerinde ezanın en salih kimse tarafından okunmasını emir buyurmaktadır. Zîra salih kişi, gözünü haramlardan sakınmada daha gayretlidir. Namazların vaktinde kılınma işi müezzinlere bağlıdır. Oruçların başlama ve bitme zamanları da onlara bağlıdır. Öyle ise müezzinlerin, vakitleri iyi bilen ve emin kimselerden olması gerekir.
2- İmâmete de kurrâ yani Kur'ân-ı Kerîm'i iyi bilenler elyaktır. Böyle kırâati iyi olan kimse namazla ilgili meseleleri bildi mi imâmet için efdal olur. Zîra namaz esnasında okunan zikirlerden en efdali, en uzunu, en zor olanı kırâattır. Hadis, iyi okuyana tekaddüm hakkı tanımakla Kelamullah'a tazim ifade etmiş, onun kırâatını güzel yapana imtiyaz tanımış olmaktadır. Resûlullah'ın hadislerinde geldiğine göre, Uhud şehidlerinin defninde de Kur'ân'ı iyi bilenleri takdîm etmiştir. Bu da onların her iki dünyada da efdaliyete sahip olduklarını ifade eder.[192]

4- وعن عمرو بن سلمة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال:]أَمَمْتُ قَوْمِى وَأَنَا ابنُ سِتٍّ أَوْ سَبْعِ سِنِينَ، وَكُنْتُ أَكْثَرَهُمْ قُرْآناً[. أخرجه البخارى، وأبو داود والنسائى .

4. (2795)- Amr İbnu Seleme (radıyallâhu anh) anlatıyor "Ben altı veya yedi yaşında iken kendi kavmime imamlık yaptım. O zaman ben, aralarında Kur'ân'ı en çok bilen kimseydim."[193]

AÇIKLAMA:

1- Burada adı geçen Amr İbnu Seleme'nin Buhârî'de gelen hikayesi uzuncadır. Şöyle anlatır: "Biz yolcuların uğrak yeri olan bir su başında oturuyorduk. Bize sıkça yolcular uğrardı. Gelenlere:
"İnsanlar nasıllar nelerle karşılaşıyorlar. Şu (adı kulağımıza gelen) adam da ne?" diye sorardık. Bize:
"O, kendisini Allah'ın gönderdiğini zannediyor, O'na şu şu vahiyler geldi" diyorlardı. Ben o kelamı derhal ezberliyordum. Bunlar hafızamda sanki yapışıp kalıyorlardı. Araplar, müslüman olmak izin Mekke'nin fethini bekliyorlardı. Diyorlardı ki:
"Onu kendi kavmiyle başbaşa bırakın. Eğer kavmine galebe çalarsa gerçekten sâdık bir peygamberdir."
Mekke fethedilince, her kabile müslüman olmakta acele etti. Babam da bizim kabilenin müslüman olmasını tâcil etti. (Resûlullah'ın yanına gidip) gelince:
"Vallahi hak olan Peygamber aleyhissalâtu vesselâm'ın yanından geliyorum. Dedi ki: "Şu vakitte şu namazı, şu vakitte şu namazı kılın! Namaz vakti girince biriniz ezan okusun. Kur'ân'ı en çok bileniniz de imam olsun!"

---

[190] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/122-123.
[191] Ebû Dâvud, Salât: 61, (590); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/123.
[192] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/124.
[193] Buhârî, Megâzî: 52; Ebû Dâvud, Salât: 61, (585-587); Nesâî, Ezan: 8, (2, 9-10); Kıble: 16, (2, 70). İmâmet: 11, (2, 80); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/124.

Bunun üzerine baktılar. Benden başka Kur'ân'ı daha çok bilen yoktu. Çünkü ben yolculardan (gelip geçtikçe sorup) öğrenmiştim. Beni öne geçirdiler, o sırada altı veya yedi yaşımda idim. Üzerimde (kısa) bir bürde vardı. Secdeye varınca toparlanıp kalıyordu. Mahallemizden bir kadın:
"İmamınızın kıçını bari bize karşı örtün" dedi. Bunun üzerine kumaş satın alıp bana (uzun) bir gömlek (kamîs) biçtiler. Bu gömlek kadar hiçbir şey beni sevindirmemişti."
Hadisin Ebû Dâvud'taki vechi mâna olarak aynı ise de bazı tâbirlerde farklılıklar mevcuttur. Bunlardan biri, akrâ kelimesini açıklayıcı mahiyette ve akrâ'ı "Kur'ân'ı çok bilen" diye anlayanlara hak verdirecek mahiyette
"Ben ezberi kavî bir çocuktum. Bu sûretle Kur'ân'dan çok şey ezberledim. Size akrâ' olanınız imamlık yapsın dedi. Ben, ezberlemiş olduklarım sebebiyle hepsinden akrâ' idim.."
Görüldüğü üzere burada "akrâ" "Kur'ân'ı en çok bilen" mânasında kullanılmaktadır.

2- Bu hadis, mümeyyiz olan çocukların imâmetini câiz görenlere delil olmuştur. Hasan Basrî, Şâfi'î,[194] İshak (rahimehullah) bu görüştedirler. Ancak İmam Mâlik, Atâ, Şa'bî, Evzâ'î ve Sevri'ye göre bu mekruhtur. Ahmed ve Ebû Hanîfe (rahimehumâllah)'den iki farklı rivâyet gelmiştir: Meşhur görüşe göre, bu nafilelerde caizdir, farzlarda değildir. Derler ki: "Bu rivâyet, çocuğun imametine hüccet olamaz. Çünkü, Amr bu işi Peygamberin emriyle yaptığını tasrih etmediği gibi O'nun tahrîrini de tasrîh etmiyor." Amr'ın büluğa ermemiş olmasına rağmen imametinden Resûlullah'ın haberdar olmaması ihtimaline: "Vahyin nüzûlü sırasında, hiçbir sahâbe'nin câiz olmayan bir fiiline takrir vâki olmamıştır" diye cevap verilmiştir.[195] Mevzu üzerine ulemânın bazı münâkaşası olmuştur. Bazı âlimler Amr ibnu Seleme'nin de babasıyla birlikte Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a kadar gelmiş olduğunu ileri sürmüştür. Teferruât konumuzun dışında kalır.[196]

5- وعن ابن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال:]لَمَّا قَدِمَ المُهَاجِرُونَ اٰوَّلُونَ فَنَزَلُوا مَوْضِعاً بِقُبَاءَ قَبْلَ مَقْدَمِ النّبيّ # كَانَ يَؤُمُّهُمْ سَالِمٌ مَوْلَى أبِى حُذَيْفَةَ، وَكَانَ أكْثَرَهُمْ قُرْآناً[. أخرجه البخارى، وأبو داود.

5. (2796)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "İlk muhacirler geldiği zaman, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) gelmezden önce, Kuba'da (Usbe adında) bir menzile indiler. Onlara Ebû Huzeyfe'nin âzadlısı Sâlim imamlık yapıyor idi. O, Kur'ân'ı ezbere bilmede herkesten ileriydi."[197]

AÇIKLAMA:

1- Buhârî'nin rivâyetinde, ilk gelen muhacirlerin Kuba'da Usbe denen bir yere indikleri tasrîh edilir, tercümede gösterdik.
2- Bazı rivâyetlerde, Huzeyfe'nin âzadlısı Sâlim'in imamlık yaptığı ve ilk muhacir grubun içerisinde Ebû Bekr, Ömer, Ebû Seleme, İbnu Abdi'l-Esed, Zeyd İbnu Hârise, Âmir İbnu Rebî'a (radıyallâhu anhüm)'nın da bulunduğu belirtilir. Bunlar Kureyş'in büyükleridir. Bu rivâyette Hz. Ebû Bekr'in de zikri müşkilat çıkarır. Çünkü, Sâlim'in imâmetinin Hz. Peygamber'in hicretinden önce olduğu söylenmiştir, halbuki Hz. Ebû Bekr, Resûlullah'la birlikte hicret etmiştir. Mamafih, Sâlim'in imâmetinin, O'nun gelmesinden sonra da devam etmiş olabileceğine dikkat çekilerek müşkil giderilmiştir.
3- Bu rivâyet kölenin imâm olabileceğini ifade eder. Zîra Sâlim, Huzeyfe adında Ensârî bir kadının (radıyallahu anhâ) âzadlısıdır. Burada belirtilen imâmeti sırasında henüz âzad edilmemiştir. Kur'ân'a olan hâkimiyet ve ihtisasıyla meşhur olan bu Sâlim, Hz. Ebû Bekr (radıyallâhu anhümâ) zamanında yalancı peygamberlerle savaş sırasında Yemâme'de şehîd edilecektir.
Sadedinde olduğumuz rivâyet Sâlim'in köle olmasına rağmen, imam oluşunun sebebini de açıklar: "O herkesten çok Kur'ân biliyordu."
İslâm âlimleri imamda aranması gereken vasıfları sayarken, kölenin de imam olabileceğini belirtir, yeter ki cehâlet galebe çalmasın. Gerekli malumata sahipse, köleliği imâmete mânî değildir, değilse mekruhtur. Âlimler imamet için İslâm, büluğ, akıl, erkeklik, kırâat ve özürlerden selâmetin şart olduğunu söylemişlerdir. Âmânın imâmetinde beis yoktur, ancak göreninki efdaldir.[198]

---

[194] Şâfi'î de cum'a namazını istisna tutar ve caiz görmez.
[195] Ashab nezdinde bu husus mühim bir prensip olmalıdır. Çünkü, Resûlullah'tan sonra azl'in cevazı münakaşa edildiği vakit, Ebu Sa'îd ve Câbir (radıyallahu anhümâ), "Biz azil yaparken Kur'an nâzil oluyordu, bizi yasaklayıcı bir vahiy gelmedi" diye istidlal ederek, "azl"in cevazına hükmetmişlerdir.
[196] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/124-125.
[197] Buhârî, Ezân: 54, Ahkâm: 25; Ebû Dâvud, Salât: 61, (588); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/126.
[198] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/126.

-6- وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها:]أَنَّهَا كَانَ يَؤُمُّهَا عَبْدُهَا ذَكْوَانُ مِنَ الْمُصْحَفِ[. أخرجه البخارى في ترجمة باب .

6. (2797)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)'nin anlattığına göre: "Kendisine kölesi Zekvân, Mushaf'ın yüzünden okuyarak imamlık yapıyordu."[199]

AÇIKLAMA:

1- Buhârî bu hadisi "Köle ve Âzadlının İmâmeti" adını verdiği bir bâbta senetsiz olarak kaydeder. Ancak rivâyeti, İbnu Ebî Dâvud Mesahif'inde, İbnu Ebî Şeybe, Şâfiî ve Abdurrezzak eserlerinde mevsul olarak kaydetmişlerdir.
2- Önceki rivâyette de açıkladığımız üzere cumhur, kölenin imâmetinin câiz olduğuna hükmetmiştir. Sadece İmâm Mâlik, kölenin hürlere normalde imamlık edemeyeceğini, ancak cemaat kırâati bilmez, sadece köle bilirse o zaman cuma dışında imam olabileceğini söylemiştir. Cumaya karşı çıkışı da onun köleye farz olmaması sebebiyledir.
3- Mushaf'tan okuyarak namaz kılmayı câiz görenler (İbnu Sîrîn, Hasan, Hakem, Atâ) bu hadisle amel ederler. Ancak, cumhur bunu amel-i kesîr kabul ederek caiz görmemiştir. Aynî şu açıklamayı sunar: "Hadisin zâhiri, Mushaf'ın yüzünden namaz sırasında kırâatı yürütmenin câiz olduğuna delâlet eder." İbnu Sîrîn, Hasan Basrî, el-Hakem ve Atâ böyle hükmetmiştir. Hz. Enes (radıyallâhu anh), namaz kılar, arkadaki bir köle onun için Mushaf'ı tutardı. Eğer bir âyette yanılacak olsa Mushaf'ı onun için açıverirdi. İmam Mâlik ramazandaki (terâvih) namazında bunun caiz olduğuna hükmetti. Nehâî, Saîd İbnu'l-Müseyyeb ve Şa'bî bunu mekruh addettiler. Bu aynı zamanda Hasan'dan yapılan bir rivâyettir. Der ki: "Hristiyanlar da böyle yapar." İbnu Hazm der ki: "Namazda, musalliye ister, imam olsun ister olmasın, hiçbir sûrette Mushaf'ın yüzünden kırâat câiz olmaz. Böyle bir şeyi âmmden yapsa namazı bozulur. İbnu'l-Müseyyeb, Hasan, Şa'bî, Ebû Abdirrahman es-Sülemî de böyle hükmetmiştir. Bu görüş İmam Azam'ın ve Şâfiî'nin de mezhepleridir."
Aynî, bahsi şöyle bağlar: "Derim ki: Namazda mushafın yüzünden kırâat, Ebû Hanîfe nezdinde namazı bozar, çünkü amel-i kesîrdir. Ebû Yusuf ve Muhammed'e göre câizdir, çünkü mushafa bakmak da ibadettir, ancak yine de mekruhtur, çünkü bu davranışta Ehl-i Kitab'a benzeme var. Şâfiî ve Ahmed (rahimehumâllah) de böyle hükmetmişlerdir. İmam Mâlik ve Ahmed'den gelen bir rivâyete göre onlar nazarında, bu sadece nafile namazlarda namazı bozmaz."[200]

-7- وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]اسْتَخْلَفَ رسولُ اللّهِ # ابنَ أُمِّ مَكْتُومٍ يَؤُمُّ النَّاسَ وَهُوَ أعْمى[. أخرجه أبو داود .

7. (2798)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), İbnu Ümmi Mektûm'u âmâ olduğu halde, halka imamlık etmesi için (sefere çıkarken) yerine halef tâyin etti."[201]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah, gazveye çıkarken mükerrer seferler, yerine Abdullah İbnu Ümmi Mektûm'u halef bırakmıştır, yani Mescid-i Nebevî'de imamlık yapmakla tavzif etmiştir.
2- Bu hadis, âmâların imâmetinde kerahet olmadığını gösterir. Gazâlî ve Ebû İshâk el-Mervezî gibi bazı âlimler, âmâ, görene nazaran daha çok huşû içinde olacağı için, onun imâmeti efdaldir demiştir. Ancak, diğer bazı âlimler de âmânın temizliğe gereken itinayı gösteremeyeceği, üzerine bulaşan necaseti göremeyeceği gerekçesiyle, gören kimsenin imâmetine efdal demiştir. Şâfiî hazretleri her ikisinin faziletli yönleri bulunduğu için aralarında fark görmemiş "ikisinin de imâmeti caizdir, faziletçe eşittirler" demiştir. Ancak "Görenin imâmeti efdaldir, çünkü Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), çoğunlukla gören kimseleri imam yapmıştır, gazveye çıkışlarda İbnu Ümmi Mektûm'u istihlaf etmiş olmalıdır" diyenler de olmuştur.[202]

---

[199] Buhârî, Ezan: 54, (Bâb başlığında (senetsiz) kaydetmiştir; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/126.
[200] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/126-127.
[201] Ebû Dâvud, Salât: 65, (595); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/127.
[202] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/127-128.

8- وعن جابر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه:]أَنَّ مُعَاذاً رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه كانَ يُصَلِّى مَعَ النّبِيّ # الْعِشَاءَ اŒخِرَةَ، ثُمَّ يَرْجِعُ إلى قَوْمِهِ فَيُصَلِّى بِهِمْ تِلْكَ الصَّـَةَ[. أخرجه الخمسة إ النسائى .

8. (2799)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Muaz (radıyallâhu anh), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile yatsıyı kılar, sonra kavmine döner, bu namazı onlara kıldırırdı"[203]

AÇIKLAMA:

Hattâbî der ki: "Bu rivâyette, farz namaz kılacak kimsenin nafile namaz kılana uyabileceğinin cevazı vardır. Zîra Hz. Muâz'ın Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte kıldığı namaz farz namazdı. Öyleyse kavmiyle birlikte kıldığı namaz nafile idi. Bu hadiste ayrıca, namazın iâdesini câiz kılan bir sebeb olduğu takdirde bir namazı aynı gün içerisinde iki kere iade etmenin caiz olduğuna da delil vardır"
Ulemâ, farz kılan kimsenin, nafile kılanın arkasında namazını kılıp kılamıyacağı hususunda ihtilâf etmiştir:
* İmam Âzam ve Ashâb-ı Re'y: "Eğer imam nâfile kılıyorsa, onun arkasında farz kılınmaz" diye hükmetmiştir. "Eğer derler, imâm farz kılıyorsa, arkasında nafile kılınabilir." Bunlar mukîm'in müsafir arkasında namaz kılmasını da câiz görürler.
* Şâfiî, Ahmed ve Evzâî hazretleri: "Farz namazını kılacak kimse nafile namaz kılana uyabilir. Bu câizdir" demiştir. Atâ ve Tâvus da aynı görüştedir.
*İmam Mâlik: "İmamla me'mûmun niyyetleri herhangi bir namazda ihtilaf ederse bu caiz olmaz, me'mûmun yeniden kılması gerekir." Zührî ve Rebî'a da bu görüştedir.
* "Nafile kılanın arkasında farza niyet edilemez" diyenler, sadedinde olduğumuz hadiste zikri geçen Hz. Muâz'ın Resûlullah'ın arkasında kıldığı namazın nafile, kavmine kıldırdığının da farz olduğunu söylerler. Ancak buna îtirazla denilmiştir ki: "Bu, fâsid bir iddiadır. Zîra Hz. Muâz'a en efdal namaz olan farza yetiştiği zaman bunu insanların en hayırlısı olan Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)'in arkasında kılmak varken terkederek oradaki büyük nasibini zâyî edip, ona bedel fazla değeri olmayan nafile ile yetinmesi muvafık düşmez. Bu te'vilin fâsidliğine, hadisi rivâyet eden râvinin: "Yatsıyı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile kılardı" sözü de delil olur. Çünkü "yatsı" farz namazdır. Nitekim Resûl-i Ekrem buyurmuştur ki: "Namaz başlayınca farzdan başkası kılınmaz." Öyleyse farz başladıktan sonra orada hazır olan Muâz (radıyallâhu anh)ın farzı terketmesi mümkün değildir. Muaz ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), hakkında "Sizin en fakîhiniz Muaz'"dır" diyerek, onu fıkhıyla, ilmiyle takdir etmiştir.
Şârihler Hz. Muâz'ın Resûlullah'la birlikte kıldığı namazın farz namaz olduğunu göstermek için Şâfiî, Tahâvî, Dârakutnî ve Abdurezzak tarafından rivâyet edilen aynı hadisin ziyâdeli bir vechini gösterirler. Hz. Câbir bu ziyadede şöyle der: "(Muâz'ın kavminde kıldığı) namaz, kendisi için nafile, kavmi için farzdı. İbnu Hacer: "Bu meselede en doğrusu bu ziyâdeyi esas almaktır" der.
Mevzu üzerine münâkaşa uzundur.[204]

9- وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال:]قال رسولُ اللّٰهِ #: ثَـَثَةٌ يَقْبَلُ اللّٰهُ تَعالى صَـَتَهُمْ، مَنْ تَقَدَّمَ قَوْماً وَهُمْ لَهُ كَارِهُونَ، وَرَجُلٌ أتَى الصَّـَةَ دِبَاراً: والدِّبَارُ أنْ يَأتِيهَا بَعْدَ أنْ تَفُوتَهُ، وَمنْ اعْتَبَدَ مُحَرَّرَهُ[. أخرجه أبو داود.»اعْتَبَدَ مُحَرَّرَهُ«: أى استرقه بعد أن حرره. أى أعتقه .

9. (2800)- İbnu Amr İbnu'l-Âs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Üç kişi vardır, Allah onların namazını kabul etmez:
1) Kendisini sevmeyen kimselere imam olan;
2) Namaza arkadan gelen, yani vakti çıktıktan sonra gelen;
3) Köleyi âzad ettikten sonra tekrar köle kılan"[205]

AÇIKLAMA:

[203] Buhârî, Ezân: 60, 63, 66, Edeb: 74; Müslim, Salât: 180, (465); Ebû Dâvud, Salât: 68, (599, 600) Tirmizî, Salât: 410, (583); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/128.
[204] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/128-129.
[205] Ebû Dâvud, Salât: 63, (593); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/129-130.

1- Hadisin ıtlakından, her ne sebeple olursa olsun, imam cemaat tarafından sevilmediği takdirde imâmette kalmamasını âmirdir. Ancak bazı âlimler, bu ıtlakı kayıtlayarak: "Dini bir sebebe binâen..." demişlerdir. Yâni halkın imama karşı nefreti onun dinî bir kusurundan ileri geliyorsa artık o kimsenin orada imamlığı câiz değildir. Halk, imamı dinî olmayan bir başka sebeple sevmiyor ise, imamlığa devam etmesinde bir beis yoktur. Ayrıca, sevmeyenlerin cemaatin çoğunluğunu teşkil etmesi gerekir, aksi takdirde, cemaat kalabalık ise üçbeş kişinin sevmemiş olmasına îtibar edilmez, çoğunluğun nefreti hesaba alınır ve dahi bu meselede dindarların sevip sevmemesi muteberdir, öbürlerinin değil" denmiştir.
Hattâbî der ki: "Burada, imâmete ehil olmadığı halde zorla onu ele geçiren kimseye halkın duyduğu nefret mevzubahis gibidir. Şayet imamlığa layık ise, ondan nefret edenin kınanması gerekir. İmamlık ettiği halk tarafından sevilmeyen bir kimse Hz. Ali'ye şikayet edilmişti. O'na: "Sen fiilinde yolsuzluk eden biri olmayı isteyen bir arsızsın" dedi ve işine iade etmedi." Tirmizî, bu hususta şu açıklamayı kaydeder: "İlim ehlinden bir grup, kişinin kendisini sevmeyen bir cemaate imam olmasını mekruh addetmiştir. Eğer imam haklı ise (zâlim değilse), günah, ona nefret edene terettüp eder."
2- Arkadan gelen diye tercüme ettiğimiz dibâr kelimesi dübür'den gelir. Dübür, arka geri ma'nâsına gelir. Dibâr, en-Nihâye'de belirtildiği üzere, bir şeyin vakitlerinin sonu ma'nâsına gelmektedir. Hadiste namazın sona erdiği vakti ifade ediyor: Hattâbî: "Kişinin bunu âdet haline getirmesi, herkes namazdan çıkarken namaza gelmesidir" diye açıklar. Ona göre, burada kaçırılandan maksad cemaattir. Ancak en-Nihâye'ye göre, vaktin çıkmasıdır.
3- Âzadlıktan sonra tekrar köle kılmakla ilgili olarak Hattâbî şu açıklamayı yapar: "Âzad edilmiş olanın tekrar köleleştirilmesi iki sûretle olur: Birine göre, köleyi âzad eder, ama bunu îlân etmeyip, gizler veya inkâr eder. Bu davranış, iki tarzın en kötüsüdür. İkincisi de şöyledir: Âzad ettikten sonra alıkoyar; âzadlı istemediği halde, kerhen hizmetlenir."[206]

10- وعن أبى أمَامة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللّهِ #: ثَـَثَةٌ تُجَاوِزُ صَـَتُهُمْ آذَانَهُمْ: الْعَبْدُ اŒبِقُ حَتَّى يَرْجِعَ، وَامْرَأَةٌ بَاتَتْ وَزَوْجُهَا، عَلَيْهَا سَاخِطٌ، وَإِمَامُ قَوْمٍ وَهُمْ لَهُ كَارِهُونَ[. أخرجه الترمذي.

10. (2801)- Ebû Ümâme (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Üç kişi vardır ki, onların namazları kulaklardan öte geçmez:
1) Dönünceye kadar, kaçan köle.
2) Geceyi, kocası kendisine dargın olarak geçiren kadın.
3) Kavminin nefret ettiği imam."[207]

AÇIKLAMA:

1- Namazların kulaklardan öte geçmemesi, tam bir kabulle kabul edilmeyeceğini veya salih ameller gibi Allah'a yüselmeyeceğini ifade eder. Türbüştî: "Kulak, yükselmede en aşağı seviyeyi ifade eder, bilhassa kulağın zikredilmesi, namazda kulağa gelen tilâvet ve duâların icrası sebebiyledir. Namazın, Allah'a makbûl olarak, icâbet görerek ulaşmayacağı ifade edilmiştir" der. İlâveten der ki: "Bu, Resûlullah'ın Kur'ân'ı okudukları halde gırtlaklarından öte geçmeyeceğini haber verdiği Hâricîlerin durumunu andırır. Hadiste kabul görmeme durumu, "kulakları geçmeme" ile ifade edilmiştir.
Suyûtî de: "Namaz semaya yükselmez" diye anlamış ve İbnu Mâce'de gelen İbnu Abbâs hadisiyle aynı mânâda bulmuştur: "Onların namazları başlarından bir karış yukarı yükselmez." Bu, kabul edilmemeden kinâyedir, nitekim Taberânî'de kaydedilen bir İbnu Abbâs rivâyetinde: "Allah onların hiçbir namazını kabul etmez" buyurulmuştur.
2- Kaçan köle câriye de olsa, erkek gibi aynı hükme tâbi olacağı belirtilmiştir.
3- Geceyi, kocasını darıltmış olarak geçiren kadınla ilgili vaîd, İslâm'ın karı koca arasını tanzim eden umumî bir prensibinin ifadesidir: "Erkek, nefsini taleb ettiği taktirde kadın buna icâbet etmelidir. Erkeğin kadın üzerindeki kaçınılmaz haklarından biri budur." Bir Buhârî hadisi aynen şöyle: "Erkek hanımını yatağa çağırdığı zaman, kadın gelmekten imtina ederse, sabaha kadar melekler lânet okur." Âyet-i Kerîme (meâlen): "İyi kadınlar itaatkâr olanlardır" (Nisâ 34) diyerek kadınlar hususunda umumî bir istikâmet çizmiştir. "Kocanın dargın sabahlaması"nın ana sebebi, âyetin irşâdı çerçevesinde aranabilir.[208]

---

[206] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/130.
[207] Tirmizî, Salât: 266, (360); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/131.
[208] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/131.

-11- وعن جابر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه:]كانَ مُعَاذُ بنُ جَبَلٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه يُصَلِّي مَعَ النَّبيِّ #، ثُمَّ يَأتِي فَيَؤُمُّ قَوْمَهُ، فَصَلَّى لَيْلَةً مَعَ النَّبيِّ # الْعِشَاءَ، ثُمَّ أتَى قَوْمَهُ فَأمَّهُمْ فَافْتَتَحَ بِسُورَةِ الْبَقَرَةِ،
فَانْحَرَفَ رَجُلٌ فَسَلّمَ ثُمَّ صَلَّى وَحْدَهُ وَانْصَرَفَ، فَقَالُوا لَهُ: أنَافَقْتَ يَا فُـَنُ؟ قالَ: َ واللّٰهِ، وَŒتِيَنَّ رَسولَ اللّٰهِ # فَ‘خْبِرَنَّهُ. فَأتَاهُ فقَالَ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ إنَّا أصْحَابُ نَوَاضِحَ نَعْمَلُ بِالنَّهَارِ، وَإنَّ مُعاذاً صَلَّى مَعَكَ الْعِشَاءَ ثُمَّ أتَانَا فَاسْتَفْتَحَ بِسُورَةِ الْبَقَرَةِ، فَأقْبَلَ رَسولُ اللّٰهِ # عَلى مُعاذٍ، قالَ: أفَتَّانٌ أنْتَ يَا مُعَاذُ اقْرَأ: وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا، وَالضُّحى، وَاللَّيْلِ إذَا يَغْشى، وسَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ ا‘عْلَى[. أخرجه الخمسة إ الترمذي.
»النَّاضِحُ«: البعير الذى يستقى عليه .

11. (2802)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Muâz İbnu Cebel (radıyallâhu anh) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte namaz kılar, sonra gelir, kavmine imamlık yapardı. Bir gece Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte yatsıyı kıldı. Sonra kavmine geldi ve onlara imamlık yaptı ve Bakara sûresiyle kırâate başladı. Bir adam cemaatten ayrılarak selam verdi. Namazını tek başına kılarak çekip gitti. Adama:
"Ey filan, nifak mı çıkarıyorsun?" dediler. Adam:
"Vallahi hayır, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gidip (Muâz'ın yaptığını) haber vereceğim." dedi. Yanına varıp:
"Ey Allah'ın Resûlü, biz sulama devesi besleyen insanlarız. Gündüz çalışırız. Muâz sizinle yatsıyı kıldı. Sonra bize gelip bakara sûresi ile namaz kıldırmaya başladı" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mu-âz'a yönelerek:
"Ey Muâz, sen fitneci misin? Veşşemsi ve duhâhâ'yı, Vedduhâ'yı, Velleyli izâ yağşa'yı, Sebbihi'sme Rabbike'l-a'lâ'yı oku" buyurdu."[209]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste, Hz. Muâz yatsı namazını geciktirdiği için cemaati terkeden bir sahâbînin hikayesini görmekteyiz. Rivâyetten anlaşıldığı üzere namazın gecikmesi iki ayrı sebeple katmerlenmektedir:
1) Hz Muâz yatsıyı Resûlullah'la kılıyor ve gecikmiş olarak kavmine gelip namaza başlatıyor.
2) Namaza Bakara gibi uzun bir sûre ile başlıyor. İmamı terkedip ayrı kılmaya sevkeden asıl husus da ikinci uzatma durumu. Ancak bunda birinci gecikmenin tesiri inkâr edilemez.
2- Bu hadis muhtelif vecihlerde rivâyet edilmiştir. Rivâyetler arasında noksan ziyade farklarından öte daha ciddî farklar da var. Bu sebeple âlimler, iki ayrı vak'anın mevzubahis olduğu üzerinde dururlar. Mesela sadedinde olduğumuz rivâyette, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a şikâyet edilen Hz. Muâz'dır. Halbuki Nesâi'nin rivâyetinde Hz. Muâz, namazı terkeden adamı şikâyet etmiştir ve Resûlullah, adamı çağırtarak niye böyle yaptın? diye sebeb sormuştur.
3- Bazı rivâyetlerde Resûlullah, Hz. Muâz'a: "Sen fitneci misin?"[210] diye üst üste üç kere sorar, bazılarında "Sen fitneci mi olmak istiyorsun?" bazılarında "Ey Muâz fitneci olma!" demiştir. Bir ziyadeye göre: "Halka namazı uzatma!" buyurmuştur. Dâvudî, fettân kelimesinin hadiste "muazzib" yani azab veren mânasında anlaşılabileceğine dikkat çeker. Çünkü, fitne kelimesi azab vermek mânasına da gelmektedir. Nitekim "...erkek ve kadın mü'minleri belaya atanlar" (Bürûc 10) âyetinde bu mânada kullanılmıştır. Yani namazı uzatmak sûretiyle cemaate azab verici olmak...
4- Burada fitneden maksad, namazı uzatma sebebiyle, namaza karşı kalblerde hâsıl edilecek hoşnutsuzluktur. Beyhakî'nin bir rivâyetinde Hz. Ömer (radıyallâhu anh) şöyle der: "Allah'ı, kullarına buğza sevketmeyin. (Şöyle ki) sizden biri imam olur, namazı halka uzatır, öyle ki onlara içinde bulundukları şeyi (namazı) nefret ettirir, (Allah da namazdan nefret edenlere buğzeder)."
5- Hadisten Çıkarılan Bazı Hükümler:
***** Önceki hadis (2799) gibi, bununla da farz kılacak olanın nafile kılana iktidâ edebileceğine istidlâl edilmiştir. Zîra bunda da Hz. Muâz'ın birincide Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile farza, ikincide de nafileye niyet ettiği görülmektedir. Bu mânayı önceki hadisin (2799) açıklamasında Arapça metnini de kaydettiğimiz Hz.

[209] Buhârî, Ezân: 60, 63, 66, 74; Müslim, Salât: 178, (465); Ebû Dâvud, Salât: 127, (790, 791, 793,); Nesâî, İmâmet: 39, 41 (2, 97-98); İftitâh: 63, 70, (2, 168, 172); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/132.
[210] Fitne kelimesinin taşıdığı manalar üzerinde kitabımızın Fitne Bölümü'nün umumi açıklama kısmında duracağız. (4759hadis).

Câbir'den gelen rivâyetteki: "(Muâz'ın kavminde kıldığı) namaz kendisi için nafile, kavmi için farzdı" ziyadesi de te'yid etmektedir.
* İmam, cemaatin durumunu gözönüne alarak namazı fazla uzatmamalıdır. Bazıları, "cemaatin rızası olursa uzatmak mekruh değildir" demiş ise de, imam, namaza katılacak herkesin rızasını bilemeyeceğinden, asıl olan tahfifdir. Yani, namazı kısa tutmak... Öyle ise uzun tutmanın kerâheti mutlaktır. Sadece durumu iyice bilinen, sonradan başkasının girme ihtimali olmayan yerlerdeki sınırlı cemaat için uzun tutmak (tatvîl) müstehab olabilir.
* Dünyevî işler sebebiyle duyulan ihtiyaç, namazın kısa tutulması için meşrû bir özürdür.
* Bir namazı, aynı gün içerisinde iki sefer kılmak caizdir.
* Bir özür sebebiyle me'mûm cemaatten çıkabilir, bu caizdir. Özürsüz çıkmada ihtilaf edilmiştir.
* Cemaatle namaz kılınan mescidde, özür halinde münferid namaz kılınabilir.
* Vukûa gelen menfî bir durum, tatlılıkla reddedilmelidir. Nitekim hadiste Resûlullah sual tarzında reddetmiştir. Buradan hareketle herkesin kendi durumuna uygun bir usulle ta'zir edilmesi (azarlanması) gerektiği, hoş olmayan şeyleri (mekruhât) ta'zirde yani kötüleyip yasaklamada sözle ve reddetmekle iktifa etmenin uygun olacağı söylenmiştir. Ta'ziri üç kere tekrar te'kid içindir. Mamafih bazı rivâyetler Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in, iyi anlaşılması için sözlerini üç kere tekrar ettiğini belirtir.
* Kendisinden zâhiren hata sâdır olan kimsenin özür dilemesine hadiste örnek var. Böyle zâhiren yasak olan bir şeyi -başkasınca görünmeyen bir sebeple mazur bile olsa- işleyen kimsenin, o şeyi yapmaktan diğerlerini caydırmak maksadıyla özür beyan etmesinin caiz olduğu da anlaşılmaktadır. Nitekim namazı terkeden sahâbî, haklı olduğu halde, Resûlullah'a gelerek sebebini açıklamıştır.
* Hadisten şu da anlaşılmaktadır: Söylenen bu "zâhiren hatalı" davranışı bir te'vile dayanarak yapan kınanmamalıdır. Zîra Resûlullah namazı terkedeni ayıplamamıştır.
* Cemaatten geri kalmak münafık alâmetidir.[211]

-12- وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال:]قالَ رَسولُ اللّٰهِ #: إذَا صَلّى أحَدُكُمْ لِلنَّاسِ فَلْيُخَفِّفْ، فإنَّ فِيهِمْ الضَّعِيفَ، والسَّقِيمَ، والمَرِيضَ، وذَا الحَاجَةِ وَإذَا صَلّى لِنَفْسِهِ فَلْيُطِلْ مَا شَاءَ[. أخرجه الستة .

12. (2803)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizden kim halka namaz kıldırırsa namazı hafif (kısa) tutsun. Zîra cemaatte zayıf, sakat hasta ve ihtiyaç sahibi vardır. Müstakil kılınca dilediği kadar uzatsın."[212]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, namazı kısa (hafif) tutma emrinin sadece imamları ilgilendirdiğini ifade etmekte ve bunun sebebini belirtmektedir. Bu sebep de teke ircâ edilmiş durumda: Cemaate katılanların durumu... Bu, farklı rivâyetlerde hastalık, fıtrî zayıflık, ihtiyaç (yolcudur, vakte bağlı âcil işi vardır vs.) ihtiyarlık, sakatlık, çocukluk, yaşlılık, hamilelik, emziklilik vs. Münferid için sınır konmamış. Ancakvaktin çıkmasına kadar kırâatı uzatanın durumu münâkaşa edilmiştir. Bazıları bu hadisin ıtlakından, ikinci vaktin girmesine kadar kırâatı uzatmanın cevazına istidlal etmiştir. Ancak Müslim'de gelen Ebû Katâde hadisindeki "...(memnû olan) tefrît, kişinin namazını ikinci vakit girinceye kadar te'hir etmesidir" ifadesine dayanılarak bu istidlal tenkid edilmiştir. İbnu Hacer el-Askalânî, "Namazda en mükemmeli elde etmek için uzatma sûretiyle mübâlağaya kaçmanın sağlayacağı maslahat, namazın vakti dışına çıkması mahzuruyla teâruz edecek olursa, takip edilmesi gereken evlâ yol mahzuru terketmektir" der.
2- Hadisin âmm olan ifadesinden, namazda gerek ta'dil-i erkanlarda ve gerekse iki secde aralarında fasılaya yer vermenin caiz olduğu istidlal edilmiştir.[213]

-13- وعن أنس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال:]قالَ رَسولُ اللّٰهِ #: إنِّى ‘دْخلُ في الصَّـَةِ، وَأنَا أُرِيدُ أنْ أُطِيلَهَا، فَأسْمَعُ بُكَاءَ الصَّبيِّ فَأتَجَوَّزُ في صَـَتِى لِمَا أعْلَمُ مِنْ وَجْدِ أُمِّهِ مِنْ بُكَائِهِ[. أخرجه الخمسة إ أبا داود. »الْوَجْدُ«: الحزن .

[211] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/132-134.
[212] Buhârî, Ezân: 62; Müslim, Salât: 186, (467); Muvatta, Cemâat: 13, (1, 134); Ebû Dâvud, Salât: 127, (794-795); Nesâî, İmâmet: 35, (2, 94); Tirmizî, Salât: 175, (236); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/134.
[213] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/134-135.

13. (2804)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ben, uzun tutmak arzusuyla namaza başlarım. (Namazı kıldırırken) bir çocuk ağlaması kulağıma gelir. Çocuğun ağlamasından annesinin duyacağı elemi bildiğim için namazı uzatmaktan vazgeçerim."[214]

AÇIKLAMA:

Bu hadisten ulemâ şu hükümleri çıkarmıştır:
* Çocukların mescide sokulması caizdir. Buna, "ses yakın evlerin birinden de gelmiş olabilir" diye itiraz da edilmiştir.
* Kadınlar, mesciddeki erkeklerle birlikte cemaate katılabilirler.
* Hadis, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın cemaate katılan büyük ve küçük, kadın ve erkek hepsinin durumunu gözönüne aldığını, hepsine şefkat duyduğunu gösterir.
* Resûlullah'ın çocuk sesi işitince ikinci rek'ati ne kadar kısalttığıyla ilgili açıklayıcı bir rivâyet İbnu Ebî Şeybe'de kaydedilmiştir: "Resûlullah birinci rekatte uzun bir sûre okumuştu, bir çocuğun ağladığını işitince ikinci rek'atte üç âyet okudu."
* Namazda müstehab olan bir şeyi yapmaya azmeden kimsenin, bu niyetine uyması vacib değildir. Sözgelimi ayakta nafile kılmak isteyen, başladıktan sonra oturarak tamamlayabilir.
* Rivâyette annenin zikri, ekseriyetin gözönüne alınmış olması sebebiyledir. Aynı mânaya giren başkaları için de tahfîf caizdir.
* İbnu Battâl der ki: "İmam, rükûda iken, namaza katılanları hissedecek olursa, onların o rek'ata yetişmeleri için rükûyu uzatması caizdir" diyenler bu hadisle istidlal etmiştir. "Ancak buna: "Hadiste tahfîf var, bu tatvîl'in (uzatma) zıddıdır, tahfîften tatvîl istidlal edilemez" diye itiraz etmiştir. "Ahmed, İshak ve Ebû Sevr, cemaate meşakkat vermeyecek kadar uzatmaya fetva vermişlerdir. Hattâbî: "Dünyevî bir maslahat için tahfîf caiz olursa dînî ihtiyaçlar için tatvîl (uzatma) daha çok caiz olur" diye hadisten delil çıkarmış: Kurtubî: "Buradaki tatvîlde, namazda matlub olmayan amelin ziyade kılınması var, halbuki tahfîf matlub bir durumdur" diye itiraz etmiştir.
Bu hususta değişik kaviller ileri sürülmüş ise de Şâfiî'nin yeni görüşü, Evzâî, Mâlik, Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'un görüşleri, sonradan gelenleri rek'ate yetişmesi için rükûyu uzatmanın kerâhetinde ittifak eder. Muhammed İbnu'l-Hasan: "Ben bunun şirk olmasından korkarım" demiştir.[215]

14- وعن ابن أبى أوفى رَضِيَ اللهُ عَنْهما قالَ:]كَانَ رَسولُ اللهِ # يَقُومُ في الرَّكْعَةِ الأُولَى مِنَ الظُّهْرِ حَتَّىَ يَسْمَعُ وَقْعُ قَدَمٍ[. أخرجه أبو داود .

14. (2805)- İbnu Ebî Evfâ (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğlenin birinci rek'atinin kıyâmını, kulağına ayak sesi gelmeyinceye kadar uzatırdı."[216]

AÇIKLAMA:

Daha önceki bahislerde geçtiği üzere cemaatin namaza yetişmesi için ilk rek'atleri uzatmak efdaldir.[217] Hatta bu sabah namazında vacibtir. Bu rivâyet Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, öğle namazında, sonradan katılanların ayak sesleri kesilinceye kadar kırâatı uzatarak herkesin katılmasına imkân sağlamak sûretiyle, bazılarının birinci rek'ate katılma sevabından mahrum kalmamalarına dikkat ettiğini gösterir.[218]

15- وله في أخرى عن سالم بن أبى النضر:]كانَ حِينَ تُقَامُ الصَّلَاةُ في المَسْجِدِ إذَا رَآهُمْ قَلِيً جَلَسَ، وَإذَا رَآهُمْ جَمَاعَةً صَلّى[.

[214] Buhârî, Ezân: 65; Müslim, Salât: 189, (469, 470), 196, (473); Tirmizî, Salât: 175, (237), 276, (376); Nesâî, İmâmet: 35, (2, 94-95); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/135.
[215] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/135-136.
[216] Ebû Dâvud, Salât: 129, (802); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/136.
[217] 2550numaralı hadise bakın.
[218] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/136.

15. (2806)- Yine Ebû Dâvud'un Sâlim İbnu Ebî'n-Nadr'dan bir rivâyetinde şöyle gelmiştir: "Mescidde namaz için ikâmet okununca, (Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) cemaati az görürse oturur, (bekler)di. Kalabalık görürse kıldırırdı."[219]

AÇIKLAMA:

1- Ebû'n-Nadr, Tâbiîdir, hadis mürseldir. Ancak aynı mânada Hz. Ali'den gelen bir başka rivâyet mevsuldür.
2- İkâmet okunmasından sonra Resûlullah'ın beklemesini, şârihler nâdiren vukûu bulan bir hadise olarak değerlendirirler.[220]

16- وعن المغيرة بن شعبة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال:]قالَ رَسولُ اللّٰهِ #: َ يُصَلِّى ا''مَامُ في مَوْضِعِهِ الَّذِى صَلّى فِيهِ المَكْتُوبَةَ حَتَّى يَتَحَوَّلَ[. أخرجه أبو داود.وله في أخرى عن أبى هريرة: »أيَعْجِزُ أَحَدُكُمْ أنْ يَتَقَدَّمَ أوْ يَتَأَخَّرَ عَنْ يَمِينِهِ أوْ عَنْ شِمَالِهِ[.

16. (2807)- Mugîre İbnu Şu'be (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İmam, farz kıldığı yeri değiştirmeden aynı yerde nafile namaz kılmamalıdır."[221]

AÇIKLAMA:

Hadis, imamın farz kıldırdıktan sonra yerini değiştirerek nafile kılmasını âmirdir. Bu hadis musallinin, namaz kıldığı yeri her seferinde değiştirerek nafileye başlamasının meşrûluğuna delildir. Bu hüküm, imam hakkında hadisin nassıyla sâbit iken, imama uyan ve münferid kılan hakkında Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'nin Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan yaptığı şu rivâyetle sabittir:
"Sizden biri, namazı kılınca biraz ilerlemeye veya geri çekilmeye ya da sağa sola kaymaya muktedir değil mi?" Bundan maksad, daha fazla yerde namaz kılmış olmaktır. Zîra Buhârî ve Bagavî'nin dedikleri gibi, secde mahalli, kılınan namaza şehadet edecektir. Nitekim âyet-i kerime "O gün arz bütün haberlerini söyler" (Zilzâl 4) yani üzerinde yapılanları anlatır buyurmaktadır. Ayrıca bazı âlimler: فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ (Duhân 29) âyetinin tefsirinde: "Mü'min ölünce, arzda namaz kıldığı yer, gökte de namazın yükseldiği kapı onun üzerine ağlar" açıklamasında bulunurlar. Bu sebeple, nafile kıldığı yeri değiştirerek farza intikal etmesi ve başladığı her bir nafile için bir başka yere intikal etmesi gerekir. İntikal etmezse, namazları bir sözle ayırması gerekir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), kişinin kıldığı namazları konuşuncaya veya namazdan çıkıncaya kadar birbirine eklemesini yasaklamıştır.[222]

17- وعن أم سلمة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها قالتْ:]كَانَ رَسولُ اللّٰهِ # إذَا سَلَّمَ يَمْكُثُ في مَكَانِهِ يَسِيراً، فنَرى واللّٰهُ أعْلَمُ أنَّ مُكْثَهُ لِكَىْ يَنْصَرِفَ النِّسَاءُ قَبْلَ أنْ يُدْرِكَهُنَّ الرِّجَالُ[. أخرجه البخارى، وأبو داود والنسائى .

17. (2808)- Ümmü Seleme (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) selam verince yerinde bir miktar kalırdı. Allah bilir ya, bizim görüşümüze göre O'nun kalışı, kadınların erkeklerden önce çıkmalarını sağlamak içindi."[223]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın farz namazı kılıp selam verince yerinde bir miktar kaldığını haber vermekten başka, bu kalışın sebebini de açıklamaktadır: Kadınların erkekler kalkmazdan önce çıkmasını sağlamak... Bu husus bir başka rivâyette daha açık gözükmektedir: "Kadınlar Resûlullah (aleyhissalâtu

---

[219] Ebû Dâvud, Salât: 46, (545); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/137.
[220] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/137.
[221] Ebû Dâvud, Salât: 73, (616); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/137.
[222] Hz. Muâviye dedi ki: "Cum'ayı kılınca konuşmadıkça veya çıkmadıkça başka namaz ekleme. Çünkü Resûlullah bize böyle emretti."; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/137-138.
[223] Buhârî, Ezân: 157, 152, 162, 164; Nesâî, Sehv: 77, (3, 67); Ebû Dâvud, Salât: 203, (1040); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/138.

vesselâm) zamanında farzı kılıp selam verince hemen kalkarlardı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ve onunla namaz kılan erkekler Allah'ın dilediğince yerlerinde sâbit kalırlardı. Resûlullah kalkınca erkekler de kalkardı." Bu kalkışın sebebi, önceki rivâyette görüldüğü üzere kadınların çıkmasına imkan tanımak içindi.

2- İbnu Hacer der ki: "Bu mevzuya giren hadislerin mecmuundan çıkan netice şudur: "İmam'ın muhtelif durumları var: Zîra, farzlardan bazıları var ki peşinden tetavvu namaz kılınır, bazıları var kılınmaz. Arkasından tetavvu kılınan farzdan çıkınca aradaki bekleme sırasında tetavvuya başlamadan önce me'sur zikirle meşgul olunur mu olunmaz mı münakaşa edilmiştir. Çoğunluk zikirle meşgul olunur" demiştir. Hanefîlere göre, zikir olmaz hemen tetavvuya başlanır. Ekseriyetini yani cumhurun delili (yukarıda dipnotta metnini kaydettiğimiz) Hz. Muâviye hadisidir. Bazı âlimler: "Farzla nafilenin arası sadece zikirle belirgin kılınamaz, yerinden sağa sola kımıldayıp meyletti mi bu kâfidir" demiştir. "Meyletmenin yeteceğine dair rivâyet yok" diyene şu cevap verilir: "Hz. Muâviyenin rivâyetinde "veya çıkarsın" ifadesi sabittir. Me'sur zikrin takdimi, sahih haberlerde "namazın arkasında" diye kayıtlanarak öncelik kazanmıştır. Bazı Hanbelîler, "namazın arkası" tabirinden muradın "selamdan öncesi" olduğunu zannetmiştir. Bu ذَهَبَ اَهْلُ الدُّثُورَ diye başlayan hadisin yardımıyla tenkid edilmiştir. Zîra o hadiste "Her namazın arkasından tesbih ederler" ifadesi mevcuttur. Bu da kesin olarak selamdan sonradır.

Arkasında nafile bulunmayan farz namaza gelince, imam ve cemaati namazdan sonra me'sur zikirle meşgul olur. Bunun için mekan tâyini yoktur. Dilerlerse dağılıp zikrederler, dilerlerse yerlerinde kalıp zikrederler. Bu sonuncu durumda, imamın cemaate ta'lim veya vaaz etme âdeti varsa tamam olarak cemaate yönelmesi müstehabtır. Me'sur zikre, başka bir ilavede bulunmayacaksa cemaate tam mı dönmeli, yoksa sağ tarafı cemaate, sol tarafı kıbleye gelecek şekilde yarım mı dönmeli ve dua etmeli? sorusu mevzubahistir. Şâfiîler çoğunlukla yarım dönmesi uygundur demiştir. Ancak bu müddet kısa ise, yüzünü kıbleden çevirmemesi de uygundur, çünkü duaya bu hal daha muvafıktır. Birinci hâl, dua ve zikrin uzun olması halinde hamledilir."[224]

18- وعن ثوبان رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال:]قالَ رَسولُ اللهِ #: ثَـَثٌ يَحِلُّ ،حَدٍ أنْ يَفْعَلَهُنَّ. يَؤُمُّ الرَّجُلُ قَوْماً فَيَخُصُّ نَفْسَهُ بِالدُّعَاءِ دُونَهُمْ، فإنْ فَعَلَ فَقَدْ خَانَهُمْ، وَ يَنْظُرُ في قَعْرِ بَيْتٍ قَبْلَ أنْ يَسْتَأذَنَ، فإنْ فَعَلَ فَقَدْ خَانَهُمْ، وَ يُصَلِّي وَهُوَ حَقَنٌ حَتَّى يَتَخَفَّفَ[. أخرجه أبو داود والترمذي.»الحَقَنُ«: الحاقن، وهو الذى يدافع بوله .

18. (2809)- Sevbân (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Üç şey vardır, onları yapmak kimseye helal olmaz: "Kişi bir kavme imamlık yapar, sonra da sadece kendisi için dua eder, cemaatini dua dışı bırakır; bunu yapan onlara ihânet eder. Kişi, izin almazdan önce bir evin içine bakamaz, bunu yapan ev halkına ihânet eder. Kişi küçük abdestine sıkışmış iken hafifleyinceye kadar namaz kılamaz."[225]

AÇIKLAMA:

Hadis üç mühim İslâmî edebi takrir etmektedir:

***** İmam dua ederken kendisi için değil, imamlık yaptığı cemaat için dua edecektir. Cemaat içinde de herhangi bir ayırım yapmayacaktır. Böylece hadis, imamın herkese karşı hayırhâh olması gerektiğini, kendisi için istediği hayırların hepsini cemaattekiler için de istemesi, kendisinin sakınmak istediği şerlerden cemaatini de sakındırmak talebinde bulunması gerektiği anlaşılmaktadır. Öyleyse imam cemaatinden bir kimse hakkında kötülük düşünmeme mecburiyetindedir; hadisin ıtlakından bu mâna çıkmaktadır.

***** Hadiste ikinci olarak, idrarına sıkışanın o halde namaza durmaması, sıkışıklığını gidererek namaza durması emrediliyor. Bu hadiste sadece idrar sıkışması mevzubahis edilmiş ise de, başka hadislerde büyük abdest sıkışması da mevzubahis edilmiştir. Öyleyse, bundan her iki sıkışmayı beraber anlayacağız. Bazan yel sıkışması da mevzubahis olabilir. Öyleyse bunlardan biri dikkatlerimizi dağıtacak, kalb huzurunu ve huşûsunu bozacak derecede sıkışma yaptı mı, helaya gitmeden, abdest tazelemeden namaza başlanmamalıdır. Ebû Dâvud'un bir başka rivâyeti her üçüne de şâmil daha âmm bir ifadeye sahiptir: "Birinizin helâya gitme ihtiyacı olur, namaza da durulursa, önce helâya gitsin."

***** Üçüncü husus: İnsanların mahremiyetine riâyeti takrir etmektedir. Vücudun bazı kısımları avret olduğu gibi, evler de avrettir, mahremdir, buna saygı gerekmektedir. İzinsiz kimsenin evine girilmemelidir. Beşeri hayatta bunun da mühim bir yeri olmalı ki, meseleye bizzat Cenâb-ı Hakk Kur'ân'da yer vermiştir "Ey îman edenler! Kendinizinkinden başka evlere izin almadan, seslenip sahibine selam vermeden girmeyiniz..." (Nûr 27).

---

[224] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/138-139.

[225] Ebû Dâvud, Tahâret: 43, (90); Tirmizî, Salât: 265, (357); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/139.

İsti'zân mevzuu 3366- 3372 numaraları hadislerde geniş olarak ele alınacaktır. Burada şimdiden iki hadis daha kaydedeceğiz: "Kim bir başkasının evine ıttılâ peyda ederken gözü çıkarılır da diyet için müracaat etmeye kalkarsa bilsin ki, hiçbir hak taleb etmeye hakkı yoktur." Hz. Peygamber, kendi evine pencereden izinsiz bakmış olan bir adama elindeki tarağı göstererek: "Bilseydim ki içeri bakıyordun, şu tarağı gözüne sokardım" der.[226]

BEŞİNCİ FASIL

ME'MUMLA (İMAMA UYAN) İLGİLİ HÜKÜMLER

SAFLARIN TERTİBİ, İKTİDANIN ŞARTLARI VE ME'MÛMUN ÂDABI HAKKINDA

-1- عن أبى مسعود البدرى رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال:]كانَ رَسُولُ اللّٰهِ # يَمْسَحُ مَنَاكِبَنَا في الصَّـَةِ يَقُولُ: اسْتَوُوا وَ َ تَخْتَلِفُوا فَتَخْتَلِفُ قُلُوبُكُمْ لِيَلِيَنِى مِنْكُمْ أُولُوا ا‘حْـَمِ وَالنُّهى، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ. قالَ: أبُو مَسْعُودٍ: فَأَنْتُمُ الْيَوْمَ أَشَدُّ اختِـَفاً[. أخرجه مسلم، وأبو داود والنسائى .

1. (2810)- Ebû Mes'ûd el-Bedrî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namazda omuzlarımıza eliyle dokunur ve:
"Düzgün olun, karışık durmayın, sonra kalblerinize de karışıklık ve ihtilaf girer. Hemen arkama, sizden akıl ve dirâyet sahibi olanlar dursun. Sonra tedricen bunları takibedenler, sonra da onları takıbedenler dursun" derdi."
Ebû Mes'ud ilave eder: "Bugün sizler ihtilafta çok ilerisiniz."[227]

AÇIKLAMA:

Dinimiz namazda safların düzgün olmasına çokca ehemmiyet vermiştir. Bu rivâyet Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namaza başlarken cemaati kontrol edip, eliyle uyarı ve düzeltmelerde bulunduğunu göstermektedir. Dahası, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) saflardaki karışıklığın kalplere de intikal edip, ihtilaflara sebep olacağına dikkat çekiyor; fikrî ve mânevî insicâmın, maddî intizam ve düzenden geçtiğine irşad buyuruyor. Tîbî der ki: "Hadis, kalbin âzâlara bağlı olduğunu, âzâlar karışıklığa düşünce kalplerin de karışacağını, karışan kalplerin fesada uğrayıp reis olması haysiyetiyle hepsini fesada sevkedeceğini ifade eder." Resûlullah bu maddî tertipde, riâyet edilmesi gereken içtimâî hiyerarşiyi de gösteriyor: Ön safa ve hemen imamın arkasına akılca, dirâyetce mevkice, itibarca ileri olanlar durmalıdır; buna tedrîcen diğer saflarda da riâyet edilmelidir.
Nevevî der ki: "Bu hadiste, efdal olanın daha az efdale takdimi görülmektedir. Çünkü onlar ikrâma (yani kıymet verilmeye, hürmet edilmeye) daha layıktırlar. Ayrıca, ola ki imam (zuhûr eden bir özrü sebebiyle) yerine birini getirme ihtiyacı duyar; bu durumda da efdal olan evlâdır. Ve keza imamın hata, unutma gibi hallerinde onu ikâz etme işini de efdal olan daha iyi yapar, gayrısı yapamaz..."
Başka rivâyetler de gözönüne alınınca, "büyük"lerin sadece namazlarda değil her çeşit içtimâî tezâhürlerde, cemiyet ve cemaatlerde "daima öne" alınmasının sünnet olduğu görülür. Resûlullah "Küçüklerimize merhamet, büyüklerimize hürmet etmeyen bizden değildir" buyurur. "Bereket büyüklerimizdedir." "Büyüğü büyükle" nevinden Efendimizin tavsiyesi çoktur.[228]

-2- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه:]أنَّ رَسولَ اللّٰهِ # قالَ: لِيَلِيَنِى مِنْكُمْ أُولُوا ا‘حْـَمِ وَالنُّهى، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، وَإِيَّاكُمْ وَهَيْشَاتِ ا‘سْوَاقِ[. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.»النُّهى«: العقول وا‘لباب.و »هَيْشَاتُ ا‘سْوَاقِ«: اختط، وكثرة اللفظ .

2. (2811)- İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

[226] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/139-140.
[227] Müslim, Salât: 122, (432); Nesâî, İmâmet: 26, (2, 90); Ebû Dâvud, Salât: 96, (674); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/141.
[228] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/141-142.

"Benim hemen arkama sizden akıl ve dirâyet sahipleri dursun. Sonra onları takip edenler, sonra onları takip edenler, sonra da onları takip edenler dursun. Çarşıların karışıklığından sakının."[229]

AÇIKLAMA:

1- Ahlâm ve nühâ aynı mânaya gelir, bu da akıllar demektir. Ancak bazı âlimler, ulu'l-Ahlâm'la büluğa erenlerin kastedildiğini, ulu'n-Nühâ ile de ukalâ yani akıllıların kastedildiğini söylemiştir. Dilimizde bunu, yerine göre aklı başında olanlar, yaşını başını alanlar gibi tabirlerle karşılamak mümkündür. Biz hadiste akıl ve dirâyet sahipleri diye çevirmeyi daha muvafık bulduk. Şüphesiz bununla ilimce, tecrübe, mevki ve makamca ve hatta yaşça daha ileri olanlar, kısaca müslümanlarca "büyük" addedilenler kastedilmektedir. Hemen belirtelim ki sırf yaşça büyüklük bu meselede mutlak bir öncelik sağlamaz. İlimce, yetkice, makamca önde olan yaşça küçük de olsa "büyük" sayılmıştır.
"Onu takip edenler den maksad, belirtilen vasıflarda akıl ve dirâyet sahiplerine yakın olanlar demektir.
Resûlullah bu derecelemenin ehemmiyetini takrir için "onu takip edenler" tabirini üç kere tekrar buyurmuştur. Yani büyüklük sıralamasına tedrîcen riâyet edilecektir.
2- Heyşâtu'l-evsâk, çarşıların kargaşası diye çevirdiğimiz bu tabirle Nevevî'ye göre, çarşılardaki düzensizlikler, bağırıp çağırmalar, münâkaşa ve ihtilaflar, fitneler, aldatmacalar vs. hepsi kastedilmiş olmaktadır. Bazı âlimler: "Bu tabirle, çarşıdaki ihtilât'ın yani büyükküçük, aklı başında olan-olmayan, kadın-erkek herkesin karışıklığı kastedilmiş, namazda böyle olunmaması irşad edilmiştir" demiştir. Gerçekten de ilk safları erkekler, arka safı çocuklar, en son kısmı da kadınlar tutar. Namazda bunların karışması mevzubahis olmaz. Erkekler de kendi aralarında akıl ve dirâyet sahipleri ve ondan sonra da tekrar üç mertebe zikredilen derecelenme içerisinde yerlerini alacaklardır. Şârih Tîbî, bu sakınma emrinde, "nefislerinizi namaz esnasında çarşıpazarın meseleleriyle meşgul etmekten koruyun. Zîra bu beni takib etmenize mâni olur" mânasını görmenin de câiz olduğunu söyler.[230]

3- وعن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال:]صَلَّيْتُ مَعَ النّبيّ # فَقُمْتُ عَنْ يَسَارِهِ فَأخذَ بِذُؤَابَتِى فَجَعَلَنِى عَنْ يَمِينِهِ[. أخرجه الستة .

3. (2812)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte (bir gece) namaz kıldım. Soluna duruvermiştim, perçemimden tutarak sağına koydu."[231]

AÇIKLAMA:

1- Bazı rivâyetlerde daha sarîh geldiği üzere, İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) bir gece teyzesi Meymûne'nin -ki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevceleridir- yanında geceler. Resûlullah mûtadı üzere gece kalkıp abdest alır ve namaza durur. Aynı odada misafir edilen çocuk İbnu Abbâs da kalkıp abdest alarak Resûlullah'a iktida eder. Ancak Efendimizin sol tarafında yer alır. Rivâyette görüldüğü üzere, perçeminden (bazı rivâyette "eli"nden, bazısında "başı"'ndan, "kulağı"ndan) tutup arkasından dolaştırarak sağ tarafına alır.
2- Rivâyet pek çok hüküm ihtiva etmektedir. Buhârî'de hadisin yirmiye yakın yerde tekerrür etmiş olması, hadisin ihtiva ettiği fıkhın çokluğunu göstermeye yeterlidir. Bazıları şöyle:
***** İmam cemaatle kıldırmaya niyet etmese de ona uymak mümkündür. Sonradan cemaate niyet edilebilir. Sadece Ahmed İbnu Hanbel bunu nafilede caiz görür, farzda görmez.
***** Me'mûm tekse imamın sağına, imama yakın ve hizasında bulunur. Âlimler, me'mûm imamın tam hizasında mı durmalı, yoksa az gerisinde mi durmalı? İhtilaf etmişlerdir. Bu rivâyette bu husus sarîh değilse de bazı vecihlerinden "tam hizası" hükmüne delil çıkarılmıştır. İbrahim Nehâî: "İmama uyan tek kişi, arkasına durur, rükûya gittikten sonra, kavuşursa sağına durur" demiştir. Nehâî'nin bu hükme "ikinci bir şahıs da gelebilir" düşüncesiyle gittiği tahmin edilmiştir.
***** Namazda iken imamın, sol tarafına duran kimseyi sağına alması, namazını bozan bir amel değildir, amel-i yesirdir.[232]

---

[229] Müslim, Salât: 123, (432); Ebû Dâvud, Salât: 96, (675); Tirmizî, Salât: 168, (228); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/142.
[230] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/142-143.
[231] Buhârî, Ezân: 57, 58, 59, 77, 79, İlm: 41, Vudû: 5, 36, Ezân: 161, Vitr 1, Amel fi's-Salât: 1, Tefsir Âl-i İmrân: 17, 18, 19, 20, Libâs: 71, Edeb: 118, Da'avât: 10, Tevhid: 27; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn: 181, (763); Muvatta, Salâtu'l-Leyl: 11, (1, 121, 122); Ebû Dâvud, Salât: 70, (610, 611); Tirmizî, Salât: 171, (232); Nesâî, İmâmet: 45, (2, 104); İbnu Mâce, İkâmetu's-Salât: 44, (973); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/143.
[232] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/143-144.

4- وعن علقمة والأسود أنهما قا: [اسْتَأْذَنَّا عَلى ابنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْه فأذِنَ لَنَا، ثُمَّ قَامَ فَصَلّى بَيْنِى وَبَيْنَهُ، ثُمَّ قالَ: هكَذَا رَأيْتُ رَسُولَ اللّهِ #، فَعَلَ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى .

4. (2813)- Alkame ve el-Esved dediler ki: "İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) un yanına girmek için kendisinden müsaade istedik. Bize izin verdi. Sonra kalkıp ikimizin arasında namaz kıldı. Sonra da: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın böyle yaptığını gördüm" dedi."[233]

AÇIKLAMA:

Hadisi Ebû Dâvud, üç kişi beraber namaz kılarsa ne şekilde durmaları gerektiğine dair başlık attığı bir bâbta kaydeder. Hadiste geçen فَصَلّى بَيْنِى وَبَيْنَهُ ibaresini ikimizin arasında namaz kıldı diye tercüme ettik. Daha açık mâna şudur: "İbnu Mes'ud, Alkame ile Esved'in arasına durarak namaz kılmıştır." Yani üçü de yan yana durmuş, İbnu Mes'ud ortada yer almıştır, öne geçmemiştir. İbnu Sîrîn bu şekilde duruşlarını yer darlığı ile izah etmiştir. Nevevî bu tarzın bütün imamlara aykırı düştüğünü söyler. Zîra der, sahâbe devrinden bu güne kadar, bütün fakihler, imamdan maada iki kişi cemaat olursa onların arkada saf yapacaklarını söylemiş, Alkame ve Esved'e bu görüşlerinde muhalefet etmiştir.
Hadisin Müslim'deki vechinde, Alkame ve Esved'in İbnu Mes'ud'a ittibâen rükûda avuçlarını üst üste koyarak uyluklarının arasına yerleştirip, kollarını da dizlerine yapıştırdıkları belirtilir. Ulemâ bu tarza da muhalefet etmiştir (2589 numarada geçti).[234]

5- وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قالَ رسُولُ اللّهِ #: خَيْرُ صُفُوفِ الرِّجَالِ أوَّلُهَا، وَشَرُّهَا آخِرُهَا، وَخَيْرُ صُفُوفِ النِّسَاءِ آخِرُهَا، وَشَرُّهَا أوَّلُهَا]. أخرجه الخمسة إ البخارى .

5. (2814)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Erkeklerin teşkil ettiği safların en hayırlısı birinci saftır. En kötüsü de en son saftır. Kadınların teşkil ettikleri safların en hayırlısı en son saftır, en kötüsü de en öndekidir."[235]

AÇIKLAMA:

1- Ön safın erkekler için hayırlı olması, imama yakınlığı ve kadınlara uzaklığı sebebiyledir. Üstelik ön safta olanlar camiye daha erken gelmiş olma durumundadırlar. Son safın kötülüğü, kadınlar safına yakınlığı ve imamdan uzaklığı sebebiyledir. Ayrıca burada yer alanların mescide daha geç gelme durumları vardır.
Nevevî meseleye şöyle bir vuzuh getirir: "Erkeklere ait ön saflar her hâl ü kârda her zaman en hayırlıdır, arka saflar da daima kötüdür. Fakat kadın safları hakkında durum böyle değildir. Onların ön safı, erkeklerle aynı yerde namaz kılma durumuna bağlıdır. Eğer onlar erkeklerden tamamen ayrı bir şekilde namaz kılıyorlarsa, onların safları da erkeklerin saflarının hükmüne tâbidir: Ön saf en hayırlı saftır, arka saf en kötü saftır."
2- Saflar için şerli veya kötü kelimelerinin kullanılması mecazidir, yani sevabca daha azdır demektir. Hakiki mânada şerli olması mevzubahis olamaz.[236]

6- وعن النعمان بن بشير رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [قالَ رَسُولُ اللهِ #: لَتُسَوُنَّ صُفُوفَكُمْ أوْ لَيُخَالِفَنَّ اللهَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ، أوْ قَالَ: وُجُوهِكُمْ]. أخرجه الخمسة .

6. (2815)- Nu'man İbnu Beşîr (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ya saflarınızı düzeltirsiniz ya da Allah kalplerinize muhalefet atar -veya yüzlerinize..." demişti."[237]

---

[233] Müslim, Mesâcid: 26, (534); Ebû Dâvud, Salât: 71; (613); Nesâî, Mesâcid: 27, (2, 49-50); İftitah: 90, (2, 183); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/144.
[234] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/144.
[235] Müslim, Salât: 132, (440); Ebû Dâvud, Salât: 98, (678); Tirmizî, Salât: 166, (224); Nesâî, İmâmet: 32, (2, 93); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/145.
[236] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/145.

AÇIKLAMA:

1- Safları tesviye etmek (düzeltmek)ten maksad, saf tutanların aynı şekilde düzgün durmalarıdır veya safda mevcut açıklıkları kapamaktır. Bu da omuzlar değecek şekilde sık durmakla olur. Bu husus 2817 numaralı hadiste biraz daha açıklanacak.
2- Hadiste ifade edilen vaîd (tehdid) hususunda ihtilaf edilmiştir. Bazı âlimler "Hadisi, zâhiri üzere anlamak gerekir, maksad yüzü ense tarafına koyarak veya buna benzer bir şekilde tabiî yaratılış yerinin değiştirilmesi yoluyla yüzün düzeltilmesidir" demiş ve başka bir hadis örnek verilmiştir: "İmamdan önce secdeden başını kaldıranların başlarını, Allah Kıyâmet günü eşek başına tahvil edecektir." Buradaki vaîdle önceki vaîd mahiyetce birbirine benzetilmiştir.
Burada dikkat çekilecek bir incelik, beyan edilen vaîdin, işlenen cinâyet cinsinden olmasıdır. Burada muhalefet mevcuttur. Bazı âlimler bu noktadan hareketle cemaatle kılınan namazda tesviyenin vacib olduğunu söylemiştir.
Hadisin zâhire hamlini te'yid eden bir rivâyet Ahmed İbnu Hanbel'de gelmiştir: "Ya safları düzeltirsiniz ya da yüzleriniz silinir (yok edilir)." Bu meseleye şu âyetten de delil getirerek hadis de zâhirin esas alınmasını söyleyen âlim olmuştur: "Yüzleri silip arkaya çevirerek enseler gibi dümdüz yapmadan.." (Nisâ 47).
Hadisi mecaza hamledenler de olmuştur. Nevevî der ki: "Hadisin mânası şudur: "Aranızda düşmanlık ve buğz ve kalplerinize ihtilaf konulur." Nitekim"falanın yüzü bana karşı değişti"deyince "Onun yüzünde, bana nefret zâhir oldu" anlaşılır. Zîra saflardaki muhalefetleri, zevâhirdeki muhalefeti ifade eder, zahirdeki ihtilaf da batında ihtilâflara sebep olur."
Nevevî, bu te'vili Ebû Dâvud ve başka kaynaklarda gelen şu rivâyetin te'yid ettiğini söyler: "Ya da Allah kalplerinize muhalefet atar."
Kurtubî de hadisi "İftiraka (ayrılığa) düşersiniz" diye anlamıştır.
Görüldüğü üzere her görüşün bir haklı yönü var. Birine doğru derken diğerini reddetmek mümkün değildir. İbnu Hacer'in belirtiltiği üzere "safta birinin diğerinden öne geçmesi, kibir zannı uyandırır, bu ise kalbi ifsad eder ve kopmaya dâvet çıkarır."[238]

-7- وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسولُ اللهِ #: سُوُّوا صُفُوفَكُمْ، فإنَّ تَسْوِيَةَ الصَّفِّ مِنْ تَـَمَامِ الصَّـَةِ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي .

7. (2816)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Saflarınızı düzgün kılın, zîra safların düzeltilmesi namazın kemalin(i sağlayan şartlar)dandır."[239]

-8- وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]قالَ رَسولُ اللهِ #: أقِيمُوا الصُّفُوفَ، وَحَاذُوا بَيْنَ المَنَاكِبِ، وَسُدُّوا الخَلَلَ، وَلِينُوا بأيْدِى إخْوَانِكُمْ، وَ تَذَرُوا فُرُجَاتِ الشَّيْطَانِ، وَمَنْ وَصَلَ صَفّاً وَصَلَهُ اللّهُ، وَمَنْ قَطَعَهُ قَطَعَهُ اللّهُ[. أخرجه أبو داود بطوله، والنسائِى من قوله: من وصل إلى آخره.»فُرُجَاتِ الشَّيْطَانِ«: هى الخلل التي تكون بين المصلين في الصفوف .

8. (2817)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Safları düz kılın, omuzları bir hizaya getirin, aradaki boşlukları kapatın, kardeşlerinizini (sizi düzeltmeye çalışan) ellerine arşı nezâketli olun. Arada şeytan gedikleri bırakmayın. Kim safa kavuşursa Allah ona kavuşur. Kim de saftan koparsa Allah da ondan kopar."[240]

AÇIKLAMA:

---

[237] Buhârî, Ezân: 71, Müslim, Salât: 127, (436); Ebû Dâvud, Salât: 94, (662, 663); Tirmizî,Salât: 167, (227); Nesâî, İmâmet: 25, (2, 89); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/145.
[238] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/145-146.
[239] Buhârî, Ezân: 132, 72, 74, 76; Müslim, Salât: 124, (433, 434); Ebû Dâvud, Salât: 94, (667-671); Nesâî, İmâmet: 27, 28, 30, (2, 91); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/146.
[240] Ebû Dâvud, Salât: 94, (666); Nesâî, İmâmet: 31, (2, 93); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/147.

1- Safların düz tutulmasından anlaşılan husus burada açıklık kazanıyor: Omuzlar bir hizada olacak, öne arkaya kaçan olmayacak, saftaki şahıslar arasında boşluk olmayacak yani kollar aşağı salınmış vaziyette durunca sağ ve soldaki kimselerin kollarına değecek.
2- Kardeşlerin ellerine yumuşak (veya nezâketli) davranmak demek, safı düzeltmek için, bizi ileri veya geri iten bir el olursa hemen itaat edip ileri veya geri kaymak demektir.
Bundan şu da anlaşılmıştır. Saf dolmuşken, arkadan gelen biri, safda boş yer bulamazsa, tek başına durmaması için ön saftan birini çekip, arkada iki kişilik bir saf teşkil eder. Bu, Peygamberimizin emridir. Öyleyse hadis demek istiyor ki: "Siz safta iken arkadan bir el sizi geri çekiyorsa ona hemen inkıyad edin, geride saf yapmak üzere arkaya çekilin, bu meselede zorluk çıkarmayın."
3- "Saffa kavuşursa" tâbiri, saftaki açıklığı sağa sola kaymak sûretiyle kapatırsa demektir. Saftan kopmak, saftaki açıklığı kapamamak veya öne, arkaya veya bir yana kayarak açıklık meydana gelmesine sebep olmaktır.
Âlimlerimiz safa kavuşmayı sadece açıklığı kapamak olarak anlamamış, safa girmek, safda hazır olmak, yer almak olarak da anlamıştır. Saftan kopmayı da yine safa gelmemek olarak anlamışlardır.
Allah'ın kavuşması veya kopması, rahmetiyle muamele etmesi veya rahmetini esirgemesidir (el-iyâzu billah).[241]

9- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]قال رَسُولُ اللهِ #: خِيَارُكُمْ أَلْيَنُكُمْ مَنَاكِبَ في الصَّـَةِ[. أخرجه أبو داود .

9. (2818)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizin en hayırlınız, namazda omuzları en yumuşak olandır."[242]

AÇIKLAMA:

Omuzu yumuşak olmak, safta iken birisi safı düzeltmek için sözle veya elini omuzuna koyarak müdahale edecek olsa gerekene hemen uymaktır. Hattâbî, bu tabiri şöyle anlamıştır: "Namazda sükûnet ve itmi'nânda olmak, sağa sola bakmayıp, omuzunu başkasının omuzuna sürtmemektir. Bir diğer vecih de şu olabilir: Gedikleri kapamak için yer darlığı sebebiyle safların arasına girmek isteyene mâni olmamak, bilakis bu gayesinde ona imkân tanımak, safların sağlamlaşması ve kalabalığın daha da sıklaşması için onu omuzuyla itmemek.."[243]

10- وعن وابصة بن معبد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]رَأى رَسُولُ اللهِ # رَجُـًا يُصَلِّى خَلْفَ الصَّفِّ وَحْدَهُ: فَأَمَرَهُ بإِعَادَةِ الصَّـَةِ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

10. (2819)- Vâbisa İbnu Ma'bed (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah bir adam gördü, safın gerisinde tek başına namaz kılıyordu. Ona namazını yeniden kılmayı emretti."[244]

AÇIKLAMA:

Safın arkasında tek başına namaz kılan me'mûmun durumu hakkında selef ihtilaf etmiştir. Bazıları: "Ne caizdir ne de sahihtir" demiştir. Böyle diyenler meyanında Nehâî, Hasan İbnu Sâlih, Ahmed, İshak, Hammâd, İbnu Ebî Leylâ, Vekî sayılabilir.
Bazıları da, bunu caiz görmüştür. Hasan Basrî, Evzâî, Mâlik, Şâfiî, Ashâbu'r-Rey bunlardandır.
"Caiz değil" diyenler, sadedinde olduğumuz hadise dayanırlar.
Keza Ahmed ve İbnu Mâce'nin tahric ettiği bir başka hadiste geçen şu ibare de bu görüşe delil kılınmıştır: "Namazına yönel, safın arkasında münferid namaz kılınmaz."
Safın gerisinde münferidin kılacağı namaza "sahihtir" diyenlerin delili, Ebû Dâvud'da, Ebû Bekre (radıyallâhu anh)'den yapılan bir rivâyettir. Orada Ebû Bekre mescide girdiği zaman Resûlullah'ın rükû yapmakta olduğunu, (rükuda yetişebilmek için) safa varmadan hemen rükûya vardığını, sonra durumu Resûlullah'a açınca, Aleyhissalâtu Vesselâm'ın: "Allah senin hırsını artırsın, artık iade etme.." dediğini görmekteyiz.
Âlimler, bu durumda verilen iade emrini, evla olana devamda mübâlağa için menduba hamletmişlerdir. İbnu Hacer der ki: "Ahmed ve başka bazısı bu iki hadisin arasını bir başka tarzda te'lif ettiler. Şöyle ki: "Ebû Bekre'nin hadisi âmm olan Vâbisa hadisini tahsis eder. Öyleyse, kim safın gerisinde münferid olarak namaza

---

[241] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/147.
[242] Ebû Dâvud, Salât: 94, (672); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/148.
[243] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/148.
[244] Ebû Dâvud, Salât: 100, (682); Tirmizî, Salât: 170, (230); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/148.

başlar sonra da rükû'dan kalkmazdan önce safa dahil olursa ona iade gerekmez, tıpkı Ebû Bekre hadisinde olduğu gibi... Aksi takdirde Vâbisa hadisinin âmm olan hükmü gereğince iade vacib olur."[245]

-11- وعن أبى سعيد رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]رَأى النّبىُّ # في أصْحَابِهِ تَأخُّراً فقَالَ: تقَدَّمُوا فَائْتَمُّوا بِى، وَلْيَأتَمَّ بِكُمْ مَنْ بَعْدَكُمْ. َ يَزَالُ قَوْمٌ يَتَأخَّرُونَ حَتَّى يُؤَخِّرَهُمُ اللّهُ[.

11. (2820)- Ebû Saîd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Ashâbında bir gerileme görmüştü:
"İlerleyin bana uyun. Sizden sonrakiler de size uysunlar. Bir kavm gerilemeye devam eder eder de Allah da onları geriletiverir" buyurdu."[246]

AÇIKLAMA:

"Sizden sonrakiler de size uysun" demek, beni göremeyecek olanlar sizden görüp size uysunlar demektir. Hadisten, imamı göremeyen cemaatin, gördükleri cemaate bakarak imama iktida edebileceği hükmü çıkarılmıştır. Şa'bî gibi bazıları cemaatin cemaate uymasını câiz görmüştür. Her saf, arkasındaki safın imamıdır. Bu görüşü çoğunluk reddeder. Hadis, imamdan geri kalmayı zemmetmektedir.
Hadisin sonunda ifade edilen "Allah'ın, gerileyenleri geriletmesi", onları cemaat feyzinden ve sevabından mahrum bırakması demektir.[247]

-12- وعن جابر بن سمرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللّهِ: أَ تَصُفُّونَ كَمَا تَصُفُّ المَلَئِكَةُ عِنْدَ رَبّهِمْ. قُلْنَا: وَكَيْفَ تَصُفُّ المَلَئِكَةُ؟ قالَ: يُتِمُّونَ الصُّفُوفَ المُقَدَّمَةَ، وَيَتَراصُّونَ في الصّفِّ[. أخرجهما مسلم وأبو داود والنسائى
»التراصُّ«: اجتماع وانتظام.قال الله تعالى: »كَأَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوصٌ«. أى متصل بعضه ببعض .

12. (2821)- Câbir İbnu Semüre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Meleklerin Rabbleri indinde saf tutmaları gibi siz de saf tutmaz mısınız?" Biz:
"Melekler nasıl saf tutarlar?" dedik.
"Onlar dedi, ön safları tamamlarlar ve safda muntazam dururlar."[248]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, meleklerin Cenâb-ı Hakk'a ibadetlerini yaparken veya Arş-ı Rahmân'ın çevresinde kıyam ederken saflar şeklinde durduklarını ifade etmekte ve saf şekillerini açıklamaktadır: Ön saflarda boşluk yok ve saflar düzgün.
2- Ön safların doluluğu demek, bir saf tam olarak dolmadan diğer bir saf başlatılmaz demektir.
3- Safın düzgün olması, arada boşluk bulunmaması, safta yer alanların birbirine değmesi demektir. يَتَرَاصُّونَ "birbirlerine değmek" mânasına gelir. Hadiste geçen bu kelime âyette de geçmektedir: كَأَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوصٌ"Şüphesiz ki Allah, kendi yolunda, birbirine kenetlenmiş (yekpâre ve müstahkem) bir

[245] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/148-149.
[246] Müslim, Salât 130, (438); Ebû Dâvud, Salât 98, (680); Nesâî, İmâmet 17, (2, 83); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/149.
[247] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/149.
[248] Müslim, Salât: 119, (430); Ebû Dâvud, Salât: 94, (661); Nesâî, İmâmet: 28, (2, 92); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/150.

bina gibi, saflar bağlayarak çarpışanları sever" (Saff 4). Marsûs birbirine değen, yekpâreleşen demektir; kenetlenme diye de ifade edilmiştir.[249]

13- وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسولُ اللهِ #: لَوْ تَعْلَمُونَ مَا في الصَّفِّ ا‘وَّلِ مَا كَانَتْ إَّ قُرْعَةً[. أخرجه مسلم .

13. (2822)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Eğer birinci safta ne olduğunu bilseydiniz, mutlaka kur'a çekilirdi."[250]

AÇIKLAMA:

Bazı âlimler, birinci saf'tan maksadın son safta bulunsa bile mescide ilk gelen olduğunu söylemiştir. İbnu Abdilberr: "İlk gelen, ön safta yer almasa bile sonradan gelip de zorla öne geçenden efdaldir" demişse de delilsiz iddiada bulunduğu söylenmiştir. Hadislerde geçen ilk saf ile imamı takip eden birinci saf kastedilmiştir. Bazı âlimler "imamı takip eden eksiği olmayan ilk tam saf kastedilmekte" demiştir. Şu halde esas olan birinci kaydettiğimizdir.
Âlimler ilk safa teşvikte şu maslahatları zikreder:
* Borçtan kurtulma yarışı vardır.
* Mescide erken girme vardır.
* İmama yakın olup onu dinleme, ondan öğrenme vardır.
* İmam takılırsa onu açma vardır.
* Önden geçenlerin vereceği rahatsızlıktan selamet vardır.
* Önünde olanı görmekten zihnin selamette kalması vardır.
* Secde mahallinin, öndekilerin vereceği bazı rahatsız edici şeylerden selameti vardır.
* Secde mahalli daha az çiğnendiği için daha pâktır.[251]

14- وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللهِ #: إِنَّمَا جُعِلَ ا‘مَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ، فإذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا، وَإذَا رَكَعَ فَارْكَعُوا، وَإذَا قَالَ سَمِعَ اللّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، فَقُولُوا: اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الحَمْدُ، وَإذَا صَلَّى قَائِماً فَصلُّوا قِيَاماً، وَإذَا صَلَّى قاعِداً فَصَلُّوا قُعُوداً أجْمَعُونَ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي .

14. (2823)- Yine Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İmam, kendisine uyulmak için meşrû kılınmıştır. Öyleyse o tekbir getirdi mi siz de tekbir getirin. Rükûya gidince siz de rükûya gidin." "Semi'allâhu limen hamideh" (Allah kendisine hamdedeni işitir) deyince "Allahümme Rabbenâ leke'lhamd" (Ey Rabbimiz hamdler sanadır) deyin. O ayakta namaz kılarsa siz de ayakta kılın, oturarak kılarsa siz de hepiniz oturarak namaz kılın."[252]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, namazda imama uyan kimsenin namazla ilgili hususlarda imamı takip etmesi gerektiğini beyan ediyor. Bu cümleden olarak:
* Tekbirlerde,
* Rükûlarda,
* Secdelerde,
* Kuûd ve ka'delerde,
* Selamlarda, imama uyulacaktır... Bunlar icra edilirken daima imam tâkip edilecek, bu sayılanlar daima imamın peşinden yapılacak ve imamdan önce yapılmamaya dikkat edilecektir. Çünkü "imam kendisine uyulmak için meşrû kılınmıştır." Bu fiilleri imamdan önce yapanları, Resûlullah'ın şiddetle tevbih edip azarladığını müteakiben kaydedeceğimiz iki hadiste (2824-2825) göreceğiz.

---

[249] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/150.
[250] Müslim, Salât: 131, (439); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/150.
[251] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/150-151.
[252] Buhârî, Ezân: 74, 82; Müslim, Salât: 86-89, (414-417); Ebû Dâvud, Salât: 69, (603, 604); Nesâî, İftitâh: 30, (2, 141-142); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/151.

***** Rükûdan kalkarken imam semi'allâhu limen hamideh deyince, cemaat aynı şeyi tekrar etmeyip, Rabbenâ ve leke'lhamd diyecektir.

2- Hadiste temas edilen mühim bir husus, imam herhangi bir mazeretle oturarak namaz kıldırdığı takdirde, cemaatin de oturarak namazını kılması meselesidir.

Bu mesele ulemâ arasında oldukça fazla münâkaşa edilmiştir. Çünkü bu mevzuya müteallik hadisler çoktur ve aralarında teâruz vardır. Bazı rivâyetler, Hz. Peygamber'in oturarak namaz kılarken, cemaatin de ayakta O'na uyduğunu ifade etmektedir. Sadedinde olduğumuz rivâyette olduğu üzere, bazı rivâyetler, imam hangi hal üzere kılıyorsa, cemaatin de o hal üzere uyması gerektiğini ifade etmektedir.

İmamların ihtilafı sadece rivâyet farklılığından ileri gelmez. Vak'aların ne zaman olduğu hususundaki mübhemlik de mevzubahistir. Ayrıca bazı rivâyetlerde diğerlerinde olmayan ziyade mevcuttur. Farklılıkların, mübhemliklerin sağladığı yorum ve değerlendirme imkânı, âlimleri ihtilaflı neticelere sevketmiştir.

İbnu Hacer'in kaydına göre Ashabtan bir kısmı, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın vefatından sonra oturduğu yerde namaz kıldırmış, cemaati ise ayakta kılmışlardır. Üseyd İbnu Hudayr, Hz. Câbir, Kays İbnu Kahd, Enes İbnu Mâlik (radıyallâhu anhüm) bunlardandır. İbnu Hibbân ve bazıları, ayakta kılan cemaatin oturarak kılan (özür sahibi) imama uyabilecekleri hususunda Ashabın icma ettiğini bile söylemiştir.

Rivâyetler arasındaki ihtilafı giderme hususunda âlimlerden bazıları, oturan imamın arkasında oturarak kılmayı emreden hadisin mensuh olduğunu söylemiş, bazıları da rivâyetleri cem'etmiştir. Cem'edenler, farklı hükümler ihtiva eden hadislerin farklı hallerle ilgili olarak vârid olduğuna dikkat çekerler, "her hadis ayrı bir durumla ilglidir" derler.

Buna göre, Hz. Peygamberin oturarak namaz kıldırma hadisesi, bir seferinde Efendimizin attan düşerek ayağının çıkmasına bağlıdır: Ebû Dâvud'da Hz. Câbir'in anlattığına göre, Efendimiz Medîne'de bir ata biner, ancak at, Aleyhissalâtu vesselâm'ı bir hurma kütüğünün üzerine atar ve ayağı çıkar. Müslim'in yine Câbir'den kaydettiği şu rivayet, mezkur hadise ile ilgili olmalıdır.: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) rahatsızlandı, biz de arkasında namaz kıldık. Efendimiz oturarak kılıyor. Ebû Bekir de O'nun tekbirlerini yüksek sesle tekrar ederek cemaate duyuruyordu. Bir ara (Resûlullah) bize baktı, kendisine ayakta uyduğumuzu gördü. Bunun üzerine oturmamızı işaret buyurdu. Biz de oturduk. Selam verince dedi ki:

"Siz nerdeyse İranlıların ve Bizanslıların işini yapayazdınız. Onların kralları otururken, kendileri ayakta dururlar. Sakın öyle yapmayın. İmamlarınıza uyun, onlar ayakta kılarlarsa siz de ayakta kılın, oturarak kılarlarsa siz de oturun."

Bazı âlimlere göre bu hadise vefatına yakın hastalandığı sırada oturarak namaz kıldırma hadisesi değildir. Resûlullah'ın vefatına yakın oturarak kıldırdığı namazla ilgili rivâyet, cemaatin Resûlullah'a ayakta iktida ettiğini, Resûlullah'ın da bu hali gördüğü halde "oturun!" diye müdahale etmediğini ve böylece oturarak kıldıran imamın arkasında ayakta namaz kılmayı takrir ettiğini belirtir. Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, İmam Şâfiî ve Evzâî gibi bir kısım âlimler bu rivâyetle öncekinin mensuh olduğuna hükmetmişlerdir. Velîd İbnu Müslim'in rivâyetine göre İmam Mâlik'in görüşü de budur.

Ahmed İbnu Hanbel, neshi inkar eder. Ona göre, her iki hadisin de ayrı bir tatbik yeri vardır, yani hadisler iki ayrı halle ilgilidir. O iki halde onlarla amel edilir. Şöyle ki:

1) Vazifeli imam, namazı şifası umulan bir hastalık sebebiyle oturarak kıldırmaya durmaya başlarsa, bu durumda cemaat de oturarak kılar.

2) Vazifeli imam, namaza ayakta başlarsa cemaatinde onun arkasında namazı ayakta kılmaları gerekir, imama oturarak kılmayı icab ettiren bir hal ârız olmuş olmamış farketmez; cemaat namazı başladığı gibi (ayakta) devam ettirir. Nitekim rivâyetler, Resûlullah'ın ölüm sırasında hastalanınca, bu şekilde yaptığını, cemaatin ayakta kıldığını gördüğü halde müdahale etmemesi, bunu takrir ettiğini gösterir. Efendimizin takriri, bu halde cemaate, oturmanın gerekmediğine delil olur. Nitekim Hz. Ebû Bekr cemaate namazı ayakta kıldırmaya başladı, onlar da önceki haldekine muhalif olarak ayakta devam ettiler. Zîra zikredildiği üzere, öncekinde Hz. Peygamber namaza oturarak başlamış, arkadakiler ayakta devam edince, bunu doğru bulmamıştı.

İbnu Hacer, Ahmed İbnu Hanbel'e bu görüşünde bazı Şâfiîlerin de iştirak ettiğini belirtir. İbnu Huzeyme, İbnu'l-Münzîr, İbnu Hibbân gibi.

Son olarak şunu da belirtelim: İmam Muhammed ve İmam Malık'in meşhur kavline göre, Resûlullah oturarak kılarken cemaatin ayakta uyması ümmete delil olamaz. Zîra bu, Efendimizin hasâisine girer. Onun için tanınan bir ruhsattır, hasâisten olan, başkasına delil olamaz. Bu görüşü Hz. Câbir'den mürsel olarak rivâyet edilen şu hadis de te'yîd eder: "Benden sonra kimse oturarak namaz kıldırmasın." Ancak ulemâ hadisin zayıf olduğuna dikkat çekmiştir.

DİKKAT: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, hastalığı sırasında Hz. Ebû Bekr'e uymasını esas alan bazı âlimler: "Vazifeli imam hastalığı sebebiyle cemaate oturarak namaz kıldırmaktansa, bir başkasını imâmete geçirmesi evladır" demiştir.[253]

---

[253] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/151-154.

15- وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسولُ اللهِ #: أمَّا يَخْشى أحَدُكُمْ إذَا رَفَعَ رَأسَهُ مِنْ رُكُوعٍ، أوْ سُجُودٍ قَبْلَ ا‘‘مَامِ أنْ يَجْعَلَ اللّهُ رَأسَهُ رَأسَ حِمَارٍ، أوْ صُورَتَهُ صُورَةَ حِمَارٍ[. أخرجه الخمسة .

15. (2824)- Yine Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizden biri, rükû ve secdede başını imamdan önce kaldırdığı zaman Cenâb-ı Hakk'ın, (Kıyâmet günü) başını, eşek başına veya sûretine çevire(rek dirilte)ceğinden korkmaz mı."[254]

16- وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]الَّذِى يَرفَعُ رَأسَهُ وَيَخْفِضُهُ قَبْلَ ا‘‘مَامِ إنَّما نَاصِيَتُهُ بِيَدِ شَيْطَانٍ[. أخرجه مالك .

16. (2825)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) şunu söylemiştir: "Başını imamdan önce kaldırıp indiren kimsenin alnı şeytanın elindedir.[255]

17- وعن البراء رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كُنَّا نُصَلِّى مَعَ النّبيِّ # فإذَا قَالَ سَمِعَ اللّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ لَمْ يَحْنِ أحَدٌ مِنَّا ظَهْرَهُ حَتّى يَضَعَ النّبىُّ # جَبْهَتَهُ عَلى ا‘رْضِ[. أخرجه الخمسة .

17. (2826)- Berâ (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte namaz kılarken, o "semi'allâhu limen hamideh" deyince, bizden kimse, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) alnını yere koyuncaya kadar, sırtını eğmezdi."[256]

AÇIKLAMA:

1- Son üç rivâyet imama uyan kimsenin imamdan önce hareket etmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Gerçi 2824 numaralı hadiste öncelikle rükû ve secdeden, başı imamdan önce kaldırmak mevzubahis edilmiş ise de 2825 numaralı hadiste imamdan önce secdeye gitmek de kaldırmaya dahil edilerek her ikisinden de zecr edilmiştir.
2- Başı imamdan önce kaldırmanın mesh gibi şiddetli bir ceza ile müeyyideye bağlanmasından, âlimler bu fiilin haram olduğunu istidlâl etmişlerdir. Nevevî buna dayanarak fiilin haram olduğunu söyler. Ancak cumhur böyle hareket eden musallinin günahkâr olduğuna ve fakat namazının yeterli olacağına, tekrar kılmak gerekmediğine hükmetmiştir. Yine de çoğunluk, böyle yapan kimsenin, başını geri koyup ne miktar erken kaldırmışsa bir o kadar imamdan sonra secdede kalması gerektiğini söyler. İbnu Ömer, "namaz bâtıl olur" kanaatindedir. Ehl-i zâhir ile Ahmed İbnu Hanbel (bir görüşünde) böyle hükmetmiştir.
3- Eşeğe benzetmenin hikmetini bazı âlimler şöyle izah ederler: "Burada meshle mânevî bir durum kastedilmiştir. Zira eşek aptallıkla mevsuftur. Bu mâna ile, namazın farzından ve imama uymaktan kendisine terettüp eden şeyleri bilmeyen câhil için istiâre edilmiştir." Esasen, imamdan önce başını kaldıranlar çok olmasına rağmen, başı eşek başına çevrilen görülmediği için, hadisi zâhiriyle değil bu şekilde mecaz mânada anlamak daha uygundur. Zaten hadiste, başın mutlaka değişeceğini, ifade eden bir delil mevcut değildir.
Bazı âlimler, hissî veya mânevi veya her iki meshin fiilen vukûunu muhtemel görmüştür.
Bazıları da hadisi zâhirine hamletmiş ve meshin vukûunu esas almıştır. Nitekim bazı hadîslerde, bu ümmette hasf ve mesh'in meydana geleceği mevzubahis edilmiştir.
4- Hadiste müsâbakanın (imamdan evvel rükû ve sücûd'a gitme) yasak olduğu da açık olarak anlaşılmakta ise de mukârene (beraberlik) hakkında bir sarâhat yoktur. Bazı âlimler bunun da yasağa dahil olması kanaatindedir.

---

[254] Buhârî, Ezân: 53; Müslim, Salât: 114, (427); Ebû Dâvud, Salât: 76, (623); Tirmizî, Salât: 409, (582); Nesâî, İmâmet: 38, (2, 96); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/154.
[255] Muvatta, Salât: 57,(1, 92); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/154.
[256] Buhârî, Ezân: 52, 91, 133; Müslim, Salât: 198, (474); Ebû Dâvud, Salât: 75, (620, 621, 622); Tirmizî, Salât: 208, (281); Nesâî, İmâmet: 38, (2, 96); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/154.

5- Sonuncu hadis (2826), imamla berâberliği (mukârene) yasaklamakta daha sarihtir. Bununla tuma'nînenin uzunca olmasına hükmedenler olmuştur. Hadiste, namaz sırasında, intikallerde imama uymak için ona bakmanın cevazı da mevcuttur.[257]

18- وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللّٰهِ #: مَنْ أدْرَكَ رَكْعَةً مِنْ الصَّـَةِ مَعَ ا‘‘مَامِ فَقَدْ أدْرَكَ الصَّـَةَ كُلَّهَا[. أخرجه الثثة وأبو داود .

18. (2827)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bir kimse, namazdan tek rek'ati imamla kılabilmişse, namazın tamamını beraber kılmış gibi olur."[258]

19- وفي أخرى ‘بى داود:]إذَا جِئْتُمْ إلى الصَّةِ وَنَحْنُ سُجُودٌ فَاسْجُدُوا وَ َ تَعُدُّوهَا شَيْئاً، وَمَنْ أدْرَكَ الرَّكْعَةَ فَقَدْ أدْرَكَ الصَّـَةَ[.

19. (2828)- Ebû Dâvud'un bir diğer rivâyetinde şöyle gelmiştir: "Siz namaza gelince biz secdede isek hemen secdeye katılın, fakat onu (rek'at veya başka) bir şey saymayın, tek rek'ate kavuşan namaza kavuşmuş sayılır."[259]

20- ولفظ مالك:]مَنْ أدْرَكَ الرَّكْعَةَ فَقَدْ أدْرَكَ السَّجْدَةَ، وَمَنْ فَاتَتْهُ قِرَاءَةُ أُمِّ الْقُرآنِ فَقَدْ فَاتَهُ خَيْرٌ كَثِيرٌ[.

20. (2829)- Muvatta'nın rivâyetinde şöyledir: "Rek'ate kavuşan secdeye kavuşur. Kim Fâtiha'ya yetişemezse, pek çok hayrı kaçırmış demektir."[260]

AÇIKLAMA:

Bu hadis 2391 ve 2392 numaralı hadislerde genişçe açıklanmıştır. Mühim olan iki noktayı özetleyeceğiz:
* İkindi namazında bir rek'ati, vakti içinde kılan, namazını vakti çıksa da tamamlar, bu namaz sahihtir, ulemâ bunda icma eder.
* Sabah namazı için de Eimme-i Selâse (Ahmed, Şâfiî, Mâlik) aynı şekilde hükmetmiş ise de Hanefîler güneşin doğması ile sabah namazının bâtıl olacağına hükmetmişlerdir.[261]

21- وعن علي ومعاذ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قا:]قال رسولُ اللّٰهِ # إذَا أتَى أحَدُكُمْ وَا‘‘مَامُ عَلى حَالٍ فَلْيَصْنَعْ كَ َمَا يَصْنَعُ ا‘‘مَامُ[. أخرجه الترمذي .

21. (2830)- Hz. Ali ve Hz. Mu'âz (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Siz mescide geldiğinizde (cemaatle namaza başlanmış ise), imam (kıyâm, rükû, secde, kuûd) hangi hâl üzere olursa olsun hemen uyun ve yapmakta olduğunu yapın."[262]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, cemaate uğrayan kimsenin hemen imama uymasını emreder. Avam, yanlış bir anlayışla imama kıyamda uymak için bekler. Halbuki bu hadis, böyle bir beklemeyi tecvîz etmiyor. İmam hangi hal üzere olursa olsun derhal uymayı emrediyor. Sözgelimi imama secde veya kuûd (oturma) halinde uymuş olsak, her ne kedar iki rivâyet önce, 2828 numarada kaydedilen hadîse göre, rükûyu kaçırdığı için bu secde ve kuûd rek'atten

[257] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/154-155.
[258] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/155.
[259] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/156.
[260] Buhârî, Mevâkîtu's-Salât: 29; Müslim, Mesâcid: 162, (607); Muvatta, Vukûtu's-Salât: 18, (1, 11); Ebû Dâvud, Salât: 156, (893); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/156.
[261] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/156.
[262] Tirmizî, Salât: 414, (591); Ebû Dâvud, Salât: 28, (506); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/156.

sayılmazsa da daha önce 2392 numaralı hadiste geçtiği üzere namazın bir secdesine bile yetişen kimse, cemaat sevabından nasibdâr olmaktadır. Öyle ise, imamı hangi hal üzere bulursa hemen uymak gereklidir.
2- Hadîsin arkasından Tirmizî, şu açıklamayı sunar: "Ehl-i ilim, amelde bunu esas almıştır. Derler ki: "Kişi gelince imam secdede ise, derhal secde etsin. Bu secde rek'at için kâfi değildir, çünkü rükûyu kaçırmıştır" İbnu'l-Mubârek imamla secdeyi tercih etmiştir. Bazı büyüklerden naklen demiştir ki: "(Bu secde rek'atten sayılmasa bile boşa yapılmış olmaz,) kişinin, başını o secdeden kaldırmazdan önce mağfiret olunması mümkündür."
3- Cumhur-u ulemâ, imamla kılınan kısmın rek'at sayılması için rükûda uymayı şart koşmuştur. Şu halde, rükûda yetişemeyip, secdede imama kavuşan bir kimse sevaba iştirak etse de o rek'ati kaçırmış sayılır, imam selam verdikten sonra kalkıp eksik kalan rekâtleri tamamlayacaktır.
4- Bazı âlimler, cumhura muhalif olarak, imamla kılınan kısmın rek'at sayılması için Fâtiha'yı kıyamda okuyacak kadar kıyamda durup, Fâtiha'yı okumayı şart koşmuştur. Bu görüşte olan Zâhirîlere ve İbnu Huzeyme'ye göre, bir kimse rükûya yetişse de, Fâtiha okuyacak kadar kıyama yetişemese o rek'ate yetişmiş sayılmaz. İmamın arkasında kırâatin vücûbuna hükmeden Şâfiî ulemâsından birçoğunun bu görüşte olduğu belirtilmiştir. Buhârî, el-Kırâatu Halfe'l-İmâm adlı kitabında bu şartları zikretmiş ve onların delil ittihaz ettikleri şu rivâyeti de kaydetmiştir: "Kim rükûda imama kavuşursa hemen rükûya giderek imama uysun, ancak sonra o rek'atı iâde etsin." İbnu Hacer, Ebû Hüreyre tarafından bu rivâyetin mevkuf olduğunu, merfû olmadığını belirtir. İbnu Hacer'e göre, bu görüşte olanlar öncelikle: "Fatiha'yı okumayanın namazı yoktur" hadisi ile "İmama yetiştiğinizi kılın kaçırdığınız kısmı tamamlayın" gibi daha sarîh ve sahih merfû hadisleri amellerine esas almışlardır.
Rek'atin sayılması için rükûya yetişmeyi kâfi gören cumhur, delil olarak Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) tarafından rivâyet edilen şu hadîse dayanır: "Kim cuma günü, namazın son rek'atinin rükûsuna yetişirse, (imam selam verince) bir rek'at daha ilave etsin."[263]

22- وعن همام بن الحارث:]أَنَّ حُذَيْفَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْه أُمَّ النَّاسَ بالمَدَائِنِ عَلى دُكَّانٍ، فأَخَذَ أَبُو مَسْعُودٍ بَقَمِيصِهِ فَجَبَذَهُ. فَلَمَّا فَرَغَ مِنْ صَلَاتِهِ قَالَ: أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّهُمْ كَانُوا يُنْهَوْنَ عَنْ ذلِكَ؟ قَالَ: بَلى. قَدْ ذَكَرْتُ حِينَ مَدَدْتَنِى[. أخرجه أبو داود .

22. (2831)- Hemmâm İbnu'l-Hâris anlatıyor: "Huzeyfe (radıyallâhu anh) Medâin şehrinde yüksekçe bir yerde durarak cemaate imam olmuştu. Ebû Mes'ud kamîsinden tutarak onu çekti. Namazdan çıkınca, Ebû Mes'ud:
"İnsanların bundan men edildiklerini bilmiyor musun?" dedi. Öbürü:
"Evet, ancak siz beni (gömleğimden tutup) çekince hatırladım!" dedi."[264]

AÇIKLAMA:

Burada, imamın cemaatten daha yüksek bir yerde durarak namaz kıldırmasıyla ilgili nehy mevzubahistir. Hadiste geçen dükkân, dilimizdeki dükkân değildir. Bugün bu kelimeyi ticaret yapılan yer, ticâretevi mânasında kullanırız. Hadiste, oturmak için yapılan yüksekçe yer kastedilmektedir. Biz bunu divan, sedir gibi kelimelerle karşılamıyoruz, çünkü bunlar ev içi malzemesidir, müteharriktir. Dükkân, sâbittir. Belki peyke ile karşılamak mümkündür.
Ebû Dâvud'un aynı bâbta kaydettiği ikinci bir hadis, imamın cemaatten daha yüksek bir yerde durmasını yasaklamada daha vâzıhtır. Aynen şöyle: "Ammâr İbnu Yâsir (radıyallâhu anh), Medâin şehrinde halka namaz kıldırmak üzere öne geçip bir "dükkân"ın üzerine çıktı. Halk kendisinden aşağıda kalıyordu. Huzeyfe (radıyallâhu anh) hemen öne ilerleyerek Ammâr'ın elinden tuttu. Ammâr da ona uydu. Huzeyfe onu dükkandan aşağı indirdi.
Ammâr namazdan çıkınca Huzeyfe ona:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Bir kimse halka imamlık yapınca, halktan daha yüksek bir yerde durmasın" dediğini duymadın mı?" diye sordu. Ammâr:
"Bu sebepledir ki elimden tutup çekince sana uyarak aşağı indim!" cevabını verdi."
Neylü'l-Evtâr'da denir ki: "Mescidde veya başka yerde olsun, imamın cemaatten daha yüksek bir yerde durarak namaz kıldırması yasaklanmıştır. Burası ister insan boyunda ister daha alçak, ister daha yüksek olsun, birdir. Çünkü hadiste yüksekliğin miktarı belirtilmeden yasak vârid olmuştur." Resûlullah'ın minberüzerinde namaz kılmış olmasına gelince, bu hususu izâh sadedinde, "öğretmek maksadıyla" denmiştir. Müteakip hadiste görüleceği üzere yeni yapılan minberin üstünde namaza duran Efendimiz, namaz bitince yaptığı açıklamada "Namazımı bilmeniz için böyle yaptım" demiştir. Bu hadisten halka öğretmek gayesi güdüldüğü zaman imamın

[263] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/156-157.
[264] Ebû Dâvud, Salât: 67, (597); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/158.

yüksekçe bir yerde namaz kılabileceğine cevaz da bulunmuştur. İbnu Dakîku'l-Îd: "Kim öğretme maksadı olmaksızın imamın yüksek yerde namaz kılabileceğine, bu sünnetten delil bulmaya kalkarsa yanlış iş yapmış olur" der ve bu istidlaldeki yanlışlığın mahiyetini açıklar.
Son olarak şunu belirtelim, İbnu Hacer'in de dikkat çektiği üzere, imamla cemaatin alçaklıkyükseklik bakımından farklı yerlerde durmaları câiz görülmüştür. İmam ve cemaatin aynı seviyede durmaları esas olmakla birlikte bir arşın miktarına kadar alçak veya yüksek bir yerde durulmasına maalkerâhe cevaz verilmiştir. Eğer imamın bulunduğu yükseklikte birkaç kişi cemaate dahil olursa kerahet kalmaz.[265]

-23- وعن أبى حازم بن دينار:]أَنَّ نَفَراً جَاءُوا إلى سَهْلِ بنِ سعْدٍ يَتَمَارُونَ في المنْبَرِ مِنْ أيِّ عُودٍ هُوَ؟ فقَالَ: أمَا وَاللهِ إنِّى ٔعْرَفُ مِنْ أيِّ عُودٍ هُوَ؛ وَمَنْ عَمَلَهُ، وَأىَّ يَوْمٍ جَلَسَ عَلَيْهِ. أرْسَلَ رسولُ اللهِ # إلى فُـَنةٍ امْرَأةٍ مِنَ ا‘نْصَارِ أنْ مُرِى غُـَمكِ النَّجَّارَ أنْ يَعْمَلَ لِى أعْوَاداً أُكَلِّمُ النَّاسَ عَلَيْهَا فَعَمِلَ هذِهِ الثَّـَثَ الدَّرَجاتِ. ثُمَّ أمَرَ بِهَا رَسولُ اللهِ # أنْ تُوَضَع هذا المَوْضِعَ: فَهِىَ مِنْ طَرْفَاء الْغَابَةِ. فقَامَ عَلَيْهِ # فَكَبَّرَ وَكَبَّرَ النَّاسُ وَرَاءَهُ وَهُوَ عَلى المِنْبَرِ ثُمَّ رَكَعَ فَنَزَلَ الْقَهْقَرَى حَتّى سَجَدَ في أصْلِ المِنْبَرِ، ثُمَّ فَرَغَ مِنْ صَـَتِهِ، ثُمَّ أقْبَلَ عَلى النَّاسِ فقَالَ: إنَّمَا صَنَعْتُ هذَا لِتَأتَمُّوا بِى وَلِتَعْلَمُوا صَـَتِى[. أخرجه الخمسة إ الترمذي .

23. (2832)- Ebû Hâzım İbnu Dînâr (rahimehullah) anlatıyor: "Sehl İbnu Sa'd'a bir grup insan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in minberinin hangi ağaçtan yapıldığı hususunda münâkaşa etmek üzere geldiler. Sehl:
"Ben onun hangi ağaçtan yapıldığını, kimin yaptığını, Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hangi gün üzerine oturduğunu biliyorum!" dedi ve açıkladı:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ensârdan falanca kadına bir adam gönderdi: "Marangoz kölene söyle, bana ahşaptan münasib bir şey yapsın da üzerine çıkıp halka hitabette bulunayım"' dedi. Köle de O'na şu üç basamaklı şeyi imâl ediverdi. Sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bunun şu yere konmasını emretti. Mezkur minber, el-Gâbe'nin ılgın ağacından yapılmıştır.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) minberin üzerine çıkıp namaza durdu ve tekbir getirdi, cemaat de O'nunla birlikte arkasından tekbir getirdi. Sonra rükûya gitti, sonra geri geri gelerek minberden indi ve minberin dibinde secde yaptı,sonra namazdan çıktı, sonra halka yöneldi ve:
"Ben bunu, bana uymanız ve namazımı bilmeniz için yaptım" buyurdu.[266]

AÇIKLAMA:

1- Sadedinde olduğumuz hadis, birçok fıkhı ihtiva etmektedir:
* Herşeyden öce, duyulan ihtiyaç üzerine yeni bir teknik ortaya koyma örneği var: Hadisin başka vecihlerinde tasrîh edildiği üzere cemaatin artması üzerine arka kısımda kalan cemaat Resûlullah'ı yeterince işitemez hale gelir. Rivâyetler bazılarının Resûlullah'ı işitemeden geri döndüğünü belirtir. Hülasa değişen şartlar karşısında bazı rivâyetlerde halkın talebi üzerine, bazı rivâyetlerde Resûlullah'ın şahsen ihtiyaç duyması üzerine minber inşası işi konuşulur, tezekkür edilir. Neticede Aleyhissalâtu Vesselâm, herkesin görme ve işitmesine imkan tanıyacak bir yükseklikte konuşma çaresini minber inşasında bularak, bunun yapılmasına karar ve emir verir.
* Fen ve teknik gayr-ı müslimden alınabilir. Zîra hadiste görüldüğü üzere, minberi yapan usta, bir kadının kölesidir. Başka rivâyetlerde hıristiyan ve hatta Suriye menşe'li olduğu belirtilir.
* Örf, âdet ve mahallî görgüye uymayan bir şey yapan kimse, bunun sebep ve hikmetini etrafındakilere açıklamalıdır.
* Halife, imam veya bir başkası olsun, her hatibin, halka minberden hitabetmesi câizdir, meşrûdur.
* İmam, namazdaki fiilleri halka öğretmeyi de niyet ederse bu câizdir.
* Namazda amel-i yesîr câizdir. Resûlullah'ın arka arka yürüyerek minberden inmesi amel-i yesîr (az iş)dir, namazı bozmaz.
* İmamın yüksekte durması câizdir.
* Cemaate daha iyi görme ve işitme imkânı sağlayacağı için imamın minber edinmesi müstehabtır.
* Şükür veya teberrük her ne maksadla olursa olsun, yeni bir şeyin açılışını namazla yapmak müstehabdır.

[265] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/158-159.
[266] Buhârî, Salât: 64, 18, Cuma: 36, İ'tikaf: 32, Hibe: 3; Müslim, Mesâcid: 44, (544), Ebû Dâvud, Salât: 221, (1080); Nesâî, Mesâcid: 45, (2, 57-59); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/159-160.

2- el-Gâbe, kelime olarak "orman" demek ise de rivâyette bir ormanın adıdır. Medîne'nin dışında Şam yolu üzerinde bir ormanın adıdır. Bazı rivâyetler bu ormanın, cahiliye devrinden bir koruluk halinde intikal ettiğini, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın emri üzerine buraya ağaçlar dikilerek sıklaştırılıp orman haline getirildiğini ve Resûlullah'ın ayrıca: "Kim buradan bir ağaç keserse yerine bir ağaç diksin" emrini vererek ormanlardan istifade usulünü vazettiğini belirtir.[267]

3- Minberi inşa eden ustanın şahsiyeti, üzerinde ayrıca durulmaya değer bir noktadır. Zîra, onun hüviyeti çeşitli rivâyetlere göre farklıdır. Buhârî'nin Hz. Câbir (radıyallâhu anh)'den kaydettiği bir rivâyete göre Medîneli bir kadının, mesleği marangozluk olan Rûmî bir kölesidir. İbnu Sa'd'ın bir rivâyetinde Abbâs İbnu Abdulmuttalib'in Kilab isminde bir kölesidir. Abd İbnu Humeyd'in Müsned'inde geçen bir rivâyette ise, İbrahim isminde bir zattır. Hülasa en kavî rivâyet olan Buhârî'nin rivâyeti, sarih olarak mimarın Rûmî olduğunu ifade etmekten başka, İbnu Sa'd'daki rivâyette aslen hıristiyan olup sonradan müslüman olan Temîmü'd-Dârî' nin: "Ey Allah'ın Resûlü! sana Şam'da inşâsını gördüğüm şekilde bir minber yapayım mı?" tarzındaki müracaatı da bu tekniğin daha çok hıristiyanlar tarafından kullanıldığını ve oradan iktibas edildiğini göstermektedir. İbnu Hacer çeşitli rivâyet ve izahları nazar-ı dikkate olarak minberin inşasında birçok kimselerin işbirliği yapmış olabileceğine hükmeder.
Minberin ne zaman inşâ edildiği ihtilaflıdır. Umumîyetle 7. veya 8. hicrî yıl olduğu kabul edilir.[268]

24- وعن عائشة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها قالت:]كانَ رَسولُ الله # يُصَلِّى مِنَ اللَّيْلِ في حُجْرَتِهِ وَجِدَارُ الحُجْرَةِ قَصِيرٌ فَرَأى النَّاسُ شَخْصَ النّبيّ #. فقَامَ أُنَاسٌ يُصَلُّونَ بِصَلَاتِهِ فَأَصْبَحُوا فَتَحَدَّثُوا. فقَامَ الثَّانِيَةَ وقَامُوا فَصَنَعُوا ذَلِكَ ثَلَاثاً، فَلَمَّا كَانَ بَعْدَ ذَلِكَ جَلَسَ فَلَمْ يخْرُجْ. فَلَمَّا أصْبَحَ ذَكَرُوا له ذلِكَ فقَالَ: إنِّى خِفْتُ أنْ تُكْتَبَ عَلَيْكُمْ صَلَاةُ اللَّيْلِ[. أخرجه البخارى وأبو داود .

24. (2833)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) geceleyin duvarları alçak olan hücresinde namaz kılardı. Halk bu sebeple Aleyhissalâtu Vesselâm'ın karaltısını (silüetini) görürdü. Böylece onlar da kalkıp geceleyin, O'na uyarak O'nunki gibi namaz kıldılar. Sabah olunca bu durumu konuştular.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ikinci gecede de kalktı, halk da aynı şekilde yaptı. Üçüncü gece de aynı şey tekerrür etti. Bundan sonra Resûlullah oturdu ve çıkmadı.
Sabah olunca durumu medâr-ı bahs ettiler, sebebini sordular. Efendimiz şu cevabı verdi:
"Gece namazının sizlere farz olmasından korktum."[269]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah'ın gece namazı kıldığı hücresinden maksad nedir? Farklı rivâyetlerin delâletiyle şu iki ihtimal üzerinde durulmuştur:
a) Mescidin avlusunda yer alan hücrelerden biridir. Çünkü Ebû Nuaym'ın bir rivâyetinde "Zevcelerin hücrelerinden birinde gece namazı kılardı" denmiştir.
b) Bundan maksad, mescidde hasırla teşkil ettiği hususi hücre olabilir, çünkü Efendimizin gündüzleri üzerine oturup, geceleri de bölme olarak kullanarak mecsidde hücre teşkil ettiği bir hasırından bahsedilmektedir. Bu hadis Sahîheyn'de Hz. Âişe ve Zeyd İbnu Sâbit tarafından rivâyet edilmiştir.
2- Hadis, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın gıyabında, duvar gerisinde cemaatin kendisine uyarak nafile kıldığını göstermektedir. Bu hususu te'yid eden başka rivâyetler de mevcuttur. İbnu Ebî Şeybe'nin Sâlih Mevla't Tev'eme'den kaydettiğine göre, Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'le birlikte mescidin damında oldukları halde imama uyarak namaz kılmışlardır. Saîd İbnu Mansur, Hasan Basrî'nin imamın gerisinde veya çatının üzerinde imama uyarak namaz kılan kimse hakkında: "Bunda bir beis yok"dediğine dair rivâyet kaydetmiştir. Buhârî'nin kaydına göre Hasan Basrî hazretleri: "İmamla senin aranda nehir bile olsa zarar etmez" demiştir. Ebû Miclez: "Kişi, imamla arasında yol veya duvar da bulunsa ona uyulabilir, yeter ki imamın tekbirini işitsin" demiştir. İbnu Hacer, Mâlikîlerin de böyle hükmettiklerini belirtir.
Hanefîler, imamla cemaat arasında görmeye veya işitmeye mâni duvar bulunmamasını şart koşar, aksi halde iktida sahih olmaz. Keza imamla muktedi arasında veya önceki safla arkadaki saflar arasında fazla mesafe olursa bakılır: Cemaat mescid dışında ve aradaki mesafe bir saf bağlanacak miktardan az ise iktida sahihtir. Fazla ise

---

[267] İslam'da Çevre Sağlığı kitabımızda bu mevzuda geniş tahliller mevcuttur. Bilhassa 59-62.sayfalar.
[268] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/160-161.
[269] Buhârî, Ezân: 80, Libâs: 43; Ebû Dâvud, Salât: 243, (1126); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/161-162.

sahih değildir. Mescidin içinde çoğunlukla bunun aranmıyacağına, herhangi bir köşesinde imama uyabileceğine hükmedilmiştir. Bu mevzu münâkaşalıdır. İlmihal kitaplarına bakılmalıdır.[270]

25- وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللهِ #. إذا سَمِعْتُمُ ا‘‘قَامَةَ فَامْشُوا إلى الصَّـَةِ، وَعَلَيْكُمْ السَّكِينَةُ وَالْوَقَارُ، وَـَ تُسْرِعُوا فَمَا أدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا وَمَا فَاتَكُمْ فَأتِمُّوا[. أخرجه الستة .

25. (2834)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İkâmetin okunduğunu duydunuz mu namaza yürüyün. Sâkin ve vakur olmayı unutmayın. Sakın koşuşmayın. Yetiştiğiniz yerden kılın, kaçırdığınız kısmı tamamlayın."[271]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namaza gelirken acele etmemeyi tavsiye etmektedir. Bunun sebebi Müslim'in Ebû Hüreyre'den kaydettiği bir ziyadede açıklanmaktadır: "...zira biriniz namaza niyetle yürüyünce artık namazda sayılır." Yani namaz için yürüyen, musalli hükmündedir. Öyleyse ona, musallinin itimad ettiği şeye itimad etmesi, musallinin kaçınması gereken şeyden kaçınması gerekir.
2- Resûlullah'ın tavsiye ettiği sekînet ile vekâr arasında bazı âlimlere göre fark yoktur ve te'kiden ikincisi de zikredilmiştir. Ancak Nevevî, fark görür ve der ki: "Zâhire göre ikisi arasında fark vardır. Sekînet, hareketlerde teennî ve alçaltmak, sağa sola bakmamak gibi." Hadisin devamından namaza giderken isti'cal gösterip koşmanın vekâr'a aykırı olduğu hükmü çıkarılmıştır. Nevevî der ki: "Acele etmemeyi irşad buyurmakla Efendimiz, cemaate giden kimse namaza yetişmese bile, sevab elde etme gayesine ulaşır, çünkü niyet anından itibaren zaten namazdadır, musallidir. Acele etmemek, ayrıca daha çok adım atma imkânı sağlar. Zaten çok adım atılması bizzat istenen bir husustur." Bu mevzuda bir çok hadis vârid olmuştur. Hz. Câbir'in Müslim'deki rivâyetinde "...Her bir adımınız için bir derece verilir" denilmiştir. Keza Ebû Dâvud' daki:
"Biriniz güzel şekilde abdestini alır, sonra mescide müteveccihen çıkarsa sağ adımını attıkça Allah ona bir sevab yazar, sol adımını attıkça da bir günahını döker. Mescide gelip namazını cemaatle kıldı mı günahı affedilir. Geldiği vakit namazın bir kısmı kılınmışsa kalana uyar, geri kalanı da sonra tamamlarsa yine öyle olur. Mescide gelir, namazı kılınmış bulur, kendisi namazını kılar, yine öyle olur (yani tam kılmış gibi sevab verilir.)"
4- Bu rivâyetten, cemaatin azıcık bir cüzüne ulaşabilenin cemaat sevabını kazanacağı hükmü çıkarılmıştır. Çünkü "yetiştiğiniz kısmı kılın" buyrulmuştur. Buradaki مَا arapçada az veya çok bir cüz (parça) demektir. Bu hüküm cumhura aittir. Bazıları: "Bir rek'atten aza kavuşmakla cemaate kavuşulmuş olmaz" demiştir. Bunlar مَنْ اَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الصَّةِ فَقَدْ اَدْرَكَhadisini cuma namazı ile kıyaslayarak bu hükme varmışlardır.[272] Ancak bazı âlimler, "cuma namazının kendine has hükmü vardır, diğer namazlara kıyaslanması caiz değildir" diye cevap vermişlerdir.[273]

26- وعن أسماء بنت أبى بكر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قالتْ:]سَمِعْتُ رسولَ الله # يَقُولُ لِلنِّسَاءِ: مَنْ كَانَتْ مِنْكُنَّ تُؤْمِنُ باللهِ وَالْيَوْمِ اŒخرِ فـَ تَرْفَعْ رَأسَهَا حَتَّى يَرْفَعَ الرِّجَالُ رُؤُسَهُمْ كَرَاهِيَةَ أنْ يَرَيْنَ عَوْرَاتِ الرِّجَالِ[. أخرجه أبو داود .

26. (2835)- Esmâ Bintu Ebî Bekr (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı işittim, kadınlara diyordu ki:
"Sizden kim Allah'a ve âhiret gününe îman ediyorsa, erkekler başlarını kaldırıncaya kadar başını yerden kaldırmasın, böylece erkeklerin avretlerini görmekten korunmuş olur."[274]

AÇIKLAMA:

---

[270] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/162.
[271] Buhârî, Ezân: 23, Cuma: 18; Müslim, Mesâcid: 151, (602); Muvatta, Salât: 4, (1, 68-69); Ebû Dâvud, Salât: 55, (572-573); Tirmizî, Salât: 244, (327); Nesâî, İmâmet: 57, (2, 114-115); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/163.
[272] Çünkü hadis,cum'aya yetişmiş olmak için birinci rek'ate yetişmeyi şart koşmuştur.
[273] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/163-164.
[274] Ebû Dâvud, Salât: 146, (851); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/164.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadislerde, kadınlara secdeden başlarını biraz geç kaldırmalarını tembihliyor. Bunun sebebi, hadisten de anlaşılacağı üzere, kadınların erkeklerin avretlerin görme tehlikesini bertaraf etmektir. Zira fakirlik sebebiyle yeterince ve uzunca giyinemeyen erkeklerin secde sırasında avretleri açılabilmekte ve arka taraflarında saf tutup namaz kılan kadınlar tarafından görülebilmektedir. Efendimiz bu muhâtaranın (riskin) bertaraf edilmesi için kadınlara secdeden başlarını kaldırmada acele etmemelerini tavsiye ediyor. Ebû Hüreyre der ki: "Ashâb-ı Suffe'den yetmiş kişi gördüm, içlerinde öyle kimseler vardı ki, üzerinde ridâ olarak boyunlarına bağladıkları ya bir izar ya da bir kisâ vardı. Bu, bazılarında bacakların yarısına iniyor, bazılarında da topuklarına kadar iniyordu. Avretlerinin görünmemesi için bunu eliyle topluyorlardı." Sehl İbnu Sa'd (radıyallâhu anh) da şu kıymetli açıklamayı yapmıştır: "[Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında] insanlar, Hz. Peygamberle namaz kılarken izarları küçük olduğu için uçlarını dizlerine bağlıyorlardı. Kadınlara, "Erkekler doğrulup oturuncaya kadar başlarınızı secdeden kaldırmayın!" diye tembih edildi."[275]

-27- وعن عبادة بن الصامت رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قالَ:]صَلَّى بِنَا رسُولُ اللّٰهِ # بَعْضَ الصَّلَوَاتِ الَّتِى يَجْهَرُ فِيهَا بِالْقُرآنِ فَالتُبِسَتْ عَلَيْهِ الْقِراءَةُ. فَلَمَّا انْصَرَفَ أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ فقَال: هَلْ تَقْرَءُونَ إِذَا جَهَرْتُ بِالْقِرَاءَةِ؟ فَقَالَ بَعْضُنَا: إِنَّا نَصْنَعُ ذلِكَ. قالَ: فَـَ. وَأَنَا أَقُولُ مَالِى يُنَازِعُنِى الْقُرآنُ؟ فَـَ تَقْرَءُوا بِشَىْءٍ مِنَ الْقُرآنِ إِذَا جَهَرْتُ إِلَّا بِأُمِّ الْقُرآنِ[. أخرجه أصحاب السنن .

27. (2836)- Ubâdetu'bnu's-Sâmit (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize, içinde Kur'ân'ın cehren okunduğu bir namaz kıldırdı. Namazda kırâatta bir iltibasta bulundu. Namazdan çıkınca yüzünü bize çevirdi ve:
"Kırâatı cehren okuduğum zaman siz de okuyor musunuz?" diye sordu. Bazılarımız:
"Evet bunu yapıyoruz!" dediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Sakın ha! Ben kendi kendime: "Kim, ben okurken okuyarak benden okumayı kapmaya çalışıyor?" diyordum. Kur'ân'ı cehren okuduğum zaman, Kur'ândan Fatiha hariç hiçbir şeyi okumayın!" buyurdular."[276]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Ebû Dâvud'daki vechine göre, Resûlullah sabah namazını kıldırırken, cehrî olarak kırâatte bulunur. Ancak kırâat, Resûlullah üzerinde bir ağırlık hâsıl eder. Bunun üzerine selam verince:
"İmamınızın arkasında Kur'ân okuyor musunuz?" diye sorar. "Evet!" cevabı üzerine: "Fatiha'dan başka bir şey okumayın!"diye tembihte bulunur. Bu rivâyetten, cemaatin okuması sebebiyle Resûlullah'ın kırâatının, üzerinde ağırlık hâsıl ettiğini ve iltibas etmesine sebep olduğunu anlıyoruz.
2- Hadisin buradaki vechinde kırâatın iltibasa uğradığı ifade edilmiş iken başka vecihlerinde "Kırâat, üzerine ağırlık verdi" şeklinde de ifade edilmiştir. Bundan, telaffuzu ve kırâati cehren yapmanın meşakkatle ve sıkıntıyla yapıldığı ifade edilmektedir.
Şârihler, bu sözüyle Resûlullah'ın kendisi okurken başkasının okumasını yasakladığı hükmünü çıkarmışlardır. Nitekim Nesâî'nin bir rivâyeti şöyle tamamlanır: "...Halk bunu işitince, Resûlullah'ın Kur'ân'ı cehrî okuduğu namazlarda kırâati terketti."
3- Hadisin zâhiri, cehrî olsun, sırrî olsun, her rek'atte Fatiha okumanın me'mûma vacib olduğunu ifade eder. Şâfiî ve bir kısım selef buna hükmetmiştir. Bu görüşte olanlar me'mûm Fatiha'yı sektelerde mi okumalı, imamla birlikte mi okumalı? İhtilaf etmiştir. Âlimlerden bir grup: "Me'mûm imamın sırrî okuduğu namazlarda kırâat yapar, cehrî okuduklarında yapmaz" demiştir. Ahmed İbnu Hanbel, Mâlik, İshâk, Zührî, İbnu'l-Mübârek bu görüştedir.
Ashâb-ı Re'y, (Hanefîler) ve Süfyân-ı Sevrî ise: "İmam cehrî de okusa sırrî de okusa, me'mûm kırâat yapmaz" demiştir.[277]

[275] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/164.
[276] Ebû Dâvud, Salât: 136, (823, 824); Tirmizî, Salât: 232, (311); Nesâî, İftitâh: 29, (2, 141); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/165.
[277] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/165-166.

-28- وعن عمران بن حصين رَضِىَ اللّٰهُ عنْهما قال:]صَلَّى رَسُولُ اللهِ # الظُّهْرَ فَجَعَلَ رَجُلٌ يَقْرَأُ خَلْفَهُ بِسَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ ا'عْلى. فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ: أَيُّكُمُ الْقَارِئُ؟ قَالَ الرَّجُلُ أَنَا. قَالَ: قَدْ ظَنَنْتُ أَنَّ بَعْضَكُمْ خَالَجَنِيهَا[. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى .

28. (2837)- İmrân İbnu Husayn (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğle namazına durdu. Bir adam da arkasında Sebbihisme Rabbike'l-A'lâ sûresini okumaya başladı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namazdan çıkınca:
"Kimdi okuyan?" diye sordu. Adam:
"Bendim!" dedi. Bunun üzerine:
"Hakikaten anladım ki biriniz bunu benden cezbedip aldı."[278]

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste de belirtildiği üzere Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu ifadeleriyle kendisi okurken cemaatin kırâatte bulunmasını hoş karşılamadığını izhâr etmiştir ve bu yüzden cemaat kırâatı terketmiştir. Yine önceki hadiste açıklandığı üzere, imamın arkasında kırâat meselesinde ulemâ üç ayrı görüşte ihtilaf etmiştir.[279]

-29- وعن المُسَوَّر بن يزيد المالكى قال:]كانَ رَسُولُ اللهِ # يَقْرَأُ فِي الصَّـَةِ فَتَرَكَ شَيْئاً لَمْ يَقْرَأْهُ. فقَالَ لَهُ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللهِ تَرَكْتَ آيَةَ كَذَا وَكَذَا قال: فَهَّـَ أذْكَرْتَنِيهَا[.زاد في رواية: »كُنْتُ أرَى أنَّهَا نُسِخَتْ«.

29. (2838)- Müsevver İbnu Yezîd el-Mâlikî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namazda (cehrî olarak) kırâatte bulunuyordu. Bir kısmını okumayı terketti. (Namazdan sonra, cemaatten) bir adam:
"Ey Allah'ın Resûlü, şu şu âyetleri okumayı terkettiniz!" dedi. Resûlullah:
"Niye bana hatırlatmadın?" buyurdular.
"Bir rivâyette şu ziyade gelmiştir: "(Adam)... ben onların neshedildiğini zannetmiştim."[280]

AÇIKLAMA:

1- Müsevver İbnu Yezîd el-Mâlikî, sahâbîdir. Mâlikî nisbeti onun Benî Mâlik kabilesine mensub olmasından ileri gelir. Resûlullah'tan sadece sadedinde olduğumuz hadisi rivâyet etmiştir.
2- Bu rivâyet, namaz esnasında, imam kırâatı cehrî yaparken unutma, atlama gibi hatalar yaptığı takdirde hatırlatma yapmanın meşrûiyyetini göstermektedir. Kırâat sırasındaki hataları hatırlatmaya ıstılahî olarak feth denir; açma demektir. Sadedinde olduğumuz hadisteki feth Resûlullah'ın bazı âyetleri atlamasıyla ilgili... Okurken müteakip âyetleri hatırlayamamak durumunda veya bir başka sûreye geçiverme gibi durumlarda da feth gerekebilir.
3- Sahâbînin "Bu âyetlerin neshedildiğini zannettim" sözü, mühim bir hususu hatırlatmaktadır: Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûlü sırasında, Resûlullah'ın sağlığında, bazı vahiyler hükmen, bazı vahiyler lafzen, bazı vahiyler de hükmen ve lafzen neshedilmiştir. Burada nesih konusuna girecek değiliz. Ancak bu rivâyet, lafzen neshedilip Kur'ân'dan bazı âyetlerin Resûlullah'ın sağlığında çıkarıldığını gösteren rivâyetlerden biridir. Esasen, her ramazanda yapılan arzalarda, o zamâna kadar gelen bütün vahiyler halkın huzurunda okunarak hataların tashihi sağlandığı gibi, bir de lafzan neshedilmiş bulunan âyetlerin çıkarıldığını daha önce belirtmiştik.[281]
İbnu Hibbân'ın rivâyetinde Müsevver'in nesh edilmiş olabileceği hususundaki zannını beyan edince, Aleyhissalâtu Vesselâm: "Hayır, onlar neshedilmedi" buyurmuştur.[282]

---

[278] Müslim, Salât: 47, (398); Ebû Dâvud, Salât: 138, (828); Nesâî, İftitah: 27, 28, (2, 140-141); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/166.
[279] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/166.
[280] Ebû Dâvud, Salât: 163, (907); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/167.
[281] Bu mevzuyu 947numaralı hadiste uzunca açıkladık. Arza bahsi 4.cilt 483.sayfada geçti.
[282] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/167.

-30- وعن على رَضِىَ اللّٰهُ عنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللّٰهِ #: يَا عَلِىُّ تَفْتَحْ عَلى ا''مَامِ في الصَّۤةِ[. أخرجهما أبو داود .

30. (2839)- Hz. Ali (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ey Ali, namazda (takılırsa) imamı açma!"[283]

AÇIKLAMA:

Bu hadisi rivâyet ettikten sonra Ebû Dâvud zayıf olduğunu belirtir. İhtiva ettiği hüküm itibariyle önceki hadise zıddır. Önceki hadis sıhhatce sahih olduğu için o amele esas alınmıştır. Ulemâ imamın takılması halinde açmanın meşruluğunda ittifak eder. Şâfiî, Mâlik ve Ahmed hazerâtı takılan imamı açmada beis görmezler. İbnu Mes'ud, Şa'bî, Süfyân-ı Sevrî gibi bir kısmı da açmayı mekruh addetmiştir. Ebû Hanîfe kayıtlayarak meşruluğuna hükmeder: "İmam, takılmanın açılma arzusunu izhar ederse, açılmalıdır. Açma, hiç şüphe yok ki, namazda kelamdır."
Hz. Ali'nin açmaya teşvik sadedinde "İmamınız yemek isterse ona yemek verin" buyurmuştur.[284]

-31- وعن بِشر بن مِحْجنٍ عن أبيه:]أنَّهُ كانَ في مَجْلِسِ رَسُولِ اللّٰهِ #: فَأُذِّنَ بِالصَّۤةِ فقَامَ رسُولُ اللّٰهِ # فَصَلَّى وَرَجَعَ وَمِحجَنٌ في مَجْلِسِهِ فقَالَ: مَا مَنَعَكَ أنْ تُصَلِّى مَعَ النَّاسِ، أَلَسْتَ بِرَجُلٍ مُسْلِمٍ؟ قَالَ: بَلى، وَلَكِنِّى كُنْتُ قَدْ صَلَّيْتُ مَعَ أهْلِى. فَقَالَ لَهُ: إذَا جِئْتَ إلى المَسْجِدِ وَأُقِيمَتِ الصَّۤةُ فَصَلِّ مَعَ النَّاسِ وَإنْ كُنْتَ قَدْ صَلَّيْتَ[. أخرجه مالك والنسائى .

31. (2840)- Bişr İbnu Mihcan babasından anlattığına göre, babası (Mihcan) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın meclisinde idi. O sırada namaz için ezan okundu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kalktı, namaz kıldı ve döndü. Mihcan hâlâ yerindeydi.
"Herkesle beraber namaz kılmana mâni olan şey nedir, sen müslüman değil misin?" diye sordu. Mihcan:
"Elbette müslümanım, ancak ben âilemle namazımı kılmıştım!"dedi. Efendimiz:
"Mescide geldiğin zaman namaza kalkılırsa kılmış bile olsan cemaatle birlikte sen de kıl" buyurdu."[285]

AÇIKLAMA:

1- Burada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sorusu tevbih ve azarlama makamında bir sorudur. Değilse, cemaatle namaza katılmamak müslüman olmamayı gerektiren bir durum değildir, bunu hiçbir âlim söylememiştir.
2- Hadis, önceden namaz kılınmış bile olsa, cemaate uğrayan kimsenin onlarla namaza katılmasının müstehab olduğunu gösterir: Bu ikinci namaz onun için nafile olur.[286]

-32- وعن ابن عمر رَضِىَ اللّٰهُ عنْهما:]وَسَأَلَهُ رَجُلٌ فقَالَ إنِّى أُصَلِّى في بَيْتِى ثُمَّ أُدْرِكُ الصَّۤةَ مَعَ ا''مَامِ، أَفَأُصَلِّى مَعَهُ؟ فقَالَ نَعَمْ. قالَ الرَّجُلُ: فَأيَّتَهُمَا أجْعَلُ صَلَۤتِى؟ فقَالَ: أوَذلِكَ إلَيْكَ؟ إنَّمَا ذلِكَ إلى اللّٰهِ يَجْعَلُ أيَّتَهُمَا شَاءَ[. أخرجه مالك .

32. (2841)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in anlattığına göre, bir adam kendisine sordu:
"Ben evde namazımı kılıp sonrada imamla namaza yetişiyorum; onunla da namaz kılayım mı?"
"Evet!"deyince adam tekrar sordu:
"Peki, bunlardan hangisini (farz olan) namazım yapayım?"

---

[283] Ebû Dâvud, Salât: 164, (903); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/167.
[284] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/168.
[285] Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a: 8, (1, 132); Nesâî, İmâmet: 53, (2, 112); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/168.
[286] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/168-169.

"Bu senin elinde mi? dedi, bu Allah'a kalmıştır, dilediğini (asıl farz olan) namazın yerine sayar!"[287]

AÇIKLAMA:

Zürkânî, İbnu Habib ve Ebû'l-Velîd el-Bâcî'den şu açıklamayı kaydeder: "Hadisin mânası şudur: "Allah kabul edeceği namazı bilir. Ancak zahirde kabul edileni öncekidir. Bu hadise göre, her iki namazı da farz niyetiyle kılmak gerekir. Birini farz niyetiyle kılması halinde diğerinin nafile olacağından şüphe yoktur."
Bazı âlimler de şunu söylemiştir: "Kılınan namazın kabulü meselesinde Allah'a tevekkül gerekir. Zîra Allah, niyyet ve ihlasa göre bazan farzı değil, nafileyi kabul eder: "Bu anlayışa göre, hadiste geçen "Bu, Allah'a kalmıştır" ibaresine rağmen "farz namaz öncekidir" diyenin sözü müdafaa edilemez."[288]

33- وعن سليمان مولى ميمونة عن ابن عمر رَضِىَ اللّٰهُ عنْهما قالَ:]قالَ رسُولُ اللّٰهِ #: َ تُصَلُّوا صَ ةً في يَوْمٍ مَرَّتَيْنِ[. أخرجه أبو داود .

33. (2842)- Süleyman Mevlâ Meymûne'nin İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'den naklettiğine göre, İbnu Ömer şunu anlatmıştır:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bir günde aynı namazı iki sefer kılmayın."[289]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere bu hadis, görünüşte önceki hadise muhalefet etmektedir. Çünkü önceki hadis, ikinci sefer namaz kılmaya ruhsat verirken bu vermemektedir. Ancak, Hattâbî aradaki ihtilâfı şöyle kaldırır: "Bu hadisteki yasak, hiçbir sebep yokken, şahsî tercih ve ihtiyarı ile aynı namazı ikinci bir kere daha kılmaya râcidir. Halbuki kişi bir sebebe binaen ikinci sefer kılabilir. Şöyle ki: "Namazını kıldıktan sonra namaz kılan bir cemaate uğrayan kimse -bu sebebe binaen -onlarla namazı tekrar kılar, tâ ki cemaat faziletine de erişsin. Böyle yapmakla, buna teşvik eden rivayetlere uymuş olur. Bu açıklama ihtilafı kaldırır."
Neylü'l-Evtâr'ın kaydına göre, Ahmed İbnu Hanbel, İshâk İbnu Râhûye, Aleyhissalâtu Vesselâm'ın: "Bir günde aynı namazı iki kere kılmayın" sözünden şu mânayı anlamakta ittifak etmişlerdir: "Bu, bir kimsenin üzerinde farz olan bir namazı kılıp bitirdikten sonra kalkıp bir kere daha farz niyetiyle iade etmesidir. Ancak ikinci sefer, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu hususteki emrine ittibaen nafileye niyet ederek cemaatle kılabilir. Bu, namazı ikinci sefer iade değildir, zira birincisi farz, ikincisi nafiledir, bu durumda iade yoktur."[290]

34- وعن نافع:]أنَّ ابنَ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عنْهما كانَ يَقُولُ: مَنْ صَلّى المَغْرِبَ وَالصُّبْحَ ثُمَّ أدْرَكَهُمَا مَعَ ا‘‘مَامِ فَ يَعُدْ لَهُمَا[. أخرجه مالك .

34. (2843)- Nâfi (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) diyordu ki: "Kim akşamla sabahı kılar sonra da bu namazlarda imama yetişirse, onlara dönmesin."[291]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ), bu hadiste akşam ve sabah namazlarını kılan kimsenin, bunları imama yetişse de tekrar kılmamasını söylüyor. Bunun sebebi şöyle açıklanıyor:
a) Sabah namazından sonra nafile kılınması yasaktır.
b)Nafile namaz vitr (tek rek'atli) olamaz. Evzâî, Hasan Basrî ve Sevrî bu yorumdadırlar. İkindi namazından sonra -kılınacak namaz da mekruh olmasına rağmen- bu hususta nehiy vârid olmamıştır, çünkü İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ), keraheti güneşin sararmasından sonraya hamlederdi.
Şunu da kaydedelim: İmam Mâlik (rahimehullah) sadedinde olduğumuz hadisi kaydettikten sonra şu notu ekler: "Ben evinde namazını kılan bir kimsenin tekrar imamla kılmasında sadece akşam namazı için mahzur görürüm, diğerleri için görmem. Zîra, onu iade edecek olursa akşam namazı [tek olmaktan (vitr) çıkar], çift olur.[292]

---

[287] Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a: 9, (1, 133); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/169.
[288] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/169.
[289] Ebû Dâvud, Salât: 58, (579); Nesâî, İmâmet: 56, (2, 114); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/169-170.
[290] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/170.
[291] Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a: 12, (1, 133); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/170.

Zürkânî der ki: "Muhammed İbnu'l-Hasan akşam namazının iade edilme yasağını, iade edilen namaz nafiledir, nafile namaz vitr (tek) olamaz diye sebebe bağladı."
İbnu Abdilberr der ki: "Muhammed İbnu'l-Hasen'in beyan ettiği illet İmâm-ı Mâlik'in gösterdiği illetten daha güzeldir."
İmam Şâfi'î ve diğer bazıları: "Mihcan hadisi (2840) mutlak olması sebebiyle bütün namazlar iade edilebilir, hadiste hiçbir vaktin namazı diğerinden tefrik edilip hususîleştirilmemiştir" demiştir.
Ebû Hanîfe ise: "Ne ikindi, ne akşam ne de sabah, hiçbiri iade edilemez" der. Muhammed İbnu'l-Hasen de imamın bu hükmünün illet ve sebebini şöyle açıklar: "Çünkü sabah ve ikindiden sonra nafile caiz değildir, ve nafile namaz tek (vitr) kılınamaz."[293]

-35- وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللّٰهِ #: إذَا أُقِيمَتِ الصَّلٰوةُ فَلَا صَلٰوةَ إلَّا المَكْتُوبَةَ[. أخرجه الخمسة إلا البخارى .

35. (2844)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Namaz için ikâmet okununca farzdan başka namaz yoktur (kılınmaz)."[294]

-36- وعن ربيعة بن أبى عبدالرحمن قال:]كانَ ابنُ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهما إذَا جَاءَ المَسْجِدَ وَقَدْ صَلَّى النَّاسُ بَدَأَ بِالمَكْتُوبَةِ وَلَمْ يُصَلِّ قَبْلَهَا شَيْئاً[. أخرجه مالك .

36. (2845)- Rebîa İbnu Ebî Abdirrahman (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ), mescide geldiği vakit, cemaat namazı kılmış ise hemen farza başlardı, ondan önce başka namaz kılmazdı."[295]

AÇIKLAMA:

1- Kaydettiğimiz iki hadisten birincisi, hiçbir kayda yer vermeksizin, mutlak bir ifade ile, ikâmet okunduktan sonra mescidde farzdan başka namaz kılınmayacağını ifade eder. Bu umumî yasağa sabah namazı da dahildir. Ancak sahâbe olsun tâbiîn olsun, daha sonrakiler olsun eslâf ulemâsı bu hususta ihtilaf etmiştir. İhtilafın mühim kısmı sabah namazının sünneti ile ilgilidir. Çünkü bazı rivâyetlerde "...sabah namazının sünneti hariç" istisnası kaydedilmiştir.
Netice itibariyle cumhur-u ulemâ sabahın sünnetini de dahil ederek, farza durulmuş ise, nafile kılınmayacağını söylemiştir.
Hanefîler sabahın sünnetini istisna ederler, farza durulmuş olsa bile, önce sünneti kılıp, sonra imama uymak gerektiğini söylerler.
Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) hadisin zâhiriyle amel etmiştir. İbn Ömer, İbn Cübeyr, İbnu Sîrîn, Urve, Nehâî, Atâ, Şâfiî, Ahmed gibi bir çok seleften, ikâmet okununca nafile kılmanın -sabah dahil- mekruh addedildiğine dair rivâyet gelmiştir. Hz. Ömer (radıyallâhu anh) ikâmetten sonra sabahın sünnetini kılanlara kamçıyla vururmuş.
İbnu Mes'ud, Mesrûk, Hasen, Mücâhid, Mekhûl, Hammâd İbnu Süleyman gibi bir kısım âlimlerden de bu hususta ruhsat rivâyet edilmiştir.
Zâhirîler daha da ileri giderek: "Nafileye başlamışsa ikâmet okununca namazı hemen kesip farza uyar" demiştir. Kerâhet taraftarı diğer âlimler "başlanan kesilsin" demez.
2- "Namaz için ikâmet okununca farzdan başka namaz yoktur" sözü, kılınması halinde o namazın bâtıl olduğunu kasdetmez.Daha ziyade sevabı kasdeder. Yani "ikâmetten sonra kılınan nafile namazın sevabı yoktur" demektir. Bâtıl olsaydı, bilâhere kaza edilmesini emrederdi. Şu halde namaz sahihtir, fakat sevabı yoktur.
3- 2845 numaralı hadiste, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in farklı bir anlayışı gözükmektedir: Farz cemaatle kılındıktan sonra mescide gelmişse, sünnetleri terkedip sadece farzı kılmak... İbnu Ömer'e göre bu, evlâdır.

---

[292] Akşam üç rek'attir, dolayısiyle tekdir. İki sefer kılınca altıya çıkar ve çift olur. Halbuki akşam gündüzün teklisidir, vitir namazı da gecenin teklisi olduğu gibi.
[293] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/170-171.
[294] Müslim, Müsâfirîn: 63, (710); Ebû Dâvud, Salât: 294, (1266); Tirmizî, Salât: 312, (421); Nesâî, İmâmet: 60, (2, 126); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/171.
[295] Muvatta, Kasru's-Salât: 75, (1, 168); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/171.

Halbuki cumhur, vakit olduğu takdirde dileyenin farzdan önceki nafileleri kılabileceğine hükmetmiştir, vakit daralmışsa sünnetler terkedilip farz kılınır.[296]

-37- وعن ابن عمرو بن العاص رَضِىَ اللّٰهُ َعنْهما قال:]قال رسُولُ اللّٰهِ #: إذَا قضَى ا‘‘مَامُ الصَّ َةَ وَتَشَهّدَ فَأَحْدَثَ قَبْلَ أنْ يَتَكَلَّمَ فَقَدْ تَمَّتْ صَ َتُهُ وَصَ َةُ مَنْ خَلْفَهُ مِمَّنْ أتَمَّ الصَّ َة[. أخرجه أبو داود .

37. (2846)- Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"İmam namazı kılıp teşehhüdü tamamladıktan sonra, selam vermezden önce hades vâki olsa (yani abdesti bozulsa), namazı tamamlanmıştır, namazını tamamlayan cemaatteki diğer kimselerin namazı da tamamlanmıştır."[297]

AÇIKLAMA:

Namazda teşehhüd miktarınca oturmak farz, sağa sola selâm sünnettir. Bu sebeple teşehhüd tamamlandıktan sonra hades vâki olsa bile, farz yerine gelmiş olacağından namaz tamamlanmış olur, selamın eksikliği bütünlüğe zarar vermez.
Ebû Hanîfe, hades âmmden olursa diye kayıtlamıştır. Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed böyle bir "kayd"a yer vermemişlerdir. Ebû Hanîfe'ye göre namazdan çıkış, kişinin fiiliyle olmalıdır, bu da niyetle, kasıtla gerçekleşir. Hadisin zâhiri Ebû Yusuf ve Muhammed (rahimehumâllah)'in görüşüne muvafıktır.[298]

-38- وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ َعنْه قال:]قالَ رسولُ اللّٰهِ # يُصَلُّونَ لَكُمْ، فإنْ أصَابُوا فَلَكُمْ. وَإنْ أخْطَئُوا فَلَكُمْ وَعَلَيْهِمْ[. أخرجه البخارى .

38. (2847)- Hz. Ebû Hüreyre anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "(İmamlar) sizin için kılarlar. Doğru kılarlarsa (sevabı) sizedir. Hatalı kılarlarsa (sizin namazınızın sevabı) sizedir, hata onların aleyhlerinedir."[299]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste mef'ul mahzuftur, yani imamın neye isabet edeceği mübhem bırakılmıştır. Âlimler bunu başka hadislerin yardımıyla açıklığa kavuşturmuşlarsa da ihtilafa düşmüşlerdir. Çünkü bazı hadislerden namazın mükemmelliğine isabet "kıyâm, kırâat, rükû ve sücûdun şer'î ölçülere uygunluğu" anlaşılmıştır. Bazı hadislerden de vakte isabet'in kastedildiği anlaşılmıştır. Mesela Ukbe İbnu Âmir'in rivâyetinde Aleyhissalâtu Vesselâm: "Kim halka namaz kıldırır, vaktine de isabet ederse, sevabı hem kendine hem de cemaatedir" buyurmuştur.
Hadisin Ahmed İbnu Hanbel'de gelen bir vechinde şöyle denmiştir: "(İmamlar) namazı vaktinde kılar, rükû ve sücûdu tam yaparlarsa (sevabı) hem size hem onlaradır." Bu rivâyet "isabet"ten maksadın sadece "vakt"e veya sadece "rükünlerin tamlık"ına olmadığını, bilakis daha şümullü olduğunu gösterir.
2- İbnu'l-Münzîr: "Bu hadis, imamın namazı bozulunca cemaatin namazı da bozulur" diyenleri reddeder" der.
3- Bazı âlimler: "Bu hadiste hem müttakinin arkasında ve hem de kendisinden korkulan fâcirin arkasında namaz kılmaya cevaz var" demiştir. Kendisinden korkulandan maksad, iktidar sahibi kimsedir. Yetki ve güç sahibidir, fâcirdir, namaz kıldırmak ister. Şu halde böylelerinin ardında kılınan namaz sahihtir.
4- Bağavî der ki: "Bu hadisten şu da anlaşılmaktadır: Halka namaz kıldıran kimse sonradan abdestsiz olduğunu anlarsa cemaatin namazı sahihtir, kendisi iade eder."
5- Bazıları bu hadise dayanarak daha umumî bir hükümle şöyle demiştir: "Bir imam namazda rükun veya başka bir şeyi ihlal eden bir hata yapacak olsa, ona uyanlar bu eksikliğe yer vermedi iseler bu imamet sahihtir." Şâfiî bu hükme: "İmam halife veya nâibi ise" kaydıyla katılır. Şâfiîlere göre, "cemaat, bir vacibin imam tarafından terkedildiğini bilmediği müddetçe o namaz sahihtir" bu esahh görüştür, ancak: "Hata, amd'in mukâbilidir" diyerek mutlak cevaza hükmedenler de olmuştur.[300]

---

[296] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/171-172.
[297] Ebû Dâvud, Salât: 74, (617); Tirmizî, Salât: 300 (408); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/172-173.
[298] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/173.
[299] Buhârî, Ezân: 55; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/173.
[300] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/173-174.

YEDİNCİ BÂB

CUMA NAMAZI

(Beş Fasıldır)

*

BİRİNCİ FASIL

CUMA NAMAZININ FAZÎLETİ, VÜCÛBU, AHKÂMI

*

İKİNCİ FASIL

CUMANIN VAKTİ VE EZANI

*

ÜÇÜNCÜ FASIL

HUTBE VE HUTBE İLE İLGİLİ HUSUSLAR

*

DÖRDÜNCÜ FASIL

NAMAZVE HUTBEDE KIRÂAT

*

BEŞİNCİ FASIL

CAMİYE GİRME VE CÂMİDE OTURMA ÂDÂBI

UMUMÎ AÇIKLAMA

İbnu Hacer, cuma ile ilgili şu umumî bilgileri dermeyan eder:
1- Cuma İsminin Tarihçesi:
Cuma kelime olarak toplamak, bir araya getirmek mânasına gelen "cem" kökünden gelir. Cahiliye devrinde haftanın altıncı gününe cum'a değil arûbe denilirdi. Bu gün, İslam'dan sonra cuma ismini almıştır.
Bu ismin veriliş sebebiyle ilgili muhtelif görüşler var:
* Mahlukâtın mükemmel şekli o gün cem olundu, tamamlandı.
* Hz. Âdem'in yaratılışı o gün cem oldu, tamamlandı.
* Ensar, Es'ad İbnu Zürâre ile birlikte bir araya gelince, cemaatle namaz kılarlar ve o günü cuma diye isimlendirirler.[301]
* Ka'b İbnu Lüey, kavmini o gün toplar, haramlara ta'zîm göstermelerini emreder, kendi neslinden bir peygamber geleceğini haber verirdi. Bu sebeple cuma adı verildi.
* Bu toplanma işini yapanın Kusayy olduğu da söylenmiştir.
* Cuma isminin verilişi, o günde halkın namaz için toplanması sebebiyledir. İbnu Huzeyme bu görüşte ısrar eder, "çünkü der, bu İslâmî bir isimdir. Cahiliye devrinde yoktur, daha önce arûbe deniyordu"der.
İbnu Hacer, bu görüşe itiraz eder ve der ki: "Lügatciler der ki: "Arûbe cahiliye devrine ait eski bir isimdir." Cuma için de şunu derler: "Bu arûbe denen gündür. Görünen şu ki: Araplar haftanın yedi gününün isimlerini

[301] Rivayet meâlen şöyle: Medine ahâlisi, Resûlullah'ın hicretle gelmesinden ve Cuma ile ilgili farz inmesinden önce toplamdılar. Ensar dedi ki: "Yahudilerin bir günü var her yedi günde bir kere toplanırlar. Hıristiyanlar da böyle. Gelin biz de bir gün tesbit edelim, o gün toplanalım, Allah'ı zikredip ibadet yapalım, şükredelim." Arûbe gününü bu toplanma günü yaptılar. Es'ad İbnu Zürare'de o gün toplandılar. Es'ad onlara o gün namaz kıldırdı. Bundan sonra Allah, cum'â sûresini indirdi: "Ey iman edenler, Cuma günü ezan okunduğu vakit Allah'ın zikrine koşun" (Cum'a 9). Bu rivayet o sahabîlerin içtihadla o günü seçtiklerini ve isminin böylece cum'a olduğunu ifade eder.

zamanla değiştirdiler. Önceki isimler şöyle idi: Evvel (birinci gün, pazar) Ehven (pazartesi), Cebbâr (salı), Debbâr (çarşamba), Mü'nis (perşembe), Arûbe (cuma), Sebbâr (Cumartesi), Cevherî der ki: "Araplar, kadîm isimlendirmede pazartesi gününe ehven diyorlardı." Bu da gösterir ki onlar haftanın günlerine yeni isimler verdiler. Bunlar hâlen herkesce bilinip kullanılan isimlerdir: es-Sebt (cumartesi), (el-Ehad) (pazar), el-İsneyn (pazartesi) vs. gibi...

* Arûbe'yi cuma olarak ilk isimlendirenin Ka'b İbnu Lüey'in olduğu da söylenmiştir. (Ferrâ bu görüştedir). İbnu Hacer der ki: "Bu durumda, arûbe'yi "cuma"ya cahiliye Araplarının çevirip, arûbe şeklindeki ismini de ibkâ ettiklerini söyleyenlerin, bunu te'yîd eden hususi rivâyete ihtiyaçları vardır (aksi takdirde desteksiz iddiada bulunmuş olurlar.)"

2- Cuma Gününün Fazîleti:Cuma gününü, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) "mü'minlerin bayramı" olarak tavsif buyurur. Bayram, bir kısım imtiyazları ve hususiyetleri sebebiyle bir günün diğer günlerde olmayan, o güne has bazı umumi merasimlerle kutlanmasıdır. Her bayramda mutlaka bir kutlama ve merasim ve bunun da bir sebebi vardır. O halde, cum'a gününü kutlamaya sevkeden hususiyetleri nelerdir? Şeriat kitapları, bu günün hususiyetleri üzerine otuzdan fazla kerâmet ve fazilet zikrederler. Bazılarını şöylece kaydediyoruz:

* Bayram günüdür, münferid oruç tutulmaz.
* O günün sabahında eliflâmmîm tenzîl ile Hel Etâ sûreleri, gündüz de Cuma ve Münâfikîn sûreleri okunur.
* Cuma günü gusledilir, koku sürülür, misvak kullanılır, en güzel elbiseler giyilir.
* Mescidler buhurlanır.
* Mescide erken gidilir.
* Hatip hutbeye çıkıncaya kadar ibadetle meşgul olunur.
* Sessiz durulur, hutbe dinlenir.
* Kehf sûresi okunur.
* İstiva vaktinde nafile kılma kerâheti kalkar.
* Namazdan önce yola çıkmak mekruhtur.
* Cuma namazına gidenin her adımına bir yıllık sevap katlanmıştır.
* Cehennem o gün kabarmaktan yasaklanmıştır.
* Duâların kabul edildiği icabet saati vardır.
* Günahlar o gün örtülür.
* Bu, ümmet için hayrı artırılmış bir gündür.
* Haftanın en hayırlı günüdür.
* Hayır o günde sâbitleşir, yüce ruhlar o gün toplanır.[302]

BİRİNCİ FASIL

CUMA NAMAZININ FAZİLETİ, VÜCÛBU VE AHKÂMI

1- عن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عنْه قال:]قالَ رَسولُ اللّٰهِ #: مَنِ اغْتَسَلَ يَوْمَ الجُمُعَةِ غُسْلَ الجَنَابَةِ ثُمَّ رَاحَ إلى الجُمُعَةِ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ بَدَنَةً، وَمَنْ رَاحَ في السَّاعَةِ الثَّانِيَةِ فَكَأَنّمَا قَرَّبَ بَقَرَةً، وَمَنْ رَاحَ في السَّاعِةِ الثَّالثَةِ فَكَأَنّمَا قَرَّبَ كَبْشاً أَقْرَنَ، وَمَنْ رَاحَ في السَّاعَةِ الرَّابِعَةِ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ دَجَاجَةً، وَمَنْ راحَ في السَّاعَةِ الخَامِسَةِ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ بَيْضَةً. فإذَا خَرَجَ ا‘‘مَامُ حَضَرَتِ المَ◌َئِكَةُ يَسْتَمِعُونَ الذِّكْرَ[. أخرجه الستة .

1. (2848)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim cuma günü cenabet guslü ile gusül yapar, sonra cumaya giderse sanki bir deve kurban etmiş gibi (sevaba nâil) olur. Kim ikinci saatte giderse bir sığır kurban etmiş gibi (sevaba nâil) olur. Kim üçüncü saat giderse boynuzlu bir davar kurban etmiş gibi (sevaba nâil) olur. Kim dördüncü saat giderse bir tavuk kurban etmiş gibi (sevaba nâil) olur. Kim beşinci saatte giderse bir yumurta tasadduk etmiş gibi (sevaba nâil) olur. İmam (hutbeye) çıkınca melekler hazır olur, zikri dinlerler."[303]

AÇIKLAMA:

[302] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/176-177.
[303] Buhârî Cuma: 4, 19; Müslim, Cum'a: 10, (850); Muvatta, Cuma: 1, (1, 101); Ebû Dâvud, Tahâret: 129, (351); Tirmizî, Salât: 358, (499); Nesâî, Cuma: 14, (3, 99); İbnu Mâce, İkâmet: 82, (1092); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/178.

1- Bu hadis cuma namazının diğer namazlarda olmayan bir hususiyetini belirtiyor: Bu namaza erken gelme hususunda gösterilecek gayret, hem mâlî ve hem de bedenî ibadet değerindedir. Böylece cum'a namazı, mâlî ve bedenî ibadetin sevabını cem etmiş olmaktadır. Bu ise başka namazlara tanınmayan bir imtiyazdır.
2- "Kim... yıkanırsa" ifadesine kadın-erkek, yaşlıgenç, hürköle... herkes dahildir, çünkü ifade mutlaktır.
3- Cenâbet guslü ile yıkanmaktan murad cenâbetten temizlenirken yıkandığı şekilde yıkanmaktır. Yani burun ve boğaza da şâmil olacak şekilde, mükemmel şekilde yıkanmak... Ancak bazı âlimler bu ifadede cum'a günü cimaya bir işaret olduğunu söylemiştir. "Buradaki hikmet derler, nefsin meşru yoldan sükûnete ermesi, böylece namaza giderken gözü, gördüğü şeylere kaymaktan korunmasıdır." Böylece kadın da o gün yıkanmaya sevkedilmiş olur.

4- Hadiste geçen قَرَّب tabirini kurban etmek şeklinde tercüme ettik. Bundan maksad tasadduk'tur, yani Allah'ın yakınlık ve rızasını güderek deve (veya sığır veya koyun veya tavuk) kesip sadaka olarak dağıtmaktır. Hayvanlar hakkında kurban etmenin içinde kesmek de vardır. Yumurta bağışında kesme mânası olmadığı için "kurban" kelimesi dilimize uymaz, bu sebeple onu "tasadduk (bağış)" kelimesiyle ifade ettik. Keza tavuk için de kurban vasfı uygun düşmez. Şu halde kurbandan maksad tasadduktur.
Hadiste cumaya erken gelenlerin sevabını deve, sığır, davar, tavuk ve yumurta ile ifade edilmesini âlimlerden bazıları zâhirine hamlederek: Eğer kazanılan sevap cesed giyip maddîleşse belirtilen şekilde müşahhas bir hal alacağını söylemiş, bazı âlimler de: "Bundan maksad namaza erken gelenlerle geç gelenlerin aralarındaki farkı ve bu farkın büyüklüğünü göstermektir" demiştir. Mesela birincinin ikinciye kıymete nisbeti, deve ile sığır arasındaki nisbet gibidir vs.
5- Mâverdi, "imam (hutbeye) çıkınca melekler hazır olur" cümlesinden imamın erken çıkmasının müstehab olmadığı hükmünü çıkarmıştır. Ancak, "Camiye erken gelip, husûsî yerinde bekler, vakti gelince hutbe için çıkar" diye îtiraza cevap verilip iki hüküm te'lif edilmiştir.
6- Hadiste cuma günü yıkanmaya teşvik mevcuttur.
7- Cuma'nın ve cuma namazına erken gelmenin fazîleti beyan edilmiştir.
8- Hadis, fazilette insanların mertebelerinin amellerine göre olduğunu ifade etmektedir.
9- Sadaka, az da olsa şeriat nazarında hakir görülmez.
10- Deve kurban etmekle yapılan takarrüb, sığır kurban etmekten ileridir, efdaldir. Hedy (Mekke'de kesilecek kurban) hususunda ittifak edilmiş, dahâya (diğer kurbanlar) hususunda ihtilaf edilmiştir. Ancak dahâyada devenin efdal olduğu ekseriyetin görüşü olmuştur.
11- Saatin Beşe Taksimi:
Hadiste, camiye gidenler birinci saatle beşinci saat arasında olmak üzere beş mertebeye ayrılarak derecelendirilmiştir. Âlimlerden bir kısmı bundan maksadın cumaya erken gelenle geç gelenler arasındaki farkı, müşahhas misallerle gösterip erken gelmeye teşvik diye açıklamış ise de, bazı âlimler, başka incelikler ortaya çıkarmaya çalışmışlardır. Bu noktada yapılan münâkaşalara fazla girmek istemiyoruz. Ancak Resûlullah'ın hadislerinde ne gibi inceliklerin meknuz olduğunu, hadislere ilimle ve im'ân-ı nazarla bakınca ne büyük definelerin keşfedilebileceğini gösterme sadedinde ulemadan birkaç yorum kaydedeceğiz:
İbnu Hacer, bazı ihtilaflara dikkat çektikten sonra, hadisin bu vechinde, zamanın altı saate ayrılmış olma ihtimaline ve fakat râvinin, birini zikretmeyi ihmal etmiş olabileceğine dikkat çeker ve bu görüşünü te'yîden Nesâî'nin bir rivâyetinde tavukla yumurta arasında bir de serçe mertebesinin zikredildiğini hatırlatır. Bu ziyadeyi güçlendiren şâhidlerini de gösteren şârihimiz der ki: "Bu duruma göre, îmanın çıkışı altıncı derecenin sonundadır. Bütün bu yorumlar, saatlerden kastedilen şeyin, saat deyince, örf gereği zihne gelen şey olmasına bağlıdır. Ancak bu düşünce isabetli değildir, çünkü, murad bu olsaydı durum kış ve yaz günlerinde farklı olurdu. Çünkü gündüz vakti kısalıkta on saate uzunlukta ondört saate ulaşır." Bu işkâli Kaffâl dile getirmiştir.
Kadı Hüseyn buna şöyle cevap verir: "Saatler'den murad miktarı uzunluk ve kısalıkta değişmeyen (zaman dilimleri)dir. Gündüz oniki saattir, ancak bunlardan her biri artar ve eksilir, gece de böyle. "Vakit âlimleri bunlara "âfâkî saatler" derler.
Ebû Dâvud ve Nesâî'nin Hz. Câbir'den yaptıkları bir rivâyette: "Cuma günü oniki saattir" denmiştir. Bu ibâre, tebkîr (cumaya erken gelmeye teşvik) hadisinde zikredilmiş olmasa da (Tebkîr hadisinde gelen) saatlerden muradı yakalamada istifade edilir. Bazıları: "Saatlerden murad, günün başından zeval vaktine kadar erken gelenlerin mertebelerini beyandır, bu da beş kısma ayrılır"demiştir.
Gazâlî, daha bir cesur davranarak şahsî re'yi ile bir taksimde bulunmuştur. Der ki:
"Brinci saat, fecrin doğmasından güneşin doğmasına kadardır.
İkinci saat, güneşin yükselmesine kadardır.
Üçüncü saat, güneşin genişlemesine kadardır.
Dördüncü saat, ayakların yanmasına kadardır.
Beşinci saat, zeval vaktine kadardır."
İbnu Dakîku'l-İd, Gazâlî'nin bu taksimine itiraz etmiş: "Hadisteki saatleri, ma'ruf saatlerle te'vil evlâdır, aksi takdirde bu beş sayısını zikretmenin bir mânası kalmaz, çünkü mertebeler çok farklıdır" demiştir.

Bir kısım Şâfiî ve Mâlikîler meseleye bir başka yaklaşımla çözüm getirirler. Derler ki: "Saatlerden kastedilen şey beş kısa lahza'dır. Bunlardan birincisi güneşin zevalidir, sonuncusu da hatibin minbere oturmasıdır." Onlar bu açıklamayı yaparkan iki delil ileri sürdüler:

1) Saat kelimesi, mahdut olmayan bir zaman parçasına ıtlak olunur. Söz gelimi "falanca saatte geldim" dediğin zaman herhangi bir vakitte geldim demek istersin.

2) Hadiste "gitme" fiili için رَاحَ kullanılmıştır. Bu kelime, cuma'ya gitme saatini zevalden başlatır. Çünkü revâh lügat açısından zevalden başlayıp günün sonuna kadar olan yürüyüşü (gitmeyi) ifade eder. Gudüvv ise günün başından zevâle kadar yürüyüşü ifade eder.

Bu yoruma, revâh kelimesini Arapların "gitme" mânasında olmak üzere günün herhangi bir vaktindeki "gitmeler" için de kullandığı gösterilerek îtiraz edilmiştir. Hatta İbnu Hacer, hadisin başka vecihlerinde revâh yerine gudüvv ve başka kelimelerin de kullanıldığını örneklerle gösterir.

Görüldüğü üzere, hadiste gelen "saatler" tâbirini anlamakta âlimler farklı yorumlara yer vermişler, ihtilaflara düşmüşlerdir.[304]

-2- وفي رواية:]إِذَا كانَ يَوْمُ الجُمُعَةِ كَانَ عَلى كُلِّ بَابٍ مِنْ أبْوَابِ المَسْجِدِ مَـَئِكَةٌ يَكْتُبُونَ ا‘وّلَ فَا‘وّلَ. فإذَا جَلَسَ ا‘‘مَامُ طَوَوُا الصُّحُفَ وَجَاؤُا يَسْمَعُونَ الذِّكْرَ[.

2. (2849)- Bir rivâyette şöyle denmiştir: "Cuma günü olunca, mescidin her bir kapısında melekler vardır. İlk gelenleri sırayla yazarlar. İmam (minbere) oturunca defterleri kapatıp, zikri dinlenmeye giderler."[305]

AÇIKLAMA:

Burada geç kalmadan tahzir vardır. Zira melekler, imam minbere çıkıncaya kadar kapılarda durup gelenleri, geliş sırasına göre yazmakta, imam minbere çıkınca defterlerini kapayıp, hutbeyi dinlemeye gitmektedir. Böylece daha sonra gelenler kayıt dışında kalmaktadırlar.

Bazı rivayetlerde "defterlerin nurdan, kalemlerin nurdan" olduğu belirtilmiştir. Bu sarahate dayanan bir kısım âlimler bu meleklerin hafaza meleklerinden başka melekler olduğu hükmünü çıkarmışlardır.

"Sahifelerin (defterlerin) kapanması" ile, cumaya erken gelenlerin faziletlerini yazmaya mahsus defterlerin kapanması kastedilmiş olmalıdır. Zîra hutbeyi dinlemek namaza dahil olmak, zikir ve duâda hazır bulunmak, huşû, insât gibi fiillerin sevaplarını yazma işi devam edecektir. Bunları hafaza meleklerinin yazacağı kesindir. Bu durum da öbür meleklerin başka melekler olduğunu ifade eder.[306]

-3- وعن أوس بن أوس الثقفى رَضِىَ اللّهُ َعنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللهِ #: مَنْ غَسَّلَ وَاغْتَسَلَ، وَبَكّرَ وَابْتَكَرَ، وَمَشَى وَلَمْ يَرْكَبْ، وَدَنَا مِنَ ا‘‘مَامِ فَاسْتَمَعَ وَلَمْ يَلْغُ. كَانَ لَهُ بِكُلِّ خُطْوَةٍ عَمَلُ سَنَةٍ، أجْرُ صِيَامِهَا وَقِيَامِهَا[. أخرجه أصحاب السنن.وقالَ أبو داود: »سُئِلَ مَكْحُولٌ عَنْ غَسَّلَ وَاغْتَسَلَ؟ فقَالَ: غَسَلَ رَأْسَهُ وَجَسَدَهُ. وكَذلِكَ قالَ سَعِيدُ بنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ«.قوله »غَسَّلَ« أى جامع امرأته فأحوجها إلى الغُسل، وذلك يكون أغض لطرْفه إذا خرج إلى الجمعة، واغتسل هو بعد الجماع.وقيل »غَسَّلَ« أسْبَغ الوضوء وأكمله ثم اغتسل بعده للجمعة.»وَبَكَّرَ« أى إلى الصة في أول وقتها.»وابتكرَ« أدرك أولَ الخطبة .

3. (2850)- Evs İbnu Evs es-Sakafî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim (cuma günü) yıkar ve yıkanırsa, kim erkenden (mescide) gider ve hutbenin başına yetişirse, yürür ve binmezse, imama yakın durur, dinler, mâlâyâni söz etmezse ona her bir adım için bir yıllık amelin oruçları ve namazlarıyla sevabı yazılır."[307]

---

[304] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/178-181.
[305] Müslim, Cuma: 24, (850); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/181.
[306] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/181.
[307] Ebû Dâvud, Tahâret: 129, (345, 346); Tirmizî, Salât: 356, (496); Nesâî,Cuma: 12, (3, 97); İbnu Mâce, İkâmet: 80, (1027); Buhârî, Cuma: 6; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/182.

AÇIKLAMA:

1- Hadis, cuma günü yıkanması üzerine vârid olmuştur: "Cuma günü" tâbiri rivâyetin bazı vecihlerinde yok ise de bazılarında mevcuttur.

2- Yıkar diye tercüme ettiğimiz غَسَّلَ kelimesini âlimler, iki mânaya te'vil etmişlerdir:

1) Başını yıkar, bu durumda ikinci kelime اِغْتَسَلَ "bedeninin geri kalan taraflarını yıkar." Yani "yıkanır" mânasına anlaşılmıştır.

2) Hanımının da yıkanmasına sebep olur, yani cuma günü, hanımıyla münâsebet-i cinsiyyede bulunarak, onu da yıkanmaya mecbur eder, kendisi yıkanmış, onu da yıkamış olur. Böylece bu hadiste de, 2848 numaralı hadiste geçen cimaya zimnî teşvik tekrar ele alınmış olmaktadır.

Aynı mânada kullanılabilen bu iki kelimenin te'kîden yan yana kullanılmış olabileceği de söylenmiştir.

Şunu da belirtelim, hadisin Buhârî ve Ebû Dâvud'da gelen vecihleri, yukarıda kaydedilen birinci tefsirin tercihine kanaat vermektedir. Zira Ebû Dâvud'da "Kim başını yıkar ve yıkanırsa..." denmekte, Buhârî'nin bir rivâyetinde "...yıkanın ve başınızı da yıkayın" ibaresi yer almaktadır.

3) بَكَّرَ ve اِبْتَكَرَ kelimeleri de hem te'kîden yan yana gelimş, aynı mânada iki kelime olarak anlaşılmış, hem de biri erken çıkmak, diğeri de hutbenin başına yetişmek mânalarında te'vil edilmiştir.

Gerek yıkanma ve gerekse erken olma kelimelerinin aynı mânada te'kîden tekrar edilmiş olmalarına, yine aynı hadiste gelen "yürür ve binmezse" ibaresi örnek gösterilmiştir. "Yürümek" ve "binmemek" aynı mânanın iki ayrı kelimeyle ifadesidir.[308]

4- وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال:]قالَ رَسولُ اللّٰهِ #: يحْضُرُ الجُمُعَةَ ثَـَثَةُ نَفَرٍ: فَرَجُلٌ حَضَرَهَا يَلْغُو وَهُوَ حَظُّهُ مِنْهَا، وَرَجُلٌ حَضَرَهَا يَدْعُو، فَهُوَ رَجُلٌ دَعَا اللّٰهَ إنْ شَاءَ أعْطَاهُ وَإنْ شَاءَ مَنَعَهُ، وَرَجُلٌ حَضَرَهَا بِإنْصَاتٍ وَسُكُوتٍ وَلَمْ يَتَخَطَّ رَقَبَةَ مُسْلِمٍ وَلَمْ يُؤْذِ أحَداً، فَهِى كَفَارَةٌ لَهُ إلى الجُمُعَةِ الَّتِى تَليهَا وَزِيَادَةَ ثَـَثَةِ أيَّامٍ، وذلِكَ أنَّ اللّٰهَ تَعالى يَقُولُ: مَنْ جَاءَ فَلَهُ عَشْرُ أمْثَالِهَا[.

4. (2851)- Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Cuma namazına üç (grup) insan katılır:

1) Kişi var, namaza katılır, boş konuşma yapar. Bunun namazdan hissesi, o konuşmasıdır.

2) Kişi var namaza gelir duâ eder. Bu kimse Allah'a duâda bulunmuştur, Allah dilerse onun istediğini hemen verir, dilerse vermez.

3) Kişi vardır, namaza gelir sadece dinler ve sükut eder, mü'-minlerin arasından yararak geçmez, kimseye eza vermez. Onun bu namazı, daha önce geçen cumaya ve fazladan da üç güne kadar (günahlarına) kefarettir. Bu hal Cenâb-ı Hakk'ın şu sözüne binaendir: "Kim bir hayır yaparsa bu kendisinden on misliyle kabul edilir"[309] (En'âm 160).

AÇIKLAMA:

Resûlullah bu hadislerinde, cum'a namazına katılma âdâbını belirtmektedir. Bunu belirtirken, katılanları başlıca üç gruba ayırır:

1) Namaza katılmakla birlikte boş laf edenler: Cumada boş laf edenler deyince öncelikle hutbe sırasında konuşanlar hatıra gelir. Ancak 2778-2782 ve 2834 numaralı hadislerde geçtiği üzere, kişinin namaz maksadıyla evinden çıktığı andan itibaren namazda olduğu nazar-ı dikkate alınınca cuma namazına gitme niyetiyle evini terkettiği andan itibaren boş sözleri terkedip, zikir veya sükûn halinde olması, hutbe sırasında insât kelimesiyle ifade edilen can kulağıyla dinlemeye ehemmiyet vermesi gerekir.

"Boş söz" diye tercüme ettiğimiz lağv'ı "cuma edebine uymayan her söz" diye tarif edebiliriz. Resûlullah'ın Ebû Dâvud'da gelen tarifine göre şöyledir: "İmamın hutbe verirken yanındakine "sus dinle!"diyecek olursan "boş söz"de bulunmuş olursun." Âlimler, cemaati yarmak vs. sûrette cemaate verilen eziyeti de lağv'e dahil ederler. İbnu Hacer bu kelimeyi açıklama sadedinde şu izahları kaydeder: "Ahfeş: "Şüphe ve bâtıla giren asılsız sözlere

[308] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/183.

[309] Ebû Dâvud, Salât: 235, (1113); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/184.

lağv" demiştir. İbnu Arefe der ki: Lağv, sözün düşüğüdür, doğrudan ayrılmaya da lağv denmiştir. وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا âyetine göre lağv günah demektir. Zeyn İbnu'l-Münîr: "Müfessirler sözü lağv "güzel olmayan söz" olduğunda ittifak eder" demiştir.

Şu halde, namazda konuşmak -veya hadisin son kısmından da anlaşılacağı üzere- cemaatin omuzlarını yararak ilerlemek sûretiyle başkasını rahatsız edenin cuma'dan elde edeceği nasib, başkalarına verdiği bu eziyetten ibarettir. Efnedimiz bu ifadeleriyle, her ne sûretle olursa olsun cemaate eziyet vermekten şiddetle zecretmiş olmaktadır. İbnu Hacer el-Mekkî, hadisin bu kısmını "(Hutbe sırasında) boş lakırdı eden kimsenin namaza katılmaktan alacağı hisse tam değildir, çünkü lağv, cuma sevabının kemâline mâni olur" diye anlar.

2) Cuma cemaatinin ikinci grubunu hutbe sırasında dua edenler teşkil etmektedir. Dua aslında zikir'dir, ibadet'dir. Ancak hutbe edebine aykırıdır. Hutbede takınılması gereken edeb olarak insât yani can kulağıyla dinlemek emredilmiştir. Öye ise dua, insât'a mânidir, terki evladır.

Şu halde hadis, Cenâb-ı Hakk'ın hutbe sırasında yapılan duayı aff, merhamet ve müsâmaha ile muamele ederek kabul buyurması da mümkündür. Emredilen edebe, yani sessiz durup can kulağı ile hutbeyi dinleme edebine aykırı hareket ettiği için ceza olarak, duasının kabul edilmemesi de mümkündür.

3) Cuma'ya katılan üçüncü grup kimseler, cemaati omuzlarından yarıp ilerlemek vs. sûretlerle rahatsız etmeksizin yerini alıp, hiç konuşmaksızın sükûnet içinde hutbeyi dinleyenlerdir. Âlimler, rahatsızlık verici sebepler meyanında yerinden doğrulmak yanındakine yaslanmak, bir âzâsının üzerine oturmak, seccâdesine rızasını almadan oturmak, pis koku neşretmek vs'yi de zikreder. Hadiste hem insât ve hem de sükût geçmektedir. Bunlar birbirine yakın mâna taşımaları sebebiyle umumîyetle, ikincisinin birinciyi te'kîden zikredildiği belirtilmiştir. Ancak insât'ın can kulağıyla dinleme mânasında minbere yakın olanlar hakkında, sükût da daha ziyade sessiz olma mânasında uzakta olanlar hakkında yani imamı yeterince işitmese de, hutbeyi anlayarak takip edemese de sükûnet içinde durmak mânasında kullanılmış olabileceğine dikkat çekilmiştir.

Biz, hadisin bu kısmında, cuma günü camiye erken gelmeye teşvik mânası da görmekteyiz. Çünkü erken gelenler ön saflarda, minbere yakın yerlerini alırken, başkalarının omuzlarını yararak eziyet verme durumuna düşmezler ve dahi insât yani "hutbeyi can kulağı ile dinleme" şansını da garantilerler.

4) "Onun bu namazı" diye tercüme ettiğimiz هِيَ zamirine, belirtilen edebler, hutbe, namaz hepsi dahildir. İşte böyle mükemmel olarak kılınan cuma namazı, kişinin on günlük küçük günahlarının kefaretine garanti olmaktadır.

Cuma'nın kefaret olduğu on gün, hadisin zâhirine göre "müteakip on gün" olarak anlaşılmaya müsait ise de, başka rivâyetlerin nassıyla, geçmiş cumaya kadar ve ondan önceki üç güne yani kılınan cumadan önce geçen son on güne şâmildir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), âdâbına uygun olarak kılınan bir cumanın on günü içine alan bir müddette işlenecek günahlara kefaret olacağı hususunda Kur'ân-ı Kerîm'in âyetinden delil getirmekte, mü'mini bu hususta iknâ etmek istemektedir.[310]

-5- وعن على رَضِىَ اللّٰهُ عنْه قال وهو على المنبر في الكوفة يخطبُ:]إذَا كَانَ يَوْمُ الجُمُعَةِ غَدَتِ الشّيَاطِينُ بِرايَاتِهَا إلى ا‘سْوَاقِ فَيَرْمُونَ النَّاسَ بِالتَّرابِيثِ، أوْ قَالَ بِالرّبَائِثِ وَيُثَبِّطُونَهُمْ عَنِ الجُمُعَةِ وَتَغْدُوا المَ َئِكَةُ فَيَجْلسُونَ عَلى أبْوَابِ المَسْجِدِ يَكْتُبُونَ الرَّجُلَ مِنْ سَاعَةٍ، وَالرَّجُلَ مِنْ سَاعَتَيْنِ حَتّى يَخْرُجَ ا‘‘مَامُ. فَإذَا جَلَسَ الرّجُلُ مَجْلِساً يَسْتَمْكِنُ فِيهِ مِنْ اسْتِمَاعِ وَالنَّظَرِ فَأنْصَتَ وَلَمْ يَلْغُ كَانَ لَهُ كِفْ َنِ مِنْ أجْرِ، فإنْ نَأى وَجَلَسَ حَيْثُ َ يَسْمَعُ فَأنْصَتَ وَلَمْ يَلْغُ كَانَ لَهُ كِفْلٌ مِنْ أجْرِهِ، وَإنْ جَلَسَ مَجْلِساً يَسْتَمْكِنُ فِيهِ مِنَ اسْتِمَاعِ وَالنَّظَرِ فَلَغَا وَلَمْ يُنْصِتْ كَانَ عَلَيْهِ كِفْ َنِ مِنْ وِزْرِ. فَإنْ جَلَسَ مَجْلِساً َ يَسْتَمْكِنُ فِيهِ مِنَ اسْتِمَاعِ وَالنَّظَرِ فَلَغَا وَلَمْ يُنْصِتْ كَانَ عَلَيْهِ كِفْلٌ مِنْ وِزْرٍ، وَمَنْ قَالَ لِصَاحِبِهِ يَوْمُ الجُمُعَةِ صَهْ فَقَدْ لَغَا، وَمَنْ لَغَا فَلَيْسَ لَهُ في جُمُعَتِهِ تِلْكَ شَيْءٌ. ثُمَّ قالَ في آخِرِهِ: سَمِعْتُ رسولَ اللهِ يَقُولُ ذلِكَ[. أخرجهما أبو داود.»التَّرابِيثُ أوِ الرَّبَائِثُ« جمع رَبيثة وهى ما يحبس ا‘‘نسان عن مَهامة ويشغله

[310] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/184-185.

عنها ويُثَبِّطه.قال الخطابى »وَأمَّا التَّرَابِيثُ« فليس بشئ.وقوله »يَرْمُونَ« إنما هو فيرْبِثون الناس. كذا روى لنا في غير هذا الحديث.
»وَالكِفْلُ« النصيب. وقيل الضعف.»وَالْوِزْرُ« ا‘‘ثم المثقل للظهر .

5. (2852)- Hz. Ali (radıyallâhu anh) Kûfe'de hutbe verirken minberden şöyle seslenmiştir: "Cuma günü olunca şeytan çarşı ve pazara erkenden bayraklarıyla gider, insanlara binbir engel çıkararak mâni olmaya, onları cumadan (hiç olsun) geciktirmeye çalışır. Melekler de erkenden gidip mescidin kapılarına dururlar. Gelenleri birinci saatte gelenler, ikinci saatte gelenler diye yazarlar. Bu hâl imam (hutbeye) çıkıncaya kadar devam eder. Kişi mescidde, imamı görüp, dinleyebileceği bir yere oturup, can kulağıyla dinledi ve konuşmadı mı, kendisine iki kat sevap vardır. Kişi uzakta kalır ve imamı dinleyemeyeceği bir yere oturur, sessiz durur ve konuşmazsa bir hisse sevap alır. Eğer, imamı görüp dinleyebileceği bir yere oturur fakat boş konuşma yapar, sessiz kalmazsa, ona iki hisse vebal yazılır. Eğer, dileme ve görme imkânı olmayan bir yere oturur ve boş konuşur ve sessiz kalmazsa, ona bir hisse vebal vardır. Kimde yanındaki arkadaşına cuma günü "sus" derse "boş konuşmuş" olur. Kim de boş konuşur ise, o cumadaki sevaptan nasibsiz kalır."
(Hz. Ali) konuşmasının sonunda şunu söyledi: "Ben bunu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan işittim."[311]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, cumaya erkenden gitmeyi teşvik eden hadislerden biridir. Hadiste sadece erken gitme değil, hutbe verecek hatibi görmeye ve dinlemeye imkân tanıyacak bir yere oturmayı da teşvik etmektedir. Hadiste sadece dinleme değil "görme" kaydının da konmuş olması bilhassa günümüz şartlarında akla gelebilecek bazı sorulara peşin cevap olur: Çünkü hoparlörler sayesinde dışarıda bile hutbeler eksiksiz dinlenebilir. Şu halde hatibin görülebileceği bir yeri kapmak için acele davranmak, bunu niyete koyarak hareket etmek esastır. Buna rağmen dışarıda kalanların insât ve sükût şartına riâyet etmeleri halinde, hadiste vaadedilen çifte sevaba nail olacakları rahmet-i ilâhiyeden umulabilir, çünkü mü'minin niyyeti esastır.
2- Râvi, terâbîs kelimesinde şekke düşmüştür: "Terâbîs" mi işitti, rebâis mi işitti? Hattâbi terâbîs'in müstâmel bir kelime olmadığını söyler. Şârihler rebîse'nin cem'i olan rebâis olması gereğine dikkat çekerler. Rebîse kişiyi hedefinden alıkoyan mâni, engel demektir.
3- Boş konuşmak diye tercüme ettiğimiz lağv düşük, bâtıl, reddedilmiş, hükmünü yitirmiş söz demektir. Bazı âlimler, "doğru olmayan söz", "uygun olmayanın konuşulması" diye tarifler sunmuşlardır. Ancak sadedinde olduğumuz hadiste "Hutbe sırasındaki her çeşit söz"e lağv denmektedir, çünkü hutbede hazır olmanın edebi, hiçbir şey konuşmadan can kulağıyla dinlemektir. Hadis, hutbe sırasında konuşana "sus dinle!" mânasına أَنْصِتْ demenin lağv olduğunu söyleyince geri kalan sözlerin külliyen lağv olacağı açıktır. Zîra aslında yersiz konuşana "sus!" ihtarının , emr-i bil ma'ruf olduğu, dinin teşvik ettiği memduh ameller sırasına gireceği sarih bir durumdur. Önceki hadiste hutbe sırasında dua etmeye açıkca lağv denmemiş olsa bile o da yasaklanmaktadır, dolayısıyla duanın bile lağv'a nisbeti mümkündür. Nevevî, yanındakini konuşmaktan menetmek zorunda kalınca işaretle "sus" demenin uygun olacağını söyler, anlamadığı takdirde mümkün mertebe asgari bir kelamla susturmaya tevessül etmeyi tecviz eder.
Âlimler hutbe sırasındaki kelam haram mı, mekruh mu, mekruhsa tahrimî mekruh mu, tenzihî mekruh mu ihtilaf etmiştir. Şâfiî hazretleri bir kavlinde hutbeyi iki rek'at namaza bedel tutar. Bu açıdan hutbe sırasında konuşmak haramdır. Esahh olan kavline göre iki rek'ata bedel değildir, bu açıdan haram olmaz.
Keza ulemâ, hutbeyi işitmeyen kişiye işittiği durumdaki gibi can kulağı ile dinleme vaziyetinde (insât) durması gerekli midir? diye de münâkaşa etmiştir. Cumhur, gereklidir!" derken, Ahmed İbnu Hanbel, İbrahim Nehâî ve iki kavlinden birinde İmam Şâfiî: "Bu durumda gerekmez" demiştir. İbnu Hacer, hutbe sırasında kelam tecviz edenlerden de bahseder, ancak bunları hutbede yersiz konuşma yapılma durumuna hamleder. Emevî idarecilerinin bazı yersiz davranışları hutbe sırasında seleften bir kısmının aksülameline sebep olmuştur.
Son olarak şunu da kaydedelim: el-Muğnî'de: "Namazda kelamı caiz kılan hallerin hutbede de caiz kılacağı hususunda ulemanın ittifak ettiğini" belirtir, gözleri kör olan kimseyi çukura düşmekten tahzîr gibi... İmam Şâfiî: "Birine fenalık geleceğinden korkan kimsenin, işaretle duyuramadı ise, sözle duyurmasında bir beis görmem" demiştir.[312]

[311] Ebû Dâvud, Salât: 209, (1051); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/186-187.
[312] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/187-188.

6- وعن طارق بن شهاب رَضِىَ اللّهُ َعنْه قال:]قال رَسُولُ اللهِ #: الجُمُعَةُ حَقٌّ وَاجِبٌ عَلى كُلِّ مُسْلِمٍ في جَمَاعَةٍ إَّ عَلى أرْبَعَةٍ: عَبْدٍ مَمْلُوكٍ، أوِ امْرَأةٍ، أوْ صَبيٍّ، أوْ مَرِيضٍ[. أخرجه أبو داود.وقال طارق: قد رأى النبى # وَهُوَ يُعَدُّ من أصحابه ولم يسمع منه شيئاً .

6. (2853)- Târık İbnu Şihâb (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Cuma namazı, dört kişi hariç geri kalan her müslüman üzerine cemaat içinde yapması gereken vacib bir hakk'dır. Cumadan istisna edilen bu dört kişi şunlardır: Köle, kadın, çocuk ve hasta."[313]

AÇIKLAMA:

1- Tarık İbnu Şihâb (radıyallâhu anh) cahiliye devrini yaşamış, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı görmüş sahâbîlerdendir. Ancak Hz. Peygamber'i hiç dinlemediği bilinmektedir. Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer (radıyallahu anhümâ) zamanlarında otuzüç veya otuzdört adet gazveye iştirak etmiştir, 82 hicrî yılında vefat etmiştir (radıyallâhu anh). Şu halde bu rivâyet sahâbî mürseli'ne bir örnek olmaktadır.
2- "Cuma hakk'tır" ibâresi, cuma namazınınn Kitap ve Sünnet'le sâbit kesin bir farz olduğunu ifade eder. "Allah'ın kulları üzerindeki farz olan haklarından biri"diye te'vîl etmek de mümkündür.
3- Hadiste geçen her müslüman üzerine عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ tabiri, "cuma, farz-ı kifâyedir" diyecekleri reddedecek bir cevap teşkil eder.
4- "Cemaat içinde فِى الْجَمَاعَةِ tabiri, cuma namazının cemaat halinde kılınacağını, münferid kılınamayacağını gösterir. Ulemâ bu hususta icma eder.
Ancak kaç kişinin burada istenen "cemaat"i sağlayacağı hususunda ihtilaf edilmiştir.
* Ebû Hanîfe'ye göre imam hariç en az üç kişi cemaati teşkil eder. Bunların hutbeyi dinlemelerini de şart koşmaz. Hutbeyi imamdan başka iki kişi dinlese yeterlidir. Ehl-i Rey'den Evzâî'ye göre cuma günü için üç kişi de yeterlidir, yeter ki vali de olsun. Ebû Sevr, "Cuma için ayrı bir sayı aranmaz, diğer namazlar gibidir, iki kişiyle de kılınır" demiştir.
* Şâfiîler, "En az kırk kişi olursa cemaat teşekkül eder" derler. Şâfiîye göre bunlar hür ve mukîm olmalıdır.
* Ahmed İbnu Hanbel, İshâk İbnu Râhûye, Ömer İbnu Abdilaziz gibi bir kısım başka âlimler de cumanın farz olması için cemaatin en az kırk olmasını şart koşmuşlardır. Ömer İbnu Abdilaziz bunlardan birinin vâli olmasını şart koşar ise de Şâfiî böyle bir şart koşmamıştır.
* İmam Mâlik cemaat için rakam üzerinde durmamış: "Evleri birbirine muttasıl bir köyde bir araya gelinen bir mescid ve alışveriş mahalli (sûk) varsa oradaki cemaate cuma farz olur" demiştir. İmam Mâlik hazretleri de vali şartı koşmamıştır.
5- Cuma namazı kadınlara farz değildir. Ancak İmam Şâfiî yaşlı kadınların (acâiz) cemaate katılmasını müstehab görür.
6- Cumanın çocuklara vacib olmadığı hususunda ulemâ icma eder. Burada çocuktan maksad henüz bülûğa ermeyen kimsedir. Ancak mürâhik olduktan sonra, yani bülûğ çağına yaklaşınca, alıştırılmaları maksadıyla götürülmeleri, tevşik edilmeleri İslâmi terbiyenin gereğidir.
7- Hastaya meşakkate sebep olacaksa, cuma farz olmaz. Hiçbir meşakkat ve zararın mevzubahis olmadığı hafif hastalıklar cumanın farziyyetini kaldırmaz. İmam-ı Âzam, rehberi olsa bile, bunda meşakkat olduğu için, âmâya da cumanın farz olmayacağına hükmetmiştir. Ancak İmam Şâfiî, rehberi olan âmâya cumanın farz olduğunu söyler.
8- Köle hususunda ulema ihtilaflıdır. Hasan Basrî ve Katâde cumanın gidebilecek durumda olan kölelere de farz olduğunu söylemiştir. Evzâî ve Dâvud-ı Zâhirî'nin de bu görüşte olduğunu Suyûtî kaydeder.
9- Zührî, "Yolcu ezanı işitirse cumaya katılsın" demiştir. İbrahim Nehâî'nin de benzer bir fetvası mevzubahistir. Bu da gösterir ki cuma farz-ı ayn olan ibadetlerdendir.[314]

7- وعن ابن عمرو بن العاص رَضِىَ اللّهُ َعنْهما:]أن النبىّ # قالَ: الجُمُعَةُ عَلى كُلِّ مَنْ سَمِعَ النِّدَاءَ[. أخرجه أبو داود .

[313] Ebû Dâvud, Salât: 215, (1067); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/188.
[314] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/188-190.

7. (2854)- Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ezanı her işitene cuma farzdır."[315]

AÇIKLAMA:

Burada, hadisin zahiri, cumanın farz olması için ezanın işitilmesini şart koşar. Ama âyet-i kerîmede "işitme" değil, "okunma" zikredilmiştir:
"Cuma günü namaz için ezan okunduğu zaman Allah'ın zikrine koşun" (Cuma 9). Ulemâ, bu sebeple hadisi: "Ezanı işitme gücünde olan herkese cuma farzdır" diye anlamıştır. Cumhur şöyle der: "Ezanı işitene ve işitme gücünde olana cuma farzdır, kişinin beldenin içinde veya dışında olması farketmez. " Zeydü'd-Dîn el-Irakî'nin Şerhu't-Tirmizî'de kaydına göre, İmam Mâlik, Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel, bir şehir ahalisinin tamamına, -ezanı işitmemiş bile olsalar-, cumanın farz olduğunu söylemekte ittifak etmişlerdir.[316]

8- وعن حفصة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها قالت:]قال رسولُ اللهِ # عَلى كُلِّ مُحْتَلِمٍ رَوَاحٌ إلى الجُمُعَةِ، وَعلى كُلِّ مَنْ رَاحَ إلى الجُمُعَةِ الْغُسْلُ[. أخرجه أبو داود والنسائى .

8. (2855)- Hz.Hafsa (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Her ihtilam olan erkeğe cumaya gitmek vacibtir. Cumaya her gidene de gusül vacibtir."[317]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, zahiri itibariyle âmmdır. Yani her büluğa erene cuma namazının farz olduğunu ifade etmektedir.Halbuki az yukarıda (2853) belirtildiği üzere kadına, köleye, yolcu ve hastaya cuma farz değildir, büluğa ermiş bile olsalar.
2- Rivâyetin devamında Ebû Dâvud şu açıklamayı kaydeder. "Kişi, fecr doğduktan sonra yıkanmış ise, cünüblükten yıkanmış bile olsa cuma yıkanmasının yerine geçer."
Bu açıklama şunun için yapılmıştır. Ulemâ cuma günü başlamazdan önce, yani şafak sökmezden önce yapılacak guslün "cuma guslü" olmayacağını söylemekte ittifak eder. Öyle ise, hadiste emredilen "cuma guslü" nün gerçekleşmesi için cuma günü şafak söktükten sonra gusletmek gerekmektedir. İşte şafak sökmesinden sonra yapılacak gusül cünüplükten temizlenmek için dahi yapılmış olsa, bu "cuma guslü"nün yerine geçer, bir kere daha "cuma guslü" yapmak gerekmez. Ebû Katâde'nin çocuklarından birinden yapılan rivâyete göre, Ebû Katâde "Cuma günü cünüplükten temizlenmek için yıkanan, cuma için yıkanmış sayılır" demiştir.[318]

9- وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال:]قال رَسُولُ الله # الجُمُعَةُ عَلى كُلِّ مَنْ آوَاهُ اللَّيْلُ إلى أهْلِهِ[. أخرجه الترمذي وضعفه .

9. (2856)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Cum'a, geceleyin ailesine dönebilen herkese farzdır."[319], [320]

AÇIKLAMA:

Bu hadisi kaydettikten sonra Tirmizî zayıflığına dikkat çeker. Tirmizî'nin kaydına göre bu hadisi, Ahmed İbnu'l-Hasen cuma namazının kimlere farz olduğu münâkaşasında istişhâd olarak Ahmed İbnu Hanbel'e rivâyet eder. Ahmed İbnu Hanbel, senedinde yer alan üç zayıf râvi sebebiyle bunun rivâyet edilmesine öfkelenerek: "Rabbine istiğfar et, Rabbine istiğfar et" der.
Tirmizî'nin açıklamasına göre, Ahmed İbnu Hanbel bu sözü, sadedinde olduğumuz rivâyetin "senedindeki zayıflık sebebiyle hiçbir kıymet atfetmediği için" söylemiştir.

---

[315] Ebû Dâvud, Salât: 212, (1056); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/190.
[316] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/190.
[317] Ebû Dâvud, Tahâret: 129, (342); Nesâî, Cuma: 2, (3, 89); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/190.
[318] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/190-191.
[319] Tirmizî, Salât 360, (502); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/191.
[320] Kelimeye bağlı tercümesi: "Gece, kimi âilesine sığındırırsa Cuma ona farzdır" şeklinde olmalıdır.

Hadisin yeterince anlaşılması için, ister istemez bunun Tirmizî'de kaydediliş sebebini bilmemiz gerekecektir. Orada hadise "Ne miktar mesafeden cuma namazına gidilir?" adını taşıyan bir bâbta yer verilmiştir. Bâbın birinci rivâyetinde, "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize, Kuba köyünden cumaya gelmemizi emrederdi" hadisi kaydedilir.[321] Tirmizî: "Bu hadisi sadece bu vecihten biliyoruz, bu bâbta Resûlullah'tan sahih bir rivâyet yoktur" dedikten sonra ilave eder: "Ebû Hüreyre'den naklen Resûlullah'tan şu rivâyet de yapılmıştır: "Cuma namazı, gece, kimi ailesine sığındırırsa ona farzdır." Yani mâna makam icabı şöyle olmalı: "Cuma namazı, geceleyin ailesine dönebilecek mesafede olan kimseye farzdır, bu durumda olan kimse dağda da olsa cumaya gelmelidir." el-Müzhîr'in açıklamasına göre: "Cuma, oturduğu yerle cuma namazının kılındığı yer arasında, namazı edadan sonra oturduğu yere geceden önce dönmesine imkan tanıyacak bir mesafe bulunan kimseye farz olur." Keza İbnu Ömer'den de "Gusül, cuma farz olana, cuma da geceyi ehlinin yanında geçirene vacibtir" dediği belirtilir. İbnu Hacer "Cuma, geceyi ehlinin yanında geçirene vacibtir" ibâresini şöyle açıklar: "Cuma namazı İbnu Ömer'e göre (namazdan sonra) gece bastırmadan evine dönmesi mümkün olan kimseye farzdır. Bundan daha uzak mesafede olana farz değildir."
Bu açıklamalardan sonra Tirmizî'nin kaydettiği izâhı görebiliriz. Der ki: "Ehl-i ilim, cuma namazının kime farz olduğu hususunda ihtilaf ettiler. Bazıları "Gece, kimi evine sığındırırsa ona farzdır" demiştir. Bazıları da: "Cuma sadece ezanı işitene farzdır" demiştir. Bu Şâfiî, Ahmed ve İshak'ın kavlidir.
Bu mesafeyi müşahhas hale getirme sadedinde zikri geçen Kuba köyü Medîne'ye iki üç mil mesafededir.[322]

-10- وعن ابن عمر رَضِىَ اللّٰهُ عنْهما قال:]قال رَسُولُ اللّٰهِ #: مَنْ أدْرَكَ رَكْعَةً مِن الجُمُعَةِ أوْ غَيْرِهَا فَقَدْ تَمَّتْ صَلَاتُهُ[.

10. (2857)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Cuma namazından veya başkasından bir rek'ate yetişenin namazı tamam olmuştur."[323]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, cuma dahil herhangi bir namazın rek'atini imamla kıldığı takdirde gerisini tek başına tamamlayınca, tamamını cemaatle kılmış hükmüne dahil olacağını yani cemaat sevabını kazanacağını ifade eder.
Bu bâbta daha geniş izah 2830 numaralı hadisin açıklamasında geçti, oraya bakılsın.[324]

-11- وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عنْه:]أن النّبِيَّ # قالَ: مَنْ أدْرَكَ مِنْ صَلَاةِ الجُمُعَةِ رَكْعَةً فَقَدْ أدْرَكَ[. أخرجهما النسائى .

11. (2858)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Cuma namazından bir rek'ate yetişen, cuma namazına yetişmiştir."[325]

AÇIKLAMA:

Bu hadis cumanın birinci rek'atinde imama yetişenin, ikinci rek'atı tek başına tamamlayabileceğini, böylece farz olan cuma borcunu eda etmiş olacağını ifade eder.[326]

-2859 -12- وعن رجل من أهل قباء عن أبيه وكانت له صحبة قال:]أمَرَنَا النَّبِىُّ # أنْ نَشْهَدَ الجُمُعَةَ مِنْ قُبَاءَ[. أخرجه الترمذي .

[321] Bu hadis, iki rivayet sonra, 2859 numarada kaydedilen rivayettir.
[322] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/191-192.
[323] Nesâî, Mevâkît: 30, (1, 274, 275); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/192.
[324] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/192.
[325] Nesâî, Cuma: 41, (3, 112, 113); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/192.
[326] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/193.

12. (2859)- Kuba ahalisinden bir adam -Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la sohbet etme şerefine ermiş bulunan- babasından naklen demiştir ki: "Resûlullah bize Kuba'dan (gelerek Medîne'de) cuma namazına katılmamızı emretti."[327]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, az yukarıda 2856 numaralı hadisin açıklamasında geçti, oraya bakılsın.[328]

2860- 13- وعن أبى الجعد الضُّمْرى رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه قال:]قالَ رَسولُ اللّٰهِ # مَنْ تَرَكَ ثَ ثَ جُمَعٍ تَهَاوُناً بِهَا طَبَعَ اللّٰهُ تَعالى عَلى قَلْبِهِ[. أخرجه أصحاب السنن .

13. (2860)- Ebû'l-Ca'd ed-Dumrî anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim önemsemiyerek üç cumayı terkedecek olursa, Allah onun kalbini mühürler."[329]

2861- 14- وعن سَمُرة جُندب رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه قال:]قال رسُولُ اللّٰهِ #: منْ تَرَكَ الجُمُعَةَ مِنْ غَيْرِ عُذْرٍ فَلْيَتَصَدَّقْ بِدِينَارٍ، فَإنْ لَمْ يَجِدْ فَبِنِصْفِ دِينَارٍ[. أخرجه أبو داود والنسائى .

14. (2861)- Semüre İbnu Cündüb (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Cuma namazını özürsüz olarak kim terkedecek olursa bir dinâr para tasadduk etsin, (bu kadar) bulamazsa, yarım dînâr tasadduk etsin."[330]

2862- 15- وعن أبى المليح عن أبيه واسمه عُمير بن عامر الهُذَلى رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه:]أنهُ

شَهِدَ النَّبىَّ # زَمَنَ الحُدَيْبِيّةِ في يَوْمِ جُمُعَةٍ وَقَدْ أصَابَهُمْ مَطَرٌ لَمْ يَبُلَّ أسْفَلَ نِعَالِهِمْ فَأسَرَّهُمْ أنْ يُصَلُّوا في رِحَالِهِمْ[. أخرجه أبو داود .

15. (2862)- Ebû'l-Melîh, ismi Umayr İbnu Âmir el-Hüzelî (radıyallâhu anh) olan babasından naklen anlattığına göre, babası Hudeybiye seferi sırasında bir cuma günü, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte bulunmuştur. O gün, ayakkabılarının altını ıslatmayacak kadar yağmur yağmış, bunun üzerine Efendimiz, herkesin yerlerinde namaz kılmalarını emir buyurmuştur."[331]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen son üç hadis cum'a namazını mâzeret olmaksızın terkedenlerle ilgilidir. Cuma namazı ilâhî bir emir olduğu için bunun özürsüz terki, gadab-ı ilâhîyi celbedecek bir isyan, bir cinâyettir.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bunun müeyyidesini kalbin mühürlenmesi olarak ifade buyurmuştur. Âlimler mühürlenmeyi kalbe hayrın ulaşmasının menedilmesi diye açıklar. Bir rivâyette de: "Münafıklar listesine kaydedilir" denmiştir.
2- Müteakip hadis, bu ağır cezaya hedef olmak istemeden, ihmalkârlığına pişman olanlara, hatayı telafi yolu göstermektedir: Maddî kefâret...

---

[327] Tirmizî, Salât: 360, (501); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/193.
[328] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/193.
[329] Ebû Dâvud,Salât: 210, (1052).; Tirmizî, Salât: 359, (500); Nesâî, Cuma: 2, (3, 88); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/193.
[330] Ebû Dâvud, Salât: 211, (1053-1054); Nesâî, Keffâret: 3, (3, 89); İbnu Mâce, İkâmet: 93, (1128); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/193.
[331] Ebû Dâvud, Salât: 213, (1058, 1059); Nesâî, İmâmet: 51, (2, 111); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/194.

Ancak, İbnu Hacer el-Mekkî tasadduk edilecek bu meblağın, cumayı terketmekten mütevellit günaha tamamen kefâret olmayacağını belirtir ve bir haberde "Cumayı özürsüz terkedene kıyamet gününden önce kefâret yoktur" buyrulmuş olduğunu hatırlatır. Ona göre, bu tasaddukla günahın hafifleyeceği ümit edilir. Sindî tasadduk etme hükmünün Kur'ân'da gelen "Muhakkak ki güzellikler, kötülükleri giderir" (Hûd 114) âyetine dayandığını belirtir. Bu hadiste tasaddukta bulunmaya emir istihbâbî bir emirdir, vücubî değil.
Her günaha olduğu gibi, cumayı terk günahına da behemahal tevbe gerekir. Maddî kefârette bulunsa da bulunmasa da tevbenin ihmal edilmemesi gerekir, zira her çeşit günahı ortadan kaldıran en müessir çare tevbedir.
3- Tasaddukun istihbâbî oluşuna delil, bağışlanacak meblağın miktarındaki muhayyerliktir. Sadedinde olduğumuz hadis, bulamayana "yarım dinar" tecviz ederken, Ebû Dâvud'da gelen bir diğer rivâyet: "Bir dirhem yahut yarım dirhem, veya bir sa'y yahut yarım sa' buğday" arasında muhayyer bırakır.[332]

İKİNCİ FASIL

CUMANIN VAKTİ VE EZANI HAKKINDA

2863 -1- عن أنس رَضِىَ اللّٰهُ َعنْه قالَ:]كَانَ رَسولُ اللّٰهِ # يُصَلِّى الجُمُعَةَ حِينَ تَمِيلُ الشَّمْسُ[. أخرجه البخارى وأبو داود والترمذي .

1. (2863)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), cumayı (öğleyin) güneş meyl edince kılardı.[333]

2864 -2- وفي أخرى للبخارى:]كَانَ # إذَا اشْتَدَّ الْبَرْدُ بَكّرَ بِالصَّ ِةِ، وَإذَا اشْتَدَّ الحَرّ أبْرَدَ بِالصَةِ: يَعْنِى الجُمُعَةَ[.

2. (2864)- Buhârî'nin bir diğer rivâyetinde şöyle gelmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) soğuk şiddetlenince namazı erken (ilk vaktinde) kılardı. Sıcak şiddetlenince namazı-yani cum'a'yı- (öğleyin biraz) serinleyince kılardı."[334]

2865 -3- وعن سهْل بن سعد رَضِىَ اللّٰهُ َعنْه قال:]كُنَّا نُصَلِّى مَعَ النَّبىّ # الجُمُعَةَ ثُمَّ تَكُونُ الْقَائِلَةُ[. أخرجه الخمسة إ النسائى.وفي أخرى: »مَا كُنَّا نَقِيلُ وَ َ نَتَغَدَّى إَّ بَعْدَ الجُمُعَةِ«.

Tirmizî ve Muvatta dışındaki diğer kitaplarda Seleme İbnu'l-Ekvâ'dan gelen bir rivâyette: "Sonra cumadan çıktığımızda duvarların diplerinde, gölgelenebileceğimiz bir gölge olmazdı" denmiştir.[335]

2866 -4- وعن السائب بن يزيد رَضِىَ اللّٰهُ َعنْه قال:]كَانَ النِّدَاءُ يَوْمَ الجُمُعَةِ أوَّلَهُ إذَا جَلَسَ ا‘‘مَامُ عَلى المِنْبَرِ عَلى عَهْدِ رسولِ اللّٰه # وَأبِى بَكْرٍ وَعُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ َعنْهما. فَلَمَّا كَانَ عُثْمَانُ وَكَثُرَ النَّاسُ زَادَ النِّدَاءَ الثَّالِثَ عَلى الزَّوْرَاءِ. فَثَبَتَ ا‘مْرُ عَلى ذلِكَ[. أخرجه الخمسة إ مسلماً .

4. (2866)- es-Sâib İbnu Yezîd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer (radıyallahu anhümâ) devirlerinde cuma namazının ilk ezanı, imam minbere oturunca okunurdu. Ancak Hz. Osman zamanı olup cemaat artınca, emri üzerine (Medine çarşısında) Zevrâ nâm yerde üçüncü bir ezan daha okundu. (Cum'a ezanı işi) bu şekilde sâbitleşti."[336]

---

[332] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/194.
[333] Buhârî, Cuma: 16, Ebû Dâvud, Cuma: 224, (1084); Tirmizî, Salât: 361, (503); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/195.
[334] Buhârî, Cum'a: 16; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/195.
[335] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/195-196.
[336] Buhârî, Cuma: 21, 22, 24, 25; Ebû Dâvud, Salât: 225; Tirmizî, Salât: 372, (516); Nesâî, Cuma: 15, (3, 100, 101); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/196.

AÇIKLAMA:

1- Bu dört rivâyet cuma ezanının okunduğu vakti belirlemektedir. Birinci hadiste (2863), Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) 'in cuma namazını, öğlede güneşin batıya kaymasından sora kıldırdığı sarîh olarak ifade edilmiştir. Bu, cuma namazının kılınabileceği ilk vakit olmaktadır. Güneşin tam tepede olduğu anda her çeşit namaz mekruhtur. Batı cihetine meyline zevâl denir. Şu halde hadîs, zevalle birlikte cuma vaktinin başladığını ifade etmektedir. Cumhur-u ulemâ bunu esas almıştır. Ahmed İbnu Hanbel, zevâldan önce de kılınabileceğini, bunun câiz olduğunu söylemiştir. Mücâhid cumanın da bir nevi bayram olmasını nazar-ı dikkate alarak bayram namazı vaktinde de kılınabileceğin söylemiştir. Mâlikîlerden İbnu Kudâme'nin de buna uygun kavli rivâyet edilmiştir.
2- Şu halde cumanın vakti, cumhura göre öğlenin vaktidir. Öğle namazını da, -bütün namazlar gibi ilk vaktinde kılmak (2378) esas ise de -sıcak günlerde sıcağın biraz kırılması için tehir etmenin efdal olduğunu görmüş idik (2393. hadis). 2864 numaralı hadis, cuma namazının da aynen öğle gibi, sıcak günlerde te'hîr edildiğini göstermektedir. Seleme İbnu'l-Ekvâ'dan kaydedilen rivâyet de cuma namazının tam zeval esnasında yani vaktin girdiği ilk anda kılındığını gösterir, çünkü işte o sıradadır ki duvarların gölgelenebilecek kadar gölgeleri olmaz. Bu ifâdeden "Duvarların hiç gölgesi yoktur" mânası çıkmaz. Bilakis güneş batıya döndüğü için gölge az da olsa vardır, ancak gölgelenebilecek yeterlilikte değildir.
3- Son rivâyet, cum'a günü okunan ezanlar hakkında bilgi vermektedir. Hadisin başka vecihlerinin de yardımıyla anlaşılan şudur: "Hz. Osman (radıyallâhu anh)'a gelinceye kadar, cuma günü bir ezan bir de ikâmet okunmaktadır. Nesâî'de Zührî'den kaydedilen bir rivâyet Hz. Bilâl'in ezanı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) minbere oturunca, ikâmeti de hutbeyi tamamlayıp, minberden inince okuduğunu belirtir. Sadedinde olduğumuz rivâyet, Hz. Osman'ın üçüncü bir ezanı emrettiği belirtir. İbnu Ebî Zi'b'den Vekînin bir rivâyetinde Hz. Osman'ın "Birinci ezan"ı emrettiği belirtilir. Aslında bu ifadeler arasında tezad mevcut değildir. Çünkü, Hz. Osman üçüncü bir ezan daha emretmiştir, fakat bu, vaktin girmesi ânında Medîne ahâlisine vaktin girdiğini duyurmak için çarşıda Zevrâ denen yerde okunacaktır. Şu halde Hz. Osman'ın emrettiği bu "üçüncü" ezan, okunuş sırası itibariyle birinci sırada yer almaktadır.
4- "Cuma ezanı işi bu şekilde sâbitleşti" sözü, bugün memleketimizde de uygulanan şeklin Hz. Osman'ın emri ile olduğunu ifâde eder. Yani vakit girince cuma vaktinin girdiğini belirten, minarelerden okunan ezan birinci ezandır. Bu, diğer vakitlerde okunan ezan gibidir. İşte Hz. Osman bunun okunmasını emretmiştir. Diğer iki ezandan biri imam minbere çıkınca, hutbeden önce caminin içinde okunan ezandır. Üçüncüsü ise, hutbe bitince, imam minberden inince okunan ikâmettir. Buna ezan denmesi tağlib tarîkiyledir. Şu halde son ikisi Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer zamanında mevcut olduğu halde birincisi mevcut değilmiş. Bu sebeple birinci ezana "sonradan konma" mânasına bid'at diyen de olmuştur.[337]

ÜÇÜNCÜ FASIL

HUTBE VE HUTBE İLE İLGİLİ HUSUSLAR

2867 -1- عن ابن عمر رَضِىَ اللّٰهُ عنْهما قال:]كَانَ رسولُ اللهِ # يَخْطُبُ خُطْبَتَيْنِ كَانَ يَجْلِسُ إذَا صَعِدَ عَلى المِنْبَرِ حَتَّى يَفْرُغَ المُؤَذِّنُ ثُمَّ يَقُومُ فَيَخْطُبُ. ثُمَّ يَجْلِسُ فَـَ يَتَكَلَّمُ. ثُمَّ يَقُومُ فَيَخْطُبُ[. أخرجه الخمسة وهذا لفظ أبى داود .

1. (2867)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) iki hutbe okurdu. Minbere çıkınca otururdu. (Bu esnada müezzin ezan okurdu). Müezzin ezanı bitirince kalkar ve hutbeyi okur, sonra tekrar oturur ve (bu sırada) konuşmazdı. Sonra kalkar (ikince defa) hutbe okurdu."[338]

2868 -2- وللنسائى:]كَانَ رسولُ اللهِ # يَخْطُبُ الْخُطْبَتَيْنِ قَائِماً وَكَانَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمَا بِجُلوسٍ[.

[337] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/196-197.
[338] Buhârî, Cuma: 30, 27; Müslim, Cuma: 33, Ebû Dâvud, Salât: 227, (1092); Tirmizî, Salât: 363, (506); Nesâî, Cum'a: 33, (3, 109); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/198.

2. (2868)- Nesâî'nin rivâyetinde: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ayakta iki hutbe verir, bunların arasını (kısa) bir oturuşla ayırırdı" denmiştir.[339]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyetler hutbenin belli bir âdâb çerçevesinde verildiğini göstermektedir.
* Minbere hutbe için çıkınca oturmakta, bu esnada müezzin ezan okumaktadır.
* Hutbe, ezanı müteakip iki parçalı olarak ayakta okunmaktadır.
* İki hutbenin arası kısa bir oturuşla ayrılmaktadır.
* Oturma esnasında konuşma yoktur.

2- İki hutbe arasında oturmaya İmam Şâfiî vacib demiştir. İlk çıkıştaki oturmaya vâcib dememiş olması tenkid mevzuu edilmişse de bazı Şâfiîler: "Bu her rivâyette mezkûr değildir" diye cevap vermişlerdir. Bu rivâyette İmam Mâlik'in, meşhur rivâyette de Ahmet İbnu Hanbel'in bu meselede Şâfiî gibi hükmettiği belirtilmiştir. el-Muğnî'de âlimlerin çoğunlukla bu oturmaya vâcib demediği belirtilir. Bu oturma celsetü'l-istirâha (33) kadar veya bir ihlas okuyacak kadar kısadır. Bunun hikmeti husûsunda ihtilaf edilmiştir:
* "İki hutbe arasını ayırmak için" denmiştir.
* "İstirahat için" denmiştir.
* Tahâvî: "İki hutbe arasında oturmak vâcibtir diyenler, hutbelerin ayakta okunmasına da vacibtir demelidirler" demiştir.[340]

2869- 3- ولمسلم والنسائى عن كعب بن عجرة:]أَنَّهُ دَخَلَ المَسْجِدَ وَعَبْدُ الرَّحْمنِ ابْنُ أُمِّ الحَكَمِ يَخْطُبُ قَاعِداً. فقَالَ: انْظُرُوا إلى هذَا الخَبِيثِ يَخْطُبُ قَاعِداً، وَاللهُ تَعالى يَقُولُ: وَ ِإذَا رَأوْا تِجَارَةً أوْ لَهْواً انْفَضُّوا إلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِماً[.

3. (2869)- Müslim ve Nesâî'nin Ka'b İbnu Ucre (radıyallâhu anh) den yaptıkları bir rivâyete göre Ka'b, mescide girince Abdurrahmân İbnu Ümmi'l Hakem'i oturarak hutbe verir görmüş ve derhal müdâhele etmiştir:
"Şu habîse bakın hele! Oturarak hutbe veriyor. Halbuki Cenâb-ı Hakk Kitab-ı Mübîn'inde (meâlen): "Onlar bir ticâret, yahud bir oyun, bir eğlence gördükleri zaman ona yönelip dağıldılar ve seni ayakta bıraktılar" (Cuma 11) buyurmuştur.[341]

AÇIKLAMA:

1- Abdurrahman İbnu Ümmü'l-Hakem es-Sakafî Şam'da Emevî vâlilerindendir. Kendisini halife Abdü'l-Melik istihlâf etmiş idi. Rivâyetten Emevî idarecilerinin dinî an'aneye olan lâkaydlıklarından birine daha şahid olmaktayız. Ancak yüce sahâbî Ka'b İbnu Ucre (radıyallâhu anh), davranışının bizzat Kur'ân'da tesbît edilen hutbe edebine uymadığını pervasızca vâlinin yüzüne vurmuştur.

2- Ka'b İbnu Ucre'nin okuduğu âyet, Resûlullah'ın hutbeyi ayakta verdiğini ifade etmektedir. لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِى

2870- 4- وعن عمارة بن رُوَيْبَة:]أَنَّهُ رَأى بِشْرَ بْنَ مَرْوَانَ يَخْطُبُ عَلى المِنْبَرِ رَافِعاً يَدَيْهِ. فقَالَ: قَبَّحَ اللهُ تَيْنِكَ الْيَدَيْن الْقَصِيرَتَيْنِ، لَقَدْ رَأيْتُ رَسولَ اللهِ # مَا كَانَ يَزِيدُ عَلى أنْ يَقُولَ بِيَدِهِ هكذَا، وَأشَارَ بِأُصْبُعِهِ المُسَبِّحَةِ[. أخرجه الخمسة إ البخارى .

4. (2870)- Umâre İbnu Rüveybe (radıyallâhu anh)'nin anlattığına göre, Bişr İbnu Mervân'ı, minberde ellerini kaldırarak hutbe verirken görmüş ve derhal müdahale etmiştir:
"Allah şu iki kısa elin belasını versin.(34) Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı gördüm, eliyle şundan fazla kaldırmazdı" dedi ve şehâdet parmağıyla işaret etti."[342]

---

[339] Nesâî, Cuma: (3,109); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/198.
[340] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/198-199.
[341] Müslim Cuma: 39, (864); Nesâî, Cuma: 18, (3, 102); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/199.

AÇIKLAMA:

1- Nevevî der ki: "Hadis, hutbe sırasında elleri kaldırmamanın sünnet olduğunu gösteriyor. Bu, İmam Mâlik, Ashabımız (Şâfiîler) ve başkalarının kavlidir. Ancak Kadı İyâz bir kısım selef ve bazı Mâlikîlerden eli hutbede kaldırmanın mübah olduğunu söylediklerini nakletmiştir. Çünkü Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), cuma hutbesinde yağmur taleb ettiği zaman ellerini kaldırmıştır. Öncekiler bu mütalaaya: "Mezkûr kaldırmanın bir sebebe binâen olduğunu" söyleyerek cevap vermişlerdir.

2- Umâre hadisinde, "elin kaldırılması"ndan murad nedir? Dua sırasındaki kaldırma mı, yoksa konuşma sırasındaki kaldırma mı? Bunun cevabında ihtilaf edilmiştir. İki duruma da ihtimal verilmiştir. Konuşma sırasında kaldırma diyenler, hatiplerin, dinleyenlerin dikkatlerini çekmek için konuşma esnasında elkol hareketi yaptıklarını misal vermişlerdir.

3- Hadiste el hakkında kullanılan يَقُولُ هَكَذَا tâbirini يُشِيرُ هَكَذَا diye yorumlamışlardır. Çünkü Arapçada elin fiili "söz"le ifade edilebilmektedir. Yani el şöyle yapıyor, diyeceği yerde "el şöyle söylüyor" diyebilmektedirler.[343]

2871- 5- وعن جابر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال:]كانَ رَسولُ اللّٰهِ # إذَا خَطَبَ احْمَرَّتْ عَيْنَاهُ، وَعَ ٰ صَوْتُهُ، وَاشْتَدَّ وَالْوُسْطَى. وَيَقُولُ؛ أمَّا بَعْدُ: فإنَّ خَيْرَ الحَدِيثِ كِتَابُ اللّٰهِ تَعالى، وَخَيْرَ الهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ #، وَشَرَّ ا ُمُورِ مُحْدَثَاتُهَا، وَكُلَّ بِدْعَةٍ ضَ َلَةٌ. ثُمَّ يَقُولُ: أنَا أوْلى بِكُلِّ مُؤْمِنٍ مِنْ نَفْسِهِ: فَمَنْ تَرَكَ مَاً فَ َهْلِهِ، وَمَنْ تَرَكَ دَيْناً أوْ ضَيَاعاً فَإلَيَّ وَعلَيَّ[. أخرجه مسلم والنسائى .

5. (2871)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hutbe verdi mi gözleri kızarır, sesi yükselir, öfkesi artardı. Sanki bir orduya "Düşmanınız akşama veya sabaha size baskın yapacak!" diye tehlikeyi haber veren komutan gibi (fevkalde ciddî bir edâ ile):
"Ben size, Kıyâmet şu iki parmak kadar yakınlaşmış olduğu bir zamanda peygamber gönderildim" der ve şehadet parmağı ile orta parmağını birbirine yaklaştırarak gösterir, sözlerine şöyle devam ederdi:
"Emmâ bâd! Bilesiniz, sözlerin en hayırlısı Kitabullah'tır. En güzel yol da Muhammed'in yoludur,. İşlerin en şerlisi de sonradan ihdâs edilenlerdir. Her bid'at dalâlettir."
Ayrıca şunları da söylerdi:
"Ben her mü'mine kendi nefsinden daha yakınım. Nitekim, kim bir mal bırakırsa bu ailesi içindir. Kim bir borç veya (bakıma muhtaç) horanta bırakırsa bu bana aittir ve benim üzerimedir."[344]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, hutbe sırasında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hutbede işlediği mevzuya göre tavır aldığını ifade etmektedir. Mevzu ciddi meseleleri ihtiva ediyor, hatırlatmalarda bulunuyorsa akşama veya sabaha herşeyi mahvetmek, hayata son vermek üzere gelecek düşman baskınını haber veren bir komutanın ciddiyetini takınıyor, yüzü kızarıyor, sesinin tonu artıyor vs.
Şüphesiz, mevzuya uygun bir tavrın takınılması, zoraki, yapmacık bir hal değil, tabii bir durum, anlatılan meselelerin ehemmiyetini rûhen yaşamanın, yakînî bir imanla tasdikin neticesidir. Bu hal, muhakkak ki muhatap üzerinde hâsıl olması arzulanan te'sirin tahakkukunda rol oynar. Böylece (aleyhissalâtu vesselâm), hatiplik san'atının esaslarını da vazetmiş olmaktadır.
2- Şurası muhakkak ki Resûlullah'ın hadiste tasvir edilen hali, her hutbesine mahsus değildir. İnzâr ve tehdîd mevzularını işleme zamanlarına mahsustur.

---

[342] Müslim, Cuma: 53, (874); Ebû Dâvud, Salât: 230, (1104); Tirmizî, Salât: 371, (515); Nesâî, Cuma: 29, (3, 108); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/200.
[343] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/200.
[344] Müslim, Cuma: 43, (867); Nesâî, İydeyn: 22, (3, 188, 189); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/201.

3- Resûlullah'ın şehadet parmağı ile orta parmağını yan yana getirerek göstermesi, bunların yakınlığına telmihan, Kıyametin yakınlığını ifade için olabileceği gibi, bu ikisi arasında üçüncü bir parmak bulunmaması sebebiyle, kendisi ile Kıyamet arasında başka bir peygamberin olmayacağına işaret maksadıyla da olabilir.
Resûlullah'tan günümüze kadar, şu kadar zamanın geçmesi, hadiste ifade edilen Kıyâmet yakınlığını cerhetmez, çünkü dünyanın ömrüne nisbet edilince bu müddet gerçekten çok az bir şey olur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kıyâmetin yakınlığını başka hadislerde de ele almıştır. Bunlardan biri şöyle: "Dünyanın ömrü yedi basamaktır, ben yedinci basamakta gönderildim." Bir diğeri de şöyle: "İsrâfil (aleyhisselâm)'i gördüm, sûr'u kapmış, üfürmek için kendisine izin verilmesini bekliyor." Kur'ân-ı Kerîm'de de: "Kıyamet saati yaklaştı, ay ikiye ayrıldı" (Kamer 1) buyrulmuştur.
4- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in mü'minlere nefislerinden daha yakın olması Kur'ânî bir vecibedir. Her mü'min, Resûl-i Ekrem'i nefsinden malından, yakınlarından, ticaretinden vs. her şeyden daha çok sevmekle mükelleftir, ilâhî emirdir, mü'min ve müslüman olmanın bir gereğidir. Bir âyette meâlen şöyle buyurulur: Der ki: "Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, kabileniz, elinize geçirdiğiniz mallar, kesada uğramasından korkageldiğiniz bir ticaret ve hoşunuza gitmekte olan meskenler size Allah'tan onun peygamberinden ve O'nun yolundaki bir cihaddan daha sevgili ise, artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyedurun. Allah fâsıklar gürûhunu hidâyete erdirmez" (Tevbe 24).
5- Ölen kimsenin borcunun Resûlullah üzerine olması, ihtilaf edilmiş bir husustur. Çünkü, bir kısım hadisler, Resûlullah'ın, bir ara borçlanmayı yasakladığını ve hatta borçlu ölenlerin cenaze namazına bile katılmadığını belirtir. Bu hadis ise, borçlunun borcunu üzerine aldığını beyan etmektedir. Âlimler yasağın iktisâdî darlığın hakim olduğu fetihler öncesi devreye ait olduğunu, fetihlerden sonra servete kavuşulması ile Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, fakirlerin borçlarını ödediğini belirtir.
Münakaşa edilen diğer bir kısım: Borçlu ölenin borcunu ödemek, Resûlullah'ın şahsıyla ilgili bir hususîyeti midir, yani hasâis'ten midir, yoksa devlet başkanlığı vasfının bir gereği midir? Eğer hasâisten ise Resûlullah' tan sonra, borçluların borcunu ödeyivermek devlete terettüp eden bir vazife olmaz. Bilakis, devlet başkanlığının gereği ise, İslâm devletine, borçluların borcunu ödeyivermek kaçınılması mümkün olmayan bir vecîbe olur.
Biz burada münâkaşanın detayına girmeden, devlet hazinesinin harcama kalemlerini sayan âyet-i kerîmede, birkalemi de gârimîn yani "borçlular" teşkil ettiğini belirtmek isteriz (Tevbe 60).
Şu halde hadis, rivâyetteki "ödeme işi"nin hasâisten addedilmediği takdirde, en azından imkan olduğu hallerde borçlunun borcunu ödeme işini devlete vecibe kılar. Hasâîs'ten addedilme halinde devlet, zengin bile olsa, borçluyu borçtan kurtarma işinden sorumlu olmaz.[345]

-2872 -6- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]كانَ رسولُ اللّهِ # إذَا تَشَهَّدَ قالَ: الحَمْدُ للّهِ نَسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ، وَنَعُوذُ بِاللّهِ مِنْ شُرُورِ أنْفُسِنَا، مَنْ يَهْدِهِ اللّهُ فَ ً مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يُضْلِلْ فَ ً هَادِى لَهُ. وَأشْهَدُ أنْ َ إلَهَ إَّ اللّهُ، وَأشْهَدُ أنّ مُحَمّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ أرْسَلَهُ بِالْحَقّ بَشِيراً وَنَذِيراً بَيْنَ يَدَيِ السَّاعَةِ. مَنْ يُطِعِ اللّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ رَشَدَ، وَمَنْ يَعْصِهِمَا فَإنَّهُ َ يَضُرُّ إَّ نَفْسَهُ وَ ً يَضُرُّ اللّهَ شَيْئاً[. أخرجه أبو داود.وزاد في رواية: إذَا تَشَهَّدَ يَوْمَ الجُمُعَةِ، وَساق الحديث .

6. (2872)- İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) teşehhüd okuyunca şu meâlde zikirde, duada bulunuyordu: "Hamd Allah'adır, O'na sığınır, O'ndan mağrifet dileriz. Nefislerimizin şerrinden de O'na sığınırız. Allah kime hidâyet verirse onu kimse sapıtamaz, kimi de sapıtırsa onu kimse hidâyete götüremez. Şehâdet ederim ki, Allah'tan başka ilâh yoktur. Yine şehadet ederim ki, Muhammed O'nun kulu ve Resûlüdür. O'nu hak ile, kıyametten önce müjdeleyici ve korkutucu olarak gönderdi. Kim Allah ve Resûlüne itaat ederse doğru yolu bulmuştur. Kim de o ikisine isyan ederse, (bilsin ki) sadece kendisine zarar verir, Allah'a hiçbir zarar veremez."[346]
Bir rivâyette hadîse şu ziyadeyi yaptıktan sonra gerisini aynen rivâyet etmiştir. ".Cuma günü teşehhüd'den sonra."[347]

AÇIKLAMA:

[345] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/201-203.
[346] Ebû Dâvud, Salât: 229, (1097, 1098).
[347] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/203.

1- Bu rivâyet hutbede muttarıd olarak okunması gereken zikri belirtmektedir. Görüldüğü üzere Resûlullah, teşehhüd'den sonra elhamdülillah okumaktadır. Cumhur, hutbede bunun okunmasına vâcib demiştir. Keza hamdele'den sonra Resûlullah'a salavat okumak da aynı hükmü almıştır. Bilhassa Hanefî fakihler hutbeyi en az, tahiyyat kadar hamdele, salavat ve ümmete dua ihtiva eden zikir olarak anlarlar.
2- Hadisin son kısmında, "Kim Allah ve Resûlüne itaat ederse doğru yolu (rüşd) bulmuştur" dendikten sonra, "Kim de o ikisine isyan ederse." denmekte, Allah ve Resulü yerine "o ikisi" zamiri kullanılmaktadır. Bu kullanış, bir başka hadisin muhtevasına zıt düşmektedir. Şöyle ki "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanında bir hatip şöyle bir hitapta bulunur: "Kim Allah ve Resûlüne itaat ederse hidâyeti bulur, kim de o ikisine isyân ederse sapıtır." Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), hatibe müdahele ederek: "Sen ne kötü hatibsin. Şöyle söyle: "Kim Allah Teâlâ'ya ve Resûlüne isyan ederse sapıtır" der.
Görüldüğü üzere Allah ve Resûlü tâbirinin yerine "o ikisi" tâbirinin konmasını Resûlullah hoş karşılamıyor ve ânında düzeltiyor.
Sadedinde olduğumuz hadisde ise, yasaklanan bu kullanış tarzına yer verilmektedir. Nevevî şöyle bir yorumla aradaki tezadı gidermeye çalışıyor: "Resûlullah'ın hatibe müdahelesinin sebebi, hatib'in fonksiyonudur. Yani hatibe düşen, hutbede meseleleri geniş tutmaktır, îzahtır, rümûzdan, işâretten (kısaltmalardan) kaçınmaktır. Bundandır ki, Resûlullah'ın bir şey söylediği zaman onu üç kere tekrar ettiği ve anlaşılması için husûsi gayret gösterdiği rivâyetlerde sâbit bir durumdur. Öte yandan, "Allah ve Resulü, kişiye o ikisi dışındaki herşeyden sevgili olması." örneğinde olduğu gibi bazı rivâyetlerde, Allah ve Resûlü yerine tesniye zamirinin kullanıldığı olmuştur. Ancak burada da sebep aynıdır. Hadis, bir vaaz hutbesi olarak vürûd etmiş değildir. Bilakis bir hükmün öğretilmesini gaye edinmektedir. Lafzı az olan her ibâre, daha kolay ezberlenme şansına sâhiptir. Vaaz hutbesi böyle değildir. Vaaz hutbesi ezberlensin diye yapılmaz; bilakis ibret alınması, öğüt alınması için yapılır."
Ne var ki ahkâm tâliminden ziyâde hutbe olarak vürûd eden sadedinde olduğumuz hadiste bizzat Resûlullah tarafından Allah ve Resûlünü birleştiren ikili zamirin kullanılmış olması bu iddiayı reddeder.
Kadı İyâz ve bir grup âlim derler ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (Allah ve Resûlünü) eşitliği gerektiren zamirde birleştirme işinden dolayı takbîh etti ve Allah'a tâzim için atıfta bulunmayı (ayrı ayrı zikretmeyi) ve Cenâb-ı Hakk'ın ismini öne almayı emretti. Nitekim Aleyhissalâtu Vesselâm bir başka hadiste şöyle buyurmuştur: "Sizden kimse, "Allah'ın dilediği ve falanın dilediği" demesin, fakat "Allah'ın dilediği" sonra da "falanın dilediği" desin." Bu mülâhaza da daha önce Resûlullah' ın, Allah'a ait zamirle, kendi şahsına ait zamiri birleştirmiş olma örneği gösterilerek reddedilir. Şöyle de denilebilir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), mezkûr hatîb'in iki zamiri birleştirmesini takbîh etmiştir, zîra O, bundan eşitleme inancını anladı ve îtikadının hilafına dikkati çekti ve ona
Allah'ın ismini, Resûlünün isminin önüne koymasını emretti, tâ ki böylece îtikadının bozukluğunu anlamış olsun."
3- Cuma hutbesinin hükmü nedir? Bu hususta ulemâ faklı görüşler ileri sürmüştür:
Şâfiî, Ebû Hanîfe ve Mâlik "vâcibtir" demiştir. Kadı İyâz bu hükmü ulemanın tamamına nisbet eder. Vâcib hükmünün delili, Resûlullah'ın her hafta cuma namazı kıldırıp arkasından hutbe okuduğunu te'yid eden sahîh rivâyetlerdir. Keza Resûlullah'ın "Beni nasıl kılıyor görürseniz siz de öyle namaz kılın" hadisi de bir başka delildir.
Hasan Basrî ve Dâvud-ı Zâhirî cuma hutbesinin mendub olduğuna hükmederler.[348]

2873 -7- وعن جابر بن سَمُرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال:]كَانَتْ صَلَاةُ رَسُولِ اللّٰهِ # قَصْداً، وَخُطْبَتُهُ قَصْداً[. أخرجه الخمسة إ البخارى.»القصد« العدل والسواء .

7. (2873)- Câbir İbnu Semüre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namazı vasattı, hutbesi de vasattı."[349]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namaz ve hutbelerini ne çok uzun ne de çok kısa yapmayıp orta uzunlukta tuttuğunu ifade ediyor. Daha önce de gördüğümüz üzere (2803) cemaatle kılınan namazlarda Efendimiz namazın uzatılmamasını tavsiye buyurmuştur. Çünkü cemaate gelenler arasında yaşlılar, hastalar, acele işi olanlar v.s. bulunabilir. Öyle ise imamlar, hatipler cemaatte bu şekilde meşru mâzereti olanların bulunabileceklerini gözönüne alarak namaz ve hutbelerini fazla uzatmamaları gerekir. Hz. Muâz (radıyallâhu anh), cemaate namazı uzattığı için Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), kendisine "fettân" yani "fitne çıkaran" diye hitabetmiştir. (2802).

---

[348] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/203-205.
[349] Müslim, Cuma: 41, (866), Ebû Dâvud, Salât: 229, (1101); Nesâî, Cuma: 35, (3, 110); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/205.

Esasen Resûlullah'ın her işte takip ve tavsiye ettiği prensip evsat olmaktır: [350] خَيْرُ أُمُورِ اَوْسَطُهَا

2874 -8- وعن أبى وائل قال:]خَطَبَنَا عَمَّارٌ فَأَوْجَزَ وَأَبْلَغَ. فَلَمَّا نَزَلَ قُلْنَا: يَا أَبَا الْيَقْظَانِ لَقَدْ أَبْلَغْتَ وَأَوْجَزْتَ. فَلَوْ كُنْتَ تَنَفَّسْتَ؟ فَقَالَ: إِنِّى سَمِعْتُ رسولَ اللهِ # يَقُولُ: إِنَّ طُولَ صَلَاةِ الرَّجُلِ وَقِصَرَ خُطْبَتِهِ مَئِنَّةٌ مِنْ فِقْهِهِ فأَقْصِرُوا الخُطْبَةَ وَأَطِيلُوا الصَّلَاةَ[. أخرجه مسلم وأبو داود.»تَنَفَّسَ الرّجُلُ« في قوله: أى أطال.»مَئِنَّةٌ« بفتح الميم وكسر الياء مهموزة ونون مشددة: أى عمة من فقه الرجل .

8. (2874)- Ebû Vâil (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ammâr bize hitabetmişti. (Konuşmasını) vecîz ve belîğ yaptı. Minberden inince:
"Ey Ebû'l-Yakzân belîğ ve vecîz konuştun! Keşke biraz daha nefesleseydiniz (uzatsaydınız)!" dedik. Bize şu cevabı verdi:
"Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı dinledim, şöyle buyurmuştu:
"Kişinin namazının uzunluğu ve hutbesinin kısalığı onun fıkhının (ilminin) alâmetidir. Öyle ise, hutbeyi kısa tutun, namazı uzun (zîra, beyanda sihir var)."[351]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın burada namazı uzun tutmayı tavsiyesi dikkat çekicidir. Çünkü daha önceki hadislerde kısa tutmayı tavsiye ettiğine şahid olduk.
Âlimler, arada bir fark görmezler. Çünkü "uzunluk"la mutlak bir uzunluk değil, mukayyet ve nisbî bir uzunluğun kastedildiğine, kısa tutulacak hutbeye nisbetle uzun tutulacak hutbenin tavsiye edildiğine dikkat çekerler.
Hadisin Müslim'deki vechinin sonunda "Beyanda sihir var" ifadesine yer verilmiştir. Beyanda sihir olması ile alakalı olarak Nevevî'nin benimsediği bir açıklamaya göre, sihir kelimesi "sarfetmek', "tasarrufda bulunmak" bir başka ifâde ile "değiştirmek", "yönlendirmek" ma'nâsına gelen bir kökten gelir. Şu halde beyan da kalplere tesir eder, değiştirir, davet ettiği tarafa çevirir, yönlendirir.
"Bu sözde beyân'ın zemmi vardır" diyen olmuştur. Ancak "övgü vardır" diyen de olmuştur. Şurası muhakkak ki beyân, bâtıl yolda kullanılırsa zemm'e, hak yolda kullanılırsa "övgü"ye layık olur. Mutlak olarak zemmi veya medhi hadisin rûhuna aykırı olur. Çünkü, ifade mutlak gelmiştir, elbette çeşitli vecihlere muhtemel olacaktır.
Zâhirîler, hutbenin kısa olmasını vâcib addederler. İbnu Hazm, bir köy imamı hutbeyi uzattığı için, üzerine bevl eden bir yaşlının itirafını nakleder.[352]

2875 -9- وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]قال رسولُ اللهِ #: كُلُّ خُطْبَةٍ لَيْسَ فِيهَا تَشَهُّدٌ فَهِىَ كَالْيَدِ الجَذْمَاءِ[. أخرجه أبو داود والترمذي.

9. (2875)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İçerisinde teşehhüd bulunmayan her hutbe kesik bir el gibidir."[353]

2876 -10- وفي أخرى ‘بى داود:]كُلُّ كَلَامٍ يُبْدَأُ فِيهِ بِحَمْدِ اللهِ تَعالى فَهُوَ أَجْذَمُ[.ومَعنى »أَجْذَمُ« أى مقطوع .

10. (2876)- Ebû Dâvud'un diğer bir rivâyetinde: "Allah'a hamd ile başlamayan her kelâm kesiktir" denmiştir.[354]

---

[350] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/205.
[351] Müslim, Cuma: 47, (869); Ebû Dâvud, Salât: 231, (1106); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/206.
[352] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/206.
[353] Tirmizî, Nikâh: 16, (1106); Ebû Dâvud, Edeb: 22, (4841); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/207.
[354] Ebû Dâvud, Edeb: 21, (4840); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/207.

AÇIKLAMA:

1- İslâmî âdâbtan biri, konuşmalara hamdele, salvele ve teşehhüdle başlamaktır. Bunu tesbit eden muhtelif hadisler mevcuttur: "Elhamdülillah ile başlamayan her hayırlı iş(in hayrı) kesiktir." "Bismillahirrahmânirrahîm ile başlamayan her hayırlı iş, güdüktür (hayrı kesiktir).
"Allah'a hamd, bana salâtla başlamayan bütün hayırlı işler güdüktür, her çeşit bereketten kesiktir."
Dikkat edersek bu hadisler hayırlı işlere "hamdele, "salâvat" ve "besmele" ile başlamaya teşvik etmektedir. Âlimler "hayırlı iş" deyince "fiil" ve "söz" her ikisini de anlarlar.
Yine belirtelim ki ulemâ, bu hadislerde mevzubahis olan besmele, hamdele ve salvele'yi "zikir" olarak anlamışlardır. Yani hayırlı işlere Allah'ın zikri ile başlamak esastır. Bu zikir besmele de olabilir, hamdele veya salvele de. Nitekim sadedinde olduğumuz hadis "teşehhüd"ü zikretmektedir. Bunların hepsini birleştirmek de caizdir ve hatta efdali budur. Nitekim,sadedinde olduğumuz hadisin yer aldığı bâbta Tirmizî'nin kaydetttiği bir hadiste pekçok hayırlı işlere başlarken okunması sünnet kılınan bir "teşehhüd"de bazı zikir çeşidi birleştirilmiştir. Resûlullah önce teşehhüdün iki çeşit olduğunu, birincisinin "namaz teşehhüdü", ikincisinin de "hâcet teşehhüdü" olduğunu söyledikten ve namaz teşehhüdünü açıkladıktan sonra ikincisini açıklar:
"Hâcet teşehhüdü şöyledir: Hamdler Allah'adır. O'ndan yardım dileriz, O'ndan mağfiret isteriz. Nefislerimizin şerrinden, amellerimizin günahlarından Allah'a sığınırız. Allah kime hidâyet verirse onu sapıtacak yoktur, kimi de saptırmışsa hidâyet verecek yoktur. Şehadet ederim ki, Allah'tan başka ilah yoktur ve keza şehâdet ederim ki Muhammed O'nun kulu ve Resûlüdür."
Her hayırlı amelimize uzun teşehhüdle başlayamıyacağımıza göre, Resûlullah, önce kaydettiğimiz hadislerde sadece besmele veya hamdele. gibi kısa bir zikrullah ile başlamamızı tavsiye buyurmuş olmaktadır.
2- Teşehhüd esas itibariyle "Eşhedü en lâ ilâhe illallâh ve eşhedü enne Muhammeden Resûlullah (Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilâh yoktur ve yine şehâdet ederim ki Muhammed onun elçisidir)" demekten ibarettir. Fakat burada daha ziyade Allah'a senâ kastedilmiştir. Çünkü, şehâdet kesin haberi ifâde eder. Allah için ifâde edilen sena, şehâdetlerin en doğrusu ve en büyüğüdür.
Hadisi şöyle anlamamız mümkündür: Şer olmayan yani hayırlı olan bir amelimiz hatta bir âdetimiz, besmele veya zikrullahla yapılınca tam bir ibadete dönüşerek uhrevî sevaplara vesile olur, böylece hayrı devam eder. Besmelesiz olursa hayrı güdüktür veya kesilmiştir; çünkü bu amelimizden öbür dünyaya aksedecek bir nûr hâsıl olmaz, o hayırlı işin dünyevî hayrından sadece dünyada istifade ederiz. Böylece hayrı güdük kalmış, kesilmiş olur.
Bu hadislerden istifade ile âlimlerimiz, besmele, hamdele gibi, bir işe başlarken çekilen zikirleri âdetlerimizi, şer olmayan günlük işlerimizi ibâdetlere çeviren bir iksir, bir tılsım, bir sır olarak görmüşlerdir.

3- Hadislerde hep اَمْرٍ ذِى بَالٍ yani "hayırlı iş" kaydına yer verilmiş olması dikkat çekicidir. Zîbâl şerefli, meşrû, mübah gibi mânalara gelir. Yemek, içmek,giyinmek, konuşmak, yazmak, uyumak, vaaz ve nasihat, ilmî meşguliyet vs. hep emr-i zîbâl'e dahildir. Şu halde bütün bunlara zikrullahla başlamak ve mübah işlerimizi ibadete çevirmek sûretiyle ebedî hayatımız için öbür dünyaya uzanacak bir nura sebep olacaktır. Aksi halde, o işlerin hayrı dünyevî hayatımızla sınırlı kalacak veya pek bereketsiz olacak. Hadisteki güdüklük bu olsa gerektir -Allahu a'lem-.[355]

2877- 11- وعن سمرة بن جندب رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال:]قالَ رَسُولُ اللّٰهِ # أُحْضُرُوا الذِّكْرَ وَادْنُوا مِنَ ا‘‘مَامِ

فإنَّ الرَّجُلَ َ يَزَالُ يَتَبَاعَدُ حَتَّى يُؤَخَّرَ في الجَنَّةِ وَإنْ دَخَلَهَا[. أخرجه أبو داود.

11. (2877)- Semüre İbnu Cündüb (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Zikr (yani hutbe) sırasında hazır bulunun, imama yakın olun. Zîra kişi, uzaklaşmaya devam ede ede, girse bile cennette de geri kalır."[356]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisteki zikr'den murad hutbedir. Hutbenin içerisinde hamdele, teşehhüd, salvele, mev'ıze gibi çeşitli zikirler bulunduğu için zikr denmiş olmaktadır.

---

[355] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/207-208.
[356] Ebû Dâvud, Salât: 232, (1108); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/209.

2- Hadis, hutbe sırasında mümkün mertebe imama yakın durmayı tavsiye etmektedir. Böylece hutbeyi daha iyi dinleme ve anlama imkânı elde edilmiş olacaktır. Kişi özürsüz olarak hayır odaklarından uzakta kalmayı tercih ede ede, cennete girse bile az hayırla gireceği için, geri mertebelerde yer alacaktır. Bilindiği üzere cennette de, cehennem gibi pekçok mertebe vardır. Herkes dünyada elde ettiği kazanç nisbetinde âlî veya alçak ileri veya geri bir mertebe elde edecektir. Tîbî şu açıklamayı yapar: "Kişi, mukarreblerin (Allah'a yakın kimselerin) makamı olan ön saf ile hutbeyi dinlemeden uzak dura dura aşağıyı tercîh edenlerin safına itilir. Hadis, mescide geç gelenlerin davranışını kınamakta ve kendilerini, yücelerden aşağılara indiren düşüncelerinin bayağılığına dikkat çekmektedir."
"Girse bile" ifadesi cennetin yüce makamları varken, onlara tâlib olmayıp, sadece "girme" ile iktifa eden dûnhimmetlere târizde bulunmaktadır. Şu halde, mü'min dâima yücelere, en yüksek mertebelere tâlip olmalı, o mertebeyi kazandıracak amelleri yapma gayretine girmelidir (Mirkat'tan). Allah'ın rahmetine güvenerek, daima yüksekleri istemelidir.[357]

2878- 12- وعن أبى رِفاعة العدَوى رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]انْتَهَيْتُ إلى رسولِ اللّهِ # وَهُوَ يَخْطُبُ. فَقُلْتُ: يَا رسولَ اللّهِ رَجُلٌ غَرِيبٌ يَسْأَلُ عَنْ دِينِهِ َ يَدْرِى مَا دِينُهُ؟ فَأَقْبَلَ عَلَىَّ وَتَرَكَ خُطْبَتَهُ حَتَّى انْتَهَى إلَىَّ فَأُتِىَ بِكُرْسِيٍّ مِنْ خَشَب قَوَائِمُهُ حَدِيدٌ فَقَعَدَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ يُعَلِّمُنِى مِمَّا عَلَّمَهُ اللّهُ تَعالى ثُمَّ أَتَى الخُطْبَةَ فَأَتَمَّ آخِرَهَا[. أخرجه مسلم والنسائى .

12. (2878)- Ebû Rifâa el-Adevî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a geldim. Hutbe veriyordu. Ben:
"Ey Allah'ın Resûlü! Yabancı ve dinini bilmeyen bir kimseyim, sizden dinimin ne olduğunu soruyorum!" dedim. Bunun üzerine bana yöneldi, hutbesini bırakarak yanıma kadar geldi. Kendisine bir sandalye getirildi. Zannedersem ayakları demirdendi. Üzerine oturdu. Hemen Allah'ın kendisine öğrettiklerinden bana öğretmeye başladı. Sonra tekrar hutbesine dönerek, sonunu tamamladı."[358]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, Resûlullah'ın ehem'le mühim karşısında ehemmi takdim ettiğini gösterir. Zira, cemaate hitap mühim idiyse de, dinini bilmediğini ve fakat öğrenmek istediğini beyan eden bir kimseye hemen din hususunda bilgi vermeyi daha mühim (ehem) görerek hutbeyi kesmiş ve o adamı irşâd buyurmuştur. Şu halde imânî irşad her çeşit ta'lîmden daha çok ehemmiyet taşımaktadır. Ulemâ iman ve İslâm hususunda aydınlanmak isteyen insana öncelik tanımanın vücûbunda müttefiktir.
2- Hutbe cuma hutbesi midir başka bir hitâbet midir, rivâyette belli değildir. İkisi de olabilir. Öyle ise cuma hutbesi bile olsa, imama bir şey sormak mümkündür. İmam da bu soruya cevap vermelidir.[359]

2879- 13- وعن عثمان رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ:]أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ في خُطْبَتِهِ: اسْمَعُوا وَأَنْصِتُوا فَإِنَّ لِلْمُنْصِتِ الَّذِى َ يَسْمَعُ مِنَ الحَظِّ مِثْلَ مَا لِلْمُنْصِتِ السَّامِعِ[. أخرجه مالك .

13. (2879)- Hz. Osman (radıyallâhu anh) hutbelerine çoğu kere şu husûsu hatırlatarak başlardı: "İşitin, kulak verin. Zîra işiterek, kulak verenle işitmeden kulak verenin sevaptan hissesi birdir."[360]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin aslı uzuncadır. İbnu Deybe özetleyerek almış. Aslında belirtildiğine göre, Hz. Osman buraya aktarılan sözleri hemen hemen her hutbesinde tekrar eder, çok az hutbede söylemezmiş.

---

[357] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/209.
[358] Müslim, Cuma: 60, (876); Nesâî, Zînet: 123, (8, 220); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/209-210.
[359] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/210.
[360] Müslim, Cuma: 8, (1, 104); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/210.

2- Hz. Osman cemaate, hatipleri can kulağıyla dinlemenin ehemmiyetini belirtiyor. Hz. Osman "Sağırlık, uzaklık gibi bir sebeple hatibi işitemezseniz de sessiz olun, dinleme vaziyetinde kalın, böyle davrandığınız taktirde hatibin sözleri kulağınıza kadar ulaşmasa da, ulaşanların alacağı manevî ücret ve sevabı eksiksiz alacaksınız" demek istemektedir.[361]

2880 -14- وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال:]قال رَسولُ اللّٰهِ #: إذَا قُلْتَ لِصَاحِبِكَ يَوْمَ الجُمُعَةِ وَا‘‘مَامُ يَخْطُبُ أنْصِتْ فَقَدْ لَغَوْتَ[. أخرجه الستة .

14. (2880)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Cuma günü, imam hutbe okurken, sen (yanıbaşında konuşan) arkadaşına: "Sus!" desen boş laf etmiş olursun."[362]

AÇIKLAMA

Hutbe sırasında yanındakine "sus, dinle!" mânasına اَنْصِتْ demekle ilgili açıklama daha önce (2851 ve 2852. hadisler) geçtiği için burada tekrar etmeyeceğiz.[363]

DÖRDÜNCÜ FASIL

NAMAZ VE HUTBEDE KIRÂAT

2881 -1- عن عبيد الله بن أبى رافع قال:] اسْتَخْلَفَ مَرْوَانُ أبَا هُرَيْرَةَ عَلى المَدِينَةِ فَصَلَّى أبُو هُرَيْرَةَ الجُمُعَةَ وَقرَ َأ بَعْدَ الحَمْدِ سُورَةَ الجُمُعَةِ في ا‘ولى، وإذَا جَاءَكَ المُنَافِقُونَ في الثَّانِيَةِ وَقالَ: سَمِعْتُ رَسولَ اللّٰهِ # يَقْرَأُ بِهِمَا[. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي .

1. (2881)- Ubeydullah İbnu Ebî Râfî (rahimehullah) anlatıyor: "(Emevî halifelerinden) Mervân, Ebû Hüreyre, (radıyallâhu anh)'yi Medîne'ye halef tayin etti. Ebû Hüreyre, cumayı kıldırdı ve birinci rek'atte, el-Hamd sûresini okuduktan sonra Cuma sûresini okudu. İkinci rek'atte Ve izâ câeke'l-Münâfikûn'u okudu. Dedi ki:
"Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bunları okuduğunu işittim."[364]

2882 -2- وعن سمُرة بن جُندب رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال:]كَانَ رسولُ اللّٰهِ # يَقْرَأُ في الجُمُعَةِ بِسَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ ا‘عْلَى، وَهَلْ أتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ[. أخرجه أبو داود والنسائى .

2. (2882)- Semüre İbnu Cündüb (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) cum'ada Sebbihisme Rabbike'l-A'lâ ve Hel etâke hadîsu'l-Gâşiye sûrelerini okurdu."[365]

---

[361] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/210.
[362] Buhârî, Cuma: 36, Müslim, Cuma: 11, (851); Muvatta, Cuma: 6, (1, 103); Ebû Dâvud, Salât: 235, (1112); Tirmizî, Salât: 368, (512); Nesâî, Cuma: 22, (3 103, 104); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/210-211.
[363] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/211.
[364] Müslim, Cuma: 61, (877); Ebû Dâvud, Salât: 242, (112); Tirmizî, Salât: 374, (519); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/212.
[365] Ebû Dâvud, Salât: 242, (519); Nesâî, Cum'a: 39, (3, 111, 112); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/212.

2883- 3- وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قالَ:]كَانَ النّبىُّ # يَقْرَأُ في الْفَجْرِ يَوْمَ الجُمُعَةِ ألم تَنْزِيلُ في
اُولى، وَفي الثَّانِيَةِ: هَلْ أتَى، وفي صَةِ الجُمُعَةِ بِسُورَةِ الجُمُعَةِ وَالمُنَافِقِينَ[.
أخرجه الخمسة إ البخارى.

3.(2883)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) cuma günü sabah namazında Eliflâm mîm Tenzîl'i birinci rek'atte; Hel Etâ'yı da ikinci rek'atte okurdu. Cuma namazında da Cuma ve Münâfıkûn sûrelerini okurdu."[366]

2884- 4- وعن أم هشام بنت حارثة بن النعمان قالت:]مَا أخَذْتُ ق وَالْقُرآنِ المَجِيدِ إَّ مِنْ لِسَانِ رَسولِ اللّهِ # يَوْمَ الجُمُعَةِ يَقْرَأُ بِهَا عَلى الْمِنْبَرِ في كُلِّ جُمُعَةٍ[.
أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى .

4. (2884)- Ümmü Hişâm Bintu Hârise İbnu'n-Nu'mân (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Kâf ve'l-Kur'âni'l-Mecîd sûresini, cuma günü minber üzerinden her cum'ada okurken Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kendi dillerinden aldım."[367]

2885- 5- وعن يعلى بن أمية رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]سَمِعْتُ النّبىَّ #: يَقْرَأُ عَلى المِنْبَرِ وَنَادَوْا يَا مَالِكُ[. أخرجه الخمسة إ النسائى .

5. (2885)- Ya'lâ İbnu Ümeyye (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) minberde: وَنَادَوْا يَا مَالِكُ(Zuhruf 77) diye okurken işittim."[368]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen rivâyetler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın cuma namazında ve hutbe sırasında okuduğu bazı sûreleri göstermektedir. Gerek namazda ve gerekse hutbe sırasında okunmasını taayyün eden bir sûre mevcut değildir. Kur'ân-ı Kerim'in her sûresi, her namazda okunabilir. Ancak Ashâb (radıyallahu anhüm), Resûlullah'ın hangi vakitte ne okuduğu, cuma günü sabahında, cuma namazında ne okuduğu hususlarında itina göstermiş ve tesbitlerini rivâyet etmiştir.
2- Son iki sûre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hutbe sırasında da Kur'ân-ı Kerim'den bazı sûreleri okuduğunu gösteriyor. Bu da hutbede ne sûre okunacağı, ne de şu veya bu sûrenin okunacağı hususunda bir vecibe ifade etmez.
Azîmâbâdi, Ümmü Hişam hadisinin şerhinde şu açıklamayı dermeyan eder: "Hadiste, her cuma hutbe esnasında bir sûre okumanın meşruluğuna delil vardır." Ulema demiştir ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu sûreyi okumayı tercih edişinin sebebi, sûrenin ölüm ve yeniden dirilme bahislerine şiddetli mev'ıze ve te'kidli zecrlere şâmil olmasıdır."
3- Hadis hutbede Kur'ân'dan bir parçanın okunmasına delildir. Ancak hemen belirtelim ki, hutbede bu sûrenin veya bir kısmının okunmasının bir vecibe olmadığı hususunda ulemâ icma etmiştir. Aleyhissalâtu Vesselâm'ın buna ısrarla yer vermesi şahsî bir tercihidir ve o da belirttiğimiz gibi mezkur sûrenin insanın akibetini hatırlatmada ve dolayısıyla nefisleri diyânete teşvikte en uygun bir muhtevada olmasından ileri gelmiştir.

---

[366] Müslim, Cuma: 64, (879); Ebû Dâvud, Salât: 218, (1074); Tirmizî, Salât: 375, (520); Nesâî, Cuma: 38, (3, 111); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/213.
[367] Müslim, Cuma: 52, (873); Ebû Dâvud, Salât: 229, (1100); Nesâî, Cuma: 28, (3, 107.); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/213.
[368] Buhârî, Tefsir:, Zuhruf: 2, Bed'ü"l-Halk: 6, 10; Müslim, Cuma: 49, (871); Ebû Dâvud, Hurûf: 1, (3992); Tirmizî, Salât: 365, (508); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/213.

4- Nevevî der ki: "Hadis, hutbede Kur'ân okumanın meşruiyyetine delildir, bu hususta ihtilaf yoktur. Ancak, bu kırâatın vacib olup olmadığı hususunda ihtilaf edilmiştir. Nezdimizde (Şâfiîler) vacibtir, en az miktarı da bir âyettir."Hanefî mezhebinde, hutbede Kur'ân'a da yer vermek sünnettir.
5- Kırâat hutbenin neresinde olmalıdır? Bu hususta dört ayrı görüş ileri sürülmüştür:
* İmam Şâfiî: "İki hutbeden birinde herhangi bir âyet okunur" der.
* Şâfiîlerden bazıları: "Birinci hutbede okunur, Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer böyle yapardı..." demiştir.
* Şâfiî fukahasından Iraklılar: "Her iki hutbede de caizdir" demiştir.
* Dördüncü bir görüşe göre, kırâat birinci hutbede değil ikinci hutbede olmalıdır. Bunların delili, Câbir İbnu Semüre'nin Nesâî'de yer alan bir rivâyetidir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ayakta hutbe okur, sonra oturur, sonra kalkar, âyetler okur, Allah Teâlâ hazretlerini zikrederdi."
Bu rivâyet de belli sûre ve âyetleri değil Kur'ân'dan, her seferinde farklı yerler okuduğuna işaret eder.[369]

BEŞİNCİ FASIL

CAMİYE GİRME VE OTURMA ÂDÂBI

-2886 -1- عن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قالَ رَسُولُ اللهِ #: ‘نْ يُصَلِّىَ أَحَدُكُمْ بِظَهْرِ الحَرَّةِ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَقْعُدَ حَتَّى إِذَا قَامَ ا‘‘مَامُ يَخْطُبُ تَخَطَّى رِقَابَ النَّاسِ يَوْمَ الجُمُعَةِ[. أخرجه مالك .

1. (2886)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Birinizin Harre'nin sırtında namaz kılması, onun için cuma günü oturup oturup da imam hutbeye başlayınca gelip cemaatin omuzlarını yararak cemaate katılmasından hayırlıdır."[370]

AÇIKLAMA:

1- Hadis cuma günü mescide erken gelmeyi teşvik ediyor, sonradan gelip halkın omuzlarını yararak yer aramayı yasaklıyor.
2- Hadiste geçen Harre, Medîne'nin dışındaki siyah kayalağın adıdır. Renginin hararet sebebiyle siyahlaştığı kabul edilir. "Harre'nin kavurucu sıcağında namaz kılmak elbette ki müşkilatlı, belki de imkansız bir iştir. Ama cuma günü hiçbir mazeret yokken bekleyip bekleyip tam hutbenin başlaması anında gelip, önlerde yer aramak maksadıyla cemaati yararak ilerlemek kötü bir iştir. Bu kötü işe tevessül etmektense, Harre sırtlarında namaz kılmak kişi için daha hayırlıdır" denmektedir.
Cuma gününün âdâbını Ebû Dâvud'un bir rivâyetinde Aleyhissalâtu Vesselâm şöyle açıklamıştır: "Kim cuma günü yıkanır, dişlerini fırçalar, koku sürünür, en güzel elbisesini giyer, çıkıp doğru mescide gelir, insanların omuzlarını yararak ilerlemeden yerini alır, sonra da kalkıp Allah'ın dilediği kadar namaz kılar, sonra imam hutbeye çıktığı zaman susup dinler, namazını bitirinceye kadar hiç konuşmazsa, o cuma ile diğer cuma arasındaki (küçük günahları) için kendisine kefâret olur."[371]

-2887 -2- وللترمذى عن معاذ بن أنس مرفوعاً:]مَنْ تَخَطّى رِقَابَ النَّاسِ يَوْمَ الجُمُعَةِ اتَّخذَ جِسْراً إلى جَهنَّمَ[.

2. (2887)- Tirmizî'de Mu'az İbnu Enes'ten merfu olarak şu rivâyet kaydedilmiştir: "Cuma günü kim cemaatin omuzlarını yararak ilerlerse cehenneme bir köprü ittihaz olunur."[372]

AÇIKLAMA:

1- Hadisten, insanları yararak ön kısımlarda yer aramanın kerâheti cuma gününe has olup diğer günlerde bu yasak yokmuş ma'nâsı çıkmaktadır. Âlimler, hadisi böyle anlamazlar. Bu ifadenin galip durumu esas aldığını, kerahetin diğer gün ve vakitlere de şâmil olduğunu belirterek, namaz için gelen cemaatin arkadan gelenlerce

[369] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/213-214.
[370] Muvatta, Cuma: 18, (1, 110); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/215.
[371] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/215.
[372] Tirmizî, Salât: 369, (513); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/216.

rahatsız edilmemesi gerektiğini belirtirler. Hatta âlimler, bunu sadece ibadet cemaatine değil, ilim vs. için teşkil edilen cemaatlere de teşmil ederler.
2- Resûlullah, cemaati yararak geçenlere ağır bir müeyyideyi haber veriyor: "Kendisi halkı çiğneyip geçtiği gibi, cehenneme giden yolda herkesçe çiğnenen bir köprü kılınmak..." Zîra derler "ceza amel cinsindendir."

3- Hadiste geçen اَتَّخَذَ fiilini meçhul ve mâlûm her iki sûrette okumak mümkündür. Verilen mâna ve yorum meçhule göredir. Mâlûm okunursa mâna şöyle olur: "...cehenneme (götüren) bir köprü edinir." Yani "Halkı yararak öne geçme ameli sebebiyle, kendisi için cehenneme götüren bir köprü edinir." Ancak önceki okunuşta ma'nâ daha açık ve daha muvafık bulunmuştur. Deylemî'nin Müsnedü'l-Firdevs'te kaydettiği ibare de bunu te'yîd eder: "...Allah onu kıyâmet günü cehenneme bir köprü yapar."[373]

2888 -3- وعن جابر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال:]قالَ رَسُولُ اللّٰهِ #: َ يُقِيمَنَّ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ يَوْمَ الجُمُعَةِ ثُمَّ يُخَالِفُ إلى مَقْعَدِهِ فَيَقْعُدُ فِيهِ. وَلَكِنْ يَقُولُ: افْسَحُوا[. أخرجه مسلم .

3. (2888)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizden kimse, cuma günü kardeşini kaldırıp sonra da yerine oturmasın. Lakin: "Açılın" desin."[374]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Müslim'de muhtelif vecihlerde gelmiştir. Mescide erkenden gelip oturan kimseyi kaldırıp yerine oturmak yasaklanmaktadır. Nevevî bu yasağın tahrim ifade ettiğini belirtir. Bir yere oturan, orada oturma hakkını elde etmiştir, arkadan gelen bu hakkı alamaz. Oturanın kendi iradesi ile -hürmeten veya merhameten- kalkıp yer vermesi başka. Sâlim'in rivâyetine göre, İbnu Ömer (radıyallâhu anh) kendisi için ayağı kalkıp yerini verenlerin yerine oturmazmış. Şârihler bunu, tam içinden gelerek değil de başka duygularla yer vermiş olabileceği ihtimâline binaen yaptığını söylerler.
2- Hadisin Müslim'deki diğer bir vechinde bu yasağın, cuma gününe mahsus olmayıp, haftanın her günü için muteber olduğu tasrih edilir (2889).
3- Nevevî bu meselede bir istisnaya yer verir: Eğer mescidde fetva vermek, ilim tedris etmek veya halka Kur'an okumak için, selâhiyetli kişi, belli bir yere oturmayı adet edinmişse oraya başkası oturamaz. Oturduğu takdirde kaldırılması buradaki yasağa girmez.[375]

2889 -4- وعن نافع قال:]سَمِعْتُ ابنَ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما يَقُولُ: نَهَى رسُول اللّٰهِ # أنْ يُقيمَ الرَّجُلُ مِنْ مَجْلِسِهِ وَيَجْلِسَ فِيهِ. قِيلَ لِنَافِعٍ في الجُمُعَةِ؟ قَالَ في الجُمُعَةِ وَغَيْرِهَا[. أخرجه الشيخان .

4. (2889)- Nâfi (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'i işittim, diyordu ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kişinin bir başkasını kaldırarak yerine oturmasını yasakladı." Nâfi'ye: "Bu yasak cuma'ya mı mahsus?" diye soruldu.
"Cum'a ve diğer günlerde!" diye cevap verdi."[376]

2890 -5- وعن معاذ بن أنس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال:]نَهى رسولُ اللّٰهِ # عَنِ الحَبْوَةِ يَوْمَ الجُمُعَةِ وَا''مَامُ يَخْطُبُ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

5. (2890) Mu'az İbnu Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), cuma günü imam hutbe verirken hubve tarzında oturmayı yasakladı."[377]

AÇIKLAMA:

---

[373] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/216.
[374] Müslim, Selâm: 27-30, (2178); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/216.
[375] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/216-217.
[376] Buhârî, Cuma: 20, İsti'zân: 31, 32; Müslim, Selam: 28, (2177); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/217.
[377] Ebû Dâvud, Salât: 234, (1110); Tirmizî, Salât: 370, (514); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/217.

1- Hubve (veya hıbve) tarzında oturmak, dilimizde adı olmayan bir oturuş tarzıdır; şöyle ki: Kişi kabaları üzerine oturur, dizlerini havaya diker, bacaklarını karnına yapıştırarak üzerinden kollarını kenetler.
Hattâbî: "Bu oturuşun hutbe vaktinde yasaklanması, uyku getireceğinden abdestin bozulmasına zemin hazırlayacağındandır" der. Bu çeşit oturma, cum'a vakti ve hutbe esnası diye kayıtlanmadan mutlak bir üslubla da yasaklanmıştır. Zîra bu, tek parça elbise giyinen kimsenin avretinin açılması tehlikesini de taşımaktadır.
2- Ulemâ hubve tarzında oturmanın (ihtibâ) cuma günü mekruh olması hususunda ihtilaf etmiştir. İlim adamlarından bir kısmı mekruh olduğunu söylemiştir. Ebû Dâvud'un kaydına göre Übâde İbnu Nüsey bunlardandır. Yine Ebû Davud'un kaydına göre, İbnu Ömer, imam hutbe verirken ihtibâda bulunmuş, Enes İbnu Mâlik, Şureyh, Saîd İbnu'l-Müseyyeb, İbrahim Nehâî, Mekhûl vs. gibi bir kısmı da: "Bunda bir beis yoktur" demişlerdir. İbnu Ebî Şeybe de Musannaf'ında, Mekhûl, Atâ ve Hasan Basrî'nin ihtibâ'yı mekruh addetmeyip, hutbe sırasında bu tarz oturduklarına dair rivâyet kaydetmiştir.
Hülasa, Ebû Dâvud bu mevzudaki yasaklama hadisini sâbit bulmamışa benziyor. Sâbit bulsa da nazarında neshine dair bir kanaat mevcut. Zira ihtibâ'nın leh ve aleyhindeki rivâyetlere beraberce yer vermektedir.
Bazı âlimler: "İhtibâ'nın uykuyu celbetmesi bir vâkıadır, bu sebeple hutbe sırasında mekruh bilip, kaçınmak evladır" demiştir.[378]

2891- 6- وعن شداد بن أوس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال:]شَهِدْتُ مَعَ مُعَاوِيَةَ بَيْتَ المَقْدِسِ فَجَمَّعَ بِنَا فَنَظَرْتُ فَإِذَا جُلُّ مَنْ في المَسْجِدِ مِنْ أَصْحَابِ رسولِ اللّٰهِ # وَهُمْ مُحْتَبُونَ وَا"مَامُ يَخْطُبُ[. أخرجه أبو داود .

6. (2891)- Şeddad İbnu Evs (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Muâviye (radıyallâhu anh) ile Beytu'l-Makdis'te hazır oldum. Bize cuma kıldırdı. Baktım ki, mescidde bulunanların çoğu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashâbı idi ve imam hutbe verirken ihtibâ ederek oturmuşlardı."[379]

AÇIKLAMA:

İhtibâ, "hubve" tarzında oturmaktır, bunun hükmü önceki hadiste açıklandı.[380]

2892- 7- وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال:]نَهَى رسُولُ اللّٰهِ # عَنِ التَّحَلُّقِ يَوْمَ الجُمُعَةِ قَبْلَ الصَّـَةِ[. أخرجه رزين .

7. (2892)- Amr İbnu Şu'ayb an ebîhî an ceddihî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), cum'a günü namazdan önce cemaat teşkilini yasakladı."[381]

AÇIKLAMA:

1- Cuma günü namazdan önce cemaat teşkilini yasaklayan bu rivâyetin Ebû Dâvud'daki aslı daha uzundur: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) mescidde alışverişi, yitik ilanını, şiir inşâdını yasakladı. Ve dahi namazdan önce tehalluk'u (halka teşkil etmeyi) yasakladı."
2- Mescidde şiir okunmasına ruhsat veren rivâyetler de mevcut. Bir kısmını daha önce zikrettik (2306).]
Irakî, şiiri yasaklayan rivâyetlerle tecviz eden rivâyetler arasındaki ihtilafı, iki açıdan te'lif eder:
1) Nehiy tenzîhe, ruhsat da cevazın beyanına hamledilir.
2) Ruhsat hadisleri, izin verilmiş olan güzel şiirlere hamledilir: Müşrikleri hicveden, Resûlullah'ı medheden, zühde ve güzel ahlâka teşvik eden şiirler gibi. Nehiy de tefâhura, mü'minleri hicve, yalana, içki, kadın vs'ye teşvik eden şiirlere hamledilir.
3- Cemaat teşkili diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı tehalluk'dur, halkalanmak demektir. Daha ziyade bir vaiz veya muallimin etrafında halka halka toplanmak kastedilir.
Hattâbî der ki: "Namazdan önce, ilim ve müzakere için toplanmak mekruh görülmüş ve namazla meşgul olup, hutbe ve zikre kulak vermek emredilmiştir. Bunlardan çıkılınca sıra toplanma ve halkanmaya gelebilir."

---

[378] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/217-218.
[379] Ebû Dâvud, Salât: 234, (1111); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/218.
[380] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/218.
[381] Rezîn ilavesidir. Ebû Dâvud'da gelen bir hadisin parçasıdır. Salât: 220, (1079); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/218.

Tahâvî demiştir ki: "Mescid çok kalabalık olursa namazdan önce halka teşkili mekruhtur, değilse bir beis olmamalıdır."
Şu hususa da dikkat çekilmiştir: Cuma günü mü'minler erken gelip ön saflarda ve minbere yakın yer almaya teşvik edilmişlerdir. Halbuki halka teşkili safları kesebilir, önlerde yer almaya mâni olabilir, öyleyse cemaatleşme yasağı bu sebeple konmuş olabilir.
Not: Tehalluk'un traş olmak ma'nâsı da mevcuttur. Bazı büyükler hadisten cuma günü namazdan önce saçın traş edilmesi yasaktır ma'nâsını da çıkarmıştır. Hattâbî bu te'vilin yanlışlığına dikkat çeker.[382]

2893- 8- وعن جابر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال:]لَمَّا اسْتَوى رَسُولُ اللّٰهِ # يَوْمَ الْجُمُعَةِ عَلى المِنْبَرِ. قالَ: اجْلِسُوا. فَسَمِعَ ذلِكَ ابنُ مَسْعُودٍ فَجَلَسَ عَلى بَابِ المَسْجِدِ فَرَآهُ رَسُولُ اللّٰهِ # فَقَالَ: تَعالَ يَا عَبْدَ اللّٰهِ بنَ مَسْعُودٍ[. أخرجه أبو داود .

8. (2893)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), cuma günü minbere çıkınca:
"Oturunuz!" dedi. Bunu İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) işitince olduğu yerde oturdu, tam mescidin giriş kapısının üstüydü. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onu bu halde gördü ve:
"Gel! Ey Abdullah İbnu Mes'ud!" buyurdu.[383]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, hutbe sırasında imamın hutbe dışı kelamda bulunabileceğine delâlet eder. Ancak Hanefî fukahası, hutbe harici söz söylemeye cevaz vermezler, "Sadece, emr-i bilma'ruf'da bulunabilir" derler.
2- Hadis, Ashab-ı Kiram hazerâtının (radıyallâhu anhüm ecmâin) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) efendimizin emirlerine uymada nasıl isti'cal gösterdiklerini ortaya koymaktadır.[384]

2894- 9- وعن ابن عمر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما:]أن النَّبىّ # قال: إذَا نَعَسَ أحَدُكُمْ يَوْم الجُمُعَةِ فَلْيَتَحَوَّلْ مِنْ مَجْلِسِهِ ذلِكَ[. أخرجه الترمذي وصححه .

9. (2884)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Cum'a günü biriniz (mescitte) uyuklayacak olursa oturduğu yeri değiştirsin."[385]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadislerinde cuma günü hutbe dinlerken uykusu gelen kimselere, bulundukları yeri değiştirmeyi tavsiye buyurmaktadır. Şârihler bunun hikmetini, "Hareket uykuyu kaçırır" diye izah ederler, Mamafih, uyku vasıtasıyla gaflet basmış olan yerin terkedilerek bir başka yere geçilmesi de bir başka hikmet olarak anlaşılmıştır. Nitekim Resûlullah sabah namazı sırasında uyuyup kaldıkları vâdinin acilen terkedilmesini emretmişti (2342, 2344). Keza hadisler, namazı intizâren oturmayı "namaz"dan saydığı gibi, namazda uyuklamayı da şeytandan saymıştır. Böyle olunca yer değiştirme emri mescidde oturduğu halde zikir ve hutbe veya diğer faydalı bir şey dinlemekten gaflet gibi şeytana ait olan bir şeyin giderilmesi içindir.
2- Hadisin metninde "mescitte" tabiri geçmez. Ancak, rivâyetin Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'indeki vechinde bu tâbir yer alır. Oradan alarak parantez içerisinde kaydettik.[386]

2895- 10- وعن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما قالَ:]إنَّ أوَّلَ جُمُعَةٍ جُمِّعَتْ بَعْدَ جُمُعَةٍ في مَسْجِدِ رَسولِ اللّٰهِ # في مَسْجِدِ عَبْدِ الْقَيْسِ بِجُوَاثَى مِنَ الْبَحْرَين[. أخرجه البخارى وأبو داود .

---

[382] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/218-219.
[383] Ebû Dâvud, Salât: 226, (1091); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/219-220.
[384] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/220.
[385] Ebû Dâvud, Salât: 239, (1119); Tirmizî, Salât: 379, (526); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/220.
[386] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/220.

10. (2895)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mescidinde kılınan cumadan sonra ilk kılınan cuma namazı, Bahreyn köylerinden olan Cuvâsâ'daki Abdü'l-Kays mescidinde kılınan namazdı."[387]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, cuma namazının farz olmasından hemen sonra köylerde de cuma namazının kılındığına şehadet etmektedir. Böylece hadis, "Cuma namazı sadece şehirlerde kılınır, köylerde kılınmaz" diyenlere de bir cevap olmakta, onları tekzib etmektedir. Zîra, İslâm'a ilk giren köylerden olan Abdü'l-Kays karyesi, cuma namazını Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın emriyle kılmış olmalıdır. Çünkü sahâbe-i kiram'ın vahyin nüzûlu sırasındaki âdeti şerî meselelerde Resûlullah'ın emrinden, irşadından dışarı çıkmamak idi. Ayrıca sahâbenin şeriata uymayan tatbikatına vahiy müdahale etmekteydi. Şu halde, köylerde namaz caiz olmasaydı, bu hususu yasaklayan bir vahiy gelmeli idi. Nitekim Hz. Câbir ve Ebû Saîd (radıyallâhu anhümâ) azl'in caiz olduğunu söylerken, "Resûlullah devrinde azl'e yer verirdik, caiz olmasaydı vahiy inerdi" meâlinde beyanda bulunarak bu delille istidlâl etmişlerdir.
2- Cüvâsâ, Bahreyn'de bir kale adıdır. Köylerde namaz kılınmayacağına kâni olanlar buranın şehir olduğunu söylemişlerdir. Ancak: "Oranın sonradan şehir haline gelmesi, bidâyette "köy" olduğunu yalanlayamaz" denilerek cevap verilmiştir. Gerçi aksi görüş sahipleri Hz. Ali ve Hz. Huzeyfe ve diğer bazılarından, "Cuma sadece şehirlerde kılınır, köylerde kılınmaz" meâlindeki bir kısım rivâyetleri göstermişlerdir. Bunların merfû değil, mevkuf olduğu söylenmiştir. Ayrıca bunlarla amelde teennîyi gerektiren daha sahih başka rivâyetler de var. Nitekim, İbnu Ebî Şeybe, Hz. Ömer'in Bahreyn ahâlisine: "Nerede olursanız cuma kılın" diye emir gönderdiğini rivâyet eder. Bu emir köyleri de şehirleri de içine alır. Bu mevzuda Leys İbnu Sa'd bir soru üzerine şu fetvayı vermiştir: "Cemaati olan her şehir ve köyde cuma emredilir."
Hz. Ömer ve Hz. Osman (radıyallahu anhümâ) zamanında Mısır ve Mısır sahillerinde yaşayan ahali, aralarında birçok sahâbî olduğu halde bunların emri ile cuma namazı kılmışlardır. Abdurrezzak'ın İbnu Ömer'den bir tahrici, O'nun Mekke ile Medine arasındaki su başlarında yaşayan küçük cemaatlerin (ehl-i miyâh) cuma kıldıklarına ve kimsenin de onları ayıplamadığına şahid olduğunu tesbit eder. İbnu Hacer, ref hükmünde olan bu rivâyeti kaydettikten sonra: "Sahâbe ihtilaf edince, merfûya dönmek vacib olur" kaidesini hatırlatır. Merfû'dan maksad Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den yapılan rivâyettir.[388]

SEKİZİNCİ BÂB

YOLCU NAMAZI

(Bu babta üç fasıl var)

*

BİRİNCİ FASIL

NAMAZIN KASRI (KISALTILMASI)

*

İKİNCİ FASIL

İKİ NAMAZIN BİRLEŞTİRİLMESİ

*

ÜÇÜNCÜ FASIL

YOLCULUKTA NAFİLE NAMAZLAR

*

---

[387] Buhârî, Cuma: 11; Ebû Dâvud, Salât: 216, (1068); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/221.
[388] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/221.

HAVF (KORKU) NAMAZI BÂBI

UMUMİ AÇIKLAMA

Yolcuya şer'î ıstılahta müsâfir denir. Yolculuk'a da sefer veya müsâferet denir. Dinimiz kolaylığı esas prensip yaptığı için, yolculara bir kısım kolaylıklar, istisnâî hükümler getirmiştir. Yolcuyu ilgilendiren ahkâmların açıklanması ayrı bir mevzudur. Burada daha ziyade namazla ilgili hükümler mevzubahis olacaktır.

Yolcu (müsâfir) kime denir? Lügat olarak herhangi bir mesafeye gidene yolcu denirse de bir kimsenin şer'an yolcu sayılabilmesi için en az muayyen bir mesafeye gitmesi gerekir.

* Bu mesafe İmam-ı Âzam'a göre mutedil bir yürüyüş ile üç günlük yani onsekiz saatlik bir mesafedir. İmam-ı Âzam bu ölçüyü Sahîheyn'de gelen "Bir kadın, yanında bir mahremi olmadıkça üç günden fazla süren yere yolculuk yapamaz" hadisinden almıştır.

* Bir kısım Zâhirîler: "Üç millik mesafeye de gidilse namaz kasredilir" demişlerdir. Onlar bu hükümde şu âyetin zâhirini esas alırlar: "Yolculuk ettiğinizde... namazı kısaltmanızda size bir sorumluluk yoktur" (Nisâ 101). Müslim ve Ebû Dâvud'da gelen bir rivâyette de: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) üç millik veya üç fersahlık mesafeye gitti mi namazı kısaltırdı" buyrulmuştur.

* Mâlik, Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel'e göre dört berîdlik mesafeye giden kimse yolcu sayılır ve namazı kısaltabilir. Bunlar 2898 numaralı hadise dayanırlar.

Günümüzde yolculuğun tesbiti bazı ihtilaflara sebep olmuştur. Şöyle ki, yolcu sayılmak için gideceğimiz mesafeyi mi esas almalıyız, gidilecek yeri, katedeceğimiz müddeti mi? Birinci durumda fazla bir problem çıkmaz, Selef devrinde tesbit edilen yolculuk mesafesi bu gün de ölçü olarak alınır. Ama ikinci durumu, yani gideceğimiz hedefe varış müddetini esas alacak olursak, mesele biraz zorluk arzeder. Zîra günümüzde taşıt vasıtaları hız bakımından çok farklıdır ve hızları da eskiye nazaran pek fazladır. O kadar ki üç gün devam edecek bir yolculuk bile pek nadir hale gelmiştir. Türkiyemiz dahilinde normal taşıt vasıtası olan otomobille hiçbir noktaya varmak için üç günden fazla zamâna ihtiyacımız olmaz. Kıtalararası uzun seferler de umumiyetle uçakla yapıldığı için o çeşit yolculuklar da nâdiren üç günü geçer. Bu durumda yolculuğun tesbitinde üç şık var:

1) Ya selef döneminde tesbit edilen mesafe esas olacak.

2) Ya herkesin seyahat sırasında bindiği vasıtaya itibar olunup, onunla üç gün devam edecek mesafe esas alınacak.

3) Ya da çoğunluğun bindiği vasıta esas alınarak, onun üç günde katedeceği mesafe esas alınacak. Elmalılı Hamdi Efendi bu son görüşü benimsemiştir. Şöyle der: "...ancak üç günlük yolun şer'an sefer-i sahih olduğunda ittifak edilmiştir ve her gün için mutedil yürüyüş altı saatlik mesafe mikyas ittihaz olunmuştur. Binaenaleyh bunun mâdununda (aşağısında) sefer ismi katiyyetle sâbit değildir. Merâkıb-i beriyye ve bahriyye (kara ve deniz binekleri) gibi vasıta ile gidenler için de adeten umumî ve mutavassıt olan vesâitin tabiî ve âdi seyri mikyastır. Fevkalade serî veya fevkalade bati (ağır) olan hususi vasıtalara itibar yoktur. Çünkü hükmü hikmet fertte değil cinste itibar olunur. Bunun için karada yaya veya kârban yürüyüşü ve denizde de mutedil rüzgarla gemi yürüyüşü mikyas olunmuştur."

Hülasa Elmalılı merhum, yolculuk için karada onsekiz saatte trenin katedeceği mesafeyi, denizde de vapurun aynı müddet içerisinde katedeceği mesafeyi esas almak gerektiğinde cezmeder.

Diğer taraftan Diyanet İşleri Başkanlığı bu hususta, Selef devrinde tesbit edilen üç günlük yaya yürüyüşüyle katedilen mesafeyi yolculuk için esas almıştır, takrîbî 90 km'lik bir mesafe yapmaktadır. Binaenaleyh bu miktar uzaklığa gitmek isteyen kimse, hangi vasıtaya binerse binsin yolcu sayılmalıdır. Bu görüşte olan Ömer Nasûhi Bilmen, Büyük İslam İlmihali nam eserinde şöyle der: "Tren ve uçak ile olan yolculuklarda katedilecek arazinin kaç fersah olduğu nazara alınır, en az onsekiz fersahlık bir mesafe katedilmiş olunca, sefer müddeti tahakkuk etmiş, sefer hükmü cereyan etmeye başlamış olur. Artık seyir vâsıtalarının halini nazara almaya ihtiyaç kalmaz.

Filhakika eimme-i selâse [Şâfiî, Mâlik, Ahmed (rahimehumullah)] de bu fersah cihetini kabul etmişlerdir. Sefer müddeti, İmam Mâlik ile İmam Ahmed'e göre "16" fersah, yani "48" mildir. Bir mil ise altıbin el arşındır. Bu halde müddet-i sefer, seksen buçuk kilometre ile yüz kırk kilometreye müsâvi bulunmuş olur." İmam Şâfiînin kavl-i cedîdine göre de "48" mildir. Kadîm kavline göre de bir gün bir gecedir.

Meseleye Bediüzzaman bir başka açıdan yaklaşır. Günümüzde nakil vasıtalarının sürat ve konforca ileri bir seviyeye ulaştığını göstererek, "yolculukta artık meşakkat kalmamıştır, yolculuğun getirdiği kolaylık ve ruhsatlara hacet kalmamıştır" şeklinde fikir yürütenlere cevap olabilecek mahiyette olmak üzere şöyle der: "Bir hükmün hikmeti ayrıdır, illeti ayrıdır. Hikmet ve maslahat ise tercihe sebeptir, icaba, îcada medar değildir. İllet ise, vücuduna medardır. Meselâ: "Sefer"de namaz kasredilir, iki rek'at kılınır. Şu ruhsat-ı şer'iyyenin illeti seferdir. Hikmeti ise meşakkattir. Sefer bulunsa, meşakkat hiç olmazsa da namaz kasredilir. Çünkü illet var. Fakat sefer bulunmasa, yüz meşakkat bulunsa, namazın kasredilmesine illet olamaz."

Bediüzzaman burada, yolculuk için "mesafe mi" "vâsıta mı" esas alınmalıdır? sorusuna cevap getiriyor, "yolculuk" tahakkuk edince rahatlığa bakılmaksızın yolculuk ahkâmına uyma gereğine dikkat çekiyor.[389]

---

[389] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/223-225.

Seferle İlgili Bazı Bilgiler:

* Bir yere hem deniz ve hem de karadan gidilse, yolcunun gideceği yola itibar olunur. Sözgelimi deniz yolu ile on saatte, kara yoluyla onsekiz saatte ulaşılıyorsa; karadan giden, yolcu sayılır, öbürü sayılmaz.
* Karayollarında mesafe esas alınır, vasıta değil. En az onsekiz fersahlık mesafeye giden kimse hangi vasıta ile giderse gitsin yolcu sayılır.
* Yolculuk, bulunduğu beldenin gidilen istikametteki son evlerinin de geçilmesiyle başlar. Şehrin dışındaki bağlar, bostanlar, bekçilere, bostancılara ait kulübeler şehirden sayılmaz, yolculuğun başlaması için bunların da geçilmesi beklenmez.
* Yolcu, vatanına döner dönmez yolculuktan çıkar. Fakat gittiği yere ulaşınca hemen yolculuktan çıkmaz. Orada onbeş günden az kalmaya niyyet etmiş ise, yolculuk vasfı devam eder. En az onbeş gün kalmaya niyyet etmiş ise yolculuk varır varmaz sona erer. Onbeş gün ikâmete niyyet etmeyip bugünyarın döneyim derken uzun müddet kalan kimse hep müsâfirdir.
* Komutana tabi olan er, kocasına tabi olan kadın, efendisine tabi olan köle gibi, bir başkasına tabi olan kimse, ne kadar kalacağı belirtilmediği müddetçe yolcu sayılır.[390]

Yolculugun Hükmü:

* Yolcu dört rek'atli namazlarını iki kılar, namazın nafilelerini terkedebilir. Şâfiî mezhebinde ise iki veya dört kılmakta muhayyerdir.
* Ramazan orucunu te'hîr edebilir.
* Ayaklarını mesh müddeti üç gün üç gece olur.
* Cuma namazı farziyyetten düşer.

Yolculukla ilgili teferruât ilmihal kitaplarında görülmelidir.[391]

BİRİNCİ FASIL

NAMAZIN KASRI (KISALTILMASI)

Kasr, taksîr, iksâr gibi üç ayrı kelimeyle ifade edilebilen hal, yolculuk sırasında dört rek'atli namazların iki rek'at olarak kılınmasıdır. Üç kelime de caiz ise de kasr daha çok kullanılır. Ulemâ iki ve üç rek'atli namazlarda kasr olmayacağı hususunda icma eder. Nevevî der ki: "Her mübah seferde kasrın caiz olmadığı hususunda cumhur ittifak eder." Selef'ten bir kısmı, kasrın caiz olması için seferde korkuyu, bir kısmı seferin hacc veya umre, veya cihad için olmasını, bazısı tâat seferi olmasını şart koşmuştur. Ebû Hanîfe ve Sevrî tâat veya mâsiyet, her çeşit seferin aynı hükme tâbi olduğunu, hepsinde kasrın bulunduğunu söylemiştir.[392]

-2896 -1- عن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]صَلَّيْنَا الظُّهْرَ مَعَ رسولِ اللهِ # بِالْمَدِينَةِ أَرْبَعاً. وَخَرَجَ يُرِيدُ مَكَّةَ فَصَلَّى بِذِى الحُلَيْفَةِ الْعَصْرَ رَكْعَتَيْنِ[. أخرجه الخمسة .

1. (2896)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Medîne'de öğle namazını Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile dört rek'at kıldık. Mekke'ye gitmek üzere yola çıkıp Zülhuleyfe'ye gelince ikindiyi iki rek'at kıldı."[393]

AÇIKLAMA:

1- Buhârî bu hadisi birçok bâbta zikreder. Kasru's-Salât bölümünde hadisin ilk zikredildiği bâb, "(Kişi seyahat için hareket edince) bulunduğu yeri çıktı mı namazı kısaltır" adını taşır. Burada Aleyhissalâtu Vesselâm'ın Mekke'ye müteveccihen Medine'den ayrılıp Zülhuleyfe nâm mevkiye gelmiş olması mevzubahistir. Medîne'de öğle namazı kılındığına göre ikindi namazının kılındığı yer olan Zülhuleyfe çok uzak olmamalıdır. Nitekim bu mevkinin Medîne'ye uzaklığı altı mildir.
İbnu'l-Münzîr der ki: "Ulema, sefere niyet eden kimsenin, bulunduğu yerin dış evlerini çıkar çıkmaz namazını kasredeceği hususunda icma eder."

---

[390] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/225.
[391] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/225.
[392] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/226.
[393] Buhârî, Taksîrû's-Salât: 5, Hacc 24, 25, 27, 117, 119, Cihâd: 104, 126; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn: 11, (690); Ebû Dâvud, Salât: 271, (1202); Tirmizî, Salât: 391, (546); Nesâî, Salât: 17, (1, 237); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/226.

Evleri tamamen çıkmadan önce kasretme hususunda ihtilaf edilmiştir. Cumhur, bütün evlerin çıkılması gereğine hükmetmiştir. Kûfîlerden bazıları: "Kişi sefere niyet eder etmez artık namazı iki kılar, evinde bile olsa" demiştir. Bunlardan bazısı: "Merkebine bindikten sonra dilerse kasreder" demiştir.
İbnu Hacer: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sefere niyet edince Medîne'yi çıkmazdan önce namazı kasrettiğine dair örnek bilmiyorum" der.
2- Sadedinde olduğumuz hadisten hareketle: "Kısa mesafeye giden kimse de namazı kasredebilir, mübahtır" diye hüküm çıkaran olmuş ise de bu görüş şu mülâhaza ile reddedilmiştir: "Hz. Peygamber, Zülhuleyfe' ye kadar olan mesafeyi kasdettiği için kasretmiş değildir. Mekke'ye gitmek üzere yola çıkmıştır, yol üzerinde ilk menzil (mola yeri) Zülhuleyfe' dir, buraya kadar geçen zaman içerisinde zaten başka bir namaz vakti girmiş değildir. Öyle ise, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namaz vaktinin girmesiyle ilk menzilde durmuş ve kasrederek namazını kılmıştır."
3- Bu hadiste, "Yolcu, geceye girmedikçe namazı kasretmez" diye hükmeden Mücâhid'e karşı da delil mevcuttur.[394]

2897- 2- وعنه رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ:]وَقَدْ سُئِلَ عَنْ قَصْرِ الصَّـَةِ. فقَالَ: كَانَ رسولُ اللّٰهِ # إذَا خَرَجَ مَسِيرَة ثَـَثَةِ أمْيَالٍ أو ثَثَةِ فَرَاسِخَ »شك شُعبة« صلَّى رَكْعَتَيْنِ[.
أخرجه مسلم وأبو داود .

2. (2897)- Yine Hz. Enes (radıyallâhu anh)'in anlattığına göre kendisinden kasru'ssalât yani namazın kısaltılması hakkında sorulmuştu. Şöyle cevap verdi:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) üç millik mesafeyi veya -Şu'be' nin şekkine göre- üç fersah mesafeyi dışarı çıktı mı iki rek'at kılar."[395]

2898- 3- وعن مالك:]أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ ابنَ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما كَانَ يَقْصُرُ الصَّـَةَ في مِثْلَ مَا بَيْنَ مَكَّةَ وَالطّائِفِ، وفي مِثْلِ مَا بَيْنَ مَكَّةَ وَعُسْفَانَ، وفي مِثْلِ مَا بَيْنَ مَكَّةَ وَجِدَّةَ. قالَ مالك: وذلك أربعة برد[.
»البرد« جمع بريد، والبريد اثنا عشر مي، وقيل ستة أميال .

3. (2898)- İmam Mâlik'e ulaştığına göre, İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) Mekke-Tâif arasındaki kadar, Mekke-Usfân arasındaki kadar ve keza Mekke-Cidde arasındaki kadar mesâfede namazı kasrediyordu."
Mâlik der ki: "Bu mesafeler dört berîd'dir."[396]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis de İmam Mâlik'in belâgât denen muallak (senedsiz) hadislerinden biridir.
Ebû'l-Velîd el-Bâcî der ki: "Mâlik, sahâbenin fiilini aksettiren bu çeşit rivâyetleri çokça yapmıştır. Çünkü bunlar, onun nazarında, Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm)'ın fiilini aksettirmekten uzak değildir." İbnu Hacer bu hadisin İbnu Abbâs'tan Dârakutnî tarafından merfû olarak şu şekilde rivâyet edildiğini belirtir:
"Ey Mekkeliler, dört berîdden, yani Mekke-Usfân arasından daha kısa mesafeler için namazı kasretmeyin."
2- Bürüd, "berîd'in cem'idir. Berîd, bir mesafe ölçüsüdür. Bir berîdin dört fersah veya oniki mil tuttuğu belirtilir.[397] Zürkânî namazın kısaltılma mesafesini belirleyici, yine İbnu Abbâs'tan başka rivâyetler kaydeder: "Namaz ancak bir günlük mesafede kasredilir, daha aşağıda kasredilmez", "Namaz bir gün ve gece yürüme mesafesinde kasredilir..."
Zürkânî bu rivâyetleri şöyle te'lif eder: "Dört berîdlik mesafeyi bir günde katetmek mümkündür."
Şu halde, İbnu Abbâs'a göre namazı kısaltma mesafesi onaltı fersah veya kırksekiz mil uzaklıktaki hedeftir. Bu miktar uzaktaki bir yere gitmek üzere evden çıkan kimse, bulunduğu şehrin dış evlerini terkeder etmez artık yolcudur, namazı kısaltabilir.

---

[394] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/226-227.
[395] Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn: 12, (691); Ebû Dâvud, Salât: 271, (1201); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/227.
[396] Muvatta, Kasru's-Salât: 15, (1, 148); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/227-228.
[397] Bir mil dörtbin zirâdır. Bir zirâ 50-70 cm'lik bir uzunluktur. Şu halde bir berîd 64 zirâ yapar, bu da asgari 32 km'dir.

Zürkânî, İmam Şâfiînin, Ahmed İbnu Hanbel ve bir grup ulemânın bu görüşü benimsediklerini kaydettikten sonra İbnu'l-Kâsım'ın, "İmam Mâlik, "Namazı kısaltma miktarı bir gece ve gündüz yürüme mesafesidir" sözünden rücû etmiştir" dediğini kaydeder.[398]

2899- 4- وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]خَرَجَ رَسُولُ اللّهِ # مِنَ المَدِينَةِ إلى مَكَّةَ يَخَافُ إِّ رَبَّ العَالَمِينَ، فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ[. أخرجه الترمذي وصححه والنسائى .4

4. (2899)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'den Mekke'ye gitmek üzere yola çıktı. Rabbülâlemîn'den başka hiç bir şeyden korkmuyordu. Yolda namazı ikişer ikişer (yani kasrederek) kıldı."[399]

AÇIKLAMA:

Hadiste, namazı kısaltma hâdisesinin korku haline has olduğunu söyleyenlere cevap vardır ve o düşünce reddedilmektedir. Böyle düşünenler, namazın kısaltılmasına temas eden âyetin zâhirini esas almışlardır: "Yolculuk ettiğinizde kâfirlerin size bir fenalık yapmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızda size bir sorumluluk yoktur..." (Nisâ 101). Halbuki Cumhur, meseleyi değerlendirirken "korku" mefhumunu nazar-ı dikkate almaz. Dolayısiyle sefer oldu mu korku olmasa da namaz kasredilir. Bu hususta Hz. Ömer Resûlullah'a sormuş, Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm): "Yolculuk hali olunca namazın kasredilmesi Allah'ın size bir sadakasıdır" mânasında صَدَقَةٌ تَصَدَّقَ اللّهُ بِهَا عَلَيْكُمْ diye cevap vermiştir. Netice itibariyle sahâbe, bu âyetten, seferde korku kaydı olmaksızın mutlak olarak namazın kasrını anlamıştır.
Bir rivâyette Ebû Hanzala der ki: "İbnu Ömer'e sefer sırasında kılınacak namazdan sordum:
"İki rek'attir" dedi. Ben:
"Ama Cenâb-ı Hakk "...korkarsanız" diyor, halbuki biz emniyet içerisindeyiz!" dedim. Bana:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sünneti böyledir" diye cevap verdi."[400]

2900- 5- وعن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]خَرَجْنَا مَعَ رسولِ اللّهِ # مِنَ المَدِينَةِ إلى مَكَّةَ. فَكَانَ يُصَلِّى رَكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ، حَتَّى رَجَعْنَا إلى المَدِينَةِ. قِيلَ لَهُ: أقَمْتُمْ بِمكَّةَ شَيْئاً؟ قالَ أقَمْنَا بِهَا عَشْراً[. أخرجه الخمسة .

5. (2900)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte Mekke'ye gitmek üzere Medîne'den çıktık. Efendimiz yolda namazları ikişer ikişer kılıyordu. Medîne'ye dönünceye kadar hep böyle yaptı."
Enes'e:
"Mekke'de ne kadar kaldınız?" diye sorulmuştu:
"Orada on gün kaldık" dedi."[401]

2901- 6- وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]أقَامَ النّبىُّ # تِسْعَ عَشْرَةَ يَقْصُرُ الصَّةَ. وَكُنَّا إذا سَافَرْنا فَأقَمْنَا تِسْعَ عَشرَةَ قَصرْنَا وَإنْ زِدْنَا أتْمَمْنَا[. أخرجه الخمسة إ مسلماً .
وفي أخرى ،بى داود: »سَبْعَ عَشَرَةَ«.وفي أخرى للنسائى: »أقامَ بِمَكَّةَ عَامَ الْفَتْحِ خَمْسَ عَشَرَ يَقْصُرُ الصَّةَ« .

[398] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/228.
[399] Tirmizî, Salât: 391, (547); Nesâî, Taksîru's-Salât: 1, (3, 117); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/228.
[400] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/229.
[401] Buhârî, Taksîr: 1, Megâzî: 52; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn: 15, (693); Ebû Dâvud, Salât: 279, (1233); Tirmizî, Salât: 392, (548); Nesâî, Taksîru's-Salât: 4, (3, 121); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/229.

6. (2901)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (Mekke'de) ondokuz gün ikâmet etti ve namazları kasretti. Biz de (bundan böyle) sefer yapıp ondokuz gün ikâmet ettik mi namazları hep kasrederdik, ondokuzundan fazla kaldık mı artık dörde tamamlardık."[402]
Ebû Dâvud'un bir diğer rivâyetinde "...Onyedi gün" denmiştir. Nesâî' nin bir diğer rivâyetinde: "Fetih senesinde Mekke'de onbeş gün ikâmet etti ve namazları bu esnada kasretti." denmiştir.[403]

2902- 7- وعن عمران بن حُصين رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما قال:]شَهِدْتُ عَامَ الْفَتْحِ مَعَ النّبيِّ # بِمَكَّةَ، فَأَقَامَ بِمَكَّةَ ثَمَانِيَ عَشْرَةَ لَيْلَةً لاَ يُصَلِّي إِلاَّ رَكْعَتَيْنِ وَيَقُولُ: يَا أَهْلَ الْبَلَدِ صَلُّوا أَرْبَعاً فإنَّا سَفْرٌ[. أخرجه أبو داود. »السَّفْرُ« القوم المسافرون .

7. (2902)- İmrân İbnu Husayn (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Fetih günü, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte Mekke'de hazır bulundum. Mekke'de onsekiz gece kaldı, bu esnada namazları hep iki kıldı. Şöyle hitabediyordu:
"Ey bölge halkı! Siz bize bakmayın, dört kılın. Biz hep yolcuyuz (bu sebeple kasrederek iki kılıyoruz)."[404]

2903- 8- وعن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]أَقَامَ النّبيُّ # بِتَبُوكَ عِشْرِينَ يَوْماً يَقْصُرُ الصَّـَةَ[. أخرجه أبو داود .

8. (2903)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Tebük'de yirmi gün ikâmet etti ve namazları hep kasretti."[405]

AÇIKLAMA:

1- Son dört hadis, Resûlullah'ın farklı seferlerdeki ikâmetgah müddetini belirtmektedir. Şöyle ki:
* Enes hadisi (2900) Veda haccı ile ilgilidir. On gün kalmıştır.
* İbnu Abbâs hadisi (2901) Mekke fethiyle ilgilidir. Ondokuz gün kalmıştır.
* İmrân İbnu Husayn hadisi, (2902) Fetih günüyle alakalı, onsekiz gün kalmıştır.
* Câbir hadisi (2903) Tebük seferiyle ilgili ve yirmi gün kalmıştır.

2- İbnu Abbâs hadisinin buradaki vechi Fetih sırasında Mekke'de ondokuz gün kalındığını belirtirken, bir başka vechinde 15 gün kalındığını söyler. İmrân hadisi ise 18 gün kalındığını söylüyor. Beyhakî bu ihtilâfı şöyle cem eder: "19 gün diyen, Mekke'ye giriş ve Mekke'den çıkış günlerini de sayıya dahil etmiş olmalı. 17 diyen şu halde bu iki günü hesaba katmamış oluyor. 18 diyen bu iki günden birini saymamış olmaktadır." 15 diyen rivâyeti ise Nevevî zayıf addetmiştir. Sahih olması halinde râvinin, aslı on yedi addedip, bundan giriş ve çıkış günlerini hazfettiğine hamledilir. Bu durumda bütün rivâyetleri içine alması sebebiyle 19 diyen hadisi hepsine müreccah kabul edebiliriz.

3- Kûfe âlimleri ve Sevrî 15 günden bahseden rivâyeti, "en az" miktarı ihtiva ettiği için esas alırlar. Ziyadelerin de tesadüfen vâki olduğuna hamlederler.

4- Şâfiî hazretleri İmrân İbnu Husayn hadisini esas alır. Ancak nezdinde o hadis, gittiği yerde ikâmet edeceği kesinlik kazanmayan kimse hakkında mûteberdir. Şâfiî'ye göre bir kimse, gittiği yerde girip çıkma günlerinden başka tam dört gün ikâmete niyet etti mi, artık namazları tam kılar. Mâlikîler de dört gün kalmaya niyet ettikleri takdirde namazı tam kılarlar.

5- Hanbelîlere göre, bir yerde mutlaka ikâmete niyet eden veya yirmi vakit namazdan ziyade farz olacak bir müddetle ikâmete niyette bulunan kimse mukîm sayılır, namazını kasretmez.

6- Câbir hadisinde yirmi gün ikâmet etmelerine rağmen hep kasretmeleri, Tebük'te kaç gün kalacakları, ne zaman dönecekleri önceden kararlaştırılmadığı içindir. Bu suretle uzun müddet kalınsa da yolculuk halinden çıkamaz.[406]

---

[402] Buhârî, Taksîr: 1, Megâzî: 52, Ebû Dâvud, Salât: 279, (1230, 1231, 1232); Tirmizî, Salât: 392, (549); Nesâî, Taksîru's-Salât: 4, (3, 121).
[403] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/230.
[404] Ebû Dâvud, Salât: 270, (1229); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/230.
[405] Ebû Dâvud, Salât: 280, (1235); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/230.
[406] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/230-231.

2904- 9- وعن حارثة بن وَهْب رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]صَلَّى بِنَا رسُولُ اللّهِ # وَنَحْنُ أكْثَرُ مَا كُنَّا قَطُّ وَآمَنُهُ بِمِنَى رَكْعَتَيْنِ[. أخرجه الخمسة .

9. (2904)- Hârise İbnu Vehb (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mina'da bize, sayıca en çok olduğumuz ve en ziyade güven içinde olduğumuz bir zamanda namazı iki rek'at kıldırdı."[407]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, "namaz korku halinde kasredilebilir" diyenleri tekzib eder. Çünkü Resûlullah hacc sırasında Mina'da hiçbir korku olmadığı halde namazı iki rek'at kıldırmıştır.
Şu halde, namazın kasredilmesinin asıl sebebi yolculuk hâlidir. Korku, meşakkat gibi durumlar, maslahattır. Öyle ise, asıl sebep olunca namaz kasredilir. Maslahat olmasa yine kasredilir. Aksi halde, yolcu olmayan kimse korksa veya meşakkate düşse namazı kasredemez, tam kılar.[408]

2905- 10- وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما قال:] صَلَّى رسولُ اللّهِ # بِمِنَى رَكْعَتَيْنِ، وَأبُو بَكْرٍ بَعْدَهُ، وَعُمَرُ بَعْدَ أبِي بَكْرٍ، وَعُثْمَانَ صَدْراً مِنْ خِفَتِهِ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُم، ثُمَّ إنَّ عُثْمَانَ صَلّى بَعْدُ أرْبعاً، فَكَانَ ابنُ عُمَرَ إذَا صَلَّى مَعَ ا‘‘مَامِ صَلَّى أرْبعاً. وَإذَا صَلَّى وَحْدَهُ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ[. أخرجه الشيخان والنسائى .

10. (2905)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mina'da bize iki rek'at kıldırdı, arkasından Ebû Bekr de öyle kıldırdı. Ebû Bekr'den sonra Hz. Ömer ve hilafetinin başında Hz. Osman (radıyallâhu anhüm) da iki kıldırdılar. Sonra Hz. Osman dört rek'atli olarak kıldırdı. İbnu Ömer imamla kılarsa dört kılardı, yalnız kılınca da iki kılardı."[409]

AÇIKLAMA:

Mina'da taşlama günleri sırasında namaz kaç rek'at kılınacak? Bu, selef uleması arasında ihtilaf mevzuu olmuştur. Yolcu durumunda olanlar için iki rek'at kılacağı sâbittir. Ancak Mina'da mukîm olan kaç kılacaktır. Orada iki kılmak sefere binaense, mükîm dört kılar, ama nüsük'e binaen ise onun da iki kılması gerekir. Anlaşılacağı üzere Mina'da namazın iki kılınmış olması nüsük yani hacc âdâbının bir gereğine binaen mi, yoksa sefere binaen mi bu hususta ihtilaf edilmiştir.
İmam Mâlik'e göre Mekkeliler, Mekke'de tam kılarsa da Mina'da kasreder. Mina'da mukîm olanlar orada tam kıldıkları halde Mekke ve Arafat'ta kasredip iki kılarlar. Halbuki Mekke ile Mina arası bir fersahtır ve arada müsâferet yoktur. Öyleyse burada iki kılınması, yolculuk sebebiyle değil, hacc menâsikine has bir hususiyetten dolayıdır. Nitekim Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm) Veda Haccı sırasında Mina'da namazı kasrederek iki rek'at kıldırırken, kendisine uyan müsâfir, mükîm bir tefrîk yapmamış, Mekke ahalisine de: "Ey Mekkeliler biz yolcuyuz iki kılarız, siz mükîmsiniz dörde tamamlıyacaksınız!" diye bir uyarıda bulunmamıştır. Halbuki, haccın her menâsikini tâlim buyuran Efendimiz bu hususu da beyan etmeli idi; makam beyan makamıydı. Böyle bir beyanda bulunmadığına göre Mina'da namazın kasrı nüsük'ten dolayıdır. Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer (radıyallâhu anhümâ) aynı sünneti devam ettirmişlerdir.
Hz. Osman'ın ve İbnu Ömer'in tutumundan şu yoruma gidilmiştir: Mukîm olanlar yani Mekke ve Mina'da oturanlar veya uzaktan gelmiş hacı olsa bile müsâfirlik vasfını kaldıracak bir müddet Mekke'de kalmaya niyet etmiş olan için Mina'da kasretmek de, tam kılmak da caizdir. Hz. Osman (radıyallâhu anh)'ın hilafetinin ilk altı veya sekiz senesinde kasrettiği halde, sonradan tam kılmaya başlaması iki sebeple îzah edilmiştir.
1) Kasr da itmam da caizdir, ibadetin meşakkatli olanı efdal olduğu için sonradan dört kılmayı tercih etti, çünkü dört daha meşakkatlidir.
2) Hacc'dan sonra Mekke'de bir müddet daha kalmaya niyet etmiş olarak gelmiş bulunuyordu veya Tâif'te mülk edinmişti, oraya yerleşmek istiyordu, dolayısıyle oranın mükîmi sayılırdı (müteakip hadiste bunu göreceğiz).
Ne var ki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sünnetine uygun olanı, kasretmek olduğu için Osman (radıyallâhu anh) Efendimize Ashâb' tan bazıları târizde bulunmuştur.

---

[407] Buhârî, Taksîr: 2, Hacc: 84; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn: 21, (696); Ebû Dâvud, Hacc: 77, (1965); Tirmizî, Hacc: 52, (882); Nesâî, Taksîru's-Salât: 3, (3, 119, 120); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/231.
[408] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/232.
[409] Buhârî, Taksîru's-Salât: 2, Hacc: 84; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn: 17, (694); Nesâî, Taksîru's-Salât: 3, (3, 121); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/232.

Ancak, ehl-i ilmin çoğunluğu -ez cümle Atâ, Zührî, Süfyan-ı Sevrî, Kûfe ulemâsı, Ebû Hanîfe ve Ashâbı, İmam Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel, Ebû Sevr Mekke'nin Mina ve Arafat'a uzaklığı namazı kasretmeyi gerektiren mesafeye ulaşmadığı için, Mekkelilerin namazlarını kasredemiyeceklerine hükmetmişlerdir. Bunlar bu beldelerle yeryüzünün başka yerleri arasında bir fark gözetmezler.
Başta söylediğimiz gibi, -Hz. Osman'ın sonradan dört kılmasının sebebi dahil- mevzuya giren bir kısım teferruât üzerine ulemânın münâkaşası var, teferruâta girmeyeceğiz. Müteakip birkaç rivâyet, mevzu üzerindeki münâkaşalar hakkında fikir verecektir.[410]

2906- 11- وعن عثمان رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ:]أَنَّهُ لَمَّا اتَّخَذَ ا‘مْوَالَ بِالطَّائِف وَأَرَادَ أَنْ يُقِيمَ بِهَا صَلَّى بِمِنىً أَرْبَعاً، ثُمَّ أَخَذَ بِهِ ا‘ئِمّةُ بَعْدَهُ[. أخرجه أبو داود .

11. (2906)- Hz. Osman (radıyallâhu anh)'dan anlatıldığına göre, Tâif' de emvâl edinip orada ikâmet etmeyi arzu ettiği zaman Mina'da dört rek'at kıldı. Sonra imamlar bununla amel ettiler."[411]

AÇIKLAMA:

Hz. Osman'ın sonradan Mina'dan namazları tam kılışının sebebi olarak bu durum gösterilmiştir. Tâif'de emvâl edinip orada yerleşmeye karar verince, kendini Tâif ve civarında müsâfir değil, mukîm addetmiş olmalıdır. Müteakip rivâyette de görüleceği üzere Zührî bu görüştedir. İbnu Abbâs da: "Müsâfir, ehline veya sürüsüne döndü mü artık namazı tam kılar" kanaatindedir. Ahmed İbnu Hanbel de bu görüştedir.
Bu rivâyet munkatî olduğu için birçok fakih bununla ameli reddetmiştir.[412]

2907- 12- وفي رواية:]إنَّمَا صَلّى أرْبَعاً ‘جْلِ ا‘عْرابِ ‘نّ َهُمْ كَثُروا عَامَئِذٍ فَصَلّى بِالنَّاسِ أرْبَعاً لِيُعَلِّمَهُمْ أنَّ الصَّ َةَ أرْبَعٌ[. وفي أخرى: »أَنَّهُ اجْمَعَ عَلى ا‘‘قَامَةِ بَعْدَ الْحَجِّ« .

12. (2907)- Bir rivâyette de şöyle denmiştir: "Hz. Osman (sonradan) bedevîler sebebiyle dört kılmıştır. Çünkü o sene pek çok bedevî hacc'a gelmişti. Namazın dört rek'at olduğunu öğretmek için halka dört rek'at kıldırdı."[413]
Bir rivâyette de şöyle denmiştir: "(Hz. Osman Mina'da dört kıldı.) Çünkü o, Hacc'tan sonra ikâmete azmetmişti."[414]

2908- 13- وله عن ابن مسعود:]أَنَّهُ صَلّى أرْبَعاً فَقِيلَ لَهُ: عِبْتَ عَلى عُثْمَانَ ثُمَّ صَلَّيْتَ أرْبَعاً؟ فَقَالَ: الخَ َفُ شَرٌّ[.»ا‘‘جْمَاعُ« الْعَزْمُ وَالنِّيّة على الشئ .

13. (2908)- Yine Ebû Dâvud'un kaydına göre İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) (Mina'da) namazı dört kılmıştı. Kendisine:
"Sen, (daha önce dört kıldığı için) Osman'ı ayıplamıştın, şimdi ise dört kılıyorsun!" denilmişti. (Özür beyan ederek) şu cevabı verdi:
"Muhalefet zararlıdır."[415]

2909- 14- وعن عمر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ:]أَنَّهُ صَلّى بِالنّاسِ بِمَكَّةَ رَكْعَتَيْنِ فَلَمَّا انْصَرَفَ قالَ: يَا أَهْلَ مَكَّةَ أَتِمُّوا صَ َتَكُمْ فإنَّا قَوْمٌ سَفْرٌ[. أخرجه مالك .

[410] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/232-233.
[411] Ebû Dâvud, Menâsik: 76, (1961-1964); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/233.
[412] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/233-234.
[413] Ebû Dâvud, Menâsik: 76, (1962).
[414] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/234.
[415] Ebû Dâvud, Menâsik: 76, (1960); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/234.

14. (2909)- Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'den anlatıldığına göre, Mekke'de namazı halka iki rek'at kıldırdı. Selam verince:
"Ey Mekkeliler" dedi. Namazlarınızı dörde tamamlayın. Biz yolcuyuz (bu sebeple iki kıldık)!."[416]

AÇIKLAMA:

Hz. Ömer, Mekke'ye gelince, halife olması haysiyetiyle imam olmuştur. Müsâfir olduğu için namazı iki rek'at kıldırmıştır. İbnu Abdilberr "Resûlullah'ın sünnetine ittibâen iki rek'at kıldırdı" der. 2902 numaralı İmrân İbnu Husayn hadisinde, Aleyhissalâtu Vesselâm'ın fetih senesinde Mekke'de onsekiz gün kalmasına rağmen namazları hep iki kıldığını ve Mekkelilere: "Siz dört kılın, biz yolcuyuz" dediğini gördük. Şu halde Hz. Ömer benzer bir hatırlatmada bulunmuştur.[417]

İKİNCİ FASIL

SEFERDE İKİ NAMAZIN CEMEDİLMESİ

2910 -1- عن أنس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال:]كَانَ رَسولُ اللّٰهِ # إذَا ارْتَحَلَ قَبْلَ أنْ تَزِيغَ الشَّمْسُ أخَّرَ الظُّهْرَ إلى وَقْتِ الْعَصْرِ ثُمَّ يَنْزِلُ فَيَجْمَعُ بَيْنَهُمَا. وَإنْ زَاغَتِ الشَّمْسُ قَبْلَ أنْ يَرْتَحِلَ صَلَّاهُمَا ثُمَّ ارْتَحَلَ[.

1. (2910)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), güneş batıya meyletmeden yola çıkınca, öğle namazını ikindi vaktine te'hir eder, ikindi olunca mola verir, ikisini cemederdi (beraber kılardı). Yola çıkmazdan önce güneş batıya meyletti (öğle vakti) girdi ise, hareketten önce her ikisini de (öğle ve ikindi) kılar sonra yola çıkardı."[418]

2911 -2- وفي رواية:]إذَا كانَ عَجِلَ عَلَيْهِ السَّيْرُ يُؤَخِّرُ الظُّهْرَ إلى وَقْتِ الْعَصْرِ وَيَجْمَعُ بَيْنَهُمَا وَبَيْنَ الْعِشَاءِ حِينَ يَغِيبُ الشَّفَقُ[. أخرجه الخمسة إ الترميذى .

2. (2911)- Bir rivâyette de şöyle gelmiştir: "...Acele yürümek gerekirse öğleyi ikindiye te'hir eder, ikisini birleştirirdi, keza ufuktaki aydınlık kaybolunca da akşamla yatsıyı birleştirirdi."[419]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Enes (radıyallâhu anh)'ten iki farklı şekilde gelen bu rivâyete göre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yolculuk sırasında öğle ile ikindiyi, "ikindi vaktinde" kılması mevzubahistir. Yani öğle vaktini te'hir ederek ikindi ile birlikte kılması...
Sadedinde olduğumuz iki rivâyetten birincisine göre, "öğle vakti tam girmeden yola çıkma" halinde öğle namazı te'hir edilmektedir, ikincisinde ise bu, "acele yürümek gerektiği" durumunda mevzubahistir.
Öğle namazının bu şekilde te'hir edilerek ikindi ile veya akşamın te'hir edilip yatsı ile birleştirilerek kılınmasına cem-i te'hîr denir. İmam Şâfiî yolculukta bunu esas almıştır. Ebû Hanîfe bunu: "Akşamı son vaktinde, yatsıyı da ilk vaktinde kılmak olarak" îzah ederek, iki ayrı namazın bir vakitte kılınmasını reddetmiştir.
2- Bu hadislere göre, iki namazı birleştirme işi ikinci vakitte mümkündür, önceki vakitte değil. Ulemâdan bir kısmı bunu esas alarak, iki namazı, cem-i takdîm denen evvelki namazın vaktinde birleştirmeye karşı çıkmıştır. Ancak İbnu Râhûye'nin tahric ettiği bir rivâyette: "...Güneş batıya kaydığı zaman yola çıkacak olursa öğle ve ikindiyi (öğle vaktinde) beraberce kılar, ondan sonra yola çıkardı" buyrulmuştur. Cem-i takdîm mevzuunu tahkîk eden İbnu Hacer, Tirmizî, Ebû Dâvud, Ahmed İbnu Hanbel ve İbnu Hibbân da Muaz İbnu Cebel'den kaydedilen rivâyetlerle, yine Ahmed İbnu Hanbel ve Ebû Dâvud'da (tâlik olarak) İbnu Abbâs'tan kaydedilen rivâyetleri zikreder ve bunların, zayıflıkları sebebiyle, büyük muhaddislerce itibar görmediklerini belirtir.
Seferde namazların cemedilmesi meselesine temas eden rivâyetlerin çokluğu, farklılığı ve değişik yorumlara kâbil oluşları gibi durumlar, ulemanın bu mevzuda değişik sonuçlara varmasına sebep olmuştur. Şöyle ki:

---

[416] Muvatta, Kasru's-Salât: 19, (1, 149); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/234-235.
[417] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/235.
[418] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/236.
[419] Buhârî, Taksîru's-Salât: 16,15; Müslim, Müsâfirîn: 46, (704); Ebû Dâvud, Salât: 274, (1218, 1219); Nesâî, Mevâkît: 42, (1, 284-285); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/236.

1) Bir kısım imamlar, yolculuk sırasında öğle ile ikindiyi, akşamla da yatsıyı, ikisinden birinin vaktinde kılmayı caiz görürler. Ashabtan birçoğundan bunun tatbikatıyla ilgili rivâyet gelmiştir: Hz. Ali, Sa'd İbnu Ebî Vakkâs, Muaz İbnu Cebel, Ebû Musa el-Eş'arî vs; Tâbiîn ve Etbaut tâbiînden Atâ, Tâvus, Mücâhid, Sevrî vs. İmam Şâfiî ile Ahmed İbnu Hanbel ve İshak'ın görüşleri de budur. Ancak İbnu Hacer, Şâfiî hazretlerinin "Cem'i terketmek daha iyidir" dediğini, İmam Mâlik'in -bir rivâyette- daha da ileri giderek "cem"i mekruh addettiğini kaydeder.
2) İki namazın cem'i özür sahipleri için caizdir. Evzâî böyle söylemiştir.
3) İki ayrı vaktin namazını bir vakitte birleştirmek, sadece acelesi olan yolculuklarda caizdir. İmam Mâlik bu görüştedir. Ashabtan Abdullah İbnu Ömer, Üsâme, İbnu Zeyd (radıyallâhu anhüm) de bu görüşte idiler.
4) İki namazın cem'i, yol almak istendiğinde câizdir. Mâlikîlerden İbnu Habîb bu görüştedir.
5) İki namazın cem'i mekruhtur, bu görüş İmam Mâlik'ten rivâyet edilmiştir.
6) Cem-i te'hîr caizdir fakat cem-i takdîm caiz değildir. İbn Hazm bu görüştedir. Bu kavl İmâm-ı Ahmed ve Mâlik'ten de mervîdir.
7) Seferde cem etmek caiz değildir. Cem sadece Hacc sırasında Arafat'ta ve Müzdelife'de yapılır. Arafat'ta cem-i takdîm yapılarak öğle ile ikindi birleştirilir, Müzdelife'de ise akşam tehir edilerek yatsı ile birleştirilir. Hanefî ülemâsı bu görüştedir. Ashab'tan Abdullah İbnu Mes'ud, Sa'd İbnu Ebî Vakkâs ve Abdullah İbnu Ömer (radıyallâhu anh) gibi bazılarından da bu görüş rivâyet edilmiştir. Hasan Basrî, İbnu Sîrîn, İbrahim Nehâî, Esved gibi bir kısım Selef de bu görüştedir. Bu rivayette İmam Mâlik'in tercihi de budur.
Hanefî mezhebinin dayandığı İbnu Mes'ud ve İbnu Abbas (radıyallâhu anh) rivâyetleri müteakiben gelecektir (2914, 2916).
8) Cem mevzuunda, fukahâca amel edilmeyen bir rivâyet İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'dandır. "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) mukîm iken hiçbir meşrû sebep de yokken, cem'e yer vermiş olmalıdır." Bu hadis bâbın son rivâyeti olarak (2918) gelecek.[420]

2912 -3- وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]كَانَ رَسُولُ اللّهِ # يَجْمَعُ بَيْنَ صَتَى الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ إِذَا كَانَ عَلى ظَهْرِ سَيْرٍ. وَيَجْمَعُ بَيْنَ المَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ[. أخرجه الشيخان .

3. (2912)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yol halinde iken öğle ile ikindiyi birleştirirdi, akşam ile yatsıyı da birleştirdi."[421]

2913 -4- وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]صَلَّى النّبىُّ # المَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ بِالمُزْدَلِفَةِ جمِيعاً كُلَّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا بِإِقَامَةٍ وَلَمْ يُسَبِّحْ بَيْنَهُمَا وَ عَلى أَثَرٍ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا[. أخرجه الستة .

4. (2913)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) akşam ve yatsıyı Müzdelife'de beraberce kıldı. Bunlardan herbiri için ayrı bir ikâmet okudu. İki namaz arasında nafile kılmadı, bunlardan birinden sonra da nafile kılmadı."[422]

AÇIKLAMA:

Müzdelife, Mina ile Arafat arasında bir vakfe yeridir. Arefe günü, akşam vakti girer girmez daha namaz kılmadan Arafat'tan sökün eden hacılar Müzdelife'ye gelirler. Burada akşamla yatsıyı cem-i tehîr yaparak beraber kılarlar. Sadedinde olduğumuz hadis, bu namazların kılınışını anlatıyor.
a) Namazlar peş peşe kılınsa da her biri için ayrı bir ikâmet okunacaktır.
b) Nafileler terkedilecektir. Hadiste nafile kelimesi geçmez, tesbih kelimesi geçer, ancak şârihler tesbîhle nafile namazının kastedildiğini belirtirler. Yani hem akşamın arkasından, hem de yatsının arkasından kılınan nafileleri Resûlullah terkediyor. Ancak geceleyin nafileyi kılmış olması ihtimalden uzak değildir. Bu sebeple ulema: "Akşam ve yatsının nafileleri, onlardan geciktirilebilir" demiştir. İbnu'l-Münzir der ki: "Müzdelife'de akşamla

[420] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/236-238.
[421] Buhârî, Taksîru's-Salât: 13; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/238.
[422] Buhârî, Hacc: 93, 96; Müslim, Hacc: 286, (703); 987, (1288); Muvatta, Hacc: 196, (1, 400); Ebû Dâvud, Menâsik: 65, (1926-1933); Tirmizî, Hacc: 56, (887, 888); Nesâî, Mevâkît: 49, (1, 291); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/238.

yatsı arasında nafilenin terkinde ulemâ icma etmiştir. Çünkü derler ittifakla, Müzdelife'de akşamla yatsının arasını birleştirmek gerekir. Arada nafile kılan bu birleştirmeyi bozmuş olur."[423]

2914- 5- وعن ابن مسعود رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال:]مَا رأيتُ رَسولَ اللّٰهِ # صَلّى صَـَةً لِغَيْرِ مِيقَاتِهَا إِّ صَـَتَيْنِ، جَمَع بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ بالمُزْدَلِفَةِ، وَصَلّى الْفَجْرَ يَوْمَئِذٍ قَبْلَ مِيقَاتِهَا[. أخرجه الخمسة إ الترمذي .

5. (2914)- İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı şu ikisi hariç, vakti dışında tek bir namazı kıldığını görmedim: Müzdelife'de akşamla yatsıyı birleştirdi. O gün sabahı da vaktinden önce kıldı."[424]

AÇIKLAMA:

Hanefîler, Arefe günü Arafat'ta ve sonra da Müzdelife'deki cem'ler dışında, namazların cem'edilmesine karşı çıkarken, İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) tarafından rivâyet edilen bu hadise dayanırlar. Namazların cem'edilmesine fetva verenler de: "Bir meselede rivâyet bilenler, bilmeyenlere karşı hüccettir" dedikten sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın cem'ettine dair rivâyette bulunan İbnu Abbâs, İbnu Ömer, Hz. Enes (radıyallâhu anh) vs'yi ve rivâyetlerini gösterirler. Bu rivâyetlerden bir kısmı yukarıda kaydedildi.[425]

2915- 6- وعن جعفر بن محمد قال:]صَلّى النّبىُّ # الظُّهْرَ وَالْعصْرَ بِأَذَانٍ وَاحِدٍ وَإِقَامَتَيْنِ بِعَرَفَةَ وَلَمْ يُسَبِّحْ بَيْنَهُمَا، وَصَلّى المَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ بِجُمَعٍ بأَذَانٍ وَاحِدٍ وَإِقَامَتَيْنِ وَلَمْ يُسَبِّحْ بَيْنَهُمَا[. أخرجه أبو داود .

6. (2915)- Ca'fer İbnu Muhammed İbni Mesleme (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğle ve ikindi namazlarını, Arafat'ta tek bir ezan ve iki ayrı ikâmetle kıldı. İki namaz arasında nafile kılmadı. Müzdelife'de de akşamla yatsıyı bir ezan ve iki ikâmetle kıldı ve aralarında nafile kılmadı."[426]

AÇIKLAMA için 2913 numaralı hadise bakınız.

2916- 7- وعن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما قال:]مَنْ جَمَعَ بَيْنَ صَـَتَيْنِ مِنْ غَيْرِ عُذْرٍ فَقَدْ أتَى بَاباً مِنْ أبْوَابِ الْكَبَائِرِ[. أخرجه الترمذي وضعفه .

7. (2916)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Kim iki namazı özürsüz olarak cem'ederse büyük günah kapılarından bir kapıya gelmiş olur."[427]

AÇIKLAMA:

Tirmizî, ehl-i ilmin bu hadisle amel ettiğini; "Sefer ve Arafat" dışında namazları cemetmeye fetva vermediğini belirtir.
Ancak, Hanefîler seferin özür sayılmayacağını ileri sürüp bu hadisle amel ederler. Onlara göre seferde namaz birleştirilemez. Şâfiî hazretleri ise: "Sefer, özür sayılır" diyerek seferde iki namazın birleştirilmesine fetva verirler. Açıklaması daha önce geçti.[428]

---

[423] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/238-239.
[424] Buhârî, Hacc: 99, 97; Müslim, Hacc: 292, (1289); Ebû Dâvud, Menâsik: 65, (1934); Nesâî, 49, (1, 291-292); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/239.
[425] 2910-2913; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/239.
[426] Ebû Dâvud, Menâsik: 57, (1906); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/239.
[427] Tirmizî, Salât: 138, (188); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/240.
[428] 2911 numaralı hadis; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/240.

-2917 -8- وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]صَلّى النَّبِيُّ # بِالْمَدِينَةِ سَبْعاً وَثَمَانِياً الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ وَالمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ. قالَ أبُو أيُّوبٍ: لَعَلَّهُ في لَيْلَةٍ مُطِيرَةٍ؟ قالَ عَسى[. أخرجه الستة.وزاد في رواية الشيخين: »قيلَ لِلرَّاوِي عَن ابنِ عَبَّاسٍ أظُنُّهُ أخَّرَ الظُّهْرَ وَعجَّلَ الْعصْرَ وَأخَّرَ المَغْرِبَ وَعَجَّلَ الْعِشَاءَ. قالَ: وَأنَا أظُنُّ ذلِكَ[.

8. (2917)- Yine İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Medîne'de yedi ve sekiz (rek'at) öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını (cemederek) kıldı. Eyyub (es-Sahtiyânî) der ki: "Belki de bu, yağmurlu bir gecedeydi." Öbürü (Ebû'ş-Şa'sâ): "Belki!" dedi."[429] Sahîheyn'in bir rivâyetinde şu ziyade var: "Hadisi İbnu Abbâs'tan rivâyet eden râviye dendi ki: "Zannederim, öğleyi te'hîr, ikindiyi ta'cil, keza akşamı te'hir yatsıyı da ta'cil etmiş olmalı?" Cevaben: "Bunu ben de böyle zannediyorum!" dedi.[430]

AÇIKLAMA:

1- "Yedi ve sekiz (rek'at)"ın mânası şudur:
***** Sekiz rek'at dört öğle dört ikindi farzlarıdır,
***** Yedi rek'attan maksad da üç akşam, dört yatsı farzlarıdır.
2- Hadisin sonundaki açıklamada bu namazların cemedilerek kılındığı tasrih edilmektedir. Öğle ile ikindi, akşam ile yatsı birleştirilmiştir. Bu birleştirme de birinin te'hiri diğerinin ta'cili sûretinde olmuştur. Esasen öğlenin son vakti ile ikindinin ilk vakti, keza akşamın son vakti ile yatsının ilk vakti son derece kesin hatlarla ayrılmış değildir, ihtilaflıdır.[431] Bu açıdan bakınca Ebû Hanîfe'nin daha önce kaydettiğimiz yorumu fevkalede isabetli olmakta, Şâfiî hazretlerinin anladığı ma'nâda iki vaktin mutlak birleştirilmesi mevzubahis olmamaktadır.
3- Resûlullah'ın Medine'de icra ettiği bu cem işinin tamamen normal şartlarda değil, özür şartlarında olma ihtimaline de yer verilip: "Yağmurlu bir günde" olabileceğine dikkat çekiliyor. Müteâkip rivâyette, görüleceği üzere İmam Mâlik de "yağmur" ihtimali üzerinde duracaktır. Bazı âlimler de "hastalık" sebebiyle birleştirilmiş olabileceğini de söylemiştir. Bunun zayıf bir ihtimal olduğunu, öyle olsaydı Resûlullah'ın hasta olmayanlara normal kılmalarını emredeceğini belirten İbnu Hacer, bir başka yorum nakleder: "Hava belki de bulutluydu. Öğleyi kıldı, sonra bulut açıldı, anlaşıldı ki ikindi girmiş, derhal ikindiyi kıldı." Nevevî: "Bu bâtıl bir iddia, böyle bir durum öğle ile ikindi hakkında vârid olsa bile akşamla yatsı arasında asla olamaz" der. İbnu Hacer'in kaydettiği münâkaşalar, selef ve halef büyüklerinin ekseriyetle bir vaktin te'hiri, diğerinin ta'cili sûretinde bu "cem"lerin yapıldığı merkezinde toplanmaktadır. Nitekim, bizzat râviler de o hususta zan beyan etmektedirler.[432]

-2918 -9- وفي أخرى لمسلم:]صَلّى الظُّهْرَ وَالْعصْرَ جَمِيعاً وَالْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ جَمِيعاً مِنْ غَيْرِ خَوْفٍ وَ سَفَرٍ. وقالَ مَالك: أرَى ذلِكَ في المَطَرِ[.

9. (2918)- Müslim'de gelen bir başka rivâyette şöyle denmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) korku ve sefer hali olmaksızın öğle ve ikindiyi birleştirerek, akşam ve yatsıyı da birleştirerek kıldı."
İmam Mâlik: "Ben bunu, yağmurlu günde yapılmış olacağını zannediyorum" demiştir."[433]

AÇIKLAMA:

İbnu Abbâs'tan yapılan bu rivâyet bir öncekine rağmen daha sarih olarak, sefer hali, korku hali gibi namazların birleştirilerek kılınmasına (bazı hak mezheblerde olduğu üzere) cevaz veren herhangi meşrû bir sebep olmaksızın Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namazları cemettiğini ifade etmektedir. Bu ma'nâdaki rivâyet, değişik vecihlerde Kütüb-i Sitte'nin bütün kitaplarında rivâyet edilmiştir. Nitekim önceki rivâyette yerleri gösterildi.
Hadisin Müslim'de de kaydedilen bir vechinde şu ziyade var: "Ebû'z-Zübeyr der ki: "Ben bu hadisi işitince Saîd İbnu Cübeyr'e: "(Resûlullah) bunu niye yapmış olabilir?" diye sordum. Bana dedi ki: "Aynen senin bana sorman

---

[429] Buhârî, Mevâkît: 12, Teheccüd: 30; Müslim, Müsâfirîn: 49, (705); Ebû Dâvud, Salât: 274, (1210, 1211, 1214); Tirmizî, Salât: 138, (187); Nesâî, Mevâkît: 47, (1, 290).
[430] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/240.
[431] İmam Şâfiî'nin : "Öğle vakti ile ikindi vakti arasında ne öğleye ne de ikindiye ait olmayan bir fasıla (ara ve tampon bir vakit) vardır" dediği rivayet edilmişse de İbnu Hacer bunu reddeder ve "Mezheb kitaplarında Şâfiî'den böyle bir söze rastlanmaz, ondan menkûl lan, öğlenin son vaktinin, ikindinin ilk vaktine kadar devam ettiği görüşüdür" der.
[432] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/240-241.
[433] Muvatta, Kasru's-Salât: 4, (1, 144); Müslim, Müsâfirîn: 49, (705); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/241.

gibi ben de İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a sordum,şu cevabı verdi: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ümmetinden kimseye meşakkat vermek istemedi."
Tirmizî, Sünen'in Kitabu'l-İlel bölümünde İbnu Abbâs'ın rivâyet ettiği bu hadisle ehl-i ilimden kimsenin amel etmediğini söyler. Yani iddiasına göre sefer yağmur, (korku, hastalık gibi) namazın birleştirilmesine ruhsat tanıyan bir mazeret olmadan namazın birleştirilmesine hiç bir âlim fetva vermemiş olmalı. Ancak, bu iddiasının gerçeği aksettirmediği söylenmiştir. Buna geçmeden şunu bilelim ki, Tirmizî, başka rivâyetlerle birlikte bu hadisin de yer aldığı, "Hazerde iki namazın arasını birleştirme hususunda gelenler" adlı bâbta, hadislerin peşlerinden şu bilgileri sunar:
* Ehl-i ilim, iki namazın sadece seferde ve Arafat'ta birleştirileceğine hükmetmiştir.
* Tâbiîn'den bazı âlimler, hastanın iki namazı birleştireceğine hükmetmiştir.
* Bazı âlimler de yağmur sırasında iki namazın arasının birleştirilebileceğini söylemiştir. Şâfiî, Ahmed ve İshak bu görüşte olanlardır. Ancak Şâfiî hastanın iki namazı birleştirmesini caiz görmez.
Tirmizî'nin İbnu Abbâs tarafından rivâyet edilen "Resûlullah korku ve sefer hali olmaksızın öğle ve ikindiyi birleştirerek, akşam ve yatsıyı da birleştirerek kıldı" hadisi için, "Bununla hiç bir fakih amel etmemiştir" iddiasına yapılan itiraza gelince: İbnu Hacer, Nevevî'den naklen bazı örnekler sunar: "İmamlardan bir cemaat, bu hadisin zâhirini esas alarak, mutlak bir ifade ile "ihtiyaç" sebebiyle bir şartla hazerde "cem"i tecviz ettiler. O şart da bu birleştirme işini bir âdet edinmemektir. Bu görüşte olanlar meyanında İbnu Sîrîn, Rebîa, Eşheb, İbnu'l-Münzîr, el-Kaffâlu'l-Kebîr sayılabilir. Aynı görüşü Hattâbî Ashâbu'lhadis'ten bir gruptan da hikaye eder. Ve bu hadisin Müslim'de Said İbnu Cübeyr tarikinden zikredilen: "İbnu Abbâs'a sordum: "Bunu Resûlullah niçin yaptı?" Bana: "Ümmetinden kimseye meşakkat vermek istemedi" diye cevap verdi" vechiyle istidlâl eder. Keza Nesâî'nin bir rivâyetine göre İbnu Abbâs, Basra'da öğle ve ikindiyi aralarında hiç fasıla olmadan kılmıştır. Akşam ve yatsıyı da peşpeşe aralarında fasıla olmadan kılmıştır. Bu birleştirmeyi meşguliyet sebebiyle yapmıştır. İşte bu rivâyette, aynı birleştirmeyi Resûlullah'ın yaptığını da söyler. Müslim'de gelen bir rivâyette, İbnu Abbâs'ın mezkûr meşguliyetinin hutbe olduğuikindi namazından sonra da yıldızlar doğuncaya kadar hutbesine devam ettiği sonra akşamla yatsıyı birleştirdiği belirtilir. Bu rivâyette İbnu Abbâs'ın iki namazı cemetme işini Resûlullah'a nisbetinin, Ebû Hüreyre tarafından te'yîdi de vardır. Taberânî'nin bir tahricinde, benzer merfû bir rivâyet İbnu Mes'ud'dan kaydedilir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (hiçbir meşrû sebep yokken) öğleyle ikindiyi, akşamla yatsıyı cemetti. Kendisine "Bunu niye yaptın?" diye sorulunca: "Ümmetimin meşakkatte kalmaması için" diye cevap verdi."
Görüldüğü üzere, gerek fukahâ ve gerekse muhaddisînden bazıları, bazı kayıtlarla sadedinde olduğumuz İbnu Abbâs hadisiyle amel etmiştir.[434]

ÜÇÜNCÜ FASIL

YOLCULUKTA NAFİLE NAMAZLAR

2919 -1- عن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال:]صَحِبْتُ النَّبِىَّ # فَلَمْ أرَهُ يُسَبِّحُ في السَّفَرِ، وقَالَ اللهُ تَعالى: لَقَدْ كَانَ لَكُمْ في رَسُولِ اللهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ. وقالَ ابن عمر: لَوْ كُنْتُ مُسَبِّحاً ،تْمَمْتُ صَتِى[. أخرجه الستة .[1]

1. (2919)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a (Onsekiz defa) refakat ettim. Ancak, sefer sırasında nafile kıldığını hiç görmedim. Allah Teâlâ hazretleri şöyle buyurmuştur: "Resûlullah'tan sizin için güzel örnek vardır" (Ahzab 21), İbnu Ömer devamla der ki: "Eğer nafileyi kılsaydım namazı da tam kılardım.[435]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, sünnete bağlılığıyla meşhur yüce sahâbî Abdullah İbnu Ömer'in sefer namazı kıldığı vakit, nafile kılmadığını, çünkü Resûlullah'ın da yolculukta farzdan önce veya sonra nafile namaz kılmadığını belirtiyor. Bu hususta sünnete uymanın gereğini âyetle şâhidliyor.
2- Hadisin Ebû Dâvud'daki vechinde İbnu Ömer, Resûlullah'a onsekiz (18) kere refakat ettiğini tasrih eder. Tercümede bunu belirttik. Yine Ebû Dâvud'un bir başka rivâyetinde, İbnu Ömer, Hülafâ-i Râşidîn'den üçüne (Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman'a) seyahatte refakat ettiğini, onların da iki rekatlık farza ilâvede bulunmadıklarını belirtir.

---

[434] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/241-243.
[435] Buhârî, Taksîru's-Salât: 11; Müslim, Müsâfirîn: 9, (689); Muvatta, Kasru's-Salât: 22, (1, 150); Ebû Dâvud, Salât: 276, (1223); Tirmizî, Salât: 391, Nesâî, Taksîru's-Salât: 5, (3, 122, 123); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/244.

3- Nevevî "nafile namaz kılsaydım, namazı dörde tamamlardım" cümlesinden şu ma'nâyı anlar: "Eğer nafile kılmayı tercih etseydim, farzımı dörde tamamlamak bana daha hoş gelirdi, lakin bunlardan her ikisini de uygun görmüyorum. Sünnet, namazı kasretmemektir ve nafileyi terktir."
Buradaki nafileden maksad revâtib denen namaza bağlı nafilelerdir. Bazısı namazın önünde, bazısı sonundadır. Mutlak nafilelere gelince, İbnu Ömer'in sefer sırasında bu çeşit nafile kıldığı hususunda rivâyet gelmiştir. Ulemâ seferde mutlak nafile kılmanın müstehab olduğu hususunda ittifak eder. Ancak revâtib nafilelerin müstehab olup olmadığı ihtilaflıdır. İbnu Ömer ve bazıları revâtibi terketmiştir. Şâfiî, ashâbı ve cumhur bunu müstehab addeder.[436]

2920- 2- وعن البراء رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]صَحِبْتُ النَّبىَّ # ثَمَانِيَةَ عَشَرَ سَفَراً فَمَا رَأَيْتُهُ تَرَكَ رَكْعَتَيْنِ إِذَا زَاغَتِ الشَّمْسُ قَبْلَ الظُّهْرِ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

2. (2920)- Berâ (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ben, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a onsekiz seferde iştirak ettim. Onun, güneş meyledince öğleden önce kıldığı iki rek'ati terkettiğini görmedim"[437]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer'in güneş meylinden önce kıldığı iki rek'at namazın abdest için kılınan şükür namazı veya öğlede kılınan iki rek'atlik sünnet olabileceği söylenmiştir. Bu durumda hadis, sefer sırasında revâtib kılınabileceğini söyleyenlere delil olur. "Resûlullah, seferde sabahın sünneti dışında hiçbir sünnet kılmamıştır" iddiasında bulunan bazılarına, İbnu Hacer sadedinde olduğumuz Berâ (radıyallâhu anh) rivâyetini gösterir.[438]

2921- 3- وعن نافع قال:]كَانَ ابنُ عُمَرَ يَرَى وَلَدَهُ عُبَيْدَ اللهِ يَتَنَفَّلُ في السَّفَرِ فَلَا يُنْكِرُ عَلَيْهِ[. أخرجه مالك .

3. (2921)- Nâfi anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anh), oğlu Ubeydullah'ı seferde nafile kılarken görürdü de bundan dolayı onu kınamazdı."[439]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer (radıyallâhu anh) sefer sırasında nafile kılınmayacağı kanaatinde olmasına rağmen, oğlu Ubeydullah'ın seferde nafile kılması dikkat çekici bir durumdur. Hatıra geldiği üzere, "niçin?" diye bir soru karşımıza çıkmaktadır. Ebû'l-Velîd el-Bâcî iki tahminde bulunur:
1) Belki de oğlunun geceleyin nafile kıldığını görmüştür. Bu durumda müdaheleye gerek kalmaz. Zîra bu onun kendi mezhebidir.
2) Mamafih oğlunun gündüz kılması muhtemeldir, müdahale etmemiştir, çünkü bu meselede kendisine muhalefet edenler çok olmuştur. Bu görüş daha makul gelmektedir.[440]

2922- 4- وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت:]اعْتَمَرْتُ مَعَ النَّبِيّ # مِنَ المَدِينَةِ حَتَّى إِذَا قَدِمْتُ مَكَّةَ قُلْتُ: بِأَبِى أَنْتَ وَأُمِّى يَا رَسُولَ اللهِ، قَصَرْتُ وَأَتْمَمْتُ وَأَفْطَرْتُ وَصُمْتُ؟ قال: أَحْسَنْتِ يَا عَائِشَةُ وَمَا غَابَ عَلَىَّ[. أخرجه النسائى .

4. (2922)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte umre yapmak üzere Medine'den Mekke'ye doğru yola çıktık. Mekke'ye gelince:
"Ey Allah'ın Resûlü, annem babam sana feda olsun. Sen kısa kıldın, ben tam kıldım, sen yedin ben oruç tuttum, (ne dersiniz?)" dedim. Şu cevabı verdi:
"Ey Âişe güzel yaptın!" buyurdu ve bu işimde beni kınamadı"dedi."[441]

---

[436] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/244-245.
[437] Ebû Dâvud, Salât: 276, (1222); Tirmizî, Salât: 393, (550); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/245.
[438] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/245.
[439] Muvatta, Kasru's-Salât: 24, (1, 150); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/245.
[440] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/245.
[441] Nesâî, Taksîru's-Salât: 4, (3, 122); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/246.

AÇIKLAMA:

Bu hadis, kısaltmanın bir vecîbe olmadığına delildir. Ancak vâcib olduğuna delâlet eden rivâyetler de vardır.

KORKU NAMAZI BÂBI

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Korku namazının diğer adı salât-ı havf'dır. Bu düşman, sel, yangın, büyük bir canavar gibi ciddi bir tehlike karşısında bulunan bir müslüman cemaatin, farz namazlarını, başlarındaki idarecinin imamlığı altında nöbetle kılmalarıdır. Bu namaz, korkulu anlarda kılınan müstakil bir namaz çeşidi değildir, farz olan beş vakitten biridir. Ancak cemaat halinde kılınmasının kendine has âdâbı vardır. İmam Ebû Yusuf (rahimehullah) bu namazın sadece Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) devrine ait olduğu kanaatindedir. Korku namazının nasıl kılınacağını târif eden âyet-i kerîme de mevcuttur:
"Yolculuk ettiğinizde kâfirlerin size bir fenalık yapmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızda size bir sorumluluk yoktur. Zîra kafirler size apaçık düşmandırlar.
"(Ey Muhammed!) Sen içlerinde olup da namazlarını kıldırdığın zaman, bir kısmı seninle beraber namaza dursun ve silahlarını da yanlarına alsınlar. Secdeyi yaptıktan sonra onlar arkanıza geçsinler; kılmayan öbür kısım gelsin, seninle beraber kılsınlar, tedbirli olsunlar, silahlarını alsınlar. Kâfirler size ansızın bir baskın vermek için silah ve eşyanızdan ayrılmış bulunmanızı dilerler. Yağmurdan zarar görecekseniz veya hasta olursanız, silahlarınızı bırakmanıza engel yoktur. Fakat dikkatli olun, Allah kâfirlere şüphesiz ağır bir azab hazırlamıştır. Namazı kıldıktan başka Allah'ı ayakta iken, otururken, yatarken de zikredin. Emniyete kavuştuğunuzda, namazı gereğince kılın. Namaz şüphesiz mü'minlere belirli vakitlerde farz kılınmıştır" (Nisâ 101-103).
Âyette görüldüğü üzere:
* Korku namazı, düşman karşısında bile namazın cemaatle kılınmasıdır.
* Silahlar musallinin -imkân nisbetinde- beraberinde olacak ve musalli her an düşmâna karşı tetikte bulunacak.
* Cemaatin bir yarısı imamın arkasında durur, iki rekatli bir namazın ilk rekatini; üç veya dört rek'atli bir namazın da ilk iki rek'atini imam ile beraber kılıp, ikinci secdeden veya birince ka'dede teşehhüdden sonra kalkıp düşman karşısındaki yerini alır. Namazın bu kısmına katılmayan zümre, derhal gelip imamın arkasında yer alır, imamla birlikte namazın geri kalan kısmını kılarlar ve selam vermeden tekrar düşman karşısına giderler. İmam selam verir, namazdan çıkar. Birinci zümre döner gelir, namazın geri kalan kısmını kırâatsiz olarak tamamlar, selam verir, düşman karşısına gider. Sonra ikinci zümre gelir, namazlarını kırâatle ikmal edip düşmanın karşısında yerini alır. Bunlar namazlarını, cemaat teşkil edilen yere gelmeksizin bulundukları yerde de tamamlayabilirler.

NOT:

1- Birinci zümre lâhik, ikinci zümre de mesbûk hükmündedirler.
2- Bu namaz bütün cemaatin aynı şahsın arkasında namaz kılma arzusunu ortaya koyup niza etmeleri durumundadır, aksi takdirde farklı imamların arkasında grup grup normal şartlardaki şekilde kılınacak namazın efdal olduğu kabul edilmiştir.
3- Korku namazının sıhhatli olması için imama uyan zümrelerin namaz esnasında namaza uymayan davranışlarda bulunmaması gerekir. Harbetmek, mevki değiştirmek, gidip gelirken vasıtaya binmek, konuşmak vs. gibi. Aksi halde imamla kıldığı namaz bozulur, namazlarını yeniden kılmaları lazım gelir.
4- Durumun ciddiyeti artar, binilen atlardan inmeye fırsat bile olmazsa her asker biner vaziyette muktedir bulunduğu cihete doğru ima ile namazını kılar, bu da mümkün olmazsa namazını bilahare kılmak üzere te'hir eder. Nitekim Hendek Savaşı sırasında bazı vakit namazları kazaya bırakılmış, geceleyin kılınmıştır.
Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm) Zâturrika, Batn-ı Nahl, Usfân, Zîkared gazvelerinde korku namazı kıldırmıştır. Resûlullah'tan sonra ashab da bazı cephelerde namazlarını bu şekilde kılmıştır. Müteakip rivâyetlerde bazı örnekler göreceğiz. Bunların her birinde farklı şartlar hâkim olduğu için, Resûlullah korunma ve namaz âdâbına en uygun tarzı aramış, bunun sonunda ruh itibariyle aynı kalmakla beraber şeklen farklı olan tarzlarda namaz kıldırmıştır. Bu sebeple hadislerdeki korku namazı tavsifleri farklılıklar arzeder. Hanefî ulemâsınca yapılan târife uymayan tavsifler bundan ileri gelir.[442]

-2923 -1- عن سهل بن أبى حَثْمة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]صَلّى النَّبىُّ # بِأصْحَابِهِ في الْخَوْفِ، فَصَفَّهُمْ خَلْفَهُ صَفَّيْنِ فَصَلّى بِالَّذِينَ يَلُونَهُ رَكْعَةً ثُمَّ قَامَ فَلَمْ يَزَلْ قَائِماً حَتَّى صَلّى الَّذِينَ خَلْفَهُ رَكْعَةً ثُمَّ تَقَدَّمُوا وَتَأخَّرَ الَّذِينَ كَانُوا

[442] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/247-248.

قَدَّامَهُمْ فَصَلّى بِهِمْ رَكْعَةً ثُمَّ قَعَدَ حَتَّى صَلّى الَّذِينَ تَخَلّفُوا رَكْعَةً ثُمَّ سَلّمَ[. أخرجه الستة .

1. (2923)- Sehl İbnu Ebî Hasme (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ashâbına korku namazı kıldırdı. Bu maksadla ashâbı arkasında iki saf yaptı. Hemen arkasında bulunan safa birinci rek'ati kıldırdı. Sonra ayağa kalktı ve arkasındakilere bir rek'at namaz kıldırıncaya kadar kıyâmda kaldı. Sonra gerideki safta bulunanlar ilerledi, ön safdakiler de geriledi. Bu şekilde ilerleyenlere de bir rek' at namaz kıldırdı, Sonra gerileyenler bir rek'at namaz kılıncaya kadar yerinde oturdu. Sonra da selam verdi."[443]

-2924 -2- وفي أخرى لمالك:]صَةُ الخَوْفِ أنْ يَقُومَ ا‘‘مَامُ وَمَعَهُ طَائِفَةٌ مِنْ أصْحَابِهِ وَطَائِفَةٌ مُوَاجِهَةُ الْعَدُوَّ، فَيَرْكَعُ ا‘‘مَامُ رَكْعَةً وَيَسْجُدُ بالَّذِينَ مَعَهُ، ثُمَّ يَقُومُ فإذَا اسْتَوَى قَائِماً ثَبَتَ وَأتَمُّو ،نْفُسِهِمُ الرَّكْعَةَ الْبَاقِيَةَ ثُمَّ يُسَلِّمُونَ وَيَنْصَرِفُونَ وَا‘‘مَامُ قَائِمٌ فَيَكُونُونَ وجَاهَ الْعَدُوّ ثُمَّ يُقْبِلُ اخَرُونَ الَّذِينَ لَمْ يُصَلُّوا فَيُكَبِّرُونَ وَرَاءَ ا‘‘مَامِ فَيَرْكَعُ بِهِمْ رَكْعَةً وَيَسْجُدُ ثُمَّ يُسَلِّمُ فَيَقُومُونَ فَيَرْكَعُونَ ،نْفُسِهِمُ الرَّكْعَةَ الْبَاقِيَةَ ثُمَّ يُسَلِّمُونَ[.

2. (2924)- Muvatta'nın bir diğer rivâyetinde şöyle gelmiştir: "Korku namazı şöyledir: "İmam, beraberinde arkadaşlarından bir grup olduğu halde namaza durur, bir grup da düşmâna karşı yerini alır. İmam bir rek'ati beraberindekilerle rükû ve secde ile kılar, ve ayağa (ikinci rek'ate) kalkar. Tam doğrulunca öyle kalır. Cemaat geri kalan rek'ati kendi başlarına tamamlayıp selam verirler ve oradan ayrılırlar. İmam yerinde ayakta durmaya devam eder. Namazını kılanlar düşmanın karşısında yerlerini alırlar. Namaz kılmamış olan diğerleri gelip imamın arkasında dururlar,tekbir getirerek uyarlar. İmam onlara da bir rek'at namaz kıldırır, secdeden sonra oturur ve selam verir. İmama uyan bu ikinci grup imam selam verince kalkıp, geri kalan rek'ati kılıp selam verirler."[444]

AÇIKLAMA:

1- Korkulu anlarda kılınacak vakit namazının âdâb yönüyle farklı olabileceğini ve o farklılığı yukarıda açıklamış idik. Sadedinde olduğumuz rivâyet, korku esnasında namaz, iki rek'at kılınacakmış gibi bir anlatış üslubuna sahip. Biz bunu, iki rek'atli bir namazın kılınış şeklinin tarifi olarak anlamalıyız. Mukîm şartlarına tâbi olunduğu hallerde kılınan namaz, iki, üç ve dört rek'atli olabilir. Şu halde asıl olan yukarıda sunulan târiftir.
2- Ancak şunu da belirtelim ki, İbnu Abbâs'tan gelen bir rivâyete göre, korku hali namazın rek'atine te'sîr eder ve bu durumda tek rek'at kılınır: "Allah namazı Peygamberimizin dilinden hazerd dört, seferde iki ve harpte bir rek'at olarak farz kılmıştır." Dahhâk, Mücâhid, Atâ, Katâde, İshak İbnu Râhûye gibi Tâbiînden bazıları da bu görüştedir.
Fakat Cumhur, harp durumunun rek'at sayısına tesîr etmediği kanaatindedir. Tek rek'atli namazın caiz olmayacağını söyler. Namazın kısa kılınması harp halinde ileri gelmez, sefer halinden ileri gelir. Harp hali, cemaatle kılınış âdâbına te'sir eder. Ebû Hanîfe, Şâfiî, İmam Mâlik, Sevrî, Nehâî, İbnu Ömer gibi birçok Selef büyüğü hep böyle hükmetmişlerdir.
Muvatta'da gelen rivâyet, namazın kılınış tarzını, yukarıda sunduğumuz tariften biraz farklı yapmaktadır. Bu, birçok meselede olduğu gibi, ulemânın yorum farklılığından ileri gelmektedir.[445]

-2925 -3- وعن جابر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]كُنَّا مَعَ النّبيّ # بِذَاتِ الرِّقَاعِ فَإذَا أتَيْنَا عَلى شَجَرةٍ ظَلِيلَةٍ تَرَكْنَاهَا لِلنّبيّ #. فَجَاءَ رَجُلٌ مِنَ المُشْرِكِينَ وَسَيْفُ النّبيّ # مُعَلّقٌ بِالشَّجَرَةِ. فَاخْتَرَطَهُ فقَالَ: تَخَافُنِى؟ فقَالَ: َ. قالَ: فَمَنْ يَمْنَعُكَ مِنّي؟ قالَ: اللّهُ. فَتَهَدَّدَهُ أصْحَابُ النّبيّ #. وَأُقِيمَتِ الصَّةُ فَصَلَّى بِطَائِفَةٍ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ تَأخَّرُوا وَصَلّى

[443] Buhârî, Megâzî: 31; Müslim, Müsâfirîn: 309, (841); Muvatta, Salâtu'l-Havf: 1, (1, 183); Tirmizî, Salât: 398, (565); Ebû Dâvud, Salât: 282, (1337, 1338, 1339); Nesâî, Salâtu'l-Havf: 1, (3, 170-171); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/248-249.
[444] Muvatta, Salâtu'l-Havf: 2, (1, 183); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/249.
[445] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/249-250.

بِالطَّائِفَةِ ا‘خْرَى رَكْعَتَيْنِ. فَكَانَ لِلنَّبِيِّ # أَرْبَعُ وَلِلْقَوْمِ رَكْعَتَانِ[. أخرجه الشيخان والنسائى. »اخْتَرَطَ السَّيْفَ« إذا استلّه من غمده .

3. (2925)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz Zâturrikâ'da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile beraberdik. Koyu gölgeli bir ağacın yanına gelmiştik. Bu ağacı, altında dinlenmesi için Aleyhissalâtu Vesselâm'a bıraktık. (Resûlullah kılıncını ağaca asıp istirahete çekilmişti ki, O'nu gizlice takip eden) müşriklerden biri gelip (asılı olan kılıncı kapıp) kınından sıyırarak (Resûlullah'a):
"Benden korkmuyor musun?" dedi. Aleyhissalâtu Vesselâm:
"Hayır!" deyince:
"Peki seni benden kim kurtaracak?"dedi. Efendimiz:
"Allah!" diye cevap verdi. (Duruma muttali olan) ashab adamı tehdid etti. (O da kılıncı kınına koydu ve ağaca astı).
Sonra namaz kılındı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir gruba iki rek'at kıldırdı. Bunlar geri çekildiler. Sonra ikinci grup geldi, onlara da iki rek'at namaz kıldırdı. Resûlullah'ın namazı dörde tamamlanmıştı, cemaatin namazı ise iki rek'atti."[446]

AÇIKLAMA:

1- Bu gazvenin yılı hakkında ihtilaf edilmiştir. Hicretin dördüncü veya beşinci yılında cereyan etmiş olma ihtimali var. Buhârî, Hayber'in fethinden sonra olduğu kanaatindedir. Beyhakî ise, iki ayrı gazveye bu ismin verildiğine hükmetmiştir. İbnu'l-Esîr, el-Kâmil'de dördüncü yıl hâdiseleri arasında zikreder. Hayber'den sonra olması halinde yedinci yılda cereyan etmiş olması gerekir.
2- Zâtu'rrikâ' isminin nereden geldiği hususu da münâkaşalıdır, ancak bu teferruâta girmeyeceğiz. Şu noktayı belirtelim ki, bu gazvenin bazı kaynaklarda Gazvetu Muhârib diye geçen gazve olduğunda megâzi sahiplerinin cumhuru ittifak eder.
3- Korku namazının ilk defa ne vakit kılındığı ihtilaflı ise de çoğunluk bu gazvede kılındığını kabul eder.
4- Hadise farklı tariklerden rivâyet edilmiştir. Bazılarında burada olmayan teferruât vardır. Sözgelimi:
1) Resûlullah'a kılıç çeken zat, Muhârib kabilesinin reisidir, cesur bir kimsedir, adı Gavres İbnu Hars'dır.
2) Buhârî'nin bazı rivâyetlerinde hâdise bazı ziyadelerle anlatılır. Hz. Câbir'in rivâyeti şöyle: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın beraberinde Necd tarafına gazaya gittim. Resûlullah bu gazadan dönünce ben de beraber döndüm. Dönüşte büyük ağacı çok olan bir vadi içinde kafileye öğle sıcağı vurdu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bineğinden inerek istirahat verdi. Askerler de ağaçların altında gölgelenmek üzere dağıldılar. Aleyhissalâtu Vesselâm da bir semüre (sakız) ağacı altına indi ve kılıcını ağaca astı." Câbir anlatmaya devam eder.
"Biz biraz uyumuştuk. Sonra bir de gördük ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bizleri çağırıyor. Yanına gittik. Müşriklerden bir bedevî yanında oturuyordu. Bize Resûlullah şunu anlattı:
"Şu bedevî Arap ben uyurken gelip (gafletimden bil-istifade) kılıcımı alıp kınından sıyırmış. Bu sırada ben uyandım. Kılıç kınından sıyrılmış, elinde idi. Bana:
"Şu anda seni benden kim kurtarabilir?" dedi. Ben de:
"Allah korur!" dedim. İşte bu hâdisenin kahramanı şu oturan bedevîdir."
3) Rivâyetler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu bedevîyi cezalandırmayıp serbest bıraktığını, kabilesine dönen Gavres'in müslüman olduğunu ve birçok kimsenin de müslüman olmasına vesîle olduğunu belirtir.[447]

-2956 -4- وعن أبى عياش الزُّرَقى رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]كُنَّا مَعَ النّبىِّ # بِعُسْفَانَ وَعلى المُشْرِكِينَ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ، فَصَلَّيْنَا الظُّهْرَ. فقَالَ المُشْرِكُونَ: لَقَدْ أَصَبْنَا غَفْلَةً لَوْ كُنّا حَمَلْنَا عَلَيْهِمْ وَهُمْ في الصَّةِ؟ فَنَزَلَتْ آيَةُ الْقَصْرِ بَيْنَ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ. فَلَمَّا حَضَرَتِ الصَّةُ قامَ # مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ وَالمُشْرِكُونَ أَمَامَهُ فَصَفَّ خَلْفَهُ صَفٌّ، وَصَفَّ بَعْدَ ذَلِكَ الصَّفِّ صَفٌّ آخَرُ. فَرَكَعَ رَسُولُ اللّهِ # وَرَكَعُوا جَمِيعاً. وَسَجَدَ وَسَجَدَ مَعَهُ الصَّفُّ الَّذِى يَلِيهِ ثُمَّ قَامَ اخَرُونَ يَحْرُسُونَهُمْ فَلَمَّا صَلّى هؤُءِ السَّجْدَتَيْنِ

[446] Buhârî, Megâzi: 31, 84, 87; Müslim, Müsâfirîn: 307-311, (840, 843); Nesâî, Salâtu'l-Havf: 1, (3, 175, 176, 178); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/250-251.
[447] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/251-252.

وَقَامُوا سَجَدَ اخَرُونَ الّذِينَ كَانُوا خَلْفَهُمْ، ثُمَّ تَأَخَّرَ الصَّفُّ الَّذِى يَلِيهِ إلى مَقَامِ اخَرِينَ، وَتَقَدَّمَ الصَّفُّ ا'خِيرُ إلى مَقامِ الصَّفِّ ا'وَّلِ ثُمَّ رَكَعَ رَسولُ اللهِ # وَرَكَعُوا جَمِيعاً، ثُمَّ سَجَدَ وَسَجَدَ مَعَهُ الصَّفُّ الّذِى يَلِيهِ وَقَامَ اخَرُونَ يَحْرُسُونَهُمْ، فَلَمَّا جَلَسَ # وَالصَّفُّ الّذِى يَلِيهِ سجَدَ اخَرُونَ ثُمَّ جَلَسُوا جَمِيعاً فَسَلّمَ بِهِمْ جَمِيعاً[. أخرجه أبو داود والنسائى .

4. (2926)- Ebû Ayyâş ez-Zürakî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz Usfân'da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile beraberdik. Müşriklerin başında (henüz müslüman olmayan) Hâlid İbnu'l-Velîd vardı. Öğleyi kılmıştık. Müşrikler (kendi kendilerine aralarında şöyle) konuştular: "İyi bir fırsat elimize geçmişti, onlar namazda iken saldırsaydık ya!"
Bunun üzerine hemen kasr (namazı kısaltma) ile ilgili âyet öğle ile ikindi arasında nâzil oldu. İkindi vakti olunca, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kalkıp kıbleye karşı durdu. Müşrikler de önlerindeydi. Arka tarafına da bir saf yaptı. Bu safın arkasına da bir saf koydu. Resûlullah rükûya varınca hep birlikte rükû yaptılar. Resûlullah secde yaptı, hemen arkasındaki safdakiler de secde yaptı. Diğerleri (rükûdan) doğrulup onları korumak üzere kıyâmda kaldılar. Bunlar iki secdeyi tamamlayıp kalkınca arkalarında bulunanlar secdeye gittiler. Sonra Resûlullah'ın arkasındaki saftakiler diğerlerinin yerlerine gittiler, arkadaki saftakiler de öndekilerin yerine ilerlediler. Sonra Resûlullah rükûya gitti, hepsi O'nunla birlikte rükû yaptı. Sonra Resûlullah secde yaptı ve hemen arkasındaki safdakiler de secde yaptılar. Bu sırada arkadakiler bunları korumak üzere kıyamda kaldılar.
Aleyhissalâtu Vesselâm ve arkasındakiler oturunca, en arkadakiler secdeye gittiler. Sonra hep beraber oturup hep beraber selam verdiler."[448]

AÇIKLAMA:

1- Usfân Mekke'ye iki merhale uzaklıkta bir yerin adıdır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) oraya hicretin altıncı yılının başlarında gazâda bulunmuştur.
2- İndiği belirtilen kasr âyetinden maksad havf namazıdır.
3- Burada salâtu'lhavf'ın tavsifinde dikkat çeken husus şudur: Bu namaza bütün cemaat iki kısım halinde iştirak etmekte, namazın rükünleri müştereken icrâ edilmekte, en sonda selam müştereken verilmekte, sadece secde esnasında bir zümre secde ederken diğer zümre onları kollamakta, düşmanı gözetlemektedir.
Bu tavsif, umumî açıklama kısmında Hanefî mezhebinde esas alınan şekle uygun olarak yapılan târife uymamaktadır. Sebebini Hattâbî'nin açıklamasından takip edelim:
"Korku namazının çeşitleri var. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onu farklı günlerde birbirine uymayan şartlarda kıldı. Bu farklı şartlar içinde kılınan namaz esnasında hem "korunmayı" en iyi sağlayacak hem de normal şartlarda kılınan "namazın âdâbı"na en ziyade muvafık düşecek tarz aranmıştır. Bu tarz, dış görünüşü itibariyle farklı olsa da ma'nâ ve ruh itibariyle kaynaşma arzeder. Kaydedilen bu çeşit, düşmanın kıble ile müslüman askerlerin arasında yer alma durumunda tercih edilen tarzdır. Eğer düşman kıblenin gerisinde ise o zaman Resûlullah askerlere Zâtu'r-Rika'dâ kıldırdığı şekilde namaz kıldırmıştır."[449]

-2927 -5- وعن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال:]صَلّى النّبىُّ # صَةَ الخَوْفِ بِإحْدَى الطّائفَتَيْنِ رَكْعَةً وَاحِدَةً وَالطّائِفَةُ ا'خْرَى مُواجِهَةُ الْعَدُوّ، ثُمَّ انْصَرَفُوا وقَامُوا في مَقَامِ أصْحَابِهِمْ مُقْبِلِينَ عَلى الْعَدُوّ، وَجَاءَ أُولئِكَ فَصَلّى بِهِمْ رَكْعَةً، ثُمَّ قَضَى هؤُءِ رَكْعَةً وَهؤُءِ رَكْعَةً[. أخرجه الستة .

5. (2927)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) korku namazını iki gruptan birine tek rek'at olarak kıldırırken, diğer grup düşmâna karşı durmuştur. Kılanlar kalkıp, düşmâna dönük

[448] Ebû Dâvud, Salât: 281, (1236); Nesâî, Salâtu'l-Havf: 1, (3, 176-177; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/252-253.
[449] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/253.

vaziyette, (bekleyen) arkadaşlarının yerine geçtiler, onlar da gelip (Resûlullah'ın arkasına geçtiler), O da bunlara bir rek'at namaz kıldırdı, sonra da bu iki gruptan her biri birer rek'at namazlarını kazâ ettiler."[450]

-2928 -6- وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال:]نَزَلَ رسُولُ اللّٰهِ # بَيْنَ ضَجْنَانَ وَعُسْفَانَ مُحَاصِرَ الْمُشْرِكِينَ. فقَالَ الْمُشْرِكُونَ: إنَّ لِهؤُءِ صَةً هِيَ أحَبُّ إلَيْهِمْ مِنْ أبْنَائِهِمْ وَأبْكَارِهِمْ وَهِيَ الْعَصْرُ فَأجْمِعُوا أمْرَكُمْ فَمِيلُوا عَلَيْهِمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً، وَإنَّ جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّمَ أتَى النّبىَّ # فَأَمَرَهُ أنْ يَقْسِمَ أصْحَابَهُ نِصْفَيْنِ فَيُصَلِّى بِطَائِفَةٍ مِنْهُمْ وَتَقُومُ طَائِفَةٌ أُخْرَى وَرَاءَهُمْ، وَلْيَأخُذُوا حِذْرَهُمْ وَاسْلِحَتَهُمْ فَيُصَلِّى بِهِمْ رَكْعَةً. ثُمَّ يَتَأخَّرُ هؤُءِ وَيَتَقَدَّمُ أُولئكَ فَيُصَلِّى بِهِمْ رَكْعَةً فَتَكُونُ لَهُمْ مَعَ النَّبىِّ # رَكْعَةٌ رَكْعَةٌ وَلِلنَّبِىِّ # رَكْعَتَانِ[. أخرجه أصحاب السنن واللفظ لغير الترمذي .

6. (2928)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Dacnân ile Usfân arasında, müşriklerle sarılmış bir yere indi. Müşrikler (aralarında):
"Bu müslümanların bir namazları var (topluca kılarlar), bu onlara evlatlarından da, bâkirelerinden de kıymetlidir, işte bu, ikindi namazlarıdır. Hazırlığınızı yapın, üzerlerine toptan bir kerede çullanın!" dediler. Cebrâil (aleyhisselam), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek ashabını iki kısma ayırmasını, onlardan bir grupla namaz kılarken diğer grubun geri tarafta ayakta beklemesini, tedbirli olmalarını ve silahlarını beraberlerine almalarını, birinci gruba bir rek'at kıldırmasını, bu kısmın birinci rekatten sonra geri çekilmesini, arkadaki grubun öne ilerlemesini, bu yeni gruba da bir rek'at kıldırmasını, böylece her bir grubun Resûlullah'la birlikte birer rek'atlerinin olmasını, Resûlullah'ın da böylece iki rek'at kılmış olmasını emretti."[451]

-2929 -7- وعن عبدالله بن أُنَيْسَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال:]بَعَثَنِى رَسولُ اللّٰهِ # نَحْوَ خَالِدِ بْنِ سُفْيَانَ الهُذَلِىِّ أنْ أقْتُلَهُ، وَكانَ نَحْوَ عُرَنَةَ وَعَرفَاتٍ. فقَالَ: اذْهَبْ فَاقْتُلْهُ. فَرَأيْتُهُ وَحَضَرَتْ صَةُ الْعَصْرِ. فَقُلْتُ: إنِّى ،خَافُ أنْ يَكُونَ بَيْنِى وَبَيْنَهُ مَا إنْ أُؤَخِّرُ الصَّةَ. فَانْطَلَقْتُ أمْشِى وَأنَا أُصَلِّى أُومئُ إيماءً. فَلَمَّا دَنَوْتُ مِنْهُ قالَ: مَنْ أنْتَ؟ قُلْتُ: رَجُلٌ مِنَ الْعَرَبِ بَلَغَنِى أنَّكَ تَجْمَعُ لهذَا الرَّجُلِ فَجِئْتُكَ في ذَلِكَ. فقَالَ: إنِّى لَفِى ذلِكَ. فَمَشَيْتُ مَعَهُ سَاعَةً حَتَّى إذَا أمْكَنَنِى عَلَوْتُهُ بِالسَّيْفِ حَتَّى بَرَدَ[. أخرجه أبو داود .

7. (2929)- Abdullah İbnu Üneys (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), beni, Hâlid İbnu Süfyân el-Hüzelî'yi öldürmem için bulunduğu yere gönderdi. O, Urane[452] ve Arafat taraflarında idi.
"Git onu öldür!" dedi. Ben onu gördüğümde ikindi namazının vakti girmişti. Kendi kendime: "(Bu herifi öldürme işi) onunla benim arama girip namazımı geciktirmesinden korkarım" dedim. (Ara vermeden) ilerledim. Hem yürüyor hem de ima ile namazımı kılıyordum. Herife tam yaklaşmıştım ki:
"Sen kimsin?" dedi.
"Araplardan biriyim. Duydum ki, şu adam için asker topluyormuşsun, onun için sana katılmaya geldim!" dedim.
"Evet ben bu işin içindeyim" dedi. Onunla bir müddet yürüdüm, öldürmeme imkân sağlayacak bir fırsat doğunca kılıçla tepesine bindim ve geberttim."[453]

AÇIKLAMA:

[450] Buhârî, Salâtu'l-Havf: 2, Megâzî: 31, Tefsir:, Bakara 44; Müslim, Müsâfirîn: 205, (839); Muvatta, Salâtu'l-Havf: 3, (1, 184); Ebû Dâvud, Salât: 285, (1243); Tirmizî, Salât: 398, (564); Nesâî, Salâtu'l-Havf: 1, (3, 171-173); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/253-254.
[451] Ebû Dâvud, Salât: 284, (1240, 1241); Tirmizî, Tefsîr:, Nisa, (3038); Nesâî, Salâtu'l-Havf: 1, (3, 173, 174); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/254.
[452] Urane, Arafat'ın hizasında bir vadinin adıdır.
[453] Ebû Dâvud, Salât: 289, (1249); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/255.

Bu hadis, çok tehlikeli hallerde, îma ile namazın kılınacağına delildir. Bu istidlâlin sıhhatinde âlimler herhangi bir şüpheye düşmezler. Çünkü Abdullah İbnu Üneys, bu işi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)' ın sağlığında yapmıştır. Yani vahyin inmekte olduğu bir devrede... Resûlullah'ın buna muttali olmamış bulunması muhaldir. Öyle ise dinin ruhuna uymasaydı müdahale eder, tashih ederdi. Bunu reddeden bir hadis mevcut değildir. Sahâbenin fiili de dinde bir hüccettir, yeter ki merfû bir hadis ona muhalefet etmesin.

İbnu'l-Münzîr der ki: "Abdullah İbnu Üneys'ten hadis alan her râvi: "Düşman önünden kaçan herkes bineğinin üzerinde îma ile namaz kılar." demiştir.

Şâfiî hazretleri: "Ancak, arkadaşlarından kopacaksa ve kovaladığı kimsenin üzerine geri geleceğinden korkarsa o da îma ile kılar"demiştir. Böylece o da, kovalayanla kovalanan arasında fark olduğuna dikkat çekmiş olmaktadır. İkisi arasındaki fark açıktır: Kaçan daha şiddetli bir korku içindedir. Kovalayan ise, düşmanın yakalaması korkusunu yaşamaz, düşmanı kaçırma endişesi yaşar.

İbnu Hacer der ki: İbnu'l-Münzîr'in naklettiği husus, Evzâî'nin sözüyle tenkid edilir. Zîra Evzâî îma ile namazın cevazını sadece "şiddetli korku" şartıyla kayıdlamıştır, kovalayanla kovalanan arasında tefrîk yapmamıştır. Mâlikîlerden İbnu Habîb de bu görüştedir. Ebû İshak el-Fezârî, Kitabu's-Sünen'inde Evzâî'nin şu sözünü nakleder: "Kovalayanlar, yere indikleri takdirde, düşmanı kaçıracağından korkarsa, her ne hal üzere olursa olsun, o halde namazını kılar."

Görünen o ki, bu ihtilafın kaynağı âyet-i kerîmede zikri geçen "korku"dur. Bu korkuyu "düşmandan cana ve mala gelecek zarar korkusu" diye kayıtlayanlar için kovalayanla kovalanan arasında fark vardır. Böyle bir kayda yer vermeyip daha umumî anlayan için ikisi arasında fark yoktur.

Ayrıca, bu cevaz yaya için de, atlı için de mevzubahistir, yeter ki korku hali hakim olsun.

Aynî şu özetlemeyi yapar: "Bu meselede fakihlerin görüşleri şöyledir:

* Ebû Hanîfe'ye göre kişi kovalanıyor ise yürürken namazını kılmasında bir beis yoktur, kovalıyor ise, yürürken namaz kılamaz.
* İmam Mâlik ve ashâbından bir gruba göre, kovalayan da kovalananda eşittir, bineğinin üzerinde namaz kılabilirler.
* Evzâî ve Şâfiî, sonuncular hakkında Ebû Hanîfe gibi hükmederler. Bu aynı zamanda Atâ, Hasan, Sevrî, Ahmed ve Ebû Sevr'in kavilleridir.

Şâfiî'den şu söz de rivâyet edilmiştir: "Kovalayan, düşmanı kaçıracağından korkarsa îma ile kılar, korkmazsa îma caiz değildir."[454]

İKİNCİ KISIM

NAFİLE NAMAZLAR

(Bu kısım iki bâbtır)

*

BİRİNCİ BÂB

VAKTE MAKRÛN OLAN NAFİLELER

(Altı Fasıldır)

*

BİRİNCİ FASIL

BEŞ VAKİT NAMAZA BAGLI (REVÂTİB) NAFİLELER

ÖGLE NAMAZININ NAFİLESİ

İKİNDİ NAMAZININ NAFİLESİ

AKŞAM NAMAZININ NAFİLESİ

---

[454] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/255-256.

YATSI NAMAZININ NAFİLESİ

CUMA NAMAZININ NAFİLESİ

*****

İKİNCİ FASIL

VİTİR NAMAZI

*****

ÜÇÜNCÜ FASIL

GECE NAMAZI

*****

DÖRDÜNCÜ FASIL

KUŞLUK NAMAZI

BEŞİNCİ FASIL

RAMAZAN KIYÂMI VE TERÂVÎH

*****

ALTINCI FASIL

BAYRAM NAMAZLARI

BAYRAM VE CUMANIN BİR GÜNDE BİRLEŞMESİ

*****

İ

KİNCİ BÂB

SEBEPLERE MAKRÛN OLAN NAFİLELER

(Dört fasıldır)

*****

BİRİNCİ FASIL

KÜSÛF NAMAZI

*****

İKİNCİ FASIL

İSTİSKA (YAGMUR İSTEME) NAMAZI

*****

ÜÇÜNCÜ FASIL

CENAZE NAMAZI

*

DÖRDÜNCÜ FASIL

MÜTEFERRİK NAMAZLAR

TAHİYYETÜ'L-MESCİD

İSTİHÂRE NAMAZI

HÂCET NAMAZI

TESBİH NAMAZI

NAMAZA MÜTEALLİK MA'NÂ TAŞIYAN HADİSLER

BİRİNCİ FASIL

BEŞ VAKİT NAMAZA BAGLI (RÂTİP) NAFİLELER

UMUMÎ AÇIKLAMA

Farzın dışında kılınan namazlara toptan nafile denir. Bunların çeşitleri var. Bir kısmı beş vakit namaza bağlı olarak kılınır. Onlardan önce veya sonradır veya öğle ve yatsıda olduğu gibi hem önce hem de sonradır. İşte bu çeşit namaza râtib (râtibe) cemi olarak revâtıb denir. Şu halde bu fasılda râtibe olanlar görülecektir.[455]

-2930 -1- عن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]صَلّيْتُ مَعَ رَسولِ اللّهِ # رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ الظُّهْرِ وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَهَا، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الجُمُعَةِ، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ المَغْرِبِ، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعِشَاءِ، فَأَمَّا المَغْرِبُ وَالْعِشَاءُ فَفِى بَيْتِهِ[. أخرجه الستة .

1. (2930)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte iki rek'at öğleden evvel, iki rek'at sonra, keza iki rek'at cum'adan sonra, iki rek'at akşamdan sonra, iki rek'at yatsıdan sonra namaz kıldım. Akşam ve yatsı(dan sonrakiler) evinde idi."[456]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyetle, müteakiben Hz. Âişe'den kaydedeceğimiz 2931 numaralı hadis arasında bir meselede farklılık mevcuttur. Burada öğleden evvel iki rek'atten bahsedilirken orada dört rek'atten bahsedilmektedir. Bu farklılık üzerine farklı yorumlar yapılmıştır. İbnu Hacer: "Daha doğru olanı, bunu iki ayrı duruma hamletmektir. Yani Efendimizin bazan iki, bazan da dört rek'at kılmış olabileceğini söylemektir" der. Bazıları: "Mescidde iki, evde dört kılmış da olabilir" derken, bazıları da: "Evde olduğu zaman iki kılıp mescide çıkınca iki daha kılması da mümkün. İbnu Ömer sadece mescidde kıldığını görmüş, Hz. Âişe ise her ikisine de muttali olmuştur" demiştir. Evde dört kıldığını te'yid eden başka rivâyetler de gelmiştir. Ebû Cafer, Taberî çoğu durumda dört, nadiren de olsa iki kılmıştır, der.[457]

-2931 -2- وعن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنها قالت:]قال النّبىُّ #: مَنْ ثَابَرَ عَلى ثِنْتَى عَشَرَةَ رَكْعَةً مِنَ السُّنَّةِ بَنَى اللّهُ لَهُ بَيْتاً في الجَنَّةِ: أَرْبَعِ رَكَعَاتٍ قَبْلَ الظُّهْرِ وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَهَا، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ المَغْرِبِ، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعِشَاءِ، وَرَكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْفَجْرِ[. أخرجه الترمذي والنسائى.»المُثَابرةُ« المواظبة .

---

[455] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/259.
[456] Buhârî, Teheccüd: 29, 25, 34; Cuma: 39; Müslim, Müsâfirîn: 291, (729), Cuma: 71, (882); Muvatta, 69, (1, 166); Ebû Dâvud, Salât: 290, (1252); Nesâî, İkâmet: 64, (2, 119), Cuma: 43, (3, 113); Tirmizî, Salât: 220, (433, 434); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/259.
[457] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/259.

2. (2931)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sünnette gelen oniki rek'ate kim devam ederse Allah ona cennette bir ev bina eder. Bu oniki rek'atin:
* Dördü öğleden önce,
* İkisi öğleden sonra,
*İkisi akşamdan sonra,
* İkisi yatsıdan sonra,
*İkisi de sabahtan önce."[458]

-2932 -3- وعنها رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا قالت:]صَنَتَانِ لَمْ يَتْرُكْهُمَا رسولُ اللّٰهِ # سِرّاً وَ عَنِيَةً في سَفَرٍ وَ حَضَرٍ. رَكْعَتَانِ قَبْلَ الصُّبْحِ، وَرَكْعَتَانِ بَعْدَ الْعَصْرِ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي .

3. (2932)- Yine Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "İki namaz var ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunları ne gizli ne de alenî olarak seferde ve hazerde hiç terketmedi: Sabahtan önce iki rek'at, ikindiden sonra iki rek'at."[459]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyette, hal-i hazır tatbikatımıza da uymayan bir hususa temas edilmektedir: "İkindiden sonra kılınan iki rek'at..." Müteakiben kaydedilen Hz. Ali rivâyeti de buna ters düşmektedir. Zîra orada Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ikindi ve sabahtan sonra namaz kılmadığına dikkat çekmektedir.
Hemen şunu belirtelim ki bu husus bidâyetten beri Selef arasında ihtilaflı bir mevzu olmuştur. Ebû Dâvud'un bir rivâyeti de bu hususu açık bir şekilde aksettirir:
İbnu Abbas'ın âzadlısı Kureyb anlatıyor: "İbnu Abbâs, Abdurrahman İbnu Ezher ve Misver İbnu Mahreme (radıyallahu anhüm) Kureyb'i Hz. Âişe'ye göndererek: "Bizden ona selam söyle ve ikindiden sonraki iki rek'at hakkında sor ve de ki:
"Bize gelen habere göre sen bu iki rek'ati kılıyormuşsun. Halbuki bize ulaştığına göre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunun kılınmasını yasaklamıştır!"
Bunun üzerine ben de gittim, benimle gönderdikleri mesajı tebliğ ettim. Hz. Âişe:
"Ümmü Seleme'ye git, ondan sor!" dedi. Ben geri döndüm ve Hz. Âişe'nin söylediklerini kendilerine ulaştırdım. Onlar beni bu sefer Ümmü Seleme'ye gönderdiler. Hz. Âişe'ye sorduklarını aynıyla ondan soruyorlardı. Ümmü Seleme:
"Ben Resûlullah'ın o iki rek'ati yasakladığını işittim. Sonra kendisini, onları kılarken gördüm. İkindiyi kıldıktan sonra kıldığı iki rek'atin hikayesi şudur: (Bir keresinde)yanımda Ensâr'a mensup Beni Haram'dan bazı kadınlar olduğu halde içeri girdi, mezkur iki rek'ati kılmaya başladı. Ben kendisine hemen câriyemi gönderip dedim ki:
"Kızım kalk, yanında dur ve de ki: "Ümmü Seleme diyor ki: "Ey Allah'ın Resulü! şu iki rek'ati yasakladığını bizzat senden işittim, şimdi ise kıldığını görüyorum. (Dikkat et), eğer eliyle "çekil!" işaretini yaparsa hemen dön!"
Ümmü Seleme der ki: "Cariye söylediğimi aynen yaptı. O (aleyhissalâtu vesselâm) eliyle işaret buyurdu, câriye de geri döndü. Resûlullah namazdan çıkınca:
"Ey Ebû Ümeyye'nin kızı, ikindiden sonraki iki rek'atten sordun. Bana Abdulkays kabilesinden müslüman olmak üzere bir heyet geldi. Öğleden sonra kılmakta olduğum iki rek'ati onlarla meşguliyetim sebebiyle kılamadım. Bu iki rek'at o iki rek'attir" buyurdu.
Bu rivayet, Resûlullah'ın ikindiden sonra kıldığı iki rek'atin ne olduğunu açıkladığı gibi, vaktinde kılınamayan râtib namazlarının bilahare kaza edilmelerinin müstehab olduğunu, namaz esnasında elle yapılan hafif bir işaretin namazı bozmadığını da gösterir. Âlimler, bu rivâyetten, sünnete dayanan bir sebebi bulunan nafilenin yasak vakitte kılınmasında kerahet olmadığı, sebepsiz kılınan namazın mekruh olduğu hükmünü çıkarmışlardır.
Bu halin Resûlullah'a has olduğunu söyleyen olmuşsa da: "Dinde asıl Resûlullah'a ittibâdır, açık bir delil olmadıkça da fiil-i Nebî'nin hususîliği iddia edilemez" diye cevaplandırılmıştır. Ayrıca bu hadiste Resûlullah'ın "Bu bana ait bir ruhsattır" şeklinde tavzihte bulunmadığına dikkat çekilmiştir (Nevevî).
İbnu Abdi'l-Berr, "Sabah ve ikindiden sonraki yasak, nafile ve tetavvu olarak kılınacaklarla ilgilidir. Farz namazlar, sünnet namazlar veya Resûlullah'ın devam ettiği nafileler bu yasağa girmez" der.[460]

---

[458] Tirmizî, Salât: 206, (414); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 66, (3, 260); İbnu Mâce, İkâmet: 100, (1142); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/260.
[459] Buhârî, Mevâkîtu's-Salât: 33, 73; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn: 300, (835); Ebû Dâvud, Salât: 290, (1253); Nesâî, Mevâkîtu's-Salât: 36, (1, 281), Kıyâmu'l-Leyl: 56, (3, 251, 252); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/260.
[460] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/260-261.

2933- 4- وعن علی رَضِیَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ # يُصَلِّى في إثْرِ كُلِّ صَـَةٍ مَكْتُوبَةٍ رَكْعَتَيْنِ إِلَّا الْفَجْرَ وَالْعَصْرَ]. أخرجه أبو داود .

4. (2933)- Hz. Ali (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sabah ve ikindi hariç her namazın arkasında iki rek'at (nafile) namaz kılardı."[461]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ikindi ve sabah namazlarından sonra nafile namaz kılmadığını ifade eder. Bu ma'nâyı te'yîd eden başka rivâyetler de mevcuttur. Ancak güneş henüz yüksek ve parlakken kılınabileceğine dair ruhsat da gelmiştir.
İbnu Abdi'l-Berr der ki: "Âlimlerden bir grup, sabah ve ikindi namazlarından sonra nafile namazı kılmada bir beis olmadığını söylemiştir. Zîra, bu hususdaki nehiy, güneşin tam doğma ve batma anlarında namazın terkedilmesini kasteder. Bu meselede, mezkûr vakitlerde namazı nehyeden hadisleri rivâyet eden ashabtan bir cemaatin hadisleriyle ihticac ederler." Keza Resûlullah'ın şu sözü de bu istidlâlde hüccet kılınmıştır: "İkindi namazından sonra, güneş yüksekte değilse nafile kılmayın." Keza şu hadis de hüccet kılınmıştır: "Namazınızı güneşin doğuş ve batışında kılmayın." Keza müslümanlar, güneşin tam doğma ve batma anları dışında sabah ve ikindi namazlarından sonra cenaze namazı kılınacağı hususunda icma ederler. Derler ki: "Sabah ve ikindi namazlarından sonra namazın yasaklanmasının ma'nâsı ve hakikati işte budur."
Âlimler bu hususta şunu da söylerler: "Bu meselede gelen yasağın gayesi kat-ı zerî'a'dır. Yani zarara götüren sebebi de ortadan kaldırmak... Zîra, sabah ve ikindi namazlarından sonra namaz, mubah kılınsaydı, asıl yasaklanmış olan güneşin doğma ve batma anlarına kadar namaz kılmaya devam edileceğinden korkulurdu."
Bu söylediğimiz görüş, İbnu Ömer'e aittir. Ancak bir grup ulemâ bunu benimsemiştir. Abdurrezzâk'ın bir rivâyetine göre İbnu Ömer demiştir ki: "Ben güneşin doğma ve batma anlarını araması dışında kimseyi gece ve gündüzün her vaktinde namaz kılmaktan men etmem. O iki vakitten men ederim, çünkü onlardan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da men etti.
"Şunu da belirtelim ki, bu hususta İbnu Ömer'in görüşü babası Hz. Ömer'in görüşüne zıddır. Hz. Âişe de İbnu Ömer gibi düşünmektedir. Zîra der ki: "Ömer bu meselede yanılmıştır, çünkü Resûlullah'ın namaz yasağı güneşin doğma ve batma anlarında kılınanlarla ilgilidir."
İbnu Hacer der ki: "Ebû'l-Feth el-Ya'merî bir grup Selefin şöyle söylediğini nakleder: İkindi ve sabah namazlarından sonra namaz kılma yasağı şu hususu duyurmak içindir: "Bu iki namazdan sonra nafile kılınmaz. Bu nehiyle (ikindi ve sabah namazlarının kılındığından itibaren geçen bütün) vakit kastedilmemiş, güneşin doğuş ve batış ânları kastedilmiştir. Bu hususu Ebû Dâvud'un Hz. Ali'den hasen senetle rivâyet ettiği şu hadis te'yîd eder: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), ikindiden "sonra" güneş yüksekte değilse namaz kılmayı yasakladı." Öyle ise hadiste geçen "sonra"lıkla kastedilen müddet umum vakte şâmil olmayıp, sadece doğuş ve batış anlarıyla, bu ânlara yakın olan vakitlere şâmildir."[462]

2934- 5- وعن عائشة رَضِیَ اللّٰهُ عَنْها قالت: [لَمْ يَكُنْ رسُولُ اللّٰهِ # عَلى شَىْءٍ مِنَ النَّوَافِلِ أَشَدُّ تَعَاهُداً مِنْهُ عَلى رَكْعَتِى الْفَجْرِ]. أخرجه الخمسة .

5. (2934)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) nafilelerden hiçbirine, sabah namazının iki rek'atlik nafilesi kadar aşırı ilgi göstermemiştir."[463]

2935- 6- وفي رواية ‘بى داود عن أبى هريرة رَضِیَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [تَـَدَعُوهُمَا وَلَوْ طَرَدَتْكُمُ الخَيْلُ] .

6. (2935)- Ebû Dâvud'un, Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'den kaydettiği bir rivâyette şöyle gelmiştir: "Sizi, atlılar tardedecek (kovalayacak) bile olsa o iki rek'ati terketmeyin."[464]

---

[461] Ebû Dâvud, Salât: 299, (1275); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/262.
[462] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/262-263.
[463] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/263.
[464] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/263.

-2936 -7- وفي أخرى للنسائى:]رَكْعَتَانِ قَبْلَ الْفَجْرِ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا جَمِيعاً[.

7. (2936)- Nesâî'nin bir rivâyetinde: "Sabah namazından önce kılınacak iki rek'at nafile namaz dünyanın tamamından daha hayırlıdır." denmiştir.[465]

AÇIKLAMA:

Sabah namazının sünnetine teşvik sadedinde beyan buyrulan hadis çoktur, 2935 numarada geçen Ebû Dâvud hadisi iki sûrette te'vil edilmiştir:
1- Atlılar ve binekliler harekete geçerek sizi bırakacak da olsalar, ordudan geri kalma tehlikesine rağmen bu iki rek'ati terketmeyin.
2- Düşman atları sizi saf dışı edecekse, yani siz düşman atlarının tâkibinde iken, onlar sizi öldürmek için üzerinize gelirken de o iki rek'ati bırakmayın, yani yönünüz, istikametiniz ne olursa olsun, at üzerinde kaçarken dahi îmâ ile namazı kılın, sakın terketmeyin.
Dediğimiz gibi bu ifade namaza teşvikte mübâlağalı bir üslubtür.[466]

-2937 -8- وعنها رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]كَانَ رسُولُ اللّهِ # يُصَلِّى رَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ بَيْنَ النِّدَاءِ وَا‘‘قَامَةِ مِنْ صَةِ الصُّبْحِ[. أخرجه الستة إ الترمذي .

8. (2937)- Yine Hz. Âişe(radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sabah namazında ezanla ikâmet arasında hafif iki rek'at namaz kılardı."[467]

-2938 -9- وفي أخرى:]كَانَ يُخَفِّفُهُمَا حَتَّى أَقُولَ: هَلْ قَرَأَ فِيهِمَا بِأُمِّ الْقُرآنِ[.

9. (2938)- Diğer bir rivâyette şu ibare var: "O iki rek'atı öyle hafif tutardı ki, ben "bunlarda Fatiha'yı okudu mu?" derdim."[468]

-2939 -10- وفي أخرى للنسائى:]كَانَ إذَا سَكَتَ المُؤَذِّنُ بِا‘ذَانِ ا‘وَّلِ مِنْ صَةِ الْفَجْرِ قَامَ فَرَكَعَ رَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ قَبْلَ صَةِ الْفَجْرِ بَعْدَ أَنْ يَسْتَبِينَ الْفَجْرُ. ثُمَّ يَضْطَجِعُ عَلى شِقِّهِ ا‘يْمَنِ[.

10. (2939)- Nesâî'nin bir başka rivâyetinde şöyle gelmiştir: "Müezzin sabah ezanının birincisini bitirip sükût ettimi kalkar, sabah namazından önce ve ufukta fecrin açılmasından sonra iki rek'at hafif namaz kılar, sonra da sağ yanının üzerine uyurdu."[469]

-2940 -11- وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]كَانَ رسُولُ اللّهِ # كَثِيراً مَا يَقْرأُ في رَكْعَتَى الْفَجْرِ، في ا‘ولى مِنْهُمَا: قُولُوا آمَنَّا بِاللّهِ وَمَا أُنْزِلَ إلَيْنَا اŒية. وفي الثَّانِيَةِ بِالَّتِى في آلِ عِمْرَانَ: قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالُوا إلى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ اŒية[. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى .

---

[465] Buhârî, Teheccüd: 27; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn: 96, (725); Ebû Dâvud, Salât: 291, 292, (1254, 1258); Tirmizî, Salât: 307, (416); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 56, (252); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/263.
[466] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/263-264.
[467] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/264.
[468] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/264.
[469] Buhârî, Teheccüd: 28, 12; Müslim, Müsâfirîn: 90, (724); Muvatta, Salâtu'l-Leyl: 29, (1, 127); Ebû Dâvud, Salât: 292, (1255); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 60, (3, 256); 58, (3, 252-253); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/264.

11. (2940)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sabahın iki rek'atında çoğunlukla şunları okurdu: Birinci rek'atte (meâlen): "(Ey müminler) deyin ki: "Biz Allah'a, bize indirilene (Kur'ân'a, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakûb'a ve torunlarına (esbâta) indirilenlere, Musa'ya, İsâ'ya verilenlere ve bütün peygamberlere Rabbleri katından verilen (Kitap ve âyetlere) iman ettik. Onlardan hiç birini (kimine inanmak, kimini inkâr etmek sûretiyle) diğerinden ayırd etmeyiz. Biz, (Allah'a) teslim olmuş (müslümanlar)ız" (Bakara 136). İkinci rek'atte de, Âl-i İmrân sûresindeki şu âyet (meâlen): "De ki: "Ey Ehl-i kitap (Yahudiler, Hıristiyanlar) hepiniz bizimle sizin aranızda müsavi (ve âdil) bir kelimeye gelin. (Şöyle) diyerek: "Allah'tan başkasına tapmayalım, Ona hiçbir şeyi eş tutmayalım. Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi Rabler (diye) tanımayalım. (Buna rağmen) eğer yine yüz çevirirlerse (o halde) deyin ki: "Şâhid olun, biz muhakkak müslümanlarız" (64. âyet).[470]

2941- 12- وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]كَانَ رَسُولُ اللهِ # كَثِيراً مَا يَقْرَأُ في رَكْعَتَي الْفَجْرِ في ا‘ولى مِنْهُمَا: قُولُوا آمَنَّا بِاللهِ وَمَا أنْزِلَ إلَيْنَا اŒية. وَبِهذِهِ اŒية: رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا أَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ[. أخرجه أبو داود .

12. (2941)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sabahın iki rek'atında çoğunlukla şunları okurdu: "(Ey mü'minler) deyin ki: "Biz Allah'a, bize indirilene (Kur' an'a), İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Ya'kûb'a ve torunlarına (esbât) indirilenlere, Mûsa'ya, İsâ'ya verilenlere ve bütün peygamberlere Rabbleri katından verilen (Kitap ve âyetlere) iman ettik. Onlardan hiç birini (kimine imanmak, kimini inkâr etmek suretiyle) diğerinden ayıd etmeyiz. Biz, (Allah'a) teslim olmuş (müslümanlar)ız." (Bakara 136). İkinci rek'atte de: "Ey Rabbimiz, senin indirdiğin (o Kitab'a) inandık,o peygambere de tâbi olduk. Artık bizi (birliğini ve peygamberlerini tanıyan) şâhidlerle beraber yaz"(Âl-i İmrân 53)[471] âyetini okurdu."[472]

2942- 13- وعنه رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ:]أنَّ رسُولَ اللهِ #: قَرَأ في رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ: قُلْ يَا أيُّهَا الْكَافِرُونَ، وَقُلْ هُوَ اللّهُ أحَدٌ[. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى .

13. (2942)- Yine Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sabahın iki rek'atinde şunları okudu: "Kul yâ eyyuhe'l-Kâfirûn" ve "Kul hüvallâhu ahad."[473]

2943- 14- وللترمذى عن ابن مسعود قال:]رَمَقْتُ رسُولَ اللهِ # شَهْراً وَكَانَ يَقْرَأ في الرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْفَجْرِ: قُلْ يَا أيُّهَا الْكَافِرُونَ، وَقُلْ هُوَ اللّهُ أحَدٌ[.

14. (2943)- Tirmizî'nin İbnu Mes'ud'dan kaydettiği bir rivâyette şöyle gelmiştir: "Ben bir ay kadar Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı göz ucuyla tâkib ettim, sabahın farzdan önce kılınan iki rek'atinde şu sureleri okuyordu:"Kul yâ eyyühe'l-Kâfirûn" ve "Kulhüvallâhu ahad."[474]

2944- 15- وللنسائى:]رَمَقْتُ رسولَ اللهِ # عِشْرِينَ مَرَّةً يَقْرَأُ في الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ المَغْرِبِ وفي الرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْفَجْرِ: قُلْ يَا أيُّهَا الْكَافِرُونَ، وَقُلْ هُوَ اللّهُ أحَدٌ[.

---

[470] Müslim, Müsâfirîn: 99, (727); Ebû Dâvud, Salât: 292, (1259); Nesâî, İftitah: 38, (2, 155); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/264-265.
[471] Ebu Dâvud'daki aslı ile biraz farkediyor ise de burayı esas aldık.
[472] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/265.
[473] Müslim, Müsâfirîn: 98, (726); Ebû Dâvud, Salât: 98, (1256); Nesâî, İftitah: 39, (2, 155, 156); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/265.
[474] Tirmizî, Salât: 308, (417); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/266.

15. (2944)- Bu rivâyet Nesâî'de biraz farkla şöyle gelmiştir: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı yirmi kere göz ucuyla tâkib ettim, akşamın farzından sonra kılınan iki rek'atle sabahın farzından önce kılınan iki rek'atte Kâfirûn ve İhlâs sûrelerini okuyordu."[475]

2945- 16- وعن عائشة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْها قالَتْ :]كَانَ رسولُ اللّٰهِ # إذَا صَلَّى رَكْعَتَى الْفَجْرِ، فَإنْ كُنْتُ مُسْتَيقِظَةً حَدَّثَنِى وَإلَّ اضْطَجَعَ حَتَّى يُؤَذَّنَ بالصَّۤةِ[. أخرجه الخمسة إ النسائى .

16. (2945)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sabahın iki rek'at nafilesini kıldı mı, uyanıksam benimle konuşurdu, değilsem, müezzin namaz için (ikâmet okuyuncaya kadar yatardı)."[476]

AÇIKLAMA:

Cumhûr bu hadisten, sabah namazının sünnetini kıldıktan sonra konuşmanın caiz olduğu hükmünü çıkarmıştır. Şâfiî ve Mâlik bu görüştedir. Ancak İbnu Mes'ud, Said İbnu Cübeyr, Atâ İbnu Ebî Rebâh, Saîd İbnu'l-Müseyyeb bu esnada konuşmayı mekruh addetmişlerdir. Kûfîlerin de benimsediği bu görüş mensupları mezkur vakti tevbe ve istiğfar vakti kabul edip konuşmayı mekruh addederler.
Kastalânî, İrşâdu's-Sârî'de: "Hadise göre, sabahın iki rekatli sünnetinden sonra mübah söz etmekte bir beis yoktur" der. İbnu'l-Arâbî de şu açıklamayı yapmıştır: Bu vakitte sükut etmekte me'sûr (Resûlullah'tan mervî) bir fazilet yoktur. Me'sûr fazilet, sabahın farzından sonra güneş doğuncaya kadarki zaman için mevcuttur.
Kerahetle ilgili rivâyet İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan Taberânî'de yapılmıştır. Atâ der ki: "İbnu Mes'ud, sabahtan sonra konuşan bir cemaate rastlamıştı, onları konuşmaktan nehyetti ve onlara, "Siz namaza icâbet ettiniz ister kılın ister sükût edin" dedi. Ulemâ bu rivâyetin zayıflığına dikkat çeker, "sahih olduğu takdirde mezkûr konuşmanın mâlâyânî olduğuna hamledilir" der. Bizzat Şâriden mübah kelamla konuşma sâbittir. Sahâbenin sözü Resûlullah'ın sözü ile muvazeneye gelmez.[477]

2946- 17- وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال:]قال رسولُ اللّٰهِ #: إذَا صَلَّى أحَدُكُمْ الرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ الصُّبْحِ فَلْيَضْطَجِعْ عَلى يَمِينِهِ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

17. (2946)- Hz.Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Biriniz, sabahın farzından önce iki rek'atlik sünneti kılınca sağı üzerine yatsın..."[478]

AÇIKLAMA:

Sabah namazının sünnetinden sonra yatma meselesi ulemâ arasında farklı görüşlere sebep olmuştur. Mesele üzerinde muhtelif rivâyet mevcuttur. Mübârekfûrî Tirmizî Şerhi'nde bu görüşleri delilleriyle kaydeder. Özet olarak bu meselede beş farklı görüşten bahsedilmektedir:
1) Müstehab vasfıyla meşrûdur. Nitekim Tirmizî, seleften bir kısmının tatbikatını rivâyet etmiştir.
2) Bu yatma vacibtir, mutlaka yerine getirilmelidir, sabahın farzının makbuliyet şartlarındandır. Bu görüş Zâhirîlerden İbnu Hazm'a aittir.
3) Bu yatma bid'attir, mekruhtur. İbnu Mes'ud ve İbnu Ömer (radıyallâhu anh) bu kanaattedir.
4) Birinci görüşün muhalifidir. Hasan Basrî hazretleri sabahın sünnetinden sonra yatmaktan hoşlanmazmış.
5) Gece namazına kalkanlarla kalkmayanlar hakkında bu yatmanın hükmü farklıdır. Gece namazına kalkanlar için istirahattir, meşrûdur, kalkmayanlara meşrû değildir.
Evlâ olan görüş birinci görüştür; sabahın sünnetini kıldıktan sonra yatmak meşrûdur, müstehabtır.[479]

2947- 18- وعن محمد بن إبراهيم عن جده قيس بن عمرو قال:]خَرَجَ رسولُ اللّٰهِ

[475] Nesâî, Salât: 68, (2, 170); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/266.
[476] Buhârî, Teheccüd: 24, 26; Müslim, Müsâfirîn: 133, (743); Ebû Dâvud, Salât: 293, (1262, 1263); Tirmizî, Salât: 309, (418); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/266.
[477] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/266-267.
[478] Ebû Dâvud, Salât: 203, (1261); Tirmizî, Salât: 311, (420); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/267.
[479] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/267.

فَأُقِيمَتِ الصَّـَةُ فَصَلَّيْتُ مَعَهُ الصُّبْحَ. ثُمَّ انْصَرَفَ فَوَجَدَنِى أُصَلِّى. فَقَالَ: مَهْ يَا قَيْسُ، أَصَتانِ مَعاً؟ فَقُلْتُ: إِنِّى لَمْ أَكُنْ رَكَعْتُ رَكْعَتَيِ الصُّبْحِ. قَالَ: فَـَ إِذَا [. أخرجه أبو داود والترمذي .

18. (2947)- Muhammed İbnu İbrahim, ceddi Kays İbnu Amr'dan anlattığına göre: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) geldi ve namaza duruldu. Onunla birlikte sabah namazını kıldım. Sonra namaz bitince beni namaz kılar buldu.
"Ağır ol ey Kays! dedi. Bir namaz daha mı kılıyorsun?"
"Ben sabahın sünnetini kılmamıştım (onu kılıyorum)" deyince:
"Öyleyse hayır, (bunda bir beis yok)" buyurdu."[480]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıdaki metin Tirmizî'ye aittir. Ebû Dâvud'un rivâyeti biraz farklıdır:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sabah namazından sonra iki rek'at kılan bir adam görmüştü:
"Sabah namazı iki rek'attir" buyurdu. Adam:
"Ben farzdan önce iki rek'ati kılmamıştım, şimdi onları kılıyorum" dedi. Resûlullah sükût buyurdu."
2- "Bir namaz daha mı?" yani aynı vakitte iki farz mı kılıyorsun? ma'nâsında inkâri bir sorudur.
3- "Öyleyse hayır" ifadesi de sünneti kılmanda bir beis yok, yasaklamıyorum ma'nâsında anlaşılmıştır. Rivâyetin Ebû Dâvud'da gelen vechinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) adamın açıklamasına sükûtla cevap veriyor, yani sabahın sünnetini kılmasına itiraz etmiyor.[481]

2948 -19- وعن عبدالله بن مالك بُحَينة قال:]رَأى رسُولُ اللهِ # رَجُـً وَقَدْ أُقِيمَتِ الصَّـَةُ يُصَلِّى رَكْعَتَيْنِ. فَلَمَّا انْصَرَفَ رسولُ اللهِ #ـَ ثَ بِهِ النَّاسُ. فقَالَ لَهُ: آلصُّبْحَ أَرْبَعاً؟ آلصُّبْحَ أَرْبَعاً[. أخرجه الشيخان والنسائى .

19. (2948)- Abdullah İbnu Mâlik İbnu Buhayne (radıyallâhu anh) anlatıyor:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ikâmet başladıktan sonra namaz kılmakta olan bir adam gördü. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namazdan çıkınca halk adamın etrafını sardı ve (Resûlullah ona):
"Sabahı dört mü (kılıyorsun)? Sabahı dört mü (kılıyorsun)?" dedi.[482]

AÇIKLAMA:

1- Hadis farklı vecihlerde gelmiştir. Müslim'deki vechi daha açık bir mahiyettedir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), sabah namazının farzını kılmak üzere ikâmet getirilmiş iken sünnet kılan bir adamın yanından geçti. (Durarak) adama bir şeyler söyledi. Biz ne söylediğini bilmiyorduk. Namazdan çıkınca (ne söylediğini öğrenmek için) adamın etrafını sardık:
"Sana Resûlullah ne dedi?" diye sorduk. Adam:
Bana: "Sizden biri, nerdeyse sabah namazını dört rek'at kılacak" dedi" cevabını verdi."
Hadisin sadedinde olduğumuz vechine göre Resûlullah adama istifham-ı inkârî yoluyla "Sabah namazını dört mü kıldın?" demiştir ve aynı soruyu tekrarlayarak bu hareketi hoş karşılamadığını te'kîd etmiştir.
2- Burada sabah namazında ikâmet sırasında sünnet kılmanın yasaklandığı görülmektedir. Ulema, Resûlullah'ın namazı bozdurmayıp sadece hoşnutsuzluk (inkâr) ifade etmesinden hareketle kerâhetin tahrîmî değil, tenzîhî olduğunu istidlâl etmiştir. Ancak, sabahın farzına başlandığı zaman sünnet kılmanın hükmü hususunda ulemânın farklı hükümlere giderek ihtilaf ettiğini belirtmek isteriz. Çünkü, bazı hadislerde de her ne pahasına olursa olsun sabahın sünnetini bırakmamayı tavsiye eden hadisler de gelmiştir. Nitekim 2935 numaralı hadiste "Sizi atlılar kovalamakta olsa bile sabahın sünnetini terketmeyin" mânasında irşâd-ı Nebevî vârid olmuştur.
Sabah namazı için müezzin kâmete başlamış veya imam namaza durmuş olsa sünnet kılınmalı mı kılınmamalı mı? meselesi üzerine ileri sürülen görüşleri şöyle özetleyebiliriz:

---

[480] Ebû Dâvud, Salât: 295, (1267); Tirmizî, Salât: 313, (422); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/268.
[481] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/268.
[482] Buhârî, Ezan: 38; Müslim, Müsâfirîn: 65, (711); Nesâî, İmâmet: 60, (2, 117); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/268-269.

1) Hanefîlere göre farzda imama yetişmeyi -tahiyatta bile olsa- kestiren bir kimse, sünneti safa dahil olmadan kılmalıdır. Mümkünse mescidin namaz kılınan sahan kısmında değil, kapının yanında kılmalıdır. Böyle müsait bir yer yoksa bir direğin arkasında veya imkân nisbetinde cemaatin dışında kılmalıdır. Aslında sabahın sünnetini evde kılmak efdaldir.
Önce sünneti kılıp sonra imama da yetişmek sûretiyle hem sünnet ve hem de cemaat sevabını elde etmiş olur. Sünnet kılmayı tecviz edenler "amellerinizi iptal etmeyin (bozmayın)" (Muhammed 33) âyetini delil gösterirler. Ayrıca Beyhakî'nin rivâyet ettiği: "Namaz için müezzin ikâmete başladı mı, sabahın iki rek'atlik sünneti hariç, farz namazdan başka namaz kılınmaz" hadisi de delil yapılmıştır.
2) İmam Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel başta olmak üzere İbnu Ömer, Ebû Hüreyre, İbnu Cübeyr, İbnu Sîrîn gibi bir kısım selef büyüklerinin inanç ve tatbikatına göre, imam farza durmuşken sünnet kılınamaz. Bu görüşte olanlar sadedinde olduğumuz hadisin zâhirini esas almışlardır.
3) Zâhirîler bu meselede daha ileri giderek "Bir kimse sünnet kılarken farz için ikâmet başlarsa, namazı orada kesip cemaate katılması gerekir, yoksa kıldığı namaz bâtıl olur" derler.
4) Süfyân-ı Sevrî: "İlk rek'atte imama yetişeceğini kestiren sünneti tamamlar, değilse hemen kesip imama uyar" demiştir.
Mescidde sabah namazının sünnetini kılmayı mekruh addedenler müteâkiben kaydedeceğimiz Abdullah ibnu Sercis hadisini delil gösterirler.[483]

2949- 20- وعن عبدالله بن سرْجس رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]دَخَلَ رَجُلٌ المَسْجِدَ وَرَسُولُ اللهِ # في صَةِ الْغَدَاةِ. فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ في جَانِبِ المَسْجِدِ. ثُمَّ دَخَلَ مَعَ رسولِ اللهِ # فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ: يَا فُنُ؟ بِأَيِّ الصَّتَيْنِ اعْتَدَدْتَ بِصَتِكَ وَحْدَكَ؟ أمْ بِصَتِكَ مَعَنَا[. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى .

20. (2949)- Abdullah İbnu Sercis (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sabah namazını kılarken bir adam mescide girdi. Mescidin yan tarafında sünneti kıldı. Sonra Resûlullah'a dahil olup O'nunla da farzı kıldı. Aleyhissalâtu Vesselâm namazı bitirince:
"Ey falan, şu iki namazdan hangisini sayıyorsun? Tek başına kıldığını mı, bizimle kıldığını mı!" buyurdular."[484]

AÇIKLAMA:

Âlimler farz kılınırken nafile kılmanın yasaklanış sebebi hususunda da bazı farklı yorumlarda bulunmuşlardır: Nevevî bidâyetten itibaren cemaat sevabına nâil olmak diye ifade eder. Ona göre, cemaatten hasıl olan sevap, ayrı kılınan nafileninkinden üstündür, öyleyse farzı ikmal eden şeyleri muhafaza etmek, nafile ile meşgul olmaktan evladır.
Bazı âlimler farz sırasında nafileden men etmeyi sedd-i zerâyı (yani çıkacak kötülüğü önceden önlemek) kâbilinden bilirler. "Böyle yapıla yapıla, zamanla sabah namazı dört rek'at sanılabilir, bu endişeyle farz sırasında sünnet yasaklanmıştır" diyen olmuştur. Nitekim bizzat Resûlullah'ın hadislerinde (2948): "Neredeyse sizden biri sabah namazını dört rek'at kılacak" endişesi sâdır olmuştur.
Resûlullah'ın bu meseledeki hassasiyetinde "farz"ın ve cemaatin ehemmiyetini mü'minlerin zihinlerine nakşetme endişesini görmek de mümkündür.[485]

2950- 21- وعن أبى سلمة قال:]سَمِعَ قَوْمٌ ا"قَامَةَ فَقَامُوا يُصَلُّونَ. فَخَرَجَ عَلَيْهِمُ النَّبىُّ # فقَالَ: أصَتَانِ مَعاً؟ أصَتَانِ مَعاً؟ وَذلِكَ في صَةِ الصُّبْحِ[.

21. (2950)- Ebû Seleme (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ashabtan bir cemaat ikâmeti işitmişti, hemen (sünnet) namaza kalktılar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onlara:
"İki namazı beraber mi kılıyorsunuz? İki namazı beraber mi kılıyorsunuz?" diye çıkıştı. Bu (hâdise) sabah namazı sırasında cereyan etmişti."[486]

---

[483] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/269-270.
[484] Müslim, Müsâfirîn: 67, (712); Ebû Dâvud, Salât: 294, (1265); Nesâî, İmâmet: 61, (2, 117); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/270.
[485] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/270-271.
[486] Muvatta, Salâtu'l-Leyl: 31, (1, 128); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/271.

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in "İki namazı beraber mi?" şeklindeki sözünü şârihler hep tevbih ve zecr olarak değerlendirirler. Bu sebeple Ô"çıkıştı" diye çevirdik.
2- Resûlullah'ın çıkışması, ikâmet okunduktan sonra, artık nafile kılınmayacağı içindir. Çünkü ikâmetle birlikte, nafile kılmak üzere kalkmışlardır. Daha önce de belirttiğimiz üzere, ikâmet farz içindir ve farz başlayınca artık mescidde hiçbir nafilenin kılınması caiz değildir.
3- Hâdise sabah namazı esnasında cereyan etmiş ise de, ikâmet okunduktan sonra farzdan başka namazın caiz olmayacağı hükmü sabaha has değildir, bütün namazlar için mûteberdir. Zîra Müslim ve diğer hadis kitaplarında geldiği üzere Efendimiz: "ikâmet okununca sadece farz kılınır" buyurmuştur. Bu hadisin İbnu Adiyy rivâyetinde şu ziyade yer almıştır: "Ey Allah'ın Resulü dendi, sabahın sünneti de mi kılınmaz?" "Evet, buyurdular, sabahın sünneti de!" Bunu esas alan İmâm Mâlik şöyle demiştir: "Kim mescide girdiği zaman farza başlanmış ise, artık sünnet kılmaz. Mescide girmemiş ise ve bir rek'ati kaçırmayacağı hususunda kanaat getirirse dışarıda -yani cumanın kılındığı avlunun haricinde- sünneti kılar. Eğer birinci rek'ati kaçırmaktan korkarsa mescide girer, imama uyar, sünneti güneş doğduktan sonra kaza eder."[487]

2951- 22- وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه قال:]قال رَسولُ اللّٰهِ #: مَنْ لَمْ يُصَلِّ رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ فَلْيُصَلِّهِمَا بَعْدَ مَا تَطْلُعُ الشَّمْسُ[. أخرجه الترمذي.

22. (2951)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim sabahın iki rek'atini vaktinde kılamazsa güneş doğduktan sonra kılsın."[488]

AÇIKLAMA:

1- Tirmizî, bu hadisin arkasından şunu ilave eder: "Bazı ehl-i ilim bununla amel etmiştir. Süfyân-ı Sevrî, Şâfiî, Ahmed, İshak, İbnu'l-Mubârek bu hadisle hükmettiler."
2- Şevkânî şu açıklamayı kaydeder: "Irakî, "Şâfiî mezhebinde sahîh görüşe göre bu iki rek'at sabah namazından sonra eda olarak kılınır" der ve ilave eder: "Hadis bu sünneti farzdan önce kılamayan kimsenin, mutlaka güneş doğduktan sonra kılacağı hususunda sarih değildir. Hadiste, bunu mutlak olarak kılamayana illa da güneş doğduktan sonra kılması için bir emir de yok. Şurası şüpheden arîdir: Bu iki rek'at, eda vaktinde terke uğramış ise kaza vaktinde kılınır, ancak, hadiste sabah namazını kıldıktan sonra (daha güneşin doğmasını beklemeden) kılmayı men eden bir açıklık da mevcut değildir. Söylenen bu hususa (yani imamla farzı kıldıktan sonra vakit olduğu takdirde daha güneş doğmadan sabahın sünnetinin edaen kılınabileceğine), Dârakutnî, el-Hakîm ve el-Beyhakî'nin bir rivâyetleri de delalet etmektedir: "Kim sabahın iki rek'atini (sünneti) güneş doğuncaya kadar kılmamış ise onları kılsın."[489, 490]

2952- 23- وعن ابن عمر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهما:]أَنَّهُ فَاتَتْهُ رَكْعَتَا الْفَجْرِ فَقَضَاهُمَا بَعدَ أَنْ طَلَعَتِ الشَّمْسُ[. أخرجه مالك بغاً .

23. (2952)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)den anlatıldığına göre, sabah namazının sünnetini kaçırdığı olmuştur. Ancak güneş doğduktan sonra onu kaza etmiştir."[491]

AÇIKLAMA:

İbnu Abdi'l-Berr der ki: "Bu rivâyet, sabah namazının sünnetinin müekked sünnetlerden olduğuna delildir. Şâfiî, Atâ ve Amr ibnu Dînar bu iki rek'atin imam selam verip sabah namazından çıktıktan sonra kılınabileceğini söylemişlerdir. Ancak İmam Mâlik buna itiraz eder. Ülemânın ekserisi, bu namazın imamdan sonra kılınmasını yasaklamış, güneş doğduktan sonra kılınması gerektiğini söylemiştir."

---

[487] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/271.
[488] Tirmizî, Salât: 314, (423); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/272.
[489] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/272.
[490] Burada ifade mutlaktır. Münferid kılan önce sünneti kılacağı için bu mevzubahis olamaz. Öyle ise şu mana da hadiste var: "Kim farzı imama yetişir, sünneti kılamaz, imamdan sonra da güneş doğuncaya kadar kılamamış ve böylece sünneti kazaya bırakmış ise, bunu güneş doğduktan sonra (kazâen) kılsın."
[491] Muvatta, Salâtu'l-Leyl: 32, (1, 128); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/272.

Zürkânî der ki: "İmamın arkasından sabahın sünnetinin kılınabileceğini söyleyen İmam Şâfiî bu hükmünde Amr İbnu Kays'ın şu rivâyetine dayanır: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir gün, sabah namazından sonra iki rek'at sabah sünnetini kılan bir adam görmüştü: Adama:
"Sabah namazı iki rek'attir!" ikazında bulundu. Adam:
"Ben farzdan önce sünnet kılmamıştım, şimdi kılıyorum" deyince, Efendimiz sükût buyurdular."[492]

ÖĞLENİN SÜNNETLERİ

2953- 1- عن علي رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه قال:]كَانَ رسُولُ اللهِ # يُصَلِّى قَبْلَ الظُّهْرِ أرْبَعاً وَبَعْدَهَا رَكْعَتَيْنِ[. أخرجه الترمذي .

1. (2953)- Hz. Ali (radıyallâhu anh) anlatıyor "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğleden önce dört, öğleden sonra da iki rek'at kılardı.[493]

AÇIKLAMA:

Tirmizî'nin hadis hakkında verdiği bilgilerden biri şudur "Ashâb ve arkadan gelen ulemanın çoğu bununla amel etmiştir.." Arkadan kaydedilen Hz. Âişe'nin rivâyeti bunu takviye eder ve Resûlullah'ın öğleden önce kıldığı dört rek'ati hiç bırakmadığını belirterek bunun müekked bir sünnet olduğunu dile getirir.[494]

2954- 2- وله في أخرى عن عائشة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْها قالت:]كَانَ رسولُ الله # إذَا لَمْ يُصلِّ أرْبعاً قَبْلَ الظُّهْرِ صَهَا بَعْدَهَا[.

2. (2954)- Yine Tirmizî'nin bir diğer rivâyetinde Hz. Âişe şöyle der: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğlenin farzdan önceki dört rek'atli sünneti, namazdan önce kılamazsa sonra kılardı."[495]

2955- 3- وعن أم حبيبة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْها قالت:]قالَ رسولُ اللهِ #: مَنْ صَلَّى قَبْلَ الظُّهْرِ أرْبَعاً وَبَعْدَهَا أرْبَعاً حَرَّمَهُ اللّٰهُ عَلى النَّارِ[. أخرجه أصحاب السنن .

3. (2955)- Ümmü Habîbe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim öğleden önce dört, öğleden sonra da dört (rek'at nafile) kılarsa, Allah onu ateşe haram eder."[496]

2956- 4- وفي رواية:]مَنْ حَافَظَ عَلى أرْبَعٍ قَبْلَ الظُّهْرِ وَأرْبَعٍ بَعْدَهَا حَرَّمَهُ اللّٰهُ عَلى النَّارِ[.

4. (2956)- Bir rivâyette de şöyle gelmiştir: "Kim öğleden evvel dört, öğleden sonra da dört (rek'at nâfile) kılmaya devam ederse Allah onu ateşe haram eder."[497]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisler öğleden önce kılınan dört rek'atli sünneti tekid eder. Öğleden sonra kılınan dörde gelince Aliyyü'l-Kârî bununla ilgili olarak der ki: "Öğleden sonra kılınan iki de te'kid edilmiş olmaktadır. Diğer iki rek'at de müstehab kılınmış olmaktadır. Evla olanı bu dört rek'atı ikişer ikişer kılmak, farzdan önceki dört gibi tek bir selamla tamamlamamaktır."

---

[492] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/272-273.
[493] Tirmizî, Salât: 315, (424); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/274.
[494] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/274.
[495] Tirmizî, Salât: 317, (426); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/274.
[496] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/274.
[497] Ebû Dâvud, Salât: 296, (1269); Tirmizî, Salât: 317, (427, 428); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 67, (3, 265); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/275.

2- Hadis şöyle bir soruya imkan sağlar: "Buna bir sefer yapan da vaadedilen mükafaata mazhar olacak mıdır?" Hadisin önceki (2955) vechi "bir kere yapana da mükafaat" vardır" ihtimalini taşır ise de ikinci vecihte "devam ederse" kaydı yer almıştır. Şu halde öğleden önce ve sonra "dört" rek'at nafile kılmaya devam etmek gerekmektedir.
3- Şârihler, şu soruya da cevap aramışlardır: "Hadis bu kimsenin hiç ateşe girmeyeceğini mi, yoksa girme mukadder olsa da , girdiği takdirde ateşin değmiyeceğini mi ifade ediyor?" veya: "Ateş ona değse bile tamamını kuşatması mı ateşe haram edilmiştir?" Hadisin Nesâî'deki bir vechinde gelen "Ateş ebediyyen yüzüne değmez" ifadesinde olduğu gibi, bu ifade Resûlullah'ın bir başka hadislerinde "secde mahallerini yakması ateşe haram edilmiştir" hükmüne de uygun gelmektedir.
Şu halde bu rivâyetler nazar-ı dikkate alınınca sadedinde olduğumuz hadiste cüz'ün kastedilip küllün (bütünün) zikredilmiş olduğu söylenebilir. Her şeye rağmen hadisin te'vile gidilmeyip, hakikate hamledilmesi de mümkündür, zîra Cenâb-ı Hakk rahmetiyle bu kimsenin bedeninin tamamını da ateşe haram kılmış olabilir. Allah'ın fazlı ve rahmeti bundan da geniştir.[498]

2957- 5- وعن أبي أيوب رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال:]قال رَسولُ اللّٰهِ #: أرْبَعٌ قَبْلَ الظُّهْرِ لَيْسَ فِيهِنَّ تَسْلِيمٌ تُفْتَحُ لَهُنَّ أبْوَابُ السَّمَاءِ[. أخرجه أبو داود .

5. (2957)- Hz. Ebû Eyyub (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Öğlenin farzından önce tek bir selamla kılınan dört rek'at nafile var ya bunların önünde sema kapıları açılır."[499]

AÇIKLAMA:

Burada kastedilen namaz, Gazâlî'nin açıklamasına göre öğlenin sünneti değildir.
Zevâl vaktinde öğlenin girmesine yakın kılınan dört rek'atli bir namazdır, Sünnetü'z-Zevâl denmektedir.
Namazın önünde sema kapılarının açılması, onun makbûliyetinden, hedefe sürat-i vüsûlunden kinayedir.[500]

2958- 6- وعن عبدالله بن السائب قال:]كَانَ رسولُ اللّٰهِ # يُصَلِّي أرْبَعَ رَكْعَاتٍ بَعْدَ أنْ تَزُولَ الشَّمْسُ قَبْلَ الظُّهْرِ. وَيَقُولُ إنّهَا سَاعَةٌ تُفْتَحُ فِيهَا أبْوَابُ السَّمَاءِ. وَأُحِبُّ أنْ يَصْعَدَ لى فِيهَا عَمَلٌ صَالِحٌ[. أخرجه الترمذي .

6. (2958)- Abdullah İbnu's-Sâib (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) güneşin zevâlinden sonra ve öğleden önce dört rek'at namaz kılardı ve derdi ki: "Şimdi semâ kapılarının açıldığı bir vakittir. Bu anda sâlih bir amelinin oraya yükselmesini isterim"[501]

AÇIKLAMA:

Irakî, burada zikri geçen dört rek'atin, öğlenin dört rek'ati olmadığını söyler. Bu ve önceki hadis, sünnet-i zevâl denen aynı namazı mevzubahis etmektedirler. Resûlullah o saatte sâlih bir amelinin yükselmesi arzusunu ifade etmekle, şu âyete telmihte bulunmaktadır: "Güzel sözler O'na yükselir, o sözleri de sâlih ameller yükseltir." (Fâtır 10).[502]

2959- 7- وعن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال:]قال رسُولُ اللّٰهِ #: أرْبَعٌ قَبْلَ الظُّهْرِ وَبَعْدَ الزَّوَالِ تُحْسَبُ بِمِثْلِهِنَّ في السَّحَرِ، وَمَا مِنْ شَيْءٍ إلَّ يُسَبِّحُ اللّٰهَ تَعالى في تِلْكَ السَّاعَةِ. ثُمَّ قَرَأ: يَتَفَيَّأُ ظِلَالُهُ عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَائِلِ سُجَّداً للّٰهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ[. أخرجه الترمذي.»التفيؤُ« التحول من جهة إلى أخرى .

---

[498] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/275.
[499] Ebû Dâvud, Salât: 296, (1270); İbnu Mâce, İkâmet: 105, (1157); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/275.
[500] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/275-276.
[501] Tirmizî, Salât: 347, (478); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/276.
[502] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/276.

7. (2959)- Hz. Ömer (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Öğleden önce zevâlden sonra dört rek'at vardır ki bunlar seherde kılanan emsalleri değerindedirler. Her ne varsa, bu saatte mutlaka Allah'ı tesbih eder."
Resûlullah, sonra şu âyeti okudular: "Allah'ın yarattığı şeylerin gölgeleri sağa sola vurarak, Allah'a boyun eğerek secde etmekte olduklarını görmüyorlar mı?" (Nahl 48).[503]

İKİNDİNİN SÜNNETİ

2960- 1- عن عليّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال:]كَانَ رسولُ اللّٰهِ # يُصَلِّى قَبْلَ الْعَصْرِ رَكْعَتَيْنِ[. أخرجه أبو داود .

1. (2960)- Hz. Ali (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ikindiden önce iki rek'at kılardı."[504]

AÇIKLAMA:

Şârihler, Hz. Ali (radıyallâhu anh)'nin burada, ikindiden önce kılınan dört rek'atli sünneti kasdettiğini söylerler ve bu rivâyetten Resûlullah'ın zaman zaman bu sünneti iki rek'at olarak kılmış olduğunu anlarlar. Şu halde, kişi bunu iki veya dört kılmada muhayyerdir, dört kılması efdaldir.[505]

2961- 2- وعن ابن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال:]قال رسولُ اللّٰهِ #: رَحِمَ اللّٰهُ امْرأ صَلّى قَبْلَ الْعَصْرِ أرْبَعاً[. أخرجه أبو داود والترمذي .

2. (2961)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İkindiden önce dört rek'at nafile kılan kimseye Allah rahmetini bol kılsın."[506]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, bazı rivâyetlerde ".arasını selamla ayırdığı dört rek'atı kılan." şeklinde gelmiştir. Yani ikindinin dört rek'atli sünneti ikişer ikişer kılınabilecektir. Mamafih selamı teşehhüd olarak anlayan da olmuştur. Böyle anlayanlar için ikindi namazında dördüncü rek'atın sonunda olmak üzere bir kere selam vardır.
Resûlullah bu sünnete çeşitli ifadeleriyle teşvik etmiştir: "Kim ikindiden önce dört rek'at nafile kılarsa ona ateş değmez"; "Kim ikindiden önce dört rek'at kılarsa Allah ona mağfiret eder"; "Kim ikindiden önce dört rek'ati devam ettirirse Allah ona cennette bir bina yapar"; "Kim ikindiden önce dört rek'at kılarsa Allah onun bedenini ateşe haram eder."
Resûlullah'ın tergib ve teşvik edici ifadelerle ehemmiyetini dile getirdiği dört rek'atli ikindi sünneti müstehabtır.[507]

2962- 3- وعن علي رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال:]كانَ رسولُ اللّٰهِ # يُصَلِّى قَبْلَ الْعَصْرِ أرْبَعاً: يَفْصِلُ بَيْنَهُنَّ بِالتَّسْلِيمِ عَلى المَلَئِكَةِ المُقَرَّبِينَ، وَمَنْ تَبِعَهُمْ مِنَ المُسْلِمِينَ وَالمُؤْمِنِينَ[. أخرجه الترمذي .

3. (2962)- Hz. Ali (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ikindi namazından önce dört rek'at nafile kılardı. Bunların arasını (İkinci rek'atin teşehhüdünde)mukarreb meleklerle müslüman ve mü' minlerden onlara tâbi olanlara selam ile ayırırdı."[508]

---

[503] Tirmizî, Tefsir, Nahl; (3127); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/276.
[504] Ebû Dâvud, Salât: 297, (1272); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/277.
[505] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/277.
[506] Ebû Dâvud, Salât: 297, (1271)); Tirmizî, Salât: 318, (430); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/277.
[507] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/277.

AÇIKLAMA:

Tirmizî, hadisin sonunda, hadiste geçen Ô"teslim"le Resûlullah'ın teşehhüdü kasdettiğinin anlaşıldığını belirtir. İshâk İbnu İbrahim, böyle anlar ve dört rek'atli bu sünneti selamla ikiye bölmezmiş. Ancak, yine Tirmizî'nin kaydına göre Ahmed ve Şâfiî hazretleri gece ve gündüz nafilelerinin hep ikişer ikişer olacağına hükmetmişlerdir ve dörtlüleri böylece selamla ortadan bölerek ikişer ikişer kılmışlardır.

Bu vesileyle şunu da kaydedelim: Nafilelerin ikişer ikişer veya dördü birden kılınmasının efdaliyeti hususunda Selef ihtilaf etmiştir:

* Bir rivâyette Ahmed İbnu Hanbel gece namazlarının ikişer ikişer olmasını üstün görmüş, "gündüzleyin kılarsa dördü beraber kılmasında beis yok" demiştir.
* Hanefîler de gündüz dört kılmanın efdal olacağını söylemiştir. Onlar bu hükme giderken, Tirmizî'de gelen: "Gece namazı ikiçer ikişer kılınır. Sabahın girivermesinden korkarsan tek rek'at kılarak vitir yap, namazın tekle tamamlansın" hadisine dayanır. Ayrıca Hanefîler, "Teslimden maksad tahlil teslimi değil, teşehhüddür." diye te'vilde bulunurlar.[509]

2963- 4- وعن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]مَا كَانَ رَسولُ اللهِ # يَأْتِينِى في يَوْمِى بَعْدَ الْعَصْرِ إِ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ[.

4. (2963)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana, günümde ikindi namazından sonra iki rek'at nafile kılarak gelirdi."[510]

2964- 5- وفي رواية:]مَا تَرَكَ رَكْعَتَيْنِ بَعْدَ العَصْرِ عِنْدِى قَطُّ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي .

5. (2964)- Hz. Âişe bir başka rivâyette şöyle demiştir "İkindi namazından sonra kıldığı iki rek'ati, yanımda hiç terketmedi."[511]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyetler Selef'in bazı ihtilaflarına sebeptir:

* Bazı âlimler bunlara dayanarak ikindi namazından sonra -kerâhet vaktine kalmamak şartıyla -nafile kılmayı mutlak olarak mübah addetmişlerdir. (Bu hususta mezheplerin görüşlerini daha önce kaydettik (2932. hadis).

Mekruh addedenler, onlara şu cevabı verirler: "Bu hadis, revâtibten kaçırılmış olanları kerahetsiz olarak kılmaya delâlet eder. Resûlullah'ın kesintisiz devâm etmiş olması, O'nun hasâisindendir. Bunun delili de Ebû Dâvud'da gelen Zekvân Mevlâ Âişe'nin şu rivâyetidir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)ikindiden sonra namaz kılardı; fakat bize men ederdi. (Oruçta birkaç gün hiç iftar yapmadan) visâlde bulunurdu, fakat bize visâli (iftar yapmadan bir kaç gün oruç tutmayı) yasaklardı."

Müteakip rivâyet Resûlullah'ın ikindiden sonra kıldığı iki rek'ate bir başka açıklama (ve sebep) kaydedecektir.[512]

2965- 6- وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهما قال:]إِنَّمَا صَلّى النَّبىُّ # رَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعَصْرِ ،نَّهُ اشْتَغَلَ بِقِسْمَةِ مَالٍ أَتَاهُ عَنِ الرَّكْعَتَيْنِ اللَّتَيْنِ بَعْدَ الظُّهْرِ فَصَّهُمَا بَعْدَ الْعَصْرِ. ثُمَّ لَمْ يَعُدْ لَهُمَا[. أخرجه الترمدي .

6. (2965)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ikindi namazından sonra iki rek'at nafile kılmıştır, çünkü kendisine gelen bir malın taksimini yapmış, bu meşguliyet O'nun öğle

---

[508] Tirmizî, Salât: 318, (2129); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/278.
[509] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/278.
[510] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/278.
[511] Buhârî, Mevâkîtu's-Salât: 33, Hacc 75; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn: 296-298, (833-835); Ebû Dâvud, Salât: 299, (1279, 1280); Nesâî, Mevâkît: 36, (1, 280, 281); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/279.
[512] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/279.

namazından sonra kılmakta olduğu iki rek'ati kılmasına mâni olmuştu. Bunun üzerine onları ikindiden sonra kıldı. Sonra bir daha bu iki rek'ati kılmadı."[513]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet daha önce kaydettiğimiz Hz. Âişe rivâyetine ters düşmektedir. Zîra orada Hz. Âişe'nin yanına ikindilerden sonraki her gelişinde mutlaka iki rek'at kıldığı ifade edilmektedir. Aradaki teâruz, râvinin Hz. Âişe'nin yanında kıldığı bu namazı bilmemesi ile îzah edilmiştir. Öyle ise Hz. İbnu Abbâs'ın nefyi, Hz. Âişe'nin te'yidini cerhedemez. İsbat eden, nefyedene mukaddemdir."
Keza Ümmü Seleme'nin bir rivâyetinde de, ikindiden sonra, Resûlullah'ın bir keresinde iki rek'at kılmış oluğu belirtilmektedir. Bu rivâyete de İbnu Abbâs'ın rivâyeti için söylenen şey cevap olur: Demek ki Resûlullah, ikindiden sonra kıldığı iki rekati sadece Hz. Âişe'nin evinde kılmaktaydı, işte hasâisten olan da budur. Diğer iki şehadet, belirtilen sebeplerle, Resûlullah'ın vakti içinde kılamadığı öğlenin iki rek'atlik sünnetinin ikindiden sonra "kaza"sı olmaktadır. Nitekim Buhârî'nin kaydettiği bir rivâyette Hz. Âişe, bu namazı Resûlullah'ın, "ümmetine ağırlık olur korkusuyla" mescidde kılmadığını belirtir.[514]

-2966 -7- وعن المختار بن فُلْفُلْ قال:]سَأَلْتُ أَنَساً رَضِىَ اللّهُ عَنْه عَنِ التَّطَوُّعِ بَعْدَ الْعَصْرِ. فَقَالَ: كَانَ عُمَرُ رَضِىَ اللّهُ عَنْه يَضْرِبُ ا‘يْدِى عَلى صَةِ بَعْدَ الْعَصْرِ، وَكُنَّا نُصَلِّى عَلى عَهْدِ رَسولِ اللّهِ # رَكْعَتَيْنِ بَعدَ غُرُوبِ الشَّمْسِ قَبْلَ صَةِ المغْرِبِ، وَكَانَ يَرَانَا نُصَلِّيهِمَا فَلَمْ يَأمُرْنَا وَلَمْ يَنْهَنَا[. أخرجه مسلم .

7. (2966)- Muhtar İbnu Fulful anlatıyor: "Hz. Enes'ten ikindiden sonra kılınacak nafile namaz hakkında sordum" dedi ki:
"Hz.Ömer, ikindiden sonra nafile kılanların ellerine (sopayla) vururdu. Biz iki rek'ati, Resûlullah devrinde güneş battıktan sonra akşam namazından önce kılardık. Bizi bunu kılarken Efendimiz görürdü de ne emrederdi ne de nehyederdi."[515]

AÇIKLAMA:

Hadisin Müslim'deki aslında Enes'in akşamdan önce iki rek'at kıldıklarını söylemesi üzerine Muhtar sorar:
"Bu iki rek'ati Resûlullah(aleyhissalâtu vesselâm) da kılar mıydı?" Enes: "Bizi kılarken görürdü de ne kılmamızı emreder ne de kılmaktan nehyederdi" cevabını verir.
Bu konuda gelen farklı rivâyetler hakkında Nevevî şöyle bir açıklama sunar: "Bu hususta ulemânın iki farklı görüşü var. Meşhur olan kavle göre, güneş battıktan sonra, hemen akşam kılınır, nafile müstehap değildir. İkinci görüşe göre bu, müstehabtır. Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhûye bu görüştedir. İmam Mâlik ve ekseri fukahâya, Ashab'tan Hz. Ebû Bekr, Ömer, Osman ve Ali (radıyallahu anhüm)'e göre müstehab değildir. İbrahim Nehâî kesinlikle "bid'at" olduğunu söyler:
Nevevî, sadedinde olduğumuz hadise ve emsâline dayanarak bu namazın müstehab olacağını söyler, neshten bahsedenleri reddeder.[516]

AKŞAMIN SÜNNETİ

-2967 -1- عن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]كَانَ إذَا أذَّنَ المُؤَذِّنُ لِصَةِ المغْرِبِ قَامَ نَاسٌ مِنْ أصْحَابِ النَّبِيِّ # يَبْتَدِرُونَ السَّوَارِىَ حَتَّى يَخْرُجَ النَّبىُّ # وَهُمْ كَذلِكَ يُصَلُّونَ رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ المَغْرِبِ[. أخرجه الشيخان والنسائى.وزاد مسلم:)حتّى اِنَّ الرَّجُلَ الْغَرِيبَ لِيَدْخُلُ الْمَسْجِدَ فَيَحْسِبُ اَنّ الصَّةَ قَدْ صَلَّيْتُ مِنْ كَثْرَةِ مِنْ يُصَلّيهِمَا(.

[513] Tirmizî, Salât: 135, (184); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/279.
[514] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/279-280.
[515] Müslim, Müsâfirîn: 302, (836); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/280.
[516] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/280.

1. (2967)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor"Müezzin akşam ezanını okuduğu zaman Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashâbından bir grup kalkıp mescidin sütunlarına doğru koşup Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (evinden) çıkıncaya kadar akşamdan önce ikişer rek'at nafile kılıyordu."[517]
Müslim'in rivâyetinde şu ziyade var: "Bazan bir yabancı gelip mescide girecek olsa, namaz kılanların çokluğunu görünce, akşamın farzını kılınmış zannederdi."[518]

AÇIKLAMA:

1- Sütunlara koşmanın sebebi, onların arkasında durup sütre yapmaktır. Böylece önlerinden kimse geçmemiş olur.
2- Hadisle ilgili ziyade açıklama önceki rivâyette geçti.[519]

2968 -2- وعن عبدالله بن مُغَفَّلِ المُزَنِيّ رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قالَ رَسولُ اللهِ #: صَلُّوا قَبْلَ المَغْرِبِ رَكْعَتَيْنِ. ثُمَّ قالَ: صَلُّوا قَبْلَ المَغْرِبِ رَكْعَتَيْنِ لِمَنْ شَاءَ خَشْيَةَ أنْ يَتَّخِذَهَا النَّاسُ سُنَّةً[. أخرجه أبو داود بهذا اللفظ .

2. (2968)- Abdullah İbnu Mugaffel el-Müzenî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) dediler ki:
"Akşamdan önce iki rek'at namaz kılın!" (Efendimiz) sonra, insanların bunu bir sünnet yapmasından korkarak "Dileyen kılsın" dediler."[520]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis Ebû Dâvud'dan başka Buhârî ve Müslim'de de bazı küçük farklılıklarla gelmiştir. Yukarıdaki metin Ebû Dâvud'daki vechidir. Buhârî'nin rivâyetinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Akşamdan önce iki rek'at kılın!" emrini üç kere tekrar ettiği, üçüncüde, "Dileyen" dediği belirtilir.
Müslim'deki rivâyet şöyledir: "Resûlullah: "Herbir iki ezan[521] arasında namaz vardır" dedi ve üç kere tekrar etti, üçüncü seferde, "Dileyen için" ibâresini ilave etti."
2- Görüldüğü üzere buradaki teşvik akşamdan önce kılınacak iki rek'ate has değil. Beş vaktin hepsine şâmildir. Bazı âlimler, bu ıtlaktan hareketle, ezanla ikâmet arasında dileyenin başka namaz kılabileceğine hükmetmiştir.
3- Hadiste gelen "Dileyen" tâbiri bu namazın derece itibariyle farzla mukârin olarak kılınan revâtib sünnetlerden düşük olduğunu belirtmektedir. Nitekim ulemâ çoğunluk itibariyle bu namazı revâtib arasında zikretmez.[522]

2969 -3- وفي أخرى للشيخين قالَ:]صَلُّوا قَبْلَ صَلَاةِ المَغْرِبِ. ثُمَّ قَالَ في الثَّالِثَةِ: لِمَنْ شَاءَ كَرَاهِيَةَ أنْ يَتَّخِذَهَا النَّاسُ سَنَّةً[.

3. (2969)- Sahîheyn'in kaydettiği bir başka rivâyette şöyle gelmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Akşam namazından önce namaz kılın" dediler ve (bunu üç kere tekrar ettiler), üçüncüde ise, halk bunu bir sünnet edinir korkusuyla, "Dileyen" buyurdular."[523]

AÇIKLAMA:

Burada "sünnet edinmek"ten murad devamlı uyulan şeriat, bir yol edinmektir. Peygamberimiz, bu namazı tavsiye etmekte ama ısrarla yapılmasını dilememektedir. Hatta bazı âlimler: "Ezan okunduktan sonra başka namaz kılınmaz" beyanını, Resûlullah'ın burada tavzih ettiğini, bu yasaklamadan maksadın farz namaz olduğunu

---

[517] Buhârî, Ezân: 14, Salât 95; Müslim, Müsâfirîn: 303, (837); Nesâî, Ezân: 39, (2, 28, 29).
[518] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/281.
[519] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/281.
[520] Ebû Dâvud, Salât: 300, (1281); Buhârî, Teheccüd: 35, İ'tisâm: 27; Müslim, Müsâfirîn: 304, (838); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/281-282.
[521] İki ezandan maksad ezan ve ikâmettir.
[522] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/282.
[523] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/282.

belirttiğini söylemiştir. Şu halde hadis, ezan okununca, ikâmet okununcaya kadar nafile kılınabileceğine bir cevaz getirmiş olmaktadır.[524]

2970- 4- وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهما قال:]صَلَّيْتُ مَعَ النّبىّ # رَكْعَتَيْنِ بَعْدَ المَغْرِبِ في بَيْتِهِ[. أخرجه الترمذي وصححه .

4. (2970)- İbnu Ömer (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte, akşam namazından sonra hâne-i saadetlerinde iki rek'at (nafileyi) kıldım."[525]

AÇIKLAMA:

1- Hadis İbnu Ömer'in Resûlullah'a iktida ettiğini ifade etmez. Şârihler, ayrı ayrı kılmış olacaklarını belirtir.
2- Bu hadis akşamın sünnetini evde kılmanın efdal olduğunu gösterir.[526]

2971- 5- وعن كعب بن عُجْرةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْه قالَ:]صَلّى النّبىُّ # في مَسْجِدِ بَنِى عَبْدِ ا‘شْهَلَ المَغْرِبَ. فَلَمَّا قَضَوْا صَـَتَهُمْ رَآهُمْ يُسَبِّحُونَ بَعْدَهَا فقَالَ: هذِهِ صَـَةُ الْبُيُوتِ[. أخرجه أبو داود والنسائى. وعنده: »عَلَيْكُمْ بِهذِهِ الصَّـَةِ في البُيُوتِ« .

5. (2971)- Ka'b İbnu Ucre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Benî Abdi'l-Eşhed mescidinde akşam namazını kılmıştı. Cemaat, farzı bitirince nafileyi kılmaya başladı. Bunu gören Resûlullah: "Bu, evlerin namazıdır" buyurdular."[527]
Nesâî'de şu ifade vardır: "Size, bu namazı evlerde kılmanız gerekir."[528]

AÇIKLAMA:

1- Burada tesbîhten maksad nafile namazdır.
2- Akşamın sünnetinin evde kılınması efdaldir, çünkü riyâdan, gösterişten uzak ve ihlaslıdır. Ayrıca aile efradından küçüklerin vs. namaz kılındığını görmesi, onların terbiseyi için gereklidir. Farz, nafile bütün namazların mescidde kılınması evdeki zikri azaltır. Halbuki bazı hadislerde evlerin kabirlere çevrilmemesi, evlerin zikirle nurlandırılması emredilmiştir. "Nafile namazlarınızı evlerinizde kılın, onları kabirlere çevirmeyin"; "Kişinin evindeki namazı nurdur. Öyle ise evlerinizi (namazla) nurlandırın"; "Mescidde namazınızı eda edince eviniz için de bir nasib ayırın, zira Allah bu namazdan dolayı eve (hususî) bir hayır yapar", "Farzdan sonra en hayırlı namazınız evlerinizde kıldığınız namazdır." İbnu Ömer'den gelen bir rivayette: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) akşamın sünnetini evinde kılardı" buyurarak bu hususstaki sünneti te'kîd eder. Ancak bu bir vecîbe değildir. Sözgelimi mu'tekif namazını mescitte kılar.[529]

2972- 6- وعن مكحولِ يرفعه:]مَنْ صَلَّى بَعْدَ المَغْرِبِ قَبْلَ أنْ يَتَكَلَّمَ رَكْعَتَيْنِ وفي رواية: أرْبَعاً رُفِعَتْ صَـَتُهُ في عِلِّيِّينَ[.

6. (2972)- Mekhûl merfû olarak rivâyet etmiştir: [Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki]: "Kim akşam namazından sonra hiç konuşmadan iki rek'at -bir rivâyette dört- kılarsa namazı ılliyyûna yükseltilir."[530]

AÇIKLAMA:

---

[524] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/282.
[525] Tirmizî, Salât: 320, (432); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/282-283.
[526] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/283.
[527] Ebû Dâvud, Salât: 304, (1300); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 1, (3, 198, 199).
[528] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/283.
[529] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/283.
[530] Rezîn tahriç etmiştir. (Feyzu'l-Kadîr 6, 167); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/284.

1- Mekhûl, bu hadisi merfû (Resûlullah'ın sözü) olarak rivâyet etmiştir. Hangi sahâbîden işittiğini belirtmediği için hadis mürseldir.
2- Akşam namazı ile iki rek'atlik nafile arasında dünyevî bir şey konuşulmaması gerektiği anlaşılmaktadır. Mamafih hadis "dünyevî" kaydını ihtiva etmez, binaenaleyh bunun ıtlakı üzere yani dünyevî ve uhrevî hiçbir şeyin konuşulmaması gereği de maksud olabilir.
3- Hadisin Câmiu's-Sağîr'de kaydedilen vechind رُفِعَتْ yerine كُتِبَتَا denmiştir, yani "iki rekat namazı ılliyyîne yazılır."
4- Illiyyûn: meleklerin ve cin ve ins sâlihlerin işlediği her çeşit hayırların yazıldığı divanın adıdır. Buna ılliyyûn denmesi, cennetin en yüksek yerine yükselmesi sebebiyledir veya yedince semâda mukarrebûn denen Allah'a yakın olan meleklerin yanında bulunması sebebiyledir.[531]

2973 -7- وعن حذيفة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه نحوه. وزاد:]وكَانَ يقولُ: عَجِّلُوا الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ المَغْرِبِ فَإِنَّهُمَا يُرْفَعَانِ مَعَ المَكْتُوبَةِ[. أخرجهما رزين .

7. (2973)- Huzeyfe (radıyallâhu anh) de benzer bir rivâyette bulunmuş ve şu ziyadeyi yapmıştır: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) derdi ki: "Akşamın farzından sonraki iki rek'ati kılmada acele edin, çünkü onlar farz namazla birlikte yükselirler."[532]

AÇIKLAMA:

Âlimler, akşamın farzından sonra kılınan iki rek'atlik nafileye de müekked sünnet demişlerdir. Çünkü, görüldüğü üzere bu nafilenin "farz"la birlikte yükseleceği ifade edilmektedir.[533]

YATSININ NAFİLESİ

2974 -1- عن شُرَيح بن هانِئٍ قال:]سَأَلْتُ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْها عَنْ صَلَاةِ رَسولِ اللّٰهِ # فَقَالَتْ: مَا صَلّى الْعِشَاءَ قَطُّ فَدَخَلَ عَلَيَّ إِلَّا صَلّى أَرْبَعَ رَكْعَاتٍ أَوْسِتَّ رَكَعَاتٍ، وَلَقَدْ مُطِرْنَا مَرَّةً مِنَ اللَّيْلِ فَطَرَحْنَا لَهُ نِطَعاً فَلَكَأَنِّى أَنْظُرُ إلى ثَقْبٍ فِيهِ يَنْبُعُ مِنْهُ المَاءُ، وَمَا رَأَيْتُهُ مُتَّقِياً ا‘رْضَ بِشَىْءٍ مِنَ ثِيَابِهِ قَطُّ[. أخرجه أبو داود .

1. (2974)- Şureyh İbnu Hânî anlatıyor: Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)' ye Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namazından sordum. Dedi ki:
"Yatsıyı her kılışında yanıma gelince mutlaka dört veya altı rek'at nafile kılardı. Bir gece yağmura yakalandık. Aleyhissalâtu Vesselâm'a bir post yaydık, postta suyun akmakta olduğu bir deliğe hala bakar gibiyim. Efendimizin, elbisesini hiçbir surette yerden sakındığını görmedim.[534]

AÇIKLAMA:

Başka rivâyetler de gözönüne alınınca yatsıdan sonra Resûlullah, Hz. Âişe'nin yanında 2-6 rek'at arasında değişen miktarda namaz kılmıştır. Aliyyü'l-Kârî, bunu Resûlullah'ın bazan iki, bazan dört ve bazanda altı rekat kılmış olmasıyla izah eder. İlk iki müekkeddir, diğerleri müstehab ve nafiledir der.[535]

CUMANIN NAFİLELERİ

[531] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/284.
[532] Rezîn ilavesidir. (Feyzu'l-Kadîr 4, 307); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/284.
[533] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/284.
[534] Ebû Dâvud, Salât: 305, (1303); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/285.
[535] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/285.

-2975 -1- عن جابر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه قال:]دَخَلَ رَجُلٌ وَالنَّبىُّ # يَخْطُبُ فَقَالَ لَهُ #: صَلّيْتَ؟ قالَ: َ. قالَ: فَصَلِّ رَكْعَتَيْنِ[.وفي رواية: »قُمْ فَارْكَعْ رَكْعَتَيْنِ«. أخرجه الخمسة .

1. (2975)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hutbe verirken bir adam girdi. Resûlullah adama:
"Namaz kıldın mı?" dedi. Adam:
"Hayır!" dedi. Efendimiz:
"Öyleyse iki rek'atini kıl!" diye emretti."[536]
Bir rivâyette şöyle gelmiştir: "...Kalk, iki rek'at kıl."[537]

-2976 -2- وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللّٰهِ #: إذَا صَلّى أَحَدُكُمْ الجُمُعَةَ فَلْيُصَلِّ بَعْدَهَا أَرْبَعاً[.

2. (2976)- Hz.Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizden biri cumayı kıldı mı, ondan sonra da dört rek'at kılsın"[538]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet cumadan sonra dört rek'at kılmanın meşruiyyetini göstermektedir. Bazı rivâyetler Resûlullah'ın cumadan sonra eve gelerek iki rek'at kıldığını ifade eder. Sadedinde olduğumuz rivâyetle, evde iki kıldığını haber veren rivâyetin arası şöyle te'lif edilmiştir: Efendimiz cumadan sonra namazı mescidde kılınca dört rek'at kılmıştır, evde kılınca da iki rek'at kılmıştır.
Efendimiz bu namazı bazan evde, bazan mecsidde kıldığına göre, evde de mescidde de kılınabilecektir.[539]

-2977 -3- وفي رواية:]فَإنْ عَجِلَ بِكَ شَىْءٌ فَصَلِّ رَكْعَتَيْنِ في المَسْجِدِ وَرَكْعَتَيْنِ إذَا رَجَعْتَ[. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي .

3. (2977)- Bir rivâyette şöyle buyrulmuştur: "Senin acele etmen gereken bir şeyin olursa mescidde hemen iki rek'atı kıl, iki rek'at de dönünce kıl."[540]

-2978 -4- وعن نافع:]أنَّ ابنَ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهما رَأى رَجُ ً يُصَلِّى رَكْعَتَيْنِ يَوْمَ الجُمُعَةِ في مُقَامِهِ فَدَفَعَهُ وَقَالَ: أتُصَلِّى الجُمُعَةَ أرْبَعاً؟ وَكانَ يُصَلِّى يَوْمَ الجُمُعَةِ رَكْعَتَيْنِ في بَيْتِهِ وَيَقُولُ: هكذَا فَعَلَ رَسولُ اللّٰهِ #[. أخرجه الخمسة. واللفظ ‘بى داود .

4. (2978)- Nâfi merhum anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), cuma günü bir adamın cumayı kılarken durduğu yerden hiç kımıldamaksızın iki rek'at daha kılmaya devam ettiğini görmüştü, adamı bundan menetti.
"Cumayı dört mü kılıyorsun?" dedi. İbnu Ömer, Cuma günü evinde iki rekat kılar ve etrafındakilere:
"Resûlullah böyle kılardı!" dedi.[541]

---

[536] Buhârî, Cuma: 32,33, Teheccüd: 25; Müslim, Cuma: 55, Ebû Dâvud, Cuma: 237; Tirmizî, Salât: 367, (510); Nesâî, Cuma: 21, 27, (3, 103, 107).
[537] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/286.
[538] Müslim, Cuma: 67, (881); Ebû Dâvud, Salât: 244, (1131); Tirmizî, Salât: 376; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/286.
[539] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/287.
[540] Müslim, Cuma: 67, (881); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/287.
[541] Buhârî, Cuma: 39, Teheccüd: 25, 29; Müslim, Cuma: 70, (882); Ebû Dâvud, Salât: 244, (1127, 1128); Tirmizî, Salât: 376, (521, 522); Nesâî, Cuma: 42, 44, (3, 113); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/287.

2979- 5- وعن عطاء قال: [كانَ ابنُ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهما إذَا صَلّى الجُمُعَةَ بِمَكَّةَ تَقَدَّمَ فَصَلّى رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ يتَقَدَّمَ فَيُصَلِّي أرْبَعاً. فإذَا كَانَ بِالمَدِينَةِ صَلّى الجُمُعَةَ ثُمَّ رَجَعَ إلى بَيْتِهِ. فَصَلّى رَكْعَتَيْنِ وَلَمْ يُصَلِّ في المَسْجِدِ، فَقِيلَ لَهُ؟ فقَالَ: كَانَ النّبىُّ # يَفْعَلُهُ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

5. (2979)- Atâ anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) Mekke'de cumayı kıldı mı ilerler iki rek'at daha kılardı; sonra biraz daha ilerler ve dört rekat daha kılardı. Medîne'de olunca da cumayı kılar sonra evine döner, iki rekat daha kılardı, bunu mescidde kılmazdı. Bu durumun sebebi nedir? diye kendisinden sorulmuştu: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) böyle yapardı" dedi."[542]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet İbnu Ömer'in cumadan sonra Mekke'de farklı, Medine'de farklı şekilde nafile kıldığını ifade ediyor:

1- Mekke'de iki bir, dört de bir olmak üzere altı rek'at kılar; Medine'de iken cumadan sonra evine gidip iki rekat kılardı.

2- İbnu Ömer'den sorulunca, Resûlullah'ın böyle yaptığını haber verir. İbu Ömer'in Resûlullah'a nisbet ettiği kısım Medine'deki tatbikatı olmalıdır. Çünkü, bazı şârihlerin de belirttiği üzere Resûlullah'ın Mekke' de, İbnu Ömer'in söylediği şekilde cuma kıldığına dair hiçbir bilgi mevcut değildir, bilgiyi bırakalım, bir zanna da yer verilmemiştir. Hatta Resûlullah'ın Mekke'de cuma kıldığı da sahih değildir. Resûlullah'tan bunun Mekke'de vukûu kabul edilme takdirinde, bunun çoğunlukla yaptığı durumu aksettirmediğine, bilakis nadir bir ameli olduğuna hamledilir. Veya şu da söylenebilir: Bazı zamanlarda namazda tahfif Resûlullah'ın hasâisindendir. Şöyle ki: Hutbe veriş tarzı ile gelen tavsifler, hutbe sırasında Aleyhissalâtu Vesselâm'ın gözlerinin kızardığını, öfkesinin arttığını, sesinin yükseldiğini, askerlere hitab eden bir ordu komutanı ciddiyetinde hitabta bulunduğunu ifade eder. Şu halde bu tarzın bazı kereler Efendimizin yorulmasına sebep olması, bu yüzden cum'adan sonra evinde iki rek'atla yetinmesi mümkündür. Ama normalde, Resûlullah cuma'-dan sonra dört rek'at kılınmasını emretmiştir. Ayrıca bu dört rekatin evde veya mescidde olmasını belirtmemiş, mutlak bırakmıştır. Sadedinde olduğumuz hadiste görüldüğü şekilde, Resûlullah'ın bazan iki rekat kılmış olması, dört rek'at kılmanın meşruiyyetine mâni teşkil etmez, zîra aralarında bir teâruz mevcut değildir. Şu halde iki kılmak da dört kılmak da meşrudur. Ancak çoğunlukla dört kılmış olduğu için efdal olan dört kılmaktır.[543]

İKİNCİ FASIL

VİTİR NAMAZI

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Vitr kelime olarak şef'in (çift'in) zıddıdır, yani "tek" demektir. Yatsıdan sonra kılınan bir namazın adıdır. Bu namaz hususunda ulemâ çeşitli meselelerde ihtilaf eder:

1- Vacib mi, değil mi?
2- Kaç rek'at?
3- Niyet şart mı, değil mi?
4- Hususi kıraat var mı?
5- Bundan önceki namaz çift olmalı mı?
6- Son vakti ne zaman?
7- Seferde hayvan üzerinde kılınır mı?
8- Kazası gerekir mi?
9- Kunutu nedir, okunacağı yer neresidir? Kunutta ne söylenecektir, kunut ayrı mı okunur, vasledilerek mi okunur?
10- Vitirden sonra iki rek'at daha kılmak sünnet midir?
11- İlk vakti ne zamandır?

---

[542] Ebû Dâvud, Salât: 244, (1130, 1131); Tirmizî, Salât: 376, (523); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/287.
[543] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/288.

12- En faziletli nafile bu mudur, yoksa revâtibler bundan efdal midir? vs.Müteakiben kaydedilecek hadislerde ihtilafların bir kısmı görülecektir.[544]

-2980 -1- عن بُريدة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللّٰهِ #: الْوَتْرُ حَقٌّ. فَمَنْ لَمْ يُوتِرْ فَلَيْسَ مِنَّا. قَالَهَا ثَثاً[. أخرجه أبو داود .

1. (2980)- Hz. Büreyde (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Vitr namazı haktır. Kim bunu kılmazsa bizden değildir." Bunu Efendimiz üç kere tekrar etti."[545]

AÇIKLAMA:

1- "Vitir haktır" sözü vitir kılmaya teşvik içindir. Bu hususta gelen sahih rivâyetler "hak"la farzın kastedilmediğini gösterir. Sözgelimi Ubâde İbnu Sâmit'e, Ensar'dan Ebû Muhammed'in "Vitir haktır" dediği kulağına gelince: "Ebû Muhammed hata etti" der ve Resûlullah'ın namazların sayısını beş olarak ifade eden hadislerini rivâyet eder. Keza Talha İbnu Ubeydillah da bir Arâbinin sualine verdiği cevapta namazın beş olduğunu belirtir. Enes de Mi'râc hadisinde farz namazın beş olduğunu ifade eder. Hülasa ulemâ vitrin farz olmadığı hususunda icma etmiştir. Sadece Hasan İbnu Ziyad, Ebû Hanîfe'nin farz dediğini rivâyet etmiştir. Ancak imamın ashâbı bunu kabul etmemiştir. Şâyet bu rivâyet sahihse, şunu bilmek gerekir imamdan önce bu meselede icma vâki olmuştur.
2- "Kılmayan bizden değildir" ifadesini, "sünnetten nefret ederek kılmayan bizden değildir" şeklinde anlamak gerekmektedir.[546]

-2981 -2- وعن علي رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه قال:]الْوِتْرُ لَيْسَ بِحَتْمٍ كَالصَّةِ المَكْتُوبَةِ، وَلَكِنَّ رسولَ اللّٰهِ # قال: إنَّ اللّٰهَ تَعالى وِتْرٌ يُحِبُّ الوِتْرَ. فَأَوْتِرُوا يَا أَهْلَ الْقُران[. أخرجه أصحاب السنن .

2. (2981)- Hz. Ali (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Vitir namazı farz namaz gibi kesin değildir. Ancak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Allahu Teâlâ hazretleri tektir, tek'i sever, öyleyse ey ehl-i Kur'an vitri kılın!" buyurmuştur."[547]

AÇIKLAMA:

1- Hatm, farz ve vacib ma'nâsına gelir. Biz vitr hususundaki mezhebimizin hükmüne uygun düşmek için "kesin" tâbirini tercih ettik.
2- Cumhur vitir namazının vacib olmadığı, sünnet olduğu hususunda icma eder. Ebû Hanîfe merhum bu meselede cumhura muhalefet eder, vacib olduğunu söyler.. "Farzdır" dediği de rivâyet edilmiştir. İbnu Hacer, İmam Muhammed ve İmam Yusuf bu meselede Ebû Hanîfe'ye muhalefet etmiş olsalar da Ebû Hanîfe'nin bu hükmünde yalnız olmadığını, Saîd İbnu Ôl-Müseyyeb, Ebû Ubeyde, Abdillah İbnu Mes'ud ve Dahhâk'ın da vitrin vücubûna hükmettiklerine dair İbnu Ebî Şeybe'nin rivâyet kaydettiğini belirtir.[548]

-2982 -3- وعن ابن مُحَيْريزٍ:]أَنَّ رَجُلً مِنْ بَنِى كِنَانَةَ يُدْعَى المُخْدِجِىَّ سَمِعَ رَجُلً بِالشَّامِ يُكَنَّى أبَا مُحَمّدٍ يَقُولُ: الْوَتْرُ وَاجِبٌ. قالَ الْكِنَانِىُّ: فَسَأَلْتُ عُبَادَةَ بنَ الصَّامِتِ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه فقَالَ: كَذَبَ أبُو مُحَمّدٍ. سَمِعْتُ رسولَ اللّٰهِ # يَقُولُ: خَمْسُ صَلَوَاتٍ كَتَبَهُنَّ اللّٰهُ تَعالى عَلى الْعِبَادِ. فَمَنْ جَاءَ بِهِنَّ وَلَمْ يُضَيِّعْ مِنْهُنَّ شَيْئاً اسْتِخْفَافاً بِحَقِّهِنَّ كَانَ لَهُ عِنْدَ اللّٰهِ عَهْدٌ أنْ يُدْخِلَهُ الجَنَّةَ، وَمَنْ لَمْ يَأتِ بِهِنَّ فَلَيْسَ لَهُ عِنْدَ اللّٰهِ عَهْدٌ، إنْ شَاءَ عَذَّبَهُ وَإنْ شَاءَ أدْخَلَهُ الجَنَّةَ[. أخرجه ا‘ربعة إ الترمذي.»أبُو مُحَمّدٍ«

[544] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/289.
[545] Ebû Dâvud, Salât: 337, (1419); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/289.
[546] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/290.
[547] Tirmizî, Salât: 333, (453, 454); Ebû Dâvud, Salât: 336, (1416); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 27, (3, 228, 229); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/290.
[548] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/290.

هذا من ا‘نصار له صحبة.وقوله عبادة: »كَذَبَ أبُو مُحَمّدٍ« أى أخْطأ، وَ َ يَجوز أن يكذب في شئ من ا‘خبار عن رسولِ اللهِ # .

3. (2982)- İbnu Muhayrîz anlatıyor: "Benî Kinâne'den el-Muhdicî denen bir adam, Şam'da Ebû Muhammed diye künyesi olan bir adamın:
"Vitir namazı vacibtir" dediğini işitti. Kinânî dedi ki:
"Ben bunu Ubâde İbnu's-Sâmit (radıyallâhu anh)'e sordum da:
"Ebû Muhammed hata etmiş. Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı dinledim şöyle demişti:
"Allah'ın kullar üzerine yazıp farz kıldığı beş namaz mevcuttur. Kim onları eda eder, istihfafla herhangi bir eksikliğe meydan vermeden tam yaparsa Allah indinde ona verilmiş bir söz vardır: Onu cennete koyacaktır. Onları kılmayana ise Allah'ın bir vaadi yoktur. Dilerse azab eder dilerse cennete koyar" der.[549]

AÇIKLAMA:

1- Beş vakti Allah'ın yazması, farz kılması demektir.
2- Bu hadisten, bazı âlimler vitir namazının vacib olmadığı hükmünü çıkarmışlardır.
3- Hadis "istihfafla (=hafife alarak, ehemmmiyet vermeyerek) demek sûretiyle; unutarak, sehven, kasıtsız olarak yapılan hataları istisna tutmuş olmaktadır.
4- Hadis, namazı terkedenlerin de mü'min olduklarına, bu yüzden tekfir edilemeyeceklerine delildir.
5- "..Dilerse azâb eder" ifadesi "günahı miktarınca azâb çeker" demektir.
6- Hadiste geçen "Ebû Muhammed hatâ etmiş" ifadesinin aslı Ebû Muhammed kizb (yalan) etmiş şeklindedir. Şârihler buradaki kizb kelimesinin dilimizdeki yalan'ı kasdetmediğini, bilakis hata etti demek olduğunu belirtirler. Kizb Arapçada hata ma'nâsına da kullanılmaktadır. Çünkü, hatanın zıddı sıdk'dır. Yalanın zıddı da sıdktır. Şu halde hata da sıdk'ın zıddı olması sebebiyle "kizb" kelimesiyle ifade edilebilir. Bunun örneğine, yani hata etmiş demek için kizb etmiş sözünün kullanılmış olmasına hadislerde sıkca rastlarız. Ashâbın hiçbir şeyde yalan söylemesi mevzubahis değildir. Birbirlerini yalanla da itham vâki olmamıştır.[550]

2983- 4- وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهما قال:]قال رسولُ اللهِ: اجْعَلُوا آخِرَ صَ َتِكُمْ بِاللَّيْلِ وِتْراً[. أخرجه الخمسة إ الترمذي .

4. (2983)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Gece namazının sonu tek olsun."[551]

2984- 5- ولمالك عن ابن مسعود:]اجْعَلُوا آخِرَ صَ َتِكُمْ مِن اللَّيْلِ وِتْراً[.

5. (2984)- İmam Mâlik, İbnu Mes'uddan naklediyor: "İbnu Mes'ud demiştir ki: "Geceleyin kılacağınız namazın sonunu tek kılın."[552]

2985- 6- وعن أبي أيوب رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللهِ #: الْوِتْرُ حَقٌّ عَلى كُلِّ مُسْلِمٍ، فَمَنْ أحَبَّ أنْ يُوتِرَ بِخَمْسٍ فَلْيَفْعَلْ، وَمَنْ أحَبَّ أنْ يُوتِرَ بِثَ َثٍ فَلْيَفْعَلْ، ومَنْ أحَبَّ أنْ يُوتِرَ بِوَاحِدَةٍ فَلْيَفْعَلْ[. أخرجه أبو داود، وهذا لفظه، والنسائى .

---

[549] Muvatta, Salâtu'l-Leyl: 14, (1, 123); Ebû Dâvud, Salât: 9, (425); 337, (1420); Nesâî, Salât: 6, (1, 230); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/291.
[550] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/291-292.
[551] Buhârî, Vitr: 4; Müslim, Müsâfirîn: 149, (751); Ebû Dâvud, Salât: 343, (1438); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 30, (3, 230, 231); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/292.
[552] Muvatta'da bulunamadı; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/292.

6. (2985)- Ebû Eyyûb (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Vitir her müslüman üzerine bir haktır (vazifedir). Kim beş ile vitir kılmayı severse yapsın. Kimde üç ile vitir kılmak isterse yapsın. Kim tek rek'atli vitr kılmayı dilerse kılsın."[553]

AÇIKLAMA:

1- Hak Şâri'nin örfünde vacib ma'nâsında kullanılmıştır. Vacib de haber-i vahidle sübût bulan demektir. Hak kelimesinin kullanılışı sebebiyle bu hadis vitr namazına vacib diyenlere delildir, ancak cumhur bunun vacib değil; sünnet olduğuna hükmetmiştir. Ebû Hanîfe bu hususta muhaliftir ve vacib olduğunu söylemiştir. İbnu Ömer bir rivâyette, Resûlullah'ın devenin sırtında vitir kıldığını bildirir. Bu rivâyet vitrin vacib olmadığını söyleyenlere delil olmuştur, çünkü Aleyhissalâtu Vesselâm binek üzerinde farz kılmamıştır.
2- Sadedinde olduğumuz hadis, vitrin miktarında da bir muhayyerlik getirmiş bulunmaktadır. Bu husus da onun farz ve vacib olmadığına delil kılınmıştır. Keza Necid taraflarından gelen bir bedevînin Resûlullah'a soru sormasıyla ilgili rivâyet de vitrin sünnet olduğuna delil gösterilmiş, mezkûr rivâyette Resûlullah: "Gece ve gündüzde toplam beş vakit namaz var!" der. Bedevî "daha fazla var mı?" diye tekrar sorar. Resûlullah, "Nafile olarak isteyen kılabilir" der.[554]

2986 -7- وعن أم سلمة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]كانَ رسُولُ اللّهِ # يُوتِرُ بِثَ ثَ عَشَرَةَ. فَلَمَّا كَبُرَ وَضَعُفَ أَوْتَرَ بِسَبْعٍ[. أخرجه الترمذي والنسائى.وزاد الترمذي فقال:]وقال إسحاق بن إبراهيم: معنى ما روى أنه كان يُوتر بثث عشرة. أنه كان يصلى من الليل ثث عشرة ركعة مع الوتر، فنسبت صة الليل إلى الوتر .

7. (2986)- Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onüç rek'at kılarak vitir yapardı. İhtiyarlayıp zayıflayınca yedi rek'atte vitir yaptı."[555]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın 13 ve 7 rek'at kılarak vitir yaptığı belirtilir. Tirmizî bu rivâyetin sonunda, Resûlullah'ın muhtelif rivâyetlere göre onüç rekatte, onbir rekatte, dokuz, yedi, beş, üç ve tek rekatte vitir yaptığını belirtir.
2- Yine Tirmizî'nin İshak İbnu İbrahim'den kaydettiği bir açıklamaya göre, onüç rekatte vitir kılmasının ma'nâsı şudur: Efendimiz, geceleyin, vitirle birlikte onüç rekat namaz kılardı. Rivâyette geçen namazı "vitr"e nisbet edilmiştir. Şu halde, bu rakamı yatsı namazının buna tevafuk eden rakamlarıyla karıştırmamak gerekir.[556]

2987 -8- وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهما قال:]قال رَسولُ اللّهِ #: الْوِتْرُ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ[. أخرجه الستة إ أبا داود، وهذا لفظ مسلم .

8. (2987)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Vitir gecenin sonunda kılınır."[557]

2988 -9- وفي رواية للبخارى:]صَ ةُ اللَّيْلِ مَثْنِىَ مَثْنَى، فإذَا أرَدْتَ أنْ تَنْصَرِفَ فَارْكَعْ رَكْعَةً تُوتِرُ لَكَ مَا قَدْ صَلَّيْتَ[.

---

[553] Ebû Dâvud, Salât: 338, (1422); Nesâî, Salâtu'l-Leyl: 40, (3, 238, 239); İbnu Mâce, İkâmet: 123, (1190); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/292-293.
[554] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/293.
[555] Tirmizî, Salât: 336, (458); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 30, 40, 45, (3, 237, 243); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/293.
[556] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/293-294.
[557] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/294.

9. (2988)- Buhârî'nin bir rivâyetinde şöyle denmiştir: "Gece namazı ikişer ikişerdir. Gece namazından ayrılacağın zaman, tek rekat daha kıl, bu sana kıldığın namazların tek olmasını sağlar."[558]

AÇIKLAMA:

Bu iki rivâyette Resûlullah gece namazlarının nasıl kılınacağını ve vitir namazının vaktini beyan ediyor. Buhârî'nin rivâyetinde bu husus bir soruya cevap olarak beyan edilmiştir.
Başta da belirttiğimiz gibi, vitrin zamanı ihtilaflı olduğu gibi, kaç rek' at kılınacağı, rek'atlerin ikişer ikişer mi kılınacağı, bunların selamla ayrılıp ayrılmayacağı da ihtilaflı hususlardır. Bu rivâyetler vitrin gecenin sonunda olacağını, ikişer ikişer kılınıp selamla fasledileceğini söyleyenlere delildir.
Hanefîler, "ikişer ikişer" tâbirini, "her iki rekatte teşehhüd okunur" diye anlamış, "selam verilir" dememiştir. Ama ekseriyet: "Her iki rekatte selam verilir" diye anlamıştır. İbnu Hacer: "Resûlullah'tan ikişer ikişer ayırarak kıldığı, dörder dörder vaslederek de kıldığı hususunda sahih rivâyetler vardır" der.
Keza Hz. Âişe'den gelen bir rivâyete göre: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yatsıdan sonra güneş doğuncaya kadar onbir rekat namaz kılar, her iki rekatte selam verir (son rekati de müstakil kılar)dı."
Diğer taraftan bir kısım hadisler, gece namazının tek rekatle tamamlanmasını emreder.[559]

2989- 10- وعن عبدالعزيز جريج قال:]سَأَلْنَ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْها. بأيِّ شَىْءٍ كَانَ يُوتِرُ رَسولُ اللهِ #؟ قالَتْ: كانَ يَقْرَأُ في ا‘ولى بِسَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ ا‘عْلى، وفي الثَّانِيَةِ بِقُلْ يَا أيُّهَا الكَافِرُونَ، وفي الثَّالِثَةِ بِقُلْ هُوَ اللّهُ أحَد وَالْمُعَوَّذَتَيْنِ[. أخرجه أصحاب السنن .

10. (2989)- Abdülazîz İbnu Cüreyc anlatıyor: "Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'ya Resûlullah ne ile vitir namazı kılardı? diye sorduk. Dedi ki: "Birinci rek'atte Sebbih isme Rabbike'l-a'lâyı ikinci rek'atte Kulyâ eyyühâ'lkâfirûn sûresini, üçüncü rekatte de Kulhüvallâhü ahad ve Muavvizateyn'i okurdu."[560]

2990- 11- وعن خارجة بن حُذافة رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسولُ اللهِ #: أمَدَّكُمُ اللّهُ بِصَلَةٍ هِيَ خَيْرٌ لَكُمْ مِنْ حُمْرِ النَّعَمِ، وَهِىَ الْوِتْرُ. فَجَعَلَهَا اللّهُ لَكُمْ فِيمَا بَيْنَ الْعِشَاءِ اخِرَةِ إلى طُلُوعِ الْفَجْرِ[. أخرجه أبو داود والترمذي.»حُمْرُ النَّعَمِ« خيار ا‘بل وأغها قيمة .

11. (2990)- Hârice İbnu Huzâfe (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah size (öyle) bir namazla imdâd etti ki, O sizin için kızıl deve sürülerinden daha hayırlıdır. İşte bu namaz vitirdir. Allah onu, sizin için yatsı namazı ile şafağın sökmesi arasına koydu."[561]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen اَمَدَّ kelimesi ziyade etti, imdad etti (yardım etti) ma'nâlarına gelir. Yani: "Allah beş vakte vitri de ziyade etmekle size büyük bir imdadda bulundu, onu kıldınız mı âhiret hazırlığınız daha güçlü olacak" demektir. Hadisin devamı, âhiret için büyük sevaba vesile olacağı için bu namazın "dünya mallarının en kıymetlileri"nden daha hayırlı olacağını belirtmiştir. Humru'nneam, kızıl develer demek ise de en kıymetli mal ma'nâsına deyim olmuştur.[562]

---

[558] Buhârî, Vitr: 1, Salât: 24, Teheccüd: 10; Müslim, Müsâfirîn: 155-147, (749, 753); Muvatta, Salâtu'l-Leyl: 13, (1, 123); Tirmizî, Salât: 323, (437); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 26, (3, 227, 228), 35, (3, 233); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/294.
[559] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/294.
[560] Ebû Dâvud, Salât: 339, (1424); Tirmizî, Salât: 340, (463), Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 47, 48, (3, 244, 245); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/295.
[561] Ebû Dâvud, Salât: 336, (1418); Tirmizî, Salât: 332, (452); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/295.
[562] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/295.

2991- 12- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]مِنْ كُلِّ اللَّيْلِ قَدْ أَوْتَرَ رَسولُ اللهِ # مِنْ أَوَّلِ اللَّيْلِ وَأَوْسَطِهِ وَآخِرِهِ فَانْتَهَى وِتْرُهُ إلى السَّحَرِ[. أخرجه الخمسة.

12. (2991)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) her gece vitir kılardı. Gecenin evvelinde de kıldı, ortasında da kıldı; sonunda da kıldı (ölümü sırasında) gecenin sonunda kıldı."[563]

AÇIKLAMA:

1- Ebû Dâvud'un rivâyetinde Hz. Âişe bu açıklamayı, Mesrûk'un: "Resûlullah vitri ne zaman kılardı?" sorusu üzerine yapar.
2- Bu rivâyet, Resûlullah'ın vitri, yatsının bitiminden fecrin doğuşuna kadar gecenin her vaktinde kıldığını ifade etmektedir. Ömrünün sonunda her seher vaktinde kılmış olmasından, "Müstehab vakit budur" diye hüküm çıkaran âlim olmuştur.
3- Ebû Dâvud ve Tirmizî'nin rivâyetlerinde "öldüğü zaman" açıklaması vardır. Yani vitri, sadedinde olduğumuz hadiste belirtildiği şekilde kılma işi, Resûlullah'ın ömrünün sonlarında cereyan etmiş olmalıdır. Şu halde, vitrin vaktiyle ilgili ihtilaflar ahvâlin ihtilafından ileri gelmektedir.
4- Seher'i âlimler farklı şekillerde tarif eder:
* Sabahtan az önceki vakittir.
* Maverdî: "Gecenin son altıda biridir" demiştir.
* Başlangıcının ilk fecir (fecr-i kâzib) olduğu da söylenmiştir.[564]

2992- 13- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قال رسُولُ اللهِ # مَنْ خافَ أَنْ َ يَقُومَ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ فَلْيُوتِرْ أَوَّلَهُ، وَمَنْ طَمِعَ أَنْ يَقُومَ آخِرَهُ فَلْيُوتِرْ آخِرَ اللَّيْلِ فَإِنَّ صَ ةَ آخِرِ اللَّيْلِ مَشْهُودَةٌ مَحْضُورَةٌ وَذلِكَ أَفْضَلُ[. أخرجه مسلم والترمذي .

13. (2992)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim gecenin sonunda kalkamamaktan korkarsa vitrini gecenin başında kılsın.Kim gecenin sonunda kalkmayı umuyorsa gecenin sonunda vitrini kılsın. Çünkü gecenin sonunda kılınan namaz (gece ve gündüz meleklerinin huzurlarında ve şehadetleri altında kılındığı için) meşhûd ve mahzûrdur. Bu yüzden (gecenin başında kılınana nazaran) daha faziletlidir."[565]

AÇIKLAMA:

Gecenin her bölümünde kılınması caiz olan vitir namazını, Resûlullah bu hadislerinde, gecenin sonunda kılmayı tavsiye buyurmakta ve sonda kılmanın efdal olacağını belirtmektedir. Efendimiz sebeb olarak, gecenin sonunda kılınan namazın meşhûd ve mahzûr olduğunu söylemektedir.
Meşhûd, şahidlenmiş, şâhidlerin nazarı altında yapılmış demektir.
Mahzûr da aynen şâhid gibi, huzurda yapılmış şey demektir. Yani gece ve gündüz melekleri namaz kılanın yanında hazır bulunup, namaza şâhid olurlar, böylece namaz meşhûd (şahidlenmiş) ve mahzûr (huzurlanmış) olur demektir.[566]

2993- 14- وعن أبى قتادة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قال رَسُولُ اللهِ # ‘بِى بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه: مَتَى تُوتِرُ؟ فقَالَ: أُوتِرُ مِنْ أَوَّلِ اللَّيْلِ. وَقالَ لِعُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْه

[563] Buharî, Vitr: 2, Müslim, Müsâfirîn: 137, (745); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 30, (3, 230); Tirmizî, Salât: 334,(456), Sevâbu'l-Kur'an: 23, (2925); Ebû Dâvud, Salât: 343, (1435, 1437); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/296.
[564] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/296.
[565] Müslim, Müsâfirîn: 162, (755); Tirmizî, Salât: 334, (455); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/296.
[566] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/296-297.

مَتَى تُوتِرُ؟ فقَالَ: أوْتِرُ آخِرَ اللَّيْلِ. فقَالَ ‘بِى بَكْرٍ: أخَذَ هذَا بِالْحَذَرِ، وَأخَذَ هذَا يَعْنِى عُمَرَ بِالْقُوَّةِ[. أخرجه مالك وأبو داود .

14. (2993)- Ebû Katâde (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ebû Bekr (radıyallâhu anh)'e:
"Vitri ne zaman kılıyorsun?"diye sordu. Hz. Ebû Bekr:
"Gecenin başında kılıyorum!" dedi. Aynı şekilde:
"Vitri ne zaman kılıyorsun?" diye Hz. Ömer'e de sordu:
"Gecenin sonunda kılıyorum!" dedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu Vesselâm, Hz. Ebû Bekr'e:
"Sen ihtiyatla amel ediyorsun!" dedi. Hz. Ömer'e de:
"Sen de kuvvet(li olan, takvaya uygun olan) ile amel ediyorsun!" buyurdu."[567]

AÇIKLAMA:

Hz. Ebû Bekr'e, Resûlullah "sen ihtiyatla amel ediyorsun!" demekle şunu kastetmiştir: "Vitir'i gecenin başında, daha uyumadan kılıp garantiye alıyorsun, gecenin sonuna bıraktığın takdirde uyanamama ve kaçırma ihtimali var, önceden kılınca bu ihtimale karşı ihtiyatlı davranmış oluyorsun."
Hz. Ömer'e "Kuvvetle amel ediyorsun!" demekle de, "aslında daha kâvi daha muteber sevabca daha üstün olan gece kıyâmına kalkma azmini ortaya koyan bir amel yapıyorsun" demeyi kastetmiş olmaktadır.
Bu hadiste, gecenin sonunda kılmanın üstünlüğü ifade edilmiş ise de başında kılan da kınanmamıştır. İsteyen istediği şekilde amel eder.[568]

2994- 15- وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهما قال:]قال رسولُ اللّهِ #: صَلَاةُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ مَثْنَى مَثْنَى[. أخرجه أصحاب السنن .

15. (2994)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Gece ve gündüz namazları ikişer ikişerdir."[569]

AÇIKLAMA:

Hadis mutlak ise de ulemâ umumiyetle nafile namazlara hamlederek onların ikişer ikişer kılınmasının efdal olacağını söylemiştir. Şevkânî, Neylü'l-Evtâr'da der ki: "Bu hadis, gece ve gündüz kılınacak tetavvu namazlarını ikişer ikişer kılmanın müstehab olduğuna delâlet eder. Ancak ister ziyade isterse noksan kılınması hususunda istisna edilerek zikredilenler hariç."
Nafilelerin ikişer ikişer kılınacağı hususunda İmam Mâlik, Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel ittifak ederler. Nitekim Resûlullah Fetih günü sekiz rek'at kuşluk namazı kılmış, ikişer ikişer selam vermiştir. Keza bayram namazı, yağmur namazı -ki hepsi de gündüz kılınır- iki rek'attir.[570]

2995- 16- وعن أبى سعيد رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللّهِ #: مَنْ نَامَ عَنْ وِتْرِهِ أوْ نَسِيَهُ فَلْيُصَلِّ إذَا ذَكَرَ أوِ اسْتَيْقَظَ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

16. (2995)- Ebû Saîd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Vitir namazını kılmadan kim uyur veya unutursa hatırladığı veya uyandığı zaman hemen kılsın."[571]

AÇIKLAMA:

---

[567] Muvatta, Salâtu'l-Leyl: 16, (1, 124); Ebû Dâvud, Salât: 342, (1434); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/297.
[568] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/297.
[569] Ebû Dâvud, Salât: 302, (1295); Tirmizî, Cuma: 418, (597); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 26, (3, 227); İbnu Mace, İkâmet: 172, (1322); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/298.
[570] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/298.
[571] Ebû Dâvud, Salât: 341, (1431); Tirmizî, Salât: 342, (465); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/298.

Bu hadis, vaktinde kılınmadığı takdirde vitrin kaza edilmesinin meşruluğuna delil olduğu gibi vitre vacib diyenlere de bir delil olmaktadır. Ancak, cumhur vitrin kazasına mendub demiştir. Vaktinde kılınmadığı takdirde kaza edilmesine hükmedenler arasında Ashâb'tan Hz. Ali, Sa'd İbnu Ebî Vakkâs, Abdullah İbnu Ömer, Ubâde İbnu's-Sâmit, Ebû'd-Derdâ, Âmir İbnu Rebî'a, Muaz İbnu Cebel, İbnu Abbâs zikredilebilir. Tâbiînden Amr İbnu Şurahbil, İbrahim Nehâî, Ebû'l-Âliye, Hammâd İbnu Ebî Süleymân; imamlardan Süfyân-ı Sevrî, Ebû Hanîfe, Evzâî, Mâlik, Şâfiî, Ahmed, İshak vs. var. Ancak bunlar ne zaman kaza edileceği hususunda ihtilaf ederler. Sekiz ayrı görüş ortaya çıkmıştır:

* Sabahı kılmazdan önce.
* Güneş doğmazdan önce, sabahı kıldıktan sonra bile olsa.
* Sabah namazından ve güneşin de doğmasından sonra, zevâle kadar vs.[572]

2996- 17- وعن أبى جَمْرَةَ قالَ:]سَأَلْتُ عَائِذَ بنَ عَمْرٍو وَكَانَ مِنَ أصْحَابِ الشَّجَرَةِ رَضِىَ اللّهُ عَنْهم. هَلْ يُنْقَضُ الْوِترُ؟ قَالَ: إذَا أوْتَرتَ مِنْ أوَّلِهِ فَ تُوتِرْ مِنْ آخِرِهِ[. أخرجه البخارى.وزاد رزين رحمه الله قال: رسولُ اللهِ #: » وِتْرَانِ في لَيْلَةٍ« .

17. (2996)- Ebû Cemre anlatıyor: "Ashâb-ı Şecere (radıyallahu anhüm)'den olan Âiz İbnu Amr'a sordum:
"Vitir namazı nakzedilir mi?"
"Eğer, evvelinde vitir kıldıysan âhirinde vitir kılma" dedi."[573]
Rezîn merhum şunu ilave eder: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular: "Bir gecede iki vitir kılınmaz."[574]

AÇIKLAMA:

Vitir namazının nakzından (bozulmasından) maksad şudur: Kişi vitrini kılıp yatar ve uyur, sonra uyanır ve nafile namaz kılmak ister. Bu durumda adam bir rek'at daha kılıp vitr'i çift yaptıktan sonra dilediği kadar kılar. Sonra "Gecenizin son namazını tek yapın"hadisi mucibince yeniden vitir kılar mı, yoksa bu hususu hiç düşünmeksizin önce kıldığı vitri bozmadan dilediği kadar nafile kılabilir mi?
İşte hadis, ikinci sıfatın tercihi istikametinde soruyu cevaplar: "Gecenin evvelinde vitir kıldıysan (bu yeterlidir), sonunda tekrar vitir yapma."
Ancak bu mesele Selef arasında ihtilaflıdır. İbnu Ömer, bu durumda vitrin nakzedilmesinin gereğine inanır. Şâfiîlere göre, hadiste olduğu üzere, vitir nakzedilmez (bozulmaz) Mâlikîler de bu kanaattedir.[575]

2997- 18- وعن نافع قال:]كُنْتُ مَعَ ابنِ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهما بِمَكَّةَ وَالسَّمَاءُ مُغَيِّمَة فَخَشِىَ الصُّبْحَ فَأوْتَرَ بِوَاحِدَةٍ. ثُمَّ انْكَشَفَ الغَيْمُ فَرَأى أنَّ عَلَيْهِ لَيْ ًفَشَفَعَ بِوَاحِدَةٍ ثُمَّ صَلّى رَكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ فَلَمَّا خَشِىَ الصُّبْحَ أوْترَ بِوَاحِدَةٍ[. أخرجه مالك .

18. (2997)- Nâfi anlatıyor: "Ben İbnu Ömer (radıyallâhu anh)'le Mekkedeydim. Hava bulutlu olduğu için sabah namazını kaçırmaktan korkuyordu. Tek rekat kılarak vitir yaptı. Sonra bulutlar açıldı. Gördü ki daha üzerinde gece var. Bir rek'at daha kılarak (önceki tek'i) çiftledi, sonra iki rek'at (bir miktar) namaz kıldı. Sabahın geçmesinden korkunca bir rekat daha kılarak vitir yaptı."[576]

AÇIKLAMA:

[572] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/298-299.
[573] Buhârî, Megâzî: 35.
[574] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/299.
[575] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/299.
[576] Muvatta, Salâtu'l-Leyl: 19, (1, 125); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/299-300.

İbnu Ömer (radıyallâhu anh) geceleyin kılınacak namazın tek rek'atle sona ermesi gereğine inananlardandı. Bu sebeple vitirle (tekle) sona erdirdiği nafile namazından sonra, gecenin devam ettiğini görünce, tekrar nafileye devam edebilmek için önceki tek rek'ata müstakil bir rekat daha ilave edip, onu çift kıldıktan sonra bir miktar daha nafile kılıp, en sonda tek kılarak gece namazını bitiriyor.[577]

2998- 19- وعن عائشة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْها قالت:]كانَ رسولُ اللّٰهِ # يُسَلِّمُ في رَكْعَتَيِ الْوَترِ[. أخرجه النسائى .

19. (2998)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) vitrin ilk iki rek'atinde selam vermezdi."[578]

2999- 20- وعن ابن عمر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهما قال:]كانَ رسولُ اللّٰهِ # يُسَلِّمُ في الرَّكْعَتَيْنِ مِنَ الْوَترِ حَتَّى يَأمُرَ بِبَعْضِ حَاجَتِهِ[. أخرجه البخارى ومالك .

20. (2999)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) vitrin ilk iki rek'atinde selam verirdi, öyle ki (o sırada) bazı ihtiyaçları için emirde bulunurdu."[579]

AÇIKLAMA:

Bu sonuncu rivâyetin zâhiri, Hz. Peygamber'in üç rek'atini mevsul yani tek selamla kıldığını ifade eder. Çünkü, bir ihtiyacı zuhur edince ikinci rekatte selam verip ihtiyacını söylemekte, geri kalan tek rekati de arkadan tamamlamaktadır. Bu durum, "iki ayrı parça (mevsul) olmadıkça vitir sahih olmaz" diyenlere cevaptır.
Bu hususta gelen farklı rivâyetler vitir namazını ikinci rek'ate bölerek kılmanın da, bölmeksizin sadece teşehhüdde bulunup üçüncü rek'ati de kıldıktan sonra selam vermek sûretiyle kılmanın da caiz olduğunu ifade eder. Nitekim Hanefîler üçünü birlikte kılarken, Şâfiîler iki rek'atte selam verir ve üçüncü rek'ati müstakilen kılarlar.[580]

3000- 21- وله في أخرى]قال رسولُ اللّٰهِ #: صَلَاةُ المَغْرِبِ وَتْرُ النَّهَارِ[.

21. (3000)- Muvatta'nın bir rivâyetinde şöyle gelmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Akşam namazı gündüzün vitridir."[581]

AÇIKLAMA:

Gündüz kılınan namazlar hep çifttir. Akşam namazı üç rek'at olması sebebiyle tektir. Akşam, gündüzleri kılınanlar arasında mütâlaa edilince, gündüz namazlarının vitri (teki) olmuş olur.[582]

3001- 22- وعن علي رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه قال:]كَانَ رسولُ اللّٰهِ # يَقُولُ في وِتْرِهِ: اللَّهُمَّ إنِّى أعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ، وَبِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ، وَأعُوذُ بِكَ مِنْكَ أُحْصِى ثَنَاءً عَلَيْكَ أنْتَ كَمَا أثْنَيْتَ عَلى نَفْسِكَ[. أخرجه أصحاب السنن .

22. (3001)- Hz. Ali (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) vitrini kılarken şu duayı okurdu:
"Allahım gadabından rızana sığınırım. Cezandan affına sığınırım. Seden sana sığınırım. Sana (yapılması gereken) senayı sayamam. Sen, kendi nefsine yaptığın övgüdeki gibisin."[583]

---

[577] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/300.
[578] Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 36, (3, 235); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/300.
[579] Buhârî, Vitr: 1, Muvatta, Salâtu'l-Leyl: 20, (1, 125); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/300.
[580] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/300.
[581] Muvatta, Salâtu'l-Leyl: 22, (1, 125); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/301.
[582] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/301.

ÜÇÜNCÜ FASIL

GECE NAMAZI

-3002 -1- عن بل رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللهِ #: عَلَيْكُمْ بِقِيَامِ اللَّيْلِ، فإنَّهُ دَأْبُ الصَّالِحِينَ قَبْلَكُمْ، وَقُرْبَةٌ إلى رَبِّكُمْ، وَمَنْهَاةٌ عَنِ اثَامِ، وَتَكْفِيرٌ للسَيِّئَاتِ، وَمَطرَدَةٌ لِلدَّاءِ عَنِ الجَسَدِ[. أخرجه الترمذي .

1. (3002)- Hz. Bilâl (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Size geceleyin kalkmayı tavsiye ederim. Çünkü o, sizden önce yaşayan sâlihlerin adetidir; Rabbinize yakınlık (vesilesi)dir; günahlardan koruyucudur; kötülüklere kefârettir, bedenden hastalığı kovucudur."[584]

AÇIKLAMA:

Hadiste teşvik edilen gece kalkması (kıyâmu'lleyl) öncelikle teheccüd namazını da içine alan bir kalkmadır. Bahsin sonunda açıklayacağımız üzere, teheccüd mükerrer âyetlerde ele alınmış Kur'ânî bir ibadettir. Resûlullah'a farz, ümmete müstehabtır. Resûlullah da pek çok hadislerinde teheccüde teşvik etmiştir. Bazı hadis kitaplarımızda ilgili hadisleri toplayan müstakil bölümler mevcuttur.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sadedinde olduğumuz hadiste kıyâmu'lleyl'in şu neticelerini hatırlatıyor:
* Allah'a yaklaştırır. Yine O'nun rahmetini celbe vesîle olur.
* Günahlardan uzaklaştırır, yani günah işletmez. Cenâb-ı Hakk "Namazın kötü ve çirkin işlerden koruyacağı" (Ankebut 45); "İyi amellerin kötü amelleri gidereceği" (Hud 114) garantisini vermektedir.
* Günahlara kefâret ve örtü olur.
* Bedenden hastalıkları çıkarır, sıhhate vesile olur.[585]

-3003 -2- وعن ابن عمرو بن العاص رَضِىَ اللّهُ عَنْهما قال:]قال رسولُ الله #: مَنْ قَامَ بِعَشرِ آيَاتٍ لَمْ يَكْتُبْ مِنَ الغَافِلِينَ، وَمَنْ قَامَ بِمِائَةِ آيَةٍ كُتِبَ مِنَ الْقَانِتِينَ، وَمَنْ قَامَ بِأَلْفِ آيَةٍ كُتِبَ مِنَ المُقَنْطِرِينَ[. أخرجه أبو داود

2. (3003)- İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim geceyi on âyet okuyarak ihya ederse gafiller arasına yazılmaz. Kim de yüz âyetle gecesini ihya ederse "kânitîn" zümresine yazılır. Kim de bin âyet okuyarak geceyi ihya ederse mukantırîn arasında yazılır."[586]

AÇIKLAMA:

Gecenin ihyası namaz kılarak olabileceği gibi, Kur'an tilaveti, zikir, ilim vs. ile de olabilir. Sadedinde olduğumuz hadis, az miktarda tilavetle de gece ihya edilebileceğini müjdeliyor. Sözgelimi bu maksadla on âyet tilavet eden kimse "gâfiller" zümresine dahil edilmeyecektir. Ama yüz âyet okuyarak ihya ederse kânitîn'e dahil edilecektir.
Kânitîn birçok ma'nâ ifade eden bir tabirdir. Kunût'dan gelir; bu ise tâat, huşû, dua, namaz, ibadet, kıyâm, sükût ma'nâlarının hepsini ifade eder. Bunlardan hangisinin öncelikle kastedilmiş olduğunu hadis metninden anlamak icabeder. Sadedinde olduğumuz hadiste kıyâmu'lleyl yani "gece kalkışı" olduğu anlaşılmaktadır.
Mukantır, çok mal sahibi, aşırı zengin demektir. Öyle ise, hadiste bin âyet okuyana çok sevap verileceği ifade edilmiş olmaktadır.[587]

---

[583] Tirmizî, Da'avât: 123, (3561); Ebû Dâvud, Salât: 340, (1427); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 51, (3, 249); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/301.
[584] Tirmizî, Da'avât: 112, (3543, 3544); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/302.
[585] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/302.
[586] Ebû Dâvud, Salât: 326, (1398); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/303.
[587] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/303.

3004- 3- وله في أخرى عن عبدالله بن حَبَشِي قال:]سُئِلَ رسولُ اللهِ #: أيُّ ا‘عْمَالِ أفْضَلُ؟ قال طُولُ الْقِيَامِ[.

3. (3004)- Yine Ebû Dâvud'da Abdullah İbnu Habeşî anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a: "Hangi amel efdaldir?" diye sorulmuştu. Şu cevabı verdi:
"Kıyâmı uzun olan."[588]

AÇIKLAMA:

Sadedinde olduğumuz hadis, en efdal amelin uzun kıyâm olduğunu gösteriyor. Halbuki bazı hadislerde, Allah'a en yakın halin secde hali olduğu söylenmiş ve secdede çok dua edilmesi tavsiye edilmiştir أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّه وهو ساجد وامَّا السُّجُودُ فَاكْثِرُوا فيهِ مِنَ الدُّعَاء ve keza Sadedinde olduğumuz hadisle bunlar arasında ortaya çıkan teâruz bazı âlimlerin dikkatini çekmiştir. Şeyh İzzeddin İbnu Abdisselam'ın getirdiği bir izahı çok tatminkâr olmasa da ufak bir-iki tasarrufla kaydediyoruz: "Kişinin Allah'a yakınlığı, ona yapacağı ihsana tâbidir. Bu da sevap çokluğuyla olur. Şu halde kıyam uzadıkça (zikir ve dolayısıyle sevap çok olacağına göre) uzun kıyam efdal olacak demektir.
Namazda her ikisi de namazın efdal kısmı olan iki rüknün bulunması mümkün değildir. Öte yandan secde kıyâmdan vacibiyle, nafilesiyle efdaldir, çünkü şeriat, mesbûk'a (namaza sonradan dahil olana) kıyâm hususunda müsâmaha göstermiş, secdede bunu göstermemiştir. Yani, rükûya yetişmiş ise o rek'ate yetişmiş sayılır. Bu, secdenin vacibinin, kıyâmın vacibinden efdal olduğuna delil olur. Vacibi efdal olan her şeyin nafilesi de efdal olur. Böylece sücûdun farz ve nafilesi kıyâma üstün gelir."
Şârih devamla der ki: "Bu iki hadisten murad kıyâmın sünneti ve sücûdun sünnetidir. Birincisi, hadisteki kıyâmı uzun olan طُولُ الْقِيَامُ sözünden anlaşılır, kıyamın uzunluğu ise bil-icma vacib değilir. İkincisi ise hadisteki فَاكْثِرُوا فِيهِ مِنَ الدُّعَاءِ "secdede duayı çok yapın" sözünden anlaşılır, dua da secdenin vacibleri arasında yer almaz. Soru sahibinin hangi namaz efdaldir? sözünde geçen namaz kelimesinden murad, namazdır. Çünkü ondaki eliflâm mânayı âmm kılmak içindir. Bu durumda takdir edilecek ma'nâ şöyle olur: "Namazın hangi sünnetleri efdaldir?" Suyûtî bu açıklamaya rağmen işkâlin devam ettiğini söyler.[589]

3005- 4- وعن عُبادة بن الصامت رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللهِ # مَنْ تَعَارَّ مِنَ اللَّيْلِ فقَالَ: َ إلهَ إَّ اللهُ وَحْدَهُ َ شَرِيكَ لَهُ، لَهُ المُلْك وَلَهُ الحَمْدُ وَهُوَ عَلى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ، الحَمْدُ للهِ، وَسُبْحَانَ اللهِ، وَاللهُ أكْبَرُ، وَ حَوْلَ وَ قُوَّةَ إَّ بِاللهِ. ثُمَّ قَالَ: اللَّهُمَّ اغْفِرْلِى، أوْ دَعَا اسْتُجِيبَ لَهُ. فإنْ تَوَضَّأَ وَصَلَّى قُبِلَتْ صَ تُهُ[. أخرجه الشيخان.»تعارّ« أى استيقظ .

4. (3005)- Ubâdetu'bnu's-Sâmit (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Geceleyin kim uyanırsa şunu söylesin:
"Allah'tan başka ilah yoktur, O birdir, ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd de O'na aittir, O herşeye kâdirdir. Hamd Allah'a aittir, Allah münezzehtir, Allah büyüktür, bütün amel ve ibadetler için gereken güç ve kuvvet Allah'tandır.
Sonra Aleyhissalâtu Vesselâm buyurdular: "Rabbim beni affet!" desin veya dua ederse duasına cevap verilir. Eğer abdest alır ve namaz kılarsa namazı kabul edilir."[590]

AÇIKLAMA:

Geceleyin uyanma olarak tercüme ettiğimiz te'ârre kelimesi çeşitli ma'nâlara gelir: Uyanmak, intibaha gelmek, konuşmak, bilmek, yürümek gibi. Çoğunluk "sesli olarak uyanmak" olduğunu söylemiştir. Gece uyanışlarında ses çıkarılır ama zikir yapılmaz. Resûlullah böyle fırsatlarda zikir yapılmasını

[588] Ebû Dâvud, Salât: 313, (1325); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/303.
[589] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/303-304.
[590] Buhârî, Teheccüd: 21; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/304.

teşvik buyurmaktadır. Bu sebeple mezkûr uyanışlarda söylenen zikirleri okumaya teşvik sadedinde hususi bir sevap vaad edilmektedir. İbnu Hacer, doğrudan uyanmak intibaha gelmek ma'nâlarını taşıyan istikâz ve intibah kelimeleri varken sesli uyanmak ma'nâsına gelen te'ârr kelimesinin kullanılmasında söylenen sırrı görür. Ve ilave eder: Bu işte zikre alışan, zikirle ünsiyet edip yaşayışına zikir galebe çalan kimseler muvaffak olur. Böylelerinin uykuda ve uyanıklıkta içlerinden geçen sözleri bile zikir olur. Nefsini terbiye edip bu vasıfları kazandıran kimse "duasına icâbet" ve "namazın makbuliyeti" gibi müstesna imtiyazlarla ikram görür. Bu hadisin şerhinde İbnu Battâl'ın dermeyân ettiği açıklama da burada kayda değer:
"Cenâb-ı Hakk, peygamberinin diliyle şu vaadde bulunmaktadır: "Kim uykusundan uyanırken Rabbinin tevhidini söyler, mülkün O'na ait olduğunu iz'an eder, nimetini itirafla hamdeder, tesbih okuyarak O'nu layık olmadığı sıfatlardan tenzîh eder, tekbir getirerek saygısını izhâr eder. Allah'ın yardımı olmadıkça hiçbir şeye kudreti olmadığını beyanla teslim olursa, dua ettiği takdirde icâbet görecek, namaz kıldığı takdirde kabul edilecektir." Öyle ise bu hadis kendisine ulaşan herkesin mucibiyle amel ederek ondan istifadesi, Rabbi karşısında ihlaslı bir niyyete girmesi gerekir."
Sözlerin en doğrusunu söyleyen haberlerin en hakikatlısını konuşan, beyanları, müjdeleri her çeşit mübalağa ve mücazefeden uzak olan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu hadiste haber verdiği büyük avantajın kıymetini takdir etmenin ehemmiyetini anlayan büyüklerimizden bazıları, "Allah kimin tek bir hasenesini (hayırlı işini) kabul etse, artık ona azab etmez. Çünkü Allah Teâlâ işlerin neticelerini bildiği için sonra iptal edeceği bir şeyi önceden kabul etmez. Kişi yaptığı hayrın boşa gitmeyeceğinden emin oldu mu azab görmeyeceğinden de emin olmalıdır."
Bu gerçeğe binaen Hasan Basrî Hazretleri şöyle demiştir:
"Allah'ın tek bir secdemi kabul ettiğini bilmeyi ne kadar isterdim."[591]

3006- 5- وعن المغيرة بن شعبة رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قَامَ رَسُولُ اللّهِ # حَتَّى تَوَرَّمَتْ قَدَمَاهُ. فَقِيلَ لَهُ: قَدْ غَفِرَ لَكَ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ؟ قَالَ: أفَـَ أكُونُ عَبْداً شَكُوراً[. أخرجه الخمسة إ أبا داود.

5. (3006)- Muğîre İbnu Şu'be (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ayakları kabarıncaya kadar geceleri kalkıp namaz kılardı. Kendisine: "Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını affetti (niye kendini bu kadar hırpalıyorsun?)" denildi.
"Şükredici bir kul olmayayım mı?" cevabını verdi."[592]

AÇIKLAMA:

1- Resululah'ın ubudiyette en ileri mertebede olduğu bilinen bir hususdur. Cenab-ı Hakk'a ibadette gerek kemmiyet ve gerek keyfiyyet cihetiyle hiç kimse Aleyhissalâtu Vesselâm'a yetişemez. Sadedinde olduğumuz hadis bunu kısmen akssettirmektedir. Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)' nin rivâyetinde "Allah'a şükreden bir kul olmamı istemiyeyim mi?" buyrulmuştur. İbnu Hacer, "Olmayayım mı?" ibaresinin sebep ifade ettiğini belirterek, ma'nânın "Teheccüd kılmayı bırakayım mı? O takdirde şükreden bir kul olamam"demeye geldiğini söyler. Yani, Resûlullah'ın mağfirete mazhar olarak geçmiş ve gelecek günahlarının affedilmiş olması, teheccüdün şükür olmasına sebeptir. Öyleyse Efendimiz: "Allah'ın bana lutfettiği mağfiret nimetine karşı nasıl olur da teheccüd şükrüyle mukabele etmem, bu şükrü terkederim?" buyurmuş olmaktadır.
İbnu Battâl der ki: "Bu hadisten şu husus anlaşılmaktadır: "Kişi, ibadet meselesinde meşakkati göze almalıdır, bedenin zarar verse bile. Zira, Aleyhissalâtu Vesselâm, günahlarının affedilmiş olduğunu bilmesine rağmen ayakları şişinceye kadar ibadet eder, zahmetlere girerse, cehenneme müstehak olup olmadığından emin olmak şöyle dursun, affa mazhar olup olmadığını bilmeyen başkalarının nasıl davranması gerekeceği açıktır."
İbnu Hacer bu noktada ihtirazî bir kayıd koyar: "Kişinin ibadette zahmeti tercihi bıkkınlık derecesine varmamalıdır. Resûlullah için böyle bir hal mevzubahis değildir, çünkü O en mükemmel ahvâle sahipti. Rabbine ibadetten asla usanmıyordu, bu bedenine zarar verse bile. Nitekim "Gözümün nuru namazda kılındı"

[591] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/305.
[592] Buhârî, Teheccüd: 16, Tefsîr, Feth: 1, Rikâk: 20; Müslim, Sıfâtu'l-Münâfikîn: 79, (2819); Tirmizî, Salât: 304, (412); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 17, (3, 219); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/306.

buyurmuştur. Öyleyse başkaları bıkmaktan veya usanmaktan korkarlarsa, nefislerini fazla ibadete zorlamamaları gerekir. Bu kimseler şu hadisle amel etmeyi esas almalıdırlar: "Amellerden, tâkat getireceğiniz miktarı esas alın, zira Allah, sizin şevkle yaptığınızdan hoşnut olur."
Bediüzzaman da, günümüz şartlarında en müstakîm kulluk yolunu, bu ikinci hadisin ruhuna uygun olarak sünnete uymak, farzları işlemek, büyük günahları terketmek ve bilhassa namazları tadil-i erkanıyla kılmak, namazların arkasındaki tesbihatı yapmak olarak tarif eder, açıklar.
2- Hadis, şükür için namaz kılmanın meşrû olduğunu göstermektedir.
3- Şükür, lisanla olduğu gibi amelle de olmaktadır. Tıpkı şu âyette ifade edildiği üzere: "Ey Dâvud hanedânı, şükür için çalışın" (Sebe' 13).
4- Hadis, Resûlullah'ın Allah karşısında duyduğu haşyetin büyüklüğünü ve ibadet hususundaki gayretini de göstermektedir. Ülemâ der ki: Peygamberler (aleyhimüsselâm), Allah'ın nimetinin büyüklüğünü yeterince bildikleri için, Allah'tan fevkalade korku hissetmişlerdir. Onlar biliyorlardı ki, Allah onlara haketmedikleri pek çok nimeti peşinen vermiştir. Bu yüzden onlar, her ne yapsa insanoğlunun ödeyemeyeceği kadar fazla olduğunu bildikleri nimetler mukabilinde kendilerine düşen şükrün bir kısmını da olsa yerine getirmek için büyük gayret sarfetmişlerdir.
5- Kurtubî bu hadis vesilesiyle, bir yanılğıya dikkat çeker: Bu soruyu Resûlullah'a soran kimse, yani günahının affedilmiş olmasına rağmen ibadet yapmak için meşakkate girişinin sebebini soran kimse zannetmiştir ki: "Allah'a günahlardan korkulduğu için, mağfiret, merhamet taleb etmek gayesiyle ibadet edilir, öyle ise kim mağfirete mazhar olduğu kanaatine varırsa artık ibadete muhtaç değildir." İşte Resullah'ın cevabı bu inancın yanlışlığına dikkat çekmekte, ibadet yapmaya bir başka sebep göstermektedir: Bu sebep, bir kimsenin hiç de müstehak olmadığı bir nimete kavuşması, mağfirete mazhar olmasıdır. Bu hal, herkese çokça şükür etmek gerektiğini ortaya koyar. Çünkü:
Şükür, nimeti itiraftır ve nimete mukabil hizmet etmektir. Yani, kişi kendisine gelen iyiliğin hakkı olmadığı halde verildiğini bilirse işte bu şükürdür. Teşekkür etmek, bu durumda iyilik yapana: "Sen bana hakkım olmayan iyilikte bulundun, ben bunun idrakindeyim, sana memnuniyetimi; iyiliğini, lütfunu anladığımı ifâde ediyorum" demektir. Arapçada bunu çokça yapana Şekûr denmiştir. Şu halde yukarıda kaydettiğimiz Dâvud hânedânını şükretmeye çağıran âyetin sonunda "Kullarım arasında şekûr olan (yani istifade ettiği nimetlerin tarafımdan verildiğini hakkıyla bilen) azdır" âyeti mühim bir gerçeğe dikkatimizi çekmektedir. İnsanlar arasında pek az kimse nimetlerin Allah'tan olduğunun idrakiyle şükür için ibadet yapmaktadır. İbadetini yapmayanlar bir yana, "Ey nefis! Ubudiyet, mukaddeme-i mükâfât-ı lâhika değil, belki netice-i nimet-i sâbıkadır. Yani "ibadet gelecekte mazhar olacağımız nimetlerin bir ön sebebi değildir, aksine geçmişte mazhar olduğumuz nimetlerin neticesidir, onların şükrüdür." Üstad şöyle devam eder: "Evet, biz ücretimizi almışız. Ona göre hizmetle ve ubudiyetle muvazzafız.
"Kendisini fakir, başkasına muhtaç durumda hisseden bir kimse bu ifadeye itirazla: "Ne nimetine mazhar olmuşum, herkesin şusu busu varken ben hepsinden mahrumum... vs." diyebilir. Bu düşüncede olanlara Bediüzzaman şu cevabı verir ve mazhar olduğu nimetleri hatırlatır:
"Ey nefis! Hayr-ı mahz (tam bir hayır) olan vücudu sana giydiren Hâlık-ı Zülcelâl, sana iştahlı bir mide verdiğinden Rezzâk ismiyle bütün mâtumâtı (yiyecekleri) bir sofra-i nimet içinde senin önüne koymuştur.
***** Sonra sana hassasiyetli bir hayat verdiğinden, o hayat dahi mide gibi rızık ister. Göz, kulak gibi bütün duyguların eller gibidir ki, ruy-i zemin kadar geniş bir sofra-i nimeti o ellerin önüne koymuştur.
***** Sonra manevî çok rızık ve nimetler isteyen insaniyeti sana verdiğinden, âlem-i mülk ve melekût (görülen ve görülmeyen alemler) gibi geniş bir sofra-i nimet, o mide-i insaniyet'in önüne ve aklın eli yetişecek nisbette sana açmıştır.
***** Sonra nihâyetsiz nimetleri isteyen ve hadsiz rahmetin meyveleriyle tegaddi eden (gıdalanan) ve insaniyet-i kübrâ (en büyük insanlık) olan İslâmiyet'i ve imanı sana verdiğinden, daire-i mümkinât ile beraber esma-i hüsnâ ve sıfat-ı mukaddesenin dairesine şâmil bir sofra-i nimet ve saadet ve lezzet sana fethetmiştir (açmıştır).
***** Sonra îmanın bir nuru olan muhabbeti sana vermekle, gayr-ı mütenâhi bir sofra-i nimet ve saadet ve lezzet sana ihsan etmiştir.
Yani cismâniyyetin itibariyle küçük, zaif, aciz, zelil, mukayyed (çok sınırlı) mahdut bir cüzsün. O'nun ihsaniyle cüz'i bir cüzden küllî bir küll-i nuranî hükmüne geçtin. Zira hayatı sana vermekle cüz'iyyetten bir nevi külliyete; ve insaniyyeti vermekle hakiki külliyete ve İslamiyet'i vermekle ulvî ve nuranî bir külliyete ve marifet ve muhabbeti vermekle muhît bir nura seni çıkarmış.
İşte ey nefis! Sen bu ücreti almışsın. Ubudiyyet gibi lezzetli, nimetli, rahatlı, hafif bir hizmetle mükellefsin! Halbuki buna da tembellik ediyorsun. Eğer yarım yamalak yapsan da güyâ eski ücretler kâfi geliyormuş gibi, çok büyük şeyleri mütehakkimâne istiyorsun. Ve hem, "Niçin duam kabul olmadı?" diye nazlanıyorsun. Evet senin hakkın naz değil, niyazdır. Cenâb-ı Hakk cenneti ve saadet-i ebediyyeyi mahz-ı fazl ve keremiyle ihsan eder.Sen daima rahmet ve keremine iltica et..."[593]

[593] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/306-308.

-3007 -6- وعن عائشة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْها قالت:]كانَ رسولُ اللّٰهِ # َ يَدَعُ قِيَامَ اللَّيْلِ، وَكَانَ إذَا مَرِضَ أوْ كَسِلَ صَلّى قَاعِداً[. أخرجه أبو داود .

6. (3007)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) gece namazını hiç terketmezdi. Öyle ki hastalanacak veya ağırlık hissedecek olsa oturarak kılardı."[594]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, teheccüd namazını Resûlullah'ın bırakmadığını göstermektedir. Namaz kılabilecek dermanı bulundukça hasta bile olsa kılmıştır.
2- Ağırlık hissedince de oturarak kılması manidardır. Yani bu durumda Efendimizin kendisini zorlaması halinde ayakta kılması mümkündür, fakat zorlamayıp oturarak kılıyor. Bu durumdan hareket eden âlimler nafile namazların oturarak kılınabileceğine hükmederler. Hatta Nevevî: "Bu hususta ulemâ icma etmiştir"der.
İbnu Hacer el-Mekkî de şunu söyler: "Resûlullah'ın oturarak kıldığı nafile namazın sevabının, ayakta kıldığı namazın sevabına eşit olması, O'nun hasâisindendir. Çünkü, oturarak kılınan namazın ayakta kılınana nisbetle sevabının yarım olmasını gerektiren ağırlıktan, Resûlullah -sahih rivâyetle bildirildiği üzere- emin kılınmıştır.[595]
3- Aliyyu'l-Kârî, İbnu Hacer el-Mekkî'ye itirazen der ki: "Bir kimse "zaruret sebebiyle" farz veya nafile namazını oturarak kıldığı takdirde sevabı tam olur. Bu, hasâisten sayılmaz. Şâyet hadis, bu oturuşun zaruretle mi, zaruretsiz mi olduğunu belirtmeyip mutlak bırakmış olsaydı hüküm doğru olabilirdi."[596]

-3008 -7- وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللّٰهِ #: رَحِمَ اللّٰهُ رَجُلًا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ فَصَلّى وَأيْقَظَ امْرَأتَهُ فإنْ أبَتْ نَضَحَ في وَجْهِهَا المَاءَ. رَحِمَ اللّٰهُ امْرَأةً قَامَتْ مِنَ اللَّيْلِ فَصَلَّتْ وَأيْقَظَتْ زَوْجَهَا فإنْ أبَى نَضَحَتْ في وَجْهِهِ المَاءَ[. أخرجه أبو داود والنسائى .

7. (3008)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah, geceleyin kalkıp namaz kılan ve hanımını da uyandıran, hanımı imtina ettiği takdirde yüzüne su döken kula rahmetini bol kılsın. Allah, geceleyin kalkıp namaz kılan, kocasını da uyandıran, kocası imtina edince yüzüne su döken kadına da rahmetini bol kılsın."[597]

AÇIKLAMA:

1- Burada kadın ve erkek, gece namazına teşvik edilmekte, ayrıca birbirlerini gece namazına kaldırmalarının fazileti belirtilmektedir. Âlimler bu işin sadece karıkocaya mahsus olmadığını, aynı mânada olan diğer yakınların (mehârim) da bu hükme dahil olduğunu belirtirler.
2- İkaz ve uyandırmanın öncelikle tembih, mev'ize ile yapılması gereğine de dikkat çekilmiştir.
3- Kaldırılmak istenen kimse uykunun veya tembelliğin galebesiyle imtina gösterirse uyandırılmaları için imkan dahilinde olan uygun çarelere başvurulmalıdır. Yüzüne su dökme cevabı bunu ifade eder. İbnu'l-Melek bu hadisten hareketle, bir kimsenin hayra icbar edilmesinin caiz ve hatta müstehab olacağını söyler.[598]

-3009 -8- وعنه رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللّٰهِ #: يَعْقِدُ الشَّيْطَانُ عَلى قَافِيَةِ رَأسِ أحَدِكُمْ إذَا هُوَ نَامَ ثَثَ عُقَدٍ. يَضْرِبُ عَلى مَكَانِ كُلِّ عُقْدَةٍ، عَلَيْكَ لَيْلٌ طَوِيلٌ فَارْقُدْ. فإنِ اسْتَيْقَظَ فَذَكَرَ اللّٰهَ انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ. فإنْ تَوَضَّأَ انْحَلَّت عُقْدَةٌ. فإنْ صَلّى اِنْحَلَّتْ

---

[594] Ebû Dâvud, Salât: 307, (1307); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/309.
[595] Burada kastedilen sahih rivayet Müslim'de gelir: "Resûlullah'ı oturarak namaz kılarken gören Abdullah İbnu Amr; "Oturarak kılınan namazın ayakta kılınana nisbetle sevabının yarım olacağını söylemiştiniz" demesi üzerine efendimiz; "Evet, ama ben sizler gibi değilim" cevabını verir.
[596] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/309.
[597] Ebû Dâvud, Salât: 307, (1308); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 5, (3, 205); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/309-310.
[598] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/310.

عُقَدُهُ كُلُّهَا فَاصْبَحَ نَشِيطاً طَيِّبَ النَّفْسِ وَإِلّا اَصْبَحَ خَبِيثَ النَّفْسِ كَسْلَانَ[. أخرجه الستة إ الترمذي.»قافيةُ الرأس« مؤخرة، ومنه قافية الشّعر، وقيل وسطه، والمراد جميع الرأس .

8. (3009)- Yine Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Biriniz uyuyunca ensesine şeytan üç düğüm atar. Her düğümü atarken, düğüm yerine eliyle vurarak "üzerine uzun bir gece olsun, yat" dilediğinde bulunur. Adam uyanır ve Allah'ı zikrederse bir düğüm çözülür, abdest alacak olursa bir düğüm daha çözülür, namaz kılarsa bütün düğümler çözülür ve böylece canlı ve hoş bir hâlet-i ruhiye ile sabaha erer. Aksi halde habis ruhlu (içi kararmış) ve uyuşuk bir halde sabaha erer."[599]

AÇIKLAMA:

1- Şeytanın enseye düğüm vurması ile ifade edilmek istenen ma'nâ, ulemâ arasında ihtilafa sebep olmuştur:
* Bundan murad tembelliktir, şeytan tembelleşmeye sevkeder denmiştir. Buradaki tembelliği uyuşukluk, ağırlık, hantallık gibi kelimelerle ifade etmek de uygundur.
* Bundan murad, şeytanın şaşırtması, uykuyu, rehaveti ve istirahati sevdirmesidir. Düğümün üçle kayıtlanması durumu te'kîd içindir. Veya bu halin ortadan kalkması üç şeyle tamamlanacağı içindir; zikir, abdest ve namaz... Sanki şeytan enseye attığı düğümle bu şeylerin her birinden kişiyi men etmektedir.
* Düğüm mahalli olarak ensenin tahsisi, insandaki kuvve-i vâhime' nin ve onu kullanma mahallinin ense olması sebebiyledir. Vehim kuvveti, şeytana en ziyade itaat eden, en çabuk icâbet eden kuvvettir.
* Eliyle vurması, düğümü sağlamlaştırmak içindir. "Vurma"nın perde çekme mânasına geldiği de söylenmiştir; yani uyuyanın uyanmaması için hissine perde çekilir.

2- Düğüm meselesinde mecaz mı var, hakikat mı? İhtilafı da yapılmıştır. Bazı âlimler: "Bu hakikattır, tıpkı sihirbazın sihir yaptığı kimse için düğüm vurması gibi şeytan da yatana uyuması için düğüm vurur" demiş; bu görüşü te'yîden hadisin şu vechini göstermiştir: "Her insanoğlunun başı üzerinde üç düğümlü bir ip vardır." Buna "mecaz" diyen de olmuştur. Onlara göre, şeytanın uyuyana yaptığı zikir ve namazına mâni olma işi, sihirbazın, sihirlediği kimseyi istediğini yapmaktan engelleme işine benzemektedir.
Bu düğümlere bazıları yemek, içmek ve uyku demiştir. Zira çok yeyip içen çok uyur.

3- Düğümlerin açılmasına gelince:
* Zikredince gaflet düğümü çözülmektedir.
* Abdest alınca necâset düğümü çözülmektedir.
* Namaz kılınca tembellik, ağırlık düğümü çözülmektedir.

4- Kişinin canlı ve hoş bir hâlet-i ruhiye ile sabaha ermesi, abdest alıp namaz kılmanın verdiği hafiflik, zindelik içinde olması, Rabbine ibadet etmiş olmanın, O'nun rızasını kazanmış olmanın rahatlığı, neşesi ve hazzını duymasıdır. Ayrıca şeytanın üzerine vurmuş olduğu düğümlerden ve ağırlıklardan halâs olmanın hafifliği de vardır.

5- Burada kastedilen namaz hangisidir? Teheccüd namazı mı, sabah namazı mı? Âlimler bu hususta da ihtilaf eder. Hadis mutlak gelmiştir, sabah veya teheccüd diye bir kayda yer vermez. Buhârî, buradaki namazın farz namaz olduğu ve hatta yatsı namazı olduğu kanaatini iş'ar etmiştir. Yani hadis, yatsıyı kılmadan uyuyanları kastetmelidir.
Bazı âlimler, bununla teheccüd kastedildiğini ve hadisteki vaîd'in şiddetinden de "teheccüd'ün vacib olduğu" hükmünü çıkarmıştır.[600] İbnu Hacer bu namazın teheccüd olmayacağı kanaatini te'yiden şu hadisi kaydeder: "Kim yatsıyı cemaatle kılarsa gecenin yarısında kalkmış demektir." Şu halde cemaatle yatsıyı kılan gece namazına kalkmış sayılacak, dolayısiyle bu kimse geceleyin teheccüd için kalkmasa da bu hadisin tehdidine girmemektedir. Hatta ashabtan Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ebû Hüreyre (radıyallahu anhümâ)' nin vitir namazını yatsıdan sonra ve yatmazdan önce kılıp yattıkları, gece namazına kalkmadıkları rivâyet olunmuştur. İbnu Abdilberr, gerek farzları ve gerekse bir nafileyi

---

[599] Buhârî, Teheccüd: 12, Bed'ü'l-Halk: 11; Müslim, Müsâfirîn: 207, (776); Muvatta, Kasru's-Salât: 95, (1, 176); Ebû Dâvud, Salât: 307, (1306); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 5, (3, 203); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/310.
[600] Vaîd'in şiddetinden "vücub" a hükmedilmesinin manası: Dinin, küçük günahlara gösterdiği caza hafiftir, büyük günahlara ise ağırdır. Büyük günah vacibin terki, haramın işlenmesine terettüp eder. Öyleyse bir fiilin terkine şiddetli va'îd (tehdid) zikredilmişse o fiil vâciptir. İşlenmesine şiddetli vâ'id varsa o da haramdır.

muntazaman eda etmeyi âdet haline getirmiş bir kimsenin, namazını bazan istemeyerek kaçırsa bile bu tehdide dahil olmayacağını söyler: "Bu zemm namazı kılmayıp terkedenlere hastır. Farz namazını veya gece namazını kılmayı adet edinmiş kimseye gelince, bu kimseye uyku galebesiyle uyuyakalsa (ve namazını kaçırsa, rivâyette (3011'de gelecek) sabittir ki, Allah ona namazının ecrini verir ve uykusu ona (ilâhî) bir sadakadır."
İbnu Abdilberr şunu da ilave eder: "Bazıları bu hadisin, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in: "Sizden kimse nefsim habîs oldu demesin" hadisine zıt düştüğünü söyler. Böyle bir şey mevcut değildir, zira buradaki yasaklama, habisliği kişinin nefsine izafe etmesidir. Halbuki öbür hadis bunun yapılmasını zemmetmektedir, her ikisinin de muteber olduğu durumlar ayrıdır."
6- İbnu Hacer hadisle ilgili olarak birkaç noktaya dikkat çeker. Özetle kaydediyoruz:
* Hadisteki uykuda gece uykusu mezkûr ise de ona terettüp eden hüküm gündüz uykusuna da râcidir. Hususan kasdedilen namaz farz namaz olunca, bu daha açıktır. Gündüz uykusu da bazı namazların geçmesine sebep olabilir.
* Bazı âlimler bu hadisten de istifade ederek, "Bir keçi sağma müddetince de olsa gece namazı vacibtir" demişlerdir. Ancak cumhur bunun mendub olduğuna hükmetmiştir.
* "Uyurken Ayete'l-Kürsî'yi okuyana şeytan yaklaşamaz" hadisiyle bu hadisin mütearız olduğunu söyleyen olmuştur. Bu iddia yanlıştır, çünkü sadedinde olduğumuz hadisin, namaza kalkmak niyetinde olmaksızın yatanları kastettiği veya yatarken şeytanı defetmek üzere Ayete'l-Kürsî'yi okumadan yatanları kastetmiş olduğu söylenebilir.
* Gece namazına -bazı hadislerde geldiği üzere (3015)- iki hafif rek'at kılınarak başlamasının sırrı, şeytanın attığı düğümü çözmede acele etmek içindir. Çünkü, hadisin ifadesine göre, namaz tamamlanmadıkça, çözülme tamam olmaz. Kısacık iki rek'at çözülmeyi hemen tamamlar.
* Hadiste tahsis ile abdestin zikri, gâlib duruma göredir. Cenâbetten temizliği zikir de buna dahildir. Cünüp kimse gusletmeksizin şeytanın düğümünden kurtulamaz. Cünüp olan kimseye teyemmüm abdest ve guslün yerini tutar mı? sorusu akla gelir. Şüphesiz "yerini tutar" ancak abdestin uykuyu defetmedeki yeri ayrıdır.
* Zikir hususunda belli bir şey belirtilmemiş. Zikrullah'a müteallik herşey câizdir. Kur'an tilâveti, hadis kırâati, şer'î ilimle iştigal gibi.[601]

3010- 9- وعن ابن مسعود رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]ذُكِرَ رَجُلٌ عِنْدَ النّبىّ # فَقِيلَ مَا زَالَ نَائِماً حَتَّى أصْبَحَ، مَا قَامَ إلى الصَّـَةِ؟ فقَالَ #: ذلِكَ رَجُلٌ بَالَ الشّيْطَانُ في أُذُنِهِ[. أخرجه الشيخان والنسائى .

9. (3010)- İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanında bir adamın zikri geçti ve sabaha kadar uyuduğu namaza kalkmadığı söylendi. Aleyhissalâtu Vesselâm: "Bu adamın kulağına şeytan işemiştir" buyurdu."[602]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste zikredilen şahsın ismi açıklanmamıştır. Ancak İbnu Hacer, hadisin başka vecihlerinden elde ettiği karîneye dayanarak bu şahsın Abdullah İbnu Mes'ud'un kendisi olduğunu, bir gece namaza kalkamaması üzerine durumu Resûlullah'a "bir adam" diye hikaye edince Efendimizin "Allah'a yemin olsun, geceleyin şeytan arkadaşınızın kulağına işemiş" dediğini belirtir.
Namaz vaktinde uyumanın fenalığı bu suretle ifade edilmiştir: İbnu Mes'ud şöyle der: "Zarar ve şer olarak kişiye, sabaha kadar uyuması yeter, şeytan onun kulağına işemiş demektir."
2- Burada kalkılamayan namaz gece namazı mı, farz namaz mı? açık değil, ikisinin de olabileceği belirtilmiştir.
3- Şeytanın bevl'i hususunda ihtilaf edilmiştir. Bazısı bunun hakîkate hamli gerekir demiştir. Kurtubî ve bazıları: "Hakîkate hamline bir mâni yok, çünkü şeytan da yer içer, nikah yapar, öyleyse akıtmasına bir mâni yok."
* Bazı âlimler: "Bundan maksad, şeytanın uyuyan kimsenin kulağını namaza kapaması, zikri dinlemesine mâni olmasıdır" demiştir.
* Bazıları: "Şeytan kişinin kulağını bâtıl şeylerle doldurup, zikri dinlemesine engel olmasından kinâyedir" demiştir.
* Bazıları: "Şeytanın onu alçaltmasından kinâyedir" demiştir.

---

[601] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/311-313.
[602] Buhârî, Teheccüd: 13, Bed"ü'l-Halk: 11; Müslim, Müsâfirîn: 205, (774); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 5,(3, 204); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/313.

* Bazıları: "Bunun mânası: Şeytan onu istila eder; öylesine alçaltır ki, kendisine bevl için hazırlanmış bir kenef yapar. Çünkü başkasını alçaltanların âdeti hakaret ettiği kimsenin üstüne bevl etmektir" demiştir.
* Bazıları: "Bu bir temsildir, uykunun ağırlığı sebebiyle namaza kalkamayanlar için getirilir, tıpkı kulağına bevl kaçıp da ağırlık basan ve işitme hissi fesada uğrayan kimse gibi. Araplar, "fesad"ı ifâde için bevl kelimesini kinâye ederler" demiştir.
4- Tîbî der ki: "Hadiste, gözün zikri daha uygun olduğu halde "kulak"ın zikredilmiş olması, uykunun ağırlığına işaret etmek içindir. Çünkü işitme organları uyanma vasıtalarıdır. "Bevl"in zikri de, çukurlara çabucak girmesi, damarlara hemen nüfuz ederek bütün âzâlarda tembellik hâsıl etmesi sebebiyledir."[603]

-3011 -10- وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالَتْ:]قالَ رَسولُ اللهِ #: مَا مِنْ امْرئٍ تَكُونُ لَهُ صَلَاة بِلَيْلٍ فَغَلَبَهُ عَلَيْهَا نَومٌ أَ كُتِبَ لَهُ أَجْرُ صَلَاتِهِ، وَكانَ نَوْمُهُ عَلَيْهِ صَدَقَةً[. أخرجه ا‹ربعة إ الترمذي .

10. (3011)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "(Mûtad olarak) geceleyin namaz kılan bir kimse, uykunun galebe çalmasıyla (bir gece uyuyakalsa ve namazını kılamasa) Allah Teâlâ hazretleri onun namazının sevabını yine de yazar, onun uykusu (Allah'ın ona yaptığı bir ikram) bir sadaka olur."[604]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, insanın başına her zaman gelebilecek tabiî bir aksama mevzubahis edilmektedir: Uyku... Uyku sebebiyle müslümanlar namazlarını kaçırabilirler.
Bu, farz da olabilir, mûtad kıldığı nafile ve mesela teheccüd de olabilir. Resûlullah muntazaman namazını kılanlara, uyku sebebiyle vukûa gelen aksamalar hususunda mü'mini ciddi bir müjde ile teselli etmektedir: Namazı aynen kılınmış gibi Cenâb-ı Hakk sevabını yazmaktadır.
Burada: "Bu sûretle kaçırılan namaz öyleyse niye kaza ediliyor?" diye bir soru akla gelmektedir. Ulemânın verdiği cevap şu: "Âdetin devamını sağlamak ve ecrin katlanmasını sağlamak içindir."
2- Uykunun sadaka olması, Allah'ın bir ikramı ma'nâsındadır. Resûlullah, seferde namazın kısaltılmasını da "Allah'ın sana yaptığı bir sadakadır..." diye ifade buyurmuştur. Keza oruçlunun, unutarak yemesi de rivâyetlerde ilâhî bir ikram olarak tavsif edilmiştir.[605]

-3012 -11- وعنها رَضِىَ اللهُ عَنْها قالَتْ:]إنْ كَانَ رسولُ اللهِ # لَيُوقِظُهُ اللهُ تَعالى مِنَ اللَّيْلِ فَمَا يَجِئُ السَّحَرُ حَتَّى يَفْرُغَ مِنْ حِزْبِهِ[. أخرجه أبو داود .

11. (3012), Yine Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı Allah Teâlâ Hazretleri geceleyin uyandırmışsa seher vakti girinceye kadar, hizbini tamamlardı."[606]

AÇIKLAMA:

Seher vaktini, âlimler gecenin son altıda biri olarak tavsif ederler. Şu halde Resûlullah (aleyhissâlatu vesselâm) o vakte kadar gece zikrini tamamlamakta ve o esnada yatmaktadır. Kastalânî, "gece ibadet için kalkınca arkadan (bir miktar) uyumak vücudu dinlendirir, sabaha kadar uyanık kalmaktan hâsıl olacak zararı ve bedene gelecek gevşemeyi giderir" der. Çünkü arkadan şafak sökecek ve o zaman sabah namazı için kalkılacaktır. Şu halde sünnete uygun gece kalkması, gecenin son altıda birine kadar sürecektir. Son altıda birde yatılacak, şafakla birlikte tekrar kalkılacaktır.[607]

---

[603] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/313-314.
[604] Muvatta, Salâtu'l-Leyl: 1, (1, 117); Ebû Dâvud, Salât: 310, (1314); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 61, (3, 257); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/314.
[605] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/314-315.
[606] Ebû Dâvud, Salât: 312, (1316) ; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/315.
[607] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/315.

3013- 12- وعن مسروق قال:]سَأَلْتُ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْها: أىُّ الْعَمَلِ كَانَ أحَبَّ إلى رَسُولِ اللهِ #؟ قَالَتِ: الدَّائِمُ. قُلْتُ: وَأىَّ حِينٍ كَانَ يَقُومُ مِنَ اللَّيْلِ؟ قَالَتْ: كَانَ يَقُومُ إذَا سَمِعَ الصَّارِخ، تَعْنِى الدِّيكَ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي .

12. (3013)- Mesrûk (rahimehullah) anlatıyor: "Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'ye sordum:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a göre hangi amel efdaldi?" Bana:
"Devamlı olan!" diye cevap verdi. Ben tekrar:
"Gecenin hangi vaktinde kalkardı?" dedim.
"Bağıranı -yani horozu- işittiği zaman kalkardı!" diye cevap verdi."[608]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın gece namazı hakkında bilgi verilmektedir. Gerçi hayırlı amelin devamlı yani belli bir sisteme ve periyoda göre yapılan olduğu belirtilirken namaz mevzubahis olmuyor. Ancak arkasından gelen sual, mevzûnun öncelikle namazla ilgili olduğunu göstermekte ve Efendimizin gece namazlarına muntazaman devam ettiğini göstermektedir. Devamdan maksad, aralıksız devam etmek değil, belli bir düzene uygun olarak devam etmektir.
2- Resûlullah'ın gece kalkış vakti, horozun ötüşüyle tayin ediliyor. İslâm âlimleri bu hadisi açıklarken horozun umumîyet itibariyle gecenin yarısında öttüğünü söylerler. İbnu't- Tîn bu açıklamanın İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın meselemizi ilgilendiren bir beyanına muvafık düştüğünü belirtir. Bu beyanda (radıyallâhu anh): "Horozun ötmesi, gecenin yarısında veya az evvelinde veya az sonrasındadır" demektedir. Ancak İbnu Battâl: "Horoz gecenin üçte birinde öter" demiştir.
Hz. Âişe'nin Buhârî'de gelen bir diğer rivâyeti de Resûlullah'ın seher vaktinde uyuduğunu te'yîd eder: "Seher vakti, Resûlullah'ı benim yanımda her seferinde uyurken yakalamıştır."
Resûlullah'ın takdir ettiği gece kalkışını açıklayan bir diğer rivâyeti Abdullah ibnu Amr İbni'l-Âs nakleder: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) açıklamıştır ki: "Allah Teâlâ Hazretleri'ne en sevimli namaz Hz. Dâvud (aleyhisselâm)'un namazıdır, Allah'a en sevimli oruç da yine Hz. Dâvud'un orucudur. O, gecenin yarısında uyur, üçte birinde kalkar, altıda birinde uyurdu, bir gün oruç tutar, bir gün yerdi."
Şu halde bu rivâyet de gecenin son altıda birinde uyuduğunu ifâde etmektedir. Bu mevzuya giren başka hadisleri de gözönüne alan şârihler, Resûlullah'ın ramazan geceleri dışında seher vaktinde uyuduğunu belirtirler. Çünkü ramazan ayında seherde sahûr dediğimiz gece yemeğini yerlermiş.
Dilimizdeki seherle karıştırılmaması için bir kere daha belirtelim, bu hadislerde geçen seherden maksad şafak sökmezden önceki gecenin son altıda biridir. Dilimizde seher deyince daha çok şafağın sökmesiyle başlayan sabahın alacakaranlık vaktine denir, o vakit, sabah namazının kılındığı vakittir.
Özetlemek gerekirse: Horoz ötüşüyleki gece yarısına tesadüf etmektedirkalkıp ibadete başlayan Resûlullah, gecenin son altıda birinde tekrar yatmakta ve namaz vaktine kadar istirahat buyurmaktadır.[609]

3014- 13- وعن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]كَانَتْ صَلَاةُ رسولِ اللهِ # مِنَ اللَّيْلِ عَشْرَ رَكَعَاتٍ: يُوترُ بِسَجْدَةٍ. وَيَرْكَعُ رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ. فَتِلْكَ ثَلَاثَ عَشْرَةَ رَكْعَةً[. أخرجه الستة، وهذا لفظ مسلم وأبى داود .

13. (3014)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın gece namazı on rek'atti. Bir rek'at de tek kılardı. Sabahın sünnetini iki rek'at kılardı. Böylece hepsi onüç rek'at olurdu."[610]

AÇIKLAMA:

---

[608] Buhârî, Teheccüd: 7, Rikâk: 18; Müslim, Müsâfirîn: 131, (741); Ebû Dâvud, Salât: 312, (1317); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 8, (3, 208); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/315-316.
[609] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/316-317.
[610] Buharî, Teheccüd: 10, Müslim, Müsâfirîn: 121, 124, (736, 737); Muvatta, Salâtu'l-Müsâfirîn: 8 (1, 120); Ebû Dâvud, Salât: 316, (1334-1341-1361); Tirmizî, Salât: 325, (439-445); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 30, 35, 36, 44, 53, (3, 230, 233, 234, 239). Bu metin Müslim ve Ebû Dâvud'da gelmiştir; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/317.

Bu hadis kaynaklarda muhtelif şekillerde gelmiştir. Teysîr'in kaydettiği metin Müslim ve Ebû Dâvud'un birer rivâyetine uymaktadır. Mesela bir rivâyette: "Resûlullah'ın gece namazı onüç rek'atti, bir rek'atlik vitir ile sabahın iki rek'ati de buna dahildi" denmektedir.
Bir rivâyette de şöyle denmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yatsı namazını -ki halk buna ateme derdi- kıldıktan sonra şafağın sökmesine kadar on bir rek'at namaz kılardı. Her iki rek'atte bir selam verirdi, bir rek'ati de tek kılardı. Müezzin sabah ezanını tamamlayıp, fecir vakti kesinlik kazanınca, müezzin kendisine gelirdi. Resûlullah kalkar iki rek'at hafif namaz kılar, sağ tarafı üzerine yatar, müezzin O'na ikâmet okuyuncaya kadar öyle kalırdı."
Önceki rivâyetlerde Resûlullah'ın gece ibadeti açıklandığı için burada tekrar etmeyeceğiz.[611]

3015- 14- وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللّٰهِ #: إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ مِنَ اللَّيْلِ فَلْيَفْتَتِحْ صَلَاتَهُ بِرَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ[. أخرجه مسلم وأبو داود.وزاد: ثُمَّ لِيُطَوِّلْ بَعْدَ مَاشَاءَ.

14. (3015)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: Biriniz gece namazına kalkınca ilk önce iki hafif rek'atle namaza başlasın."[612]
Ebû Dâvud'da şu ziyade var: ".... Sonrada dilediğin kadar uzat."[613]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, teheccüd namazı kılmak üzere gece kalkınca, evvela iki hafif rek'atle namaza başlamanın meşruiyetine delildir. Burada hafiften maksat kısa demektir. Yani kısa sûrelerden okunmak suretiyle rek'atlerin uzunluğu kısa tutulacaktır. Böylece, geri kalan rek'atlerin daha şevkli kılınacağı şöylenmiştir. 3009 numaralı hadisin açıklamasında kaydettiğimiz üzere bazı âlimler, bu ilk iki rek'atin kısa tutulmasının hikmetini, o hadiste, zikri geçen ve namazı kılmakla zâil olacağı belirtilen şeytanın uyuyan kimsenin ensesine vurduğu üçüncü düğümün bir an önce çözülmesi için acele edilir diye açıklamışlardır.
Aliyyü'l-Kârî bu hadisle ilgili olarak şu açıklamayı kaydeder: "El-Ezkâr'da denir ki: "Bu iki rek'atten murad abdest üzerine kılınan iki rek'attir. Bu iki rek'atta tahfif (kısa sûrelerin okunması)müstehabtır. Çünkü, bunların hafif olacağına dair hem kavlî ve hem de fiilî rivâyetler gelmiştir. Bu hususta zâhir olan şudur: Bu iki rek'at teheccüdün bir parçasıdır, bunlar abdest namazı yerine geçerler. Çünkü abdestin tek başına kılınan bir namazı mevcut değildir. Böylece rivâyette şu hususa da bir işaret vardır: Kim bir iş yapmak isterse ona hafiften başlamalıdır, tedricen ağırlaştırmalıdır."
Tîbî der ki: "Bu iki rekatın hafif olması namaza şevkle başlaması içindir. Bunlarla alışır, sonra artırır."[614]

KIYÂMU'L-LEYL VE EHEMMİYETİ

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hayatında fevkalâde mühim bir yer tutan kıyâmu'lleyl ile ilgili olarak, buraya kadar kaydettiğimiz hadisler ve onların açıklamalarıyla yetinmeyip, bu konuda "zaman" üzerine yapmış bulunduğumuz bir çalışmadan bir pasaj sunacağız:[615]

KIYÂMU'L-LEYL (GECE KALKIŞI):

Gece zamanının değerlendirilmesinde mühim bir husus olan kıyâmu'lleyl üzerinde müstakillen durmak gerekiyor. Zira dinin bu emri, bugün nerdeyse unutulacak derecede çoğunluğun hayatından çıkmış durumdadır.Halbuki, İslâm medeniyetinin parlama dönemlerini hazırlayan büyük medeniyet ustalarının hayatında gece kalkışı mühim yer tutmakta, onların verimli ve başarılı olmalarının âmillerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.
Bugün kıyâmu'lleyl'in ana gayesi olan teheccüd namazı "Peygamber'e farzdır, ümmete nafiledir" diye değerlendirip geçiliyor. Bu hüküm fıkhen doğru da olabilir. Ancak, bu nafilenin "yaparsak sevabı var yapmazsak günahı yok"diye ifade edilen diğer dinî âdâb ve sünnetlerle bir tutulması, bizleri çok hatalı neticelere götürmektedir. Şöyle ki:

---

[611] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/317.
[612] Müslim, Müsâfirîn: 198, (768); Ebû Dâvud, Salât: 313 , (1323, 1324).
[613] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/318.
[614] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/318.
[615] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/318.

1- Bu "sünnet" bizzat Kur'ân-ı Kerîm'in emridir. Ve Kur'ân bu emri, mükerrer sûre ve âyetlerde tekrar ele almıştır. Birkaç örnek:
"Rabbinin adını sabah-akşam an (zikret). Geceleyin O'na secde et. O'nu geceleri uzun uzun tesbih et" (İnsan 26).
Bir diğer âyet: "Onların dediklerine sabret; güneşin doğmasından ve batmasından önce Rabbini hamd ile tesbih et; gece saatlerinde ve gündüzleri de tesbih et ki, Rabbinin rızasına eresin" (Tâhâ 130).
Şu âyette gece kalkanların kalkmayanlara üstünlüğü açıklanır: "Geceleyin secde ederek ve ayakta durarak boyun büken, âhiretten çekinen ve Rabbinin rahmetini dileyen kimse inkâr eden kimse gibi olur mu?" (Zümer 9).
Sûre-i Secde'de gerçek îmân ehlinin bazı vasıfları sayılırken, "vücudlarını yataklardan uzak tutup korkarak ve umarak Rablerine yalvaranlar.." vasfı da ilave edilir (Secde 16).
Şu âyette ehl-i Kitap'tan kıyâmu'lleyl'de bulunanlar da övülür: "Kitap ehlinin hepsi bir değildir; onlardan geceleri secdeye kapanarak Allah'ın âyetlerini okuyup duranlar vardır, bunlar Allah'a, âhiret gününe inanır, kötülükten men eder, iyiliklere koşarlar. İşte onlar iyilerdir" (Âl-i İmrân 113).
Şu âyet, kıyâmu'lleyl'i, Allah'ın vaadettiği fazl'a, kurtuluşa ve üstünlüğe erecek "kamil mü'min'in tamamlayıcı vasıflarından biri olarak dikkatlerimize arzeder: "Müttakiler Rablerinin kendilerine verdiğini almış olarak bahçelerde ve pınar başlarındadırlar. Çünkü onlar bundan önce iyi davranan kimselerdi. Onlar geceleri az uyuyanlardı. Seher vaktinde bağışlanma dilerlerdi..." (Zâriyât 16-18).
2- Kur'ân-ı Kerîm, gece kıyâmından, yukarıdaki âyetlerde görüldüğü şekilde teşvikkâr bir üslûbla bahsetmekle kalmaz, onun âdâbıyla ilgili bazı teferruâtı da belirtir. Nitekim, Müzzemmil sûresinde bu meseleye, çok farklı zaman aralıklarında nâzil olmuş iki ayrı pasajda temas edilir. Her ikisinde de kıyâmu'lleyl'in ehemmiyeti ve müddeti üzerinde durulur.
Birinci vahiy, gece kalkmayı emreder ve "farz" telâkki edilecek bir kesinlik taşır. İkincisi, kıyâmu'lleyl'den akşam ve yatsı namazlarının anlaşılmasına bile imkân sağlayacak bir tahfif ve kolaylık getirir, yapamayacak durumda olanlar için istisna zikreder.
Birinci vahiy: "Ey örtünüp bürünen, gecenin yarısında, istersen biraz sonra, istersen biraz önce kalk ve ağır ağır Kur'ân oku. Doğrusu biz, sana taşıması ağır bir söz vahyedeceğiz. Şüphesiz gece kalkışı daha te'sirli ve o zaman okumak daha elverişlidir. Çünkü gündüz, seni uzun uzun alıkoyacak işler vardır" (Müzzemmil 1-7).
Âyet-i kerîmenin icazı, kıyâmu'lleyl'in miktarı hususunda, âlimleri şu rakamlara ulaşmaya sevketmiştir:
1- Gece müddetinin yarısı,
2- Dörtte üçü,
3- Üçte ikisi,
4- Dörtte biri...
Bazı rivâyetlerin tasrihine göre, emri Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bidâyette farz olarak anlar. Harfiyyen tatbik eder. Müslümanlardan bir kısmı da Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e uyar. Hatta, âyette ifade edilen zaman nisbetini koruyamama endişesiyle bütün gece "kıyâmu'lleyl" yapanlar olur. Öyle ki bir çoğunun ayakları ve bacakları şişer.
Sûrenin başında gelen bu emrin, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ve diğer müslümanlar tarafından nasıl anlaşıldığını, tatbikatının nasıl yapıldığını açıklayan ve mes'ele üzerine başka teferruât getiren müteakip vahye nazar edelim:
"(Ey Muhammed), şüphesiz Rabbin biliyor ki, sen ve beraberinde bulunanlardan bir grup, gecenin üçte ikisine yakın ve yarısı ve üçte biri kalkıyorsunuz. Halbuki, geceyi ve gündüzü Allah takdir eder, (Allah) bildi ki, siz onu bundan öte başaramazsınız. Onun için size lütûf ile baktı. Bundan böyle, Kur'ân'dan ne kolay gelirse okuyun. Allah bildi ki, içinizden hastalar olacak, diğer bir kısımları Allah'ın fazlından bir kâr aramak üzere yeryüzünde yol tepecekler. Diğer bir kısımları da Allah yolunda çarpışacaklar. O halde ondan ne kolay gelirse okuyun ve namazı kılın ve zekâtı verin.." (Müzzemmil 20).
Rivâyetler, buraya kadar bir kısmını kaydettiğimiz son âyetin, kıyâmu'lleyl'i emreden, sûrenin başındaki ilk âyetten -8 ayla 10 yıl arasında değişen bir müddetsonra geldiğini belirtirler. Burada gece kalkışıyla ilgili hafifletmeler ifâde edilmiştir. Ayrıca hastalar, cihada çıkanlar gibi bir kısım mazeret sahipleri "gece kalkışı"ndan muaf tutulmaktadır.
Âyetle ilgili olarak müfessirlerin ortaya koyduğu bazan ittifaklı, bazan ihtilaflı bir kısım teferruâta girmeksizin mevzûmuz açısından ehemmiyet arzeden birkaç nokta tesbit edebiliriz:
1- Kıyâmu'l-Leyl bidâyette, en azından Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) için kesin bir emir olmuştur. Bir grup müslüman da Hz. Peygamber'e uyarak "kesin emir" telâkki etmiş ve tatbik etmiştir.
2- Bu emir sonradan tamamen neshedilmemiş, fakat vücubtan nedb'e çevrilmiştir. Yani farz olmaktan çıkarılmış, nafile kılınmıştır, artık isteyen yapacaktır.
3- Kıyâmu'lleyl için ifade edilen faydalar şunlardır:
* Gece kalkışı daha tesirlidir.
* Gece okumak daha uygundur, gündüz fazla meşguliyet vardır.
* Gece kalkışı, ağır olan ertesi günkü vazifenin hakkıyla yürütülmesinde bir nevi hazırlık safhası olmaktadır.

4- Kur'ân-ı Kerim, her asra hitap ettiği için, bu emre en az mendup (ihtiyarî) mânasında, her müslüman muhatap olmaya devam etmektedir.
5- Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sünnetine uymak dinin tatbikatında yüce bir mertebe olması yönüyle, bu mertebeyi elde etmek isteyen mü'minler için de kıyâmu'lleyl gerekmektedir.Zira, her hüşyâr (manevî uyanıklığa sahip) mü'minin en büyük ideali olan "Allah'ın muhabbet ve rızasını elde etmek" hedefi Cenâb-ı Hakk tarafından sünnete uymaya bağlanmıştır: "(Ey Resûlüm, inananlara şöyle) söyle: "Eğer sizler Allah'ı seviyorsanız bana uyun, tâ ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın" (Âl-i İmrân 31).
6- Ciddî ve ağır bir vazife olan dinin neşri açısından kıyâmu'lleyl, kendisini din hizmetine adayanlar için ayrı bir ma'nâ taşımaktadır. Âyette görüldüğü üzere, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) "taşıması ağır bir vahy"e, bir vazifeye hazırlanması maksadıyla gece kalkışına çağrılmıştır. Din hizmetini gaye edinenler bu şartı aynen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) gibi yerine getirmeli, kendisini disipline etmeli, vazifesine hazırlanmalıdır.
7- Kıyâmu'lleyl esas itibariyle, namaz ve Kur'ân tilâveti ifade ederse de, başka meşguliyete ve hususan ilmî tetebbuya mâni değildir. Nitekim az ileride görüleceği üzere, eser bırakan büyük âlimlerimiz, gecelerini ibadetle birlikte ilmî müzâkere ve araştırmalarla geçirmişlerdir.
Şu halde, en azından müessir şekilde İslâm'a hizmet etmek isteyenler ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sünetine uymak arzu edenler için ehemmiyetli bir "sünnet-i ilâhî", "bir nedb-i Kur'ânî" olan kıyâmu'lleyl'in vakti ve müddeti hususunda biraz durmada fayda var:[616]

KIYÂMU'L-LEYL'İN MÜDDETİ:

Gece kalkılacak müddetin yukarıda gecenin asgari dörtte biri, azâmi dörtte üçü olması gerektiğini belirtmiştik. Miktardaki bu büyük farklılık, temelde gece ve gündüz arasında mevsime veya üzerinde bulunulan coğrafî duruma bağlı olarak devamlı değişen uzunluk kısalıktan ileri gelir. Ferdin içinde bulunduğu içtimaî şartların değişikliği de göz önüne alınmış olmalıdır.
Kaba bir fikir verebilmek için ,belli bir yere göre, yılın en uzun gecesi ile en kısa gecesini alıp, verilen nisbetlere uygulayabiliriz: Azamî kalkış miktarını en uzun geceye, asgarî kalkış miktarını da en kısa geceye uygulayalım ve diyagramlarla şekle dökelim:
Yılın en uzun gecesi (İstanbul esas alındıkta) 21 Aralık'ta 13 saattir.[617] Bunun dörtte üçü 9 saat 45 dakika yapar. Şu halde istirahat ve uykuya 3 saat 15 dakika kalmaktadır.
Yılın en kısa gecesi 21 Haziran'da 6 saat 39 dakikadır. Bunun dörtte biri 1 saat 40 dakika yapar. Bu durumda istirahat için gözüken miktar 5 saat 3 dakikadır (Bak: Şema 1-2)
Bulunulan yerin ekvatora veya kutuplara yakınlığı, gece ile gündüz arasındaki müddet farkını son derece değiştirir. Öyle ki, kutuplara yaklaştıkça fark büyüyerek bir hafta, bir ay, altı ay süren "gündüzler"e yer verir. Ayet-i kerimede gelen kıyâmu'lleyl ile ilgili miktarları, daha ziyade gece ile gündüz arasında çok büyük farklar bulunmayan bölgeler için düşünmek gerekecek. Dünyanın insanlarla meskun olan büyük kısmı böyledir. Hüküm ise daima ekseriyete göre verilir.
Kıyâmu'lleyl'den maksad: Gece kalkışı, öncelikle ibadet içindir. Yani namaz ve tilâvet-i Kur'ân. Nitekim kıyâm kelimesi Kur'ân'da bazı kereler namazı ifade etmek için kullanılmıştır (Bakara 238). Böye olunca, kıyâmu'lleyl gece namazı ma'nâsına da gelir.
Ancak, kıyâmu'lleyl'den yalnızca ibadet anlamamak gerekir. Nitekim, şu âyet secde ve kıyâmı beraber zikreder: "Onlar gecelerini Rabbleri için secde ve kıyâmla geçirirler" (Furkân 64). Burada "secde" ile namaz ifade edildiğine göre, kıyâm kelimesinde daha başka bir ma'nâ arayabiliriz, mesela "uyanıklık" gibi. Öyle ise geceleyin kalkan kişi, namaz ve tilavetle birlikte ilmî tetebbuâtla da meşgul olacaktır. Nitekim Buhârî, bu hususa delâlet eden rivâyetlere dayanarak, geceleyin ilmî teâti üzerine iki bâb açmıştır.
Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'den gelen bir rivâyet, onun gecedeki ilmî müzakereyi "namaz" olarak isimlendirip ona tercih ettiğini görmekteyiz.
İbnu Hacer'in belirttiğine göre, bir kısım âlimler bu rivâyetlerden hareketle: "İlim için geceleyin uyanık kalmak, nafile namaz için uyanık kalma yerine geçer" hükmünü çıkarmışlardır.
Büyük âlimlerimiz gecelerini üçe ayırmışlardır:
1- İstirahat,

---

[616] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/318-321.
[617] Bugünkü resmi takvimde bu, 15 saat 21 dakikadır. Fark şuradan ileri gelir: Gündüz, dinî esaslara göre, fecr-i sâdıkla yani imsak saatiyle başlar, güneşin batışına kadar, (akşam namazı vakti veya iftar vakti) devam eder. Gece ise, akşamla başlar, imsak vaktine kadar devam eder. Nitekim Kadr sûresinda gecenin hududu fecr ânıyla sınırlandırılır (3-5. âyetler). Yeni hesaplamada gündüz, güneşin doğuşundan batışına (akşam vaktine) kadar edvam eder; sabahın ve akşamın alacakaranlıkları geceye dahildir.

2- İbâdet,
3- Müzakere (ilmî çalışma).
Müzakere bölümüne daha çok yer verilen bu prensibin tatbikatıyla ilgili, ibretâmiz bir menkîbeyi hadis ilminin büyük şahsiyetlerinden olan Tâbiîn'e mensup Muhammed İbnu Şihâbu'z-Zührî'den kaydedeceğiz:
Zührî (v. 124/741), gündüzleyin hocalarından öğrendiği yeni hadisleri, gece eve döndüğü vakit câriyesine tekrar ederek müzakere ederdi. Bir gün her zamankinden daha geç eve dönen Zührî, câriyesini uyumuş bulur. Uyandırıp, yine de: "Bana falan rivâyet etti, o da falancadan dinlemiş, onun da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan dinlediğine göre şöyle buyurmuştur.." diye ezberden hadis okumaya başlayınca, gözlerini oğuşturan câriye: "Bu rivâyetten bana ne?" diyerek hoşnudsuzluk ifâde eder. Zührî şu cevabı verir: "Bilmiyorum, bu senin işine pek yaramaz. Ancak bu hadisi ben yeni işittim, bir kimseye okuyarak müzakere etmem gerek."
İlmî tetebbuâtın umumiyetle gecenin son kısmında yani sabahtan önce olması da yapılan tavsiyeler arasındadır. "Zira denir, kişiye uyanıklık gecenin sonunda gelir. Çünkü o vakit, hizmetlerin ve ihsanların taksim vaktidir. Bir grubun nasibi az, bir grubun çoktur, bir grup da mahrumdur..."
Kıyâmu'lleyl ve Âile: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) zaman mevzuunda ferde bir başka sorumluluk hatırlatmaktadır: Mü'min kişi, zaman meselesinde, ferdî planda problemini çözmekle yetinemez. Ailesini de bu hususta şuurlandırmalı, zamanla ilgili bir kısım alışkanlıkları onlara da aynen kazandırmalıdır. Bu meseleyi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir hadislerinde gece kalkışıyla ilgili olarak, Hz. Dâvud (aleyhisselâm) örnek vererek tesbit eder: "Allah'ın Peygamberi Dâvud (aleyhisselâm)'un, ailesini de kaldırdığı bir saati vardı. O saatte âilesini uyandırır ve şöyle dedi: "Ey Davud ailesi, kalkın ve namaz kılın. Zira bu saatte Allah, sihirbaz ve (cahiliye küfrü üzerine olduğu halde) öşür alan kimselerin duası hariç, bütün duaları kabul eder."
Resûlullah'ın da ramazanın son on gününde, âilesini geceleyin kaldırdığını, Hz. Âişe rivâyet etmektedir.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) âileden bilhassa karı veya kocanın kalkması durumunda, diğerlerini de kıyâmu'lleyl'e alıştırmaya teşvik eder: "Allah şu kişiye rahmetini bol kılsın: Geceleyin kalkar, namazını kılar, sonra da karısını uyandırır, o da namazını kılar. Şâyet kadın kalkmazsa yüzüne su serper. Allah şu kadına da rahmet etsin; geceleyin kalkar, namaz kılar. Sonra kocasını uyandırır. O da namaz kılar. Şâyet kalkmaktan imtina ederse yüzüne su serper (ve bu sûretle kaldırır.)"
Rivâyetlerden aile ferdleri arasındaki gece kaldırma işinin karıkoca arasında sınırlanmaması gerektiğini anlamaktayız. Zira Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), damadı olan Hz. Ali (radıyallâhu anh)'nin kapısını geceleyin çalarak onu ve kızı Fâtıma'yı uyandırarak namaz kılmalarını emretmiştir.
Burada şu noktayı da açıklamamız gereklidir: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in âilesini kıyâmu'lleyl için uyandırması, her gece yaptığı mûtad bir prensibi değildir. Hadiseyi rivâyet eden Hz. Âişe, bunun ramazan ayının son on gününde olduğunu belirtir.Keza kızı Fâtıma ve damadı Hz. Ali'yi kaldırması da öyle. Rivâyet mûtad bir prensibi ifade etmiyor. Keza bir keresinde yanında geceleyen İbnu Abbas'ın müşâhedeleri de bunu te'yîd etmektedir.Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kendisi kalkıyor, fakat âilesini uyandırmıyor.
Gece Üzerinde Niçin Israr? Buraya kadar kaydedilen nâsslardan iki husus bilhassa dikkatimizi çekmektedir:
1- "Gece" ile ilgili âyetler "gündüz" ile ilgili âyetlerden sayıca daha çok (leyl = gece kelimesi 92, nehâr = gündüz kelimesi 57 adet).
2- Kıyâmu'lleyl ile, yani gecenin değerlendirilmesiyle alakalı ilâhî emir Hz. Peygamber'e peygamberliğin ilk yıllarında geliyor. Yani gecenin tanzimi üzerine gelen ve dötte üç miktarına varıncaya kadar büyük bir bölümünün uyanık geçirilmesini emreden Müzzemmil sûresi, geliş (nüzûl) sırası itibariyle 3. sırada yer almaktadır. Demek ki, ilk ilâhî emirlerden biri gecenin değerlendirilmesi ve tanzimi olmuştur. Halbuki gündüz vaktinin tanzimini böylesine teferruâtla ele alan bir âyet hiçbir zaman nâzil olmamıştır.
Bu durumu, gecenin beşerî hayattaki ehemmiyetiyle izah edebiliriz. Gerek başarıda ve gerekse başarısızlıkta olsun, insana hayatı boyunca derin ve kesin te'sir icrâ eden hususlardan biri, gece hayatıdır. Gece, insan hayatının yarısını teşkil ettiği halde, ihmal edilme, gafletle geçirilme tehlikesine maruzdur. Şu halde, ikaz ve uyarıların, ciddi dikkat çekmelerin bu hususta daha çok olması gerekmektedir. Kur'ân bunu yapmıştır.
İlâhî emirle geceyi tanzim edip değerlendirecek olan insan, gündüz vaktini de azami şekilde değerlendirecek demektir. Zira gece mes'elesinde muvaffakiyet bir azim, gayret ve irade işidir, şuur işidir.
Zor olanı halleden, kolay olanda takılır mı? Geceyi ihyâ eden, gündüzü öldürür mü? Bu hikmete binaen, daha peygamberliğin başında Cenâb-ı Hakk, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a zamanı iyi kullanma dersini vermek için kıyâmu'lleyl'i emretmiştir.
Hz. Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in mûcizevi başarısında, gecenin değerlendirilmesi olan kıyamu'lleyl'in mühim payını görmemek mümkün mü?
Gerek uhrevî kurtuluşunu ve gerekse İslâm'ın tekrar teâlisini gaye edinenlerin, rahmet-i Rahman'ın celb ve tecellisinde böylesine müessir bir vasıtayı şevkle tutmaları, kıyâmu'lleyl kapısından vecdle girmeleri gerekmez mi?[618]

[618] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/321-325.

DÖRDÜNCÜ FASIL

KUŞLUK NAMAZI

3016- 1- عن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالتْ:]مَا سَبَّحَ رسُولُ اللّهِ # سُبْحَةَ الضُّحَى قَطُّ، وَإِنِّى ‘سَبِّحُهَا[. أخرجه الستة إ الترمذي .

1. (3016)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kuşluk namazını her kılışında mutlaka ben de kıldım."[619]

AÇIKLAMA:

1- Kuşluk namazının vakti, sabahleyin mekruh olan vaktin çıkmasıyla başlar. Mekruh vakit, güneşin doğmasından bir mızrak boyu, yani beş derece yükselmesine kadar olan vakittir. Türkiye'de kırk-elli dakikalık bir müddettir. Mekruh vaktin çıktığını anlama hususunda şu basit usülden de istifade edilebilir: Çeneyi göğse dayayarak güneşe doğru bakınca, eğer güneş ufukta görülemeyecek kadar yükselmişse artık kerâhet vakti çıkmıştır.
2- Hadiste kuşluk namazı sübhatu'd-Duhâ yani kuşluk sübha'sı diye ifâde edilmiş, namaz ma'nâsına gelen salât kelimesi kullanılmamıştır. Burada namaza tesbîh kökünden gelen sübha denmesi namazın nafile olmasındandır. Çünkü burada nafile ma'nâsınadır. Nafile namazın tesbîh aslından gelen sübha ile tesmiyesi farz namazlarda tesbîhin nafile olması sebebiyledir.
Şöyle de denmiştir: "Nafile namaz için sübha denmiştir, çünkü o farz namazdaki tesbîh gibidir."[620]

3017- 2- وعن عبدالرحمن بن أبى ليلى قال:]مَا حَدَّثَنَا أَحَدٌ أَنَّهُ رَأى النّبىَّ # يُصَلِّى الضُّحَى غَيْرَ أُمِّ هَانِئٍ. فإنَّهَا قَالَتْ: دَخَلَ عَلَىَّ رَسُولُ اللّهِ # بَيْتى يَوْمَ الْفَتْحِ فَاغْتَسَلَ وَصَلّى ثَمَانِىَ رَكَعَاتٍ. فَلَمْ أرَ صَلَاةً قَطُّ أخَفَّ مِنْهَا. غَيْرَ أنَّهُ يُتِمُّ الرُّكُوعَ والسُّجُودَ[. أخرجه الستة .

2. (3017)- Abdurrahman İbnu Ebî Leylâ (rahimehullah) anlatıyor: "Bize, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kuşluk namazı kıldığını Ümmü Hânî'den başka kimse anlatmadı. O dedi ki:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Fetih günü, benim eve geldi, yıkandı ve sekiz rek'at namaz kıldı. Ben bundan daha hafif bir namazı hiç görmedim. Ancak rükû ve secdeleri tam yapıyordu."[621]

AÇIKLAMA:

1- Kuşluk namazı en az iki en fazla sekiz rekat olarak kılınır. Sadedinde olduğumuz rivâyet, Fetih günü Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Mekke'de sekiz rekat kuşluk kıldığını ifade etmektedir.
2- İbnu Ebî Leylâ'nın ifadesinde de görüldüğü üzere, bu sünnet son derece yaygınlık kazanmamış olmalıdır. Bazı sahâbîler Hz. Peygamber'in kuşluk kıldığını görmemişler bile. Nitekim Abdullah İbnu Ömer bu namaza bid'a diyenlerdendir. Ancak "Ne güzel bid'a", "Bu, bid'aların en güzelidir" gibi tasvipkâr, takdirkâr ifadelerde bulunmuştur.
Buhârî'nin bir rivâyetinde Müverrik der ki: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e sordum: "Kuşluk namazı kılar mısın?" Bana "Hayır!" dedi. Ben tekrar sordum: "Ya Ömer?", "Hayır!" dedi. Ben: "Ya Ebû Bekr?" dedim. O: "Hayır!" demeye devam etti. "Pekala, dedim ya Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)?"
"Onun da kıldığını zannetmiyorum" cevabını verdi.
"Hz. İbnu Ömer, Resûlullah hakkında kesin bir redde yer vermiyor, "zannetmiyorum" diyor. Bunun sebebi, Resûlullah'ın kuşluk kıldığını işitmiş olmasıdır.

---

[619] Buhârî, Teheccüd: 5, 32; Müslim, Müsâfirîn: 75, 77, (717, 718); Muvatta, Kasru's-Salât: 29, (152-153); Ebû Dâvud, Salât: 301, (1292, 1293); Nesâî, Savm: 35, (4, 152); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/326.
[620] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/326.
[621] Buhârî, Teheccüd: 31, Teksîru's-Salât: 12, Megâzî: 50; Müslim, Hayz: 71, (336); Müsâfirîn: 80, (336); Muvatta, Kasru's-Salât: 28, (1, 152); Ebû Dâvud, Salât: 301, (1290, 1291); Tirmizî, Salât: 346, (474); Nesâî, Tahâret: 143, (1, 126); Gusl: 11, (1, 202); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/326-327.

Âlimler, İbnu Ömer'in inkârını "görmemiş" olmasıyla izah ederler. Efendimizi kuşluk kılarken görmüş olsaydı, sünnete bağlılığı ile meşhur olan İbnu Ömer'in bunu inkâr edeceğini akıl kabul etmez. İbnu Ömer'in Kuba'da ve Mekke'ye gelişinde kuşluk namazı kıldığına dair rivâyetler mevcut ise de bunların kuşluk vaktine rastlayan tahiyyetu'lmescid ve tavaf namazı oldukları söylenmiştir. Nitekim İbnu Ömer'den rivâyet edilen bir hadiste: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sadece seferden döndüğü zaman kuşluk kılardı" der. Yani sefer dönüşünü hep gündüze rastlatan Aleyhissalâtu Vesselâm, ilk iş olarak mescide gider, namaz kılar sonra evine giderdi. Hz. Abdullah İbnu Ömer bunu görmüş olmalı, Resûlullah'ın evde kılmış olduğu kuşlukları görmemiş olmalıdır.
Öyleyse onun inkârı, Efendimizin bu namazı nefsülemirde kılmadığını ifâde etmez. İbnu Ömer'in kuşluğu kıldığını görmediğini ifâde eder. Nitekim İbnu Mes'ud'dan yapılan bir rivâyette, O'nun, kuşluk kılan bir cemaati görünce onları azarladığı ve "mutlaka kılacaksınız evlerinizde kılın" dediği belirtilir. Yani, bunun kılınmasında esas, evde kılınmış olmasıdır.
3- Fetih günü yaptığı gusülle ilgili rivâyetler de ihtilaflıdır. Sadedinde olduğumuz rivâyette Efendimiz Ümmü Hânî'nin evinde gusletmiştir. Halbuki bir rivâyette Ümmü Hânî, fetih günü Resûlullah'a gider ve O'nun Mekke'nin yukarı kısmında yıkanır bulur. Bir rivâyette Resûlullah'a bu sırada Ebû Zerr (radıyallâhu anh) perde tutmaktadır, bir başka rivâyette ise kızı Fâtıma perde tutmaktadır. Âlimler bu farklı durumları te'lif ederler.
* Ümmü Hânî, iki ayrı hadiseyi rivayet etmektedir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın iki ayrı yıkanma hadisesi mevzubahistir. Biri Mekke' ye ilk geldiği sırada Mekke'nin yukarı kısmında, diğeri Ümmü Hânî'nin evinde, Mekke'nin yukarı kısmındaki yıkanması sırasında Hz. Fâtıma (radıyallâhu anhâ) ile Ebû Zerr hazretleri sırayla perde tutmuşlardır.
4- Bu namazın hafif olduğu belirtilir. Öyle ki bir rivâyette râvi: "Bilmiyorum, kıyâmı mı daha uzun çekmişti, yoksa rükû veya secdesi mi?" der. Buradan hareketle kuşluk namazını hafif tutmanın müstehab olduğuna hükmedilmiş ise de, uzun da olabileceği, Resûlullah'ın o gün fetih işleriyle ziyade meşgul bulunduğu için rek'atleri kısa tutmuş olabileceği söylenmiştir.
5- Kuşluk Namazı Kaç Rek'at? Fetih günü, Resûlullah'ın kılmış olduğu namazla ilgili olarak da rivâyetler farklıdır. Bazısı her iki rek'atte selam verdiğini tasrîh ederken, bazısı da bu sarahate yer vermez. Ümmü Hânî sekiz rek'at kıldığını söylerken, İbnu Ebî Evfa'nın rivâyetinde iki rek'at kılmış olması mevzubahistir. Bu durumda: "İbnu Ebî Evfa sadece iki rek'ati görmüş olabilir, sekiz diyen Ümmü Hânî ise tamamını görmüş olabilir" diye cevap verilmiştir. Diğer taraftan Resûlullah'ın kıldığı kuşluk namazının miktarıyla ilgili farklı rivâyetlerde farklı rakamlar gelmiştir. Hz. Âişe'nin bir rivâyetinde "dört rek'at", "Hz. Câbir'in bir rivâyetinde "altı rekat" zikredilir. Tirmizî'nin bir rivâyetinde Efendimiz: "Kim kuşluk namazını oniki rek'at kılarsa Allah ona cennette bir köşk bina eder" buyurur. Taberânî'nin bir rivâyetinde kuşluk namazının oniki rek'at olmasına teşvik olduğu gibi, iki rek'at olabileceğini de ifâde eder: "Kuşluğu kim iki rek'at kılarsa gâfillerden yazılmaz. Kim dört kılarsa tevbe edenler arasına yazılır. Kim altı kılarsa, bu ona o gün kâfidir. Kim sekiz kılarsa âbidlerden biri olarak yazılır. Kim oniki kılarsa, Allah ona cennette bir köşk yapar." Nevevî bu mevzuda gelen muhtelif hadisleri ve sıhhat durumlarını gözönüne alarak: "Kuşluk namazının efdali sekiz rek'attir, en çoğu da oniki rek'attir" der.[622]

3018 -3- وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه قال:]أَوْصَانِي خَلِيلِى # بِصِيَامِ ثَـَثَةِ أَيَّامٍ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ، وَرَكْعَتَى الضُّحَى، وَأَنْ أُوتِرَ قَبْلَ أَنْ أُوتِرَ قَبْلَ أَنْ أَرْقُدَ[. أخرجه الخمسة .

3. (3018)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Dostum Aleyhissalâtu Vesselâm, bana her ay üç gün oruç tutmamı, iki rek'at kuşluk, yatmazdan önce de vitir namazı kılmamı tavsiye etti."[623]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)' ye üç şey vasiyet ediyor:
1- Her ay üç gün oruç: Bu üç gün eyyâmu'lbîz denen ayın ortasındaki 13, 14 ve 15. günleridir. Bu üç gün için ayın başından, ortasından ve sonundan birer gün dahi denmiştir. Keza "Her on günün evvelindeki birinci gündür" diyen de olmuştur. "Her hangi bir kayıt olmaksızın mutlak olarak üç gündür" diyen de olmuştur.
2- İki rek'at kuşluk namazı: Bununla ilgili açıklama önceki hadiste geçti.
3- Yatmazdan önce vitir kılmak: Bu namazın vacib olduğunu belirttik. Ancak gece de kılınabilir. Zira vakti, yatsının bitiminden itibaren şafak sökmesine kadardır. Resûlullah'ın yatmazdan önce kılınmasını tavsiye etmesi,

[622] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/327-329.
[623] Buharî, Teheccüd: 33, Savm: 60; Müslim, Müsâfirîn: 85, (721); Ebû Dâvud, Salât: 342, (1432); Tirmizî, Savm: 54, (760); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 28, (3, 229); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/329.

uyuduktan sonra uyanamama tehlikesine binâendir. Uyanmaktan emin olan, uyanmak için müessir tedbir almış olan için, gece kılmasının efdal olacağı söylenmiştir.[624]

-3019 -4- وعن أبى ذرّ رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رَسُولُ اللّهِ #: يُصْبِحُ عَلى كُلِّ سُ◌َمَى مِنْ أحَدِكُمْ صَدَقَةٌ، فَكُلُّ تَسْبِيحَةٍ صَدَقَةٌ، وَكُلُّ تَحْمِيدَةٍ صَدَقَةٌ، وَكُلُّ تَهْلِيلَةٍ صَدَقَةٌ، وَكُلُّ تَكْبِيرَةٍ صَدَقَةٌ، وَأمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ صَدَقَةٌ، وَنَهْىٌ عَنِ الْمُنْكَرِ صَدَقَةٌ، وَيُجْزِئُ مِنْ كُلِّ ذلِكَ رَكْعَتَانِ يَرْكَعُهُمَا الْعَبْدُ مِنَ الضُّحَى[. أخرجه مسلم وأبو داود.

4. (3019)- Ebû Zerr (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Her gün, sizin her bir mafsalınız için bir sadaka terettüp etmektedir. Her tesbih bir sadakadır. Her tahmid bir sadakadır, her bir tehlîl bir sadakadır. Emr-i bi'lma'ruf bir sadakadır. Nehy-i ani'lmünker de bir sadakadır. Bütün bunlara kişinin kuşlukta kılacağı iki rek'at namaz kafi gelir."[625]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet kuşluk namazının ehemmiyetine parmak basmakta, sağlığımız için hergün vermemiz gereken, sadakaların yerini tek başına tutacağını belirterek, iki rekat kuşluk kılmaya teşvik etmektedir.
Müteâkiben kaydedilecek olan bir Müslim hadisi, insanda üçyüz altmış mafsal olduğunu belirtir. Buna göre irâdî olarak her bir mafsal için verilmesi gereken günlük sadaka 360 adedi bulmaktadır. Bu maddî sadakayı karşılayabilen iki rek'atlik namaz kıymetli bir ibadet olmalıdır.
Ne mutlu bunu yerine getirenlere![626]

-3020 -5- وعن بريدة رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسولُ اللّهِ #: في ا‘‘نْسَانِ ثَ◌َثَمِائَةٍ وَسِتُّونَ مَفْصَ◌ً. فَعَلَيْهِ أنْ يَتَصَدَّقَ عَنْ كُلِّ مِفْصَلٍ مِنْهُ صَدَقَةً. قَالُوا مَنْ يُطِيقُ ذلِكَ؟ قَالَ النَخَاعَةُ في المَسْجِدِ يَدْفِنُهَا. وَالشَّىْءُ يُنَحِّيهِ عَنِ الطّرِيق.فإنْ لَمْ يَجِدْ فَرَكْعَتَانِ يَرْكَعُهُمَا مِنَ الضُّحَى، أخرجه أبو داود.»النخاعة« بالضم: النخامة .

5. (3020)- Büreyde (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İnsanda üçyüzaltmış mafsal vardır. Her bir mafsal için bir sadakada bulunması gerekir." (Bunu işitenler): "Buna kimin gücü yeter?" dediler. Aleyhissalâtu Vesselâm:
"Mescidde toprağa gömeceği bir balgam, yoldan bertaraf edeceği bir engel... Bunları bulamazsa, kuşluk vakti kılacağı iki rekat namaz!"[627]

-3021 -6- وعن أبى ذر وأبى الدرداءِ رَضِىَ اللّهُ عَنْهما قال:]قال رَسُولُ اللّهِ #: قالَ اللّهُ تَعالى: ابنَ آدَمَ
ارْكَعْ لِى أرْبَعَ رَكَعَاتٍ أوَّلَ النَّهَارِ أكْفِكَ آخِرَهُ[.

6. (3021)- Ebû Zerr ve Ebû'd-Derdâ (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resullullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah Teâlâ hazretleri dedi ki: "Ey Âdemoğlu! Günün evvelinden benim için dört rek'at namaz kıl, ben de sana günün sonunu garantileyeyim."[628]

AÇIKLAMA:

[624] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/329.
[625] Müslim, Müsâfirîn: 84, (720); Ebû Dâvud, Salât: 301, (1286); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/330.
[626] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/330.
[627] Ebû Dâvud, Edeb: 172, (5242); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/330.
[628] Tirmizî, Salât: 346, (475); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/331.

Âlimler hadisten şu mânayı çıkarmışlardır: "Cenâb-ı Hakk şöyle buyurmaktadır: "Ey insanoğlu, günün başında kalbini ibadetim için dünyevî meşguliyetlerden uzak tut, bana yönel. Ben de günün sonunda senin ihtiyaçlarını yerine getirerek senin zihnini o dünya meşgalesinden uzak tutayım." Böylece kuşluk namazından itibaren günün sonuna kadar, kişinin ihtiyaçlarının karşılanması, hoşuna gitmeyen şeylerden onun korunması gibi dünyevî sıkıntılara karşı ilâhî bir garanti vaadedilmiş olmaktadır.[629]

3022- 7- وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قال رسُولُ اللهِ #: مَنْ حَافَظَ عَلى شُفْعَةِ الضُّحَى غُفِرَتْ ذُنُوبُهُ وَإِنْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ[. أخرجه الترمذي .

7. (3022)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim kuşluğun bir çift (namaz)ına devam ederse, deniz köpüğü kadar çok da olsa, Allah günahlarını affeder."[630]

3023- 8- وعن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قال رَسُولُ اللهِ #: مَنْ صَلّى الضُّحَى ثِنْتَىْ عَشْرَةَ رَكْعَةً بَنَى اللهُ لَهُ تَعالى قَصْراً في الجَنَّةِ مِنْ ذَهَبٍ[. أخرجه الترمذي .

8. (3023)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim kuşluk namazını oniki rek'at kılarsa Allah Teâlâ Hazretleri cennette onun için altından bir köşk bina eder."[631]

3024- 9- وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت :]كَانَ رسُولُ اللهِ # يُصَلِّى الضُّحَى أرْبَعَ رَكَعَاتٍ وَيَزِيدُ مَا شَاءَ الله[.

9. (3024)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kuşluğu dört kılar, (bazan) dilediğince de artırırdı."[632]

3025- 10- وعن زيد بن أرْقَم رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قال رَسُولُ اللهِ #: صَلَةُ ا'وَّابِينَ حِينَ تَرْمَضُ الفِصَالُ مِنَ الضُّحَى[. أخرجهما مسلم .

10. (3025)- Zeyd İbnu Erkam (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kuşluk namazı, boduğun (yani deve yavrusunun) ayağı kumdan yanmaya başladığı andan itibaren kılınır."[633]

AÇIKLAMA:

Yerdeki kumlar ısındıkça ayakları yakmaya başlar. Deve yavrusunun ayağı yanmaya başladı mı, kuşluk namazının vakti girmiştir.[634]

BEŞİNCİ FASIL

RAMAZANDA GECE KALKIŞI VE TERAVİH

TERAVİH NAMAZI

3026- 1- عن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]كَانَ رَسولُ اللهِ # يُرَغِّبُهُمْ في قِيَامِ رَمَضَانَ مِنْ غَيْرِ أنْ يَأْمُرَهُمْ بِعَزِيمَةٍ فَيَقُولُ: مَنْ قَامَ رَمَضَانَ إيمَاناً وَاحْتِسَاباً غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ، فَتُوفِّىَ رَسولُ اللهِ # وَا'مْرُ عَلى ذلِكَ ثُمَّ كَانَ ا'مْرُ عَلى ذلِكَ خِلَافَةَ أبِى بَكْرٍ، وَصَدْراً مِنْ خِلَافَةِ عُمَرَ[.

1. (3026)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'nin anlattığına göre: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onları, kesin bir emirde bulunmaksızın ramazan gecelerini ihyaya teşvik ederdi. (Bu maksadla) derdi ki: "Kim ramazan gecesini, sevabına inanarak ve bunu elde etmek niyetiyle namazla ihya ederse geçmiş günahları affedilir.

---

[629] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/331.
[630] Tirmizî, Salât: 346, (476); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/331.
[631] Tirmizî, Salât: 346, (473); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/331.
[632] Müslim, Müsâfirîn: 78, 79, (719); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/331.
[633] Müslim, Müsâfirîn: 43, (748); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/332.
[634] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/332.

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) -bu tavsiyesi herhangi bir değişikliğe uğramadan- vefat etti. Bu durum (terâvihin ferden kılınması) Hz. Ebû Bekr'in hilafeti zamanında da böylece devam etti, Hz. Ömer'in hilafetinin başında da böyle devam etti."[635]

3027- 2- وفي رواية:]مَنْ قَامَ لَيْلَةَ الْقَدْرِ إيمَاناً وَاحْتِسَاباً غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ[. أخرجه الستة. وأخرج البخارى: «المَرْفُوعَ مِنْهُ في قِيَامِ رَمَضَانَ وَقِيَامِ لَيْلَةِ الْقَدْرِ« .

2. (3027)- Bir rivâyette şöyle gelmiştir: "Kadir gecesini, kim sevabına inanıp onu kazanmak ümidiyle ihya ederse, geçmiş günahları affedilir."[636]

AÇIKLAMA:

1- Ramazan gecelerini ihya etmek demek o geceleri namaz kılarak geçirmek demektir. Ancak Nevevî, ramazandaki kıyâmu'lleylin, ramazan ayındaki terâvih namazını kılmakla hâsıl olacağını anlamıştır. Yani, terâvihi kılan kimse, kıyamdan matlub olan sevaba nâil olur, ancak bu, kıyâmu'rramazan teravihsiz olmaz ma'nâsına gelmez.
2- Ramazan gecesini ihya edenin uğrayacağı mağfiret büyük günahtan mıdır, küçüklerden midir, her ikisinden midir? İbnu'l-Münzir'e göre hadis mutlak geldiğine göre her ikisindendir. Ancak Nevevî, bu gibi ifadelerle küçük günahların kastedildiğni söylemiştir. İmamu'l-Haremeyn de bu hususta cezmeder (= kesin kanaat ifade eder.)
3- Hadiste terâvih namazının kılınmasıyla ilgili Nebevî tavsiye bunun evlerde ferdî olarak kılınmasını ifade eder. Resûlullah ve Hz. Ebû Bekr devrinde terâvihler böyle yani ferdî olarak kılınmış ve durum Hz. Ömer' in hilafetinin başlarına kadar bu minval üzere devam etmiştir. Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in emriyle teravihler, Übeyy İbnu Ka'b'ın imamlığında cemaatle kılınmaya başlanmıştır. Bazı rivâyetlerde: "Bu, ramazanda halkın bir kimsenin arkasında tek bir cemaat teşkil etmesi ilk defa vukûa gelen bir hâdiseydi" denmiştir. Hz. Ömer, bir Buhârî, hadisinde, bu cemaatin daha önce olmayışına telmihte bulunarak: "Bu ne güzel bid'at" der.[637]

3028- 3- وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت:]كَانَ رَسولُ اللهِ # يَجْتَهِدُ في رَمَضَانَ مَا يَجْتَهِدُ في غَيْرِهِ، وَفي الْعَشْرِ الْوَاخِرِ أشَدَّ، وَكَانَ يُحْيى لَيْلَهُ وَيُوقِظُ أهْلَهُ وَيَشُدُّ مِئْزَرَهُ[. أخرجه الخمسة.»شَدُّ المِئْزَرِ« كناية عن اجتناب النساء أو عن الجِدّ واجتهاد في العمل .

3. (3028)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ramazan ayında, diğer aylarda görülmeyen bir gayrete girerdi. Ramazanın son on gününde ise çok daha şiddetli bir gayrete geçerdi. Son on günde geceyi ihya eder, ailesini de (gecenin ihyası için) uyandırırdı, izarını da bağlardı."[638]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Resûlullah'ın ramazan ayında daha çok zikrullah yapma gayretine girdiğini göstermektedir. Bu ayda artan fevkalâde gayret son on gününde daha da artmaktadır; zikir, ibadet, tevbe vs. şeklinde... Ramazandan artan gayret O ayın kudsiyetinden, yapılan ibadetlerin sevaben üstünlüğünden ileri gelir. Husûsan bin aydan hayırlı olduğu nâss-ı Kur'ân ile te'yîd edilen Kadir gecesi bu ayın içerisindedir. Hangi gün olduğu belirtilmediği için her gecenin Kadir gecesi olma ihtimali var. Efendimiz ona isabet etmek için de gayreti artırmış olabilir. Bu kıymetli gecenin son on günde olma ihtimali daha fazladır. Öyle ise bu günlerde daha çok gayrete gelerek her geceyi "Kadir gecesi olabilir" heyecanıyla karşılamak gerekir. Resûlullah'ın yaptığı işte budur.
2- Şeddül-Mi'zer=İzarın bağlanması: Âlimler bununla, Resûlullah'ın son on günde hanımlarını terketmiş olduğunun kinâye edildiğini belirtirler. Böylece ibadete daha çok vakit ayırma imkânı aramış olmaktadır.[639]

3029- 4- وعن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]كَانَ رسولُ اللهِ # يَقُومُ في رَمَضَانَ فَجِئْتُ فَقُمْتُ إلى جَنْبِهِ. فَجَاءَ رَجُلٌ آخَرُ فَقَامَ أيْضاً حَتَّى كُنَّا رَهْطاً. فَلَمَّا أحَسَّ أنّا خَلْفَهُ جَعَلَ يَتَجَوَّزُ في الصَّلَةِ. ثُمَّ دَخَلَ رَحْلَهُ فَصَلّى صَلَةً يُصَلِّيهَا عِنْدَنَا. فَقُلْتُ لَهُ حِينَ

[635] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/333.
[636] Buharî, Terâvih: 1, Müslim, Müsâfirîn: 174, (759); Ebû Dâvud, Salât: 318, (1371); Tirmizî, Savm: 83, (808) Nesâî, Siyam: 39, (4, 154, 155); Muvatta, Salât fî Ramazan: 2, (1, 119). Buhârî, Ramazan kıyamı ile, Kadir gecesi kıyamı üzerine ondan merfû rivâyet kaydeder; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/333.
[637] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/333-334.
[638] Buhârî, Fadlu Leyleti'l-Kadir: 5, Müslim, İ'tikâf: 8, (1175); Ebû Dâvud, Salât: 318, (1376); Tirmizî, Savm: 73, (796); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 17, (3, 218); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/334.
[639] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/334-335.

أصْبَحْتُ: أفَطِنْتُ لَنَا اللَّيْلَةَ؟ قال:]نَعَمْ، ذلِكَ الَّذِى حَمَلَنِى عَلى مَا صَنَعْتُ[. أخرجه مسلم. »التَّجَوُّزُ« ا"سراع في العمل وتخفيفه .

4. (3029)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ramazanda geceleyin namaz kılardı. (Bir gece) gelip yanında ben de namaza uydum. Sonra bir erkek daha geldi, o da namaza uydu, derken (sayımız arttı ve) bir cemaat olduk. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bizim arkasında olduğumuzu hissedince namazı hızlandırdı. Sonra (selam verip) ayrıldı ve evine girdi. Orada bizim yanımızda kılmadığı bir namaz kıldı. Sabah olunca kendisine:
"Bizim arkanıza durduğumuzu geceleyin farketmiş miydiniz?" diye sordum. Bana:
"Evet. Ve işte bu, beni o yaptığıma sevkeden şeydir. (Yani sizi arkamda hissedince namazı hızlı kılarak yanınızdan ayrıldım)" buyurdu."[640]

-3030 -5- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]صلّى رسولُ اللهِ # في المَسْجِدِ فَصَلّى بِصَـَتِهِ نَاسٌ كَثِيرٌ ثُمَّ صَلَّى مِنَ القَابِلَةِ فَكَثُرُوا. ثُمَّ اجْتَمَعُوا مِنَ اللَّيْلَةِ الثَّالِثَةِ فَلَمْ يَخْرُجْ إلَيْهِمْ. فَلَمَّا أصْبَـَحَ قَالَ: قَدْ رَأيْتُ صَنِيعَكُمْ فَلَمْ يَمْنَعْنِى مِنَ الخُروجِ إلَيْكُمْ إلاَّ أنِّى خَشِيتُ أنْ تُفْرَضَ عَلَيْكُمْ، وذلِكَ في رَمَضَانَ[.
أخرجه الستة إ الترمذي .

5. (3030)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (bir gece) mescidde (nafile) namaz kılmıştı. Birçok kimse de (ona iktida ederek) namaz kıldı. (Sabah olunca "Resûlullah geceleyin mescidde namaz kıldı" diye konuştular.) Ertesi gece de Efendimiz namaz kıldı. (Halk yine olanları konuştu, katılacakların) sayısı iyice arttı. Üçüncü (veya dördüncü) gece halk yine toplandı. (Öyle ki mescid, insanları alamayacak hâle gelmişti.) Ancak aleyhissalâtu vesselâm (bu dördüncü gecede) yanlarına çıkmadı. Sabah olunca Efendimiz:
"Yaptığınızı gördüm. Size çıkmamdan beni alıkoyan şey, namazın sizlere farz oluvermesinden korkmamdır" dedi. İşte bu hadise ramazanda cereyan etmişti."[641]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadise çeşitli tariklerden farklı ifadelerle gelmiştir. Parantez içerisindeki ilavelerimiz rivâyetin başka vecihlerinden alınmadır.
2- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "Size farz oluvermesinden kortuğum için namaza inmedim" sözü bazı âlimler tarafından müşkil bulunmuştu. Çünkü Resûlullah farz namazlarla kılınan ve revâtib denen nafilelere devam etmiş, ashâb da devam etmiş ama yine de farz hükmünü almamışlardır. Bu sebeple, Resûlullah'ın o sözü bazı yorumlara tâbi tutulmuştur:
* Muhibbu't-Taberî der ki: "Muhtemeldir ki Cenâb-ı Hakk, Peygamberine: "Eğer sen bu namaza onlarla birlikte devam edersen, bu onların üzerine farz oluverir" diye vahyetmiştir de bu sebeple Resûlullah, ashâbına tahfifi tercih etmiş ve devamdan vazgeçmiştir. Mamafih bu vahiy değildir de içinden bu düşünce geçmiştir, nitekim Allah'a yaklaştıran bazı amellere Efendimiz devam etmiş, bu da O'nun şahsı için farz oluvermiştir."
* "Ümmetinden birinin, kendisinin devamlı kılmış olmasından hareketle bu namazın vacib olduğunu zannetmesinden korktu" diyen de olmuştur. Bu görüşe meyl eden Kurtubî der ki: "Namazın size farz oluvermesinden korktum" sözü, "Sizin onu farz zannetmenizden, böylece o zanna düşene farz oluvermesinden korktum" demektir. Nitekim bir müçtehid bir şeyin helal veya haram olduğunu zannetse, onun, bu zannıyla amel etmesi gerekir."
* Şöyle de denmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın burada ifade ettiği hüküm şu idi: Kendisi hayırlı bir amele devam eder, o amelde halk da O'na uyarsa bu amel onlara farz olur."
* İbnu Battâl der ki: "Resûlullah'ın bu sözü, gece namazı kendisine farz olduğu halde ümmetine farz olmadığı bir zamanda söylemiş olması da mümkündür. Bu sebeple, onlara çıktığı takdirde, onlar da uymaya devam edecek ve sonunda hüküm yönüyle onlarla kendisi arasında fark kalmayacak ve hepsine farz durumuna geçecek diye korkmuştur. Çünkü dinde asıl olan müsâvaattır: İbadet meselelerinde ümmeti ile Resûlullah arasında müsâvaat vardır."
* Şu da söylenmiştir: "Efendimizin, Ashâb'ın namaza devam etmeleriyle vacib olmasından, bilahare de devam etmekten acze düşüp, Resûlullah'a uymayı bırakmak sebebiyle âsi duruma düşmelerinden korkmuş olması da muhtemeldir."
* Hattâbî de, hadiste geldiği üzere, M'irâc'ta namazın farz olması sırasında Cenab-ı Hakk'ın: "Namaz (günde) beş vakittir ve (aynı zamanda) elli (vakit değerinde)dir, bu söz artık benim nezdimde değişmez" sözü gözönüne

[640] Müslim, Siyam: 59, (1104); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/335.
[641] Buhârî, Salâtu't-Teravih: 1, Cuma: 29, 5; Müslim, Müsâfirîn: 177, (761); Muvatta, Salâtfî'r Ramazan: 1, (1, 113); Ebû Dâvud, Salât: 318, (1373, 1374); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 4, (3, 202); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/336.

alınınca, sadedinde olduğumuz hadis müşkildir. Çünkü, Allah'ın "beş" hükmünün değişmeyeceğinden emin olduktan sonra nasıl olur da artmasından Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) korkuya düşer? der.
Hattâbî bu müşkili şöyle halleder: "Gece namazı Aleyhissalâtu Vesselâm'a farz idi. Şer'î amellerinde O'na uymak ümmetine farzdır. Yani, Resûlullah'ın bu farza aralıksız devam etmesi halinde ümmetine farz idi. İşte bu sebeple, bu namazın vacibler arasında girmemesi için (dördüncü gece) onların yanına gidip onlarla bu namazı kılmayı terketti. Tâ ki, kendisine iktida yoluyla husule gelecek vücub'la, beşe, ziyade yeni bir farz hâsıl olmasın. Burada inşa (müstakil bir emir) yoluyla değil, iktida yoluyla hasıl olacak bir farz melhuzdur. Tıpkı, kişinin nezr ederek bir namazı nefsine vacib kılması gibi. Nezir namazı ona ziyâde bir vacibtir, ama bu, şeriatın aslından gelmez." Hattâbî sözüne devamla bir başka ihtimâl daha beyan eder:
"Allah namazı elli vakit olarak farz kıldı. Sonra peygamberinin şefaatiyle çoğunu kaldırdı. Eğer ümmet, kendisine bağışlanan kısma dönüp, peygamberlerinin kendileri için affedilmesini taleb ettiği kısmı iltizam edecek olursa bunun onların üzerine farz olması normal karşılanır, yadırganmaz. Nitekim onlardan önce bir kısım insanlar ruhbanlığı iltizam etmişler, Allah da, onda düştükleri kusur sebebiyle onları şöyle diyerek kınamıştı: "...Üzerlerine bizim gerekli kılmadığımız fakat kendilerinin güya Allah'ın rızasını kazanmak için ortaya attıkları ruhbaniyete bile gereği gibi riâyet etmediler..." (Hadîd 27). Şu halde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), ümmetinin de bu âyette zikredilenlerin durumuna düşmelerinden korkmuş olarak, onlara olan şefkatin sevkiyle bu amelden vazgeçmiştir."
Bu yorumlar üzerine de bazı münakaşalar devam eder, ancak biz bu kadarıyla yetiniyoruz.
3- Hadisten Çıkarılan Bazı Fevâid:
* Kıyâmu'l-Leyl cemaatle mendubtur, hususen ramazanda olursa... Çünkü Efendimizin vefatından sonra, farz olma endişesi mevcut değildir. Bu sebeple Hz. Ömer, terâvihlerin Übeyy İbnu Kab'ın arkasında cemaatle kılınmasını emretmiştir.
* Bu hadiste Allah'ın kaderinden Allah'ın kaderine kaçmanın cevazı vardır.
* Büyük, etbaının alışkanlıklarına ters düşen bir şey yapınca sebebini açıklamalı: hükmünü, hikmetini belirtmelidir.
* Resûlullah'ın dünyaya karşı zühdüne, dünyadan az şeyle iktifa etmesine, ümmetine karşı duyduğu şefkate ve re'fete örnek mevcuttur.
* Fesada meydan vermemek için bazı maslahatı terketmeye örnek var.
* İki maslahattan daha mühim olanı öne alınmıştır.
* İmam olmaya niyet etmeksizin namaz kılmaya başlamış bulunan kimseye iktida edilebilir. Ancak bazı âlimler: "Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in böyle bir niyette bulunmadığını kesinlikle iddia edemeyiz, bu hususta bir sarahat nakledilmemiştir, zanla O'na muttali olunamaz" demiştir.
* Cemaatle de kılınsa, nafile için ezan ve ikâmet okunması terkedilir.[642]

-3031 -6- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]خرَجَ رسولُ اللهِ # عَلى النَّاسِ في رَمَضَانَ وَهُمْ يُصَلُّونَ في نَاحِيةِ المَسْجِدِ: فقَالَ: مَا هؤُءِ؟ قِيلَ أُنَاسٌ لَيْسَ مَعَهُمْ قُرآنٌ. وَأُبَيُّ بنُ كَعْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه يُصَلِّي بِهِمْ فقَالَ: أصَابُوا وَنِعْمَ مَا صَنَعُوا[. أخرجه أبو داود، وقال: هذا الحديث ليس بالقوى .

6. (3031)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) buyurdular ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ramazan'da, mescidin bir kenarında namaz kılmakta olan bir gruba uğramıştı.
"Bunlar ne yapıyorlar?" diye sordu. "Bunlar, yanlarında (ezberlenmiş fazla) Kur'ân bulunmayan kimselerdir. Übeyy İbnu Ka'b (radıyallâhu anh) bunlara namaz kıldırıyor!" dediler. Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm): "İsabet etmişler, bu davranış ne kadar iyi!" buyurdular."[643]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Resûlullah'ın sağlığında, Übeyy İbnu Ka'b'ın ramazan ayında cemaatle (terâvih) namazı kıldırdığı fikrini zihne getirebilmektedir. Bu meselede, İbnu Hacer'in de belirttiği gibi, esas olan terâvih namazının Hz. Ömer zamanında resmen cemaatle kıldırmış olmasıdır. Meseleyi ilgilendiren bazı teferruâtı, sadedinde olduğumuz bâbın 1. ve 2. hadislerinde (3026-3027) açıkladık. Burada mevzubahis olan hâdise, terâvih dışındaki bir namaz da olabilir, kısmî bir cemaat de olabilir.[644]

-3032 -7- وعن أبي ذرٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]صُمْنَا مَعَ رسولِ اللهِ # فَلَمْ يَقُمْ بِنَا شَيْئاً مِنَ الشَّهْرِ حَتَّى بَقِيَ سَبعٌ مِنَ الشَّهْرِ فقَامَ بِنَا حَتَّى ذَهَبَ ثُلُثُ اللَّيْلِ. ثُمَّ لَمْ يَقُمْ بِنَا في السَّادِسَةِ وَقَامَ في الخَامِسَةِ حَتَّى ذَهَبَ شَطْرُ اللَّيْلِ. فَقُلْنَا لَهُ: لَوْ نَفَلْتَنَا بَقِيَّةَ لَيْلَتِنَا هذِهِ؟ فقَالَ: إنَّهُ من قَامَ مَعَ ا‘‘مَامِ حَتَّى يَنْصَرِفَ كُتِبَ لَهُ قِيَامُ لَيْلَةٍ. ثُمَّ لَمْ يَقُمْ بِنَا حَتَّى بَقِيَ ثَ ٌ مِنَ الشّهْرِ فَصلّى بِنَا في الثَّالِثَةِ

[642] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/336-338.
[643] Ebû Dâvud, Salât: 318, (1377); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/338.
[644] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/339.

وَدَعَا أَهْلَهُ وَنِسَاءَهُ وَقَامَ بِنَا حَتّى خَشِينَا أنْ يَفُوتَنَا الْفَـَحُ. قِيلَ: وَمَا الْفَـَحُ؟ قالَ: السَّحُورَ[. أخرجه أصحاب السنن وصححه الترمذي.»السَّحُورَ« بفتح السين: ما يتسحر به، وبالضم: الفعل نفسه .

7. (3032)- Hz. Ebû Zerr (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile (bir ramazan) ayında beraber oruç tuttuk. Ay boyunca bize son yedi güne kadar hiç (ziyade) namaz kıldırmadı. Ayın son yedinci gününde gecenin üçte biri geçinceye kadar bize namaz kıldırdı. Altıncı gününde yine bir şey kıldırmadı. Beşinci gününde gecenin yarısı geçinceye kadar namaz kıldırdı. Kendisine: "Bu gecemizin geri kalan kısmında da bize nafile kıldırırsanız!" dedik. Talebimize karşı:
"Kim imamla namaza başlar, sonuna kadar devam ederse, kendisine gecenin tamamını namazla geçirmiş (sevabı) yazılır" buyurdular. Sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), aydan son üç gece kalıncaya kadar başka namaz kıldırmadılar. Üçüncü gece bize namaz kıldırdılar. Ehline ve kadınlarına dua ettiler. Bize (o kadar uzun) namaz kıldırdılar ki "Felâh"ı kaçırmaktan korktuk.
(Ebû Zerr'e): "Felâh" nedir? diye soruldu:
"Sahûr!" cevabını verdi. (Sonra ayın geri kalan kısmında bize namaz kıldırmadı.)"[645]

AÇIKLAMA:

1- Ebû Zerr (radıyallâhu anh), bu rivâyette Resûlullah'ın ramazan ayında terâvihi nasıl kıldırdığı hususunda bilgi vermektedir. Hangi seneye ait olduğunu tasrih etmediği ramazan gecelerinde son haftanın birkaç günü dışında farzdan başka namaz kıldırmamıştır. Farzları kılan Efendimiz odasına çekilmektedir.
2- Şu halde cemaate nafile namaz kıldırdığı günlerin tesbitine gelince: Eğer ramazanın 29 olmasını esas alırsak:
* Sondan yedinci gün, 23 ramazandır.
* Sondan altıncı gün, 24 ramazandır.
* Sondan beşinci gün, 25 ramazandır.
Ramazan ayının otuz olması esas alınırsa hadiste geçen günleri tesbit için yukarıdaki rakamlara birer ilave etmemiz gerekecek: 24, 25, 26... Hadisin sonunda, parantez içerisinde kaydettiğimiz kısım, bazı rivâyetlerde mevcuttur. Ayın son iki gününde 28 ve 29. günlerinde oruç tutulmadığını ifade eder.
3- Hattâbî, Felâhla ilgili şu açıklamayı yapar: "Felâh'ın aslî mânası bekâdır. Sahûr yemeğine felâh denmesi, onun orucun bekâsına sebep ve yardımcı olmasından dolayıdır. Nitekim حيَّ عَلى الْفَـَح "felâh'a gelin" denir, "yani "sizi cennette bâki kılacak amele gelin" demektir. Bazı âlimler, "Felâh'a götüren orucun itmâmına (tamamlanmasına) yardımcı olduğu için felâh denmiştir" der.
4- Sâhur kelimesi suhûr şeklinde de gelmiştir. İki okunuş da caizdir. Sahûr geceleyin yenen ve içilen şeylerdir. Suhûr ise, masdardır, fiilin kendisidir. Rivâyetlerde umumiyet itibariyle sahur şeklinde gelmiştir. Ancak en-Nihâye'nin kaydına göre: "Doğrusu suhûr olmalıdır, çünkü sahûr yiyecek, bereket ve ecr ma'nâsına gelir, sevab fiildedir, ta'amda değil" de denmiştir."
5- Aliyyu'l-Kârî: Hadis, Ashâb'ın sahûr'a verdikleri ehemmiyeti göstermektedir, çünkü kaçırmaktan korktuklarını belirtmektedir.
6- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu gecelerde kıldırdığı namazların kaç rek'at olduğuna dair rakam Muhammed İbnu Nasri'l-Mervezî'nin Kıyâmu'l-Leyl'deki bir rivâyetinde gelmiştir. O rivâyette Hz. Câbir der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ramazan ayında bize sekiz rek'at ve vitr kıldırdı. Müteakip gece gelince mescidde toplandık, gelip bize namaz kıldırmasını rica ettik. (Geldi) o gece sabaha kadar bize namaz kıldırdı. Kendisine:
"Ey Allah'ın Resulü, şu namazı bize kıldırmanız için size ricada bulunduk (da öyle geldiniz, kendi kendinize gelip bunu bize kıldırmadınız, bunun sebebi nedir?)" dedik. Bunun üzerine:
"Ben vitrin size farz oluvermesinden korktum!" buyurdu.
"Huzeyfe (radıyallâhu anh)'den gelen bir rivâyette, namazla ilgili bazı teferruât yer almaktan başka "...Resûlullah'ın ramazanın bir gecesinde kendilerine dört rek'atlik namaz kıldırdığını, bunun tamamlanması sırasında Hz. Bilâl'in gelip sabahı haber verdiğini belirtir.
"Yine Câbir (radıyallâhu anh)'den kaydedilen bir rivâyette: "Bir ramazan günü Übeyy İbnu Ka'b'ın Resûlullah'a gelerek: "Ya Resûlullah bu gece benden bir hâdise vâki oldu (...) Mahallemden bazı kadınlar evime uğrayarak "biz Kur'an okuyamıyoruz, senin arkanda namaz kılmak istiyoruz" dediler. Ben de onlara sekiz rek'at ve vitr kıldırdım" dedi. Aleyhissalâtu Vesselâm sesini çıkarmadı, fakat rıza izhar etti" dendiğini görmekteyiz.
Hz. Ömer'in emri üzerine Übeyy İbnu Ka'b'ın halka onbir, -ve bazı rivâyetlerde onüç- rek'at kıldırdığını daha önce kaydetmiştik. Ramazanda halka cemaatle namaz kıldırma işini Hz. Ömer'in, Übeyy İbnu Ka'b'la birlikte Temîmü'd-Dârî'ye de verdiği, ikisinin birlikte bu vazifeyi üzerlerine aldıkları belirtilir.[646]

---

[645] Ebû Dâvud, Salât: 318, (1375); Tirmizî, Savm: 81, (805); Nesâî, Sehv: 103, (3, 83, 84), Kıyâmu'l-Leyl: 4, (3, 202); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/339-340.
[646] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/340-341.

-3033 -8- وعن عبدالله بن أبى بكر قال:]سَمِعْتُ أُبَيّاً رَضِىَ اللّهُ عَنْه يَقُولُ: كُنَّا نَنْصَرِفُ فِي رَمَضَانَ مِنَ الْقِيَامِ فَنَسْتَعْجِلُ الخَدمِ بِالطّعَامِ مَخَافَةَ فَوْتِ السَّحُورِ[. أخرجه مالك .

8. (3033)- Abdullah İbnu Ebî Bekr anlatıyor: "Übeyy (radıyallâhu anh)'i dinledim, diyordu ki: "Ramazanda (teravih) namazından ayrılıp, hizmetçilerden alelacele sahûr yemeği getirmelerini isterdik, çünkü vaktin çıkmasından korkardık."[647]

ALTINCI FASIL

BAYRAM NAMAZLARI

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Arapçada bayram, عِيدَ (îd) kelimesiyle ifâde edilir. Aslı, dönmek mânasına gelen عَوْدَة avdet kelimesinde gelir. Peş peşe tekrar etmek, her sene gelmek ma'nâsından, îd dendiği söylenmiştir.[648]

-3034 -1- عن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهما قال:]خَرَجَ رسولُ اللهِ # يَوْمَ عِيدٍ فَصَلّى رَكْعَتَيْنِ لَمْ يُصَلِّ قَبْلَهُمَا وَ بَعْدَهُمَا[. أخرجه الخمسة

1. (3034)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bayram günü çıkıp iki rekat namaz kıldırdı. Ne bunlardan önce ne de bunlardan sonra başka namaz kıldırmadı."[649]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, musallada iki rekatlik bayram namazından başka nafile namazı kılınmadığını ifade etmektedir. Ebû Saîd'il-Hudrî'den gelen bir rivâyet, Resûlullah'ın, evine dönünce iki rekat daha kıldığını ifade eder.
İbnu Kudâme, musallâda bayram namazından önce veya sonra nafile namazı kılmanın mekruh olduğu hususunda ulemânın icma ettiğini kaydeder. Ancak, Tirmizî'nin bir rivâyeti, Ashâbtan bazılarının bayram namazından önce ve sonra nafileyi tecviz ettiklerini kaydeder. Böyle olunca icma iddiası muallel hale düşmektedir.
Irakî de bir kısım Sahâbe ve Tâbiîn'in bunu caiz gördüklerini rivâyet eder. İbnu Ebî Şeybe, Tâbiîn'in bu hususstaki görüşlerini kaydeder. Ahmed İbnu Hanbel'den gelen bir rivâyete göre: "Kûfîler (Ebû Hanîfe, Evzâî, Sevrî) bayram namazından sonra, Basrîler (Hasan Basrî ve bir grup), bayram namazından önce namaz kılmışlardır. Medineliler ise (Zührî, İbnu Cüreyc, Ahmed) ne önce, ne sonra kılmamışlardır." İmam Mâlik bunu musallâda yasaklar. Ona göre mescidde kılınması hususunda iki rivâyet mevcuttur.[650]

-3035 -2- وعن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]كَانَ رسولُ اللهِ # يُكَبِّرُ في الفِطْرِ وَا'ضْحَى في ا'ولى سَبْعَ تَكْبِيراتٍ وَفي الثَّانِيةِ خَمْسَ تَكْبِيراتٍ سِوَى تَكْبِيرَتَى الرُّكُوعِ[. أخرجه أبو داود .

2.(3035)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), fıtr (ramazan) ve kurban bayramlarının namazlarında, birinci rekatte yedi (ziyade) tekbir getirirdi, ikinci rekatte ise, iki rükû tekbirinden başka beş (ziyade) tekbir getirirdi."[651]

AÇIKLAMA:

1- Bu tekbirlerin tavsifinde fakihler arasında bazı yorum farklılıkları mevcuttur. Nevevî'nin açıklamasına göre:
***** Şâfiî'ye göre, birinci rekatte iftitah tekbirinden başka yedi tekbir vardır, ikinci rekatte kıyâm tekbirinden başka beş ziyade tekbir vardır.
***** İmam Mâlik, Ahmed ve Ebû Sevr'e göre de rakam aynıdır, ancak birincideki "yedi"nin biri iftitah tekbiridir.
***** Ebû Hanîfe ve Sevrî'ye göre birincide beş, ikincide dört tekbir vardır, iftitah ve kıyâm tekbirleri bu rakamlara dâhildir.
2- Cumhur-u ulemâ bu ziyade tekbirlerin ard arda söylenmesi gereğini belirtir. Atâ, Şâfiî ve Ahmed ise her iki tekbirin arasına zikrullah girmesine müstehab derler. Bu görüş İbnu Mes'ud'dan da rivâyet edilmiştir.[652]

---

[647] Muvatta, es-Salât fi'r-Ramazân: 7 (1, 116); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/341.
[648] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/342.
[649] Buhârî, Iydeyn: 8, 16, 18, 26, 32, Ezân: 161, Zekât: 21, 33, Tefsir, Mümtahine: 1, Nikâh: 124, libâs: 56, 57, 59, İ'tisâm: 16; Müslim, Iydeyn: 13, (884); Ebû Dâvud, Salât: 256, (1159); Tirmizî, Salât: 387, (537); Nesâî, Iydeyn: 29, (3, 193); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/342.
[650] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/342.
[651] Ebû Dâvud, Salât: 252, (1149, 1150); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/343.

3036- 3- وعن كثير بن عبد الله عن أبيه عن جده قال: [كَانَ رسولُ اللهِ # يُكَبرُ في الْعِيدَيْنِ في الْأُولى سَبْعاً قَبْلَ الْقِرَاءَةِ، وَفي الثَّانِيَةِ خَمْساً قَبْلَ الْقِرَاءَةِ]. أخرجه الترمذي .

3. (3036)- Kesîr İbnu Abdillah an ebîhi an ceddihî anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bayramlarda birinci rek'atte kırâatten önce yedi kere tekbir getiriyordu. İkinci rek'atte de kırâatten önce beş kere tekbir getiriyordu."[653]

AÇIKLAMA:

1- Senedde geçen Kesîr İbnu Abdillah'ın babası, Abdullah İbnu Amr İbni Avf'tır. Dedesi de Amr İbnu Avf el-Müzenî (radıyallâhu anh)'dir. Bedir savaşı'na katılmış yüce sahâbîlerden, bahtiyârândan biridir. Hadisin mahreci budur (Amr İbnu Avf).

2- Burada, önceki rivâyette olduğu üzere, rakamlara birinci rek'atte iftitah tekbiri, ikinci rekatte kıyâm tekbiri dâhil değildir.

Tirmizî, hadisin sonuna şu bilgiyi ekler: "Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'nin Medine'de (yaptığı imamlık sırasında) bu hadiste târif edilene uygun şekilde bayram namazı kıldırdığı rivâyet edilmiştir. Bu aynı zamanda Medine Ehli'nin de kavlidir. İmam Mâlik, Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel ve İshak İbnu Râhûye de buna hükmetmişlerdir."

3- Hadiste dikkat çekmemiz gereken bir diğer husus, tekbirlerin yeridir: Her iki rekatte de kırâatten önce olduğunu söyler. Bu, Hanefî tatbikata uymaz. Çünkü Hanefîler, tekbirleri ikinci rekatte kırâatten sonra okurlar. Bu, İbnu Mes'udun rivâyetine dayanır. Tirmizî aynı babta, az önce kaydettiğimiz açıklamasının devamında, İbnu Mes'ud'un bu rivâyetini verir. Şöyle buyurmuştur:

"Birinci rek'atte dokuz tekbir vardır. Bunun beşi kırâatten öncedir.[654] İkinci rekatte kırâatle başlanır. Kıraat bitince rükû tekbiriyle birlikte dört tekbir getirilir."

Görüldüğü üzere, burada ikinci rekatte ziyade tekbirlerin kırâatten sonra rükûya gitmezden önce okunacağı, dödüncü tekbir olarak da rükû tekbirinin okunacağı açık olarak ifade edilmiştir.

İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh)'un bu mevkuf rivâyetini Abdurrezzak ve Ebû Davud tahric etmiştir. Bazılarına göre sened sahihtir. Rivâyetin aslına bakıldığı zaman, İbnu Mes'ud bu açıklamayı yaptığı zaman yanında Hüzeyfe İbnu'l-Yeman, Ebû Musa el-Eş'arî, Saîd İbnu'l-Âs gibi başka sahâbeler var (radıyallahu anhüm ecmaîn). Saîd İbnu'l-Âs, bayram tekbirleri hakkında soru tevcih eder. Huzeyfe (radıyallâhu anh): "Bunu Eş'arî'ye sor" der. Eş'arî de: "Abdullah'a sor, çünkü o bizim en eskimiz, en âlimimiz" der. Saîd soruyu ona tevcih eder. O şu cevabı verir: "Dört tekbir getirilir, sonra kırâate geçilir, sonra tekbir getirilip rükûya gidilir, ikinci rek'ate kalkınca kırâat yapılır, kırâatten sonra dört tekbir getirilir (dördüncüsü ile rükûya gidilir.)"

Hanefîler, başka rivâyetlerle de takviye edilmiş olan bu hadisle ameli esas almışlardır: İkinci rek'atte ziyade tekbirleri -ki zevâid tekbirleri denir- kırâatten sonra, rükûden önce okurlar.[655]

3037- 4- وعن جابر بن سمرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [صَلَّيْتُ مَعَ رسولِ اللهِ # الْعِيدَين غَيْرَ مَرَّةٍ بِغَيْرِ أذَانٍ وَلَا إقَامَةٍ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

4. (3037)- Câbir İbnu Semüre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte, birçok kereler bayram namazını ezansız ve ikâmetsiz kıldım."[656]

AÇIKLAMA:

Bagavî, Şerhu's-Sünne'de, hadisin sahih olduğunu belirttikten sonra: "Sahâbe ve sahâbe olmayan ilim ehlinin tamamı bununla amel etmiştir. Bayram namazlarında ne ezan ne de ikâmet her ikisi de okunmaz. Diğer nafilelerde de okunmaz" der.[657]

---

[652] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/343.

[653] Tirmizî, Salât: 386, (536); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/343.

[654] Birinci rek'atteki dokuz tekbirin hepsi ziyâde tekbirler değildir. Biri iftitah tekbiri, üçü ziyade tekbiri, beşincisi rüku'ya giderken çekilen tekbir, altıncısı secdeye giderken, yedincisi birinci secdeye, sekizincisi ikinci secdeye giderken, dokuzuncusu secdeden ikinci rek'ate kalkarken çekilen tekbirlerdir.

[655] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/343-344.

[656] Müslim, Iydeyn: 7, (887); Ebû Dâvud, Salât: 250, (1148); Tirmizî, Salât: 384, (532); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/345.

[657] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/345.

-3038 -5- وعن نافع أن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال:]كَانَ رَسولُ اللهِ # وَأبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ رَضِىَ اللهُ عَنْهما يُصَلُّونَ الْعِيدَين قَبْلَ الخُطْبَةِ[. أخرجه الخمسة إ أبا داود .

5. (3038)- Nâfi (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) dedi ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ömer ve Hz. Ebû Bekr (radıyallahu anhümâ), bayram namazlarını hutbeden önce kılarlardı."[658]

AÇIKLAMA:

Bayram hutbeleri, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında namazdan sonra okunmuştur. Halbuki cuma hutbeleri namazdan öncedir. Emevîler devrinde ilk defa Hz. Muâviye'nin Medîne vâlisi Mervân tarafından hutbelerin muhtevasını, medhe layık olmayanları medhetmek, sebbe müstehak olmayanları da sebbetmek sûretiyle siyasî ağırlıklı yaptıkları için cemaat bayram namazını kılar kılmaz camiyi terkederek hutbeleri dinlememeye başlamış, bunun üzerine hutbe dinlemeyi halka mecbur etmek için hutbe namazdan önceye alınmıştır. Ancak bu durum cemaat tarafından hoş karşılanmamış, bazı hâdiselere sebep olmuştur. Bununla ilgili bir vak'aya daha önce temas etmiştik.[659] Ancak, Mervân'dan önce Hz. Osman'ın "Cemaat namaza yetişsin" mülahazasıyla hutbeyi namazdan öne aldığı da söylenmiştir. İbnu Hacer, Hz. Osman'ın buna bazan, Mervân'ın ise her zaman başvurmuş olması sebebiyle hâdisenin Mervan'a nisbet edilmiş olabileceğini söyleyerek ihtilafı çözmeye çalışır. Ancak, Kadı İyâz'ın yorumunu da bilmemizde fayda var. İyâz bu bâbtaki rivâyetleri değerlendirerek hutbeyi öne alma işini ilk defa Hz. Muâviye'nin yaptığını, ona uyarak Medine'de Mervân, Basra'da Ziyad'ın yaptığını söyler.[660]

-3039 -6- وعن جابر رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]شَهِدْتُ الْعِيدَ مَعَ رسول اللهِ # فَبَدأ بِالصَّلاةِ قَبْلَ الخُطْبَةِ بِلا أذَان وَلا إقَامَةٍ. ثُمَّ قَامَ مُتَوَكِّئاً عَلى بِلالٍ رَضِىَ اللهُ عَنْه فَأمَرَ بِتَقْوى اللهِ وَحَثَّ عَلى طَاعَتِهِ وَوَعَظَ النَّاسَ وَذَكَّرهُمْ. ثُمَّ أتَى النِّسَاءَ فَوَعَظَهُنَّ وَذَكَّرَهُنَّ وَقَالَ: تَصَدَّقْنَ. فإنَّ أكْثَرَكُنَّ حَطَبُ جَهَنَّمَ. فَقَامَتِ امْرَأةٌ مِنْ سِطَةِ النِّسَاءِ عَفْعَاءُ الحَدَّيْنِ. فَقَالَتْ: لِمَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: ‹لَنَّكُنَّ تُكْثِرْنَ الشّكَاةَ وَتَكْفُرْنَ الْعِشِيرَ. فَجَعَلْنَ يَتَصَدَّقْنَ مِنْ حُلِيِّهِنَّ يُلْقِينَ في ثَوْبِ بِلالٍ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي.»سِطَةُ النساءِ« أوساطهن حَسَباً ونسباً.»وَالسُّفعةُ« سواد في اللون.»وَالشّكَاةُ« بفتح الشين الشكوى.»والعشير« الزوج .

6. (3039)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte bayrama katıldım. Efendimiz hutbeden önce, ezansız ve ikâmetsiz namaz kılardı. Sonra Bilâl (radıyallâhu anh)'e dayanarak kalktı. Allah'tan korkmayı emretti ve O'na itâate teşvik etti. İnsanlara vaaz edip (ölümü, âhireti, cenneti, cehennemi) hatırlattı.
Sonra kadınlar bölümüne geçti. Onlara da aynı şekilde vaaz etti, hatırlatmalarda bulundu. Ve:
"Allah için tasadduk edin, zira sizin ekseriyetiniz cehennem odunusunuz!" buyurdu. Yanakları kararmış itibarlı kadınlardan biri kalkarak:
"Niçin ey Allah'ın Resûlü? dedi (niye cehennem odunlarıyız?)" Resûlullah açıkladı:
"Zira siz kadınlar çok şikâyette bulunuyor, kocalarınıza nankörlük ediyorsunuz.
"Bunun üzerine kadınlar takılarından tasadduk etmeye başladılar. Hz. Bilâl'in eteğine atıyorlardı."[661]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadise birçok sahâbe tarafından farklı ziyadelerle rivâyet edilmiştir. Burada kaydetmeye değer farklılıklar ihtiva eden bir vechi, Buhârî'nin Kitâbu'l-Hayz'da, Ebû Saîdi'l-Hudrî tarafından rivâyet edilmiştir. Aynen şöyle:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), kurban veya ramazan bayramında (namaz için) musallâya çıktı. (Namazdan sonra) kadınlar kısmına geçti ve:
"Ey kadınlar cemaati! Sadaka verin, zira bana, sizler cehennem ehlinin ekseriyeti olarak gösterildiniz!" buyurdular. Kadınlar:
"Niye ey Allah'ın Resulü?" dediler.
"Lâneti çok yapıyorsunuz, kocalarınıza nankörlük ediyorsunuz. Ben aklı ve dini noksan olanlar arasında, iradesi kavî erkeklerin aklını sizin kadar çelen birini görmedim!" buyurdu. Kadınlar yine sordular:
"Ey Allah'ın Resulü! Dinimizin ve aklımızın noksanlığı nedir?"
"Kadının şehadeti erkeğinin şehadetinin yarısı değil mi?"
"Evet!" dediler.

---

[658] Buharî, Iydeyn: 7, 8; Müslim, Iydeyn: 8, (888), Tirmizî, Salât: 383, (531) Nesâî, Iydeyn: 9, (3, 183); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/345.
[659] 89. Hadîse ve açıklamasına bakılsın. Cilt 2, s. 375-376.
[660] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/345.
[661] Buhârî, Iydeyn: 7; Müslim, Iydeyn: 4, (885); Ebû Dâvud, Salât: 248, (1141); Nesâî, Iydeyn: 19, (3, 186, 187); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/346.

"İşte bu, dedi. Kadınların aklının noksanlığıdır. Kadınlar hayız oldukları zaman namaz kılmazlar, oruç tutmazlar öyle değil mi?" diye sordu. Onlar:
"Evet!" dediler. Aleyhissalâtu Vesselâm:
"İşte bu, dedi, onların dinlerinin noksanıdır."

2- Buradaki ifadeler ilk bakışta kadınları istiskâl ediyor gibi gelebilir. Aslında öyle değildir. Çünkü dinimiz, kadın ve erkek her iki cinsi aynı değerde mütâlaa eder. Ancak kadın ve erkek iki ayrı cinstir her ikisinin hayattaki farklı olan rolleri gereği aralarında fıtrattan yani yaratılıştan gelen bazı farklar vardır. Kadın anne olacaktır, şefkate muhtaç yavruları yetiştirecektir, bu sebeple onlar daha müşfik, daha mülâyim, daha hissî bir mizâca sahiptirler. Bazı tabiblerin ifâdesiyle, kadın-erkek farkı her bir beden hücresinden kendini göktermektedir. İşte İslâm bu fıtrî farkı esas alarak, bir kısım hukukun zâyi olmaması için, onların şehâdetini nâkıs addetmiştir. Şahidlik bir hak olmayıp bir vazifedir. Bu sebeple şahidliğin noksan addedilmesi onların hukukunu zedelemez. Şahidliklerine başvurulacak dâvalarda hukukun korunmasına yönelik bir tedbirdir. Yarattığını en iyi bilen Yaratıcımız (Mülk 14), kadınların fıtratlarından gelen hissiliğin verdiği zaaf sebebiyle, iki kadının şehâdetinin bir sayılmasına biri unuttuğunda diğerinin ona hatırlatması gerekçesini göstermiştir.

Resûlullah, sadedinde olduğumuz hadiste onların, Yaratıcı tarafından beyan edilen bu fıtrî durumlarını aklen noksanlık olarak ifâde buyurmuştur. Yine aynı fıtrî zaafın bir başka tezâhürü olan lâneti çok yapma, hissiyata kapılarak çabuk parlama ve bunun neticesi olarak kocayla geçimsizlik çıkarma vs.'ye parmak basıyor.

Biz, kadınlara yapılan hususî bir hitabede, onların dikkatlerini fıtrî zaaflarına çekmeyi, onların lehine bir davranış olarak görüyoruz. Böylece zaafının şuuruna eren bir kimse, kendisini zayıf olduğu yerde hususi bir kollamaya tabi tutar ve kontrol altına alarak o cihetten gelecek zararı asgariye indirebilir.

Bu noktanın anlaşılması için Resûlullah'ın وَيْلٌ لِعَقَابِ مِنَ النَّارِ uyarısını hatırlatmak isteriz. Abdest sırasında abdest uzuvlarında kuru yer bırakılmaması gerekmektedir. Resûlullah bu hususu zihinlerde tesbit ederken, yüz veya kolu zikretmiyor. Ökçeyi zikrediyor ve: "Yazık ateşte yanacak o ökçelere!" diyor. Ökçeyi zikredişinin sebebi, onun ihmale uğraması ihtimalinin fazlalığındandır. Aslında yüz veya kol iyi yıkanmayarak kuru yer bırakılsa yine aynı şey söylenebilir: "Yazık ateşte yanacak o yüze -veya kola-!" Abdest uzvu olarak hangisi kuru kalırsa kalsın, hepsinin değeri ve hükmü aynıdır. Ancak ayağın tam yıkanabilmesi için hususi itina gösterilmesi gereklidir. İşte bu sebeple Efendimiz o hususa ayrı bir ağırlık vermiş, oraya dikkat çekmiştir.

Kadınlar içinde durum böyledir. Resûlullah onların bu zayıf noktalarına dikkatlerini çekerek o cihette her an maruz kalacakları tehlikeye karşı her an uyanık olmalarını sağlamak istemiştir.

3- Hadisten Çıkarılan Bazı Fevâid:

* Kadınlara vaaz etmek, onlara dinin ahkâmını öğretmek, vazifelerini hatırlatmak müstehabtır.
* Kadınları sadaka vermeye teşvik etmek müstehabtır.
* Kadınların ta'lîmi için ayrı bir gün, ayrı bir zaman ayırmak, müstakil bir mecliste onlara hitab etmek de müstehabtır, yeter ki fitne ve fesaddan emin olunsun.
* Kadınlar bayramlarda musallâya çıkabilirler.
* Kadının kendi malından kocasının izni olmadan tasarruf hakkı vardır, sadaka vermesi caizdir. Bu tasarruf belli bir miktarla da kayıtlı değildir. Mâlikîler "Üçte bir çerçevesinde yetkilidir, fazlasında değil..." demiştir.
* Sadaka, azabı uzaklaştıran sebeplerden biridir. Zira Aleyhissalâtu Vesselâm kadınlara sadaka emretti. Sebep olarak cehennem ehlinin ekseriyetini teşkil ettiklerini söyledi, yani ondan kurtulmak için sadaka vermelerini hatırlatmış oldu.
* Nasihatı çok yapmak, muhataba göre sert çıkışmak müstehabtır.
* Muhtaçlar için zenginlerden sadaka taleb etmek caizdir, tâlib muhtaç olmasa da.
* Rivâyet, sahâbe hanımların cömertliğini, Resûlullah'ın emirlerine icâbette acele ettiklerini de göstermektedir. Zira takılarından herkes yüzük, küpe, bilezik her ne varsa tasaddukta bulunmuşlardır.
* Nankörlük haramdır.
* Kötü sözleri çok kullanmak, lânet, sebb, şetm vs. haramdır. Nevevî bunları kebâirdan saymıştır.
* Lânet kötülenmiştir, yani Allah'ın rahmetinden uzak kılınmasını taleb etmek dinimizde mezmumdur, dili alıştırmamalıdır.
* Dinden çıkarmayan günahlara, tağliz maksadıyla küfür denmesi caizdir.
* Akıl, ziyade ve noksan olabilir, îman da böyle.
* Kadınlardaki noksanlığı zikretmek onları levm etme gayesi gütmez, çünkü bu, yaratılıştan gelmektedir. Bu noksanlar sebebiyle fitneye düşmelerini önlemek için bir uyarıdır. Nitekim hadiste azabın, noksanlıkları sebebiyle değil, küfran vs.'leri sebebiyle olacağı söylenmiştir.
* Din noksanlığı sadece günah hâsıl eden şeylerle olmaz, daha umumi şeylerden de ileri gelebilir, zira bu nisbi, izafi bir durumdur. Sözgelimi kâmil, ekmelden nâkıstır. Bu sebeple hayızlı kadın, bu esnada namazı terketmekle günaha girmez, fakat namaz kılana nisbetle nâkıstır.
* Hadiste talebenin hocasına, tâbi olanın tâbi olduğu kimseye anlamadığı hususlarda başvurmasının caiz olduğu ifade edilmektedir.

* Bu rivâyet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yüce ahlâklarına, müsâmaha, rıfk ve re'fet gibi sâmî sıfatlarına da delâlet etmektedir.[662]

-3040 -7- وعن عبيدالله بن عبدالله بن عُتبة بن مسعود قال:]سَأَلَ عُمَرَ أَبَا وَاقِدٍ اللَّيْثِيَّ رَضِيَ اللهُ عَنْهما: مَا كَانَ يَقْرأُ رسولُ اللهِ # في ا‘ضْحَى وَالْفِطْرِ. قالَ: كَانَ يَقْرَأُ فِيهِمَا بِقَافْ وَالْقُرآنِ المَجِيدِ. وَاقْتَرَبَتْ السَّاعَةُ وانْشَقَّ الْقَمَرُ[. أخرجه الستة إ البخارى .

7. (3040)- Ubeydullah İbnu Abdillah İbni Utbe İbni Mes'ud (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallâhu anh), Ebû Vâkid el-Leysî (radıyallahu anhümâ)'ye sordu:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kurban ve ramazan bayramlarında ne kırâat buyururdu?"
"Resûlullah bu namazlarda Kâf ve'l-Kur'âni'l-Mecid, İkterebeti'ssâatu ve'n-Şakka'l-Kameru sûrelerini okurdu" diye cevap verdi."[663]

-3041 -8- وعن النعمان بن بشير رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]كَانَ رَسُولُ الله # يَقْرَأُ في الْعِيدَيْنِ وَفي الْجُمُعَةِ بِسَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ ا‘عْلى، وَهَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ، وَرُبَّمَا اجْتَمَعَا في يَوْمٍ وَاحِدٍ فَقَرَأَ بِهِمَا[. أخرجه الستة إ البخارى .

8. (3041)- Nu'mân İbnu Beşîr (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bayramlarda ve cumada Sebbihi'sme Rabbike'l-A'lâ, Hel etâke hadîsu'lğâşiye okurdu. Bazan cuma ve bayram bir günde birleşirlerdi. Resûlullah bu sûrelerin her ikisini de (cuma ve bayram) namazlarında birlikte okurdu."[664]

AÇIKLAMA:

Son iki rivâyet Resûlullah'ın cuma ve bayram namazlarında Fatiha'dan sonra zamm-ı sûre olarak neleri okuduğunu göstermektedir. İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh)'un rivayetine göre, birinci rek'atte Kâf ve'l-Kur'âni'l-Mecid'i; ikinci rek'atte ise İkterebeti's-Sâatü Ve'n-Şakka'l-Kameru sûrelerini okumaktadır. Nu'man İbnu Beşîr'in rivâyetine göre birinci rekatte Sebbihi'sme rabbike'l-A'lâ'yı, ikinci rek'atte de Hel etâke hadîsu'lğâşiye'yi okumaktadır.
İki ayrı rivâyetin varlığı, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bunlardan birini seçmede musır olmadığını, bazan birini bazan ötekini ve hatta daha başka sûreleri de okumuş olabileceğini, ama yine de çoğunlukla bunları kırâat buyurduğunu ortaya kor. Nitekim, cumanın birinci rek'atinde Cuma sûresi'ni,ikinci rek'atte de Münâfikûn Sûresi'ni okuduğu da rivâyet edilmiştir (2881, 2883. hadisler).
Hasan-ı Basrî'nin, imamın bu namazlarda dilediği herhangi bir sûreyi de okuyabileceğine dair beyânını Ebû Hanîfe ve ashâbından İbnu Ebî Şeybe rivâyet etmiştir. İbnu Uyeyne, cumalarda sadece bu rivâyetlerde gelenleri okumanın mekruh olduğunu söylemiştir. İbnu Mes'ud, Hz. Ebû Bekr'in Bakara'yı okuduğunu rivâyet etmiştir. Bu hususta başka rivâyetler de mevcuttur.[665]

CUMA VE BAYRAMIN AYNI GÜNE RASTLAMASI

-3042 -1- عن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قال رسُولُ الله #: اجْتَمَعَ في يَوْمِكُمْ هذَا عِيدَانِ فَمَنْ شَاءَ أَجْزَأَهُ مِنَ الجُمُعَةِ وَإِنَّا مُجَمِّعُونَ[. أخرجه أبو داود .

1. (3042)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Şu gününüzde iki bayram bir araya geldi. Dileyene (bayram namazı) cuma için de yeterlidir. Biz her ikisini birleştiriyoruz."[666]

AÇIKLAMA:

Muhtelif rivâyetler, gerek Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde ve gerekse daha sonra, bayram namazının cumaya rastladığını belirtir. Bu durumda iki bayramın bir günde ictima etmesi mevzubahistir:
1- Cum'a bayramı,
2- Kurban (veya Ramazan) bayramı.

---

[662] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/347-349.
[663] Müslim, Iydeyn: 14, (891); Muvatta, Iydeyn: 8, (1, 180); Ebû Dâvud, Salât: 252, (1154), Tirmizî, Salât: 385, (534); Nesâî, Iydeyn: 12, (3, 183, 184); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/349-350.
[664] Müslim, Cum'a: 62, (878); Muvatta, Cuma: 19, (1, 111); Ebû Dâvud, Salât: 242, (1122, 1123); Tirmizî, Salât: 385, (533); Nesâî, Iydeyn: 13, (3, 184); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/350.
[665] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/350.
[666] Ebû Dâvud, Salât: 217, (1074); İbnu Mâce, İkâmet: 166, (1311); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/351.

Sadedinde olduğumuz rivâyet, bu durumda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bayram namazını kıldırdığını, cumayı da kılıp kılmama hususunda cemaati muhayyer bıraktığını göstermektedir. Öyle ise, bayram namazı kılınması halinde, cuma namazını kılmanın da, kılmamanında caiz olması gerekir. Ancak bayramı kılamayana, cumayı kılmak muhayyer olmaz, farz olmaya devam eder. Bir grup âlim, imam ile üç kişiyi bu hükümden hariç tutmak kaydıyla buna hükmeder. Müteakiben kaydedilecek olan İbnu'z-Zübeyr hadisi (3044) meseleyi ashâbın da buna yakın anladığını göstermektedir.
İmam Şâfiî ve bir grup âlim ise, bu ruhsatı kabul etmezler. Onlara göre "cumanın vacib olma delili bütün cuma günlerine şâmildir, bayramın rastladığı gün de bu âmm hükme dahildir; tahsis ifade eden rivâyetler, sened yönüyle, bu hükmü değiştirecek güçte değildir."
Atâ'ya göre bu bâbta gelen hadis sahihtir ve ruhsat âmmdır, herkesi içine alır. İbnu'z-Zübeyr de böyle tatbik etmiştir. Görüleceği üzere İbnu'z-Zübeyr, bayramı kıldığı gün sadece cumayı değil, öğleyi de kıldırmamıştır. Bu hususu bazıları şöyle izah etmiştir: "Cuma günü cuma namazı asıldır, öğle namazı ona bedeldir. Bu görüşten şu netice çıkar: Aslın vücubu, eda imkânına rağmen düşerse, bedel de düşer." Ancak, cuma gününde öğle namazının asıl, cumanın bedel olduğunu, zira ilk defa öğlenin farz kılındığını, cuma namazının ise müteahhiren farz kılındığını söyleyerek bu görüşe itiraz eden de olmuştur. Bunlara göre cumayı kaçırana öğlenin icmâen farz olması da öğlenin asıl olduğuna bir delildir.
İbnu'z-Zübeyr hadîsinde bazı açıklama daha sonra gelecek.[667]

-3043 -2- وعن أبي عبيد سعيد بن عبيد:]أَنَّهُ شَهِدَ الْعِيدَ مَعَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْه فَصَلَّى قَبْلَ الخُطْبَةِ ثُمَّ خَطَبَ النَّاسَ فقَالَ: إِنَّ رسولَ اللهِ # نَهَاكُمْ عَنْ صِيَامِ هذَيْنِ الْعِيدَيْنِ. أَمَّا أَحَدُهُمَا فَيَوْمُ فِطْرِكُمْ مِنْ صِيَامِكُمْ، وَأَمَّا اخَرُ فَيَوْمٌ تَأْكُلُونَ فِيهِ مِنْ نُسُكِكُمْ. قالَ أبو عبيد: وَشَهِدْتُهُ مَعَ عُثْمَانَ فَصَلَّى قَبْلَ أَنْ يَخْطُبَ، وَكَانَ ذلِكَ يَوْمَ جُمُعَةٍ. فقَالَ ‘هْلِ الْعَوالِي: مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَنْتَظِرَ الجُمُعَةَ فَلْيَفْعَلْ، وَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يَرْجِعَ إلى أَهْلِهِ فَقَدْ أَذِنَّا لَهُ[. أخرجه الشيخان .

2. (3043)- Ebû Ubeyd Saîd İbnu Ubeyd'in anlattığına göre, Hz. Ömer (radıyallahu anh) ile bir bayramda beraber olmuştur. Hz. Ömer önce namaz kıldırmış, sonra hutbe okuyup halka şöyle hitab etmiştir:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sizleri bu iki bayram gününde oruç tutmaktan men etti. Bu iki bayramdan biri oruç tuttuğunuz aydaki ramazan bayramınızdır. Diğeri de kurbanlarınızdan yediğiniz günün bayramıdır!"
Ebû Ubeyd der ki: "Ben Hz. Osman (radıyallâhu anh) ile de bayram geçirdim. O da hutbeden önce namaz kıldırdı. Hatta bu bir cuma günüydü. Avâli halkına şöyle dediler:
"Kim cumayı beklemek isterse beklesin, kimde ailesine dönmek isterse dönsün kendisine izin verdik."[668]

AÇIKLAMA:

1- Avâli, "Âliye"nin cem'idir, Medîne'ye yakın köylerin müşterek adıdır.
2- Bu hadis, bayramlardan biri cum'aya rastladığı takdirde, bayramnamazını kıldığı takdirde cumanın farziyyetinin düşeceğine hükmedenlere delil olmuştur. Bu hüküm, Ahmed İbnu Hanbel'den nakledilmiştir. Ancak, "izin verdik" ifadesinin "geri dönüşü olmayan bir izn"e delâlet etmede sarih olmadığı söylenerek hükme itiraz edilmiştir. Ayrıca, burada izin verilenlerin Avâli ahalisi olması üzerinde de durulmuştur. Çünkü onlar Medîne'ye olan uzaklıkları sebebiyle cuma onlara farz değildi denilmiştir:
3- Bu hadis, iki bayram günlerinde oruç tutmayı tahrim etmektedir. Haram edilen oruç nafile, nezir, kefâret,kaza her çeşit oruçtur. Bu hususta ülemâ icma etmiştir.
Yasağa rağmen tutmuş olan kimsenin hükmü hususunda ihtilaf edilmiştir.
* Ebû Hanîfe'ye göre bu, oruç sayılır.
* Cumhur, Ebû Hanîfe'ye muhalefet eder. Şöyle ki: Bir kimse "Onbeş gün sonra bir gün oruç tutacağım"dese ve o gün bayrama rastlasa, cumhura göre bu nezri tutmak gerekmez, Ebû Hanîfe'ye göre nezir sahihtir, orucu o gün tutmaz, bir başka gün kaza eder. Evzâî: "Kaza eder, ancak bayramı istisna etmeye niyetlenmiş idiyse kaza etmez" der. İmam Mâlik, -bir rivâyette-: "Kazaya da niyet etmiş idiyse kaza gerekir, değilse gerekmez" demiştir.
Buhârî'nin bir rivâyetine göre, bir adam Abdullah İbnu Ömer'e gelerek sorar:
"Bir kimse pazartesi günü oruç tutmaya niyet eder, bu da bayrama rastlarsa ne yapmalıdır?
"İbnu Ömer:
"Allah nezirlere uymayı, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da, bayram günü oruç tutmamayı emretti" diye cevap verir ve kesin bir fetvadan kaçınır.
Ülemâ, İbnu Ömer'in davranışını yorumlamada ihtilaf eder. Burada teferruata girmeyeceğiz. Şu kadar söyleyelim ki İbnu Ömer (radıyallâhu anh), sünnete bağlılığından neş'et eden verâsı sebebiyle kesin hükümden kaçınmasıyla meşhurdur, hele bu, ihtilâflı hadislerden ise.[669]

---

[667] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/351-352.
[668] Buhârî, Edâhi: 16, Savm: 66, 67; Müslim, Siyâm: 138, (1137); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/352.
[669] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/352-353.

3044- 3- وعن عطاء بن أبى رَباح قال:]صَلّى بِنَا ابْنُ الزُّبَيْر رَضِىَ اللهُ عَنْهما يَوْمَ عِيدٍ فِي يَوْمِ جُمُعَةٍ أَوَّلَ النَّهَارِ. ثُمَّ رُحْنَا إلى الجُمُعَةِ فَلَمْ يَخْرُجْ إلَيْنَا وَصَلَّيْنَا وُحْدَاناً، وَكَانَ ابنُ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهما بِالطَّائِفِ. فَلَمَّا قَدِمَ ذَكَرْنَا لَهُ فقَالَ أَصَابَ السُّنَّةَ[.

3. (3044)- Atâ İbnu Ebî Rebâh merhum anlatıyor: "İbnu'z-Zübeyr (radıyallahu anhümâ), bize bir cuma günü gündüzün başında (bayram) namazı kıldırdı. Sonra biz (öğle vakti) cuma namazı kılmak üzere (mescide) gittik. İbnu'z-Zübeyr, bize (namaz kıldırmak üzere mescide) gelmedi. Biz de tek başımıza (öğle namazlarımızı) kıldık. O sırada İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) Tâif'te idi. Medîne'ye döner dönmez durumu ona açtık.
"Sünnet'e uygun hareket etmiş!" dedi.[670]

3045- 4- وفي رواية:]اجْتَمَعَ يَوْمُ الجُمُعَةِ وَيَوْمَ الْفِطْرِ عَلى عَهْدِ ابْنِ الزُّبِيرِ. فقَالَ: عِيدَانِ اجْتَمَعَا في يَوْمٍ وَاحِدٍ فَجَمَعَهُمَا جَمِيعاً فَصَّ ـَهُمَا رَكْعَتَيْنِ بُكْرَةً لَمْ يَزِدْ عَلَيْهِمَا حَتَّى صَلّى الْعَصْرَ[. أخرجه أبو داود والنسائى .

4. (3045)- Bir başka rivâyette şöyle gelmiştir: "İbnu'z-Zübeyr zamanında ramazan bayramı cum'a gününe rastlamıştı."
"İki bayram, aynı günde bir araya geldiler!"dedi. Sonra ikisini birleştirip iki rek'at halinde sabah erkenden kıldırdı. Artık, ikindiyi kılıncaya kadar başka bir şey kılmadı."[671]

AÇIKLAMA:

1- Daha önce de belirttiğimiz gibi bu mesele ihtilaflıdır. İmam Şâfiî'den rivâyet edilen iki kavlinden birine ve ülemânın ekseriyetinin görüşüne göre, bayramı kılan kimseye cum'ayı terketme ruhsatı verilmez. Çünkü vücub ifade eden delil mufassal değildir; yani istisnâî duruma yer vermez. Sadedinde olduğumuz hadisler ise, su götürür; aksi istikamette yoruma elverişlidir. Nitekim İmâm Şâfiî'den: "Ruhsat şehrin dışında oturanlara verilmiştir" diye kısıtlayıcı açıklama yaptığı da rivâyet edilmiştir.Bu hususa, Hz. Osman'ın şu sözü ile de istidlâl edilmiştir: "Avâli ahâlisinden kim bizimle cuma kılmak isterse (burada kalıp) kılsın, gitmek isteyen de gitsin." Bu hükme: "Hz. Osman'ın sözü ile Resûlullah'ın sözü tahsis edilemez" diyerek karşı çıkmak isteyen de olmuştur.
* Hanefî mezhebine göre, bayram cumaya rastladığı takdirde, belde ahalisine cuma vacibtir, bayram kılmakla sâkıt olmaz.
* Şâfiî mezhebine göre, belde ahâlisinden, bayramın kılınması ile cum'a sakıt olmaz, köylerden gelenlerden sâkıt olur. Bayramı kılan, dilerse cumayı beklemeden geri dönebilir, cumayı terkedebilir.
* Ahmed İbnu Hanbel: "Bu durumda bayram kılan kimse, bölge halkından da olsa, köyden de gelse farketmez, cuma üzerlerinden düşer, sadece öğle namazı kılarlar" demiştir.
* Atâ: "Hem cuma hem de öğle namazı her ikisi de düşer" demiştir.
2- Sadedinde olduğumuz hadis, İbnu'z-Zübeyr (radıyallahu anhümâ)' in öğleyi de kılmadığını ifade etmektedir. Bu hadise göre, cuma namazı meşrû olan sebeplerden biriyle kişinin üzerinden düştüğü takdirde öğleyi kılması da ona vacib olmaz. Atâ işte bu görüştedir. Bunlar görüşlerini, önce de temas ettiğimiz üzere, öğle namazını asıl kabul edip cumanın ona bedel olduğuna hükmetmelerine bina etmişlerdir. Ancak, çoğunluk bu yorumu muvafık bulmamıştır. Cumayı herhangi bir sebeple kılamayana öğleyi kılmak vacib olur.[672]

3046- 5- وعن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]كَانَ النّبىُّ # َ يَغْدُو إلى الصَّ ـَةِ يَوْمَ الْفِطْرِ حَتَّى يَأْكُلَ تَمَرَاتٍ وَيَأْكُلُهُنَّ وِتْراً[. أخرجه البخارى والترمذي .

5. (3046)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Ramazan bayramında, sayıca tek olan birkaç hurma yemedikçe namaza gitmezdi."[673]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah'ın Ramazan bayramı namazına giderken birşeyler yemesinin hikmetini, bazı şârihler: "Kimse namaz kılıncaya kadar oruca devam ediliyor zannetmesin diyedir, sanki bu yanlışlığın yolunu kapamak istemiştir" şeklinde açıklamışlardır. Keza: "Oruç tutma vücûbundan sonra orucu açma vücûbu gelince, bunda da Allah'ın emrine uymada acele ve sür'at gerektiği içindir" diyen de olmuştur. Başka te'viller de yapılmıştır.

---

[670] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/353.
[671] Ebû Dâvud, Salât: 217, (1071, 1072); Nesâî Iydeyn: 32, (3, 194); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/354.
[672] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/354-355.
[673] Buhârî, Iydeyn: 4, Tirmizî, Salât: 390, (543); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/355.

İbnu Kudâme, namazdan önce birşeyler yemenin müstehab olması hususunda bir ihtilâf bilmediğini belirtir.
2- Hurmanın tercihi, oruç sebebiyle zayıflayan basarın tatlı ile kuvvetlenmesi diye izah edilmiştir. Tâbiîn'den bazısı tatlı, şeylerin (hazımca) kolaylığı, kalbe kazandırdığı rikkat, imâna muvafık olması gibi çeşitli faziletleri sebebiyle, bayram günü mezkûr iftarı, hurma yoksa bal gibi tatlı bir şeyle yapmanın müstehab olduğuna hükmetmiştir. Tatlının, bevli tuttuğu da söylenen faziletleri arasındadır.
Esas olan, sade su ile de olsa iftar yapmaktır. Kurban bayramında ise, namaza kadar bir şeyler yenmemesi esastır.
3- Hurmanın tek kılınması Allah'ın birliğine işaret içindir. Resûlullah "tek" ile teberrük için imkân olan her şeyi tek yapardı: "Allah tek'tir teki sever" buyurmuştur.[674]

3047- 6- وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]مِنَ السُّنَّةِ أَنْ تَخْرُجَ إلى الْعِيدِ مَاشِياً، وَأَنْ تَأْكُلَ شَيْئاً قَبْلَ أَنْ تَخْرُجَ[. أخرجه الترمذي .

6. (3047)- Hz. Ali (radıyallâhu anh) demiştir ki: "Bayram namazına yaya gitmen, çıkmazdan önce birşeyler yemen sünnettendir."[675]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, bayram namazına yaya gitmenin müstehab olduğunu ifade ediyor.
Hadis zayıf ise de aynı hükmü ifâde eden başka hadislerle takviye edilmiştir. Namazdan önce yeme, ramazan bayramına hastır. Kurban bayramında namazdan dönünceye kadar bir şey yenmez. Nitekim önceki hadiste geçti.[676]

3048- 7- وعن بُريدة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]كَانَ رسولُ اللهِ # لَا يَخْرُجُ يَوْمَ الْفِطْرِ حَتَّى يَطْعَمَ وَلَا يَطْعَمُ يَوْمَ الْأَضْحَى حَتَّى يُصَلِّيَ[. أخرجه الترمذي .

7. (3048)- Büreyde (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), ramazan bayramı namazına bir şeyler yemeden çıkmazdı. Kurban bayramında ise, namazdan dönünceye kadar bir şey yemezdi."[677]

3049- 8- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]كانَ رسولُ اللهِ # يَأْخُذُ يَوْمَ الْعِيدِ في طَرِيقٍ ثُمَّ يَرْجِعُ في طَرِيقٍ آخَرَ[. أخرجه أبو داود .

8. (3049)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bayram namazına giderken bir yoldan gider, dönerken başka bir yoldan dönerdi."[678]

AÇIKLAMA:

Hadis, bayram namazına gidiş ve gelişi başka başka yollardan yapmanın müstehab olduğunu ifade etmektedir. Bu, hem imam ve hem de me'mûm için böyledir. Ulemâ çoğunluk itibariyle böyle hükmetmekte müttefiktir. Ancak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın gidiş ve gelişi ayrı ayrı yollardan yapmasının hikmeti hususunda ihtilaf etmiştir.[679]

3050- 9- وعن أم عطية رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]أَمَرَنَا رسُولُ اللهِ # أَنْ نُخْرِجَ في الْعِيدِ الْعَوَاتِقَ وَذَوَاتِ الْخُدُورِ وَالْحُيَّضَ.فَأَمَّا الْحُيَّضُ فَيَشْهَدْنَ جَمَاعَةَ الْمُسْلِمِينَ وَدُعَاءَهُمْ وَيعْتَزِلْنَ مُصَلَّاهُمْ[. أخرجه الخمسة .

9. (3050)- Ümmü Atiyye (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah bize, bayram namazlarına genç kızları, çadırda kalan genç bâkireleri, ve hayızlı kadınları da çıkarmamızı emretti. Hayızlıların da katılmaları müslümanların cemaatlerini görmeleri, dualarında hazır bulunmaları içindi, bunlar namazgâhların dışında kalacaklardı."[680]

---

[674] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/355.
[675] Tirmizî, Salât: 382, (530); İbnu Mâce, İkâmet: 161, (1296); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/355.
[676] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/355-356.
[677] Tirmizî, Salât: 390, (542); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/356.
[678] Ebû Dâvud, Salat: 254, (1156); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/356.
[679] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/356.
[680] Buhârî, Iydeyn: 15, 20, Hayz: 23, Salât: 2, Hacc: 81; Müslim, Iydeyn: 10, (890); Ebû Dâvud, Salât: 247, (1136-1139); Tirmizî, Salât: 388, (539, 540); Nesâî, Iydeyn: 3, 4, (3, 180, 181); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/356.

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet ve benzerleri, bayram namazlarına mümkün mertebe herkesin katılmasının teşvik edildiğini göstermektedir. Muhaddar denen ve çadırda kalan genç kızların ve hatta namaz kılmayan hayızlı kadınların, küçük çocukların dahi katılmalarının taleb edilmesi rivâyetlerde gelmiştir.
2- Hadise rağmen Selef büyükleri kadınların bayrama çıkmaları hususunda ihtilaf etmiştir. Bir grup, bunu kadınların bir hakkı görür. Hz. Ebû Bekr, Hz. Ali, İbnu Ömer vs. bu görüştedir. Bazıları da buna karşıdır. Urve, Kâsım, Yahya El-Ensârî, İmam Mâlik, Ebû Yusuf bu görüştedir. Ebû Hanîfe bir defasında "caiz" derken, bir başka defasında "caiz değil" demiştir.
Hattâbî der ki: "Resûlullah bütün kadınların bayram günü musallâya gelmelerini emretmiştir, tâ ki özrü olmayanlar namaz kılsın, özrü olanlar da yapılan dualaın bereketinden müstefîd olsun. Hadiste, herkesin namazlara, zikir meclislerine katılması, sâlihlerin yakınlığını elde etmesine teşvik vardır, tâ ki onların bereketine nâil olsunlar."
Ümmü Atiyye'nin Ebû Dâvud'da gelen bir diğer rivâyetinde bu teşvikin neticesini görmekteyiz: "Hayızlı kadınlar insanların gerisinde durup herkesle birlikte tekbir getiriyorlardı."[681]

-3051 -10- وعن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال:]كَانَ رسولُ اللهِ # يُخْرِجُ الْعَنَزَةَ يَوْمَ الْفِطْرَ وَيَوْمَ ا‘ضْحَى يَرْكُزُهَا فَيُصَلِّى إِلَيْهَا[. أخرجه النسائى .

10. (3051)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ramazan ve Kurban bayramlarında yanında bir mızrak olduğu halde musallâya çıkıyor, (namaz sırasında kıble cihetine) sütre olarak dikiyor, ona doğru namazını kılıyordu."[682]

-3052 -11- وعن ثعلبة بن زَهْدَمَ:]أَنَّ عَلِيّاً رَضِىَ اللهُ عَنْه. اسْتَخْلَفَ أَبَا مَسْعُودٍ رَضِىَ اللهُ عَنْه عَلى النَّاسِ فَخَرَجَ يَوْمَ عِيدٍ فقَالَ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنَ السُّنَّةِ أَنْ يُصَلِّى قَبْلَ ا‘‘مَامِ[. أخرجه النسائى .

11. (3052)- Sa'lebe İbnu Zehdem anlatıyor: "Hz. Ali (radıyallâhu anh) Ebû Mes'ud (radıyallâhu anh)'u halkın başına koyup kendisi bayram günü namaza gitti ve: "Ey insanlar! dedi, imamdan önce namaz kılmak sünnette yoktur!"[683]

AÇIKLAMA:

Hz. Ali (radıyallâhu anh) burada, imamdan önce namaz kılmanın kerâhetine dikkat çekiyor. Yasaklama musallâya has gözükmüyor, mutlak olarak geldiğine göre evde de, mescidde de olsa imamdan ayrı olarak ondan önce namaz kılınmamalıdır.[684]

İKİNCİ BÂB

BAZI SEBEPLERE BAGLI NAFİLELER

(Bu babta dört fasıl vardır)

*

BİRİNCİ FASIL

KÜSÛF NAMAZI

*

İKİNCİ FASIL

İSTİSKA (YAGMUR) NAMAZI

*

[681] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/357.
[682] Nesâî, Iydeyn: 10, (3, 183); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/357.
[683] Nesâî Iydeyn: 6, (3, 181, 182); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/357-358.
[684] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/358.

ÜÇÜNCÜ FASIL

CENAZE NAMAZI

*

DÖRDÜNCÜ FASIL

MÜTEFERRİK NAMAZLAR

TAHİYYETÜ'L-MESCİD

İSTİHÂRE NAMAZI

HÂCET (DİLEK) NAMAZI

TESBİH NAMAZI

NAMAZA MÜTEALLİK BAZI HADİSLER

UMUMÎ AÇIKLAMA

İslam dinine göre, cin ve insanların yaratılışı ibadet içindir. İbadet kulla Allah arasındaki en yüce irtibattır. İbadetin zekât, oruç, hacc sadaka gibi değişik tezahürleri ve çeşitleri vardır. Bütün ibadet çeşitleri arasında en yücesi, en ulvî ve en kıymetlisi namazdır. Bu sebeple namaz, İslâm'ın direği ve alemi olmuştur.
Namaz İslâm'ın en ziyade üzerinde durduğu, en fazla ehemmiyet verdiği ibadettir. Büluğdan ölüme aklı başında her insana şâmildir; yaşı, cinsiyeti, içinde bulunduğu şartları ne olursa olsun namazı bırakması, muaf sayılması mümkün değildir. Âdetâ mü'min, namaz için yaratılmıştır; namaz kılmak için müslümandır.
Bu kıymetli, ehemmiyetli ibâdetin farz, vacib ve nafile nev'inden çeşitleri var. Bunlardan farzları ve farzlarla birlikte kılınan nafileleri (revâtib) gördük.
Burada, din tarafından tesbit edilen bazı vesilelerle kılınması gereken namazları göreceğiz. Bunlar vacib değildir, kılmayanlar günahkâr olmaz. Ancak yapan büyük fazilete erer, mü'minlik edebine kâmil mânada uymanın bazı adımlarını daha atmış olur. Bunlar da Resûlullah'ın irşadıyla belirlenmiştir. Onlar sayesinde, ibadet yapmamız gereken mühim vakitleri öğrenir ve anlarız ki, farz ve vacibler dışında bazı hâricî durumlara, mevsimlere, coğrafî ve kevnî şartlara göre ortaya çıkan ibadet ve namaz vakitleri vardır.O vakitler gelince kulluğumuzu izhara, Resul-ü Ekrem'e ve sünnetine bağlılığımızı göstermeye koşmamız istenmektedir.
Evet hâlikımız mâbudumuzdur,
Bizleri âbidler,
Dünyayı da bir mâbet
Olarak yaratmıştır.
Farz dışı namazlar mâbedde âbidin edebidir.
Sadedinde olduğumuz bâbta göreceğimiz tahiyyetü'l-mescid, istihâre, hâcet, tesbih, cenaze... namazları, bu açıdan değerlendirilmeli ve bilinmelidir ki, güneşin batması akşam namazının vakti olduğu gibi, kuraklık da istiska (yağmur) namazının vaktidir. Diğerleri de öyle...[685]

BİRİNCİ FASIL

KÜSÛF NAMAZI

Küsûf ve hüsûf namazları güneş ve ayın tutulmaları zamanında kılınan namazların adıdır. Bazı âlimler küsûf güneş tutulması için, husûf da ay tutulması için kullanılır demiştir. Aksini söyleyen de vardır. Ancak esas olan şudur: Küsûf ve hüsûf kelimeleri müteradif gibidir, her ikisi de hem güneş ve hem de ay tutulması için kullanılır. Bunların tutulmaları sırasında cemaatle olsun, münferiden olsun iki veya dört rek'at namaz kılmak müstehabtır. Bu namazlar musallâ denen sahrada da kılınabilir. Bu namaz ay ve güneşi tutulma halinden kurtarmak gaysiyle yapılan bir dua ma'nâsına gelmez. Herhangi bir kimsenin ölümü veya doğumuyla da bir alakası yoktur. Allah'ın tecellî eden âyeti karşısında duyulan haşyeti ibadetle ifâdeden, sünneti îfâ etmekten ibarettir.

---

[685] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/360.

Şiddetli rüzgar, fazla karanlık, yer sarsıntıları, gece vakti görülen fazla aydınlık, umumî salgın hastalıklar, büyük musibetler gibi mûtadın dışında vukûa gelen, hissiyat üzerinde müessir olup dikkatleri kendine çeken hadiseler hengâmında böylü küsûf ve hüsûf namazları nev'inden ibadetler yapılır, bu hadiselerin gerçek fâili Allah hatırlanır, sükûnete erilir, kendine gelinir.[686]

-3053 -1- عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]كُسِفَتِ الشَّمْسُ عَلى عَهْدِ رسولِ اللهِ # فقَامَ فَصَلَّى بِالنَّاسِ فَأَطَالَ الْقِرَاءَةَ، ثُمَّ رَكَعَ فَأَطَالَ الرُّكُوعَ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ فَأَطَالَ الْقِرَاءَةَ، وَهِيَ دُونَ قِرَاءَتِهِ ا'ولَى، ثُمَّ رَكَعَ فَأَطَالَ الرُّكُوعَ، وَهُوَ دُونَ رُكُوعِهِ ا'وَّلِ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ، ثُمَّ سَجَدَ سَجْدَتَيْنِ، ثُمَّ قَامَ فَصَنَعَ في الرُّكْعَةِ الثَّانِيَةِ مِثْلَ ذلِكَ، ثُمَّ سَلَّمَ وَقَدْ تَجَلتِ الشَّمْسُ، ثُمَّ قَامَ فَخَطَبَ النَّاسَ فقَالَ: إنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ۚ يُكْسَفَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَ ۚ لحَيَاتِهِ، وَلكِنَّهُمَا آيتَانِ مِنْ آيَاتِ اللهِ تَعالى يُرِيهمَا عِبَادَهُ، فإذَا رَأَيْتُمْ ذلِكَ فَافْزِعُوا إلى الصَّ ۚةِ[. أخرجه الستة .

1. (3053)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında güneş tutulmuştu. Hemen kalkıp halka namaz kıldırdı. Namazda kırâatı uzun tuttu. Sonra rükûya gitti, rükûyu da uzun tuttu.Sonra başını kaldırdı, bu sırada uzun okudu, ancak bu okuyuşu öncekinden daha kısa idi. Sonra tekrar rükû yaptı ve rükûyu uzattı, ancak önceki rükûdan kısa idi. Sonra başını kaldırdı, sonra secdeye gidip iki secde yaptı. Sonra kalkıp, birinci rek'atte yaptıklarını aynen yaptı. Sonra selam verdi. Artık güneşde açıldı.
Sonra kalkıp halka hitab etti. Dedi ki: "Bilesiniz, güneş ve ay bir kimsenin ölümü veya hayatı için tutulmaz. Onlar Allah'ın âyetlerinden iki âyetidir, kullarına gösterir. Bunların tutulduğunu görünce namaza koşun."[687]

AÇIKLAMA:

1- Sadedinde olduğumuz hadis Resûlullah'ın halka cemaatle küsûf namazı kıldırdığını ifâde ediyor. Bu namazın meşruiyyetinde ulemâ ittifak eder. Ancak hükmü hususunda ihtilaf edilmiştir:
***** Cumhur, müekked sünnet olduğunu söyler.
***** Ebû Avâne, Sahih'inde vacib olduğunu tasrih eder, İmâm Mâlik'in de bunu aynen cuma gibi değerlendirdiği belirtilmiştir.
***** Ebû Hanîfe'nin de vacib addettiğini Zeyn İbnu'l-Münîr nakletmiştir. Hanefîlerden bazıları vacib derse de, çoğunluk sünnet olduğuna hükmetmiştir.
2- Küsûf namazının keyfiyeti: Bu husus ihtilâflıdır. Bazıları dört rükû, dört secde ile iki rek'at olarak tarif eder. Sadedinde olduğumuz rivâyet, birinci rek'atte iki uzun rükû ile iki uzun kıyamdan bahseder. Kırâatlerin ve rükûların her biri, bir öncekine nazaran biraz kısa da olsa, normalde uzundur.
Bazı rivâyetler iki rükû ve dört secde ile iki rek'at, bazılarında altı rükû ve dört secde ile iki rek'at, bazılarında on rükû ve dört secde ile iki rek'at olarak kılındığı belirtilir. Başka şekillerinin varlığına da Ebû Dâvud'da dikkat çekilir. Buhârî şârihi Aynî bu ihtilaflı tavsif ve târifleri, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu namazı farklı şekillerde birçok defalar kılmış olmasıyla izah eder. Rivâyetler, Efendimizin küsûf namazını güneş açılıncaya kadar devam ettirip açılmadan sonra selam verdiğini belirtir. Aynî küsuf namazının uzunluk ve kısalığını bu açılma müddetinin uzun sürmesi veya kısa çekmesi ile de irtibatlandırır. Aynî'ye göre, yerine ve ihtiyaca göre, hadislerde gelen şekillerden biri ile küsûf namazı kılınabilir; hepsi de caizdir.
***** Hanefîler, İmam Mâlik, İmam Şafiî, Ahmed İbnu Hanbel, Ebû Sevr ve Leys İbnu Sad'a göre küsuf namazı iki rekattir.
***** Hanefîler, İbrahim Nehâî ve Süfyan-ı Sevrî'ye göre küsûf namazı diğer nafileler gibi kılınır, yani her rek'atte bir rükû, iki secde yapılır. İmam-ı Âzam'ın: "Dileyenin dört rek'at ve hatta daha fazla rekat kılabileceğini" söylediği rivâyet edilmiştir.
***** Şâfiî'lerle diğer fakihler, küsûf namazının her rek'atinde iki rükû ve iki secde yapılarak kılınacağını söylemişlerdir. Böylece iki rek'atli bir küsûf namazında dört rükû, dört secde yapılmış olur.
***** Tâvus, İbnu Cüreyc ve Hubeyd İbnu Ebî Sâbit, küsûf namazının, her rek'atte dört rükû ve iki secde yaparak kılanacağını söylemişlerdir. Bu tarz, Hz. Ali ile İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'dan rivâyet edilmiştir.
***** Katâde, Atâ İbnu Ebî Rebâh, İshak İbnu Râhûye ve İbnu Münzîr'e göre her rekatte üç rükû ve iki secde yapılmalıdır.
3- Sadedinde olduğumuz hadis, küsûf namazından sonra Resûlullah'ın halka hitabettiğini belirtir ise de, Ebû Hanîfe, İmam Ahmed'e göre bu namazdan sonra hutbe okunmaz. Çünkü, çoğunluk itibariyle rivâyetlerde Resûlullah küsûf meydana gelince namaz kılmayı, dua etmeyi, sadaka vermeyi tavsiye buyurmuş, hutbe okunmasını emretmemiştir. Ancak İmam Şâfiî ve bir kısım muhaddislere göre namazdan sonra hutbe okumak müstehabtır.[688]

---

[686] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/361.
[687] Buhârî, Küsûf: 2, 4, 5, 13, 19, el-Amel fi's-Salât: 11, Bed'ü'l-Halk: 4, Tefsir, Maide: 13; Müslim, Küsûf: 1, 8, (901, 902, 903); Muvatta, Küsûf: 1, (1, 186); Ebû Dâvud, 261, 263, 264, 265, (1177, 1180, 1187, 1188, 1190, 1191); Tirmizî, Salât: 396, (561, 563); Nesâî, Küsûf: 6, 7, 10, 11, (3, 127, 128, 129, 130); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/361-362.
[688] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/362-363.

İKİNCİ FASIL

İSTİSKA (YAGMUR) NAMAZI

-3054 -1- عن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]أَصَابَتْ النَّاسَ سَنَةٌ فَبَيْنَا النّبىُّ # يَخْطُبَ يَوْمَ الجُمُعَةِ إذْ قَامَ أعْرَابِىٌّ، فقَالَ يَا رسُولَ اللهِ: هَلِكَ المَالُ، وَجَاعَ الْعِيَالُ، فادْعُ اللهَ لَنَا، فَرَفَعَ يَدَيْهِ وَمَا نَرَى في السَّمَاءِ قَزَعَةً، فَوَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ مَا وَضَعَهُمَا حَتَّى ثَارَ السَّحَابُ أمْثَالَ الجِبَالِ، ثُمَّ لَمْ يَنْزِلْ مِنْ مِنْبَرِه حَتَّى رَأيْتُ المَطَرَ يَتَحَادَرُ عَلى لِحْيَتِهِ، فَمُطِرْنَا يَوْمَنَا ذَلِكَ وَمِنَ الْغَدِ، وَمِنْ بَعْدِ الْغَدِ، وَالَّذِى يَلِيهِ حَتَّى الجُمُعَةِ ا ُخْرى، فقَامَ ذلِكَ ا ْعْرَابِىُّ أوْ غَيْرُهُ، فقَالَ يَا رسُولَ اللهِ: تَهَدَّمَ الْبِنَاءُ وَغَرِقَ المَالُ، فَادْعُ اللهَ تَعالى لَنَا، فَرَفَعَ يَدَيْهِ وَقَالَ: اللَّهُمَّ حَوَالَيْنَا وَ ً عَلَيْنَا، فَمَا يُشِيرُ بِيَدِهِ إلى نَاحِيَةٍ مِنَ السَّحَابِ إ انْفَرَجَتْ، وَصَارَتِ المَدِينَةُ مِثْلَ الجَوْبَةِ[.وفي رواية: »اللَّهُمَّ حَوَالَيْنَا وَ ً عَلَيْنَا. اللَّهُمَّ عَلى اŒكَامِ وَالظِّرَابِ وَبُطُونِ ا ْوْدِيَةِ، وَمَنَابِتِ الشَّجَرِ. قَالَ: فَانْقَلَعَتْ وَخَرَجْنَا نَمْشِى في الشَّمْسِ[. أخرجه الستة إ الترمذي.»الْقَزَعَةُ«: بالتحريك: قطعة من الغيم، والجمع قزع .

1. (3054)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "İnsanlar kıtlığa maruz kaldılar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir cuma günü hutbe verirken bir bedevî kalkıp:
"Ey Allah'ın Resûlü, malımız helâk oldu, horantamız aç kaldı, bizim için Allah'a dua ediver!" dedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu Vesselâm ellerini kaldırdı. Biz gökte bir bulut göremiyorduk. Nefsim elinde olan Zât'a yemin olsun, daha ellerini geri çekmeden semâda dağlar gibi bulutlar peydah oldu. Derken daha minberden inmemişti bile ki, sakalından yağmur damlaları dökülmeye başladı. O gün, ertesi güne kadar yağmur yağdı. Daha sonraki günde de yağdı, onu takib eden günde de yağdı, hatta müteakip cumaya kadar yağış devam etti.
Öyle ki, o bedevî veya bir başkası kalkıp:
"Ey Allah'ın Resûlü, binalarımız yıkıldı, mallarımız suda boğuldu, bizim için Allah'a dua ediver (artık yağmur kesilsin)" dedi. Aleyhissalâtu Vesselâm ellerini kaldırıp:
"Allahım etrafımıza yağdır, üzerimize olmasın!" diye dua ettiler. Eliyle bulutlara doğru hangi istikametteki buluta işaret etti ise, bulutlar orada açıldı. Bütün Medîne buluttan temizlendi."
Bir rivâyette de de şöyle denmiştir: "Allahım, (yağmur) etrafımıza yağsın, üzerimize değil! Allahım,dağların ve tepelerin üzerine, vadilerin içine, ağaç biten yerlere olsun!" Hz. Enes der ki: "Bulut hemen çekildi, biz de çıkıp güneşte yürüdük."[689]

-3055 -2- وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت:]شُكِىَ إلى رَسولِ اللهِ # قُحُوطُ المَطَرِ، فَأمَرَ بِمِنْبَرٍ فَوُضِعَ لَهُ في المُصَلَّى، وَوَعَدَ النَّاسَ يَوْماً يَخْرُجُونَ فِيهِ قالَتْ: فَخَرَجَ حِينَ بَدَا حَاجِبُ الشَّمْسِ، فَقَعَدَ عَلى المِنْبَرِ، فَكَبَّرَ وَحَمَدَ اللهَ تَعالى، ثُمَّ قَالَ: إنَّكُمْ شَكَوْتُمْ جَدْبَ دِيَارِكُمْ، وَاسْتِئْخَارَ المَطَرِ عَنْ إبَّانِ زَمَانِهِ عَنْكُمْ، وَقَدْ أمَرَكُمُ اللهُ تَعالى أنْ تَدْعُوهُ، وَوَعدَكُمْ أنْ يَسْتَجِيبَ لَكُمْ، ثُمَّ قَالَ: الحَمْدُ للهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ. َ إلَهَ إ اللهُ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ. اللَّهُمَّ أنْتَ اللهُ َ إلَهَ إ أنْتَ الْغَنِىُّ وَنَحْنُ الْفُقَرَاءُ، أنْزِلْ عَلَيْنَا الْغَيْثَ، وَاجْعَلْ مَا أنْزَلْتَ لَنَا قُوَّةً وَبَ ً غاً إلى حِينَ، ثُمَّ رَفَعَ يَدَيْهِ فَلَمْ يَزَلْ في الرَّفْعِ حَتَّى بَدَا بَيَاضُ إبْطَيْهِ، ثُمَّ حَوَّلَ إلى النَّاسِ ظَهْرَهُ، وَحَوَّلَ رِدَاءَهُ، وَهُوَ رَافِعٌ يَدَيْهِ، ثُمَّ أقْبَلَ عَلى النَّاسِ وَنَزَلَ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ، فَأنْشَأَ اللهُ تَعالى سَحَابَةً فَرَعَدَتْ وَبَرَقَتْ، ثُمَّ أمْطَرَتْ بِإذْنِ اللهِ تَعالى، فَلَمْ يَأْتِ مَسْجِدَهُ حَتَّى سَالَتِ السُّيُولُ، فَلَمَّا رَأى سُرْعَتَهُمْ إلى الْكَنّ ضَحِكَ حَتَّى بَدَتْ نَوَاجِذُهُ، ثُمَّ قَالَ: أشْهَدُ أنَّ اللهَ عَلى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ، وَأنِّى عَبْدُ اللهِ وَرَسُولُهُ[. أخرجه أبو داود .

2. (3055)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a yağmur kıtlığından şikâyet edildi. Bunun üzerine bir minber getirilmesini söyledi. Musallaya minber kuruldu. Halka, oraya gidilecek gün tesbit edildi."
Hz. Âişe devamla der ki: "Güneşin kızıllığı ufukta görülür, görülmez yola çıktı. Musallaya varıp minbere oturdu. Tekbir getirdi. Allah'a hamdetti. Sonra:
"Sizler memleketinizin kuraklığa uğradığından, yağmurun normal yağma zamanında gelmeyip gecikmesinden şikâyetlendiniz. Allah (celle celâluhu) kendisine dua etmenizi emrediyor. Duanıza icâbet edeceğini vaadetti" buyurdular ve sonra şöyle dediler:
"Hamd âlemlerin Rabbine aittir ve Rahim'dir, âhiret gününün sâhibidir. Allah'tan başka ilâh yoktur. O dilediğini yapar. Ey Rabbimiz kendisinden başka ilah olmayan Allah'sın. Sen zenginsin, biz fakiriz. Üzerimize yağmur indir. İndirdiğini bize kuvvet ve güç kıl. Ecel zamanımıza kadar yetecek kıl!
"Bunu söyledikten sonra ellerini kaldırdı. O kadar yukarı kaldırdı ki, koltuk altı beyazlığı göründü. Sonra sırtını halka dönderdi, elbisesini ters çevirdi, elleri bu sırada hep kalkmış vaziyette idi. Sonra tekrar halka yöneldi. Minberden indi ve iki rek'at namaz kıldı. Anında Allah bulut hâsıl etti. Gök gürledi. Şimşek çaktı. Allah'ın izniyle yağmur başladı.

---

[689] Buhârî, İstiskâ: 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 24, Menâkıb: 25, Cum'a: 34, 35, Edeb: 68, Da'avât: 24; Müslim, İstiskâ: 9, (897); Muvatta, İstiskâ: 3, (1, 191); Ebû Dâvud, Salât: 260, (1174, 1175); Nesâî, İstiskâ: 1, 9, 10, 17, 18, (3, 154, 155, 158, 166, 165, 177); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/364-365.

Resûlullah daha mescidine dönmeden seller aktı. Aleyhissalâtu Vesselam, cemaatin sığınağa dönmekteki acelelerini görünce azı dişleri görününceye kadar güldü. Ve: "Şehadet ederim ki, Allah her şeye kâdirdir ve ben de Allah'ın kulu ve Resulüyüm" buyurdular."[690]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisler, kuraklık olduğu takdirde imamın halkı duaya çağırmasının müstehab olduğunu göstermektedir. İbnu Hibbân, Resûlullah'ın burada mezkûr yağmur namazını, hicretin altıncı yılında kıldırdığını zikreder.
2- İkinci hadis, istiska namazının hutbesinde minberin üzerine çıkmanın müstehab olduğuna delildir.
3- İstiska namazı şehrin haricinde kılınmalıdır.
4- Yağmur namazına güneş doğarken gitmek müstehabdır. İbnu Abbâs'tan gelen rivâyetler, Resûlullah'ın yağmur namazında, bayram namazındaki gibi yaptığını, bayram namazı vaktinde yağmur namazı kıldırdığını söyler. Ancak şârihler vakit hususunda ülemânın ihtilaf ettiğini belirtir. İbnu Hacer: "Râcih görüş şudur: "Yağmur namazı için muayyen bir vakit yoktur. Birçok hükmüyle bayrama benzese bile bunun muayyen bir günü olmaması sebebiyle ondan ayrılır" der. İbnu Kudâme, kerâhet vaktinde kılınmayacağı hususunda ulemânın icmâından bahseder.
5- Hadiste temas edilen: "Allah'ın dua etmemizi emretmesi" meselesi Kur'anda geçen اُدْعُونِى اَسْتَجِبْ لَكُمْ "Dua edin icabet edeyim" (Gâfir 60) âyetindedir.
6- Resûlullah, hutbeye hamdele ile başlıyor, besmele çekmiyor. Aleyhissalâtu Vesselâm'ın tahmid'den başka bir şeyle hutbeye başladığını söyleyen hiçbir rivâyet mevcut değildir.
7- Yağmur namazında duâda eller mübâlağalı şekilde kaldırılmalıdır, bu müstehabtır.
8- Hatib elbisesini ters çevirirken kıbleye yönelmelidir.[691]

3056- 3- وعن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]أَصَابَنَا مَطَرٌ وَنَحْنُ مَعَ رَسُولِ اللهِ # فَحَسَرَ ثَوْبَهُ حَتّٰى أَصَابَهُ مِنَ المَطَرِ، فَقُلْنَا: لِمَ صَنَعْتَ هذَا؟ قَالَ: إِنَّهُ حَدِيثُ عَهْدٍ بِرَبِّهِ[. أخرجه أبو داود .

3. (3056)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile beraberken bize yağmur isabet etti. Efendimiz elbisesini açtı, bedenine yağmur isâbet etti.
"Bunu niye yaptınız?" diye sorduk.
"O Rabbinden yeni geliyor" buyurdular."[692]

AÇIKLAMA:

1- Yağmurun Rabbinden yeni geldiğini söylemesi: "Yağmur bir rahmettir, Allah Teâlâ onu yeni yaratmıştır, onunla teberrük olunmaya değer" demektir.
2- Yağmur suyundan teberrüken bedene sürünmek müstehabtır. Nevevî'ye göre avret yerleri dışında bedenin her tarafı yağmur sırasında açılıp ıslatılabilir. Bu hadise dayanarak bazı âlimler bu şekilde hükmetmiştir.
3- Bu hadise göre, mertebece, ilimce üstün olan bir kimse, sebebi anlaşılmayan bir şey yaptığı takdirde onunla amel etmek ve başkasını da o amele sevketmek için, mahiyetinin ne olduğunu o şahsa sormak müstehabtır.
4- Yağmur suyu kuyu suyundan efdaldir.[693]

ÜÇÜNCÜ FASIL

CENAZE NAMAZI

3057- 1- عن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قالَ رَسولُ اللهِ #: مَنْ شَهِدَ الجَنَازَةَ حَتّٰى يُصَلّٰى عَلَيْهَا فَلَهُ قِيرَاطٌ، وَمَنْ شَهِدَهَا حَتّٰى تُدْفَنَ فَلَهُ قِيرَاطَانِ، وَالْقِيرَاطُ مِثْلُ أُحُدٍ[. أخرجه الخمسة، وهذا لفظ البخارى .

1. (3057)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim üzerine namaz kılıncaya kadar cenazede hazır bulunursa kendisi için bir kîrat sevab vardır. Kim de cenaze gömülünceye kadar hazır bulunursa iki kîratlık sevab vardır. Bir kîrat'ın miktarı Uhud dağı kadardır."[694]

---

[690] Ebû Dâvud, Salât: 260, (1173); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/366.
[691] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/366-367.
[692] Ebû Dâvud, Edeb: 114, (5100), Müslim, İstiskâ: 13, (898); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/367.
[693] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/367-368.
[694] Buhârî,Cenâiz: 59; Müslim, Cenâiz: 57, (946); Ebû Dâvud, Cenâiz: 45, (3168); Nesâî, Cenâiz: 54, 59, (4, 54-55, 76, 77); Tirmizî, Cenâiz: 49, (1040); İbnu Mâce, Cenâiz: 34, (1539); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/369.

-3058 -2- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]نَعى النّبيُّ # النَّجَاشِيَّ رَحِمَهُ اللهُ في الْيَوْمِ الَّذِي مَاتَ فِيهِ، وَخَرجَ بِهِمْ إلى المُصَلَّى فَصَفَّهُمْ، وَكَبَّرَ عَلَيْهِ أرْبَعَ تَكْبِيرَاتٍ[. أخرجه الستة .

2. (3058)- Yine Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Necâşî rahimehullah'ın vefatını, ölümünün aynı gününde haber verdi. Ashâbıyla musallâya gitti, orada saf bağlatıp dört tekbir getirerek namaz kıldırdı."[695]

-3059 -3- وفي أخرى للشيخين والنسائى:]نَعى النَّجَاشِيَّ في الْيَوْمِ الَّذِى مَاتَ فِيهِ وَقَالَ: اسْتَغْفِرُوا ‘خِيكُمْ وَلَمْ يَزِدْ[.

3. (3059)- Sahiheyn ve Nesâi'de gelen bir diğer rivâyette şöyle denir: "[Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)] Necâşî'nin ölüm haberini öldüğü günde haber verdi ve:
"Kardeşiniz için (Allah'tan) mağfiret taleb edin" dedi ve başka bir şey söylemedi."[696]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), mü'min kardeşinin cenazesine katılmayı, ona karşı olan vazifelerinden biri olarat teşrî etmiş, birçok hadislerinde bunu tekrar etmiştir. Bu dinî vazifenin yerine getirilmesi büyük sevabı mucibtir. Ancak sevab, cenazeye katılma nisbetinde artmaktadır. En büyük sevab, namaz ve def'ine varıncaya kadar, cenaze ile ilgili hizmetlerin hepsine katılana verilecektir.
Şu halde en azından komşu ve yakınların cenazesine, defnedilinceye kadar iştirak etmek, yardımcı olmak dîn-i mübîn-i İslâm'ın vazettiği güzel âdâbtan biridir.
2- Son iki hadiste Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bir mûcizesine şâhid olmaktayız: Habeşistan'da vefat eden Habeş kralı Necâşî'nin vefatını, aradaki bunca mesafeye rağmen öldüğü gün haber veriyor, gıyabında cenâze namazı kıldırıyor. Bilâhare gelen haber, Resûlullah'ın namaz kıldırdığı aynı günde Necâşî'nin ölümünü bildiriyor ve önceki ihbarı doğruluyor.
3- Necâşî, aslında Habeş kralının ismi değil lakabıdır. Tıpkı Türk hükümdarlarına hâkan, İran krallarına kisra, Bizans krallarına kayser denmesi gibi. Asıl adı Ashame'dir (Arapçada Atiyye demektir).
Resûlullah Hudeybiye sulhü üzerine civar meliklere elçiler göndererek İslâm'a davet etmişti. Amr İbnu Ümeyye ed-Damrî'yi de bir mektupla Necâşî'ye göndermişti. Necâşî, Resûlullah'ın mektubunu alınca büyük bir saygı ile yüzüne sürer ve müslüman olur. Müslümanlığını Resûlullah'a yazarak bildirir. Kendisine sığınan müslümanlara himayekâr olur, güzel muâmelede bulunur.
Necâşî öldüğü zaman Resûlullah, Ashâbına: "Bugün, kendisine Ashame denen sâlih bir kul vefat etti. Kalkın Ashame üzerine namaz kılın..." der. Âl-i İmrân'ın 199. âyetinin Necâşî hakkında indiği belirtilmiştir: "Hakikat, ehl-i kitap içinde Allah'a, ve hem size indirilene, hem kendilerine indirilene -Allah'a büyük saygı gösteren kimseler olarak- inananlar da vardır...
Şunu da belirtelim: Resûlullah'ın cenaze namazını kıldırdığı Necâşî ile, mektup yazdığı Necâşî'nin başka başka şahıslar olduğu da rivâyetlerde gelmiştir. Mamafih Aleyhissalâtu vesselâm'ın, müslüman olan Necâşî'nin vefatından sonra yerine geçen Necâşî'ye de mektup yazmış olması ihtimali üzerinde de durulmuştur.
4- Bir kimse öldüğü zaman bunu ilân etmek mübahtır. Bu sûretle halkın cenazeye iştirakleri sağlanır. Bazı âlimler ve Hanefîlerin ekseriyeti bunu müstahsen ve gerekli bulurlar. Böylece çok sayıda kimsenin cenaze namazına iştirâki ve dua etmeleri sağlanmış olur.
Şâfiîlerle, Ahmed İbnu Hanbel ölüm haberini ilân etmeyi mekruh addederler, sadece ölenin dost ve yakınlarına duyurmayı uygun görürler.
Nevevî, mekruh addedilen ölüm ilânının cahiliye âdetlerine uygun tarzda yapılan ilân olduğunu söyler. Belirttiğine göre cahiliye devrinde şerefli bir kimse ölünce bütün kabilelere atlı haberci gönderip: "Falanın ölmesiyle bütün Araplar helâk olmuştur" şeklinde ifadelerle bağırıp çağırmaya, feryad u figân etmeye yer verirlerdi. İslâm bu tarzı yasaklamıştır.
5- Hz. Peygamber'in, ölüm haberini mescidde verdiği hâlde namaz için müsallâya çıkmasından, cenaze namazının mescidde kılınmayacağı hükmünün çıkarılmasına sebep olmuştur.
6- Cenâze namazını saf teşkil ederek kılmak sünnettir.
7- Hadis gâib üzerine namaz kılınabileceğini gösterir. İmam Şâfiî ile İmam Ahmed gâib üzerine cenaze namazı kılınabileceğine kail olmuşlardır.
8- Cenâze namazında alınacak tedbirlerin sayısı ihtilaf konusudur. Râviler, üçten yediye kadar muhtelif sayıda rakamlar söylerler. İbnu Mes'ud: "Cenaze namazında imam kaç tekbir alırsa, cemaat de o kadar tekbir alır" demiştir.[697]

---

[695] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/369.
[696] Buhârî, Cenâiz: 4, 55, 61, 65; Menâkibu'l-Ensâr: 38; Müslim, Cenâiz: 62, 63, (951); Muvatta, Cenâiz: 14, (1, 226, 227); Ebû Dâvud, Cenâiz: 62,(3204); Tirmizî, Cenâiz: 37, (1022); Nesâî, Cenâiz: 76, (4, 72); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/369370.

-3060 -4- وعن عبدالرحمن بن أبى ليلى قال:]كانَ زَيْدُ بْنُ أَرْقَمَ يُكَبِّرُ عَلَى جَنَائِزِنَا أَرْبَعاً، وَإِنَّهُ كَبَّرَ عَلى جَنَازَةٍ خَمْساً، فَسَأَلْنَاهُ فَقَالَ كَأن النّبى # يُكَبِّرُ[. أخرجه الخمسة إ البخارى .

4. (3060)- Abdurrahman İbnu Ebî Leylâ anlatıyor: "Zeyd İbnu Ebî Erkam cenazelerimiz üzerine dört tekbir getirirdi. Bir ara bir cenaze üzerine de beş tekbir getirmişti. Sebebini kendisinden sordum, dedi ki: "Resûlullah o tekbirleri getirirdi."[698]

-3061 -5- وعن حميد بن عبدالرحمن قال:]صَلّى أَنَسُ بنُ مَالِكٍ رَضِىَ اللهُ عَنْه، وَكَبَّرَ ثَـَٔـْثاً، وَسَهَا فَسَلّمَ، فَقِيلَ لَهُ: فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ، وَكَبَّرَ الرَّابِعَةِ ثُمَّ سَلّمَ[. أخرجه البخارى في ترجمة .

5. (3061)- Humeyd İbnu Abdirrahmân anlatıyor: "Hz. Enes İbnu Mâlik (radıyallâhu anh) (cenaze) namazı kıldı. Yanılıp üç sefer tekbir getirdi ve selâm verdi. Kendisine (üç sefer tekbir getirdiği) söylendi. Bunun üzerine kıbleye yönelerek dördüncü bir tekbir daha getirdi ve sonra selam verdi."[699]

AÇIKLAMA:

1- Cenaze namazında getirilecek tekbirlerin sayısı hususunda ihtilâflı rivâyetler gelmiştir. Teysîr'in yukarıda kaydettiği iki rivâyet, çoğunluğun benimsediği görüşü aksettirmektedir. Yani cenaze namazında tekbir sayısı dörttür.
İbnu Hacer'in kaydettiği açıklama şöyle: Selef bu tekbirlerin sayısında ihtilâf eder. Müslim'in Zeyd İbnu Erkam'dan rivâyetine göre beştir. Ve bunu Resûlullah'a nisbet eder.
İbnu'l-Münzîr'in İbnu Mes'ud'dan rivâyetine göre, Benî Esed'den bir cenazeye namaz kıldırmış, beş tekbir getirmiştir.
Yine İbnu'l-Münzir ve başkalarının Hz. Ali'den rivâyetine göre, (radıyallâhu anh) Bedir ashâbına altı tekbir, sahâbeye beş tekbir, bir başka cenazeye dört tekbir alırdı.
Ebû Mâbed der ki: "İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın arkasında bir cenazenin namazını kıldım Üç kere tekbir getirmişti.."
Bu hususta başka görüşler de vardır.
Saîd İbnu'l-Müseyyeb'in dediğine göre, cenaze namazında tekbir sayısı dört ve beştir, Hz. Ömer, halkı dörtte birleştirdi.
Beyhakî'nin Ebû Vâil'den kaydettiğine göre, Resûlullah zamanında tekbir sayısı yedi, altı, beş ve dört idi. Hz. Ömer, halkı dörtte birleştirdi.
Hülasa, büyük çoğunluk cenaze tekbirinin dört olduğunu söyler. İbnu Hacer, üç olduğunu söyleyen rivâyetler için: "İftitah tekbirini hesaba katmayanlara göre üç olmalıdır" diyerek üç diyenlerle dört diyenleri te'vil ve te'lif eder.[700]

-3062 -6- وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهما:]أَنَّهُ صَلّى عَلى جَنَازَةٍ فَقَرَأَ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ فَقِيلَ لَهُ فِي ذَلِكَ، فقَالَ: إنَّهُ مِنَ السُّنّةِ[. أخرجه الخمسة إ مسلماً، وهذا لفظ أبو داود .

6. (3062)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın anlattığına göre bir cenaze üzerine namaz kılmış ve namazda Fâtiha'yı okumuştur. Bu hususta kendisine (niye onu okuduğu) sorulunca: "Bu, sünnettendir!" diye cevap vermiştir."[701]

AÇIKLAMA:

Fatiha'nın cenaze namazında okunmasının sünnetten olması demek, onun okunmasının meşruiyyetine delil var demektir. Nitekim İbnu'l-Münzir, İbnu Abbâs, Hasan İbnu Ali, İbnu'z-Zübeyr, Misver İbnu Mahreme' den bunun meşruiyyetini nakletmiştir. Ancak sahâbenin: "...Sünnettendir" dediği şeyin hükmen merfu sayıldığı, çoğunluğun görüşüdür.

---

[697] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/370-371.
[698] Müslim, Cenâiz: 72, (957); Ebû Dâvud, Cenâiz: 58, (3197); Tirmizî, Cenâiz: 37, (1023); Nesâî, Cenâiz: 76, (4, 72); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/371.
[699] Buhârî, Cenâiz: 65, (Bunu ta'lik olarak, bâb başlığında zikretmiştir); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/371-372.
[700] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/372.
[701] Buhârî, Cenâiz: 66, Ebû Davud, Cenâiz: 59, (3198); Tirmizî, Cenâiz: 39, (1026); Nesâî, Cenâiz: 77, (4, 74, 75); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/372.

İmam Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhûye de böyle hükmetmiştir. Ebû Hüreyre ve İbnu Ömer "cenâze namazında kırâat yok" demişlerdir.[702]

3063- 7- وعن نافع:]أن ابنَ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهما كانَ يَقْرَأُ في الصَّلاةِ عَلى الجَنَازَةِ[. أخرجه مالك .

7. (3063)- Nâfi rahimehullah anlatıyor: "İbnu Ömer, cenâze için kılınan namazda kırâata yer vermezdi."[703]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) cenaze namazında Fâtiha sûresini okumaz, dua ve senâ ile yetinirdi. Ebû Hüreyre ile Tâbiînden birçokları bu görüştedir, Ebû Hanîfe, İmam Mâlik de bu görüşte olmuşlardır.
Daha önceki rivâyette de görüldüğü üzere İbnu Abbâs, İbnu Mes'ud, Hasan İbnu Ali, İbnu'z-Zübeyr, Misver İbnu Mahreme Fâtiha okumanın meşruluğuna hükmetmişlerdir. İmam Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel de bu görüştedir. Bunlar Fâtiha'yı okumanın vacib olduğunu iddia etmezler müstehabtır derler. Fatiha'nın namazın neresinde okunacağı da tasrih edilmez. Ancak ilk tekbirden sonra okunacağına dair zayıf rivâyetler gelmiştir.
Beyhakî'de zayıf bir senetle Hz. Câbir'den gelen bir rivâyete göre, ilk tekbirden sonra Fâtiha'nın okunması meşrûdur. Nesâî'nin Ebû Ümâme'den kaydettiği bir rivâyette şöyle denir: "Cenaze namazında sünnet şudur: "Tekbir getirilir, sonra Fâtiha okunur, sonra Resûlullah'a salât okunur, sonra ölüye dua edilir; kırâat sadece ilk tekbirdedir."[704]

3064- 8- وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قال رَسولُ اللهِ #: إذَا صَلَّيْتُمْ عَلى المَيِّتِ فَأَخْلِصُوا لَهُ الدُّعَاءَ[. أخرجه أبو داود .

8. (3064)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ölü üzerine namaz kıldınız mı ona ihlasla dua edin."[705]

AÇIKLAMA:

Cenâze için yapılan duanın hâlisâne olması gerekir. Yani ölünün istifade edeceğine inanarak samimi hislerle dua etmelidir. Hadis mutlak geldiğine göre, cenaze sâlih bir kişi de olsa gayr-ı sâlih bir kişi de olsa hüküm aynıdır, ayırım yapılmaksızın hayırlı dualarda bulunulmalıdır. Şârihler: "Çünkü günahlara bulaşan kimse, mü'min kardeşlerinin dua ve şefaatlarına daha çok muhtaçtır. Bu sebeple onlara getirilmiş, önlerine çıkarılmıştır."[706]

3065- 9- وعنه رَضِىَ اللهُ عَنْه:]وَسئل كَيْفَ تُصَلِّي عَلى الجَنَازَةِ؟ فقَالَ: أتْبَعُهَا مِنْ بَيْتِ أهْلِهَا، فَإذَا وُضِعَتْ كَبَّرْتُ وَحَمِدْتُ اللهَ تَعالى وَصَلَّيْتُ عَلى نَبِيِّهِ # ثُمَّ أقُولُ: اللَّهُمَّ إنَّهُ عَبْدُكَ، وَابْنُ عَبْدِكَ، وَابن أمَتِكَ. كَانَ يَشْهَدُ أنْ إلهَ إلاَّ أنْتَ، وَأنَّ مُحَمَّداً عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ وَأنْتَ أعْلَمُ بِهِ، اللَّهُمَّ إنْ كَانَ مُحْسِناً فَزِدْ في إحْسَانِهِ، وَإنْ كانَ مُسِيئاً فَتَجَاوَزْ عَنْ سَيِّئَاتِهِ. اللَّهُمَّ تَحْرِمَنَا أجْرَهُ، وَلا تَفْتِنَّا بَعْدَهُ[. أخرجه مالك .

9. (3065)- Yine Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'nin anlattığına göre, kendisine: "Cenaze üzerine nasıl namaz kılarsın?" diye sorulmuştu. Dedi ki:
"Ailesinin evinden tâkibe başlarım, yere kondu mu tekbir getirir, Allah'a hamd, Resulüne salât eder, sonra şu duayı okurum:
"Ya Rabbi o senin abdindir, abdinin oğludur, câriyenin oğludur. O, senden başka ilah olmayıp sadece senin ilâh olduğuna, Muhammed'in senin kulun ve elçin olduğuna şehadet ederdi, sen onu (bizden) daha iyi bilirsin. Ey Allahım, eğer o muhsin ise ona yapacağın ihsanı artır. Eğer kötülerden ise, günahlarını affet. Ey Allahım, bizi (ona kılınan namazın) ecrinden mahrum etme, ondan sonra bize fitne verme."[707]

AÇIKLAMA:

Hadis, cenâzeye katılan kimsenin, cenaze namazında kendisi için de dua etmesinin meşrû olduğunu göstermektedir. Zira sondaki iki talep ölü için değil, musalli içindir.[708]

---

[702] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/373.
[703] Muvatta, Cenâiz: 19, (1, 225); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/373.
[704] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/373.
[705] Ebû Dâvud, Cenâiz: 60, (3199); İbnu Mâce, Cenâiz: 23, (1497); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/373.
[706] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/374.
[707] Muvatta, Cenâiz: 17, (228); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/374.
[708] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/374.

-3066 -10- وعن عوف بن مالك رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]صَلّى النّبىُّ # عَلى جَنَازَة فَحَفِظْنَا مِنْ دُعَائِهِ. اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهُ وَارْحَمْهُ، وَعَافِهِ وَاعْفُ عَنْهُ، وَأَكْرِمْ نُزُلَهُ، وَوَسِّعْ مَدْخَلَهُ، وَاغْسِلْهُ بِالْمَاءِ وَالثَّلْجِ وَالْبَرَدِ، وَنَقِّهِ مِنَ الخَطَايَا كَمَا يُنَقَّى الثَّوْبُ ا'بْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ، وَأَبْدِلْهُ دَاراً خَيْراً مِنْ دَارِهِ، وَأَهْ ً خَيْراً مِنْ أَهْلِهِ، وَزَوْجاً خَيْراً مِنْ زَوْجِهِ، وَأَدْخِلْهُ الجَنَّةَ، وَأَعِذْهُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَمِنَ عَذَابِ النَّارِ. قَالَ عَوْفٌ رَضِىَ اللهُ عَنْه: حَتّى تَمَنَّيْتُ أَنْ أَكُونَ أَنَا ذلِكَ المَيْتَ[. أخرجه مسلم، واللفظ له والترمذي والنسائى .

10. (3066)- Avf İbnu Mâlik (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir cenazenin namazını kıldırdı. Okuduğu duadan şunları ezberledik:
"Allahım, şunu mağfiret et ve şuna rahmet eyle. Âfiyet ver, affeyle, vardığı yerde ikramda bulun, girdiği yeri genişlet. Onun (günahlarını) kar ve buzla yıka, hatalardan pâk eyle, tıpkı elbisenin kirden pâk edilmesi gibi. Onu dünyadaki evinden daha iyi bir eve, ailesinden daha hayırlı bir âileye koy, eşinden daha hayırlı bir eşe ulaştır. Onu kabir âzabından, ateş âzabından sakındır."
Avf (radıyallâhu anh) der ki: "(Resûlullah'ın bu dualarını işitince) o ölünün yerinde kendimin olmasını temenni ettim."[709]

-3067 -11- وعن الحسن أنه قال:]يُقْرَأُ عَلى الطِّفْلِ فَاتِحَةُ الْكِتَابِ، وَيَقُولُ: اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ لَنَا سَلَفاً وَفَرَطاً وَذُخْراً وَأَجْراً[. أخرجه البخارى في ترجمة .

11. (3067)- Hasan Basrî (rahimehullah): "Çocuk üzerine Fâtiha okunur" der ve şöyle dua ederdi: "Ey Allahım, bunu bize öncü yap, karşılayıcı kıl, (âhiret) azığı ve ücret yap."[710]

AÇIKLAMA:

1- Cenâze namazında Fâtiha okunup okunmayacağının ihtilaflı bir mesele olduğu daha önce geçti (3063).
2- Ölen küçük çocukların, âilesi için karşılayıcı ve Allah indinde mağfiret vesilesi, âhiret azığı olacağı hadisten anlaşılmaktadır.[711]

-3068 -12- وعن عطاء رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]صَلّى النَّبىُّ # عَلى ابْنِهِ إِبْرَاهِيمَ وَهُوَ ابنَ سَبْعِينَ لَيْلَةً[. أخرجه أبو داود .

12. (3068)- Atâ (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) oğlu İbrahim (ölünce) üzerine namaz kıldırdı. O zaman çocuk yetmişinci gününde idi."[712]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, oğlu İbrahim üzerine namaz kılıp kılmadığı rivâyetlerde ihtilaflıdır. Hz. Âişe'nin bir rivâyetinde (3070), İbrahim'in 18 aylıkken öldüğü Resûlullah'ın onun üzerine namaz kılmadığı belirtilir.
Senet yönüyle Hz. Âişe'nin rivâyeti akvâ'dır, ancak bazı âlimler "İsbat nefye tercih edilir" esasını iltizam ederler. Diğer taraftan İbrahim'in öldüğü gün, güneş tutulması da olmuştur. O gün Resûlullah küsûf namazı kıldığı için, İbrahim'in cenazesiyle meşguliyet aksadığı için "namaz kılmadı" diye şüyû bulmuş olabileceği ihtimali üzerinde durulmuştur.
Namaz kıldırdı veya "kıldırmadı" diyen başka rivâyetler de var.[713]

-3069 -13- وعن جابر رَصِىَاللهُ عَنْ قالَ:] قالَ رَسولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : الطِّفْلُ َيُصَلّى عَلَيْهِ، وَ َ يَرِثُ وَ َ يُورِثُ حَتّى يَسْتَهِلَّ[. أخرجه الترمذي .

13. (3069)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Çocuk (doğumunda) ağlamadan ölürse üzerine namaz kılınmaz, vâris olmaz, ona da vâris olunmaz."[714]

---

[709] Müslim, Cenâiz: 85, (963); Tirmizî, Cenâiz: 38, (1025); Nesâî, Cenâiz: 77, (4, 73); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/375.
[710] Buhârî, Cenâiz: 66, (Bâb başlığında senetsiz olarak geçmiştir.); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/375.
[711] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/375.
[712] Ebû Dâvud, Cenâiz: 53, (3188); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/376.
[713] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/376.
[714] Tirmizî, Cenâiz: 43, 032); İbnu Mâce, Cenâiz: 26, (1508); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/376.

AÇIKLAMA:

Ağlamak diye tercüme ettiğimiz kelime, istihlal'dir. Doğduğu zaman çocuğun çıkardığı ses ve ilk ağlamalardır. Bu ses onun canlı doğduğunun delilidir. Bir kısım hukuki ahkâm bu ağlamaya terettüp eder. Bu ses yoksa çocuk ölü doğmuş demektir. Buna namaz kılınmaz, vâris olamaz, kendisine de kimse vâris olamaz. Ancak, ağlama dışında diğer hayat belirtileri de muteber addedilir. Hapşırması, kımıldaması, hareket etmesi gibi...
Hattâbi der ki: "Düşük (ölü doğan) hakkında ulemâ ihtilâf etmiştir, namaz kılınır mı, kılınmaz mı? İbnu Ömer (radıyallahu anh)'in: "Düşük üzerine, ağlamasa bile namaz kılınır" dediği rivâyet edilmiştir. İbnu Sîrîn ve İbnu'l-Müseyyeb bu görüştedir. Ahmed İbnu Hanbel, İshâk İbnu Râhûye: "Dört ay on günlük yani kendisine her ruh üflenen çocuğa namaz kılınır" demiştir. İshak der 'Miras ağlamakla tahakkuk eder, fakat namaz öyle değil, çünkü (dört ay on gün) geçen cenin, artık tam bir nefistir, kendisi hakkında şakî, said olacağı yazılmıştır. Namaz ondan hangi sebeple terkedilecektir?"
İbnu Abbas'tan rivâyet edildiğine göre şöyle demiştir: "Ağladı mı vâris olur, üzerine namaz da kılınır."
Hz. Câbir: "Ağladı mı namazı kılınır, ağlamamışsa namaz kılınmaz" demiştir. Ashab-ı Re'y, Mâlik, Evzâ'î ve Şâfi'î de bu görüştedir.[715]

-3070 -14 -وعن عَائِشَةَ رَسولُ اللهُ عَنْها قالَت:]مَاتَ إبْرَاهِيمُ بْنُ النّبيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَهُوَ ابنُ ثَمَانِيَةَ عَشَرَشَهْراً فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيْهِ[. أخرجه أبو داود .

14. (3070)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın oğlu İbrahim onsekiz aylık iken öldü; Aleyhissalâtu vesselam, üzerine namaz kılmadı."[716]

AÇIKLAMA için 3068 numaralı hadise bak.

-3071 -15 -وعن نافع بن أبى غالب قال:] صَلّى أنَسٌ رَضِىَاللهُ عَنْه عَلى جَنَاذَةِرَجُلٍ فَقَامَ عِنْدَ رَأسِهِ فَكَبَّرَ أرْبَعَ تَكْبِيرَ اتٍ، وَصَلّى عَلى امْرَأةٍ فَقَامَ عِنْدَ عَجِيزَتِهَا، وَكَبَّرَ أرْبَعاً، فَقِيلَ لَهُ: أهَكَذَاكَانَ رَسولُ اللهِ # يَصْنَعُ؟ قَالَ: نَعَمْ[أخرجه أبو داود والترمذي .

15. (3071)- Nâfi İbnu Ebi Gâlib anlatıyor: "Hz. Enes (radıyallahu anh) bir erkeğin cenâze namazını kıldırmıştı. Başının yanında durdu. Dört kere tekbir getirdi. Bir kadın üzerine de namaz kıldırdı. Kadının arka tarafında durdu, dört kere tekbir getirdi. Kendisine, "Resûlullah böyle mi yapardı?" dendi. "Evet!" cevabını verdi."[717]

AÇIKLAMA:

Tirmizî hadisle ilgili olarak şu bilgiyi verir: "Ehl-i ilimden bir kısmı bununla amel etti, yani cenaze namazı kıldıran imam, namaz sırasında erkeğin baş hizasında, kadının da arka (bel) hizasında durur."
Ahmed İbnu Hanbel, Şâfiî, İshâk, bir rivâyette Ebu Hanîfe bu görüştedirler.
Hanefilerin iltizam ettiği Ebu Hanîfe'nin meşhur görüşüne göre, imam ölünün göğsü hizasında durur, erkek-kadın ayırımı yapmaz.
İmâm Mâlik: "Kadın da olsa erkek de olsa ölünün başı hizasında durur" der. Ancak erkeğin orta hizasında, kadının da omuzları hizasında duracağına dair bir görüş daha nakledilmiştir.
Bazıları: "Kadının göğsü, erkeğin başı hizasında durur";
Bazıları: "Kadının göğsü, erkeğin de göğüsle göbeği arasında durur" demiştir.[718]

-3072 -16 -وعن عثمان، وأبي هريرة، وابن عمر رَضِىَاللهُ عَنْهم:]أنّهُمْ كَانُوا يُصَلُّونَ عَلى جَنَازَةِ الرّ جَالِ وَالنِّسَاءِ فَيَجْعَلُونَ الرَّ جَالَ مِمَّا يَلِي ا‘‘مَامَ، وَالنِّسَاءَ مِمَّا يَلِي الْقِبْلَةَ[.

16. (3072)- Hz. Osman, Hz. Ebu Hüreyre, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) hazerâtı erkek ve kadınların cenâzeleri için namaz kılarlardı. Erkekleri imamın yanına, kadınları da kıble cihetine koyarlardı."[719]

AÇIKLAMA:

---

[715] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/376-377.
[716] Ebu Dâvud, Cenâiz: 53, (3187); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/377.
[717] Ebu Dâvud, Cenâiz: 57, (3194); Tirmizî, Cenâiz: 45, (1034); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/377.
[718] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/377-378.
[719] Muvatta; Cenâiz: 24, (1, 230); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/378.

Bu hadis de, ölünün namaz sırasında konduğu yerle ilgilidir. Sahâbe ve Tâbi'inden pek çoklarının benimsediği ve İbnu Abbas, Ebu Hüreyre ve Ebu Katâde'nin "Sünnet bu" dedikleri mezkur tarza muhalif rivayet de mevcuttur. Hasan Basri, Sâlim ve Kâsım: "Kadınlar imamın yanına, erkekler kıble cihetine konur" demişlerdir. Atâ'nın bu meseledeki görüşü ihtilâflıdır.
Bu farklılıklar, Resûlullah'ın farklı amelinden ileri gelmiş olmalıdır.[720]

3073- 17- وعن محمد بن أبي حرملة:]أَنَّ زَيْنَبَ بِنْتَ أَبِي سَلَمَةَ تُوُفِّيَتْ، وَطَارِقٌ أَمِيرُ الْمَدِينَةِ فأُوتِيَ بِجَنَازَتِهَا بَعْدَ الصُّبْحِ فوُضِعَتْ بِالْبَقِيعِ، وَكَانَ طَارِقٌ يُغَلِّسُ بِالصُّبْحِ فقَالَ ابنُ عُمَرَ رَضِيَاللهُ عَنْهما ،هْلِهَا: إِمَّاأَنْ تُصَلُّواعَلى جَنَازَتِكُمُ اŒنُ، وَإِمَّا أَنْ تَتْرُكُوهَا حَتَّى تَرْتَفِعَ الشَّمْسُ[. أخرجه مالك .

17. (3073)- Muhammed İbnu Ebî Harmele anlatıyor: "Zeyneb Bintu Ebî Seleme ölmüştü, o sırada Medine valisi Târık idi. Sabah namazından sonra cenazesi getirildi ve Bâkî mezarlığına konuldu. Târık, sabah namazını alaca karanlıkta kılardı. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) cenâzenin sahibine:
"Cenâzenizi namazı ister hemen kılın, isterseniz güneşin yükselmesine kadar te'hir edin" dedi."[721]

AÇIKLAMA:

Bu hadîste, cenâze namazının kılınabileceği vakitle ilgili sarahat görmekteyiz. Sabah namazını vali ilk vaktinde kıldırdığı için, ortalığın iyice ağarmasından önce cenâze namazı kılmaya vakit var demektir. İbnu Ömer bu sebeple, ortalık ağarmadan cenâzelerine namaz kıldırabileceklerini söylemiştir. Ancak hemen kıldırmayıp, ortalığın ağarmasına kadar gecikecek olurlarsa kerâhet vakti gireceği için, artık güneşin doğup, bir miktar yükselmesine yani kuşluk vaktinin girmesine kadar cenâzelerine namaz kıldıramayacaklarını söylemiş oluyor.
Ulemâ ikindi namazından sonra güneşin sararma vaktine kadar, sabah namazından sonra da ortalığın aydınlanmasına kadar cenâze namazının kerahetsiz olarak kılınacağını söylemiştir. Şâfiî hazretlerine göre, her vakit cenaze kılınabilir, zira mekruh vakitlerdeki nehiy nafile namazlarla ilgilidir, vacible değil.[722]

3074- 18- وعن نافع قال:]كان ابنُ عُمرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا يصَلِّي عَلَي الجَنَازَةِ بَعْدَ الصُّبحِ وبعْدَ الْعَصْرِ إِذَا صُلِّيَتَا لِوَقْتِيْهِمَا [. أحرجه مالك. و للبخاري في ترجمة باب بغير إسناد: »كانَ ابنُ عُمَرَ يُصَلِّى إِنَ طَاهِرًا وَنَ يُصَلِّي عندَ طُلُوعِ الشَّمْسِ، وَ غُرُوبِهَا وَيَرْفعُ يَدَيْهِ« .

18. (3074)- Nâfi anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), sabah ve ikindi namazları vaktinde kılınmış ise bunlardan sonra cenaze namazı kılardı."[723]
Buharî'nin bab başlığında, senetsiz olarak şu rivâyet kaydedilmiştir: "İbnu Ömer mutlaka tâhir olarak cenaze namazı kılardı. Güneş doğarken ve batarken cenaze namazı kılmazdı. Ellerini (de her tekbirde) kaldırırdı."[724]

AÇIKLAMA:

1- Önceki hadiste açıklandığı üzere ikindi ve sabah namazının kılınmasından sonra başka namaz kılınıp kılınamayacağı hususunda bazı teferruat ve münâkaşa vardır. İbnu Ömer (radıyallahu anh) kerahet vakti girmemişse mezkur iki namazdan sonra da cenâze namazı kılınacağı görüşündedir.
2- İbnu Ömer'in sözü, cenâze namazının bâzı farklılıklarını hatırlatıyor. Resûlullah cenâze namazına namaz yani salât ismini vermiştir, ama diğer namazlardan farklıdır: Rükû yok, secde yok, kıraat yok. Kıraat yerine tekbîr, tesbih ve duâ okunur. Normal olarak, bu namazın abdestli kılınması gerekmektedir. Ancak bu hususta da bir farklılığı mevzubahis. Şöyle ki: Bir kimse cenazeye abdestsiz olarak iştirak etse, abdest almakla meşgul olmaya kalksa, namazı yetiştiremiyecek olsa bulunduğu yerde hemencecik teyemmüm yaparak namaza katılması tecviz edilmiştir.
Hasan-ı Basrî'den gelen iki farklı rivâyetin birinde, zikrettiğimiz durum sorulunca: "Teyemmüm eder, namazı kılar" der. Diğer bir rivâyette: "Teyemmüm etmez, abdestsiz namaz kılmaz" der.
Seleften birçoğu, abdest almaya gittiği takdirde namaza yetişememekten korkan kimseye teyemmümün kifayet edeceğini söylemiştir: Atâ, Salim, Zührî, Neha'î, Rebî'a, Leys ve Kûfeliler (Hanefîler) hep bu görüştedir. Ahmed İbnu Hanbel'den de bu hususta bir rivâyet vardır. İbnu Abbâs'tan merfu rivâyet de kaydedilmiştir.
3- Hadisin en son fıkrası, İbnu Ömer (radıyallahu anh)'in cenaze namazı esnasında her tekbirde ellerini kaldırdığını ifade etmektedir. Bu hususta zayıf bir senetle merfu rivâyet de gelmiştir.[725]

---

[720] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/378.
[721] Muvatta, Cenâiz: 20, (1, 229); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/378.
[722] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/378-379.
[723] Muvatta, Cenâiz: 21, (1, 229).
[724] Buhârî, Cenâiz: 57; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/379.
[725] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/379-380.

-3075- 19- وعن عَائِشَةَ رضي اللهُ عنْها:]أَنَّهَا لَمَّا مَاتَ سَعْدُ بنُ أبي وَقَّاصٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَتْ اَدْخُلُوا بِهِ المسْجدَ حتَّى أُصَلِّيَ عليْهِ، فَأُنْكِرَ ذَلِكَ عَلَيْهَا، فَقَالَتْ: ماَ أَسْرَعَ ماَ نَسِيَ النَّاسُ، واللهِ لَقدْ صَلَّى رسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ على ابْنَيْ بَيْضَاءَ فِي المَسْجِدِ: سُهَيْلِ وَأخرجه[. أخرجه الستة إ البخاري.

19. (3075)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'den anlatıldığına göre, Sa'd İbnu Ebî Vakkâs (radıyallahu anh) vefat ettiği zaman, Hz. Aişe:
"Onu mescide sokun da ben de üzerine namaz kılayım" dedi. Ancak onun bu teklifi yadırgandı ve hüsn-ü kabul görmedi. Bunun üzerine Hz. Aişe:
"İnsanlar ne çabuk unutuyorlar, Allah'a yemin olsun Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Beyzâ'nın iki oğlu Süheyl ve kardeşinin namazlarını mescidin içinde kıldırdı" dedi."[726]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, namazı kılınması için, cenâze mescide sokulabilir mi, sokulamaz mı meselesiyle ilgilidir. Bu hususta görüldüğü üzere tereddüt vâki olmuştur.
2- Sa'd İbnu Ebi Vakkâs, hicrî 55 yılında Akik'de vefat etmiş, Medine'ye getirilmiştir. Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) Sa'd (radıyallahu anh)'a karşı duyduğu takdir ve şefkat sebebiyle cenaze namazına katılıp dua etmek istemiştir. Resûlullah'ın zevceleri, cenâze namazlarına erkeklerle katılmadıkları için, evinden dışarı çıkması mümkün değildi. Cenaze mescide alındığı takdirde katılabilecekti, çünkü ikâmetgâhı mescidin avlusunda idi.
Hâdise, Müslim'in bir rivâyetinde biraz daha açık şekilde rivâyet edilmiştir:
"Abbâd İbnu Abdillah İbni'z-Zübeyr anlatıyor: "Sa'd İbnu Ebi Vakkâs vefat edince, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevceleri, cenazenin mescide getirilmesini, kendilerinin de cenaze namazını kılacakları haberini gönderdiler. Öyle yapıldı. Cenâze getirilip, hücrelerin önünde durduruldu. Sonra da peykelere bakan cenâzeler kapısından çıkarıldı.
Halkın, bu tatbikat sebebiyle kendilerini kınadığı, Ümmühâtu'l- Mü'minîn'in kulaklarına geldi: "Cenazeler mescide sokulmamalıydı!" deniliyordu.
Hz. Aişe bu dedikoduyu işitince şu açıklamayı yaptı:
"İnsanlar bilmedikleri şeyi kınamada ne kadar da aceleciler! Cenâzeler mescide sokulduğu için bizi kınıyorlar. Halbuki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Süheyl İbnu Beyda'nın namazını mescidin içinde kıldırdı."
3- Bu hadis, mescidde cenaze namazı kılınır diyen cumhûr'un delilidir. Bunlar, ölmüş insanın temiz olduğunu kabûl ederler, cenâzenin mescidin içine alınmasında beis görmezler. Nevevî, Şâfiî mezhebinde sahih görüşün bu olduğunu belirtir.
Ebu Hanîfe, İbnu Ebî Zi'b'ye meşhur kavline göre İmam Mâlik, "mescidde cenaze namazı kılınmayacağını" söylemişlerdir. Ölünün necis olduğunu söyleyenler de bu görüştedirler: Temiz olduğunu söyleyenlerden de, mescide sokulmasını uygun görmeyenler vardır. Onlar mescidi kirletme endişesini ileri sürerler. Bunlar, Süheyl'e kılınan namazı, "Cenaze mescidin dışında, musalliler mescidin içerisindeydi" diye te'vil ederler. Cenâze dışarıda olduğu takdirde, cemaatin içerde olması ittifâkla câizdir. Şiddetli yağmur gibi bir özür halinde içeri alınabilir. Özürsüz almak tenzihen mekruhtur. ulemâ Hz. Aişe'ye itiraz edenlerin sahabî olması sebebiyle, cenâzelerin dışarı konulmasını esas almıştır.
4- Hadiste geçen Beyda, Süheyl'in annesinin vasfıdır. Kadının asıl adı Da'd'dır. Beyaz renkli olduğu için bu vasıf, lakab kılınmıştır. Süheyl'in kardeşleri Sehl ve Safvân'dır. Kocası Vehb İbnu Rabîa'dır. Kureyşlidir.[727]

-3076- 20- وعن ابن عمر رضيَ الله عنْهما قال:]صُلِّيَ عَلَى عُمَرَ رَضِيَ اللهَّ عَنْهُ فِي الْمَسْجِدِ[. أخرجه مالك .

20. (3076)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "(Babam) Ömer İbnu'l-Hattâb'ın cenâze namazı mescidde kılındı."[728]

AÇIKLAMA:

Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in cenaze namazıyla ilgili daha teferruatlı bir rivâyet İbnu Ebî Şeybe'de gelmiştir: "Hz. Ömer (radıyallahu anh), Hz. Ebu Bekir'in namazını mescidde kıldırdı, Süheyb de Hz. Ömer'in cenâze namazını mescidde kıldırdı, cenâzeyi minberin karşısına koydu."

---

[726] Müslim, Cenâiz: 99, (973), Muvatta, 22, (1, 229); Ebu Dâvud, Cenâiz: 54, (3189, 3190); Tirmizî, Cenâiz: 44, (1033); Nesâî, Cenâiz: 70, (4, 68); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/380.
[727] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/380-381.
[728] Muvatta, Cenâiz: 23, (1, 230); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/381.

İbnu Abdilberr der ki: "Bu hâdise, sahâbîlerin huzurunda herhangi bir itiraz olmaksızın cereyan etti, yani (cenâzenin mescidin içine alınabileceğinde) sükûtî bir icma hasıl olmuştur."
İbnu Abdilberr devamla der ki: "Bazılarının, Resûlullah'ın Necâşî için cenâze namazı kıldırmak üzere musallaya çıkmış olmalarını, cenaze namazının mescidde kılınmasının câiz olmadığına hükmetmesi gafletten başka bir şey değildir. Çünkü cenâze namazının veya bayram namazının bir yerde kılınmış olması, bunların başka yerde kılınmasının mekruh olduğuna delil olmaz."[729]

3077- 21- وعن ابي هريرة رضيَ اللهُ عنه قال.]قال رسولُ الله صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: منْ صَالِّى عَلَى جَنَازَةٍ فِي الْمَسْجِدِ فَـَ شَيْءَ عَلَيْهِ[. أخرجه أبو داود.

21. (3077) - Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim cenaze namazını mescidin içinde kılarsa kendisine (bir sevap) yoktur" -bir nüshada- "aleyhinde bir şey yoktur."[730]

AÇIKLAMA:

1- Hadis muhtelif rivâyetlerde ihtilaflı gelmiştir: Bazılarında فَـَ شَيْءٌ لَهُyani "lehine bir şey (bir sevap) yoktur" şeklinde gelirken, bazı nüshalarda شَيْءٌ عَلَيْهِ"Aleyhinde bir şey yoktur";فَـَ اَجْرٌ لَهُ"ona bir ücret yoktur" şeklinde de gelmiştir.
Hatîbu'l-Bağdadi "lehinde bir şey yoktur" şeklindeki rivâyetin mahfuz olduğunu belirtir.
İbnu Abdilberr "Ona bir ücret yoktur" rivâyetinde fâhiş hata olduğunu söyler. Hattâbî, bu babta bu hadisin değil Hz. Aişe'nin rivayet ettiği 3075 numaralı hadisinin esahh olduğunu belirtir ve sadedinde olduğumuz hadisin zayıf olduğunu söyler. Der ki: "Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer (radıyallahu anhümâ)'in cenâze namazlarını mescidde kıldırdıkları sabittir. Bilindiği üzere, Muhacir ve Ensâr'ın tamamı onların namazına şâhid oldular. Mescidde kılınmış olmasını tenkid etmeyip kabûl etmeleri, bunun câiz olduğuna delildir."
Sadedinde olduğumuz hadisi bazı âlimler, "muhtemelen ecrin az olacağı kastedilmiştir" diyerek te'vil cihetine gitmiştir: "Sevabı az olur, çünkü içeride kılan, namazı bitirince evine çekip gider ve defne katılmayabilir. Ama cenazenin yanında namaz kılan defne de katılır, böylece iki kıratlık ücreti alır"[731] (3057. Hadis).

3078- 22- وعن أبي هريرة رضي الله عنه:]أَنَّ إِمْرَأَةً سَوْدَاءَ كَانَتَ تَقُمُّ الْمسْجِدَ، أَوْشَابّاً ، فَفَقَدَهَا رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلَ عَنْهَا أَوْ عَنْهُ، فَقَالُوا: مَاتَ. قالَ: أفَـَ كُنْتُمْ آذَنْتُمُونِي؟ فَكَأَنَّهُمْ صَغَّرُوا أَمْرَهَا أَوْ أَمْرَهُ، فَقَالَ: دَلُّونِي عَلَى قَبْرِهَا فَدَلُّوهُ فَصَلَّى عَلَيْهَا، ثُمَّ قَالَ: إِنَّ هَذِهِ الْقُبُورَ مَمْلُوءَةٌ ظُلْمَةً عَلَى أَهْلِهَا، وإِنَّ اللهَ يُنَوِّرُ هَا لَهُمْ بِصَـَتِي عَلَيْهِمْ[. أخرجه الشيخان واللفظ لمسلم، وأبو داود.»ا"يذَانُ«: ا"عم. »تَقُمُّ« أي تكنس المسجد.

22. (3078)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Siyahî bir kadın - veya bir genç - mescidin kayyumluk hizmetini yürütüyor (süpürüp temizliyor)du. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir ara onu göremez oldu. "Kadın - veya genç - hakkında (ne oldu? Diye) bilgi sordu.
"O öldü!" dediler. Bunun üzerine
"Bana niye haber vermediniz?" buyurdular. Ashab sanki kadıncağızın - veya gencin - ölümünü (mühim addetmeyip) küçümsemişlerdi. Aleyhissalâtu vesselâm: "Kabrini bana gösterin!" diye emrettiler. Kabir gösterildi. Resûl-i Ekrem kadının kabri üzerine cenaze namazı kıldı. Sonra:
"Bu kabirler, sâhiplerine karanlıkla doludur. Allah, onlar için kıldığınız namazla kabirleri onlara aydınlatır" buyurdular.[732]

AÇIKLAMA:

1- Rivayette, câminin temizlik işlerini yürüten kimsenin siyahî bir kadın mı, yoksa siyahî genç bir erkek mi olduğuna râvi şekke düşmüştür. Muahhar hadisçiler (Hammâd, İbnu Huzeyme, Beyhâkî) kesinlikle kadın olduğuna hükmederler ve isminin de Ümmü Mihcen olduğunu söylerler. Hattâ Resûlullah'a bilgi veren de Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'dir. İbnu Hibbân'ın rivâyetinde ashab: "Oruçlu olduğunuzu söylemiştiniz de sizi rahatsız etmek istemedik (biz defnettik)" ziyadesi gelmiştir. Ayrıca şu ziyade de mevcuttur: "Sonra kabre geldi, biz de arkasında saf tuttuk, dört kere tekbir getirerek namaz kıldık." İbnu Hibbân der ki: "Kendisiyle kılanlara

[729] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/381-382.
[730] Ebu Dâvud, Cenâiz: 54, (3191); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/382.
[731] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/382.
[732] Buharî, Cenâiz: 67, Salât: 72, 74; Müslim, Cenâiz: 71, (956); Ebu Dâvud, Cenâiz: 67, (3203); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/383.

müsaade etmiş olması, bunun başkaları için de caiz olduğunu, gömülmüş olan kimsenin üzerine namaz kılmanın Resûlullah'ın hasaisinden olmadığını gösterir."
2- Cenazenin defnedilmesinden sonra onun için cenaze namazı kılınıp kılınmayacağı ihtilâflı bir mevzudur. İbnu'l Münzir'in nakline göre, cumhur bunun meşru olduğunu söylemiştir.
Ebu Hanife, İmam Mâlik, Nehâî ise câiz görmezler. Ancak bunlar: "Namaz kılınmadan defnedilmiş ise cenaze namazı kılınır, aksi halde câiz değil" derler.
3- Cenâze için namaz kılmayanların namaz kılmalarının meşruluğu da münakaşa edilmiştir:
* Bazıları: "Namaz kılmayanın da kılabilmesi için defin tehir edilir" demiştir.
* Bazıları: "Defin geciktirilmez, kılmamış olan kabrin üzerinde kılar" demiştir.
Sonradan kılma müddeti de münakaşa edilmiştir. Bu hususiaki görüşleri mütakip açıklamada kaydedeceğiz.
4- Hadisten Çıkarılan Hükümler:
1- Mescidi temizleme işini bir kimse üzerine almalıdır, bu mühim bir hizmettir.
2- Bu hizmet kadına da erkeğe de verilebilir.
3- Mescidi temizleme işi faziletli, sevaplı bir hizmettir. Resûlullah, bu hizmetten kazandığı şeref ve yücelik sebebiyle siyahî kadını aramış, kabri üzerinde namaz kılmıştır.
4- Eş-dost, tanıdık-hizmetçi bile olsa, arayıp sormak gerekir.
5- Müslümanlara hizmet edenlere husûsî ilgi göstermek, hayır dua ederek iltifâtta bulunmak gerekir.
6- Kabir üzerinde cenaze namazı bazı şartlar dahilinde kılınabilir, câizdir.
7- Bir kimsenin ölümü müslümanlara duyurulmalıdır.[733]

-3079 -23- وعن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْه:]أَنَّ رَسولَ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى عَلَى قَبْرٍ [. أخرجه مسلم.

23. (3079)- Hz. Enes (radıyallahu anh): "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir kabrin üzerinde namaz kıldı" buyurmuştur."[734]

-3080 -24- وعن ابن المسيب :]أَنَّ أُمَّ سَعْدٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهَا مَاتَتْ وَالنّبيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَائبٌ، فَلَمَّا قَدِمَ صَلَّى عَلَيْهَا وقَدْ مَضَى لِذَلِكَ شَهْرٌ [. أخرجه الترمذي.

24. (3080)- İbnu'l-Müseyyeb (rahimehullah) anlatıyor: "Ümmü Sa'd (radıyallahu anh), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yokken vefat etti. Gelince üzerine namaz kıldı. Bu esnada bir ay geçmişti."[735]

-3081 -25- وعن عقبة بن عامر رَضِى اللهُ عَنْه:]أَنَّ النَّبيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى عَلَى قَتْلَى أُحُدٍ بَعْدَ ثَمَانِ سِنِينَ كَالْمُوَدِّعِ لِ ٔمْوَاتِ[. أخرجه أبو داود. والنسائى.

25. (3081)- Ukbe İbnu Âmir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Uhud şehidleri için sekiz yıl sonra, sanki dirilerle (de) ölülerle (de) vedalaşıyormuşçasına cenaze namazı kıldı."[736]

AÇIKLAMA:

1- Bu üç hadis, definden sonra kabir üzerinde namaz kılmakla ilgilidir. Her üçü de definden sonra kabir üzerinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namaz kıldığını göstermektedir:
2- Yukarda da belirttiğimiz gibi, Ebu Hanife, İmam Mâlik, Nehâî gibi bir kısım ulemâ dışında büyük çoğunluk bu hadislere dayanarak definden sonra cenaze namazının cevazına hükmederler. Bunların ihtilaf ettiği husûs, müddetle ilgilidir. Yâni, definden en fazla ne kadar zaman içinde ölmüş olan kimsenin arkasından namaz kılınabilir? Yukarıda kaydedilen Enes hadisinde müddet belli değil. İbnu'l-Müseyyeb rivâyetinde bir ay, Ukbe İbnu Âmir rivayetinde sekiz yıl mevzubahis olmaktadır. Ülemânın ihtilafı bunlara göredir.
* Bazıları, "üç güne kadar" demiştir.
* Bazıları, "bir ay" demiştir.
* Bazıları, "ceset çürümedikçe" demiştir. Çürüyüp çürümediğine zann-ı gâliple hükmedilir.
* Bazıları, "öldüğü zaman cenazeye namaz kılmaya ehil olanlara mahsustur" demiştir.
* Bazıları, "her zaman câizdir" demiştir.
* Bazıları, "seferden gelen, bir aya kadar, evinde olan üç güne kadar cenaze namazı kılabilir" demiştir.
* "Kabir üzerinde cenaze namazı kılınmaz" diyen de olmuştur.

---

[733] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/383-384.
[734] Müslim, Cenâiz: 70, (955); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/384.
[735] Tirmizî, Cenâiz: 47, (1038); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/384.
[736] Ebu Dâvud, Cenâiz: 75, (3223, 3224); Nesâî, Cenâiz: 61, (3, 61, 62); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/385.

3- Resûlullah'ın Uhud şehidlerine sekiz yıl sonra namaz kılması meselesine gelince, İbnu Hacer, Uhud savaşının üçüncü hicrî senenin şevval ayında cereyan ettiğini ve Resûlullah'ın hicretin onbirinci yılının rebiyyülevvel ayında vefat ettiğini hatırlatarak yedibuçuk yıldan daha az bir zaman tuttuğunu hesaplayıp, sekiz rakamının "yuvarlak hesap"la dile getirildiğine dikkat çeker.
Bazı âlimler cesedin çürümesinden sonra namazın câiz olmadığını gözönüne alarak "onlar şehiddir, şehidlerin cesetleri çürümez" derler. Nitekim Muvatta'nın bir rivâyetine göre, Uhud şehidlerinden Amr İbnu Cemûh ile Abdullah İbnu Amr (radıyallahu anhümâ)'ın kabirlerini vefatlarından 46 yıl kadar sonra sel açmış ve sanki yeni vefat etmiş gibi vücudlarında hiçbir değişiklik görülmemiştir. Mamafih, Resûlullah'ın bu namazını efendimizin "hasais"iyle îzâh edenler, Uhud günü şehidlere namazı terketmesini, o zaman meşguliyetinin çokluğu ve buna ayıracak zamanın azlığı ile izah edenler, sekiz yıl sonra kılınan bu namazı istılâhî mânâda "namaz değil, lügavi mânâda dua ile izah edenler de olmuştur. Hasais diyenler: Çünkü aleyhissalâtu vesselâm bununla vedâlaşmayı kasdetmiştir. Onlara göre vedalaşma hayatta olanlarla yapılırsa veda ânında tezkir ve hayır duadan ibarettir, ölüler hakkında olunca onlar için Allah'tan mağrifet taleb etmektir, demiştir.[737]

3082- 26- وعن جابر رضي اللهُ عنه: [أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: تُوُفِّيَ الْيَوْمَ رَجُلٌ صَالِحٌ منَ الحَبَشِ فَهَلُمُّوا فَصَلُّوا عَلَيْهِ. قالَ: فصَفَفْنَا عَلَيْهِ، فَكُنْتُ في الصَّفِّ الثَّانِي أوْ فِي الثَّالِثِ فَصَلَّى عَلَيْهِ[. أخرجه الشيخان والنسائى .

26. (3082)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bugün Habeşli sâlih bir kimse öldü, haydi üzerine namaz kılın."
Râvi der ki: "Hemen saf yaptık (namaza durduk), ben ikinci safta -veya üçüncüde- idim. Aleyhissalâtu vesselâm onun üzerine (gıyabında) namaz kıldı."[738]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen "saf yaptık" ibâresi, cenaze namazında da diğer farzlarda olduğu gibi saflar halinde durulup, tesviyeye yani safların düzgün olması gereğine bir işarettir. Cenâze namazında saf yapma gereğine sadece Atâ hükmetmiştir. Abdurrezzak'ın, İbnu Cüreyc'ten rivâyetine göre, Atâ'ya: "Cenâze namazında da halka saf yapması gerekir mi?" diye sorunca: "Hayır, halk bu namazda sadece tekbir getirir ve istiğfarda bulunur" diye cevap vermiştir.
Cenâze namazında da kadınlar en arkada yer alır. Herhangi bir sebeple kadının erkeklerin yanında yer alması hâlinde cenaze namazı iptal olmaz. Çünkü bu namaz, diğerleri gibi tam mânasıyla bir namaz sayılmamıştır. Nitekim rükûsu, sücûdu yoktur.
2- Gıyapta namaz meselesine gelince, sadedinde olduğumuz hadîse göre bu caizdir. İmam Şâfi'î ve Ahmed İbnu Hanbel bu görüştedirler. Nevevî, "cenaze şehirde ise, yanına gitmeden namaz kılınmaz" der. Uzakta ölenler için, cenâzenin huzuru şart kılınmamıştır. Hanbelîler "ölünün üzerinden bir ay geçmemiş olma" şartıyla gıyabında namaza cevaz verirler.
Mezhebimize (Hanefî) göre gaib bir ölü üzerine namaz câiz değildir. Çünkü kıble cihetinde sapma olur. Cenaze namazında ölü, namaz kılanlarla kıble arasında olması gerekir. Bu durumda ölü doğu tarafında olsa, namazda kıbleye dönülünce ölü arka tarafta kalır, ölü cihetine yönelecek olunsa, kıble arka cihette kalır.
Mâlikîlere göre de ölünün huzuru, namaz için şarttır.[739]

3083- 27- وعن أبي برزة ا'سلمى رضِى اللهُ عنْه: [أَنَّ رَسولُ الله صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يُصَلِّ عَلَى مَاعِزِ بنِ مَالِكٍ، وَلَمْ يَنْهَ عنِ الصَّ ةِ عَلَيْهِ[. أخرجه أبو داود.

27. (3083)- Ebu Berze el-Eslemî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mâiz İbnu Mâlik'in cenazesine namaz kılmadı. Ancak ona namaz kılınmasını yasaklamadı da."[740]

AÇIKLAMA:

1- Mâiz, daha önce geçtiği üzere (1605. hadis) zina îtirâfıyla hadden öldürülen kimsedir.
2- Burada Resûlullah'ın, namazını kılmadığı, yasaklamadığı da belirtilir. Müslim'in bir rivâyetinde, "Ona istiğfarda bulunmadı, kötü söz de söylemedi" denir. Ancak bir başka rivâyette Resûlullah (aleyhissalâtu

[737] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/385-386.
[738] Buharî, Cenâiz: S5, 54, Menâkibu'l Ensâr: 38; Müslim, Cenâiz: 64, (952); Nesâî, Cenâiz: 72, (4, 69, 70); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/386.
[739] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/386-387.
[740] Ebu Dâvud, Cenâiz: 52, (3186); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/387.

vesselâm) Ashab'ın mağfiret dilemelerini emreder ve onlar da bunu yaparlar: "Mâiz için mağfiret dileyin" diye emretti, Ashab da: "Allah Mâiz'i mağfiret buyursun" dedi." Buharî'de gelen bir Câbir hadisi ise:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona hayır söyledi ve namaz kıldı" der.
Ebu Dâvud şârihi Azîmâbâdî'nin gösterdiği üzere, hadisçiler, Resûlullah'ın Mâiz üzerine namaz kılmadığını ifade eden rivâyetleri zayıf addederek "namaz kılmasını" esas almışlardır. Husûsen bir diğer zâniye olan Cüheyniye ile ilgili rivâyet bu şıkkı te'yid eder. Kadın, recmen öldürüldükten sonra Resûlullah'ın, namazını kıldırdığı sahih rivâyetlerde sarâhatle gelmiştir. Hatta bir rivâyette Hz. Ömer: "Ey Allah'ın Resulü!" bu kadın zina etmiş olduğu halde namazını mı kılıyorsun?" itirazında bulunmuş, Resûlullah: "Öyle bir tevbe etti ki, Medine halkından yetmiş kişiye taksim edilse kâfi gelirdi..." cevabını vermiştir (1607. hadise bakın).
Bazı âlimlerin bu husustaki görüşlerini şöyle özetleyebiliriz:
* Sührî: "Had sebebiyle kısasen öldürülenin namazı kılınır, recmen öldürülenlerin kılınmaz" demiştir.
* Hz. Ali'nin, recmettirdiği Şerrâhe'nin namazının kılınmasını emrettiği rivayet edilmiştir. Ülemânın ekserisi bu görüştedir.
* Şâfi'î hazretleri: "Ehl-İ kıbleden, iyi olsun kötü olsun, hiç kimsenin namazı terkedilmez" demiştir.
Ashab-ı Rey ve Evzâî: "Recmen öldürülen yıkanır, namazı kılınır" demiştir.
İmam Mâlik: "Herhangi bir had sebebiyle imam tarafından öldürülen kimsenin namazını imam (devlet reisi) kıldırmaz, dilerse ailesi ve başkaları kıldırır" demiştir.
Ahmed İbnu Hanbel: "İntihar edenin, devlet malından çalanın namazını devlet reisi kıldırmaz" demiştir.
Ebu Hanife: “Muhariblerden (devlete isyan edenler) öldürülenler veya asılanlar için cenaze namazı kılınmaz” demiştir.
* Bazı Şâfiî'ler: "Kişi namazı terkettiği için öldürülecek olursa namazı kılınmaz, onun dışında had veya kısas sebebiyle öldürülenin namazı kılınır" demiştir.

3- Namazı Kılınmayanlar:

* İrtidad ettiği için öldürülenin namazı kılınmayacağı gibi, cenazesi müslüman mezarlığına da konmaz. Boş bir yerde bir çukur açılarak defnedilir.
* İmam-ı Azam'a göre İslam devletine karşı muharebe edenle, âsî çetecilere namaz kılınmaz.
* Anasını veya babasını haksız yere âmmden öldürenin namazı da kılınmaz.
* Bir müslümanla evli olan gayr-ı müslimenin cenazesine -gebe olarak ölse bile- namaz kılınmaz, cenazesi müslüman mezarlığına konmaz. Ancak bir kavle göre, çocuğa tâbi olarak İslam mezarlığına defnedilir. Fakat, çocuk da henüz anneden bir cüz sayılacağından annenin tâbi olduğu milletin mezarlığına gömülür.
* Küffâr ile veya devlete isyan edenlerle savaşırken şehid olanların durumları ihtilâflıdır. İmam Azam'a göre şehid, şehidler yıkanmadığı gibi, namaz da kılınmaz. Hasan-ı Basrî: "Yıkanır ve namaz kılınır" demiştir.[741]

-3084- 28- و عن أبي هريرة رضي اللهُ عنه قال:]كَانَ رَسُولُ الله صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُؤْتَى بالرَّجُلِ المُتَوفّى وَ عَلَيْهِ الدَّيْنُ فَيَسْأَلُ : هَلْ تَرَكَ لِدَيْنه قَضَاءَ، فَإِنْ حُدِّثَ أَنَّهُ تَرَكَ وفَاءَ صَلَّى، وَإِ قَالَ: صَلُّوا عَلَى صَاحِبِكُمْ، فَلَمَّا فَتَحَ اللهُ عَلَى رَسُولِهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّي وَ يَسْأَلُ، وَكَانَ يُقَالُ: أَنَا أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ، فَمَنْ تَرَكَ دَيْناً، أَوْ كَ، أَوْ ضَيَاعًا فَإِلَيَّ وَعلَيَّ، وَمَنْ تَرَكَ مَا فَلِوَرَثَتِهِ[. أخرجه الخمسة إ أبا داود.

28. (3084)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a üzerinde borç olan bir ölü getirildiği zaman:
"Borcunu ödeyecek bir mal bıraktı mı?" diye sorardı. Eğer yeterli mal bıraktığı söylenirse namazını kılardı. Aksi taktirde:
"Arkadaşınızın namazını kılın!" derdi. Ancak Allahu Teâla Hazretleri, Resûlüne fetihler müyesser ettiği zaman (her getirilenin) namazını kıldı ve (borcu var mı? Diye) sormadı. Şöyle derdi:
"Ben mü'minlere nefislerinde evlâyım. Öyleyse, kim borç veya ağır bir yük veya horanta bırakırsa o banadır, benim üzerimedir. Kim de mal bırakırsa o da kendi vârislerinedir."[742]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), müslümanların, maddî imkânlarının dar olduğu dönemlerde borçtan kaçınmalarını sağlamak için cenaze namazlarına katılmamak gibi mânevî bir baskıya başvurmuştur. Ecel ne zaman geleceği belli olmadığı için, bu tedbirin herkes üzerinde müessir olduğu söylenebilir. Hangi sahâbenin gönlü, cenazesine veya yakınının cenâzesine Resûlullah'ın katılmamış olmasına razı olabilir?
Borçlanmama hususundaki tedbirin bir kısım lüks ve israf harcamalarını engelleyeceği söylenebilir. Günümüzde taksitli satışların yasaklandığını veya en azından sınırlandırıldığını düşünsek, lüksü artıran, hayatı pahalı kılan pek çok lüks sanayiinin gerileyeceğini söyleyebiliriz.

---

[741] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/387-388.
[742] Buharî, Ferâiz: 4, 15, 25, Kefâlet: 5, İstikrâz: 11, Tefsir, ahzâb: 1, Nafakât: 15; Müslim, Ferâiz: 14, (1619); Tirmizî, Cenâiz: 69, (1070); Nesaî, Cenâiz: 67, (4, 66); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/389.

Şu halde Fahr-İ Kâinat'ın, kuruluş ve tekevvün halindeki iktisaden pek mütevazi ve kıt imkanlı İslam cemaati için almış olduğu borçlanmayı önleme tedbirini günlük hayata fevkalâde müessir, iktisadî bir ameliye olarak değerlendirebiliriz.
Ancak borçtan mutlak kaçınmak, sâbit bir prensip olamaz, iktisâdî gelişmeleri önler. Bu sebeple Resûlullah, cemiyetin hamleye geçme safhasında bu yasağı kaldırmıştır. Bu yasağın kalkışını noktalayan durumu İbnu Abbâs rivâyet etmektedir:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) borçlu olarak ölen bir kimsenin namazını kılmıyordu. Bir gün Ensar'dan bir zat vefat etti. Aleyhissalâtu vesselâm:
"Bunun borcu var mı?" diye sordu. "Evet!" dediler.
"Öyleyse cenazenizin namazını kılın!" buyurdu. Bunun üzerine Cebrail aleyhisselâm gelerek şunları söyledi:
"Allah Teâla Hazretleri buyuruyor ki: "Benim nezdimde zâlim, ancak zulüm, israf ve isyân husûsunda borçlanandır. Horanta (çocuk-çoluk) sâhibi namuslu insana gelince, onun namına ben ödeyeceğim, kefiliyim.
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunları işitince, hemen o zâtın cenaze namazını kıldı ve bundan sonra:
"Her kim yoksulluk veya borç bırakırsa bu, bana yahut benim üzerime kalır; kim miras bırakırsa ailesi efradına kalır" buyurdu. Bundan böyle bu gibilerin namazlarını kıldı."
2 - Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu borç ödeme işini nasıl, nereden yapıyordu? meselesi âlimleri farklı yorumlara, tahminlere sevketmiştir:
* "Devlet reisi olarak müslümanların mâlî mesâlihinden yani amme harcamalarından yapmıştır" denmiştir.
* "Kendi öz malından yapmıştır" denmiştir.
* "Bu ödeme, Aleyhissalâtu vessalâm'a vacibti" denmiştir.
* "Bu ödemeyi vecibe olarak değil, teberru olarak yapıyordu" denmiştir.
Nevevî, "İhtilâf bizim mezhebimiz mensupları (Şafiî) ve başkaları için iki yönlüdür" dedikten sonra Şâfiîlerin, borçlu olarak ölen kimsenin borcunun beytü'l-malden yani devlet hazinesinden ödenmesi hususunda ihtilâf ettiklerini, bir kısmının "gerekmez!" dediğini kaydeder ve hadisin sonunda geçen: "Ben mü'minlere nefislerinden evlâyım, öyleyse kim borç veya ağır bir yük veya horanta bırakırsa o banadır, benim üzerimedir, kim de mal bırakırsa o da kendi vârislerinedir" ibaresini şöyle anlar: "Resûlullah, burada buyurmuştur ki: "Sizin mesalihinizi (faydalı işlerinizi), her biriniz için sağlığında da ölümünde de tanzim eden benim. Ben her iki halinizde de velinizim. Üzerinde borcu varsa ve bir mal da bırakmamışsa ben kendi malımdan öderim. Eğer mal bırakmışsa bu mal vârislerinindir, ondan bir şey almam. Eğer muhtaç, yoksul horanta bırakmışsa bana getirsinler, onların nafakası, bakımı bana aittir."
3- Resûlullah'ın borç ödeme işini devlet malından yaptığını söyleyen alimler, bu hadisten hareketle, "fakirlerin borçlarının İslâm devletince ödenmesi gerekir" demiştir. Çünkü Resûlullah'tan sonra O'nun vecibeleri devlete kalmıştır.
4- Hadisten, kişinin borçlarını sağlığında ödeyip temizlemesi gereği de anlaşılmaktadır.
5- Hadiste geçen: "Ben mü'minlere nefislerinden evlâyım" ibâresi, şu âyetten muktebestir: "Peygamber, mü'minlere nefislerinden evlâdır, hanımları da anneleridir" (Ahzâb 6).[743]

3085- 29- وعن جابر بن سمرة رضي الله عنه قال:]أُتِيَ النَّبي صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِرَجُلٍ قَتَلَ نَفْسَهُ، فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيْهِ[.
أخرجه مسلم والترمذي والنسائى .

29. (3085)- Câbir İbnu Semüre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a, kendisini öldüren bir adam getirilmişti, üzerine namaz, kılmadı."[744]

AÇIKLAMA:

Hadis, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, intihar ederek kendi canına kıyan kimsenin cenaze namazını kılmadığını ifade ediyor. Burada da görüldüğü üzere, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), ashabı intihar eden şahsa namazı kılmaktan men etmemiştir. Üstelik bazı rivâyetlerde "Arkadaşınızın cenaze namazını kılın" dediği de görülmektedir. Resûlullah'ın, böylelerinin cenaze namazına katılmaması, intihar ve benzeri fiillerden müslümanları menetmek içindir.
Her hâl u kârda müntehirin namazı kılınır mı, kılınmaz mı diye ulemâ da ihtilâfa düşmüştür. Hanefilerden Ebu Yusuf, Ömer İbnu Abdilaziz, ve Evza'i gibi bir kısım müçtehitler "kılınmaz" derken; Hasan Basri, Nehâ'î,

[743] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/389-391.
[744] Müslim; Cenâiz: 107, (978); Tirmizî, Cenâiz: 68, (1068); Nesâî, (68, (4, 66); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/391.

Katâde, Ebu Hanîfe, Şâfiî, Mâlik gibi büyüklerin de yer aldığı cumhur-u ulemâ müntehirin namazının kılınacağını söylemiştir.[745]

3086- 30- و عن عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]قال رَسولُ الله صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا مِنْ مَيِّتٍ تُصَلِّى عَلَيْهِ أُمَّةٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ يَبْلُغُونَ مِائَةً كُلُّهُمْ يَشْفَعُونَ لَهُ إِلَّ شُفِّعُوا فِيهِ [. أخرجه مسلم والترمذي والنسائي.

30. (3086)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Üzerine müslümanlardan, kendisine şefaat taleb eden yüz kişinin namaz kıldığı her ölüye mutlaka şefaat edilir."[746]

AÇIKLAMA:

Hadis, cenaze namazına katılan mü'minlerin, yaptıkları dua sebebiyle ölü lehinde, Allah nezdinde şefaatçi vaziyetini aldıklarını, bu şefaatin ölü hakkında kabul göreceğini ifâde ediyor. Hadiste cemaate katılanlar yüz kişiyi bulursa denmiştir. Ancak ulemâ, bu babta gelen başka hadisleri de nazar-ı dikkate alarak şefaatin makbuliyeti için yüz rakamını şart görmemiş, rakam üzerinde ısrar etmemiştir. Nitekim, müteakip iki hadisten biri, cemaatin sayısını "kırk" olarak ifâde ederken, ikincisi "üç saf" demekte ve saflarda kaçar kişi bulunacağını belirtmemektedir.
Mütemmim açıklamayı orada kaydedeceğiz.[747]

3087- 31- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]سَمِعْتُ رَسُولَ الله صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَا منْ مُسْلِمٍ يَمُوتُ فَيَقُومُ عَلَى جَازَتِهِ أَرْبَعُونَ رَجُلً يُشْرِكُونَ شَيْئاً إِلَّ شَفَّعَهُمُ اللهُ تَعَالَى فِيهِ[. أخرجه وأبو داود.

31. (3087)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı işittim, diyordu ki:
"Bir müslüman ölür, cenaze namazına Allah'a şirk koşmayan kırk kişi katılırsa, Allah, bunların onun hakkındaki şefaatini mutlaka kabûl eder."[748]

3088- 32- وعن مالك بن هبيرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قالَ رَسولَ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَمُوتُ فَيُصَلِّي عَلَيْهِ ثَلَثَةُ صُفُوفٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ إِلَّ أَوْجَبَ فَكَانَ مَلِكٌ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ إِذَا اسْتَقَلَّ أَهْلَ الْجَنَازَةِ جَزَّاهُمْ ثَلَثَةَ صُفُوفٍ لِهَذَا الحَدِيثِ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

32. (3088)- Mâlik İbnu Hübeyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bir müslüman ölür ve üzerine, müslümanlardan üç saf namaz kılarsa, (Allah şefaati) mutlaka vâcib kılar."
(Hadisin râvisi) Mâlik (radıyallahu anh), cenazeye katılanlar az olursa, bu hadis sebebiyle cemaati üç safa taksim ederdi."[749]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisler, cenaze namazına çoklukla iştirake teşvik etmektedir. Cemaate iştirak hem ölenin lehine hem de katılanın lehine bir hâdisedir. Çünkü, katılan da Uhud dağı azametinde sevâba nâil olmaktadır. Bu kimse, ayrıca ölümü, hayatın faniliğini hatırlayacak, öbür âlemi, oradaki hesap, mîzan, sırat, cennet, cehennem, ebediyyet gibi insanı ziyadesiyle alâkadar eden meseleleri tezekkûr edecek, kendini yenileme, İslâmiyet'ini tazeleme, daldığı dünyevî meşgalelerden bir müddet olsun kaçma fırsatı bulacaktır. Böylesi fırsatlarla hayatının yönünü değiştirenlere, büyük bir uyanışla uyananlara bile çevremizde şahit olmaktayız. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın vaadettiği Uhud azemetindeki -def'ine de katıldığı takdirde iki Uhud azemetindeki (3057)- sevab vaadinin neticesini böylece daha dünyada iken görenler çoktur.
2- Dikkat edince, ölünün namazdan istifâdesinin iki şarta bağlandığı görülür:
1) Namaza iştirak edenler, ölü hakkında şefaatçi olmalıdırlar, yâni Allah'tan samimiyetle mağfiret taleb edip hayır duada bulunmaları...
2) Hepsinin müslüman olması, aralarında müşrik bulunmaması, herhangi bir şeyi Allah'a şirk koşmaktan kaçınmaları... Nevevî, Kâdı İyaz'dan da naklen bu hadislerle ilgili olarak şu açıklamayı yapar:[750] "Dendi ki bu

[745] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/391.
[746] Müslim Cenâiz: 58, (947), Tirmizî, Cenâiz: 40, (1029); Nesâî, Cenâiz: 78, (4, 75); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/391.
[747] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/391-392.
[748] Müslim, Cenâiz: 59, (948); Ebu Dâvud, Cenâiz: 45, (3170); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/392.
[749] Ebu Dâvud, Cenaiz: 43; (3166); Tirmizî, Cenâiz: 40 (1028); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/392.
[750] Tercümeyi yaparken daha anlaşılır kılmak için serbest hareket ettik.

hadisler, (Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a farklı zamanlarda sorulmuş bulunan) suallere cevap olarak vârid olmuştur. Herbirinin sualine bunlardan biri cevap olarak söylenmiştir. Muhtemeldir ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a yüz kişinin şefaatinin makbul olacağı haber verilmiştir, O da bunu ümmetine bildirmiştir, sonra da kırk kişinin şefaatinin makbul olacağı, en sonunda da; sayıları az bile olsa üç safın şefaatinin makbul olduğu... O da bunu haber vermiştir. Yine muhtemeldir ki, burada kastedilen, muayyen sayı değildir, mefhum-u aded'dir. Usulcü cumhurlar[751], sayı mefhumuna delalet eden rakamlarla amel etmemişlerdir. Dolayısıyla yüz kişilik cemaatin şefaatinin makbul olduğunu bildiren ihbardan, daha az sayıdaki cemaatin şefaati makbul değildir hükmü çıkarılmaz. Keza kırk Kişilik cemaat, de üç saflık cemaatten bahseden hadîsle değerlendirilmeli, bu rakamlara bağlanıp kalınmamalıdır. Şu halde her bir hadis, kendisiyle amel edilmeye elverişlidir, sayıca kırktan ve üç saftan daha az bir cemaatin şefaatinin de makbul olacağı neticesine varılır."
Türbüştî der ki: "Bu hadisler arasında tezad yoktur. Çünkü, bu gibi rakamlarda takip edilen usûle göre, iki sayıdan küçük olanı büyük olandan sonraya aittir. (Yani önce büyük sayıya yer veren hüküm gelmiştir, arkadan da küçük sayıya yer veren hüküm.) Çünkü Allah Teâla Hazretleri, bir mâna için mağfiret vaadetmişse, bundan sonra artık vaadedilen fazilette noksanlaşma O'nun sünnetinde yoktur, aksine faziletçe artma vardır. Bu, Allah'ın kullarına fazlının çokluğuna delalet eder." Türbüşti'nin bu açıklamasından şunu anlıyoruz: Hadis'e göre, cenaze namazına iştirak eden "üç saf olabilecek cemaat" mânasındaki bir kalabalığın ihlasla yapacakları dua Allah indinde makbûl bir şefaattir. Bu asgari cemaat mânası için vaadedilen ilahî fazl, sayı arttıkça artabilir, ama sayının eksilmesi -mânânın altına düşmemek kaydıyla- vaadedilen fazlı iptal etmez. Asgari miktar üç saf olarak ifade edilmiş, rakam verilmemiştir. Her safı üçer kişi tutarsak on kişilik cemaat bile bu mânanın tezâhürüne yeterli sayılabilir.[752]

DÖRDÜNCÜ FASIL

MÜTEFERRİK NAMAZLAR TAHİYYETÜ'L-MESCİD

-3089- 1- عن أبي قتادة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُمُ الْمَسْجِدَ فَلْيَرْكَعْتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يَجْلِسَ[. أخرجه الستة.

1. (3089)- Ebu Katâde (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Biriniz mescide girince oturmazdan önce iki rek'at kılıversin."[753]

-3090- 2- وعن كعب بن مالك رَضِيَ اللهُ عَنْه قالَ :]كَانَ النَّبيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَدِمَ مِنْ سَفَرٍ بَدَأَ بِالْمَسْجِدِ فَصَلّى فِيهِ رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ جَلَسَ لِلنَّاسِ [. أخرجه أبو داود.

2. (3090)- Ka'b İbnu Mâlik (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bir seferden dönünce önce mescide uğrar, orada iki rek'at namaz kılar, sonra insanlar-(ile görüşmek için) otururdu."[754]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bizzat yaptığı ve ümmetine de tavsiye ettiği sünnetlerden biri tahiyyetu'l-mescid'dir. Yani bir mescide girildiği zaman iki rek'at namaz kılınmalıdır. Mescide, vakit namazı kılmak veya herhangi bir namaz kılmak gibi bir maksadla girmek kaydı yoktur. Emir mutlak geldiğine göre, turistik bir gezi, mescidin san'atını seyretmek, serinlemek vs. gibi herhangi bir maksadla girilince bu namaz kılınmalıdır. Ancak mekruh vakitlerde kılmamak bilhassa Hanefiler için ehemmiyet taşır.
2- Şunu da belirtelim ki, bu çeşit nâfilelerde kılınacak namazın âzamî miktarı yoktur. Ulemâ bu hususta ittifâk eder. Asgari miktar ihtilaflıdır. İki rek'atten daha azı ile bu sünnet yerine getirilmiş olmaz.
3- Tahiyyetü'l-Mescid'le ilgili emirvücub ifade eden bir emir değildir, nedb ifâde eder. İbnu Battâl, Zâhirîlerin buna "vâcib" dediklerini rivâyet etmiştir.
Hanefiler, bu emrin mekruh vakitler dışındaki zamanla ilgili olduğunu söylerler. İbnu Hacer, "Burada müteârız iki âmm hüküm var, tahiyyetü'l- mescid emri her mescide girenedir, zaman hususunda tafsil yoktur; diğer taraftan belli vakitlerde de namazdan nehiy vardır, ikisi de âmmdır, öyleyse bu iki âmm ifadenin biri tahsis edilmelidir" der ve devamla, "bazılarının emri âmm kılıp, nehyi tahsise meyl ettiğini" söyler. Şâfiîler bunu

---

[751] Cemâhîr-u Usuliyyûn, fıkıh, tefsir, kelam gibi farklı ilim dallarından her birinin usul âlimlerinin cumhurları (ekseriyeti teşkil eden kısmı) demektir.
[752] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/392-394.
[753] Buharî, Salât: 60, Teheccüd: 25; Müslim, Müsafirîn: 69, (714); Muvatta, Kasru's- Salât: 57, (1, 162); Ebu Dâvud, Salât: 19, (367; 368); Tirmizî, Salât: 235; (316); Nesâî, 37, (2, 53); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/395.
[754] Ebu Dâvud, Cihâd: 178, (2781); Buhari, Salât: 59 (bab başlığında muallak olarak); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/395.

iltizam ederek her vakitte tahiyyetü'l-mescidin kılınabileceğini söylemişlerdir. Bir kısmı da aksini söylemiş, nehyi âmm kılmış, emri tahsis etmiştir. Hanefiler ve Malikiler bu görüştedirler.
4- Bazı âlimler, hadiste geçen "oturmazdan önce" kaydını esas alarak, unutarak kılmadan oturan, artık tahiyyetü'l-mescid' kılamaz demiştir. Ancak İbnu Hacer, İbnu Hibban'ın kaydettiği bir rivâyete dayanarak bu görüşü isabetli bulmaz. Orada Resûlullah oturmuş olan Ebu Zerr'e, iki rek'at tahiyyetü'l-mescid kılıp kılmadığını sorar, "hayır!" cevabını alınca,
"Kalk iki rek'ati kıl!" diye emreder. Şu halde oturmakla tahiyyetü'l-mescid sâkıt olmaz, hatırlayan kalkıp kılmalıdır. Muhibbu't-Taberi, "Şu söylenebilir: Tahiyyetü'l- mescid'in oturmazdan önceki vakti fazilet vaktidir, oturduktan sonraki vakti cevâz akti'dir" der.
5- Âlimler, bir mescide herhangi bir namazı kılmak veya farzı eda ve imama uymak için giren kimseye tahiyyetü'l-mescidin gerekmeyeceğini, kılınacak namazın bunun yerine geçeceğini söylerler.
6- Müslim'de gelen bir rivâyet, sadedinde olduğumuz Ebu Katâde hadîsinin vürud sebebiyle ilgili vak'ayı anlatır: "Ebu Katâde mescide girmişti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı ashabının arasında oturmuş buldu. O da onlarla oturdu. Resûlullah:
"Namaz kılmaktan seni alıkoyan nedir?" diye sordu.
"Sizi oturmuş, etrafınızı da insanlar çevirmiş gördüm" cevabı üzerine; Aleyhissalâtu vesselâm:
"Biriniz mescide girdi mi iki rek'at kılmadıkça oturmasın!" buyurdu:" Hadisin İbnu Ebî Şeybe'de gelen veçhinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur: "Mescidlere hakkını verin!" Ashab sorar: "Mescidlerin hakkı nedir?" "Oturmazdan önce kılacağınız iki rek'attir" buyurur.
7- Kâ'b İbnu Mâlik'in rivayeti mevsul olarak daha önce geçmiştir. Orada (652. hadis), Tebük seferine katılmayışının hikâyesini uzunca bir rivâyette anlatırken, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sefer dönüşü, önce mescide uğrayıp iki rek'at tahiyyetü'l- mescid kıldıktan sonra diğer beşeri münasebet ve ictimaî faaliyetlerine geçtiğini belirtir.
Sefer dönüşü önce mescide uğrayıp iki rek'at namaz kılma sünneti Resûlullah'ın hasaisinden değildir. Buhârî, bu durumu belirtmek için sadedinde olduğumuz babta, Hz. Câbir'e de bunu emreden bir rivâyet kaydederek, fiilini ve emrini bir arada göstermiştir. Ancak bu, Resûlullah'ın şahsi hayatında müste'mir bir sünnetidir. Ebu Dâvud'daki rivâyette, Aleyhissalâtu vesselâm'ın Medine'ye dönüşleri, hep gündüze rastlattığını, gece girmediğini, gelince de doğruca mescide gittiğini tasrih eder.[755]

İSTİHARE NAMAZI

UMUMÎ AÇIKLAMA:

İstihâre, "hayır" veya "hıyare" aslından gelir. Hayır taleb etmek demektir. Daha doğrusu, iki şeyden birine muhtaç olana onların hayırlısını taleb etmek mânâsına gelir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bir iş yapmaya karar verenlere istiharede bulunmayı tavsiye etmiştir. Bu muayyen âdâba uyarak rüyada o işin hayırlı olup olmayacağı hususunda Allah'tan bir işaret taleb etmek ve bu işarete göre hareket etmektir.
İstihârede bulunmaya teşvik eden, ehemmiyetini haber veren birçok hadis vârid olmuştur. Bazıları zayıf ise de başta Buharî olmak üzere pek çok muteber hadis kitaplarında yer alacak sıhhatte olanları da mevcuttur. Bazıları şöyledir: Allah'a istihâre, kişinin saadet vesilelerinden biridir." "İstihâre eden zarara düşmez." Resûlullah bir iş yapacağı zaman şöyle dua ederdi: "Allahım, bana hayır ver ve benim için hayırlı olanı seç."[756]

1- 3091- عن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال :]كَانَ رَسولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعَلِّمُنا اسْتِخَارةَ فِي اٴُمُورِ كُلِّهَا كَمَا يُعَلِّمُنَا السُّورةَ مِنَ الْقُرْآنِ: إذَا هَمَّ أَحَدُكُمْ بِاٴَمْرٍ فَلْيَرْكَعْ رَكْعَتَيْنِ مِنْ غَيْرِ الفَرِيضَةِ، ثُمَّ لْيَقُلِ: اَللَّهُمَّ إنِّي أَسْتَخِيرُكَ بِعِلْمِكَ، وَأَسْتَقْدِرُكَ بِقُدْرَتِكَ، وَأَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ الْعَظِيمِ؛ فَإنَّكَ تَقْدِرُ وَلَا أَقْدِرُ، وَتَعْلَمُ وَلَا أَعْلَمُ، وَأَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ. اَللَّهُمَّ إنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا اٴَمْرَ خَيْرٌ لِي ف دِينِي وَمَعَاشِي وَعَاقِبَةِ أَمْرِي، أَوْ قَالَ عَاجِلِ أَمْرِي وَآجِلِهِ فَاقْدُرْهُ لِي وَيَسِّرهُ لي، ثُمَّ بارِكْ لي فيهِ، وإن كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هذا اٴَمْرَ شَرٌّ لِي فِي دِينِي وَعَاقِبَةِ أَمْرِي، أَوْ قَالَ: عَاجِلِ أَمْرِي وَآجِلِهِ، فَاصْرِفْهُ عَنِّي عَنْهُ، وَاقْدُرْ لِي الْخَيْرَ حَيثُ كَانَ،
ثُمَّ رَضِّنِي بِهِ قَالَ: وَيُسَمِّي حَاجَتَهُ[. أخرجه الخمسة إ مسلما.

1. (3091)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize, Kur'an'dan bir sûre öğrettiği gibi her işte istiharede bulunmamızı öğretirdi. Derdi ki: "Biriniz bir işi yapmaya arzu duyduğu zaman, farzlar dışında iki rek'at namaz kılsın, sonra şu duayı okusun: "Allahım, senden hayır taleb ediyorum, zira sen bilirsin. Senden hayrı yapmaya kudret taleb ediyorum, zira sen vermeye kadirsin, Rabbim yüce fazlını da taleb ediyorum. Sen her şeye kadirsin, ben âcizim. Sen bilirsin, ben câhilim. Sen gayıbları bilirsin.

---

[755] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/395-397.
[756] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/398.

Allahım, eğer biliyorsan ki bu işi bana dinim, hayatım ve sonum için -veya hal-i hazırda ve ileride demişti- hayırlıdır, bunu bana takdir et ve yapmamı kolay kıl. Sonra da onu hakkımda mübarek kıl. Eğer bu işin, bana dinim, hayatım ve âkıbetim için -veya hal-i hazırda ve ileride dedi- zararlıdır; onu benden çevir, beni de ondan çevir. Hayır ne ise bana onu takdir et, sonra da bana onu sevdir!"
Hz. Câbir dedi ki: "Bu duadan sonra yapacağı işi zikrederdi."[757]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın istihâreye günlük hayatta ne kadar fazla yer verdiğini ifade etmektedir. Öyle ki Kur'an'dan sure öğrettiği ciddiyette istihâre öğretmekte, "her işte" yani büyük-küçük, basit-mühim, yolculuk, evlenmek, ticâret vs. gibi her çeşit işte başvurulmasını tavsiye etmektedir.
Burada Kur'an öğretimi ile istihâre öğretimi arasında bir benzetme mevzuu bahistir. Bu iki öğretim arasındaki benzerliğin mahiyeti -teknik tâbiriyle vechü't teşbih- nedir? Yeterince açık değildir. Her ne kadar "ciddiyet" diye kısmen kayıtlamış -isek de bu, hadisin ilk nazarda anlaşılması içindir. Hadîsin aslında bu kayıt yoktur. Âlimler, bu hususta muhtelif tahminlerde bulunmuşlardır. Şöyle ki;
* Bazıları: "Bütün işlerde istihâreye olan umumî ihtiyaçtır, tıpkı namazda Kur'an'a olan umumî ihtiyaç gibi. . ." demiştir.
* Bazıları der ki: "Burada murad, teşehhüdle ilgili olarak İbnu Mes'ud hadisinde vâki olan alış tarzıdır: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), elim ellerinin arasında olduğu halde bana teşehhüdü öğretti, veya Tahâvî'nin rivâyetinde: "Teşehhüdü Resûlullah'ın ağzından kelime kelime alırım" veya Teberânî'nin rivâyetinde: "...harf harf aldım" denir.
* İbnu Ebî Cemre: "Aradaki benzetme, istihâne duasının harf ve kelimelerinin yerli yerinde ezberlenmesi, ondan ziyade ve noksanın uzak tutulması, onun öğrenilmesi ve ona devam edilmesidir" der.
* "Bu, ona gösterilecek ihtimam, bereketinin tahakkuku ve onun için izhar edilecek ihtiramdır" diyen de olmuştur.
* "Her ikisinin de vahiy yoluyla bilinmiş olmaları cihetinden, aralarındaki benzerlik mevzubahis olabilir" de denmiştir.
2- İbnu Ebî Cemre'nin de belirttiği üzere "her iş" tâbirinden mübah olan işleri anlayacağız. Çünkü farz, vacib, haram ve mekruh işler için "yapayım mı, yapmıyayım mı?" diye bir tereddüte, istihareye gerek yoktur. Mü'min farz ve vacibleri yapmakla mükellef olduğu gibi, haram ve mekruhlardan da kaçmakla mükelleftir. Dahası, müstehab olan, Resûlullah'ın sünnetinde mevcut olan bir fiilin yapılması için de istihâreye başvurulmaz, İslâmî edebe aykırıdır. İstihâre, mübah işlerde olur. Bir de müstehab işlerden ikisi teâruz edecek olursa veya iş müstehab olmakla beraber yapılması muhayyerse birini tercih için veya yapmaya karar vermek, başlama zamanını tesbit için istihâre gerekli olabilir. Sözgelimi umreye gitmek isteyen kimse bu yıl mı gitsin gelecek yıl mı? Şu ayda mı bu ayda mı? gibi...
3- Burada kaydı gereken bir husûs, hadiste geçen "biriniz... arzu ettiği zaman" ibaresiyle ilgilidir. Tercümede arzu etmek olarak çevirdiğimiz yapılacak iş husûsunda akla düşen ilk arzudur. Bu arzunun yapılmasına kadar zihinde geçen bir kısım ruhî-aklî safhalar, mertebeler vardır: İbnu Hacer bunları şöyle sıralar: Önce himmet gelir, bunu lümme, bunu da hatre tâkib eder. Sonra niyet, sonra irâde, sonra da, azimet gelir. Bunlardan ilk üç safhaya sorumluluk olmaz, ama son üçe (niyet, irade ve azimet) sorumluluk terettüp eder.
4- Hadiste ".. . zira sen bilirsin" diye tercüme ettiğimiz tabirini, "ilmin sebebiyle" diye de anlamanın mümkün olduğu belirtilmiştir. Bu takdirde mâna şöyle olur: "Allahım, senden iki işten hayırlısına gönlümü açmanı taleb ediyorum; zira sen, büyük-küçük bütün işlerin mâhiyetini, ne olduğunu, ne olacağını bilirsin, işlerin en hayırlısını senden başka kimse bilemez."
5- Bazı âlimler, istihare namazını akşam ve sabahın sünnetleriyle kıyaslıyarak, birinci rek'atte Kâfirûn, ikinci rek'atte de İhlâs suresinin okunmasını uygun görürler. Namazın sonunda da sadedinde olduğumuz hadiste geçen dua okunur. Şunu da kaydedelim ki, Nevevî gibi bir kısım âlimler, istihare namazında Kâfirun ve İhlas surelerinin okunmasına "müstahab" derken, el-Irâkî: "Bu meseleye temas eden hadislerin hiçbirinde istihare namazında hangi surelerin okunacağına dair bir kayda rastlamadım" demiştir.
Sonra abdestli olarak kıbleye yönelerek yatar. Rüyada beyaz veya yeşil görmesi, niyetindeki şeyi yapmasının hayırlı olacağına; siyah veya kırmızı görmesi de hayır değil şer getireceğine delalet eder.
Yapılacak iş hususunda taleb edilen işâreti alamayan kimsenin, aynı iş için istihâre namazını yedi kere tekrar etmesi gerektiğini İbnu's-Sünnî'nin Hz. Enes'ten kaydettiği merfû' bir rivayet göstermektedir: إِذَ هَمَمْتَ بِأَمْرٍ فَاسْتَخِرْ رَبَّكَ فيهِ سَبْعَ مَرَّاتٍ ثُمَّ انْظُرْ إلى الَّذِي يَسْبَقُ إلى قَلْبِكَ فَإِنَّ الْخَيْرَ فِيهِ"Bir iş için istihâre edince yedi kere tekrarla. Sonra kalbine ilk gelen hususa dikkat et, zira hayır ondadır." Bu hadisin zayıf olduğu belirtilmiştir.
6- "Farzlar dışında" tabiri, farz namazların arkasından istihâre duası'nın okunmasıyla, istihâre sünnetinin yerine gelmeyeceğini gösterir. Bu iki rek'at namaz müstakillen kılınmalıdır.[758]

---

[757] Buhari, Da'avât: 48; Teheccüd: 25, Tevhîd: 10; Ebu Dâvud, Salât: 366, (1538); Tirmizî, Salât: 394, (480); Nesâî, Nikâh: 27, (6, 80, 81); İbnu Mâce, İkâmet: 188, (1383); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/399.

HÂCET NAMAZI

3092- 1- عن عبد الله بن أوفى رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]قال رَسولُ الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ كَانَتْ لَهُ إِلَى اللهِ تَعـالَى حَاجَةٌ، أَوْ إِلَى أَحَدٍ مِنْ بَنِي آدَمَ، فَلْيَتَوَضَّأْ وَلْيُحْسِنِ الْوُضُوءَ، ثُمَّ لْيُصَلِّ رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ لْيُثْنِ عَلَى اللهِ تَعَالَى، وَلْيُصَلِّ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ثُمَّ لْيَقُلْ : لَ إِلَهَ إِلَّ اللهُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ، سُبْحَانَ اللهِ رَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ، الْحَمدُ اللهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ. أَسْأَلُكَ مُوجِبَاتِ رَحْمَتِكَ، وَعَزَائِمَ مغْفِرَتِكَ : وَالغنِيمَةَ مِنْ كُلِّ ذَنْبٍ، وَالْغَنِيمَةَ منْ كُلِّ بِرٍّ، وَالسَّلَمَةَ مِنْ كُلِّ إِثْمٍ تَدَعْ لِي ذَنْباً إِلَّ غَفَرْتَهُ، وَلَ هَمًّا إِلَّ فَرَّجْتَهُ، وَلَ حَاجَةً هِيَ لَكَ رِضاً إِلَّ قَضَيْتَهَا يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ[. أخرجه الترمذي.))عَزَائِمُ الْمَغْفِرَةِ((: ١سباب التى تعزم للعبد الغفران وتحققه.

1. (3092)- Abdullah İbnu Ebi Evfâ (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kimin Allah'a veya herhangi bir insana ihtiyacı hâsıl olursa önce abdest alsın, abdesti de güzel yapsın, sonra iki rek'at namaz kılsın, sonra Allah Teâla Hazretlerine senâda bulunsun, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a salât okusun, sonra şu duayı okusun:
"Halîm, kerîm olan Allah'tan başka ilâh yoktur. Arş-ı Azam'ın Rabbi noksan sıfatlardan münezzehtir. Hamd âlemlerin Rabbine âittir. Rahmetine vesile olacak amelleri, mağfiretini celbedecek esbabı (hakkımda yaratmanı) taleb ediyor, her çeşit günahtan koruman için yalvarıyor, her çeşit iyilikten zenginlik, her çeşit günahtan selâmet diliyorum. Rabbim! Affetmediğin hiçbir günahımı, kaldırmadığın hiçbir sıkıntımı bırakma! Hangi amelden razı isen onu ver, ey rahim olan, bana en ziyade rahmet gösteren Rabbim!"[759]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, ilmihal kitaplarına "Hâcet namazı" diye giren namaz çeşidini teşrî etmektedir. Hadîs, Allah'tan veya insanlardan herhangi bir talepte bulunacak olan kimsenin, talepte bulunmazdan önce, hâcet namazı kılmasının meşruluğunu belirtiyor ve bu namazın ne şekilde kılınacağını tarif ediyor:
* Farz ve sünnetlerine riayet ederek mükemmel şekilde abdest almak.
* İki rek'at namaz kılmak. (Bazı âlimler rek'at sayısının onikiye kadar çıkabileceğini söylemiştir.)
* Namazdan çıkınca, Allah'a hamd ve senâ, Resûlullah'a salât ve selamdan sonra, hadiste zikredilen duayı okumaktır.
* Sonra dünyevî ve uhrevî, ulaşmak istediği maksadı ne ise onu ister. Bu son teferruat, hadisin Teysir tarafından alınan veçhinde yok ise de, İbnu Mâce'de gelen veçhinde mevcuttur."...sonra dünyevî veya uhrevî her ne dilerse taleb eder, çünkü Allah her şeye kadîrdir."[760]

TESBİH NAMAZI

3093- 1- عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما، وأبي رافع رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أَنَّ رَسُولُ الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِلْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: يَا عَبَّاسُ يَا عَمَّاهُ، أَلَ أُعْطِيكَ أَلَ أَمْنَحُكَ، أَ أَحْبُوكَ، بِكَ عَشْرَ خِصَالٍ، إِذْ أَنْتَ فَعَلْتَ ذَلِكَ غَفَرَ اللهُ لَكَ ذَنْبَكَ أَوَّلَهُ وَآخِرَهُ، قَدِيمُهُ وَحَدِيثُهُ، خَطَأَهُ وَعَمْدَهُ، صَغِيرُهُ وَكَبِيرُهُ، سِرَّهُ وَعَلَنِيَتَهُ، عَشْرَ خِصَالٍ أَنْ تُصَلِّيَ أَرْبَعَ رَكْعَاتٍ، تَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَسُورَةً، فَإِذَا فَرَغْتَ مِنَ الْقِرَاءَةِ قُلْتَ: سُبْحَانَ اللهِ، وَالْحَمْدُ للهِ، وَلَ إِلَهَ إِلَّ اللهُ، وَاللهُ أَكْبَرُ خَمْسَ ، عَشْرَةَ مَرَّةً، ثُمَّ تَرْكَعُ فَتَقُولُهَا وَأَنْتَ رَاكِعٌ عَشْراً ثُمَّ تَرْفَعُ رَأْسَكَ مِنَ الرُّكُوعِ فَتَقُولُهَا عَشْراً، ثُمَّ تَهْوِي سَاجِداً فَتَقُولُهَا وَأَنْتَ سَاجِدٌ عَشْراً، ثُمَّ تَرْفَعُ رَأْسَكَ مِنَ الـسُّجُودِ فَتَقُولُهَا عَشْراً، ثُمَّ تَسْجُدُ فَتَقُولُهَا عَشْراً، ثُمَ تَرْفَعُ رَأْسَكَ فَتَقُولُهَا عَشْراً، فَذَلِكَ خَمْسٌ وَسَبْعُونَ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ، تَفْعَلُ ذَلِكَ فِي أَرْبَعِ رَكَعَاتٍ، إِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تُصَلِّيَهَا فِي كُلِّ يَومٍ مَرَّةً فَافْعَلْ، وَإِلَّ فَفِي كُلِّ جُمُعَةٍ مَرَّةً، فَإِنْ لمْ تَفَعَلْ فَفِي كُلِّ شَهْرٍ مَرَّةً ، فَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَفِي كُلِّ سَنَةٍ مَرَّةً، فَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَفِي عُمُرِكَ مَرَّةً[.
أخرجه أبو داود عن ابن عباس والترمذي عن أبي رافع.

1. (3093)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) ve Ebu Râfi (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Abbâs İbnu Abdilmuttalib (radıyallahu anh)'e dediler ki:
"Ey Abbâs, ey amcacığım! Sana bir iyilik yapmayayım mı?[761] Sana bağışta bulunmayayım mı? Sana ikram etmeyeyim mi? Sana on haslet(in hatırlatmasını) yapmayayım mı? Eğer sen bunu yaparsan, Allah senin bütün

---

[758] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/399-401.
[759] Tirmizî, Salât: 348, (479); İbnu Mâce, İkamet: 189, (1384); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/402.
[760] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/403.

[761] ***Burada sayılanlar, birbirine yâkın ifadeler, te'kiden tekrar gibidir. "Sana ihsanda bulunmayayım mı?" şeklinde tercüme daha uygun olabilecekti. Mantıkî teselsüle, ve Tirmizî'deki veçhine uygunluk bakımından "sana iyilik yapmayayım mı?" diye tercüme ettik. Ayrıca şunu belirtelim: Teysir, hatâen*** وَلَ أُعْطِيكَ ***diye dizmiş,*** أُعْطِكَ ***olacak. Arapcada ela eksik***

günahlarını önceki-sonraki, eskisi-yenisi, hatâen yapılanı-kasden yapılanı, küçüğünü-büyüğünü, gizlisini-alenîsini yâni hepsini affeder. Bu on haslet şunlardır: Dört rek'at namaz kılarsın, her bir rek'atte Fâtiha sûresi ve bir sûre okursun. Birinci rek'atte kıraati tamamladın mı, ayakta olduğun halde onbeş kere "Subhanallahi velhamdülillahi ve lâilahe illallahu vallahu ekber" diyeceksin. Sonra rükû yapıp, rükûda iken aynı kelimeleri on kere söyleyeceksin, sonra başını rükûdan kaldıracaksın, aynı şeyleri onar kere söyleyeceksin. Sonra secde edip, secdede iken onları onar kere söyleyeceksin. Sonra başını secdeden kaldıracaksın, onları onar kere söyleyeceksin. Sonra tekrar secde edip aynı şeyleri onar kere söyleyeceksin. Sonra başını kaldırır, bunları on kere daha söylersin. Böylece her bir rek'atte bunları yetmişbeş defa söylemiş olursun.
Aynı şeyleri dört rek'atte yaparsın. Dilersen bu namazı her gün bir kere kıl. Her gün yapamazsan haftada bir kere yap, haftada yapamazsan her ayda bir kere yap. Ayda olmazsa yılda bir kere yap. Yılda da yapamazsan hiç olsun ömründe bir kere yap."[762]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, hadisleri tenkid etmekte aşırılığı ile tanınmış olan ve bu sebeple, değerlendirmelerine itibâr edilmeyen İbnu'l-Cevzî tarafından mevzû addedilmiştir. Ancak ulemâ, İbnu'l-Cevzî'ye bu hükmünde katılmadığı gibi, hatası sebebiyle ciddi tenkidlerde bulunmuşlardır. İbnu Hacer: "İbnu'l-Cevzî bu hadisi mevzûlar arasında zikretmekle kötü yaptı" der ve hadisin, Buhârî tarafından El-Kırâatu Halfe'l- İmâm adlı kitabına alındığını, Ebu Dâvud, İbnu Mace, İbnu Huzeyme ve Hâkim'in, kitaplarına "sahih" vasfıyla aldıklarını, Beyhâki gibi başka birçok muhakkik ulemânın, hadise "sahih" dediklerini kaydeder. Tirmizî: "İbnu'l-Mübarek ve daha pek çok ilim ehli tesbih namazını rivâyet edip faziletini beyan ettiler" der. Kaynaklarımız, başta İbnu'l-Mübarek olmak üzere, bazılarının ismini kaydederek bu namazı Selef büyüklerinin kıldığını belirtir. Hadis tenkidinde teşeddüdü ağır basan Dârakutnî de şöyle demiştir: "Kur'an sûrelerinin fazileti üzerine gelen rivâyetlerin en sahihi İhlas sûresi hakkında gelendir. Namazın faziletiyle ilgili olarak gelen rivâyetlerin en sahihi de tesbih namazıyla, ilgili olan hadistir." Ebu Musa el-Medînî, hadisin sıhhatini göstermek için bir cüz te'lif etmiştir.
2- Teysir, hadisin Ebu Davud veçhini almıştır. Tirmizî'deki veçhi şöyle başlar: "Ey amcam, sana yakınlığımın hakkını vermeyeyim mi? sana ihsanda bulunmayayım mı? Sana faydalı olmayayım mı?..."
3- Namazın bir de İbnu'l-Mubarek tarafından yapılan tarifi rivâyet edilmiştir. Bu tarife göre, ilk rekatta Fatiha'dan önce onbeş defa sübhanâllahi velhamdülillahi ve lâilâhe illalla'hu vallâhu ekber diyecek, sonra eûzu-besmele çekip Fatiha'yı, zamm-ı sûreyi, sonra on kere yukarıda kaydedilen tesbihi okuyup ru'kuya gidecek, rükuda on tesbih okuyup başını kaldıracak, o vaziyette on tesbih daha okuyup secdeye gidecek, secdede on tesbih okuyup başını kaldıracak, on tesbih okuyup ikinci secde yapıp on tesbih okuyacak, böylece dört rekat kılacak, her rek'atte yetmiş beş tesbih okuyacak; her rek'ate onbeş tesbihle başlayacak, sonra Fatiha, sonra on tesbih okuyacak.
4- Tirmizî, bu namazın gece de gündüz de kılınabileceğini, gece kılındığı takdirde her iki rek'atte de selam verilmesinin daha iyi olacağını; gündüz kıldığı takdirde dilerse iki rekatte bir, dilerse dört rek'ati de kıldıktan sonra selam verilebileceğini belirtir. Bir kısım âlimler, bazı karîneleri değerlendirerek, bu namazı, güneşin öğlede zevalinden sonra kılmayı efdal bulurlar.
5- Hanefiler ve cumhur, merfu olması sebebiyle İbnu Abbâs ve Ebu Râfi rivâyeti üzere tesbih namazı kılmayı benimsemiştir. Ancak Aliyyu'l-Kârî, Mirkât'da der ki:
"Ubûdiyet yapan kimseye bazan İbnu Abbâs hadisine uyarak, bazan da İbnu'l-Mübarek hadisine uyarak tesbih namazı kılmalı, namazı zevâlden sonra ve öğleden önce kılmalı; namazda bazan Zülzile, Âdiyât, Feth ve İhlâs sûrelerini; bazan da Elhâküm, Asr, Kâfirûn ve İhlas sûrelerini okumalıdır. Yapacağı dua da teşehhüdden sonra selamdan önce olmalı, sonra selam vermeli, dilediği şey için de duada bulunmalıdır." Aliyyu'l-Kârî sözünü şöyle noktalar: "Bu söylediklerimin her biri üzerine sünnet vârid olmuştur."[763]

NAMAZLA İLGİLİ BAZI HADİSLER

1- 3094- عنْ ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْه قالَ : [يَجْعَلْ أَحَدُكُمْ لِلشَّيْطَانِ شَيْئاً مِنْ صَلَاتِهِ، يَرَى أَنَّ حَقّاً عَلَيْهِ أَنْ لَا يَنْصَرِفَ إِلَّا عَنْ يَمِينِهِ. لَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَثِيراً يَنْصَرِفُ عنْ يَسَارِهِ]. الخمسة أخرجه إ الترمذي.

1. (3094)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) buyurdular ki: "Hiçbirinizin; namazından şeytana bir pay kalmamalıdır. Herkes namazdân çıkarken, sağından kalkmanın üzerine bir vecibe olduğunu sanır. Halbuki ben Resûlullah'ın çok kere solu üzerinden kalktığını da gördüm."[764]

---

[762] Ebu Dâvud, Salât: 303, (1297, 1299); Tirmizî, Salât: 350, (482); İbnu Mâce, İkamet: 190, (1386, 1387) ; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/404-405.
[763] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/405-406.
[764] Buharî, Ezân: 159; Müslim, Müsâfirîn: 59, (707); Ebu Dâvud, Salât: 204, (1042); Nesaî, Sehv: 100, (3, 81); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/407.

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, namazdan ayrılırken illa da sağdan kalkmak gerekir diye bir inanca saplanılmaması gerektiğine dikkat çekiyor. Hatta böyle bir saplantıyı "namazdan şeytana pay ayırmak" olarak tavsif ediyor. Burada görüldüğü gibi sadece İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'dan değil, Hz. Enes, Amr İbnu şu'ayb, dedesinden, Hz. Ali'den gelen rivâyetler de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bazan sağından bazan solundan kalktığını belirtir. Sadece Enes'in rivâyetinde Efendimizin çoğunlukla sağdan kalktığı söylenmiştir.
Âlimler, sağdan da soldan da kalkmanın mübah olduğunu bildikten sonra, sağdan kalkmanın efdâl olduğunu söylerler.[765]

3095- 2- و عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]رَأَيْتُ رَسُولُ الله صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَشْرَبُ قَائِماً وقَاعِداً، وَيُصَلِّي حَافِياً وَيَنْصَرِفُ عَنْ يَمِينِهِ، وَعَنْ شِمَالِهِ[. أخرجه النسائي .

2: (3095)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ayakta ve otururken su içerken gördüm, yalınayak ve ayakkabılı olduğu halde namaz kılarken gördüm. Namazdan sağı ve solu üzerine ayrılırken de gördüm."[766]

3096- 3- و عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما :]أَنَّ رَفْعَ الصَّوْتِ بِالذِّكْرِ حِينَ يَنْصَرِفُ الْناسُ مِنَ الْمَكْتُوبَةِ كَانَ عَلَى عَهْدِ رَسُولُ الله صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي.

3. (3096)- İbnu Abbâs (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında, farz namazlardan çıkarken insanlar yüksek sesle zikrederlerdi."[767]

AÇIKLAMA:

1- İbnu Hacer: "Bu hadisten, namazdan sonra seslice zikretmenin caiz olduğu anlaşılmaktadır" der. Namazdan sonra cehrî olarak zikir meselesi münakaşa edilmiştir: Umumiyetle câiz olmadığına meyledilir. Nevevî der ki: "İmam Şafiî bu hadise dayanarak, sahabenin başlangıçta kısa bir müddet, zikrin şeklini ta'lim maksadıyla cebrî olarak zikretmiş olduğuna hükmeder, bunu devamlı yapmadıklarını söyler. Muhtar görüş şudur: Hem imam ve hem de cemaat zikirlerini sessiz yaparlar. Ancak, ta'lim için ihtiyaç duydukları takdirde sesli yapabilirler."[768]

3097- 4- وعن أبي رمثة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]أَدْرَكَ رَجُلٌ مَعَ النّبيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ التَّكْبِيرَةَ ا'وَّلِى مِنَ الصَّةِ فَصَلّى نَبِيُّ الله صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ثُمَّ سَلَّمَ عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ يَسَارِهِ حَتَّى رَأَيْنَا بَيَاضَ خَدَّيْهِ، ثُمَّ انْفَتَلَ، فَقَامَ الرَّجُلُ الَّذِى أَدْرَكَ مَعَهُ التَّكْبِيرَةَ ا'وَّلَى مِنَ الصَّةِ يَشْفَعُ، فَوَثَبَ إِلَيْهِ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَأَخَذَ بِمَنْكِبِهِ فَهَزَّهُ، ثُمَّ قَالَ: أَجْلِسْ إِنَّهُ لَمْ يَهْلِكْ أَهْلَ الْكِتَابَ إِنَّ أَنَّهُ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ فَصْلٌ بَيْنَ صَلَو اتِهِمْ فَرَفَعَ النَبيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَصَرَهُ وَقَالَ: أَصَابَ اللهُ بِكَ يَا اِبْنَ الْخَطَّابِ[. أخرجه أبو داود .

4. (3097)- Ebu Rimse (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam, namazın ilk tekbirine yetişerek Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte namaz kıldı. Aleyhissalâtu vesselâm önce sağına sonra soluna selam verdi. (Başını öylesine evirdi ki, gerisinde olduğumuz halde) yanaklarının beyazlığını gördük. Sonra namazdan çıktı. Kendisiyle namazın ilk tekbire yetişen zat hemen kalkıp ilave namaza başladı. Hz. Ömer (radıyallahu anh), ona doğru fırlayarak adamı omuzundan yakalayıp sarstı ve:
"Otur! Ehl-i kitabı helâk eden şey, namazları arasına bir fâsıla bırakmamalarından başka bir şey değildir!" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) nazarını çevirip:
"Ey İbnu'l-Hattab, Allah seni (doğruya) isabet ettirdi" buyurdu."[769]

AÇIKLAMA:

1- İbnu Deybe, bu hadisi biraz özetleyerek Teysir'e almış durumda.
2- Hz. Ömer'in müdahâlesi, adamın selam verildikten sonra herhangi bir zikre yer vermeden hemen namaza kalkmasından dolayıdır.

---

[765] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/407.
[766] Nesâî, Sehv: 100, (3, 82); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/407.
[767] Buhari, Ezan: 155; Müslim, Mesâcid: 120, (583); Ebu Dâvud, Salât: 191, (1002, 1003); Nesâî, Sehv: 39, (3, 67); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/408.
[768] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/408.
[769] Ebû Dâvud, Salât: 194, (1007); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/408-409.

Hadisler, araya fasıla koymadan peş peşe namaz kılınmasını hoş karşılamamıştır. Namaz kıldıktan sonra bir miktar ilerlemek veya gerilemek yani yer değiştirmek bir fasıla olduğu gibi, konuşmak, zikretmek de bir fâsıladır. Sadedinde olduğumuz hadiste Hz. Ömer ilerlemek veya gerilemek suretiyle hâsıl edilecek fâsılayı kasdetmemektedir. Zira "otur" demiştir, "ilerle!" veya "geri gel!" dememiştir, zamanla belirlemiştir. Müslim'de Hz. Muâviye'den gelen bir rivâyet şöyle: "Cum'ayı kıldığın zaman, konuşmadıkça veya çıkmadıkça peşinden namaz kılma. Zira Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu bize emretti, konuşmadıkça veya çıkmadıkça namazın peşine namaz kılmamamızı söyledi."[770]

3098- 5 -و عن أبي الشعثاء قال:]كُنَّا قُعُوداً فِي المَسْجِدِ مَعَ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْه فأذَّنَ المُؤَذِّنُ، فَقَامَ رَجُلٌ يَمْشِي، فَأَتْبَعَهُ أَبُو هُرَيْرَةَ بَصَرَهُ حَتّى مِنَ ٱلْمَسْجِدِ، فَقَالَ : أَنَّا هَذَا فَقَدْ عَصَى أَبَا الْقَاسِمِ[. أخرجه الخمسة إ البخاري.

5. (3098)- Ebu şa'sâ (rahimehullah) anlatıyor: "Biz Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) ile birlikte mescidde oturuyorduk, Müezzin ezan okudu. Bir adam kalkıp yürümeye başladı. Ebu Hüreyre, adam mescidden çıkıncaya kadar gözleriyle onu takip etti ve:
"Şu adam Ebu'l Kâsım aleyhissalâtu vesselâm'a âsi oldu!" buyurdu."[771]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, ezan okunurken mâzeretsiz olarak mescidden çıkmanın mekruh olduğuna delildir.
2- Bazı alimler derler ki: İsyan, haram olan fi'ilin işlenmesi halinde hâsıl olur. Halbuki burada namaz henüz farz değilken adam çıkmış durumda; yani namaz ikâmetten sonra farz olur. Dolayısıyla bu davranışın "isyan"la ifâde edilmesi vak'aya mutabık düşmüyor. Ancak bazan ezân kelimesiyle ikamet de kasdedilir. Bir de o sıralarda, ikâmet ezânın hemen peşinden okunduğu için böyle hükmetmek uygundur.
3- Ebu Hüreyre'ye ait olan bu söz hükmen merfu addedilmiştir. Çünkü, dini ilgilendiren değerlendirme şahsî içtihadla yapılamaz, hiçbir sahâbenin buna yetkisi yoktur. Öyle ise bu çeşit sahâbe sözü, Resûlullah'tan öğrenilen bilgiye mebnidir.[772]

3099- 6 -و عن سماك بن حرج قال :]قُلْتُ لِجَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْه: أَكُنْتَ تُجَالِسُ رَسولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ: نَعَمْ كَثِيراً، كَانَ َ يَقُومُ مِنْ مُصَّ ُهُ الَّذِي يُصَلِّى فِيهِ الصُبْحَ حَتّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ، وَكَانُوا، يَتَحَدَّثُونَ فِي أَمْرِ الْجَاهِلِيةِ فَيَضْحَكُونَ وَيَتَبَسَّمُ رَسولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ[. أخرجه الخمسة إ البخارى.

6. (3099)- Simâk İbnu Harb anlatıyor: "Câbir İbnu Semüre (radıyallahu anh)'ye dedim ki:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la beraber oturdun mu?"
"Evet dedi, hem de çok. Sabah namazı kılınca, namaz kıldığı yerden güneş doğuncaya kadar kalkmazdı. Bu esnada (cemaat) birbirlerine cahiliye devri ile ilgili şeyler anlatırlar ve gülerlerdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da tebessüm buyururlardı."[773]

AÇIKLAMA:

Muhtelif sahâbe tarafından rivâyet edildiği üzere Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sabah namazlarından sonra mescidde kalarak, bağdaş kurup oturur ve ashabı ile sohbet ederlerdi. Bir rivâyette bu halin güneş iyice doğuncaya kadar devam ettiği belirtilir. Bu esnada rüyalar anlatılıp tâbir edildiği, eyyâmu'l Arap denen cahiliye devri hâdiseleri (tarih) tezekkür edildiği, israiliyât vs. başka şeylerin anlatıldığı rivâyetlerde açıktır. Yani ibâdet ve zikir meclisi belli bir müddette kültür halkasına dönüşmektedir.
Bu hâdisenin dikkat çekmemiz gereken bir yönü, devamlı oluşudur. Yani yılın herhangi bir mevsimine veya ayına veya haftanın herhangi bir gününe mahsus olmayıp, her gün yapılmaktadır. Resûlullah'ın muttarıd olan günlük meşguliyetlerinden bir bölümünü teşkil etmektedir. Resûlullah'ın bu tatbikatı bir kere terkettiği açık olarak belirtilmiştir: Îlâ hâdisesi vâki olunca... Yani hanımlarıyla bir ay ayrı yaşamaya karar verdiği gün namazı kılar kılmaz Meşrübe denen husûsî odasına çekilmiş ve bu davranışı fevkalade şaşırtıcı olmuş, başta Hz. Ömer olmak üzere bütün Ashab (radıyallahu anhüm) mühim bir hadise var telâşına kapılmıştır. Gerçekten de hayat-ı Nebî'de bir kısım vahyin gelmesine de sebep olan mühim bir hâdise vukûa gelmiştir: Fahr-ı Kainât, zevcelerinden bir ay boyu ayrı kalmaya karar vermiştir ki siyer-i Nebî'de Îlâ Hâdisesi diye geçer.

---

[770] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/409.
[771] Müslim, Mesâcid: 258, (655); Ebu Dâvud, Salât: 43, (536); Tirmizî, Salât: 150, (204); Nesâî, Ezân: 40, (2, 29); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/409.
[772] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/409-410.
[773] Müslim, Mesâcid: 286, (670); Ebu Dâvud, Salât: 301, (1294); Tirmizî, Salât: 412, (585); Nesâî, Sehv: 99, (3, 80); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/410.

Bazı rivâyetler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kuşluk vaktine kadar mescitte kaldığını, kuşluk namazını kılarak mescitten ayrıldığını tasrih eder. Hatta bu davranışı ümmete tavsiye buyurmuştur. Bir Ebu Dâvud rivâyeti şöyle: Sabah namazından çıkınca yerim de kalıp, kuşluk namazına kadar bekler ve iki rek'at kuşluk kılmaya kadar hayır olmayan sözlerden sakınırsa, denizin köpüğü kadar çok da olsa (küçük) günahları affedilir."[774]

-3100 -7 -و عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: رَسولُ الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: َ تَغْلِبَنَّكُمْ اَعْرَابُ عَلَى اِسْمِ صَِتِكُمْ، فَإِنَّ اسْمَهَا فِي كِتَابِ اللهِ الْعشَاءُ وَإِنَّمَا يُعْتَمُ بِحَِبِ اَبِلِ[. أخرجه مسلم ودأود والنسائى.

7. (3100)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bedevîler, sakın namazınızın isminde size galebe çalıp değiştirmesinler. Çünkü onun Kitabullah'taki ismi "işâ" (yatsı)dır. Bedevîler develerini sağarken karanlığa kalırlar da (yatsıya ateme derler)."[775]

AÇIKLAMA:

Akşam namazı ile yatsı namazlarının Arapça isimlerinde bir tedahül ve iltibas mevzubahistir: Her ikisine de İşâ denebilmektedir. Bazı rivâyetlerde akşam'a "İşâ-yı evvel", yatsıya da "İşâ-yı âhire" denmiştir. Her ikisi birden işâyeyn (iki işâ) diye de tesmiye edilmiştir.
Ayrıca, Bedevilerin akşama işâ, yatsıya da ateme dedikleri görülmüştür.
İşte sadedinde olduğumuz hadiste, Aleyhissalâtu vesselâm'ın, bu karışıklıklara meydan verilmemesini irşad buyurduğunu görmekteyiz.
Şunu da belirtelim ki, bazı rivâyetler gösteriyor ki, yatsıyı ifâde için işâ yerine ateme kelimesini bazan Resûlullah da kullanmıştır. Hz. Ebu Bekir ve İbnu Abbâs (radıyallahu anhüm) gibi bir kısım sahâbî de bu tesmiyenin caiz olduğu kanaatini izhâr etmişlerdir.
Nevevî bu durumu iki ihtimâle bağlar:
1- Yatsıya ateme denmesi de caizdir, bu sebeple Aleyhissalâtu vesselâm ateme'yi kullanmıştır.
2- İşâ kelimesini bilmeyen bir muhatabına yatsıyı ifâde etmek için, bildiği kelime olan ateme'yi kullanmıştır. Nitekim Resûlullah, konuşurken muhatabının anlayacağı kelimeleri kullanmayı tercih ederdi. Hadisin müteakiben kaydedeceğimiz Buhârî'deki veçhi, Araplar arasında ateme kelimesinin daha yaygın ve akşama da işâ dediklerini göstermektedir: "Sakın Bedevîler akşam namazının ismi hususunda size galebe çalmasın!... Onlar akşama işâ derler."
İşâ, gece karanlığının başlangıcıdır. Daha önce de belirttiğimiz üzere batı ufkundaki gündüzün son izlerinin tamamen kaybolmasıyla başlar. Şu halde, akşama da işâ denmesinin hâsıl edeceği kargaşa açıktır.
İşte Resûlullah bu kargaşayı önlemek istemiş olmalıdır. Yasak tahrîmî değil, tenzihîdir.[776]

-3101 -8 -وعن عبدالله بن مغفل رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]رَسُولُ الله صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: َ تَغْلِبَنَّكُمْ اَعْرَابُ عَلَى اسْمِ صَِتِكُمْ المَغْرِبَ. قَالَ : وَتَقُولُ اَعْرَابُ: هِيَ الْعِشَاءُ[. أخرجه البخاري.

8. (3101)- Abdullah İbnu Muğaffel (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bedevîler, akşam namazınızın isminde sakın size galebe çalmasınlar!" (Resûlullah devamla) dedi ki: "Bedevîler ona (sâdece) işâ derler."[777]

AÇIKLAMA:

İbnu Hacer'in açıkladığı üzere, Resûlullah'ın buradaki yasaklaması, önceki hadiste açıkladığımız iltibası önlemek maksadıyla, mutlak bir yasaklama değil, Bedevîlerin galebesini yasaklamaktır. Yani Bedevîler akşama sâdece işâ derler, yatsıya da ateme. Halbuki Kur'an'da işâ kelimesiyle yatsı kastedilmiştir. Şu halde Bedevîlerin galebesiyle yatsıya ateme, akşama da işâ demek mutlak bir hal alırsa, Kur'an yanlış anlaşılabilir.
Şu halde, Resûlullah'ın bu irşadından, kelimelerin bir dilde oturmuş, hitabete girmiş mânalarında tağyirat yapılmaması gereği de anlaşılabilir. Şârihler, ateme kelimesinin yatsı, işâ kelimesinin de akşam yerine kullanılmasının örfte bulunması sebebiyle, Efendimizin bu hususta kesin bir yasak koymadığını; ateme kelimesi işâ'nın yerine kesin şekilde ikâme edilmediği müddetçe arada sıra ateme'nin de yatsı mânasında kullanılmasının câiz olduğunu belirtirler. Resûlullah'ın da buna başvurduğunu önceki hadiste açıkladık.[778]

---

[774] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/410-411.
[775] Müslim, Mesâcid: 228, (644); Ebu Dâvud, Edeb: 86, (4984); Nesâî, Mevâkit: 23, (1, 270); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/411.
[776] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/411-412.
[777] Buharî, Mevâkît: 19; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/412.
[778] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/412-413.

3102- 9- وعن أبى برزة ا'سلمى رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]كَانَ رَسُولُ الله صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَكْرَهُ النَّوْمَ قَبْلَ الْعِشَاءِ وَالْحَدِيثَ بَعْدَهاَ[. أخرجه الخمسة إ النسا ئي .

9. (3102)- Ebu Berze el-Eslemî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yatsıdan önce uyumayı, sonra da konuşmayı mekruh addederdi."[779]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın günlük hayat düzenini aksettiren rivâyetlerden biridir: Buna göre Efendimiz, yatsıyı kılmazdan önce yatmayı mekruh addetmiştir, çünkü gece kalkamayıp namazı kaçırma ihtimali vardır. Ayrıca yatsıdan sonra da oturup sohbet etmeyi hoş karşılamamaktadır. Bu da gece ibadetine yani teheccüde mâni bir durumdur. Halbuki, Resûlullah gecenin bir bölümünde her gün kalkıp geceyi ihya etmekle, namazla, zikrullahla geçirmektedir.
Resûlullah'ın şahsî hayatında yaptığı, ümmetine de sünnettir. Kaldı ki pek çok hadislerinde gece namazını ümmetine tavsiye etmiştir (3002-3015 numaralı hadislerde geçti).
Ancak hemen belirtelim ki, bu söylenen, gâlib durumu ifâde eder. İhtiyaç hâlinde bazı gecelerde geç vakitlere kadar Efendimizin uyanık kaldığı olmuştur. Buharî'nin bir rivâyetinde kadınlar ve çocuklar uyuyacak kadar Resûlullah'ın yatsıyı te'hir etmesi de mevzubahistir. Durum ümmet için de aynıdır. ulemâ yatsıyı müteakip yatmanın bir vecîbe olmadığını belirtmiştir. Tirmizî, ilim ehlinin çoğunluğunun yatsı namazından önce uyumayı mekruh addettiğini, bazılarının da bilhassa ramazanda buna ruhsat verdiklerini belirtir. Mekruh olmamanın şartı, namazın normal vaktinde kişiyi kaldıracak birinin olması veya o vakitte mutlaka uyanmak kişinin âdetleri arasında kesinlik kazanmasıdır. Bu durumda önceden uyumanın bir mahzuru, kerâheti yoktur.
Namazdan sonraki konuşma keraheti de, konuşmanın matlup, meşru bir mevzu üzerinde olmaması durumuyla kayıtlıdır. İlim tahsili, matlub mevzular üzerinde mübâhese maksadıyla yatsıdan sonra uyanık kalmanın mekruh olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca geç yatmanın, kıyamu'l-leyl'e engel olmasının da bu kerâhetin sebepleri arasında yer aldığı belirtilmiştir.[780]

3103- 10- و عن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْمُرُ مَعَ أَبِي بَكْرٍ فِي ا'مْرِ مِنْ أُمُورِ الْمُسْلِمِينَ، وَأَنَا مَعَهُماَ[. أخرجه الترمذي.

10. (3103)- Hz. Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh) ve yanlarında ben de bulunduğum halde müslümanların meselelerini (konuşmak için) gece geç vakte kadar uyanık kalırlardı."[781]

AÇIKLAMA:

Aynî, yasak olan uyanıklığın hayırsız sohbete, yasak olmayan uyanıklığın ise hayırlı sohbete hamledildiğini söyleyerek önceki hadisle bunu te'vil eder.[782]

3104- 11- وعن رجل من خزاعة من أصحاب رَسولُ الله صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أنّه قال:] لَيْتَنِى صَلَّيْتُ فَاسْتَرَحْتُ فَكَأَنَّهُمْ عَابُو ذَلِكَ عَلَيْهِ، فَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: أَقِمِ الصَّ ةَ ياَ بِ َلُ، وَأرِحْنَا بِهاَ[.

11. (3104)- Ashab'tan Huzâ'alı birinin rivâyet ettiğine göre, bir gün: "Keşke (yatsı) namazımı kılıp da istirahat etseydim" diye temennide bulunmuştu. Kendisini bu sözü sebebiyle ayıpladılar. Onlara şu cevabı verdi:
"Ben Resûlullah'ın şöyle söylediğini işittim: "Ey Bilal, ikamet oku da bizi rahatlat!"[783]

3105- 12- و في رواية لعليّ:]أُصَلِّي فَأُنْكِرَ ذَلِكَ عَلَيْهِ، فَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: قُمْ يَا بِ َلُ فَأَرِحْنَا: يَعْنِى الصَّ ةَ [. أخرجه أبو داود.ومعنى))أرِحْناَ((يعنى نستريح بأدائها عن شغل القلب بها .

12. (3105)- Hz. Ali'ye ait bir başka rivâyette, Hz. Ali: "Namazımı kılar istirahat ederim" demişti. Kendisini ayıpladılar. O da şu cevabı verdi:
"Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı işittim. Şöyle demişti:

---

[779] Buharî, Mevâkît: 23; Müslim, Mesâcid: 237, (647); Ebu Dâvud, Salât: 3, (398); Tirmizî, Salât: 125; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/413.
[780] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/413.
[781] Tirmizî, Salât: 126; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/414.
[782] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/414.
[783] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/414.

"Ey Bilal kalk, bizi namazla istirahate kavuştur."[784]

AÇIKLAMA:

Burada namazı kılıp istirahat bulmak tâbirinden iki mâna anlaşılmıştır:
1- Namaz kılınca ibadet, zikir, tesbih gibi kalbin hoşuna giden şeylerle meşguliyet insanı dinlendirdiği içip Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Bilâl'e: "Bizi namazla meşgul etmek sûretiyle bizi dinlerdir" mânâsında, "Bizi namazla istirahate kavuştur" buyurmuştur. Resûlullah, ibadet ve zikir dışındaki dünyevî meşguliyetleri bir fazlalık, bir yorgunluk addediyordu. Namazdaki münâcaat sebebiyle dinleniyordu. Nitekim, "Gözümün nuru namazda kılındı" buyurmuştur.
2- Bir de şu mâna üzerinde durulmuştur: Namaz borcundan kurtulmak sûretiyle rahatlamak... Zira namaz vakti girip kişiye farz olduktan sonra, Rabbine karşı borçlu olma duygusu, mü'mini huzursuz eder; borcunu bir an önce eda etmek, bu sıkıntıdan kurtulmak demektir.[785]

3106- 13- وعن عثمان بن أبى العاص رَضِىَ اللهُ عَنه قال:]قُلْتُ يا رَسُولَ اللهِ: إنَّ الشَّيْطَانَ قَدْ حَالَ بَيْنِي وَبَيْنَ صَلَاتِي وَبَيْنَ قِرَاءَتِي يُلَبِّسُهَا عَلَيَّ ، فَقَالَ: ذَاكَ شَيْطَانٌ يُقَالُ لَهُ خَنْزَبٌ، فَإِذَا أَحْسَسْتَهُ فَتَعَوَّذْ بِاللهِ تَعَالَى مِنْهُ وَاتْفُلْ عَنْ يَسَارِكَ ثَلَاثاً قَالَ: فَفَعَلْتُ ذَلِكَ فَأَذْهَبَهُ اللهُ تَعَالَى عَنِّى[. أخرجه مسلم .

13. (3106)- Osman İbnu Ebî'l-As (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü dedim, şeytan benimle namazımın ve kıraatimin arasına girip kıraatimi iltibas etmeme sebep oluyor, (ne yapayım?)"
Aleyhissalâtu vesselâm bana şu cevabı verdi: "Bu Hınzeb denen bir şeytandır. Bunun geldiğini hissettin mi ondan Allah'a sığın. Sol tarafına üç kere tükür!"
(Osman İbnu Ebî'l-As) der ki: "Ben bunu yaptım, Allah Teâla Hazretleri onu benden giderdi."[786]

AÇIKLAMA:

Hınzeb kelimesi Hanzeb, Hunzeb şekillerinde de okunmuştur. Şeytanın namazdaki vesvesesi, kaç rek'at kıldığı, neleri okuyup okumadığı hususunda sebep olduğu yanılmalar, tereddütlerdir. Bu durumlar kalbin huzurunu, huşûunu bozar. Şu halde bu çeşit vesveselerde çare olarak Allah'a sığınılacaktır.[787]

ORUÇ BÖLÜMÜ

(Bu bölümde üç bab var)

*

BİRİNCİ BAB

ORUCUN VE RAMAZAN AYININ FAZİLETİ

*

İKİNCİ BAB

ORUCUN FARZLARI, SÜNNETLERİ VE AHKÂMI

*

FASIL

ORUCUN RÜKÜNLERİ

*

[784] Ebu Dâvud, Edeb: 86, (4985, 4986); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/414.
[785] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/415.
[786] Müslim, Selâm: 68, (2203); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/415.
[787] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/415.

NİYYET

*

NAFİLE ORUCUN NİYYET

İ*

ORUCU BOZAN ŞEYLERDEN KAÇINMAK

*

ORUÇLUNUN ÖPMESİ VE MÜBAŞERET

İ*

UNUTARAK ORUCU BOZMA

*

ORUCUN ZAMANI

*

AŞURE ORUCU

*

RECEB ORUCU

*

ŞABAN ORUCU

*

ŞEVVALDEN ALTI GÜN

*

ZİLHİCCEDEN ON GÜN ORUCU

*

HAFTANIN GÜNLERİ

*

EYYAMÜ'L-BÎZ

*

ORUCUN HARAM OLDUĞU GÜNLER

*

ORUCUN SÜNNETLERİ

*

İFTAR VAKTİ

*

İFTARDA TÂCİL

*

ÜÇÜNCÜBAB

ORUCU AÇMANIN MÜBAH OLMA ŞARTLARI

*

ORUCU YEMEYİ GEREKTİREN ŞEYLER

*

KEFÂRET

BİRİNCİ BAB

ORUCUN VE RAMAZAN AYININ FAZİLETİ

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Oruc'un Kur'ânî karşılığı savm ve sıyâm'dır. Lügat olarak masdar olup (yemek, içmek, konuşmak, yürümek gibi şeylerden) kendini tutmak mânasına gelir. Şer'î bir ıstılâh olarak, hususî bir zamanda hususî şeylerden, hususî şartlarla hususî bir tutmak diye tarif edilmiştir. Râgıb el-İsfehânî: "Savm, aslında fiilden kendini tutmaktır, bu sebeple yürümekten kaçınan ata sâim (oruçlu) denmiştir" der. Şerîatte ise, mükellef kimsenin, şafağın sökme anından (fecr), güneşin batma anına kadar, niyete mukarin olarak yemekten ve içmekten vazgeçip, meni getirmek ve kusmaktan imtina etmesine savm denmiştir.
Oruç, Hüseyin Kâzım Kadri'nin açıklamasına göre Azerî lehçesi'nden bize geçmiştir ve Farsça bîze kelimesinden bozmadır.
Dinimiz, orucu İslâm'ın ana rükünlerinden biri yapmıştır. Bedenle yerine getirilen bir ibadettir. Kur'an-ı Kerim, eski milletlere de orucun farz edildiğini bildirir: "Ey iman edenler oruç sizden öncekilere farz edildiği gibi.. size de farz edildi." Ayette işaret edilen "sizden öncekiler"den maksad sadece yahudi ve hıristiyanlar değildir. Belki Hz. Âdem'den beri yeryüzüne gelen bütün insanlar kastedilmektedir, zira dinler tarihi, hemen hemen bütün dinlerde bir nevi orucun varlığını ortaya çıkarmıştır.
* Resûlullah orucun bedene sıhhat, eve bereket getireceğini haber verir: "Oruç tutun, sıhhat bulun."
* Birçok hadiste, orucun insanda ruhî terbiye vasıtası olan, en mühim erdemlerden "sabr"a alıştıracağı belirtilir. Bir hadis şöyle: ا"Oruç sabrın yarısıdır."
* Oruç günahlara karşı bir perde, bir siperdir: "Oruç bir perdedir, mü'minin sığınacağı kalelerden bir'kaledir..."
* Oruç cehenneme karşı da bir perdedir: "Oruç ateşe karşı bir perde, müstahkem bir kaledir"; "Oruç ateşe karşı (sağlam) bir perdedir, yeter ki yalanla, gıybetle kişi onu yırtmamış olsun."
* Oruç en makbul, en sevaplı bir ibadettir: "Oruçlunun uykusu ibadettir, susması tesbihtir, amelleri misliyle kabul edilir, duası makbuldür, günahı affedilir." "Oruçta riya yoktur. Allah Teâla Hazretleri buyurur ki: "Oruç benim içindir, onun mükâfaatını ben vereceğim, oruçlu yiyecek ve içeceğini benim için bıraktı." "Oruçlunun yanında birisi yemek yiyince melekler ona rahmet okurlar, bu hal, öbürü yemesini bitirinceye kadar devam eder."[788]

1- 3107- عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : كُلُّ عَمَلِ ابْنُ آدَمَ يُضَاعَفُ، الْحَسَنَةُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا إِلَى سَبْعِمِائَةِ ضِعْفٍ. قَالَ اللهُ تَعَالَى: إِلَّا الصَّوْمَ فَإِنَّهُ لِى وَأَنَا أَجْزِى بِهِ يَدَعُ شَهْوَتَهُ وَطَعَامَهُ مِنْ أَجْلِي: لِلصَّائِمِ فَرْحَتَانِ، فَرْحَةٌ عِنْدَ فِطْرِهِ، وَفَرْحةٌ عِنْدَ لِقَاءِ رَبِّهِ، وَلَخُلُوفَ فَمِ الصَّائِمِ أَطْيَبُ عِنْدَ اللهِ مِنْ رِيحِ المِسْكِ[.

1. (3107)- Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah'ı (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ademoğlunun her ameli katlanır. (Zira Cenab-ı Hakk'ın bu hususdaki sünneti şudur:) Hayır ameller en az on

[788] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/418-419.

misliyle yazılır, bu yediyüz misline kadar çıkar. Allah Teâla Hazretleri (bir hadis-kudsîde) şöyle buyurmuştur: "Oruç bu kaideden hariçtir. Çünkü o sırf benim içindir, ben de onu (dilediğim gibi) mükâfaatlandıracağım. Kulum benim için şehvetini, yiyeceğini terketti."
"Oruçlu için iki sevinç vardır: Biri, orucu açtığı zamanki sevincidir, diğeri de Rabbine kavuştuğu zamanki sevincidir. Oruçlunun ağzından çıkan koku (halûf), Allah indinde misk kokusundan daha hoştur."[789]

-3108 -2 -وفي رواية:]الصِّيَامُ جُنَّةٌ، فَإِذَا كَانَ يَوْمُ صَوْمِ أَحَدِكُمْ فَـَ يَرفُثْ ، وَ َ يَصْخَبْ، فَإِنْ شَاتَمَهُ أَحَدٌ، أَوْ قَاتَلَهُ فَلْيَقُلْ إِنِّي صَائِمٌ. إِنِّي صَائِمٌ[.
أخرجه الستة.وقوله »الصَّوْمُ لِي« أي لم يشاركنى فيه أحد، و عبد به غيري، فإن سائر العبادات قد عبدت بـها الكفار آلهتها، فأنا حينئذ أجزيه على قدر اختصـاصه بي، وأنا أتولى الجزاء عليه بنفسي، و أكله إلى أحد غيري.»وَالْخُلُوفُ« بضم الخاء : تغير ريح فم الصائم من ترك ا'كل والشرب.»وَالرَّفَثُ« مخاطبة الرجل المرأة بما يريده منها، و قيل: هو التصريح بذكر الجماع، وهو الحرام في الحج على المحرم، وأما الّرفث في الكم إذا لم يكن مع امرأة ف يحرم لكن يستحب تركه.»وَالصَّخَبُ«: الضجة والجلبة .

2. (3108)- Bir rivayette de şöyle buyrulmuştur: "Oruç perdedir. Biriniz birgün oruç tutacak olursa kötü söz sarfetmesin, bağırıp çağırmasın. Birisi kendisine yakışıksız laf edecek veya kavga edecek olursa "ben oruçluyum!" desin (ve ona bulaşmasın)."[790]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, gösterilen kaynaklarda, gerek temas edilen meselelerin miktarı ve gerekse bu meselelerin tertibi yönünden farklı şekillerde gelmiştir. Buharî'nin 9. babtaki rivayeti Teysir'in rivayetiyle daha fazla uygunluk arzeder.
2- Cenab-ı Hakk'ın her bir hayır ameli en az on misliyle kabul etmesine dâir sünneti Kur'an-ı Kerim'le sabittir: "Kim bir hayır yaparsa ona on katı (sevap) verilir..." (En'am 160). Resûlullah bu âyete atıf yapmış olmalıdır.
Hadisin devamında bunun, yediyüz katına kadar çıkacağı belirtilmiştir. Bu rakam da Kur'an'da gelmiştir, ancak bu, "Allah'ın dilemesi" şartına bağlanmıştır: "Mallarını Allah yolunda sarfedenlerin durumu, her başağında yüz tane olmak üzere yedi başak veren tanenin durumu gibidir. Allah dilediğine kat kat verir, Allah'ın lütfu geniştir..." (Bakara 26l).
Hadis, orucun Allah nezdindeki hayır amelleri on misli ile yediyüz misli arasında değişen katlarıyla kabul etme sünnetine girmediğini, yani yediyüz mislinden daha fazla katlarıyla kabul edilecek bir amel olduğunu belirtiyor. Kaf suresinde bu ziyadeye de temas edildiğini söyleyebiliriz: "...Kadir gecesi bin aydan hayırlıdır..." (Kadr 3).
Burada yapılan bir hayrın Allah tarafından otuzbin katıyla da kabul edileceğinin Kur'anî bir delili mevcuttur. Hadiste Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Cenâb-ı Hakk'ın oruçlu hakkında, "Oruç bu kaideden hariçtir... Ben onu dilediğim gibi mükâfatlandıracağım..." dediğini belirttiğine göre, kulun ihlası nisbetinde orucu sebebiyle otuzbin mislinden fazla bir mükâfaata bile mazhar olabileceği söylenebilir, İlahî rahmetten bu umulabilir.
3- Orucun "perde" olmasına gelince: Bazı rivayetlerde "ateşe karşı perdedir" şeklinde daha sarîh gelmiştir. Bazı rivayetlerde ise: "Oruç, birinizin savaştaki zırhınız gibi ateşe karşı zırhınızdır" veya: "Oruç, ateşe karşı kalkandır ve müstahkem bir kaledir." Bazı rivayetlerde, "Oruç, gıybetle yırtmadığı müddetçe, kişiye bir kalkan, bir sığınaktır" buyrulmuştur.
Hadislerin bazılarında orucun, sahibi için ateşe karşı bir sığınak, (bir perde, bir zırhlı, bir kalkan) olduğu tasrih edilmiş ise de bir kısmında mutlak gelmiştir. Şârihler bu ıtlaktan, başka yorumlara da ulaşmışlardır: İbnu'l-Esir, en-Nihâye'de, orucun sâhibini eza veren şehvetlerden koruduğunu belirterek, oruç tutan kimsede, nefsi kötülüklere sevkeden şehvetlerin kırılacağına dikkat çeker.
Kurtubi'ye göre oruç birkaç açıdan örtüdür:
* Orucun perdeye örtü olması, meşruluğu yönüyledir. Öyle ise oruçluya, orucunu ifsad eden ve sevabını azaltan şeylerden koruması gerekir. Bu hususa, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şu sözü işaret eder: "Biriniz bir gün oruç tutacak olursa kötü söz sarfetmesin, bağırıp çağırmasın..."
* Orucun (hâsıl ettiği) fâide yönüyle de ona örtü denmesi murad edilmiş olabilir, bu da sahihtir. Çünkü oruç, nefsin şehvetlerini zayıflatır. Buna Aleyhissalâtu vesselâm'ın şu sözü işaret eder: "...Kulum benim için şehvetini... terketti."
* Hâsıl olan sevap ve hasenatın katlanması sebebiyle de orucun örtü olması murad edilmiş olabilir, bu da sahihtir.

---

[789] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/419.
[790] Buhari, Savm: 2, 9, Libas: 78; Müslim, Sıyâm: 164 (1151); Muvatta, Sıyâm: 58, (1, 310); Ebu Dâvud, Savm: 25 (2363); Tirmizî, Savm: 55, (764); Nesâî, Sıyâm: 41, (2, 160-161); İbnu Mâce, Sıyam: 1, (1638), Edeb: 58, (3823); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/420.

Kadı İyaz, el-İkmâi'de: "Bunun mânası şudur: "Oruç, günahlara karşı perdedir veya ateşe karşı perdedir veya bunların hepsine karşı perdedir" der.
Nevevî, hepsine karşı perde olmasında cezmeder.
İbnu'l Ârabi der ki: "Oruç, ateşe karşı perdedir, çünkü o, şehvetlerden kişinin kendisini tutmasıdır, ateş ise şehvetlerle kuşatılmıştır. Hâsılı, kişi dünyada şehvetlerden kendini tutarsa, bu onun için âhirette ateşe karşı bir perde olur."
Şunu da belirtelim ki, Ebu Ubeyde'den gelen bir rivayette, gıybetin oruca zarar vereceği belirtilmiştir. Hz. Aişe'den gelen bir rivayette ise gıybetin orucu bozacağı ifâde edilmiştir. İmam Evzâî bu hadisi esas alarak gıybetle orucun bozulacağına, o gün tutulan orucun kaza edilmesinin gerektiğine hükmetmiştir. Zâhirî fakihlerden İbnu Hazm daha da ileri giderek oruçlu olduğunu bilerek fiilî veya kavlî herhangi bir günaha âmmden tevessül eden oruçlunun orucunun bozulacağına hükmetmiştir. İbnu Hazm'ı bu hükme sevkeden hususun, hadiste gelen "Kötü söz sarfetmesin, (bağırıp çağırmak gibi) cahillik yapmasın" emrinin mutlak olmasıdır. Bir başka hadiste gelmiş olan, Kim yalan söylemeyi, yalanla iş yapmayı bırakmazsa, Allah'ın onun yemesini içmesini terketmesine ihtiyacı yoktur" ifadesi de İbnu Hazm'a delil olmuştur.
Bu meselede cumhur, nehyi tahrime hamletmiş olmakla birlikte, orucun bozulması meselesinde farklı düşünmüştür: Evet cumhura göre, orucun bozulması üç sebepten biri ile meydana gelir: Yemek, içmek ve cima.
İbnu Abdilberr, orucun diğer ibadetlere üstünlüğünü beyan sadedinde şöyle der: "O'nun faziletini anlamada, ateşe karşı örtü olması sana kâfidir."
Nesâî'nin sahih bir senedle Ebu Ümâme'den kaydına göre:
"Ey Allah'ın Resûlü! dedim, senden alacağım müstesna bir amel emret!" Bana:
"Sana orucu tavsiye ederim, çünkü onun emsâli yoktur!" buyurdu." Cumhûr'un nezdinde meşhur olan, başka delile binaen namazın tercihidir.
4- Oruçlunun ağız kokusunun, Allah'a misk kokusundan daha hoş gelmesi ifadesi de üzerinde durmaya değer. Halûf, oruç sebebiyle oruçlunun ağzından çıkan kokuya denmiştir. Allah nezdinde kokunun iyiliği kötülüğü mevzubahis olamayacağına göre, bu ifâde ne demektir? İhtilaf edilmiş, farklı izahlar ileri sürülmüştür. Bazıları şöyle:
***** Bu bir mecazdır, güzel kokuların bize yakınlığını ifâde için böyle bir mecaza başvurulması adet olmuştur. Orucun Allah'a yakınlığını ifâde için, bundan bir istiâre yapılmıştır. Öyleyse mânâ şöyledir: "Oruç Allah nezdinde, misk'in sizin nezdinizdeki iyiliğinden daha iyidir" veya "misk'in size yakınlığından daha çok oruç Allah'a yakındır."
***** Bu ifadeden maksad, bu melekler hakkındadır; yani onlar, oruçlunun ağız kokusundan, sizin misk kokusundan hoşlandığınızdan daha çok hoşlanırlar.
***** Misk ve halûf'un Allah nezdindeki hükmü, sizin nezdinizdeki hükümlerinin zıddıdır.
***** Allah ona âhirette öyle bir mükâfaat verir ki, o sayede ağzının kokusu misk kokusundan daha hoş bir hâl alır.
***** Oruçlu öyle bir mükâfaata nail olur ki, bu misk kokusundan daha hoştur
***** Oruçlunun ağız kokusu, zikir ve ilim meclislerinde mûtad olan misk kokusundan daha sevaplıdır.
Bu altı vecihten ortaya çıkan netice, "hoş" mânasının kabul ve rızaya hamlidir. Yani "daha hoş" demekle "Allah'ın kabûlüne ve rızasına daha uygun" denmiş olmaktadır. el-Kâdı Hüseyn'in Ta'lîk'ında naklettiğine göre, "Kıyamet günü, bütün ibadetlerin kendilerine has bir kokuları olacaktır. İşte orada orucun kokusu, diğer ibadetlere nazaran misk kokusu gibi olacaktır."
Söylenen son üç hususu te'yid eden Kıyâmet günü..." Ziyâdesi, bazı rivayetlerde gelmiştir. Müslim'in rivayeti şöyle: "Oruçlunun ağız kokusu "Kıyamet günü" Allah yanında misk kokusundan daha hoştur."
Son olarak şunu da kaydedelim: Bazı tabipler bu kokuyu, sıhhat alâmeti görerek hayra yorarlar. Onlara göre vücuddaki fazla maddeler, zayıflamış hücreler, zararlı birikimler açlık sebebiyle vücut tarafından yakılarak temizlenirler Burna hoş gelmeyen bu koku, tabir câizse ileride, kanser dahil çeşitli hastalıklara sebep olabilecek zararlı maddelerin yakılmasından hâsıl olan dumanın kokusudur. Bunların oruçla yakılıp vücuttan atılması, sıhhat kaynağıdır.
5- Hadiste Cenab-ı Hakk'ın, "Oruç benim içindir..." buyurmasındaki maksad nedir? Bu hususta münakaşa edilmiş, farklı görüşler ileri sürülmüştür:
***** Bazıları: "Oruçta riya olmaz, diğer ibadetlerde olabilir" demiştir. Ebu Ubeyd'in Garib'indeki sözü şöyle: "Biliyoruz ki, hayır amellerin hepsi Allah içindir ve bunların mükâfatını da O verecektir. Allah bilir ya, Rab Teâla, orucu kendine has kıldı, çünkü İbnu Adem oruç tutunca, hâriçte görülen bir fiilde bulunmaz, oruç daha çok içte kalan bir fiildir. Resûlullah, (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "Oruçta riya yoktur" hadisleri de bu hususu te'yid eder. Bu böyledir, çünkü oruç hâriç bütün ameller hareketle vukûa gelir. Oruç ise,
insanlara saklı kalan niyyetle yapılır..."
***** Bazıları: "... Orucun sevabını ben veririm..." sözünden maksad "Onun sevabını, ecrinin ne kadar katlanacağını ben bilirim" demektir" diye açıklamıştır. Diğer ibadetlerin sevabına bazı kimselerin muttali olması mümkündür; nitekim âyetlerde haber vermiştir ki on mislinden yediyüz misline kadar ücret verilmektedir. Oruç, bu takdirin dışında tutulmuştur.

* Bazıları: "... Oruç benim içindir..." sözünün manası: "Bana en sevgili, nezdimde en mûteber ibâdet" demektir" demiştir, (bu husus yukarıda açıklandı).
* Bazıları: "Orucun Allah'a izafesi onu teşrif ve tazim gayesini güder, tıpkı Beytullah tabirinde olduğu gibi..." demiştir.
* Bazıları: "şehvetlerden olan yemek vs.'den istiğna Allah'a ait vasıflardandır. Şu halde oruçlu, O'na muvafık sıfatlarla Allah'a yakınlık kazanınca, Allah o sıfatı kendine izafe etmiştir."Kurtubi der ki: "Kulların amelleri, onların hallerine uygundur, oruç hâriç... Oruç, Hakk'ın sıfatlarına uygun bir sıfattır. Sanki şöyle demiştir: "Oruçlu bana uygun bir sıfatla bana yaklaşmaktadır."
* Bazıları: "Mâna böyledir. Ancak meleklere izafesi şartıyla... Zira bu mâna meleklerin sıfatıdır" demiştir.
* Bazıları: "Bu, Allah'a hastır, kulların bunda hiçbir nasibleri, hazları yoktur" demiştir.
* Bazıları: "Orucun Allah'a nisbet edilişinin sebebi, oruçla başka şeylere ibadet edilmediği içindir. Halbuki namaz, sadaka, tavaf vs. ile başka şeylere ibadet edile gelmiştir" demiştir. Ancak bazı yıldıza ve heykellere tapanların oruçla da tapındıkları gösterilerek bu iddiaya itiraz edilmiştir.
* Bazıları: "Oruç hâriç, kulların bütün ibadetleri, üzerindeki kul haklarına verilir, oruç hâriç, o verilmez" demiştir. Bu mevzuya giren bir rivayet şöyledir: "Kıyamet günü olunca, Allah kullarını hesaba çeker, üzerindeki kul haklarını amellerinden karşılar, öyle ki oruç hâriç hiçbir şeyi kalmaz. Allah bâki kalan hakları kendinden öder ve orucuna dokunmaz, onunla da kulunu cennete koyar."
Bu açıklamaya Kurtûbî, bazı karînelere dayanarak itiraz ederse de İbnu Hacer, daha başka karîneler göstererek itiraza hak vermez.[791]

3- 425- وعن رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ صَامَ يَوماً فِي سَبِيلِ اللهِ تَعَالَى جَعَلَ اللهُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ النّارِ خَنْدَقاً كَمَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَاٴرْضِ[. أخرجه الترمذي.

3. (3109)- Yine Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim Allah Teâla yolunda bir gün oruç tutsa, Allah onunla ateş arasına, genişliği sema ile arz arasını tutan bir hendek kılar."[792]

4- 3110- وعن أبى أمامة رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:] قُلْتُ يَا رَسُولُ اللهِ: مُرْنِي بِأَمْرٍ يَنْفَعُنِي اللهُ تَعَالَى بِهِ، فَقَالَ : عَلَيْكَ بِالصَّوْمِ فَإِنَّهُ عَدْلَ لهُ[. أخرجه النسائي .

4. (3110)- Ebu Ümâme (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü dedim, bana öyle bir amel emret ki (yaptığım takdirde) Allah beni mükâfatlandırsın."
"Sana dedi, orucu tavsiye ederim, zira onun bir eşi yoktur."[793]

5- 3111- وعن سهل بن سعد رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ: إنَّ فِي الجَنَّةَ بَاباً يُقَالُ لهُ الرَّيَّانُ َ يَدخُلُهُ إَّ الصَّائِمُونَ ، فَإِذَا دَخَلُوا أُغْلِقَ فَ َ يَدْخُلُ مِنْهُ أَحَدٌ[. أخرجه الخمسة إ أبا داود. وزاد الترمذي: »وَمنْ دَخَلَهُ يَظْمَأُ أَبَدَاً« .

5. (3111)- Sehl İbnu Sa'd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Cennette Reyyân denilen bir kapı vardır. Oradan sadece oruçlular girer. Oruçlular girdiler mi artık kapanır, kimse oradan giremez."[794]
Tirmizî'nin rivayetinde şu ziyâde var: "Oraya kim girerse ebediyyen susamaz."[795]

AÇIKLAMA:

Bazı rivayetlerde "Cennetin sekiz kapısı vardır. Bunlardan biri, oruçluların girdiği Reyyân kapısıdır..." şeklinde gelmiştir. Reyyân kelimesinin kökü reyy'dir, kana kana içmek, suya doymak mânasına gelir. Reyyân, suya kanmış, susuzluğu olmayan gibi mânalara gelir.[796]

6- 3112- وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْه قال.]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : منْ فَطَّرَ صَائِماً كان لهُ مثْلَ أَجْرِهِ غَيْرَ أَنَّهُ َ يَنْقُصُ منْ أَجْرِ الصَّائِمِ شَيئْاً [. أخرجه الترمذي .

---

[791] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/420-424.
[792] Tirmizî, Cihâd: 3, (1624); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/425.
[793] Nesâî, Sıyam: 43, (4, 165); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/425.
[794] Buharî, Savm: 4, Bed'ü'l- Halk: 9; Müslim, Sıyâm: 166, (1152); Nesâî, Sıyam: 43, (4, 168); Tirmizî, Savm: 55, (765).
[795] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/425.
[796] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/425.

6. (3112)- Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim bir oruçluya iftar ettirirse, kendisine onun sevabı kadar sevap yazılır. Üstelik bu sebeple oruçlunun sevabından hiçbir eksiltme olmaz."[797]

-3113 -7 -و عنه رَضِيَ اللهُ عَنْه:]قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا دَخَلَ رَمَضَانُ فُتِّحَتْ أَبْوَابُ الجَنَّةِ، وَغُلِّقَتْ أَبْوَابُ النَّارِ، وَسُلْسِلَتِ الشَّيَاطِينُ[. أخرجه الستة إ أبا داود .

7. (3113)- Yine Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ramazan ayı girdiği zaman cennetin kapıları açılır, cehennemin kapıları kapanır ve şeytanlar da zincire vurulur."[798]

AÇIKLAMA:

1- Ramazanda "şeytanların bağlanması", "Cennet kapılarının açılması", "Cehennem kapılarının kapanması" gibi mefhumlar çeşitli yorumlara mevzu olmuştur. Biz burada sadece birkaç tanesini kaydedeceğiz:
Kâdı İyaz der ki: "Bunların, zâhirî mânalarında olması, kelimelerin ilk ifâde ettiği hakikat üzere olmaları ihtimalden uzak değildir. Bütün bunlar, ramazan ayının girmesine ve hürmetinin büyüklüğüne ve mü'minlere eziyetten şeytanın men edildiğine bir alâmet, bir işarettir. Keza, sevabın ve affın çokluğuna bir işaret olması da ve şeytanın iğvalarını azaltmasına ve onların zincire vurulmuşa döndüklerine bir işaret olması da muhtemeldir."
Kâdı İyaz sözlerine devamla der ki: "Bu ikinci ihtimali Müslim'de gelen İbnu şihâb rivayetindeki bir ziyade teyid eder: "...Rahmet kapıları açılır."
İyaz der ki: "Cennet kapılarının açılmasından maksadın; cennete girmenin sebepleri olan ibadetleri, Allah'ın kullarına açması olması da muhtemeldir. Keza cehennem kapılarının kapanmasından murad da himmetlerin, sahiplerini ateşe atan isyanlardan çevrilmesidir. Şeytanların bağlanmasından murad da onların mü'minleri şaşırtma ve şehvetleri tezyin gibi işlerden âciz bırakılmasıdır."
Zeyn İbnu'l-Münir der ki: "Birinci görüş (yani zâhirin esas alınması) evladır. Zira sözün zahirî mânasını bırakıp, te'vile gitmeye zorlayan bir zaruret mevcut değildir."
2- Bazı rivayetlerde sema kapılarının açılması mevzubahistir. Türbüşti, bundan maksadın rahmetin inmesi olduğunu, kapanma halinin giderilmesinden maksadın da kulların amellerinin, bazan ilahi yardımla, bazan da hüsn-ü kabûl ile yükselmesi olduğunu söyler. Devamla der ki: "Cehennem kapılarının kapanması ile de, oruçluların nefislerinin çeşitli kötülüklerin kirlerinden temizlenmesi ve şehvetlerin kırılması sonucu günaha sevkeden sebeplerden kurtulması ifade edilmiştir."
Kurtubi de, hadisin zahire hamlini tercih ettikten sonra der ki: "şayet: "Nasıl olur da ramazanda şerlerin ve isyanların çokça vukûunu görmekteyiz, eğer şeytanlar bağlansaydı bunlar meydana gelmezdi?" denilecek olursa cevabımız şöyle olur: "Evet, orucu şartlarına uyarak ve âdabına riâyet ederek tutanlarda bu söylenen kötülükler çok az görülür. Bağlananlar ise şeytanların bir kısmıdır, hepsi değildir. Nitekim bu husus bazı rivayetlerde gelmiştir. Mamafih hadisten maksad, ramazanda kötülüklerin azalmasını ifadedir. Bu azalma ise müşâhede ile tesbit edilen bir gerçektir. Zira şerler bu ayda diğer aylara nazaran çok azalır. Esasen, hepsinin bağlanmasından şer veya günahın zuhur etmeyeceği neticesi de çıkarılamaz. Çünkü bunların şeytanlardan başka sebepleri de var: Kötü nefisler, çirkin âdetler, insî şeytanlar gibi..."
Bazı âlimler, ramazanda şeytanların bağlanmasını şu şekilde te'vil etmiştir: "Bu, mükelleften özrün kaldırıldığına bir işarettir. Sanki ona şöyle denmektedir: "şeytanlar sana artık zarar yapamayacaklar, ne ibâdetleri terk, ne de kötülükleri işlemede onları bahane edip kendine sebep gösteremezsin."[799]

-3114 -8 -وفي اخرى للنسائى :]وَيُنَادِى مُنَادٍ كُلّ لَيْلَةً : يَا بَاغِيَ الْخَيْرَ هَلُمَّ، وَيَا بَاغِيَ الشَّرِّ أَقْصَرْ[.

8. (3114)- Nesâî'nin bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Bir münâdi, her gece şöyle nida edip bağırır: "Ey hayır isteyen, gel! Ey şer isteyen kendini şerden tut!"[800]

AÇIKLAMA:

[797] Tirmizî, Savm: 82, (807); İbnu Mâce, Sıyâm: 45, (1746); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/426.
[798] Buhari, Savm: 5, Bed'ü'l- Halk: 11, Müslim, Sıyâm: 2, (1079); Nesâî, Sıyâm: 5, (4, 129); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/426.
[799] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/426-427.
[800] Nesâî, Savm: 5, (4, 130); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/427.

1- Hadisin baş kısmı Teysîr'de hazfedilmiş. Aslı şöyle: "Ramazan ayında sema kapıları açılır, cehennem kapıları kapanır, her bir âsi (mârid) şeytan zincire vurulur ve bir münadi her gece şöyle nida edip bağırır: "Ey hayır arayan gel! Ey şer arayan, kendini şerden tut!"
2- "Ey hayır arayan gel!..." cümlesinin mânası: "Ey hayır arayan, hayırlı işi yapmaya koş, işte sana hayır yapacak an. Zira bu vakitte az bir amel sebebiyle sana çok mükâfat verilecektir. Ey bâtıl arayan kişi, sen de bu işten vazgeç, kendini tut, zira şu anlar tevbe zamanıdır."[801]

3115- 9- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:] سُئِلَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أيُّ الصَّوْمِ أَفْضَلُ بَعْدَ رَمَضَانَ ؟ قَالَ: شَعْبَانَ لِتَعبَانَ رَمَضَانَ، وَأيُّ الصَّدَقَةِ أَفْضَلُ؟ قَالَ في رَمَضَانَ[. أخرجه الترمذي .

9. (3115)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Ramazandan sonra hangi oruç efdaldir?" diye sorulmuştu, şu cevabı verdi:
"Ramazanı ta'zim için şa'bân!" Tekrar soruldu:
"Hangi sadaka efdaldir?"
"Ramazanda verilen!" cevabını verdi."[802]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayette, ramazandan sonra en faziletli orucun şa'ban ayında tutulacak nâfile orucu olduğu ifâde edilmiştir, çünkü başlanmış olan oruca mutabakat (uygunluk) taşır.
Irakî der ki: "Müslim'de gelen Ebu Hüreyre hadisi buna muâraza eder: "Ramazandan sonra en hayırlı oruç, Allah'ın ayı olan Muharrem ayındaki oruçtur." Ancak (sadedinde olduğumuz) Enes hadisi zayıftır, Ebu Hüreyre hadisi sahihtir, dolayısıyla bu, öncekine takdim edilir."
Ebu't-Tayyib es-Sindî, bir başka nokta-i nazardan hareket ederek bu iki hadis arasında teâruz görmez: "Mutlak olarak söylenince, ramazandan sonra muharremin efdal olması, ramazan orucuna ta'zim kasdadilince şa'ban ayında tutulan orucun efdal olması caizdir."[803]

İKİNCİ BÂB

ORUCUN FARZLARI, SÜNNETLERİ VE AHKÂMI

3116- 1- عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما:]أَنَّ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَكَرَ رَمَضَانَ فَقَالَ: َ تَصُومُوا حَتَّى تَرَوُا الهِـَلَ، وَ ُ تُفْطَروا حَتّى تَرَوْهُ، فَإنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ فَاقْدُرُوا لَهُ [. أخرجه الستة إ الترمذي.وفي رواية للبخاري : »فَإنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ فَأَكْمَلُوا ثَـَثِيْنَ«.ولمسلم والنسائي عن أبي هريرة : »فَأنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ فصُومُوا ثَـَثِيْنَ يَوْماً«. »غُمَّ عَلَيْكُمْ«. أي غطاه شئ من السحاب، أو غيم أو غيره فلم يظهر .

1. (3116)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ramazanı zikrederek buyurdular ki: "Hilâli görünceye kadar oruç tutmayın, yine (müteakip) hilâli görünceye kadar da yemeyin. Bulut araya girerse ayı takdir edin."[804]
Buharî'nin bir rivayetinde: "Bulut, görmenize mâni olursa sayıyı otuza tamamlayın" denmiştir.
Müslim ve Nesâî'nin Ebu Hüreyre'den kaydettikleri bir rivayette: "Hava bulutlu ise otuz gün oruç tutun" denmiştir.[805]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin zâhiri, ramazan hilâli gündüz veya gece her ne zaman görülürse oruca başlamayı âmirdir. Ancak âlimler, gece görülmesi halinde ertesi gündüz oruca başlanması gereğine hamlederler.
Bazı âlimler zevâlden önce görülmesi ile sonra görülmesi arasını tefrik ederler.
2- Hadis ramazan orucunu başlatmada da, sona erdirmede de hilâlin görülmesinin vâcib olduğuna hükmetmektedir. Hilâlin şu veya bu sebeple görülememesi halinde takip edilecek yol hakkında bazı farklı görüşler ileri sürülmüştür:

---

[801] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/427-428.
[802] Tirmizî, Zekat: 28, (663); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/428.
[803] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/428.
[804] Buharî, Savm: 11, 5, 13, Talâk: 25; Müslim, Sıyâm: 9, (1080); Muvatta, Sıyâm: 1, (1, 286); Ebu Dâvud, Savm: 4, (2320); Nesâî, Savm: 10, 11, (4, 134).
[805] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/429.

Hilâlin görülmesi beklendiği halde, görülmemesi durumunda tereddüd ortaya çıkar. Şâban ayından mı Ramazan ayından mı olduğu tam kestirilemeyen bugüne yevm-i şekk denir. Resûlullah oruca başlamak için "hilâli görme" yi şart koştuğu için yevm-i şekk'te oruç tutulması mekruh addedilmiştir. Bununla birlikte Ashab'tan bazılarının yevm-i şekk'te oruç tuttuğu da rivayet edilmiştir, Hz. Aişe, kızkardeşi Esmâ, Hz. Ebu Hüreyre, Hz. Amr İbnu'l-As, Hz. Muâviye (radıyallahu anhüm) bunlardandır.
Hava bulutlu olur da hilâl görülmezse Kûfe ulemâsı, İmam Mâlik, Şâfi'î, Evzâî ve Sevrî ve bir kavlinde Ahmed İbnu Hambel'e göre o gün oruç tutmak vacib olmaz.
Ashab'tan İbnu Ömer, bir kavlinde Ahmed İbnu Hanbel ve başka bir kısım âlimlere göre yevm-i şekk'te hava açık olursa -hilâl görülmediği için- oruç tutulmaz, bulutlu olursa tutmak vâcib olur.
Hasan Basri, İbnu Sîrîn, bir rivayette Şa'bî ve bir kavlinde Ahmad İbnu Hanbel ve diğer bazı alimlere göre yevm-i şekk'te oruç tutup tutmamak, imamın kararına bağlıdır: İmam oruç tutarsa halk da tutar, tutmazsa halk da tutmaz. İmam Şâfi'î, yevm-i şekk'te oruca niyet etmeden sabahlamayı, ancak öğleye kadar yememeyi tavsiye eder: "Zevalden önce ramazan olduğu tebeyyün ederse, kişi oruca niyet eder ve devam ettirir, tebeyyün etmezse yer."
Yevm-i şekk'te nâfile niyetiyle tutulacak oruç hususunda câiz mi, değil mi ihtilaf edilmiştir.
Bazıları kişinin âdeti olan orucu, o güne rastlarsa oruç tutmasında bir beis yoktur demiş, aksi halde nafile bile olsa tutmaması efdaldir demiştir. Bu hüküm ramazandan önceki ilk iki gün hakkında mûteberdir. Ancak ramazandan üç ve daha fazla gün önceden nâfile oruca niyet etmede kerâhet görülmemiştir. Ancak Şâfi'î hazretleri, bu babta yasaklayıcı bir hadise dayanarak "Şâbanın yarısından sonra oruç tutmayı mekruh addetmiştir.
Şâfiî hazretlerine göre ramazan üç yolla sübut bulur:
1- Bizzat hilâli görmek,
2- Adil şehâdet (bir kişi de olabilir),
3- Şâbân ayını otuz güne tamamlamak...
Ebu Hanife, İmam Mâlik, Evzâî, Sevrî gibi cumhuru teşkil eden pek çok âlimin görüşü bu noktada birleşir.[806]

-3117- 2 -وعن حذيفة رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : َ تُقَدِّمُوا الشَّهْرَ حَتَّى تَرَوُ الهِ َلَ، أَوْ تُكْمِلُوا الْعِدَّةَ، ثُمَّ صُومُوا حَتَّى تَرَوُا الْهِ َلَ، أَوْ تُكْمِلُوا الْعِدَّةَ. [. أخرجه أبو داود والنسائي.

2. (3117)- Huzeyfe (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ramazan ayını, hilâli görmedikçe veya sayıyı ikmal etmedikçe öne alıp başlatmayın. (Hilâli görüp veya sayıyı tamamladıktan; sonra müteakip hilâli görünceye veya sayıyı tamamlayıncaya kadar orucu tutun."[807]

AÇIKLAMA:

Hadis, ramazan ayının girdiği kesinlik kazanmadan, ayın başladığına hükmederek oruca başlamamayı emretmektedir. "Sayıyı tamamlama", bulut vs. sebebiyle hilâlin görülmemesi durumuyla ilgilidir. Şu halde ramazan hilâli görülemezse Şâban ayı otuza tamamlanıp, ramazana başlanacaktır.
Keza ramazan ayının sonu da hilâlin görülmesi ile tâyin edilecektir. Hilâl bulut vs. bir sebeple görülemezse ramazan ayı da otuza tamamlanacaktır. Sadedinde olduğumuz hadisten çıkan hüküm bu... Bazı ihtilaflı durumları bahsin sonunda göreceğiz.[808]

-3118- 3 -وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت:]كَانَ رَسَولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَحَفَّظُ مِنْ شَعْبَانَ مَاَ يَتَحَفَّظُ مِنْ غَيْرِهِ، ثُمَّ يَصُومُ لِرُؤْيَةِ رَمَضَانَ، فَإِنْ غُمَّ عَلَيْهِ عَدَّ ثَ َثِينَ يَوْماً ثُمَّ صَامَ[. أخرجه أبو داود .

3. (3118)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Şâban ayının günlerini hesapladığı kadar başka bir ayın günlerini hesaplamazdı. Sonra ramazan hilâlini görünce oruca başlardı. Eğer bulut araya girer (hilâli göremez) ise (Şâbanı) otuz gün olarak hesaplar, sonra ramazan orucuna başlardı."[809]

-3119- 4 -وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال:]جَاءَ أَعْرَابِيٌّ إِلَى النّبيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: إِنِّي رَأَيْتُ الْهِ َلَ. يَعْنِى هِ َلَ رَمَضَانَ فَقَالَ : أَتَشْهَدُ أَنْ َ أَلهَ إِ َ اللهُ؟ قَالَ: نَعَمْ قَالَ: أَتَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ يَا بِ َلُ: أَذِّنْ في النَّاسِ أَنْ يَصُومُوا غَداً [. أخرجه أصحاب السنن .

---

[806] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/429-430.
[807] Ebu Davud, Savm: 6, (2362); Nesâî, Savm: 13, (4, 135, 136); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/431.
[808] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/431.
[809] Ebu Dâvud, Savm: 6, (2325); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/4321.

4. (3119)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: Bir Bedevî Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek: "Ben hilâli yani ramazan hilâlini gördüm!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:
"Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâdet getirir misin?" diye sordu. Adam "evet" deyince:
"Muhammed'in Allah Resûlü olduğuna da şehâdet eder misin?" dedi. Adam buna da, "evet!" diye cevap verince, Efendimiz:
"Ey Bilâl! dedi, halka yarın oruç tutmalarını ilân et!"[810]

AÇIKLAMA:

1- Şârihler, bedevînin havanın bulutlu olduğu bir günde müracaat etmiş olacağına dikkat çekerler. Bedevî, çölde yaşayan kimse demektir.
2- Aliyyü'l-Kârî: "Hadiste, rü'yetin sübûtu için ihbarın kifâyet ettiğine ve şehâdet lafzına hâcet olmadığına delil vardır" der.
Hattâbî de şöyle söylemiştir: "Hadiste, ramazan hilâlini görme işini icra eden kimseye, "şehadet"le ilgili hükümlere uymak mecburiyetinde olmayıp ihbar'la ilgili hükümlere uymasının kâfi geleceğine delil vardır" der.
Ayrıca ilave eder: "Hadiste keza, "müslüman hakkında aslolan onun adâlet sahibi olmasıdır" diyenlerin görüşlerine de delil mevcuttur. Çünkü Aleyhissalatu vesselam, bedevînin müslüman olup olmadığından başka bir şey sormadı. Onun müslüman olduğunu öğrendikten sonra adalet sahibi midir, doğru sözlü müdür, arâştırmadı."
Hemen belirtelim ki, kişinin getirdiği haberin makbul olması için, şehadetinin kabul edilmesi için adalet sahibi olması gerekir. Bu da onun sıdkı (doğru sözlülüğü), mürüvveti (insanî, ahlâkî, örfi değerlere bağlılığı) ve ehl-i sünnet akidesinde olmasıyla tahakkuk eder.[811] [812],

3120- 5- وعن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال:]تَرَاآى النَّاسُ الهِـَلَ فَأَخْبَرْتُ رَسُولُ اللهِ أَنِّى رَأَيْتُهُ، فَصَامَ وَأَمَرَ النَّاسَ بِصِيَامِهِ[. أخرجه أبو داود.)52- تيسير الوصولج2(

5. (3120)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Halk hilâli görmek için gayret sarfetti. Ben, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gördüğümü (tek başıma) söyledim. Sözüm üzerine oruç tuttu ve halka da oruç tutmalarını emretti."[813]

3121- 6- وعن حسين بن الحارث الجدلي عن الحارث بن حاطب رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]أَمَرَنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ نَنْسُكَ لِرُؤْيَتِهِ، فَإِنْ لَمْ نَرَهُ، وَشَهِدَ شَاهِدًا عَدْلٍ نَسَكْنَا بِشَهَادَتِهِمَا[. أخرجه أبو داود.))النُّسَكُ((هنا الصوم .

6. (3121)- Hüseyin İbnu'l-Hâris el-Cedelî, Hâris İbnu Hâtîb (radıyallahu anh)'den anlatıyor: "Hâris dedi ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hilali, görünce oruç tutmamızı emretti, eğer biz göremez de iki âdil şâhid gördükleri hususunda şehâdet ederlerse, onların şehâdetlerine uyarak tutacaktık."[814]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste "oruç" diye tercüme ettiğimiz kelime nüsük'tür. Nüsük ise ibadet demektir, daha ziyade hacc'la ilgili ibâdetlerde kullanılır. Ancak, sadedin olduğumuz bahis oruç üzerine olduğu ve Ebu Dâvud da, hadisî oruçla ilgili bölüme koyduğu için nüsük'ten muradın oruç olduğu söylenebilir. Mamafih bunu, Hacc olarak da anlayıp: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (zilhicce) hilâlini görünce haccetmemizi emretti..." diye de tercüme etmemiz uygundur.
2- Hadis, hilalin görülmesinin kesinlik kazanması için iki âdil şâhidin gerektiğini beyan etmektedir. Önceki hadisle bunun arasında teâruz mevcuttur. Çünkü orada tek kişinin şehâdetinin hilalin rü'yetinde yeterli olacağı ifade edilmektedir.
Hattâbî der ki: "şevvâl hilâlinin rü'yetinin sübut bulması için iki âdil kişinin şehadetinin makbuliyeti hususunda ihtilaf bilmiyorum. Ancak bir tek kişinin şehadetinde ihtilaf edilmiştir. Çoğunlukla âlimler "iki âdil kişiden azının şehâdeti makbul değildir" derler. Ancak Hz. Ömer'den yapılan rivayete göre o, kurban ve ramazan bayramlarını ilanda tek kişinin şehâdetini kabul etmiştir. Bazı hadisçiler buna meyl ederek "hilalin rü'yeti

---

[810] Ebu Dâvud, Sıyâm: 14, (2340, 2341); Tirmizî, Savm: 7, (691); Nesâî, Savm: 8, (4, 132); İbnu Mace, Sıyâm: 6, (1652); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/432.
[811] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/432-433.
[812] Adaletle ilgili teferruat ikinci ciltte geçti (5, 6, 12. Sayfalarda). Şehâdet ve rivayet (ihbar) hakkında da yine ikinci cilt 26-29. Sayfalarda bilgi verilmiştir.
[813] Ebu Dâvud, Savm: 14, (2342); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/433.
[814] Ebu Dâvud, Savm: 13, (2338); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/433.

meselesini, ihbar meselesi zımnında görüp, bu şehâdet meselesine girmez, (şehâdetteki şartlar bunda aranmaz)" demeye meyl etmişlerdir. Öyleyse ramazan ayının hilalini görmede tek kişinin şehadeti makbul olunca şevvâl ayının hilâlini görmede de makbul olur."
Bu istidlâle şöyle cevap verilmiştir: "Eğer bu, ihbâr nev'inden olsa idi, o meselede şöyle söylemek câiz olurdu: "Falanca bana haber verdi ki, hilali görmüştür." Hilalin rü'yetini isbatta başkasından yapılan bu hikâye tarzı câiz olmaz. Şu halde, bu isbat işi ihbâr nev'inden değildir. Buna delili de şudur: Hilali gören kimsenin ihbarının makbul olması için: "şehâdet ederim ki, ramazan hilâlini şahsen gördüm" demelidir. Bu muteberdir, çünkü bu meselede âdil olan tek kişi, bir grup âlim nezdinde, yeterlidir. Bu âlimler, İbnu Ömer'in rivayetiyle de ihticac ederler" (3120. hadise bak).
Rü'yet-i hilâl'in sübûtunda tek şâhidin beyanına itibar edenler nezdinde kadın ve erkek müsâvidir.[815]

-7 -435 -و عن أبي عمير بن أنس عن عمومة له من أصحاب رَسولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ]أَنَّ رَكْباً أَتَوْا رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَشْهَدُونَ أَنَّهُمْ رَأَوُا الهِـَلَ بِاٴَمْسِ، فَأَمَرَهُمْ أَنْ يُفطِرُوا، وَإِذَا أَصْبَحُوا أَنْ يَغْدُوا إِلَى مُصَـَّهُمْ[. أخرجه داود والنسائي .

7. (3122)- Ebu Umayr İbnu Enes, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashabından olan amcalarından naklettiğine göre, bir grup kimse Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a binekleriyle gelip: "Dün hilâli gördük" diye şehâdette bulundular. Bunun üzerine, Efendimiz onlara oruçlarını açmalarını, sabah olunca da musallaya (bayram namazına) gelmelerini emretti."[816]

AÇIKLAMA:

Bu rivayetin başka vecihlerinden anlaşıldığı üzere, ramazanın otuzuncu günü, Medine'yi kaplayan bulut sebebiyle, hiç kimse hilâli göremez. Bu sebeple herkes oruca niyet eder. Ancak öğleden sonra günün sonlarına doğru gelen bir grup yolcu, bir gün önceden hilâli görmüş olduklarına şehâdette bulunurlar. Resûlullah, bu şehadet üzerine o günü bayram ilan eder ve oruçlarını yemelerini emreder. Ertesi sabah musallaya gelmelerini söylemesi, bayram namazını kılmaları içindir. Yani ramazanın otuzbirinci sabahında namaz kılınmış olacaktır.
Böylece bu hadis, bayramın girdiği, namaz vakti içinde belli olmadığı durumlarda bayram namazının, bayramın ikinci gününde de kılınabileceğine delil olmaktadır. Evzâî, Sevrî, Ahmed, İshak, Ebu Hanîfe, Ebu Yusuf ve Muhammed bu görüştedirler. Bu aynı zamanda Şâfi'î merhumun da kavlidir.
Hadisin zahirine göre, ikinci günde kılınan bu namaz kaza değil, edâdır.
Hattâbî'nin İmam Şâfi'î'den nakline göre, bazı âlimler: "Bayramın girdiği, zevâlden önce bilinirse bayram namazı kılınır, aksi halde ne o gün ne de ertesi günü nâmaz kılınmaz. Çünkü bayram namazı, vakti içinde kılınır, başka vakitte kılınmaz" demiştir.
İmam Mâlik ve Ebu Sevr'in de bu görüşte olduğu belirtilir.
Hattâbî bu görüşleri naklettikten sonra: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sünnetine uymak başkasının sünnetine uymaktan evlâdır. Ebu Umayr hadisi sahihtir, ona uymak vâcibtir" der. Bu sözüyle Hattâbî, "Bayramın, zevalden az önce bilinmesiyle zevalden sonra bilinmesi arasında, Şâfi'î, Mâlik ve Ebu Sevr'in aksine olarak fark yoktur" demek ister. Zira hadiste, onların hilâli sonra gördüklerine delâlet eden bir karine yoktur.[817]

-8 3123 -وعن كريب قال:]اسْتَهَلَّ عَلَيَّ رَمَضَانُ وَأَنَا بِالشَّامِ فَرَأَيْتُ الهِـَلَ يَوْمَ الجُمُعَةَ، ثُمَّ قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ فِي آخِرِ الشَّهْرِ، فَسَأَلَنِي ابْنُ عبَّاسٍ مَتَى رَأَيْتُمُ الهِـَلَ؟ قُلْتُ: يَومَ الجُمُعَةَ فَقَالَ : أَنْتَ رَاٴَيْتَهُ؟ فَقُلْتُ: نَعَمْ، وَرَاٰهُ النَّاسُ وَصَامُوا وَصَامَ مُعَاوِيةُ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ فَقَالَ: لَكِنَّا رَأَيْنَاهُ لَيْلَةَ السَّبْتِ فَـَ نَزَالُ نَصُومُ حَتَّى نُكَمِّلَ ثـَثِينَ، أَوْنَرَاهُ قُلْتُ: أَفَـَ تَكْتَفِي بِرُؤيَةِ مُعَاوِيةَ وَصِيَامِهِ؟ فَقَالَ: هَكَذَا أَمَرَنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ[. أخرجه الخمسة إ البخاري، وهكذا هو في كتاب الحميدي، يوم الجمعة، وكلهم قالوا ليلة الجمعة وهو الصحيح ، و كذا هو في جامع ا‘صول ليلة الجمعة .

8. (3123)- Küreyb (rahimehullah) anlatıyor: "Ben Şam'da iken ramazan hilali beklenmişti. Hilali bir cum'a günü ben de gördüm. Sonra ayın sonunda Medîne'ye geldim. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ):
"Hilali ne zaman görmüştünüz?" diye sordu. Ben
"Cum'a günü!" dedim. İbnu Abbâs tekrar:
"Sen de hilali gördün mü?" dedi. Ben:
"Evet, hem ben, hem de halk gördü ve herkes oruç tuttu. Hz. Muâviye (radıyallahu anh) de oruç tuttu!" dedim. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ):

---

[815] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/433-434.
[816] Ebu Davûd, Salât: 255, (1157); Nesâi, Iydeyn: 2, (3, 180); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/435.
[817] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/435.

"Ama biz hilâli cumartesi gecesi gördük. Öyleyse otuza tamamlayıncaya veya hilali görünceye kadar tutmalıyız!" dedi. Ben:
"Hz. Muâviye'nin görmesiyle ve onun orucuyla iktifa etmiyor musun?" dedim. Cevaben:
"Hayır! Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize böyle emretti" dedi."[818]

AÇIKLAMA:

1- Görüldüğü üzere, bir iş için Şam'a giden Küreyb, orada ramazan ayına girmiş ve herkesle birlikte hilali cum'a günü görerek oruca başlamıştır. Medine'ye döndüğü zaman ramazan devam etmektedir ve burada oruca bir gün sonra başlanmıştır.
Şam'da bir gün önce başlanmış olan ramazan meselesinde İbnu Abbâs, Şam'a uymaya taraftar olmayıp, "hilali görünceye kadar"; görülmemesi halinde "ramazanı otuza tamamlayıncaya kadar" oruca devam kararı veriyor. "Şam'a niye uymuyorsun?" diye vâki olan suâle: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (bu çeşit durumlarda, kendi rü'yetimize uymamızı) böyle amel etmemizi emretti!" şeklinde cevap veriyor.
2- Bu hadis, "Ramazanı başlatma ve sona erdirmede her belde kendi rü'yetine tâbidir, bir başka beldenin rü'yeti onu bağlamaz" diyen âlimlerin dayanağı olmuştur. İbnu Abbâs, Kâsım İbnu Muhammed, Sâlim İbnu Abdillah İbni Ömer, İkrime, İshâk İbnu Râhûye bu hadisin zahiriyle hükmederek "Her beldenin rü'yeti kendine hastır" demişlerdir.
Ancak cumhur denen büyük ekseriyet: "Beldelerden birinde daha önceden hilalin görülüp oruca başlandığına dair haber geldiği takdirde, oraya uyulur, önceden yenen oruç da kaza edilir" hükmüne varmıştır. Ebu Hanîfe ve ashabı, İmam Mâlik, Şâfi'î, Ahmed İbnu Hanbel bu görüştedirler.
3- "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize böyle emretti" sözü ile İbnu Abbâs'ın: "Resûlullah bize, iftar hakkında bir kişinin şehâdetini kabul etmemiz emretti" demek istediği muhtemel olduğu gibi: "...beldemiz ehlinin rü'yetine itimad etmemizi, başka beldelerin rü'yetine itibar etmememizi emretti" demiş olması da muhtemeldir. İhtimal, istidlali bozacağı için, bunlardan biriyle cezmetmeyip kesin hükme gitmek mümkün olmaz. Bu sebeple, bu mevzuda Resûlullah'tan rivayet edilen ve 3116 numarada kaydedilen Buhârî hadisidir: "Hilâli görmedikçe oruca başlamayın, tekrar hilâl görmedikçe de oruca son vermeyin. Bulut görmenize mâni olursa sayıyı otuza tamamlayın."[819]

3124- 9- وعن أبي هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ النَّبِيُ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الصَّومُ يَومَ تُصُومُونَ وَالفِطْرُ يَوْمَ تُفْطِرونَ، وَاَضْحَى يَوْمَ تُضَحُّونَ[. أخرجه أبو داود والترمذي.

9. (3124)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"(Muteber) oruç, (hep beraber) tuttuğunuz gündekidir. (Muteber) iftar, (hep beraber) ettiğiniz gündekidir. (Muteber) kurban (hep beraber) kur'ban kestiğiniz gündekidir."[820]

AÇIKLAMA:

Tirmizî, hadisin mânasını, bazı ilim ehlinin: "Ramazan orucunun başlama ve bitme günlerinin cemaatle ve insanların çoğunluğu ile yapılması gerekir" diye anladığını belirtir. Mübârekfûrî, Tirmîzi şerhi'nde hadis hakkında şu açıklamaları sunar: "Hattabî bu hadisin mânasını şöyle açar: "İçtihada dayanılarak varılan hükümlerde düşülen hatanın sorumluluğu halktan kaldırılmıştır. Sözgelimi bir kavm, hilâli görme hususunda gayret sarfetmelerine (içtihad) rağmen hilâli göremeseler, bu durumda orucu otuza tamamlamadan bayram yapmazlar. Sonradan ramazanın yirmidokuz gün olduğu nazarlarında kesinlik kazansa, artık onlara ne günah, ne ayıplama hiçbir şey gerekmez, oruçları da iftarları da olmuş bitmiştir.
Arafat'ta vakfe gününde hata yapılsa da hüküm aynıdır, vakfenin iâdesi gerekmez.
Münzirî, Telhîsü's-Sünen'de der ki: "Dendi ki, bu hadiste yevm-i şekkte ihtiyaten oruç tutulmayıp, herkesin oruç tutuğu günde oruç tutmanın gereğine de işâret vardır."
Yine dendi ki: "Bu hadiste: "Hilâlin doğuşunu, ayın menzillerinin hesabı yoluyla bilen kimseye, bilmeyenlerden ayrı olarak, bu bilgisine göre oruca başlaması ve ramazanını sona erdirmesi câizdir" diyene red vardır."
Yine dendi ki: "Tek bir şâhid, hilâli görecek olsa, hâkim de onun şehâdetini muteber addetmese, onun bu şehâdetiyle tutulan oruç ne kendi hakkında muteberdir, ne de onu esas alarak tutan halk hakkında muteberdir."
Şevkânî der ki: "Bu sonuncu görüşü İmam Muhammed eş-Şeybânî benimseyip dedi ki: "Bir kimsenin kendi yakînine muhalif bile olsa, halkın hükmü ile, ayın hilâlinin görülmesi, o ferd için de, ister oruç ister hacc hususlarında kesinlik kazanır." Atâ ve Hasan Basri'den de aynı görüş rivayet edilmiştir. Ancak cumhur, bu

[818] Müslim, Sıyâm: 28, (1087); Ebu Dâvud, Savm: 9, (2332); Tirmizî, Savm: 9, (693); Nesâî, Savm: 7, (4, 131); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/436.
[819] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/436-437.
[820] Tirmizî, Savm: 11, (697); Ebu Dâvud, Savm: 5, (2324); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/437.

noktada farklı hükmetmiştir. Derler ki: "Yakîn kesbettiği hususta, kendisine şahsî hükmü ne ise o tahakkuk eder." Hadisi cumhur, Hattâbi gibi tefsir eder."
Hadisin mânası hususunda şöyle diyen de olmuştur: "Bu, insanların hiziplere ayrılıp Resûlullah'ın getirdiği hidâyete muhalefet edeceklerini ihbar etmektedir. Bir kısmı hesapla amel edecek ve halktan bir grup bunu benimseyecek; bir grup da onu ve Arafat'ta vakfeyi öne alacaklar ve bunu kendilerine bir şiar kılacaklar ki, Bâtinîler böyle yapmışlardır. Açıktan açığa hakkı iltizam eden bir grup da Resûlullah'ın hidayeti üzerine devam eder. Hadisteki halk (nâs) kelimesinden de murad bunlardır. Bunlar sayıca az bile olsalar sevâd-ı azam'ı (yani uyulması gereken çoğunluğu teşkil ederler."[821]

3125- 10- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الشَّهْرُ كَذَا وَكَذَا وَكَذَا ، وَصَفَّقَ بِيَدَيْهِ مَرَّتَيْنِ بِكُلِّ أَصَابِعِهِمَا، وَنَقَصَ فِي الصَّفْقَةِ الثَّالِثَةِ إِبْهَامَ الْيُمْنَيَ أَوِ الْيُسْرَى [. أخرجه الخمسة إ الترمذى .

10. (3125)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ramazan ayı şöyle, şöyle şöyledir -bu sırada iki elini bütün parmaklarıyla iki sefer çırptı, üçüncü çırpışta sağ veya sol başparmağını yumdu.-"[822]

3126- 11- وفي رواية لمسلم والنسائي :]إِنَّا أُمَّةٌ أُمِّيَّةٌ نَكْتُبُ وَ نَحْسُبُ الشَّهْرَ هَكذَا وَهَكَذا ، يَعْنِي مَرَّةً تِسْعاً وَعِشْرِينَ وَمَرَّةً ثَلَاثِينَ[.

11. (3126)- Müslim ve Nesâî'de gelen bir rivayette: "Biz ümmî bir milletiz, ne yazı ne de hesap biliriz. Ay, şöyle şöyledir" dedi. Yani bir defasında yirmidokuz, bir defasında otuz gösterdi" denmiştir."[823]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah bu iki hadiste, ramazan ayının bazan 29, bazan 30 olduğunu parmaklarıyla göstererek tebliğ buyurmaktadır. Parmaklarıyla göstermenin gerekçesini de ifâde etmiştir: "Biz ümmî bir milletiz, okuma yazma bilmeyiz.
"Ümmî, hadisin de açıkladığı üzere okuma bilmeyen, yazı bilmeyen mânalarına gelir. Kelimenin, "annesinden doğduğu gibi duran, doğduktan sonra okuma yazma öğrenmemiş, doğduğu şekilde câhil kalmış" mânasına geldiği de belirtilmiştir.
İbnu Hacer, hadiste geçen "Biz ümmî bir ümmetiz" sözü ile, bu hadisin söylendiği andaki muhatapların veya Resûlullah'ın kendisinin kastedilmiş olabileceğini belirtir. Ancak bazı âlimler: "Bundan maksad, Arap kavmidir, çünkü yazı bilmezler" demiştir. Nitekim ayet-i kerime'de: "Ümmîler arasından kendilerine ayetlerini okuyan... onlara Kitab'ı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen O'dur" (Cum'a 2). Ayet-i kerime'de Arapların Ümmîler olarak tavsifi, onlarda okuma yazma bilenlerin nâdir olmasından dolayıdır.[824]
2- İbnu Hacer oruç, bayram, hacc gibi takvime müteallik işlerde hesaba değil, rü'yete itibar edilmesi gerektiğini, hadislerin zâhirlerinden bunun anlaşıldığını belirtir. Ve: "Oruç hakkındaki bu hüküm, -sonradan hesabı bilenler çıkmış olsa bile- devam etmiştir" der. Bu kanaatine delil olarak 3116'da kaydettiğimiz Buhârî hadisinde geçen "Eğer bulut mânî olursa orucunuzu otuza tamamlayın" ibâresini zikreder. "Bulut halinde Resûlullah, "hesap bilenlere sorun!" demiyor" der. Ona göre bundaki hikmet, bulut halinde, mükelleflerin sayı hususunda eşit durumda olmasından ve otuza tamamlama ile herkesten aynı şekilde ihtilafın ve anlaşmazlıkların kalkacağındandır.
Biz İbnu Hacer'in sözünden, onun: "Eğer, havanın bulutlu olması halinde sayıyı değil hesabı esas aldığımız takdirde mü'minler arasında ihtilaf çıkar, çünkü hesap işinde ittifak sağlanmaz" demek istediğini anlamaktayız ki, hal-i hazırda, rü'yet-i hilâl meselesinde İslâm âlemindeki kargaşayı ifade etmektedir.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), hilâlin doğuşunun, başta güneş, diğer bir kısım yıldızların rağmına olarak, önceden, herkesin ittifak edeceği, şaşmaz bir şekilde hesap edilemeyip takvime bağlanamayacağını gâyb-âşina nübüvvet nazarıyla görmüş, mucizâne bir surette bildirmiştir.[825]

---

[821] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/437-438.
[822] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/439.
[823] Buharî, Savm: 13, 5, 11, Talâk: 29; Müslim, Savm: 13-15, (1080); Ebu Dâvud, Savm: 4, (2319, 2320, 2321); Nesâî, Savm: 17, (4, 139, 140); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/439.
[824] Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) peygamber olduğu zaman Araplarda okuma yazma durumu ve Efendimizin bu hususta aldığı tedbirlerle ilgili geniş açıklamayı birinci ciltte sunduk: (S, 24-26 veya S, 402 ve devamı.)
[825] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/439-440.

-3127- 12- وعن أبى بكرة رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: شَهْراً عِيدٍ َ يَنْقُصَانِ، وَذُوا الْحِجَّةِ[. أخرجه الخمسة إ النسائى.قيل. أرد بهذا تفضيل العمل في عشر ذى الحجة، وأنه ينقص في ا' جر والثواب عن شهر رمضان.

12. (3127)- Ebu Bekre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İki bayram ayı eksilmezler: Bunlar Ramazan ve Zü'l-Hicce aylarıdır."[826]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisi anlamada âlimler ihtilaf etmiştir. Bir kısmı Ramazan ve Zilhicce aylarının daima otuz gün olduğunu iddia etmiştir. İbnu Hacer: "Bu mevcut müşahedemize de terstir, binaenaleyh merduddur" der. Ayrıca Resûlullah'ın 3116 numarada kaydedilen: "Hilâli görerek (ramazan) orucuna başlayın, hilâli görerek bayram edin, eğer bulut araya girerse otuza tamamlayın" hadisinin de bu merdûd görüşe muhâlefet ettiğini belirtir. "Çünkü der, şayet ramazan ebediyyen otuz olsaydı bu açıklamaya ihtiyaç kalmazdı."
Ebu'l-Hasen'in anlamasına göre, "Bu aylar, yirmidokuz veya otuz olmasıyla faziletçe bir artışa veya eksikliğe uğramaz."
* Bazıları: "Bu iki ay birlikte artıp eksilmez. Yani biri yirmidokuzsa diğeri otuzdur, bu muvâzene ebediyyen böyledir" demiştir.
* Bazıları; "Bunlarda yapılan amellerin sevabı yönüyle bunlar noksan olmaz" demiştir.
Bu son iki görüş Selef'ten meşhurdur. Buhari nüshalarında çoğunlukla aynen nakledilmiştir. Buhari: "İkisi de (bir yıl içinde) nâkıs olarak bir araya gelmezler" demiştir. Tirmizî, bunu: "Biri nâkıs ise yani 29 gün ise diğeri otuzdur" diye daha açık olarak ifade eder. Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhûye böyle anlamışlardır.
* Ahmed İbnu Hanbel: "Ramazan eksikse (29 ise), Zilhicce tamdır, zilhicce eksikse ramazan tamdır (30 gün)" der.
* İshak İbnu Râhuye: "Ay yirmidokuz da olsa tamdır" demiştir: İshak'ın anlayışına göre, her iki ay da aynı yıl içerisinde eksik yani 29'ar gün olarak gelebilir.
* Bazıları: "Otuz veya yirmidokuz olmasında ahkâm yönüyle bir eksiklik hâsıl etmez" demiştir.
* Bazıları: "Nefsülemirde eksiklik yoktur, ancak hilâli görmede mâni çıkar" demiştir.
* Bazıları: "Bunun mânası, kahir ekseriyete göre, bu iki ay aynı yıl içerisinde eksik olarak gelmezler, ikisinin de eksik olmaları hâli pek nâdirdir" demiştir. İbnu Hacer bu görüşün en doğru görüş olduğunu belirtir. Nitekim Tahâvî der ki: "Hadisi zahiriyle almak veya ikisinden birinin noksanlanmasına hamletmek tatminkâr olmaz, müşahedemiz bunu reddeder, çünkü zaman zaman her iki ayın da aynı yıl içerisinde noksan geldiğini görmekteyiz."
* Zeyn İbnu'l- Münir şöyle demiştir: "Bu söylenenlerin hiç biri itirazdan paçayı kurtaramaz. Bunlardan gerçeğe en yakın olanı şöyle demektir. "Murad şudur: Müşâhede edilen sayı noksanlığı, her iki ayın da büyük bir bayram ayı olması sebebiyle, telâfi olunur. Öyle ise bunların, diğer aylar gibi noksan diye tavsifleri câiz olmaz." Bu söz de netice itibâriyle İshâk'ın sözünü te'yid eder.
* Beyhâkî der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu iki ayı diğerlerinden ayrı olarak zikretmiştir zira oruç ve hac ahkâmı bunlarla ilgilidir." Nevevî de buna cezmeder. Ve: "Doğru ve mûtemed görüş budur" der. Bunun mânası şudur: Bu iki ayla ilgili olarak beyan edilen her bir fazilet ve ahkâm, ramazan otuz veya yirmidokuz gün olsa da aynen hâsıl olacaktır, vakfeler dokuzuncu veya bir başka güne tesâdüf etse de aynıdır. Şurası da açıktır ki, bunun şartı, hilâlin aranmasında bir kusur olmamaya bağlıdır.
2- Bu hadisin hâsıl ettiği faide, orucu yirmidokuz gün tutanla, Arafat vakfesini arafe günü dışında yapan kimselerin içine gelen şekli izâle etmesidir. İbnu Hacer der ki: "Bâzıları, sekiz zilhiccede vakfe imkanını müşkil addettiler. Aslında müşkilat mevcut değildir, zira, bazı hallerde iki şâhidin müşâhedesiyle mesela zilhiccenin başı perşembeye rastlamıştır, buna binaen cuma günü vakfeye dururlar. Ancak sonradan bunların yalan şehâdette bulundukları ortaya çıkabilir."
Tîbî bu mânayı daha açık olarak şöyle beyan eder: "Hadisin zâhiri, bu iki ayın diğer aylarda bulunmayan meziyetle donatıldığını beyan etmektedir. Burada maksat diğer aylarda yapılan ibadetin sevabının eksildiğini bildirmek değildir. Bilakis burada kastedilen şey, bu iki ayda iki bayram bulunması sebebiyle, bunlara terettüp edecek hükümde vukua gelecek hatalarda zorluğu kaldırmaktır, çünkü bayramların günleri hakkında verilecek hükümde hataya düşmek daima mümkündür. Bundan dolayı, Resûlullah "eksilmeyen iki ay" dedikten sonra, "İki bayram ayı" dedi. Bunlar yerine "Ramazan ve Zilhicce" demekle yetinmedi."
3- Hadiste ramazan ayına "bayram ayı" denmektedir. Halbuki bayram, ramazanın içinde değildir. Bu, bayramın ramazana yakınlığı veya bayram hilâlinin, bazan ramazanın sonunda görülmesi sebebiyledir. Ancak önceki ihtimal kuvvetlidir, Nitekim, Resûlullah bir hadislerinde: "Akşam namazı, gündüzün vitridir" buyurur. Halbuki

[826] Buharî, Savm: 12; Müslim, Sıyâm: 31, (1089); Ebu Dâvud, Savm: 4, (2323); Tirmizî, Savm: 8, (692); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/440.

akşam namazı cehridir ve gece namazlarına dahildir, ve şer'î örfte güneşin batması ile gece başlar. Şu halde Resûlullah'ın, akşamı bu hadiste gündüze dahil etmesi ona yakınlığı sebebiyledir.
4- Hadisten Çıkarılan Bazı Hükümler:
* Bu hadiste, "sevap" daima meşakkatin varlığına bağlı değildir, Allah dilerse, nâkıs ibadeti, tam olana sevapta dâhil edebilir.
* Bazı âlimler buna dayanarak "Ramazanda tek niyet kâfidir, çünkü hadis, ayı bir bütün olarak tek bir ibadet kılmaktadır, öyleyse tek niyet yeterlidir" demişlerdir.
* Bu hadis, yirmidokuz da olsa otuz da olsa, ramazan ayının sevapça eşit olmasını, ay içerisinde işlenen sevaba bir bütün olarak bakılması ile olduğunu, teker teker günlerin tafsiline nazarla olmadığını iktiza eder.[827]

FASIL

ORUCUN RÜKÜNLERİ

NİYYET

3128- 1- عن حفصة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ لَمْ يُجْمِعِ الصِّيَامَ قَبْلَ الْفَجْرِ فَلَا صِيَامَ لَهُ]. أخرجه أصحاب السنن.

1. (3128)- Hz. Hafsa (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim orucu fecirden önce niyetle (kesin kılmazsa) onun orucu yoktur."[828]

3129- 2- وعن عائشة وحفصة رَضِيَ اللهُ عَنْهما قالتا: [لَا يَصُومُ إِلَّا مَنْ أَجْمَعَ الصِّيَامَ قَبْلَ الْفَجْرِ]. أخرجه والنسائي.

2. (3129)- Hz. Aişe ve Hz. Hafsa (radıyallahu anhümâ) buyurdular ki: "Sadece şafaktan önce niyet edenlerin orucu muteberdir."[829]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Hafsa'nın rivayeti, görüldüğü üzere mevkûf veya merfu olma hususunda muzdariptir. Ancak sîkanın ziyadesi makbuldür kaidesi esas alınarak ref'ine hükmedilmiştir.
2- Kaydettiğimiz iki hadis, orucun muteber olması için niyetin şart olduğunu göstermektedir. Hadis mutlak geldiği için, zâhiri, farz veya nâfile her çeşit namazı içine alır ve fecr-i sâdıktan önce niyet edilmediği takdirde orucun muteber olmayacağını ifade eder. Nitekim İbnu Ömer, Câbir İbnu Zeyd, İmam Mâlik, Müzenî, Dâvud-ı Zâhiri bu görüştedirler. Ancak, geri kalan âlim ve imamlar, nafile orucun, gündüzleyin yapılacak niyetle sahih olacağına hükmetmişlerdir. Onlar bu hükme giderken sadedinde olduğumuz hadisi Hz.Aişe (radıyallahu anhâ)'nın şu rivayeti ile tahsis edip hükmün şümûlünü tahsis ederler. "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana (gündüzleyin) gelir: "Yanında yiyecek bir şey var mı?" diye sorardı. Ben, "yok!" diye cevap verince: "Öyleyse ben oruç tutuyorum!" derdi."
3- Tirmizî şu açıklamayı kaydeder: "Bir kısım ilim ehline göre ramazan orucunda, veya bunun kazasında veya nezir orucunda geceden niyetini kesin şekilde yapmazsa orucu muteber değildir."
Hanefilere göre oruca niyetin vakti, güneşin batmasından ertesi günü istîvâ anına (kaba kuşluk) kadar devam eder. İstîvâ anından sonra niyet sahih değildir. Ancak namazın çeşidine göre, bazı tefrikte bulunurlar:
* Farz orucun niyeti güneşin batmasından kaba kuşluğa kadar devam eder.
* Kaza, kefâret ve mutlak nezir oruçları için niyet, güneşin batmasından fecr-i sâdık'a kadardır, daha sonra yapılamaz.
* Nâfile oruçlar için de güneşin batmasından ertesi günü istîvâ zamanına kadar caizdir.
4- Şâfiîlere göre kişi, orucu bozan bir amelde bulunmadığı müddetçe güneşin batmasına kadar nafile oruca niyette bulunabilir.
5- Mâlikîlere göre, nafile orucun da niyet vakti Nısfu'n-Nehâr'a kadar uzatılamaz.[830]

NAFİLE ORUCUN NİYYETİ

---

[827] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/440-442.
[828] Ebu Dâvud, Savm: 71, (2454); Tirmizî, Savm: 33, (730); Nesâî, Savm: 68, (4, 196, 197); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/443.
[829] Nesâî, Savm: 68, (4, 197, 198); Muvatta, Sıyâm: 5, (1, 288); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/443.
[830] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/443-444.

-3130 -1 -عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]قَالَ رَسُولُ الله صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ يَوْمٍ هَلْ عِنْدَ كُمْ شَيْءٌ ؟ قُلْتُ: َ. قَالَ رَضِيَ اللهُ عَنْه: فَإِنِّي صَائِمٌ، فَلَمَّا خَرَجَ أَهْدِيَتْ لَنَا هَدِيَّةٌ، أَوْ جَاءَنَا زَوْرٌ، فَلَمَّا رَجَعَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُلْتُ يَا رَسُولُ اللهِ: أَهْدِيَتْ لَنَا هَدِيَّةٌ، أَوْ جَاءَنَا زَوْرٌ، وَقَدْ خَبَّأْتُ لَكَ شَيْئاً. قَالَ: مَا هُوَ؟ قُلْتُ: حَيْسٌ. قَالَ: هَاتِيهِ، فَجِئْتُ بِهِ فَأَكَلَ، ثُمَّ قَالَ: كُنْتُ أَصْبَحْتُ صَائِمَاً [. قال مجاهد رحمه الله تعالى : إنما ذلك بمنزلة رجل يخرج الصدقة من ماله، فإن شاء أمضاها، وإن شاء أمسكها. أخرجه الخمسة إ البخاري .

1. (3130)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir gün bana:
"Yanında (yiyecek), bir şey var mı?" diye sordu.
"Hayır!" demem üzerine: "Ben oruç tutacağım!" buyurdu. Yanımdan çıkınca bize bir hediye geldi -veya bize bir grup misafir geldi.- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) eve geri dönünce:
"Ey Allah'ın Resulü bize bir hediye geldi -veya bize ziyaretçiler geldi- sana yiyecek bir şey hazırladım!" dedim.
"Nedir o?" diye sordu. Ben:
"Hays! (un, yağ, hurmadan yapılan bir yemek)" dedim.
"Getir onu!" buyurdu. Ben de getirdim. Aleyhissalâtu vesselâm onu yedi, sonra:
"Oruçlu olarak sabahlamıştım" buyurdu."
Mücâhid (rahimehullah) der ki: "Bu, malından sadaka çıkaran adam gibidir, o, dilerse çıkardığı sadakayı verir (yani kararını icra eder), isterse vermekten vazgeçer."[831]

-3131 -2 -وعن أم الدر داء قالت :]كَانَ أَبُو الدَّرْ دَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَأتِي نَهَاراً، فَيَقُولُ : عِنْدَ كُمْ طَعَامٌ ؟ فَإِنْ قُلْنَا َ. قَالَ: إِنِّى صَائِمٌ يَوْمِى هَذَا، وَفَعَلَهُ أبُو طَلْحَةَ، وَأَبُو هُرَيرَةَ، وَابنُ عَبَّاسٍ، وَحُذَيفَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ[. أخرجه البَخاري في ترجمة.

2. (3131)- Ümmü'd-Derdâ anlatıyor: "Ebu'd-Derdâ (radıyallahu anh) gündüzleyin gelir: "Yanınızda yiyecek var mı?" diye sorardı. Şâyet biz: "Hayır, yok!" diyecek olsak: "Öyleyse bugün ben oruçluyum!" derdi. Ebu Talha, Ebu Hüreyre, İbnu Abbâs, Huzeyfe (radıyallahu anhüm) hep böyle yaptılar."[832]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydettiğimiz iki hadis, nâfile oruç için gündüzleyin niyet edilebileceğini ifâde etmektedir, yeter ki imsak vaktinden itibâren yeme, içme, ilaç alma gibi oruca mâni bir amelde bulunulmamış olsun.
Ancak gündüzleyin oruca niyet hususu âlimler arasında ihtilaf edilmiştir. Yukarıdaki Ümmü'd-Derdâ rivayeti İbnu Ebî Şeybe'de senetli olarak gelmiştir ve orada: "Ebu'd-Derdâ, bazan kuşluk vakti bize gelir ve yiyecek bir şey sorardı" denilir. Böylece bu uğrama ve taleplerin öğleden önce olduğunu anlamaktayız. Devamında: "Bazen olurdu bir şey veremezdik. O zaman: "Öyleyse ben bugün oruç tutacağım derdi" denmektedir.
Yine İbnu Ebî Şeybe'de Hz. Enes, Ebu Talha ile ilgili olarak şunu anlatır: "Ebu Talha, ehline gelip: "Yiyecek bir şey var mı?" diye sorar, eğer "hayır!" derlerse o gününü oruçla geçirirdi."
Hz. Muâz, Hz. İbnu Abbâs, Ebu Hüreyre gibi başka bir kısım sahâbilerden de yemek arayıp bulamayınca oruca niyet ettiklerine dair rivayetler gelmiştir.
Önceki hadis (3130), bizzat Resûlullah'ın da aynı şekilde, yiyecek bulamayınca oruca niyetlendiğini göstermektedir. Nevevî der ki: "Bu hadiste, güneşin zevalinden öncesine kadar nâfile oruca niyet edilebileceğini söyleyen cumhura delil mevcuttur."
Şâfiîler bu cevazı mutlak görürler. Yani öğleden önce de olur, sonra da.
İmam Mâlik, Leys ve İbnu Ebi Zî'b'e göre ise geceden niyet olmayınca tetavvû oruç câiz olmaz.
2- Önceki hadiste bazı ziyaretçilerin gelmesinin zikrinden maksad, o ziyâretçilerin yiyecek hediye getirmiş olmasını söylemektir. Hz. Peygamber'in, "Yiyecek bir şey var mı?" diye sorması orucunu bozmak istemesi olarak te'vil edilmiştir. Ancak Nevevî bu te'vili tekellüflü bulur.
3- İmam Şâfiî ile ona muvafakat eden ulemâya göre, nâfile oruç bozulabilir, herhangi bir telâfi de gerekmez. Bazı sahabelerle, Ahmed İbnu Hanbel ve İshak İbnu Râhûye'nin görüşleri de buna muvafıktır. Ancak tamamlanması müstehabtır.
Ebu Hanîfe'ye göre, nafile de olsa niyetten sonra oruç bozulmamalıdır, bozacak olursa kaza etmesi gerekir. Mâlik, Hasan Basrî, İbrahim Nehâî ve Mekhûl gibi başka bir kısım âlimler de bu görüştedirler.
İmam-ı Azam'a göre ziyafete çağırılmak, nafile orucu bozmaya meşru bir özürdür.[833]

---

[831] Müslim, Sıyâm: 169, (1154); Nesâî, Savm: 67, (4, 193-195); Tirmizî, Savm: 35, (733, 734); Ebu Dâvud, Savm: 72, (2455); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/445.
[832] Buharî, Savm: 21, (Tercümede, yani bir bab başlığında zikretmiştir); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/446.
[833] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/446-447.

ORUCU BOZAN ŞEYLERDEN KAÇINMAK

3132- 1- عن أبي هريرة رضي اللهُ عنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ ذَرَعَهُ الْقَيْءُ فَلَيْسَ عَلَيْهِ قَضَاءُ، وَمَنِ اسْتَقَاءَ عَمْداً فَلْيَقْضِ[. أخرجه أبو داود والترمذي. »ذَرَعَهُ الْقَيْءُ « إذا غلبه من غير استدعاء.

1. (3132)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim kendiliğinden kusacak olursa, üzerine kaza gerekmez. Kim de isteyerek kusarsa orucunu kaza etsin."[834]

AÇIKLAMA:

1- Hadis kendiliğinden kusan kimsenin, orucunu kaza etmeyeceğini ifade ediyor. Kendiliğinden vukûa gelen kusma hâdisesinde ferdin bir taksiri olmadığı için kaza etmek terettüp etmediği halde, iradî olarak kusana kaza terettüp etmektedir. İbnu'l-Münzir "Bu hususta icma var" der.
Alimler büyük çoğunlukla bu hadisin zahirini esas almıştır. İradî olarak kusana kefaret gerekip gerekmeyeceği münakaşa edilmiştir. Burada da ekseriyet "Kefaret gerekmez" diye hükmetmiştir.
İbnu Abbâs ve İkrime, vücuda giren şeyin orucu iptal edeceğini, çıkanın hiç bir zarar vermeyeceğini söylemişlerdir.[835]

3133- 2- وعن أبى سعيد رضي اللهُ عنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ثَـَثٌ يُفْطِرْنَ الصَّائِمَ: الْحِجَامَةُ، وَالْقَيْءُ ، وَاِحْتِـَمُ [. أخرجه الترمذي .

2. (3133)- Ebu Sa'id (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Üç şey vardır orucu bozmaz: Hacamat olmak (kan aldırmak), kusmak, ihtilam olmak."[836]

3134- 3- وعن معدان بن طلحة:]أَنَّ أَبَا الدَرْدَاءِ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ حَدَثَهُ : أَنَّ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَاءَ فَأفْطَرَ، وَأَنَّهُ سَأَلَ ثَوْبَانَ رَضِىَ اللهُ عَنْه عَنْ ذَلِكَ فَقَالَ: صَدَقَ
أَنَا صَبَبْتُ لَهُ وَضُوءَهُ [. أخرجه أبو داود والترمذي .

3. (3134)- Ma'dân İbnu Talha, kendisine Ebu'd-Derdâ (radıyallahu anh)'nın şunu anlattığını söylemiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kustu ve orucunu açtı. Sevbân (radıyallahu anhâ) bu meseleyi sordu. Sevbân:
"Doğru söylemiş, o zaman abdest suyunu ben döktüm" dedi."[837]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Tirmizî'deki veçhi daha vâzıh olarak şöyle gelmiştir: "Ebu'd-Derdâ anlatıyor: "Resûlullah kustu ve orucunu açtı. Sonra da abdest aldı. Bilahare Dimeşk mescidinde, (Resûlullah'ın azadlısı olan) Sevbân'a rastladım. Bu hâdiseyi ona anlattım. Sevbân:
"Doğru söylemiş, (hâdise öyle cereyan etti ve hattâ) abdest suyunu ben döktüm" dedi."
2- Hadis, kusmanın abdesti bozacağına delil kılınmıştır. Ancak bazı âlimler, hadisin bu hususta sarih bir delil teşkil edemiyeceğini söylemiştir. Onlara göre, kusmadan sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın abdesti istihbâben veya tesâdüfen alma ihtimali de vardır. Keza tabirinde geçen fe'nin sebep bildiren fe olması muhtemel ise de tâkip yani sıra bildiren fe olma ihtimali de vardır.
Her hâl u kârda Seleften bir çok büyük, kusmanın abdesti bozacağına hükmetmiştir: Zührî, Alkame, Esved, Şâbî, Urve İbnu'z-Zübeyr, Neha'î, Katâde, Hammad, Sevrî, Hasan İbnu Sâlih, Evzâ'î vs. Hanefi görüşe göre ağız dolusu kusulacak olursa abdest bozulur, yeniden alınmalıdır.
İmam Şâfiî ve İmam Mâlik'e göre, kusmak abdesti bozmaz. Cumhur, "kusma kasda makrun olursa orucu bozar" demekte ittifak eder.[838]

3135- 4- وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال:]إِحْتَجَمَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ مُحْرِمٌ وَاحْتَجَمَ وَهُوَ صَائِمٌ[. أخرجه الخمسة إ النسائي.

---

[834] Ebu Dâvud, Savm: 32, (2380); Tirmizî, Savm: 25, (720); İbnu Mâce, Savm: 16, (1676); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/448.
[835] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/448.
[836] Tirmizî, Savm: 24, (719); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/448.
[837] Ebu Dâvud, Savm: 32, (2381); Tirmizî, Tahâret: 64, (87); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/449.
[838] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/449.

4. (3135)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ihramlı olduğu halde hacamat oldu. Keza oruçlu iken de hacamat oldu."[839]

AÇIKLAMA:

İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) bu rivayetle hacamat olmanın yani kan aldırmanın orucu bozmayacağına işaret etmektedir. Bu meselede ulemâ ihtilaf etmiş ise de cumhur, mutlak surette kan vermekle orucun bozulmayacağına hükmetmiştir.
Hz. Ali, Atâ, Evzâî, Ahmed, İshak ve Ebu Sevr (rahimehullah): "Hacamat yaptıran da yapan da orucunu bozar" diye hükmetmişlerdir. Bunlara göre oruç bozulursa da kaza gerekir; Atâ ise, "kefaret gerekir" demiştir. Ancak kefarete hükmetmede Atâ yalnız kalır.
Şu hususu da belirtelim ki, iki hadis sonra kaydedileceği üzere, Hz. Peygamber'den sahih bir senedle "Hacamat yapan da yaptıran da orucunu bozmuştur" hadisi de rivayet edilmiştir. Şarihler bu sonuncu hadisin mensuh olduğuna hükmederler. "Zira derler, bu hadisin bazı tariklerinde, Resûlullah'ın bu hadisi Veda Haccı sırasında irâd buyurduğu tasrih edilmiştir. Diğeri ise daha önce yani Mekke fethi sırasında irâd edilmiştir. Öyle ise bunun mensuh olacağı açıktır."[840]

3136- 5- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [مَا كُنَّا نَدَعُ الحِجَامَةَ لِلصَّائِمِ إِلَّا لِكَرَاهَةِ الجَهْدِ]. أخرجه البخاري وأبو داود .

5. (3136)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz oruçlunun hacamat olmasını, sâdece bitap düşmesinden korkarak terkettik."[841]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet dahi, hacamat olmanın orucu bozmayacağını ifade eder. Zira Hz. Enes, oruçlunun "Orucum bozulur" diye değil, "bitap düşerim" korkusuyla hacamat olmaktan kaçındığını belirtmektedir. Oruçlunun kan aldırmasına Resûlullah'ın ruhsatını ifade eden başka rivayetler de mevcuttur.
Kan aldırmanın orucu bozmayacağı esas olmakla beraber, hacamat sebebiyle zayıf düşeceğinden korkulan kimseler hakkında mekruh olduğu belirtilmiştir. Böylece sadedinde olduğumuz hadisle, diğer ruhsat hadisleri cem edilmiş olmaktadır. Bazı âlimlerimiz: "Eğer zayıflama orucun açılmasına sebep olacak bir dereceye ulaşırsa kerâhet artar" demiştir. Şevkânî, "her hâl u kârda oruçlunun hacamat olmaktan kaçınmasının evlâ olacağını..." söyler.[842]

451- 6- وعن ابن أبي ليلى عن رجل صحابي قال: [نَهَى رَسُولُ الله عَنِ الْحِجَامَةِ وَالمُوَاصَلَةِ، وَلَمْ يُحَرِّمْهُمَا إِبْقَاءً عَلَى أَصْحَابِي]. أخرجه أبو داود .

6. (3137)- İbnu Ebî Leylâ, Sahâbî bir zâttan naklediyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hacamat olmaktan, muvâsaladan (üst üste bir-kaç gün oruç açmamaktan) yasakladı. Ancak bunları Ashâbına haram kılmadı. (Kendisine: "Ey Allah'ın Resulü, sen sahûra kadar orucu devam ettiriyorsun" denildi de şu cevabı verdi:
"Ben sahûra kadar uzatıyorum, zira Rabbim bana yedirip içirmektedir."[843]

3138- 7- وعن رافع بن خديج رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : أَفْطَرَ الْحَاجِمُ وَالْمَحْجُومُ]. أخرجه الترمذي وصححه، أخرجه داود عن ثوبان و عن أوس رَضِيَ اللهُ عَنْهما. ومعنى »أفطَرَ الحاجِمُ وَالمَحْجُومُ« عند من ذهب ألى أن الحجامة تفطر أنهما تعرّضا لفطار. أما المحجوم: فللضعف الذى يلحقه من ذلك ونحوه، وأما الحاجم: ف يأمن وصول شئ من دم المحجوم إلى حلقه فيبلغه، ونحوه ذلك.

7. (3138)- Râfi' İbnu Hadîc (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular: "Hacamat ettiren de, hacamat eden de orucunu açmıştır."[844]

---

[839] Buharî, Savm: 32, Tıbb: 11; Müslim, Hacc: 87, (1202); Ebu Dâvud, Savm: 29, (2372, 2373); Tirmizî, Savm: 61, (775, 776, 777); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/449.
[840] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/449-450.
[841] Ebu Dâvud, Savm: 29, (2375); Buharî, Savm: 32; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/450.
[842] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/450.
[843] Ebu Dâvud, Savm: 29, (2374); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/451.
[844] Tirmizî, Savm: 60, (774); Ebu Dâvud, Savm: 28, (2367); İbnu Mâce, Savm: 18, (1679, 1680, 1681); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/451.

AÇIKLAMA:

Bu hadisin zâhirine göre hacamat olan da hacamat yapan da orucunu açmış sayılmaktadır. Ahmed İbnu Hanbel gibi bazı âlimler hadisi zâhirine göre anlayarak, kan aldıranın orucunun bozulacağına hükmetmiştir.
Ancak diğer bir kısım âlimler, bu hadisi şöyle anlamışlardır: "Kan aldırmak orucu bozmaz. Hadisin mânası şudur: Kan alan da aldıran da oruçlarının bozulmasına mâruzdurlar. Yani kan aldıran (mahcüm), bu sebeple zaafa düşer ve orucu bozmak zorunda kalır. Kan alan da, kan aldıranın kanından boğazına bir şeyler kaçabilir, o da yutar veya tadından bir şey boğazına ulaşır. Şu halde her ikisi de oruçlarının bozulması tehlikesiyle başbaşadırlar. Nitekim nefsini tehlikeye atan için "kendini helak etti" denilir. Keza: "Kadı olan bıçaksız olarak kesilmiştir" sözü de kadılığın muhatarası (riski) için söylenir. Öyle ise hadis, kan aldırmanın muhtemel riskine dikkat çekmek için "kan alan da aldıran da orucunu bozmuştur" diye mübalağalı olarak ifadede bulunmuştur" denmiştir.[845]

3139- 8- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]جَاءَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللهِ: إِنَّ عَيْنِي اشْتَكَتْ فَأَكْتَحِلُ، وَأَنَا صَائِمٌ ؟ قَالَ: نَعَمْ[. أخرجه الترمذي وصححه .

8. (3139)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam gelerek: "Ey Allah'ın Resulü, gözüm ağrıyor, oruçlu olduğum halde sürme çekiyorum (bu, orucumu bozar mı?)" diye sordu. Resûlullah: "Hayır (bozmaz)" dedi."[846]

3140- 9- وعن عبد الرحمن بن النعمان بن معبد بن هوذة عن أبيه عن جده قال:]أَمَرَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِا"ثْمِدِ المُرَوَّحِ عِنْدَ النَّوْمِ وَقَالَ: لِيَتَّقِهِ الصَّائِمُ[. أخرجه أبو داود. »المُرَوَّحُ« بالحاء المهملة : المطيب بالمسك.

9. (3140)- Abdurrahman İbnu Nu'man İbni Ma'bed İbni Hevze an ebîhi an ceddihi anlatıyor:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) uyku sırasında gözlere miskle karıştırılmış ismid (sürmesi) çekilmesini emir buyurdu ve:
"Oruçlu bundan sakınsın!" dedi."[847]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis sürmenin orucu bozacağını ifade eder. İbnu Şübrüme ve Abdurrahman İbnu Ebî Leylâ bununla ameli esas almışlardır. Ancak diğer fukahâ ve muhaddisler bunlara muhalefet etmiş ve sürmenin orucu bozmayacağına hükmetmiştir. Çoğunluk, bu hadisin ihticac edilemeyecek kadar zayıf olduğunu söyler. İbnu Ebî Leylâ ve İbnu şübrüme şu hadisi de görüşlerinin delilleri meyanında zikrederler: "Oruç, giren şey için, abdest de çıkan şey için bozulur." Bu hadis, Buharî'de muallak olarak gelmiştir.
Diğer taraftan, sürmenin orucu bozmayacağına hükmeden cumhûr, sadedinde olduğumuz hadisin zayıf olduğunu söylemekle kalmaz, İbnu Mâce de Hz. Aişe'den gelen ve Aleyhissalâtu vesselâm'ın ramazanda oruçlu iken sürme çektiğini ifade eden hadisi delil olarak gösterir.
2- Hadiste geçen ismid, sürme yapılan taşın ismidir. Mürevvah, misk katılarak kokulandırılmış demektir. Şu halde ismid yalnız sürülmüyor, misk katılarak onun içerisinde kokulu hale getiriliyor.[848]

ÖPME VE MÜBAŞERET

3141- 1- عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]إِنْ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيُقَبِّلُ بَعْضَ أَزْوَاجِهِ وَهُوَ صَائِمٌ، ثُمَّ ضَحِكَتْ[.

1. (3141)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) oruçlu olduğu halde hanımlarından birini öperdi" (Hz. Aişe bunu söyleyip sonra güldü.)[849]

3142- 2- وفي أخرى :]وَيُبَاشِرُ وَهُوَ صَائِمٌ ، وَكَانَ أَمْلَكَكُمْ "رْبِهِ[. أخرجه الستة إ النسائى ، وهذا لفظ الشيخين. »ا"رْبُ« بكسر الهمزة، وسكون الراء : الذكر هنا، وبفتحهما: الحاجة، والمراد بها هنا حاجة الجماع.

---

[845] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/451.
[846] Tirmizî, Savm: 30, (726); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/452.
[847] Ebu Dâvud, Savm: 31, (2377); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/452.
[848] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/452.
[849] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/453.

2. (3142)- Bir başka rivayette şöyle der: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), oruçlu iken mübaşerette bulunurdu. O, nefsine hepinizden çok hâkim idi."[850]

AÇIKLAMA:

Mübâşeret: Derinin deriye değmesi demektir. El ele tutuşmak bir mübâşerettir. Hadisler, toptan en sonda açıklanacak.[851]

3- 454- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أَنَّ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: يَا رَسُولُ اللهِ صَنَعْتُ الْيَومَ أَمْرً عَظِيماً، قَبَّلْتُ وَأَنَا صَائِمٌ؟ قَالَ: أَرَأَيْتَ لَوْ مَضْمَضتَ بِالْمَاءِ؟ قُلْتُ: بَأسَ. قالَ: فَمَهْ [. أخرجه أبو داود. وقوله »فَمَهْ« أى فماذا عليه، والهاء للسكت.

3. (3143)- Hz. Câbir anlatıyor: "Hz. Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anhümâ) (bir gün telâşla gelerek):
"Ey Allah'ın Resulü! Bugün ben büyük bir hatada bulundum, oruçlu iken (hanımımı) öptüm!" dedi. Resûlullah da şöyle cevapladı:
"Sen oruçlu iken mazmaza yapmaz mısın? (Bu orucunu bozar mı?)"
(Ravilerden İsa İbnu Hammâd rivayetinde) der ki: "Dedim ki: "Bunda bir beis yok!" Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Öyleyse niye (öpmeden telaşa düşüyorsun?)"[852]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet Hz. Ömer'in oruçlu iken hanımını öptüğünü, sonra da büyük bir hata işlemiş olmanın zan ve telâşına düşerek Hz. Peygamber aleyhissalâtu vessalâm'a müracaat ettiğini göstermektedir. Resûlullah, Hz. Ömer'i ikna için, oruçlu iken abdest sırasında ağzına su alıp almadığını sorar ve ağza alınıp sonra geri atılan suyun orucu bozmaması gibi, öpmenin de orucu bozmayacağını belirtir. Bu cevapla Efendimiz: "Ağza su almak, içmenin başlangıcıdır, ama içme demek değildir, öyle de öpmek, cimanın başlangıcıdır, ama cima değildir" demiş olmaktadır.[853]

4- 3144- عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]سَأَلَ رَجُلٌ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْمُبَاشَرَةِ لِلصَّائِمِ فَرَخَّصَ لَهُ، فَأَتَاهُ آخَرُ فَسَأَلَهُ فَنَهَاهُ، وَكَانَ الَّذِى رَخَّصَ لَهُ شَيْخاً وَكَبِيراً، وَالَّذِى نَهَاهُ شَابّاً[. أخرجه أبو داود.

4. (3144)- Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a oruçlunun hanımıyla mübaşeretinden sordu. Aleyhissalatu vesselâm ruhsat verdi.
Arkadan bir başkası geldi, o da aynı şeyi sordu. Buna mübâşereti yasakladı.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ruhsat tanıdığı kimse yaşlı birisiydi, yasakladığı kimse de gençti."[854]

5- 3145- وعن نافع :]أَنَّ عَبْدَ اللهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُماَ: كَانَ يَنْهَى عَنِ الْقُبْلَةِ الْمُبَاشَرَةِ لِلصَّائِمِ[. أخرجه مالك .

5. (3145)- Nâfî merhum anlatıyor: "Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) oruçluyu öpme ve mübaşeretten men ederdi."[855]

AÇIKLAMA:

1- Öpme orucu bozar mı, bozmaz mı? Bu husus âlimler arasında münâkaşa edilmiştir. Hz. Aişe'den kaydedilen ilk iki rivayette (3141, 3142) Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in oruçlu iken hanımlarını öptüğü belirtilmektedir. Ancak Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) ikinci rivayette, Resûlullah'ın nefsine herkesten ziyâde hâkim olduğunu belirterek, oruçlu iken öpmenin riskine dikkat çekmektedir. İbnu Ömer'in bu meseledeki tutumunu aksettiren son rivayet (3145) de öpme ruhsatını kayıtlamaktadır: Yaşlıya câiz, gence değil...
Âlimler rivayetlerdeki bu ihtiyatî kayıtları da nazara alarak meseleyi yumuşak bir üslupla hükme bağlamışlardır. Nevevî şöyle der: "Oruçlunun öpmesi, şehvetini tahrik etmeyene haram değildir. Ancak evlâ olanı, terketmesidir.

---

[850] Buharî, Savm: 24, 23; Müslim, Sıyâm: 62-65, (1106); Muvatta, Sıyâm: 14, (1, 292); Ebu Dâvud, Savm: 33, (2382-2386); Tirmizî, Savm: 31, (727-729); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/453.
[851] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/453.
[852] Ebu Dâvud, Savm: 33, (2385); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/454.
[853] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/454.
[854] Ebu Dâvud, Savm: 35, (2387); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/454.
[855] Muvatta, Sıyâm: 20, (1, 293); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/454.

Mamafih bu ona mekruhtur da denemez. Şâfiî hazretleri: "Oruçlunun öpmesi, hakkında evlâ olana muhâliftir. Gerçi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bunu yaptığı sâbittir, ancak onun, öpme hududunu aşmayacağı hususunda emin olunduğu halde, başkasının aşacağından korkulur. Nitekim Hz. Aişe, ßóÇäó "O nefsine en çok hâkim olanınız idi" demiştir. Şehveti harekete geçen hakkında öpmek, sahih kavle göre haramdır" der.
Kadı İyaz da şöyle demiştir: "Sahabe ve Tâbiînden bazıları öpmenin oruçluya mutlak olarak mübah olduğunu söylemiştir. Ahmed, İshâk ve Dâvud bunlardandır. Mutlak olarak mekruh addedenler de olmuştur, İmam Mâlik bunlardandır. İbnu Abbâs, Ebu Hanîfe, Sevrî, Evzâî ve Şâfiî (rahimehümullah): "Gence mekruh, yaşlıya değil" demişlerdir. Bu, İmam-ı Mâlik'in de bir görüşüdür. İbnu Vehb, İmam Mâlik'in: "Nâfile oruçta mubah, nâfile olmayanda değil" dediğini de nakleder.
Âlimler, öpme, meninin gelmesine sebep olmadıkça orucu bozmayacağı hususunda ihtilaf etmezler. Bu görüşe 3143 numarada kaydedilen hadisle varırlar. Orada görüldüğü üzere Resûlullah, öpmenin orucu bozup bozmayacağı sorulunca: "Abdest sırasında mazmaza yapman (ağzını yıkaman) orucu bozar mı?.." buyurarak: "Hep bilirsiniz ki, içmenin mukaddimesi olan mazmaza orucu bozmaz, bunun gibi, cimanın mukaddimesi olan öpme de orucu bozmaz" demek istemiştir.
Son olarak şunu da kaydedelim: Hattâbî'nin nakline göre, İbnu Mes'ud ve Sa'îd İbnu Müseyyeb, öpene, öptüğü güne mukabil bir gün kaza etmesini söylemişlerdir.[856]

UNUTARAK ORUCU BOZMA

3146- 1- عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ نَسِيَ وَهُوَ صَائِمٌ فَأكَلَ، أَوْ شَرِبَ فَلْيُتِمَّ صَوْمَهُ، فَإِنَّمَا أَطْعَمَهُ اللهُ وَسَقَاهُ[. أخرجه الخمسة إ النسائي.

1. (3146)- Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim oruçlu olduğu halde unutur ve yerse veya içerse orucunu tamamlasın. Çünkü ona Allah yedirip içirmiştir."[857]

AÇIKLAMA:

1- Unutularak yendiği takdirde oruçluya terettüp edecek ahkâm hususu, ulemâ arasında ihtilaflıdır. Cumhûr kaza gerekmeyeceğine hükmetmiştir. İmam Mâlik, orucun bozulacağına ve kazanın vâcib olacağına hükmeder. İmam Mâlik'ten meşhur olan görüş bu ise de Mâlikîler arasında mesele üzerine farklı görüşler olmuştur. Bazıları farz ve nâfile orucu tefrik etmiştir. Dâvudî, bu görüşünde imama katılmaz ve hatta: "Mâlik'e bu hadis ulaşmamış olabilir, yahut da hadisi "günah'ın kalkmasıyla" te'vil etmiştir" der. İbnu Dakiku'l-Îd ise imamın kıyasla bu hükme vardığını söyler. "Zira der, burada orucun bir rüknü fevt olmuştur. Bu ise emredilenler durumundadır. Kâideten unutmak, emredilenlerde müessir olmaz. Kazanın vacib olmadığını söyleyenlerin dayanağı Ebu Hüreyre hadisidir. O hadis ise, orucun tamamlanmasını emretmektedir. Şu halde hadis, tamamlananı "oruç" olarak isimlendirmektedir... "İbnu'l-Arabi ise, İmam Mâlik'in, nezdinde muteber bir prensipten hareketle bu hükme vardığını söyler. Prensibine göre: "Haber-i vahid, kaidelere aykırı şekilde gelirse onunla amel edilmez. Hadis, unutanın günaha girmeyeceğini beyan eden veçhiyle ma'mûlûn bih'dir. Ama kaza edilmeyeceği hükmünde amele elverişli olmaz, çünkü orucun rüknünü ihlal etmektedir. Nitekim namazın bir rek'ati unutulsa namaz yenilenir, rüknün eksikliği sıhhate mânidir..." İbnu Hacer, bu mütalâaya katılmaz. Şâri'in, oruca mahsus kaide koyduğunu, bunu namazla kıyaslamaya kalkmanın kaide içinden kaide çıkarmak olacağını, bu yola gidildiği takdirde amele sâlih çok az hadis kalacağını söyler.
2- Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm'ın hadislerinde "unuturak yiyip içme"nin orucu bozmayacağı tasrih edilmiştir. Hasan Basrî ve Mücâhid, "Unuturak hanımıyla cima etmenin" de orucu bozmayacağı tasrih edilmiştir. Hasan-ı Basrî (rahimehullah): "Bu, unutarak yiyip içenin durumundadır" demiştir. Ancak Atâ'nın, soru üzerine: "Bu tamamen unutulamaz, ona kaza gerekir" dediği rivayet edilmiştir. Bu görüşünde Atâ'ya Evzâ'î, Leys, Mâlik ve Ahmed'in (rahimehullah) katıldıkları belirtilir. Şâfiî'nin bir görüşü de budur. Görüldüğü üzere bu zikri geçenler yeme-içme ile cima'yı bir tutmamışlardır. Ahmed İbnu Hanbel'den meşhur görüşe göre, unutarak cima edene kefaret de gerekir.
Şunu da kaydedelim ki, cimâ için de orucun kazası gerekmeyeceğine hükmeden bazı Şâfiîler, bu hükme, hadisin bir veçhindeki ıtlakı delil gösterirler: "Kim ramazan ayında unutarak orucunu açarsa..." Burada orucun "yeme, içme" sebebiyle açılması kayıtlanmamış, orucu bozan bütün sebepler kastedilmiş olmaktadır. Şu halde bazı hadislerde yeme-içme'nin zikri, çoğunlukla bu iki şeyin vukua gelmesinden ve ağlebî durumda bunlardan istiğnanın mümkün olmamasından dolayıdır.

---

[856] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/455.
[857] Buhari, Savm: 26, Eyman: 15; Müslim, Sıyâm: 171, (1155); Tirmizî, Savm: 26, (721); Ebu Dâvud, Savm: 39, (2398); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/456.

3- Hadiste, Cenab-ı Hakk'ın kullarına olan lütfu, onlara tanıdığı kolaylık görülmektedir. Meşakkat ve zorluğun kullar üzerinden kaldırılmasının örneği de hadiste mevcuttur.
4- Ahmed İbnu Hanbel'in bir rivayetinde hadisin vürûd sebebi de açıklanmaktadır: "Ümmü İshâk adında azadlı bir cariyenin anlatmasına göre, câriye Resûlullah'ın yanında iken, Efendimize getirilen bir kap yemeği beraberce yerler. Kadıncağız oruçlu olduğunu hatırlar. Zülyedeyn, kadına: "Karnın doyduktan sonra mı?" deyince, Aleyhissalâtu vesselâm câriyeye:
"Orucunu tamamla, bu Allah'ın sana gönderdiği bir rızıktır" buyurur:"
İbnu Hacer der ki: "Bir rivayette, az yiyenle çok yiyen arasında fark görmek isteyenlere red vardır."[858]

ORUCUN ZAMANI

3147- 1- عن أنس رَسُولُ الله عنه قال:]كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُفْطِرُ مِنَ الشَّهْرِ حَتَّى نَظُنَّ أَنَّهُ َ يَصُومُ مِنْهُ، وَيَصُومُ مِنْهُ حَتَّى نَظَنَّ أَنَّهُ َ يُفْطِرُ مِنْهُ شَيْئاً، وَكَانَ َ تَشَاءُ أَنْ تَرَاهُ مِنَ اللَّيْلِ مُصَلِّياً إِ رَأَيْتَهُ، وَ َ تَشَاءُ أَنْ تَرَاهُ نَائِماً إِ َ رَأَيْتَهُ[.
أخرجه الشيخان والترمذي.

1. (3147)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bazan olurdu bir ay boyu oruç tutmazdı ve o aydan hiç oruç tutmayacağını zannederdik. Bazan da (öylesine ara vermeden) tutardı ki, o aydan hiç bir günü oruçsuz geçirmeyecek zannederdik. Sen onu, geceleyin namaz kılarken görmek istesen mutlaka görürdün. Geceleyin uyur görmek istesen mutlaka görürdün."[859]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın nafile oruçları nasıl tuttuğunu açıklıyor. Hadiste, bir ay boyu ara vermeden nafile oruç tutmadığı görülmektedir. Ancak bazı aylar da sanki hiç ara vermiyormuşçasına sıkı şekilde nâfile tutmaktadır. Müteakip hadiste görüleceği üzere, bir ayı tam olarak oruçlu geçirme hali ramazana mahsustur, onun dışındaki aylarda bu vâki olmamıştır.
2- Hadisin ikinci kısmında, Resûlullah'ın gece namazlarını ve nâfile oruçlarını belli ve değişmez bir programa göre, gecenin hiç değişmeyen muayyen vaktinde, ve ayin muayyen günlerinde icra etmediğini ifade etmektedir.
İbnu Hacer şu açıklamayı yapar: "Yani, Aleyhissalâtu vesselâm'ın nâfile oruç ve nâfile namazdaki hali muhtelifti. Bazan gecenin evvelinde namaza kalkardı, bazan ortasında, bazan da sonunda; tıpkı, bazen ayın başında, bazan ortasında, bazan da âhirinde oruç tuttuğu gibi. Kim onu, gecenin herhangi bir vaktinde namaz kılarken veya ayın herhangi bir vaktinde oruç tutarken görmek istese ve onu peş peşe tâkip etse, muhakkak ki, gece namazında veya nâfile orucunda görmek istediği şekilde görürdü. Hadis, Efendimizin orucu peş peşe tuttuğunu veya bütün gece namaz kıldığını ifade etmez."[860]

3148- 2- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]مَاصَامَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَهْراً كَامِ ً قَطُّ غَيْرَ رَمَضَانَ [.
أخرجهالشَيخان والنسائي.

2. (3148)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), ramazan dışında hiçbir ayı tam olarak oruçlu geçirmedi."[861]

AÇIKLAMA:

Bu hadisin Nesâi'deki veçhi hadisi daha anlaşılır kılmaktadır. Şöyle ki: "İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah öyle (ısrarla peş peşe) oruç tutardı ki (orucu hiç) açmayacak derdik. (Bâzan da öylesine peş peşe) yerdi ki "oruç tutmak istemiyor" derdik. Medîne'ye geleliden beri bir ay boyu tam olarak peş peşe hiç oruç tutmadı."
Bazı Fevâid:
Yukarıda kaydedilen iki hadiste şu hususlar gözükmektedir:
* Her ay nafile oruç tutmak müstehabtır.
* Nâfile orucun belli bir günü yoktur. Yasaklanan günler dışında her gün oruç tutulabilir.
* Resûlullah savm-ı dehr (yıl orucu) hiç tutmamıştır.

---

[858] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/456-457.
[859] Buharî, Savm: 53, Teheccüd: 11; Müslim, Sıyâm: 180, (1158); Tirmizî, Savm: 57, (769); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/458.
[860] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/458.
[861] Buhari, Savm: 53; Müslim, Savm: 178, (1157); Nesâî, Savm: 70, (4, 199); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/459.

***** Hiç bir gece, gece boyu namaz kılmamıştır. Böyle yapışı, daha önce de geçtiği üzere, sonradan gelenler bunu farz zannetmesinler gayesine dayanıyordu. Aksi halde ümmete meşakkat verecek bir sünnet bırakmış olacaktı. Halbuki, kendisine bu meşakkate tahammül edebilecek güç verilmiş idi. Örnek olmak maksadıyla ibâdetlerde vasat bir yol tâkip etmiştir: Hem oruç tuttu, hem yedi, hem gece namazı kıldı, hem de uyudu.[862]

AŞÛRA ORUCU

3149- 1- عن قتادة رَضِىَ اللهُ عَنْه :]أنّ النّبىَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسلَّمَ قَالَ: صِيَامُ عَاشُورَاءَ إِنِّى أَحْتَسِبُ عَلَى اللهِ أَنْ يَكَفِّرَ السَّنَةَ الَّتِى قَبْلَهُ [. أخرجه الترمذي و صححه .

1. (3149)- Katâde (rahimehullah) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Aşûra orucunun önceki yılın günahlarına kefaret olacağını Allah(ın rahmetin)den umarım."[863]

AÇIKLAMA:

Aşûra günü, İbnu Düreyd'e göre İslamî bir isimdir ve câhiliye devrinde bilinmemektedir. Ancak İbnu Dıhye bu iddiayı reddeder, bunun câhiliye devrinde mevcudiyetini gösteren deliller zikreder. Bunlardan biri Hz. Aişe'nin rivayetidir. Müteakiben kaydedileceği üzere, Hz. Aişe cahiliye halkının Aşûra orucu tuttuğunu belirtir.
Aşûre günü hangi güne tekabül eder? Bu da münâkaşa edilmiştir. Ekseriyete göre, Muharrem'in onuncu günüdür. Kurtubi der ki: "Aşûra, "âşire"den (onuncu) alınmadır, mübâlağa ve ta'zim ifade eder. Aslında bu, onuncu gece için bir sıfattır. Çünkü o kelime, akd'in ismi olan 'uşr'dan me'huzdur (alınmadır), gün (yevm) kelimesi ona muzaf olmuştur. Yevm-i aşûra denince sânki onuncu gecenin günü kastedilir. Şu kadar ki, bu bir sıfata bedel olunca isim olma hâli ona galebe çaldı, bir de mevsufunu zikretme zahmetine gidilmeyip Leyl kelimesi atıldı ve sadece Aşûra dendi. Bu kelime böylece aşûra günü'ne alem oldu..."
Zeyn İbnu'l-Münîr der ki: "Alimlerin çoğu, "aşûra" yı Muharrem ayının onuncu günü bilir. Bu aynı zamanda iştikak ve tesmiyenin de gereğidir. Aşure'ye, Muharrem'in dokuzuncu günü diyen de olmuştur. Birinci durumda gün, giden geceye muzaftır. İkinci durumda ise, gelecek geceye muzaftır."
Bazıları: "Dokuzuncu güne aşûra denmesi, develerin içeri alınmasındandır" demiştir. Deveyi sekiz gün boyu otlatıp sonra dokuzuncu gün içeri alırlardı.
Hakem İbnu'l-A'rac anlatıyor: "İbnu Abbâs'a uğradım. O ridasına dayanmış duruyordu.
"Bana Aşûra gününden haber ver!" dedim. Şu cevabı verdi:
"Muharrem hilâlini gördün mü, saymaya başla ve dokuzuncu günü oruçlu olarak sabahla."
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) o gün oruç tutar mıydı?" dedim.
"Evet!" cevabını verdi."
Bu rivayetin zâhirine göre, Aşûre günü dokuzuncu gündür.
Müslim'in bir başka rivayeti de bunu te'yid eder: "İbnu Abbâs'tan gelen bir rivayete göre Aleyhissalâtu vesselâm "Önümüzdeki seneye kadar yaşarsam Muharrem'in dokuzuncu gününde oruç tutacağım." Ve Resûlullah bundan önce vefat etti."
Bu rivayetin zâhiri, Resûlullah'ın Muharrem'in onunda oruç tuttuğunu, önümüzdeki seneye ulaşırsa dokuzunda tutmaya azmettiğini gösterir. Bunun şu mânaya gelmesi muhtemeldir: Efendimiz sâdece dokuzla yetinmemiş, aksine onu, onuncu güne de izafe etmiştir. Bu izâfe, ihtiyaten olabileceği gibi hıristiyan ve yahudilere muhalefet olsun diye de olabilir. Bu ikinci ihtimal ercah'tır. Müslim'in bazı rivayetleri de bunu te'yid eder. İbnu Abbâs'tan merfu bir rivayette Efendimiz şöyle der: "Aşûra günü oruç tutun, yahudilere muhalefet edin: Aşûradan bir gün önce veya bir gün sonra oruç tutun."
İbnu Hacer der ki: "Bu Resûlullah'ın son zamanlarda verdiği bir emirdir. Aleyhissalâtu vesselâm, vahiy gelmeyen hususlarda ehl-i kitaba muvafakat etmeyi severdi. Bu, bilhassa putperetslere muhalefet eden hususlarda böyleydi. Ne zaman ki Mekke fethedildi, İslâm dini her yerde şöhret ve üstünlük elde etti, derhal ehl-i kitaba muhalefeti de ilân etti. Bu meselede de öyle oldu. Önce: "Biz, Hz. Musa'ya sizden daha layık ve ehakkız" diyerek onlara benzemeyi tercih etti. Sonra onlara muhalefeti uygun buldu ve Aşûra'ya bir gün önceden, bir gün de sonradan ilave yapılmasını emretti."
Bu hususu, Tirmizî'nin bir rivayeti te'yid eder: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize, Muharrem'in onunda aşûra orucu tutmamızı emretti."
Bazı âlimler demiştir ki: "Resûlullah'ın Müslim'deki: "Eğer önümüzdeki seneye kadar yaşarsam Muharrem'in dokuzunda oruç tutacağım" hadisi iki hususa muhtemeldir:
1- Resûlullah bununla, dokuzuncu geceyi onuncu geceye nakletmeyi düşünmüş olabilir.
2- Dokuzuncu günü, oruçta onuncu güne ilave etmeyi düşünmüş olabilir.

---

[862] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/459.
[863] Tirmizî, Savm: 48, (752); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/460.

Resûlullah'ın, bunu beyan etmezden önce ölmüş olması sebebiyle, iki günü oruçlu geçirmek ihtiyata muvafık düşer. Durum böyle olunca Aşura orucu üç mertebede olmuş olmaktadır:
* En aşağısı: Sadece Aşure günü oruç tutmak.
* Bir üst derecesi: Aşûra ile birlikte dokuzuncu günde de oruç tutmak.
* En üstünü: "Dokuz ve onbirinci günlerde de oruç tutmak... Doğruyu Allah bilir." 3158 ve 3259 numaralı hadiste bazı ilave açıklama gelecek.[864]

3150- 2- عن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ عَاشُورَاءُ يُصَامُ قَبْلَ رَمَضَانَ. فَلَمَّا نَزَلَ رَمَضَانُ كَانَ مَنْ شَاءَ صَامَ وَمَنْ شَاءَ أَفْطَرَ]. أخرجه الستة إ النسائى .

2. (3150)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ramazan (farz olmazdan) önce Aşûra orucu tutuluyordu. Ramazanın farziyeti indikten sonra onu dileyen tuttu, dileyen de tutmadı."[865]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, Buharî'nin bir rivayetinde daha sarih olarak şöyle yer alır: "Hz. Aişe dedi ki: "Kureyş câhiliye devrinde Aşûra orucu tutuyordu. Bunu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselam) da tutuyordu. Medine'ye (hicrete) gelince, Aşûra'yı tuttu ve oradaki müslümanlara da tutmalarını emretti. Ramazan orucu farz edilince, Aşûra'yı terketti. Artık dileyen tuttu dileyen tutmadı."
Bu rivayette üç husus açıkça gözükmektedir:
* Aşûra orucu Mekkelilerce bilinmekte ve tutulmakta ise de Medine'deki Araplarca tutulmamaktadır. Resûlullah'ın emretmesi bu mânaya gelir.
* Resûlullah, ramazan farz edilmezden önce Aşûra'yı nâfile bir amel olarak değil, vâcib olarak tutmaktadır.
* Ramazan orucu farz olunca Aşûra yasaklanmıyor; dileyen nâfile olarak tutmaya devam ediyor.
Başka rivâyetler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın buna devam edenler arasında yer âldığını göstermektedir.
2- Bazı âlimler, bu rivayetten Resûlullah'ın Aşûre'yi emrettiği zamanı da tahmin ederler. Buna göre, hicret rebiyyülevvel ayında vukua geldiğine göre, Aşûra'yı tutma emri, hicretin ikinci senesinin başında sâdır olmuş olmalıdır. Zaten ikinci sene içerisinde Ramazan orucu farz kılınmıştır. Bu duruma göre, Aşûra'yı tutma emri sadece bir seneye mahsus olmaktadır. Ondan sonra dileyenin tutmasına havale edilmiştir. Şu halde, farz edildiğine dair rivayetlerin nefsülemirde sıhhati halinde, bu hadis, mezkur farzın neshedildiğini gösterir. Kadı İyaz, Seleften Bazılarının Aşûra'nın farziyyetinin devam etmekte olduğu kanaatini taşıdıklarını kaydeder. Ancak bu görüşü devam ettiren âlim kalmamıştır.
İbnu Abdilberr, Aşûra'nın artık farz sayılmadığı hususunda ülemânın icma ettiğini belirtir. İcma, onun müstehab olduğu merkezindedir.
Kureyş'in Aşûra orucu tutmasını İbnu Hacer şöyle izah eder: "Onlar bunu, geçmiş bir şeriatten almış olabilirler. Nitekim onlar, o günde ve başka günlerde Ka'be'nin örtüsüne tâzimde bulunuyorlardı."
İbnu Hacer, İkrime'den nakledilen şu rivayeti işittiğini kaydeder: "İkrime'ye bu hususta sorulunca demiştir ki: "Kureyş, cahiliye devrinde bir günah işledi. Bu onların çok ağırlarına gitti. Onlara, "Aşûra orucu tutun, bu günahınıza kefaret olur" denmiş, (onlar da tutmaya başlamışlar)."[866]

3151- 3- وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال: [قَدِمَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ فَرَأى الْيَهُودَ تَصُومُ يَوْمَ عَاشُورَاءَ فَقَالَ: مَا هَذَا؟ قَالُوا يَوْمٌ صَالِحٌ نَجَّى اللهُ تَعَالَى فِيهِ بَنِى إِسْرَائِيلَ مِنْ عَدُوِّهِمْ فَصَامَهُ مُوسَى. فَقَالَ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَنَا أَحَقُّ بِمُوسَى مِنْكُمْ فَصَامَهُ وَأَمَرَ بِصِيَامِهِ]. أخرجه الشيخان وأبو داود .

3. (3151)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'ye gelince, yahudileri Aşûra günü oruç tutar gördü. Onlara:
"Bu da ne, (niçin oruç tutuyorsunuz)?" diye sordu.
"Bu, sâlih (hayırlı) bir gündür. Allah, o günde Benî İsrâil'i düşmanlarından kurtardı. (Şükür olarak) Hz. Musa o gün oruç tuttu" dediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Ben Musa'ya sizden daha layığım" buyurup o gün oruç tuttu ve müslümanlara da tutmalarını emretti."[867]

---

[864] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/460-462.
[865] Buharî, Savm: 69, Hacc: 1, 47, Menâkıbu'l-Ensâr: 26, Tefsir, Bakara: 24; Müslim, Sıyâm: 115; Muvatta, 33, Ebu Dâvud, Savm: 64, (2442, 2443); Tirmizî, Savm: 49, (753); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/462.
[866] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/462-463.
[867] Buharî, Savm: 69, Enbiya: 22, Fedâilu'l-Ashâb: 52, Tefsir, Yûnus: 1, Tâ-hâ: 1, Müslim, Sıyâm: 127, (1130); Ebu Dâvud, Savm: 64, (2444); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/463.

AÇIKLAMA:

Müslim'in bir rivayetinde, Aşûra gününün yahudilerin hangi kurtuluşuna tekabül ettiği belirtilmiştir: Yahudiler Resûlullah'ın suâlini şöyle cevaplandırırlar: "Bu, büyük bir gündür. O günde Allah Hz. Musa ve kavmini kurtardı, Firavun ve kavmini de garkedip suda boğdu." Bir başka rivayette: "... Biz Allah'a şükür olsun diye bu orucu tutuyoruz" derler.
Ahmed İbnu Hanbel'in, Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'den bir rivayetinde şu ziyâde yer alır: "...Bu gün, Hz. Nuh'un gemisinin Cûdi dağına oturduğu gündür. Hz. Nuh, o gün şükür orucu tuttu."
Bu rivayet, Resûlullah'ın Medine'ye Aşura esnasında gelmiş olmasını gerektirdiği için zahirde bir müşkilat gözükmektedir. Halbuki Aleyhissalâtu vesselâm, rebiyyülevvel ayında gelmiştir.
Bu müşkili İbnu Hacer şöyle açar: "Burada murad olan, Resûlullah'ın onların Aşûra orucunu tuttuklarını ilk defa bilmesi zamanıdır. Suâl sorma vak'ası ise hicretten sonra olmalıdır. Bu, hicretten önce bunu bildiğini de ifade etmez. Rivayette mahzuf bazı kelimeler var. Şöyle takdir edilebilir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'ye geldi. Aşûra gününe kadar ikamet etti. O gün yahudileri oruç tutar buldu..."
Bir başka te'vil de şöyle: "Şu da muhtemeldir: O Yahudiler, Aşûra gününü şemsî takvime göre hesab ediyorlardı. Onların hesabınca Aşûra günü, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Medine'ye geldiği güne tesadüf etmiş olabilir." İbnu Hacer devamla der ki: "Bu, te'vil, müslümanların Hz. Musa aleyhisselâm'a daha evlâ ve daha lâyık olduğunu ortaya koyan hususlardan biridir. Çünkü buna göre, mezkur günü kaybetmiş olmaktadırlar, müslümanlar ise o meselede Allah'ın irşadına mazhardırlar. Ne var ki, hadislerin siyâkı bu te'vili reddeder, önceki te'vile itimad gerekir."
İbnu Hacer, bu değerlendirmesini, sonradan bulduğu bir rivayetle şöyle cerheder: "Sonra Taberâni'nin el-Mu'cemu'l-Kebîr'inde, önce mezkur ihtimali te'yid eden bir rivayet buldum: Bu rivayet, Zeyd İbnu Sâbit'in tercüme-i hâl'i esnasında geçmektedir. Ebu'z-Zinâd babasından, o da Hârice İbnu Zeyd İbni Sabit'den, o da babası Zeyd'den rivayet ediyor: "Aşura günü, insanların Aşûra dedikleri gün değildir. O gün, Ka'be'nin örtüldüğü gündür. O gün, sene içerisinde dönmekte idi. Bunun gününü (tesbit için) falanca yahudiye gidip soruyorlardı. Tâ ki, o bunlara hesab ediversin. Yahudi ölünce Zeyd İbnu Sâbit'e gelip ondan sordular. "Bu rivayetin senedi hasendir. Şeyhimiz (Nureddin) el-Heysemî, Zevâidu'l-Mesânid'de der ki: "Ben bunun mânasını bilmiyorum."
Derim ki: "Ben onun mânasını Ebu'r-Reyhân el-Bîrunî'nin, Kitâbu'l-Âsârı'l-Kadîme'sinde buldum. Orada zikrettiği şeyin özeti şudur. "Câhil yahudiler, oruçlarında ve bayramlarında yıldızların hesabına dayanıyorlardı. Onların senesi şemsî idi, kamerî değil."
Derim ki: "İşte bundan ötürü, Aşûra meselesinde kendisine itimad edecekleri hesap bilen birisine muhtaç oldular."(50)
İbnu Hacer, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın rivayeti ile Hz. Aişe'nin rivayeti arasında ihtilaf görmez. Ona göre, cahiliye Arapları ile yahudilerin Aşûra gününde farklı sebeplerle oruç tutmada birleşmeleri mümkündür. Nitekim Kurtubi der ki: "Kureyş, Aşûra orucunu tutmada geçmiş bir şeriata -mesela Hz. İbrahim'in şerîatına- dayanmış olabilir. Resûlullah'ın orucu da onlara muvafakat icabı olabilir. Nitekim, Haccda böyle olmuştur. Veya, bu hayırlı bir amel olması sebebiyle, Allah o gün oruç tutmasına izin vermiş olabilir. Hicret edince yahudileri de o gün oruç tutar bulunca, bunun sebebini onlara sormuş, kendisi tutup, müslümanlara da tutmaları için emretmiş olabilir. Böyle hareket etmesi, yahudileri kazanmak gayesini de güdebilir, nitekim onları kazanmak maksadıyla bidayette onların kıblelerine yönelmiştir. Başka ihtimaller de vardır."
İbnu Hacer der ki: "Her hâl u kârda, Aşûra'yı yahudilere uymak için tutmuş değildir. Zira o günün orucunu eskiden beri tutuyordu. Ancak bu ameli, yasaklanmayan hususlarda Ehl-i Kitab'a uygun olmayı sevdiği devreye rastlar."
Şunu da belirtelim ki, Müslim'in bir rivayetinde Aşûra günü "Yahudi ve Hıristiyanların kutladıkları büyük bir gün" olarak ifade edilir. Bunun hıristiyanlarca da kutlanmasını, âlimler Hz. İsa'nın da o gün oruç tutmuş olabileceği ve bunun Hz. Musa'nın şeriatından neshedilmeyen hükümlerden olabileceği ihtimaliyle izah ederler.[868]

-3152 -4 -و عن قيس بن سعد بن عبادة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهما قال:]كُنَّا نَصُومُ عَاشُورَاءَ، وَنُؤَدِّى زَكَاةَ الْفِطْرِ، فَلَمَّا نَزَلَ رَمَضَانُ وَنَزَلَتِ الزَّكَاةُ لَمْ نُؤْمَرَ بِهِ وَلَمْ نَنْهُ عَنْهُ، وَكُنَّا نَفْعَلُهُ [. أخرجه النسائى .

4. (3152)- Kays İbnu Sa'd İbnu Ubâde (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Biz Aşura günü oruç tutuyor ve sadaka-ı fıtri ödüyorduk. Ramazan orucunun farziyyeti ve zekat emri inince artık onunla emredilmedik, ondan yâsaklanmadık da, biz onu yapıyorduk."[869] [870],

---

[868] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/463-465.
[869] Nesâî, Zekât: 35, (5, 49); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/465.
[870] İbnu Hacer'in tercihi olan önceki te'vil ile, bu rivayet sayesinde güçlenmiş olan ikinci te'vil arasında ortaya çıkan açıklık hakkında yoruma girmeyişi dikkatimizi çekiyor.

RECEB ORUCU

3153- 1- عن عبادة بن حنيف قال: [سَأَلْتُ سَعِيدَ بْنَ جُبَيْرٍ عَنْ صَوْمِ رَجَبَ فَقَالَ سَمِعْتُ ابْنَ عبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا يَقُولُ: كَانَ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصُومُ حَتَّى نَقُولُ َ يُفْطِرُ، وَيفْطِرُ حَتَّى نَقُولُ َ يَصُومُ[. أخرجه الشيخان وأبو داود .

1. (3153)- Abbâd İbnu Hanîf anlatıyor: "Sa'îd İbnu Cübeyr (rahimehullah)'e Receb ayındaki oruçtan sordum. Bana şu cevabı verdi:
"İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ı dinledim, şöyle demişti: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Receb ayında bazı yıllarda öyle oruç tutardı ki biz, "(Gâliba) hiç yemeyecek (ayın her gününde tutacak)" derdik. (Bazı yıllarda da öyle) yerdi ki biz, "Gâliba) hiç tutmayacak" derdik."[871]

AÇIKLAMA:

1- Burada hadis Abbâd İbnu Hanif'ten naklediliyor. Bunda bir yanlışlık olsa gerek. Çünkü Müslim ve Ebu Dâvud'daki rivayetlerde Said İbnu Cübeyr'e soruyu yönelten Osman İbnu Hakim el-Ensâri'dir. Hadis Buhari'de biraz vecizdir, receb'in zikri geçmez.
2- Bu hadisle ilgili olarak İmam Nevevî şu açıklamayı sunar: "Zâhir şu ki, Said İbnu Cübeyr bu açıklaması ile şunu istidlâl etmeyi murad etmektedir: "Receb ayında oruç tutmak yasaklanmamıştır, ayrı bir hususiyetle mendub da kılınmamıştır. Aksine o, diğer aylar gibidir. Receb ayında tutulacak oruç için ne yasak ne de teşvik (nedb) edici bir rivayet sâbit değildir. Ancak oruç asıl itibariyle (bütün aylarda) mendub kılınmıştır." Sünen-i Ebu Dâvud'un bir rivayetinde ise: "Haram aylarında oruç tutmak mendub kılınmıştır. Receb de haram aylarından biridir" denilmiştir.[872]

ŞÂBAN ORUCU

3154- 1- عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصُومُ حَتَّى نَقُولَ َ يُفْطِرُ، وَيَفْطِرُ حَتَّى نَقُولَ َ يَصُومُ، وَمَا رَأَيْتَهُ اسْتَكْمَلَ صِيَامِ شَهْرٍ قَطُّ إَّ رَمَضَانَ وَمَا رَأَيْتَهُ فِي شَهْرٍ أَكْثَرَ صِيَاماً مِنْهُ فِي شَعْبَانَ[. أخرجه الستة.

1. (3154)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (bazan) oruca öyle devam ederdi ki, "(Bu ay) hiç yemiyecek" derdik. Bazan da öyle devamlı yerdi ki, "(Bu ay) hiç tutmayacak" derdik. Ben, onun ramazan dışında bir ayı tam olarak tuttuğunu görmedim. Herhangi bir ayda Şâban ayında tuttuğundan daha fazla tuttuğunu da görmedim."[873]

AÇIKLAMA:

1- Burada Hz. Aişe (radıyallahu anhâ), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Ramazan dışında başka bir ayı tam olarak oruç tutarak geçirmediğini beyanla birlikte, Şâban ayında diğer aylardan daha çok oruç tuttuğunu belirtmektedir.
Öte yandan, müteakip hadiste (3155) görüleceği üzere, Ebu Dâvud'un, Tirmizî'nin Sünen'lerinde Ümmü Seleme'den kaydedilen rivayette, Resûlullah'ın Şâban ayını da tam tuttuğunu ifade etmektedir. Bu durumun te'lifinde âlimler ihtilaf eder:
* İbnu Hacer "Yani, Şâban'ın büyük kısmını oruçla geçirirdi" diye anlar. Nitekim, Tirmizî'nin nakline göre İbnu'l-Mübârek: "Bir kimse, ayın yarısından fazlasını oruçlu geçirdiği takdirde: "Ayın tamamını oruçla geçirdi" demek Arapça açısından caizdir; nitekim: "Falan kişi, gecesinin tamamında namaz kıldı" denebilir; halbuki yemek de yemiş ve başka bazı işleriyle de meşgul olmuştur. (Burada verilen hüküm gâlib duruma bakar)" demiştir. Tirmizî der ki: "Sanki, İbnu'l-Mübarek bu açıklamasıyla iki hadisi cem etmiştir."
* "Hepsi" diyerek "ekseriyet"i kastetme işini -nâdir kullanılması sebebiyle - Tîbî kabul etmek istemez. Der ki: "Hepsi (küll) kelimesi, şümûlü irade ve azla iktifayı defetmede başvurulan bir te'kiddir. Öyle ise, bunun "bir kısmı (bâzısı)" ile tefsiri buna aykırıdır." Tîbî devamla der ki: "Hadisi şu mânaya hamletmek gerekir: "Efendimiz, Şâban ayını bazan tam olarak oruçlu geçirirdi, bazan da ekseriyetini. Böyle yapardı, tâ ki insanlar bunun da Ramazan gibi farz olduğu vehmine kapılmasınlar."

---

[871] Buharî, Savm: 53; Müslim, Sıyâm: 179, (1157); Ebu Dâvud, Savm: 55, (2430); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/466.
[872] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/466.
[873] Buharî, Savm: 52; Müslim, Sıyâm: 175, (1156); Muvatta, Sıyâm: 56, (1, 309); Ebu Dâvud, Savm: 56, 59, (2431, 2434); Tirmizî, Savm: 37, (736); Nesâî, Savm: 70, (4, 199, 200); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/467.

* Şöyle anlayan da olmuştur: "Hepsi" kelimesinden murad, Resûlullah'ın bazan ayın başından, bazan ortasından, bazan da sonundan tuttuğunu beyandır. Böylece ayın hiç bir kısmı oruçtan hâlî kalmamış ve keza oruç da, hiçbir kısmına mahsus kılınmamış olmaktadır."
* Zeyn İbnu'l-Münir de: "Hz. Aişe'nin sözü ya mübâlağaya hamledilip maksadın "ekseriyet" olduğu söylenecek, ya da ikinci sözünün birincisine nazaran müteahhir olduğunu, böylece Resûlullah'ın başlangıçta Şâban'ın çoğu kısmında oruç tuttuğu halde sonradan tamamını oruçla geçirdiğini haber vermiştir" der.
İbnu Hacer, bu te'vilin bir zorlama olduğunu, en doğrusunun birinci te'vil olduğunu ve bunu Hz. Aişe'nin Müslim'de gelen (ve 3154 numarada kaydettiğimiz) şu rivayetinin desteklediğini söyler: "Medine'ye geleliden beri ramazan dışında hiçbir ayı tam olarak oruçla geçirmedi."
2- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Şâban ayında niçin daha çok oruç tutmakta idi? Bu husus farklı yorumlara sebep olmuştur:
* İbnu Battâl'a göre Efendimiz, her ayda tutmakta olduğu üç günlük oruçları sefer gibi bazı sebeplerle zamanında tutamıyor ve bunlar birikiyordu. İşte bunları toptan Şâban ayında tutuyordu. Bu te'vil de, Taberânî'de gelen bir Hz. Aişe rivayetine dayanmıştır: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) her ayda üç gün oruç tutardı. Bazan bunları te'hir eder ve böylece üzerinde bir yıllık oruç birikir, o da Şâbanı oruçlu geçirirdi." Bu hadis zayıf bulunmuştur.
* Şöyle diyen de olmuştur: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu, Ramazan ayına tazim için yapardı." Bununla ilgili bir hadis, Tirmizî'de gelmiştir: "Resûlullah'a Ramazandan sonra hangi orucun daha efdal olduğu soruldu da şu cevabı verdi: "Ramazanı ta'zim sebebiyle Şâban." Bu hadis de zayıftır ve ayrıca Müslim'de gelen bir Ebu Hüreyre hadisine muhaliftir: "Ramazandan sonra en efdal oruç, Muharrem'dir."
* Şâban'da daha çok oruç tutmasının hikmeti hakkında şu da söylenmiştir: "Resûlullah'ın hanımları, Ramazan ayında tutamadıkları borçlarını Şâban ayında kaza ediyorlardı..." İbnu Hacer bunu da muvafık bulmaz.
* Bundaki hikmet için şu açıklama da yapılmıştır: "Bu ayı, Ramazan ayı takib etmektedir. Ramazan orucu farzdır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Şâban ayındaki orucunu iki ayda tutulan nafile miktarınca artırmakta idi. Sebebi, Ramazan ayında tutamayacağı nâfileleri de böylece telâfi etmek istiyordu."
* İbnu Hacer, bu babta söylenecek en evlâ sözün şu olduğunu kaydeder: "Bu babda Ebu Dâvud ve Nesâî'de kaydedilen şu hadis, öncekilerden daha sahihtir: "Üsame İbnu Zeyd dedi ki:
"Ey Allah'ın Resulü! dedim, ben sizi hiçbir ayda Şâban'da tuttuğunuz kadar çok oruç tutar göremiyorum (bunun sebebi nedir?.)" Aleyhissalâtu vesselâm şöyle açıkladılar:
"Bu, halkın Ramazan'la Receb arasında gaflet ettiği bir aydır. Halbuki bu ay, amellerin Rabbülâlemin'e yükseldiği bir aydır. Ben amelimin, oruçlu olduğum halde yükselmesini istiyorum." (Bu hadisin metni 3156 numarada gelecek.)
3- Hadiste, Şâban'da oruç tutmanın fazileti anlatılmaktadır. Nevevi, hadiste en hayırlı ayın Muharrem olduğu ifade edildiği halde, Resûlullah'ın bu ayda orucu daha da artırmayışının sebebini şöyle açıklar: "Muhtemelen, Aleyhissalâtu vesselâm bu hususu ömrünün sonunda öğrendi, böylece Muharrem ayında daha çok oruç tutma imkânı bulamadı. Veya, Muharrem aylarında, mesela yolculuk, hastalık gibi özürler ârız olmuş, fazla oruç tutmasına mâni olmuş olabilir."[874]

3155- 2- وعن أم سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [ماَ رَأَيْتُ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصُومُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ إِلَّا شَعْبَانَ وَرَمَضَانَ [. أخرجه أصحاب السنن، واللفظ للترمذي والنسائى.

2. (3155)- Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ben, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Şâban ve Ramazan dışında iki ayı peş peşe tam olarak oruçla geçirdiğini görmedim."[875]

AÇIKLAMA:

Tirmizî bu hadisi, "Şâban ayını Ramazan ayı ile birleştirme hususunda gelen rivayet(ler)" adını taşıyan bir babta kaydeder. Hadisin Ebu Dâvud'daki veçhi de şöyle: "Resûlullah, sene içerisinde, Ramazandan başka Şâban hariç hiçbir ayı tam olarak oruçla geçirmezdi. Şâban'ı tam tutar ve Ramazanla birleştirirdi."
Böylece Resûlullah'ın üst üste iki ayı oruçlu geçirmiş olduğu bu rivayetlerle kesinlik kazanmaktadır. Tirmizî, aynı hükmü ifade etmek üzere Ebu Seleme ve Hz. Aişe'nin de rivayetlerine dikkat çeker ve Hz. Aişe'nin, "Resûlullah'ın Şâban'da tuttuğundan daha fazla orucu bir başka ayda tuttuğunu görmedim, O, Şâban'ın çok azı hariç hepsini, hatta tamamını tutardı" dediğini kaydeder.
Daha fazla açıklama önceki hadiste geçti.[876]

---

[874] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/467-469.
[875] Tirmizî, Savm: 37, (736); Ebu Dâvud, Savm: 11, (2335); Nesâî, Savm: 70, (4, 200); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/469.
[876] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/469-470.

3156- 3- وعن أسامة رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ لَمْ أَرَكَ تَصُومُ مِنْ شَهْرٍ مِنَ الشُّهُورِ مَا تَصُومُ مِنْ شَعْبَانَ ؟ قَالَ : ذَلِكَ شَهرٌ يَغْفُلُ عَنْهُ النَّاسُ بَيْنَ رَجَبَ وَرَمَضَانَ، وَهُوَ شَهْرٌ تُرْفَعُ فيهِ اَعْمَالَ اِلى رَبِّ الْعَالَمِينَ، وَأُحِبُّ أَنْ يُرْفَعُ عَمَلِى، وَأَنَا صَائِمٌ[. أخرجه النسائى.

3. (3156)- Hz. Üsâme (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü dedim, Şâban ayında tuttuğun kadar başka aylarda oruç tuttuğunu göremiyorum (sebebi nedir?)" diye sordum. Şu cevabı verdi:
"Bu, Receb'le Ramazan arasında insanların gaflet ettikleri bir aydır. Halbuki O, amellerin Rabbülâlemin'e yükseltildiği bir aydır. Ben, oruçlu olduğum halde amelimin yükseltilmesini istiyorum."[877]

AÇIKLAMA için 3154 numaralı hadisin izahına bakılsın.

ŞEVVAL'DEN ALTI GÜN

3157- 1- عن أبوب رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ صَامَ رَمَضَانَ، وَأَتْبَعَهُ بِسِتِّ مِنْ شَوَّالٍ كَانَ كَصِيَامِ الدَّهْرِ[. أخرجه مسلم والترمذى .

1. (3157)- Eyub (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim Ramazan orucunu tutar ve ona şevval ayından altı gün ilave ederse, sanki yıl orucu tutmuş olur."[878]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Ramazan orucundan sonra şevval ayında altı gün daha nâfile tutmayı teşvik etmektedir. Böylece, bir yıllık oruç tutmanın sevabı vaad edilmektedir. Şarihler bunun izahını şöyle yaparlar: "Cenab-ı Hak, Kur'an-ı Kerim'de her bir hayır ameli on misliyle kabul edeceğini bildirmektedir (En'âm 160). Öyle ise Ramazan ayında tutulan oruç on ay yerine geçer. Altı gün on misliyle altmış gün eder. Bu da iki ay demektir, neticede Ramazan ve altı günlük şevvâl orucu tam bir yıla denk gelmektedir."[879]

ZİLHİCCE'DEN ON GÜN

3158- 1- عن هنيدة بن خالد عن امرأته عن بعض أزواج النبي صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ:]كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصُومُ تِسْعَ ذِى الحِجَّةِ، وَيَوْمَ عَاشُوَرَاءَ وَثَـٰثَةَ أَيّامٍ مِنْ كُلّ شَهْرٍ أَوَّلَ اثْنَيْنِ مِنَ الشَّهْرِ وَالخَمِيسَ[. أخرجه داود والنسائى .

1. (3158)- Hüneyde İbnu Hâlid hanımından, o da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevcelerinden birinden anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Zilhicce'den dokuz günle Aşûra günü oruç tutardı. Bir de her aydan üç gün, ayın ilk pazartesi ile perşembe günü oruç tutardı."[880]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, zilhiccenin ilk dokuz gününde oruç tutmanın faziletli ameller arasında olduğunu belirtmektedir. Bazı rivayetlerde "dokuz" değil, "on" denmişti. "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (Zilhicce'den) on günü, her aydan üç günü: Pazartesi ve iki perşembeyi oruçlu geçirirdi."
Diğer taraftan Müslim'de Hz.Aişe'den rivayet edilen bir hadiste, mezkur on günde Resûlullah'ın hiç oruç tutmadığı ifade edilmiştir: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı (Zilhicce'nin ilk) on gününde hiç oruçlu görmedim."
Nevevî'nin açıklamasına göre, ulemâ şöyle demiştir: "Bu hadis, Zilhicce'nin on gününde oruç tutmanın mekruh olduğunu ilham etmektedir. Buradaki "on"dan murad, Zilhicce'nin evvelinden itibaren dokuz gündür. Bu günlerde oruca teşvik eden rivayetler vardır, öyle ise sadedinde olduğumuz hadis te'vile muhtaçtır. Zira, Zilhicce'nin ilk dokuz gününde oruç tutmak mekruh değil, bilakis şiddetle müstehabtır. Bilhassa dokuzuncu gün, ki Arafe'dir. O gün oruç tutmanın faziletiyle ilgili pekçok hadis

---

[877] Nesâî, Savm: 70, (4, 201); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/470.
[878] Müslim, Sıyâm: 204, (1164); Tirmizî, Savm: 53, (759); Ebu Dâvud, Savm: 58, (2432); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/471.
[879] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/471.
[880] Ebu Dâvud, Savm: 61, (2437); Nesâî, Savm: 83, (4, 220); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/472.

var. Buharî'deki bir rivayet şöyle: "Bunlardan yani Zilhicce'nin ilk on gününden daha faziletli sâlih amel günü yoktur."
Öyle ise Hz. Aişe'nin "Bu on günde oruç tutmadı" sözü te'vile muhtaçtır. Resûlullah'ın ya hastalık, sefer gibi bir sebeple oruç tutmadığına veya oruç tuttuğu halde Hz. Aişe'nin görmediğine hamlolunur. Hz. Aişe'nin görmemesi, Aleyhissalâtu vesselâm'ın oruç tutmadığına delil olmaz. Az ileride 3 numaralı paragrafta Ahmed İbnu Hanbel'den kaydedeceğimiz rivayet de bu te'vili destekler.
2- Aşûra'nın hangi güne tekâbül ettiği ve oruçla karşılanmasının sebebi hususunda ulemanın ihtilafından daha önce bahsettik (3149. hadis). Sahâbî ve Tâbiîn'in cumhuruna göre bu, Zilhicce'nin onuncu günüdür. Ancak dokuz ve onbirinci günü olduğunu söyleyenler de olmuştur. Eba İshâk, bu ihtilafi göz önüne alarak, Aşûra orucunu kaçırmamak için bir evvelinden bir de sonrasından olmak üzere üç gün oruç tutarmış...
Bu güne Aşûre denmesinin sebebi, onun Muharrern'in onuncu günü olmasındandır, zâhir de bunu gösterir. Ancak: "Allah Teâlâ Hazretleri o günde peygamberlerinden on tanesine ikramda bulunduğu için böyle tesmiye edilmiştir" diyen de olmuştur.
3- Rivayetin Nesâî'deki bir veçhinde, Resûlullah'ın her ay tuttuğu üç oruç şöyle açıklanır: "...Her ayın ilk pazartesi ve iki perşembesi..."
Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde Hafsa validemizden rivayet edilen şu hadis, sadedinde olduğumuz hadisi takviye eder:
"Dört şey var ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (yaşadığı müddetçe) hiç bırakmadı:
1- Aşûra orucu,
2- (Zilhicce'den) on gün,
3- Her aydan üç gün,
4- Sabah namazından önce iki rek'at.."
Aşûra'yı kutlamayı bid'at telâkki edenler de var. Münâvî şu bilgileri dermeyan eder: "El-Mücellid el-Lügavi der ki: "Aşûra gününde tutulan oruç, o gün kılınan namaz, o günkü infak, kına, sürünme, sürmelenme üzerindeki rivayetler bid'attır. Bunları Hz. Hüseyin (radıyallahu anh)'i katledenler ihdas ettiler. Hanefilerin el-Kunye adlı kitaplarında denir ki: "Aşûra günü sürme çekmeyi terketmek gerekir, çünkü, Ehl-i Beyt'e buğz alâmeti vardır."[881]

2- 474- وعن القاسم بن محمد قال: [كَانَتْ عَائِشَةُ رَضِىَ اللهُ عَنْهَا تُصُومُ يَوْمَ عَرَفَةَ، وَلَقَدْ رَأَيْتَهَا عَشِيَّةَ عَرَفَةَ يَدْفَعُ ا"مَامُ، ثُمَّ تَقِفُ حَتَّى يَبْيضَّ مَا بَيْنَهَا وَبَيْنَ النَّاسِ مِنَ ا'رْضِ، ثُمَّ تَدْعُو بِالشَّرَابِ فَتُفْطِرُ]. أخرجه مالك.

2. (3159)- Kâsım İbnu Muhammed (rahimehullah) anlatıyor: "Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) Arefe günü oruç tutardı. Ben Arefe akşamı imamın (hacc emîrinin, Müzdelife'ye gitmek üzere) hareket ettiği sırada Hz. Aişe'nin yerinde kalarak, halkla kendi arasında bir boşluk açılana kadar bekleyip sonra içecek birşeyler isteyerek iftar yaptığını gördüm."[882]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet Hz. Aişe'nin Arafat vakfesi sırasında oruç tuttuğunu göstermektedir.
İmam Mâlik, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin hacıların hareket etmesini beklemekten maksadının, halkla arasında bir boşluğun hâsıl olması, ve halk tarafından iftardan başka bir şeyinin görülmemesi olduğunu belirtir ve ilave eder: "Bu teehhüründe, ay veya yıldız gibi bir şeyin doğmasını beklemek mevzubahis değildir."
Abdullah İbnu Zübeyr, Osman İbnu Ebî'l-Âs ve İbnu Râhûye'nin de Arafat'ta oruç tuttukları rivayet edilmiştir.
Katâde: "Duaya mâni olacak zayıflığa meydan vermiyorsa bunda bir beis yoktur" demiştir.
Atâ da: "Arefe kışa rastlayınca oruç tutarım, yaza rastlayınca tutmam" demiştir. Bu sözüyle, yaz sıcağında duaya mâni olacak zayıflık olursa oruç tutmamayı tercih ettiğini kastediyor.
İbnu Abdilberr, İbnu Ömer (radıyallahu anh)'den şunu nakleder: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Ebu Bekir, Ömer ve Osman (radıyallahu anhümâ) ile birlikte hacc yaptım. Hiç biri de (o gün) oruç tutmuyordu, ben de tutmuyorum."[883]

3- 3160- وعن أبى قتفصس رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: صِيَامُ يَومِ عَرَفَةَ إِنِّى أَحْتَسِبُ عَلَى اللهِ تَعَالَى يُكَفِّرَ السَّنَةَ الَّتِى قَبْلُهُ، الَّتِى بَعْدَهُ[. أخرجه الترمذى .

[881] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/472-473.
[882] Muvatta, Hacc: 133, (1, 375); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/474.
[883] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/474.

3. (3160)- Ebu Katâde (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Arafat günü tutulan orucun, geçen yılın ve gelecek yılın günahlarına kefâret olacağına Allah'ın rahmetinden ümidim var."[884]

AÇIKLAMA:

1- Nevevî'nin kaydettiğine göre âlimler, burada "Arafat orucu ile affı ümid edilen günahların seğâir (küçük günahlar) olduğunu belirtmiş, "Kişinin seğâiri
yoksa kebâirinin hafifletileceği umulur, kebairi de yoksa derecesi yükseltilir" demişlerdir.
Aliyyü'l-Kârî: Mirkât'ta İmâmul-Harameyn'in: "Bu, seğâir için kefaret olur" dediğini, Kadı İyaz'ın da: "Bu, Ehli's-Sünne ve'l-Cemâat'in görüşüdür, kebaire ancak tevbe veya Allah'ın rahmeti keffâret olur" dediğini kaydeder.
2- Hadis şöyle bir soruya açıktır: "Kişinin gelecek seneden şimdilik bir günahı yokken, bu oruç ona nasıl kefâret olabilir?.." Bu soruya şöyle bir cevap verilmiştir: "Bunun manası, "Kişiyi, gelecek yıl Allah günah'tan korur" demektir." Şu da söylenmiştir: "Yeni sene gelince günah işlerse geçmiş senenin kefareti kadar sevab ve rahmet verilir" demektir."[885]

HAFTANIN GÜNLERİ

3161- 1- عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَحَرَّى صِيَامَ يَوْمِ اِثْنَيْنِ وَالْخَمِيسِ]. أخرجه الترمذي والنسائى. «التَّحَرّى»: التقصد .

1. (3161)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) pazartesi ve Perşembe günlerinde oruç(la sevap) arardı."[886]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Resûlullah'ın haftanın iki gününde kasıd ve azimle oruç tuttuğunu göstermektedir. Kasıdla, azimle diyoruz, zira hadiste taharrî kelimesine yer verilmiştir. Bu, daha iyiyi araştırma, ona yönelme, kastetme mânalarına gelir. Bazı âlimler "taharrî, sevap taleb etmek, mübalağa ile ısrarla istemek manasına da gelir" demiştir.
Bu babta Hz. Hafsa, Ebu Katâde ve Üsame İbnu Zeyd'den de rivayetler mevcuttur.[887]

3162- 2- و عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [تُعْرَضُ اَعْمَالُ عَلَى اللهِ تَعَالَى يَومَ اْثنَيْنِ وَالخَمِيس، فَأُحِبُّ أَنْ يُعْرِضَ عَمَلِى، وَأَنَا صَائِمٌ]. أخرجه الترمذي.

2. (3162)- Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ameller Allah Teâla hazretlerine pazartesi ve perşembe günleri arzedilir. Ben, amelimin oruçlu olduğum halde arzedilmesini severim."[888]

AÇIKLAMA:

İbnu'l-Melek der ki: "Bu hadis, şu hadise muhalif değildir. "Gece ameli, gündüz amelinden önce, gündüz ameli de gece amelinden önce yükseltilir." Çünkü arzetme ile yükseltme arasında fark mevcuttur. Zira ameller haftalık olarak toplanıp bu iki günde arzedilmektedir. Bir Müslim hadisinde denir ki: İnsanların amelleri, haftada iki sefer, pazartesi ve perşembe günleri arzedilir. Kardeşi ile arasında husumet bulunan kul hâriç her mü'min mağfiret görür. Bunlar sulh yapıncaya kadar, "şu iki (zavallıya) bakın!" denilir."
İbnu Hacer bu rivayetin, amellerin Şâban ayında yükseltileceğini haber veren hadisle de (3156. hadis) ihtilafa düşmediğini belirtir ve ilaveten der ki: "Çünkü haftalık amellerin ayrıca yükseltilmesi ve yıllık amellerin de toptan yükseltilmesi câizdir."[889]

---

[884] Tirmizî, Savm: 46, (749); İbnu Mâce, Sıyâm: 40, (1730); Müslim, Sıyâm: 196, (1162); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/474.
[885] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/474-475.
[886] Tirmizî, Savm: 44, (745); Nesâî, Savm: 70, (4, 202, 203); İbnu Mâce, Sıyâm: 42, (1739); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/476.
[887] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/476.
[888] Tirmizî, Savm: 44, (747); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/476.
[889] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/476-477.

EYYÂMU'L-BÎ'Z

3163- 1- عن عبد الله بن قتادة بن ملحان القيسي عن أبيه رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْمُرُنَا أَنْ نَصُومَ أَيَّامَ الْبِيضِ ثَ‍َثَ عَشْرَةَ وَأَرْبَعَ عَشْرَةَ، وَخَمْسَ عَشْرَةَ، وَقَالَ: هُنَّ كَهَيْئَةِ الدَّهْرِ[. أخرجه أبو داود والنسائي .

1. (3163)- Abdullah İbnu Katâde İbni Milhân el-Kaysî, babası (radıyallahu anh)'ndan anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bize eyyam-ı bî'z'de yani ayın onüç, ondört ve onbeşinci günlerinde oruç tutmamızı emrederdi ve "Bunlar yıl orucu vaziyetindedir" derdi."[890]

AÇIKLAMA:

Bî'z kelimesi dilimize de girmiş bulunan beyaz'dan gelir. Kamerî ayın 13. 14. ve 15. geceleri ayın en parlak, en beyaz olduğu safhadır. Ay akşamdan sabaha kadar gökyüzünden ayrılmaz, dünyayı aydınlatır. Bu sebeple o günlere, ayın en aydınlık geceleri mânasında eyyâm-ı bî'z denmiştir. Daha doğru şekliyle geceleri aydınlık olan günler denmesi gerekirken aydınlık, güne izafe edilerek "eyyâmu'l-bî'z" (aydınlık günler) denilmiştir.
İşte Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu günlerde oruç tutmayı müstehab addetmiştir. "Bu günlerde tutulacak oruçlar yıl orucu vaziyetindedir" demek de, o günlerde oruç tutulduğu takdirde sanki bütün yıl boyu oruç tutulmuş gibi sevap olur demektir. Bunun da hesabı, daha önce yaptığımız gibidir. Ayet-i kerime (En'am 160) hayırlı amellerin on misliyle mükâfatlandırılacağını haber verdiğine göre, ayda üç gün tutulan oruç, bir ay yerine geçer. Her ayda üç gün tutulunca toplamı yıl orucu olur.[891]

3164- 2- و عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يفْطِرُ أَيَامَ الْبِيضِ فِي حَضَرٍ، وَ‍َ سَفَرٍ[. أخرجه النسائى.

2. (3164)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) eyyâmu'l- bî'z'de oruç tutmayı hazerde de seferde de bırakmazdı."[892]

3165- 3- و عن معاذة العدوية قالت:]سَأَلْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَكَانَ النَبيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَصُومُ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ ثَ‍َثَةَ أَيَّمٍ؟ قَالَتْ: نَعَمْ قُلْتُ : مِنْ أَيِّ أَيَّامِ الشَّهْرِ كَانَ يَصُومُ؟ قَالَتْ: لَمْ يَكُنْ يَبَالِى مِنْ أَيِّ اَيَّامِ يُصُومُ[. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي .

3. (3165)- Muâzetu'l-Adeviyye anlatıyor: "Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'den sordum: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) her ay üç gün oruç tutar mıydı?"
"Evet!" diye cevap verdi. Ben tekrar:
"Ayın hangi günlerinde tutardı?" dedim.
"Hangi günde oruç tuttuğuna ehemmiyet vermezdi" diye cevap verdi."[893]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ay içerisinde üç gün oruç tutmada ısrar ettiğini, ancak bu üç günün muayyen günlerde olmamasına da şuurla dikkat ettiğini göstermektedir. Alimler, ayın belli günlerinde ısrar etmemesini, farz telakki edilmesi endişesiyle izah ederler: "Eğer hep aynı günlerde oruç tutsaydı halk bu günlerde oruç tutmayı farz telâkki ederdi" derler.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın her ay farklı günlerde nafile oruçlar tutmuş olması Ashab ve sonrakilerde farklı telakkiler hâsıl etmiştir:
* Bazı rivayetler bu üç günü eyyâm-ı bî'z olarak tarif eder. Bu günler kamerî ayın 13, 14 ve 15. günleridir.
* Bazılarına göre bunlar 12, 13 ve 14. günleridir.

---

[890] Ebu Dâvud; Savm: 68, (2449); Nesâî, Savm: 83, (4, 220, 221); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/478.
[891] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/478.
[892] Nesâî, Savm: 70, (4, 198); brahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/478.
[893] Müslim, Sıyâm: 194, (1160); Ebu Dâvud, Savm: 70, (2453); Tirmizî, Savm: 54, (763); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/479.

* Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'den gelen bir rivayette eyyâm-ı bî'z'den murad ayın 12. günü ile ondan sonra gelen iki perşembedir.
* Bu nafile oruçlar, Hasan Basrî'ye göre ayın başında, İbrahim Nehâî'ye göre sonunda tutulmalıdır.
* Hz. Aişe'ye göre bir ay cumartesi, pazar ve pazartesi günleri; müteakip ay salı, çarşamba ve perşembe günleri oruç tutulmalıdır.
* Ümmü Seleme'ye göre müstehab vakit, ayın ilk perşembesi ile onu takip eden pazartesi günleridir.
* Bazılarına göre pazartesi ve perşembe günleri tutmak müstehabtır.
* Her ayın ilk günü ile onuncu ve yirminci günleri oruç tutmanın müstehab olduğunu söyleyen de olmuştur.
* Bir başka görüşe göre her ayın ilk günü ile onbir ve yirmibirinci günlerindeki oruç müstehabtır.[894]

3166- 4- وعن أبى ذر رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ: رَسُولُ الله صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ صَامَ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ ثَـَثَةَ أيَّامٍ فَذَلِكَ صِيَامُ الدَّهْرِ، فَأنْزَلَ اللهُ تَعَالَى تَصدِيق ذَلِكَ فِي كِتَابِهِ: مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أمْثَالِهَا. اَلْيَوْمُ بِعَشْرَةِ أيّامٍ[. أخرجه الترمذي والنسائى.

4. (3166)- Hz. Ebu Zerr (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim her ayda üç gün oruç tutarsa işte bu, yıl orucu olur. Allah Teâlâ hazretleri bu hususu te'yiden kitabında şu ayeti indirdi: "Kim bir hayır işlerse o kendisinden on misliyle kabul edilir" (En'am 160). Bir gün on misliyle kabul ediliyor."[895]

3167- 5- وعن عامر بن مسعود رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : اَلْغَنِيمَةُ الْبَارِدَةُ الصَّوْمُ فِي الشِّتَاءِ[. أخرجه الترمذي .

5. (3167)- Âmir İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Zahmetsiz ganimet kışta tutulan oruçtur."[896]

AÇIKLAMA:

Kışta tutulan oruç zahmetsiz ganimet'e benzetilmiştir. Çünkü kışta susuzluk duyulmaz. Ayrıca günler kısa olduğu için açlık da çekilmez. Hadis; kelimesi kelimesine tercüme edilince zahmetsiz ganimet değil, soğuk ganimet demek gerekir. Bundan maksad savaşmadan, mukâtele ateşine maruz kalmadan elde edilen ganimettir. Ayrıca Arapçada bârid (soğuk) kelimesi rahatlık, hoşluk gibi mânalarda kullanılır. Soğuk su, soğuk hava bilhassa sıcağın şiddetli olduğu memleketlerde hoşa giden, aranan şeylerdir. Bundan hareketle hoş ve âsûde hayat manasına ayşun bârid (soğuk hayat) tabiri şâyi olmuştur.[897]

3168- 6- وعن ابن مسعود رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قُلْتُ لِعَائِشَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْهَا: هَلْ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْتَصُّ مِنَ ا'يَّامِ شَيْئاً؟ قَالَتْ: َ. كَانَ عَمَلُهُ دِيمَةً، وَأيُّكُم يُطِيقُ ما كَانَ رسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُطِيقُ[. أخرجه الشيخانَ. »الدِّيمةُ« : المطر الدائم في سكون، تشبه به ا'عمال الدائمة القصد والرفق .

6. (3168)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) herhangi bir güne ayrı bir ehemmiyet verir miydi?" diye sordum.
"Hayır!" dedi ve ilave etti: "O'nun ameli hafif ve devamlı yağan yağmur gibiydi. Hanginiz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın tahammül ettiği şeye dayanabilir?"[898]

AÇIKLAMA:

1- Burada Hz. Aişe (radıyallahu anhâ), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hafta veya ayın herhangi bir gününe hususi bir ehemmiyet atfetmediğini, bütün günleri aynı şekilde değerlendirdiğini ifade ediyor. Halbuki, yine bazı sahâbelerden ve hatta bizzat Hz. Aişe'den rivayet edilen bir kısım hadislerde Resûlullah'ın bazan çok oruç tuttuğunu, bazan az oruç tuttuğunu görmekteyiz. Nitekim 3154 numarada kaydettiğimiz hadiste:

---

[894] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/479-480.
[895] Tirmizî, Savm: 54, (761); Nesâî, Savm: 82, (4, 219); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/480.
[896] Tirmizî, Savm: 74, (797); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/480.
[897] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/480.
[898] Buhari, Savm: 64; Rikâk: 18; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirin: 217, (783); Ebu Dâvud, Salât: 317, (1370); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/481.

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bazan oruca öyle devam ederdi ki, bu ay hiç yemiyecek derdik, bazan da öyle devamlı yerdi ki bu ay hiç tutmayacak derdik" demiştir.
Aradaki ihtilafı kaldırmak için: "Resûlullah'ın, orucu bazan az, bazan çok tutma hali devamlı idi" denmiştir. Şu şekilde bir te'lif de yapılmıştır: "Resûlullah nefsine ibadeti bir vazife yapmış idi, ancak zaman zaman araya bazı sebepler girerek O'nu meşgul etmiş, ibadetinden alıkoymuştur. Fakat meşguliyet kalkınca ibadetine devam etmiştir. Resûlullah'ı farklı durumlarda gören kimseler, farklı rivayetlerde bulunmuşlardır."
2- كَانَ عَمَلُهُ دِيمَةً tâbiri, üzerine durmaya değer. Dîme, asıl itibariyle sakin sakin devamlı yağan yağmura denmektedir. Sağanak dediğimiz çok yağan yağmur fazla devam etmez. Bol yağmur çoğu kere esintili de olur, sükûnetten uzaktır. Ama hafif yağmur, sâkindir ve devamlıdır. İşte Resûlullah'ın ameli buna benzetilmiştir. Nitekim Aleyhissalâtu vesselâm خَيْرُ أُمُورِ اَدْوَمُهَا وإنْ قَلّ
"İşlerin ve amellerin en hayırlısı az da olsa devamlı olanıdır" diyerek sistemli ve devamlı olan hayırlı amelleri övmüştür. Bir işin az da olsa devamlı olması bir sistemin ifadesidir. Sistem güven verir, netice hasıl eder. Bu sebeple geçici olan çok amele itibar edilmemiş, tavsiye edilmemiştir.[899]

ORUCUN HARAM OLDUĞU GÜNLER

3169- 1- عن أبي سعيد رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: َ يَصْلَحُ الصِّيَامُ فِي يَوْمَيْنِ: يَومِ الْفِطْرِ وَيَومِ النَّحْرِ[. أخرجه الخمسة إ النسائى، وَهذا لفظ مسلم .

1. (3169)- Ebu Sa'îd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İki günde oruç câiz olmaz: Fıtır günü (Ramazan bayramının birinci günü) ve Nahr günü."[900]

AÇIKLAMA:

Resûlullah iki dînî bayramın birinci günlerinde oruç tutmayı yasaklamıştır.
Ancak, bir kimse oruç tutmaya nezretse bu da bayram gününe tesadüf etse, bu nezri yerine getirmesi şart mı? diye münakaşa edilmiştir.
Ulemâ bu iki bayram gününde nezir, kefâret, tetavvû, kaza, temettü... her çeşit orucun haram olduğunu söylemekte icmâ etmiştir. İhtilaf edilen husus, bu yasağa rağmen bayram günü oruç tutan kimsenin durumudur:
* Ebu Hanîfe bu orucun "oruç" olduğuna hükmeder ve nezrin mün'akid olduğunu söyler.
Cumhur muhalefet ederek: "Zeyd, "geldiğim gün oruç tutacağım" diye nezretse ve bayram günü gelse bu nezir mün'akid olmaz" der. Hanefiler: "Nezir mün'akid olur, orucu kaza etmesi gerekir" der; bir rivayette "oruç tutması değil, fakir doyurması gerekir" denmiştir. Evzâî'ye göre de kaza gerekir, ancak niyyeten bayramı istisna etmişse kaza gerekmez. İmam Mâlik'ten bir rivayete göre kazaya niyet etmişse kaza eder, değilse etmez dediği rivayet edilmiştir.
İbnu Ömer bu meselede sorulunca cevap vermemiş, tevakkuf etmiştir.
Bu meselede ihtilafın aslı: "Nehiy, kendisinden yasaklanan şeyin sıhhatini iktiza eder mi?" sualine dayanır. Ekseriyet: "Hayır!" demiştir. Muhammed İbnu'l-Hasan, "Evet!" der ve: "Bayram günü oruç tutmanın mümkün olacağını, mümkün olunca da sıhhatinin sâbit olacağını" söyler. Ancak, kendisine: "Bu imkân aklîdir, ihtilaf ise şer'î bir şeydedir, şer'an yasaklanan şeyin yapılması şer'an mümkün değildir" diye cevap verilmiştir.
Caiz görmeyenler şöyle bir delil daha getirirler: "Mutlak olarak nâfile olan bir şey, yapılmaktan men edilirse, o artık mün'akid olmaz. çünkü nehyedilen şeyin -tenzihen veya tahrimen haram olmasına bakılmadan- terki madub olur, nâfile ise yapılması matlubtur, öyle ise iki zıd bir araya gelemez."
Nevevî, bahsi şöyle hülâsâ eder: "ulemâ, bu iki günde nezir, tetavvu, kefâret vs. gibi herhangi bir maksadla oruç tutmanın haram, olduğunu söylemekte icma eder. Bir kimse, o iki günde, müteammiden oruç tutmaya nezredecek olsa, Şâfiî ve cumhur: "Nezri mün'akid olmaz (yani bu nezr yerine getirilmesi gereken bir nezir değildir), kazası da gerekmez" derler. Ebu Hanîfe ise, "nezir mün'akiddir, kazası gerekir" der ve ilave eder: "şayet o iki günde oruç tutarsa, nezrini yerine getirmiş olur." Ancak bütün ulemâ bu meselede Ebu Hanîfe'ye muhalefet etmiştir."[901]

3170- 2- و عن عقبة بن عامر رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : يَومُ عَرَفَةَ، وَيَوْمُ النَّحْرِ ، وَيَوْمُ النَّحْرِ، وَأَيَّامُ التَّشْرِيقِ عِيدُنَا أَهْلَ ا‘‘سْ ِمِ، وَهِى أَيَّامُ أَكْلٍ وَشُرْبٍ[. أخرجه أصحاب السنن، وصححه الترمذي.

[899] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/481.
[900] Buharî, Savm: 67, Fadlu's- Salât: 6, Cezâu's- Sayd: 26; Müslim, Sıyâm: 288, (827); Ebu Dâvud, Savm: 48, (2417); Tirmizî, Savm: 58, (772); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/482.
[901] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/482-483.

2. (3170)- Ukbe İbnu Âmir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Arefe günü, kurban günü ve teşrik günleri, biz müslümanların bayramıdır. Bu günler yeme-içme günleridir."[902]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, burada kısmen bayram tarifi sunmaktadır: Bayram, yeme ve içme günleridir. Bu sebeple de o iki günde oruç tutmak yasaklanmıştır.
2- Bu hadiste teşrik günleri de bayram olarak tavsif edilmektedir. Teşrik günlerine "eyyâmu'l Ma'dûdat" ve "eyyâmu'l-Minâ" da denir. Zilhicce'nin 11, 12 ve 13. günlerine tekâbül eder. Eyyâmu't-Teşrîk'in ta'yininde bazı ihtilaflar olmuş ise de esahh olan yevm-i nahr'i tâkib eden üç gündür. Teşrîk, kurbanların etlerini güneşte kurutmak, sermek mânasına gelir.
Eyyâmu't-teşrik'de oruç tutma meselesi ihtilaflıdır. Nevevî der ki: "O günlerde, hiçbir suretle oruç helal olmaz diyenlere bu hadiste delil vardır." Şâfiî mezhebi'nin iki görüşünden muteber olanı da budur. Ebu Hanîfe, İbnu'l-Münzîr vs. de bu görüştedir. Bir kısım ulemâ: "Herkes için, nafile ve diğer çeşit oruç tutmak câizdir" demiştir. Zübeyr İbnu'l-Avvâm, İbnu Ömer ve İbnu Sîrîn'in de bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir. İmam Mâlik, Evzâî, İshâk İbnu Râhuye ve bir görüşünde Şâfi'î: "Teşrik günlerinde oruç, hacc-ı temettü yapanlara -kurbanlık bulamadıkları takdirde- câizdir, başkalarına değildir" demişlerdir. Adı geçenler mezkur hükme giderken Buharî'de Hz. Aişe ve İbnu Ömer'den mevkuf olarak gelen şu hadise istinâd ederler: "Teşrik günlerinde sadece kurbanlık bulamayanlara oruç tutma ruhsatı verilir."[903]

3171- 3- و عن نبيشة الـهذلي رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيَّامُ التَّشْرِيقِ أَيَّامُ أَكْلٍ وَشُرْبٍ، وَذِكْرِ اللهِ تَعَالَى[. أخرجه مسلم. »أَيَّامُ التَّشْرِيقِ«: ثثة أيام بعد النحر، سميت بذلك ،نهم كانوا يشرّقون فيها لحوم ا،ضاحي في الشمس .

3. (3171)- Nübeyşe el-Hüzelî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Teşrik günleri, yeme-içme ve Allah'a zikretme günleridir."[904]

AÇIKLAMA:

Burada İslamî bayramın bir vasfını daha görüyoruz: Allah Teâlâ'ya zikir... Bunu İslâmî telâkkide bayram ve tatil anlayışını tesbitte ehemmiyetli bir nokta olarak görüyoruz. Bayram sadece yeme, içme -ve günümüzün telâkkisinde olduğu üzere eğlence- demek değil, aynı zamanda Allah'ın daha ziyâde zikredileceği bir gündür. Bayram, gününü, farz olan mûtad sabah namazının dışında bir ibadetle yani bayram namazı ile başlatmak bu açıdan mânidardır. Nitekim, mü'minin haftalık bayramı olan cum'a günü de hususi bir namaz ve hutbe ile başlar. Öyle ise mü'min Allah'a zikirle başlattığı bayram ve tatil gününü dinî bir muhteva içerisinde geçirmelidir. Yeme, içme, ziyaret gibi diğer davranışları dinî havayı bozmayacak şekilde yürütülmelidir.[905]

4- 485- وعن صلة بن زفر قال:]كُنَّا عِنْدَ عَمَّارٍ رَضِيَ اللهُ عَنْ فِي الْيَوْمِ الَّذِي يُشَكُّ فِيهِ مِنْ شَعْبَانَ أَوْ رَمَضَانَ، فَأُتِينَا بِشَاةٍ مَصْلِيَّةٍ، فَتَنَحَّى بَعْضُ الْقَوم، فَقَالَ: إِنِّي صَائِمٌ فَقَالَ عَمَّارٌ: مَنْ صَامَ هَذَا الْيَوْمَ، فَقَدْ عَصَى أَبَا الْقَاسِمِ[. أخرجه أصحاب السنن و صححه الترمذي.

4. (3172)- Sıla İbnu Züfer anlatıyor: "Biz, şabandan mı, Ramazandan mı olduğu şüphe edilen günde Ammâr (radıyallahu anh)'ın yanında idik. Bize kızartılmış bir koyun getirildi. Cemaatten biri: "Ben oruçluyum" diyerek geri çekildi. Ammâr: "Kim bugün oruç tutarsa, muhakkak olarak Ebu'l-Kâsım aleyhissalâtu vesselâm'a isyan etmiştir" dedi".[906]

AÇIKLAMA:

1- Buharî bu hadisi muallak olarak kaydetmiştir.

---

[902] Ebu Dâvud, Savm: 49, (2419); Tirmizî; Savm: 59, (773); Nesâî, Menâsik: 195, (5, 252); Tirmizî, hadisin sahih olduğunu söylemiştir; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/483.
[903] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/483-484.
[904] Müslim, Sıyâm: 144, (1141); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/484.
[905] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/484.
[906] Ebu Dâvud, Savm: 10, (2334); Tirmizî, Savm: 3, (686); Nesâî, Savm: 37, (4, 153); İbnu Mâce, Sıyâm: 3, (1645); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/485.

2- Daha önce de kaydedildiği üzere, ulemâ yevm-i şekk'de oruç tutmayı haram olarak tavsif etmiştir. İbnu Hacer, hadisten bu hükme giderken, ulemânın: "Sahâbe kendi hevâsına göre böyle davranmaz, bu hüküm Resûlullah'tan olmalıdır" dediğini belirtir. Şu halde hadis, lafzen mevkuf ise de hükmen merfudur.[907]

3173- 5- و عن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما يرفعه:]مَنْ صَامَ ا ٔبَدَ فَ ٓ صَامَ وَ ٓ أَفْطَرَ[. أخرجه النسائي.

5. (3173)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim ebed orucu tutarsa, ne oruç tutmuş, ne iftar etmiştir."[908]

AÇIKLAMA:

Hadiste savmu'l-ebed tabiriyle ifade edilen ebed orucu ile, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bayram ve teşrik günleri dahil, yılın her gününde tutulan orucu kastetmiş olacağını belirtirler. "Çünkü derler, bu günlerde yedikten sonra yılın geri kalan günlerinde fasılasız oruç tutmak câizdir."
Ebed orucu tutan hakkında, "orucu da iftarı da yoktur" ifadesi, sevabın düşeceğini ifade eder. Bazı şârihler hadisi şöyle izah ederler: "Sevabının azlığı sebebiyle hiç tutmamış gibidir, açlık ve susuzluğa tahammülü sebebiyle de hiç iftar etmemiş gibidir." Bazıları: "Hadis, bu oruçtan men etmek gayesini güden bir bedduadır" derken, bazıları da: "Böyle oruç tutan kimseye oruçtan bir nasib kalmaz, çünkü artık onun için oruç bir âdet hâlini almıştır. Yemesi de gerçek bir iftar sayılmaz, o yönden de bir hazzı, nasibi yoktur" demiştir.
Bazıları: "Nehiy, sünnete muhalefet sebebiyle varid olmuştur" demiştir.[909]

3174- 6- وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا انْتَصَفَ شَعْبَانُ فَ ٓ تَصُومُوا[. أخرجه أبو داود، وهذا لفظه والترمذي .

6. (3174)- Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Şaban ayı yarılandı mı artık oruç tutmayın."[910]

3175- 7- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : َ يتَقَدَّمَنَّ أَحَدُكُمْ رَمَضَانَ بِصَومٍ أَوْ يَومَيْنِ إِ ٓ أَنْ يَكُونَ رَجُ ٌ كَانَ يَصُوماً صَوْمًا فَلْيَصُمْهُ[. أخرجه الخمسة.

7. (3175)- Yine Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizden Kimse, ramazanı bir veya iki gün önceden oruç tutarak karşılamasın. Eğer bir kimse, önceden oruç tutmakta idiyse, orucunu tutsun."[911]

AÇIKLAMA:

Bu hadis ramazan ayının bir-iki gün öncesinden oruca başlamayı yasaklamaktadır. Âlimler hadisten, yasaklamanın, ramazan olabilir endişesine düşerek "ihtiyat düşüncesiyle" tutulacak oruca râci olduğunu anlarlar. Nitekim hadisin devamında, o günlerde ikiden fazla oruç tutmaya azmetmiş kimsenin önceden başladığı oruçlarını devam ettirerek Ramazan'dan bir-iki gün öncesini de oruçlu geçirebileceğini belirtir. Tirmizî de hadisi kaydettikten sonra: "Ehl-i ilm nezdinde amel bu hadise göredir, kişinin, ramazan olabilir düşüncesiyle, daha ramazan girmeden orucu önceden başlatmasını mekruh addettiler" der. Ayrıca şunu ilave eder: "Ancak, bir kimsenin tutmakta olduğu orucu o günlere denk gelirse, bunu tutmasında âlimler bir beis görmezler."
Bazıları: "Bir-iki gün önceden oruç tutma yasağındaki hikmet'i: "Yemek suretiyle ramazan için kuvvet kazanmak, böylece oruç ayına daha güçlü, daha canlı girmektir" diye açıklamış ise de İbnu Hacer: "Bu, su götüren bir iddiadır, çünkü hadîse göre, kişi üç veya dört gün önceden oruca başlayacak olsa bu, caizdir" der. Mezkur yasağı: "Farz ile nâfilenin karışma korkusu var" diye izah eden de olmuş ise de: "Nâfileyi adet edinene de cevaz verilmiştir" diyerek buna da itiraz edilmiştir. Bazıları yasağı: "Ramazana hükmetmek, rü'yete yani hilâlin görülmesine bağlanmıştır, kim bir-iki gün önceden başlarsa bu prensibe ta'n etmiş, (aykırı hareket etmiş olur)" diye izah etmiştir. İbnu Hacer: "İtimad edilecek görüş budur" der. Devamla der ki:
"Hadiste beyan edilen istisnanın mânası şudur: Kimin virdi var ise ona ramazanda izin verilmiştir, çünkü ona alışmış ve ülfet peyda etmiştir. Kişinin alıştığı şeyi terketmesi ağır gelir. Şu halde bu, hiç bir şekilde ramazanı

---

[907] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/485.
[908] Nesâî, Savm: 71, (4, 205, 206); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/485.
[909] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/485.
[910] Ebu Dâvud, Savm: 12, (2337); Tirmizî, Savm: 38, (738); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/486.
[911] Buharî, Savm: 14; Müslim, Savm: 21, (1082); Ebu Dâvud, Savm: 11, (2335); Tirmizî, Savm: 2, (684); Nesâî, Savm: 31, 32 (4, 149); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/486.

karşılamalı demek değildir. Vâcib oldukları için kaza ve nezir oruçları da buna dahil edilir. Bazı âlimler: "Kaza ve nezir oruçları, bunlara vefa göstermenin vâcib olduğunu gösteren kat'i delillerle istisna edilir, kat'î olan zorla iptal olmaz" demiştir.[912]

3176- 8- وعن أيضاً رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : عَنْ صَوْمِ يَومِ عَرَفَةَ بِعَرَفَةَ]. أخرجه أبو داود .

8. (3176)- Yine Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Arefe günü Arafât'da oruç tutmayı yasakladı."[913]

AÇIKLAMA:

Hattabî, "bu nehyin, vücub ifade eden bir yasaklama olmayıp istihbâb ifade eden yani uyulması müstehab olan bir yasaklama olduğunu" söyler. "Çünkü der, muhrimi (ihramlı kimseyi) bundan nehyetti, tâ ki oruç sebebiyle zayıf düşüp, bu mübarek makamda dua ve tazarrudan geri kalmasın."
Kim de kuvvetli olur, oruç sebebiyle zaafa düşeceğinden korkulmazsa o gün onun oruç tutmasının efdal olduğu umulur. Nitekim -daha önce de geçtiği üzere- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Arefe gününde tutulan oruç, geçen ve gelecek sene olmak üzere iki yılın günahına kefâret olur" buyurmuştur.
Ulemâ, hacc yapan kimsenin Arefe günü tutacağı oruç hususunda ihtilaf etmiştir. Osman İbnu Ebi'l-As ve İbnu'z-Zübeyr'in bu orucu tuttuğu rivayet edilmiştir. Ahmed İbnu Hanbel: "Buna gücü yetip yapabilen tutar; eğer yerse, o gün kuvvete ihtiyacı vardır" demiştir. İshak da bunu hacıya müstehab bilirdi. Atâ "Kışta tutarım, yazda tutmam" demiştir. İmam Mâlik, Süfyânu's-Sevrî ve Şafi'î, hacının Arafat'ta yemesini tercih ederler.[914]

3177- 9- وعن رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: َ يَصُومَنَّ أَحَدُكُمْ يَومَ الجُمُعَةِ إِ أَنْ يَصُومَ يَوماً قَبْلَهُ، أَوْ يَوْماً بَعْدَهُ]. أخرجه الخمسة إ النسائي، وهذا لفظ البخاري .

9. (3177)- Yine Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizden hiç kimse, cum'a günü oruç tutmasın. Ancak bir gün önceden veya sonradan oruç tutuyorsa bu takdirde cum'a günü de oruç tutabilir."[915]

3178- 10- وفي رواية لمسلم : [تَخُصُّوا لَيْلَةَ الجُمُعَةِ بِقِيَامٍ مِنْ بَيْنِ اللَّيَالِى، وَ تَخُصُّوا يَومَ الجُمُعَةِ بِصِيَامٍ مِنْ بَيْنِ ا يَّامِ ا ٍ أَنْ يَكُونَ فِي صَوْمٍ يَصُومُهُ أَحَدُكُمْ].

10. (3178)- Müslim'in bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Cum'a gecesini, diğer geceler arasında gece namazına tahsis etmeyin, cum'a gününü de diğer günler arasında oruç günü olarak tayin etmeyin, ancak birinizin tutmakta olduğu oruç arasına denk gelirse o hâriç."[916]

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki iki hadis, cum'a günü oruç tutmaya yasak getirmektedir. Yasak mûtlak olmayıp kayıtlıdır: Tutulacak bir oruç için cum'anın seçilmemesi esastır. Aksi takdirde kaza, nezir veya nâfile niyetiyle başlanmış bulunan muayyen miktar bir oruca devam edilirken cum'aya rastladığı takdirde cum'ayı adamak suretiyle programın bölünmesi gerekmez, bu takdirde cum'a günü de oruç tutulabilir. Cum'ayâ konan oruç yasağı, o günün de mü'minin haftalık bayramı olmasındandır. Bayram, yeme-içme ve ibadet günüdür. Bu hususu Nevevî şöyle açıklar: "Ulemâ dedi ki: "Bu yasaktaki hikmet şudur: Cum'a günü dua, zikir ve ibadet günüdür. Gusûl ve namaza erkenden gidip onu bekleme, hutbeyi dinleme, namazdan sonra "Namazı bitirince yeryüzüne dağılın, Allah'ın fazlından arayın ve Allah'ı çok zikredin" (Cum'a 10) ayeti gereğince Allah'ı çok zikretme gibi cum'aya mahsus işler var. Öyle ise bunların canlılık ve şevk içinde yapılması, usanma ve yorgunluk hissedilmemesi için cuma günü yemek müstehabtır."
İbnu Hacer de şu açıklamayı yapar: "Hadisin yer verdiği istisnadan, cum'a gününden önce ve sonra oruç tutacak kimseye veya eyyam'l bî'z gibi, oruç tutulması müstehab olan günler cum'aya rastlarsa veya arefe gibi bazı günlerde oruç tutmayı adet edinen kimse, o günün cum'aya rastladığını görürse cum'a günü oruç tutmaya cevaz

[912] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/486-487.
[913] Ebu Dâvud, Savm: 63, (2440); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/487.
[914] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/487.
[915] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/488.
[916] Buharî, Savm: 63; Müslim, Sıyâm: 147, 148; Ebu Dâvud, Savm: 50, (2420); Tirmizî, Savm: 42, (743); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/488.

çıkmaktadır. Keza bir kimse: "Zeyd'in geldiği gün oruç tutacağım" dese, Zeyd de cum'a günü gelse bu durumda da cevaz mevcuttur."[917]

3179- 11- وعن عبد الله بن بسر السلمي عن أخته الصماء رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: تَصُومُوا يَومَ السَّبْتِ إِ فِيمَا افْتَرَضَ اللهُ علَيْكُمْ، فَإِنَّ لَمْ يَجِدْ أَحَدُكُمْ إِ لِحَاءَ عِنَبَةٍ، أَوْ عُودَ شَجَرَةٍ فَلْيَمْضُغْهُ[. أخرجه أَبُو داود ، وقال إنه حديث منسوخ، وحسنه الترمذي. »لِحَاءُ الْعِنَبَةِ«. قشرها .

11. (3179)- Abdullah İbnu Büsr es-Sülemî, kızkardeşi es-Sammâ (radıyallahu anhâ)'dan naklediyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Cumartesi günü oruç tutmayın, ancak Allah'ın size farzettiği şeyde o gün oruç tutarsınız. Biriniz yiyecek nev'inden bir şey bulamaz da sadece üzüm (asması) kabuğu veya bir ağaç çöpü bulacak olsa onu ağzında çiğnesin (ve yine de cumartesi günü oruçlu olmasın)."[918]

AÇIKLAMA:

1- Burada da cumartesinin tek başına tutulması yasaklanmaktadır. Âlimler, cum'ada olduğu gibi bunun da münferiden oruçlu geçirilmesinin yasaklanmasındaki hikmeti "yahudilere muhalefet"le açıklarlar. Cumhur, buradaki yasağın da tahrîmî değil tenzihî olduğuna hükmetmiştir. "Allah'ın farzettiği" istisnasına farzlar, nezirler, borçların kazası, kefâret gibi oruçların dâhil olduğu belirtilmiştir. Keza Arefe, Aşûra, eyyâmu'l- bî'z gibi sünnet oruçların, vird dediğimiz ferdî nafile oruçlarımızın rastlaması halinde yine cumartesi günü oruç tutulabileceği âlimlerce belirtilmiş, bunların da mezkur istisnaya dâhil olduğu gösterilmiştir. İbnu'l-Melek zilhicce'nin onu'nu, Dâvudî orucu da bunlara dahil eder ve ilaveten der ki: "Yasaklanan şey, yahudilerin yaptığı üzere, cumartesi günü oruç tutmayı vâcib bilircesine ona ziyâde bir itina ve alâka göstermektir." Bazı âlimler, bu söylenen tarzda tutulacak cumartesi orucunun tenzîhî bir yasak olmakla kalmayıp tahrimî olacağını söylemiştir.
2- Hadiste geçen لِحَاءَ عِنَبَةٍ tâbiri, bir üzüm tanesinin kabuğu mânasına gelir ise de âlimler umumiyetle asma denen üzüm ağacının kabuğundan bir istiâre olduğunu belirtirler. Zaten arkadan da herhangi bir ağacın çöpü zikredilerek, gayenin o gün oruç tutmama gereğini te'kid etmek olduğu belirtilmiştir. Yani: "Yiyecek hiç bir şey bulunmasa bile, ağaç çöpü çiğneyerek oruç bozulmalıdır" denmekte, cumartesi orucundan sakındırılmaktadır.[919]

ORUCUN SÜNNETLERİ

3180- 1- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: تَسَحَّرُوا فَإِنَّ فِي السَّحُورِ بَرَكَةً[. أخرجه الخمسة إ أبا داود .

1. (3180)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sahur yemeği yiyin, zira sahurda bereket var."[920]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada sahura kalkmayı emretmektedir. Âlimler, başka rivayetleri de gözönüne alarak bu emrin vâcib ifade etmediğini, nedb ifade ettiğini söylerler. Hatta, İbnu Hacer'in kaydına göre İbnu'l-Münzir "sahurun mendub oluşunda ulemânın icmâını" nakletmiştir. Sahura kalkmak veya sahur yemeği yemek, oruç tutacak kimsenin, orucun başlama (imsak) vakti olan fecirden önce bir şeyler yemesidir. Bundan murad çok şeyler yemek değildir. Resûlullah: Bir yudum su ile de olsa sahur yapın" buyurmuştur. İbnu Hacer: "Az miktardaki yiyecek ve içecekle de sahur yapılmış olur" der. Ahmed İbnu Hanbel'in Ebu Saîdi'l-Hudrî (radıyallahu anh)'den kaydettiği bir hadiste Aleyhissalâtu vesselâm: "Sahur berekettir, sakın onu bırakmayın. Bir yudumluk su ile de olsa sahur yapın. Zira Allah ve melekleri, sahur yapanlara rahmet okurlar" buyurmuştur.
2- İbnu Hacer, hadiste, sahur için vaadedilen bereketten muradın ecr ve sevap olduğunu söyler. Sahurun vereceği güçle orucun daha canlı, daha şevkli tutulacağını belirtir. Bazı âlimler bereketten maksadın sahur'un sebep olduğu seher vakti uyanması ve duası olduğunu söylemiştir. Bazı âlimler sahura kalkmakla çok cihetten bereket hâsıl olacağını söyler:

---

[917] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/488.
[918] Ebu Dâvud, Savm: 51, (2421); Tirmizî, Savm: 43, (7.44); İbnu Mâce, Sıyâm: 38, (1726); Ebu Dâvud hadisin mensuh olduğunu söylemiştir. Tirmizî de hasen demiştir; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/489.
[919] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/489.
[920] Buhari, Savm: 20, Müslim, Sıyâm: 45, (1095); Tirmizî, Savm: 17, (708); Nesâî, Savm: 18, (4, 141); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/490.

* Sünnete uymak.
* Ehl-i Kitab'a muhâlefet.
* İbadet etmeye sahur yemeği ile güç kazanmak.
* Şevk ve canlılıkta artış.
* Açlığın sebep olacağı ahlâkî düşüklüğün atılması.
* O sırada isteyeceklere, sadaka verme imkânına kavuşmak.
* Dua ve ibadetlerin kabul edilme vakti olan seher vaktinde dua ve zikre sebebiyet.
* Uykudan önce ihmal edenlere oruca niyet etme imkanı... vs.[921]

3181- 2- وعن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : فَصْلُ مَا بَيْنَ صِيَامِنَا وَصِيَامِ أَهْلِ الكِتَابِ أَكْلَةُ السَّحَرِ[. أخرجه الخمسة إ البخاري .

2. (3181)- Amr İbnu'l-As (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bizim orucumuzla Ehl-i Kitab'ın orucunu ayıran fark sahur yemeğidir."[922]

AÇIKLAMA:

Hadiste ehl-i kitapdan yahudi ve hıristiyanlarla müslümanların oruçları arasındaki farkın sahur yemeği olduğu söylenmektedir. Hadisin açıklanması sadedinde Şârih Türbüştî der ki: "Mâna şudur: Sahur yemeği, bizim orucumuzla ehl-i kitab'ın orucu arasında ayırdedici farktır. Çünkü Allah Teâlâ hazretleri İslam'ın başında bize de haram iken sonradan helal kılmış ve sabatı vakti girinceye kadar mübah saymıştır. Halbuki bunu onlara, uyuduktan sonra veya mutlak olarak haram kılmış idi. Şu halde bizim onlara muhalefetimiz, bu nimete karşı şükür yerine geçer." Aliyyu'l-Kârî, İbnu Hümâm'ın sahur hakkındaki: "Bu, geçmiş peygamberlerin sünnetidir" sözünü, "sahih değildir" diye reddeder.
Hattâbî, hadiste sahura teşvikten başka, İslam dininin kolaylık olup, onda zorluğun bulunmadığına dair delil olduğunu belirtir.[923]

3182- 3- وعن زيد بن ثابت رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]تَسَحَّرْنَا مَعَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ثُمَّ قُمْنَا إِلَى الصَّـَةِ قِيلَ كَمْ كَانَ بَيْنَ ذَلِكَ؟ قَالَ: قَدْرُ خَمْسِيْنَ آيَةً[. أخرجه الخمسة إ أبا داود .

3. (3182)- Zeyd İbnu Sâbit (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte sahur yemeği yedik, sonra namaza kalktık." Kendisine: "(Yemekle sahur) arasında ne kadar zaman geçti?" diye sorulmuştu, şu cevabı verdi: "Elli âyet (okuyacak) kadar!"[924]

AÇIKLAMA:

1- Burada sahur vaktinin sonu ile, sabah namazı vaktinin başı hakkında soru sorulmuş olmaktadır.
2- Zeyd İbnu Sâbit'in "elli âyet (okuyacak) kadar" şeklindeki tarifini İbnu Hacer şöyle açıklar: "Yani ne uzun ne kısa olmayan orta uzunluktaki (mutavassıt) âyetlerden, ne çok hızlı ne de çok yavaş olmayan orta hızla okunmak kaydıyla..."
Mühelleb ve diğer bazı âlimler der ki: "Bu hadiste bedenî amellerle zaman takdiri vardır. Araplar vakti bu tarzda takdir ederlerdi: "Bir keçi sağımı müddeti", "Bir deve kesimi müddeti..." gibi. Zeyd İbnu Sâbit bu tarzı bırakarak Kur'an kıraatiyle takdire yer vermiş bulunmakta ve böylece, o vaktin tilâvet yoluyla ibadet yapma vakti olduğuna da dikkat çekmiş olmaktadır..."
İbnu Ebî Cemre bu ifadeyi değerlendirerek, Ashab'ın, zamanlarını hep ibâdetle geçirdiklerine delil bulur.
Hadis, sahurun te'hirine de delildir. Geciktirmede sahur yemeğinin gayesine ulaşması açısından fayda vardır. Âlimler, Resûlullah'ın her işte ümmetine en kolay, en muvafık olanı seçtiği gibi burada da aynı şeyi yaptığını belirtirler: "Sözgelimi derler, hiç sahura kalkmasaydı bu, ümmetinin bir kısmına zor olurdu. Gece yarısında sahura kalksaydı bu da en azından uykunun galebe çaldığı kimselere zor gelir ve sabah namazının terkine götürebilir veya seher vaktinde kalkmak için hususi bir gayret gerektirebilirdi."
Kurtubî: "Hadiste, yemeği fecir vakti girmezden önce kesmeye delil var" der.[925]

---

[921] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/490-491.
[922] Müslim, Sıyâm: 46, (1096); Ebu Dâvud, Savm: 15, (2343); Tirmizî, Savm: 17, (709); Nesâî, Savm: 27, (4, 146); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/491.
[923] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/491.
[924] Buharî, Savm: 19, Mevâkitu's-Salât: 27, Teheccüd: 8; Müslim, Sıyâm: 47, (1097); Tirmizî, Savm: 14, (703); Nesâî, Savm: 21, 22, (4, 143); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/491.
[925] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/492.

3183- 4- وعن سهل بن رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]كُنْتُ أَتَسَحَّرُ فِي أَهْلِي، ثُمَّ تَكُونُ بِي سُرْعَةٌ أَنْ أُدْرِكَ صَلَاةَ الفَجْرِ مَعَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ[. أخرجه البخاري .

4. (3183)- Sehl İbnu Sa'd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben ailem içerisinde sahur yemeği yiyordum. Sonra ben, sabah namazını Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte kılmak için sür'atli yiyordum."[926]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, sahur yemeğinin şafak sökme anına yakın olarak yenmesine Ashab'tan bir delil olmaktadır. Önceki rivayette de sahurun fecir vaktine kadar uzamamak kaydıyla imkan nisbetinde te'hirinin müstehab olduğu belirtilmişti.
Bu rivâyet sabah namazını Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın karanlıkta ve vaktin başında kıldığına da delil olmaktadır.[927]

3184- 5- وعن زرّ بن حبيش قال:]قُلْنَا لِحُذَيفَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَيَّ سَاعَةٍ تَسَحَّرْتَ مَعَ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ: هُوَ النَّهَارُ إِلَّا أَنَّ الشَّمْسَ لَمْ تَطْلُعْ[. أخرجه النسائى .

5. (3184)- Zirr İbnu Hubeyş anlatıyor: "Huzeyfe (radıyallahu anh)'ye: "Sen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte hangi vakitte sahur yedin?" diye sorduk. Şu cevabı verdi: "Gündüzdü, ancak güneş doğmamıştı."[928]

AÇIKLAMA:

Sindî, buradaki nehâr (gündüz) kelimesi ile şer'î nehâr'ın kastedilmiş olacağını,[929] şems (güneş) kelimesi ile de fecr'in kastedilmiş olacağını belirtir. Ve der ki: "(Huzeyfe (radıyallahu anh)'nin maksadı, fecrin doğmasına yakın sahur yediklerini belirtmektir."
Kurtubî, bir önceki hadisle bu hadis arasında teâruz görür. Çünkü orada fecrin doğmasından önce sahur yemeye son verildiği belirtilirken, burada farklı kelimelere yer verilmektedir. İbnu Hacer şöyle bir açıklama getirir: "Bu iki hadis arasında muâraza yoktur. Hadisler, farklı hallere hamledilir. Bu rivayetlerden birinde (Resûlullah'ın sahura hep böyle) muntazam şekilde devamını gösteren husus yoktur. Böylece anlaşılır ki, Hz. Huzeyfe'nin anlattığı hâdise daha önce vukûa gelmiştir."
Aynî böylesi bir cevabı tatminkâr bulmaz ve der ki: "Bu cevap yeterli değildir. Kesin cevap, Hâfız Ebu Câfer et-Tahâvî'nin verdiği cevaptır. O, Huzeyfe hadisini rivayetten sonra der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan Huzeyfe'nin yaptığı rivayete muhalif rivayet de gelmiştir. Bunlardan bazılarında Buharî ve Müslim ittifak eder. Mesela biri şudur: "Bilâl'in ezanı yeyip içmenize mani olmasın, çünkü o, geceleyin okur, ta ki (sabahın yakın olduğunu bildirerek) namaz kılmakta olanı istirahata göndersin, uyuyanızı da uyandırsın." Bilâl hadisin şu âyetin nüzûlünden önceye ait olması muhtemeldir: "Tan yerinde, beyaz iplik siyah iplikten sizce ayırd edilinceye kadar yiyin için" (Bakara 187). Ebu Bekr er-Râzi, hadisle ilgili olarak özetle şöyle der: "Bu rivayet, âhad hadislerden olmaktan başka, Hz. Huzeyfe'den sübûtu da kesin değildir. Bi'n-netice buna dayanarak Kur'ân'a itiraz etmek câiz olmaz. Ayette "tan yerinde beyaz iplik siyah iplikten sizce ayırd edilinceye kadar yiyin için" dendiğine göre, fecrin beyazlığı kastedilmiş olan beyaz iplik'in ufuktan zuhurundan itibaren oruç vâcib olur, öyleyse, Allah Teâlâ'nın Kur'ân'da bu şekilde haram kılması varken, fecir doğduktan sonra yeyip içmek nasıl câiz olur?"[930]

3185- 6- وعن طلق بن علي رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كُلُوا وَاشْرَبُوا، وَلَا يَهِيدَنَّكُمُ السَّاطِعُ المُصْعِدُ حَتَّى يعْتَرِضَ لَكُمُ الْأَحْمَرُ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

6. (3185)- Talk İbnu Ali (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Fecr-i kâzib size mâni olmasın, fecr-i sadık karşınıza çıkıncaya kadar yiyin için."[931]

---

[926] Buhari, Savm: 1.9, Mevâkît: 27; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/492.
[927] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/492.
[928] Nesâi, Savm: 20, (4, 142); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/493.
[929] Şer'î örfde gündüz (nehar) fecirle başlar ve akşam vaktinin girmesiyle sona erer. Şu halde akşamdan yatsıya kadarki alaca karanlık, şer'an geceden sayıldığı gibi, fecirden güneşin doğmasına kadarki sabahın alaca karanlığı da gündüzden sayılır. Bu husus Kadr suresinde de görülür.
[930] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/493-494.
[931] Ebu Dâvud, Savm: 17, (2348); Tirmizî, Savm: 15, (705); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/494.

AÇIKLAMA:

Bu hadis, geceleyin ufukta zuhur eden ilk aydınlığa aldanmamaya dikkat çekmektedir. Zira, bu ilk aydınlık sabahın başlangıcı değil, belki habercisidir. Bu ilk aydınlığa fecr-i kâzib (yalancı fecir) denmektedir. Hadiste bu, Sâtı'u'l- mus'ıd diye ifade edilmiştir.
Fecr-i sâdık denen sabahın başlangıcı olan hakiki fecr, hadiste ahmer kelimesiyle ifade edilmiştir. Ahmer, lügat olarak kızıl, kırmızı mânâlarına gelir. Hadiste, başlangıcı kırmızı olan beyazlık kastedilir. Araplar bazı durumlarda ahmer (kızıl) kelimesini beyaz mânasında kullanmışlardır. Mesela hadiste Aleyhissalâtu vesselâm: "Ben kızıllara ve siyahlara peygamber olarak gönderildim" buyurmuştur. Burada kızıl diye çevirdiğimiz ahmer kelimesi "beyaz" mânasında kullanılmıştır. Mâna: "Ben beyazlara da siyahlara da peygamber olarak gönderildim" demek olur. Keza Araplar إِمْرَأَةٌ حَمْرَاءُ
"kırmızı bir kadın" tabiriyle beyaz bir kadın kastederler.Öyleyse hadis bize, sabahın beyazlığı yani fecr-i sâdık ufukta görülünceye kadar yeyip içmeye devamı irşâd buyurmaktadır.[932]

7- 495- وللشيخين عن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]هُوَ المُعْتَرِضُ، وَلَيْسَ بِالمُسْتَطِيلِ[.» يَهِيدَنَّكُمْ«: أى يزعجكم الفجر المستطيل فإنه الصبح الكذاب ف تمتنعوا به عن ا‘كل والشرب .

7. (3186)- Buhari ve Müslim'in İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'dan rivayetlerine göre, Resûlullah, fecr-i sâdık'ı tarif ederken: "O, enlemesine görülen aydınlıktır, uzunlamasına görülen değil" buyurdu."[933]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, fecr-i kâzib ile fecr-i sâdık'ı tarif etmektedir. Anlaşılacağı üzere fecr-i kâzib, ufukta yukarıdan aşağıya şâkûlî (dikey) şekilde inen bir aydınlıktır. Bu, kaybolmakta ve yerine doğu ufkunda ufkî (yatay) şekilde, ufuk boyunca uzanan bir aydınlık çıkmaktadır, işte bu fecr-i sâdık'tır. Bu, gittikçe genişler ve aydınlık artar.
Şu halde, yukarıdan aşağı uzanan aydınlığın zuhur vakti geceye dâhildir. O sırada yenilip içilebilir, henüz sabah vakti girmemiştir.[934]

8- 3187- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا سَمِعَ أَحَدُكُمُ النِّدَاءَ، وَا‘نَاءُ عَلَى يَدِهِ فَ يَضَعَهُ حَتّى يَقْضِي مِنْهُ حَاجَتَهُ[. أخرجه أبو داود .

8. (3187)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Biriniz ezanı işitince (yiyip-içtiği) kap elinde ise, ihtiyacını görünceye kadar onu bırakmasın."[935]

AÇIKLAMA:

Hattabî der ki: "Bu, Aleyhissalâtu vesselâm'ın "Bilâl geceleyin ezân okur, siz İbnu Ümmi Mektum da ezân okuyuncaya kadar yiyin için" sözüne racidir. Veya mânası şöyledir: "Kişi ezanı işitir de sabah olup olmadığında şüpheye düşerse.." şöyle ki: Mesela sema bulutlu olur, ezanı işitse de fecre delalet eden alametlerin yokluğu sebebiyle fecrin doğduğu hususunda kesin bir bilgiye ulaşamaz; burada müezzine de güvenememekte haklıdır. Çünkü, mezkur alâmetler müezzine görünse ona da görünecekti. Kendisi bu alâmetleri göremediğine göre müezzin de görememiş, dolayısıyla ezanı yakîn değil, tahmin üzerine okumuş demektir. Ancak, sabahın doğduğu hususunda yakîn elde ederse, artık onun sabah vaktini bilmek için müezzinin ezanına ihtiyacı kalmaz. Zira, ona göre beyaz iplik siyah iplikten ayrıldı mı, artık yiyip içmekten uzak durmakla mükelleftir."
Beyhâkî der ki: "Bu rivayet sahih ise, cumhura göre bunu, Aleyhissalâtu vesselâm'ın ezânın fecrin doğmasından önce okunduğu vakte hamletmek gerekir, tâ ki kişinin yiyip içmesi fecrin doğuşundan evvelde kalsın."
Azîmâbâdî der ki: "Kim, bu hadisi ve: "Size İbnu Ümmi Mektum ezan okuyuncaya kadar yiyin için çünkü o şafak sökünceye kadar ezan okumazdı" hadisini ve keza "Beyaz iplik siyah iplikten, yanınızda ayrılıncaya kadar yiyin için..." mealindeki ayet-i kerimeyî düşünecek olursa görür ki, bütün bu nasslarda mesele sabah vaktinin vuzuh kazanmasında düğümleniyor, bu da, fecrin ilk anlarından bir miktar gecikir, müezzin ise, beklemesi sebebiyle fecrin ilk anlarına tesâdüf eder, işte bu anda yiyip içmek, fecrin vuzuh kazanma ânına kadar câiz olur. Ancak bu söylenen, ulemâ arasında meşhur olana muhaliftir. Onlar bu çeşit bir açıklamaya itimad etmezler."

---

[932] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/494.
[933] Buhari, Ezân: 13, Talâk: 24, Haberu'l-Vâhid: 1; Müslim, Sıyâm: 40, (1093); Ebu Dâvud, Savm: 17, (2347); Nesâî, Savm: 30, (4, 148); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/495.
[934] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/495.
[935] Ebu Dâvud, Savm: 18, (2350); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/495.

Aliyyu'l-Kâri der ki: "Aleyhissalâtu vesselâm'ın hadiste geçen: "İhtiyacını görünceye kadar onu (kabı) elinden bırakmasın," sözü, fecrin henüz doğmadığı hususundaki bilgi veya zannının bulunma haline bağlıdır." İbnu Melek de aynı şekilde: "Bu, sabahın tulûunu bilmemesine bağlıdır. Şayet, doğduğunu bilir veya doğdu mu diye şekke düşerse, bu câiz olmaz" der.
Hülasa etmek gerekirse, ulemâ ve hususan dört imâm, fecr'in doğuş anında yemek ve içmekten sakınmak gerektiğine hükmetmişlerdir. Bu mâna İbnu Abbâs ve Hz. Ömer (radıyallahu anhümâ)'den de rivayet edilmiştir.[936]

İFTAR VAKTİ

3188- 1- عن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا أَقْبَلَ اللَّيْلُ مِنْ هَاهُنَا، وَأَدْبَرَ النَّهَارُ مِنْ هَاهُنَا، وَغَرَبَتِ الشَّمْسُ فقدْ أَفْطَرَ الصَّائِمُ[. أخرجه الخمسة إ النسائى .

1. (3188)- Hz. Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Gece şu taraftan (doğudan) gelince, gündüz de şu taraftan (batıdan) gidince, güneş de batınca oruçlu orucunu açmıştır."[937]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), iftar anını tarif ederken üç ayrı vasfın tahakkukunu zikretmektedir:
* Gecenin gelmesi.
* Gündüzün gitmesi.
* Güneşin gitmesi...
Âlimler, bu üç şeyden her birinin diğerlerini gerektirdiğini, buna rağmen üçünü de ayrı ayrı zikrettiğini, çünkü bazı şartlarda sâdece biri tahakkuk ettiği halde akşamın gelmediğini belirtir. Mesela kişi bir vadi içerisinde ise güneşin batmasını göremez, bu durumda karanlığın gelmesini ve aydınlığın gitmesini esas alır.
2- "Oruçlu orucunu açmıştır" ifâdesini, Hattâbî: "Oruçlu orucunu açmış hükmündedir, yemese bile..." diye anlar. Bazıları: "Bu ifadenin mânası: "Oruçlu orucunu bozma vaktine girmiştir, bozması câizdir" demiştir.
Hadiste, visâl denen hiç açmadan üst üste birkaç gün oruç tutmanın bâtıl olduğuna delil vardır.
Aynî, Resûlullah'ın "oruçlu orucunu açmıştır" sözünün tazammun ettiği mânayı şöyle açıklar: "Bu söz, kişinin iftar vaktine girdiğini ifâde eder, orucu bozan bir şey almadıkça, güneşin kaybolmasıyla orucun açıldığını değil..."[938]

3189- 2- وعن حميد بن عبد الرحمن:]أَنَّ عُمَرَ وَعُثْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: كَانَا يُصَلِّيَانِ الْمَغْرِبَ حِينَ يَنْظُرَانِ إِلَى اللَّيْلِ اَسْوَدِ قَبْلَ أَنْ يُفْطِرَا، ثُمَّ يُفْطِرَانِ بَعْدَ الصَّۤةِ، وَذَلِكَ فِي رَمَضَانَ[. أخرجه مالك.

2. (3189)- Humeyd İbnu Abdirrahmân anlatıyor: "Hz. Ömer ve Hz. Osman (radıyallahu anhümâ), akşam namazını, gecenin karanlığını (ufukta) görür görmez daha iftarı açmadan kılarlar, namazdan sonra da oruçlarını açarlardı. Bunu ramazanda yaparlardı."[939]

AÇIKLAMA:

1- "Gecenin karanlığı"ndan maksad, güneş batarken doğu ufkunda görülen siyahlıktır. Bu siyahlığın belirmesi gecenin başlangıcı olmaktadır. Tam ufukta beliren siyahlık gittikçe büyüyerek bütün semayı kaplar. Gündüzle ilgili izler (aydınlık) batı ufkunda daralır ve tamamen kaybolunca yatsı vakti girer.
2- Hz. Osman ve Hz. Ömer'in iftarı tehirleri, bunun meşru olmasından ileri gelir. Eğer mekruh olsaydı bir yudum su ile de olsa acele açarlar, sonra namaza dururlardı. Ebu'l-Velid el-Bâci, "iftarın yıldızların cıvıldaşmasına kadar te'hir edilmesinin mekruh olduğunu" söyler. Ancak şunu da belirtelim ki, Enes (radıyallahu anh)'in İbnu Ebî Şeybe'de kaydedilen bir rivayetine göre, Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm, bir yudum su ile de olsa iftar etmeden namaz kılmazmış. İbnu Abbâs (radıyallahu anh) ve bir grup Selefin de iftardan önce namaz kılmadıkları rivayet edilmiştir.
Görüldüğü üzere mesele ihtilaflıdır. Müteakip hadisler meseleye daha da açıklık getirecektir.[940]

---

[936] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/495-496.
[937] Buharî, Savm: 43; Müslim, Sıyâm: 51, (1100); Ebu Dâvud, Savm: 19, (2351); Tirmizî, Savm: 12, (698); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/497.
[938] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/497.
[939] Muvatta, Sıyâm: 8, (1, 289); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/498.
[940] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/498.

İFTARDA TA'CİL

3190- 1- -عن سهل بن سعد رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: َ يَزَالُ النَّاسُ بِخَيْرٍ ماَ عَجَّلُوا الفِطْرَ[. أخرجه الثثة والترمذي .

1. (3190)- Sehl İbnu Sa'd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İnsanlar iftarda ta'cile yer verdikleri müddetçe hayır üzere devam ederler."[941]

3191- 2 -وعن مالك أنه سمع عبد الكريم بن أبى المخارق يقول:]مِنْ عَمَلِ النُّبُوَّةِ تَعْجِيلُ الْفِطْرِ، وَا‘‘سْتِيِنَاءُ بِالسَّحُورِ[. »اسْتِيِنَاءُ«: التأني والتأخير .

2. (3191)- İmam Mâlik'ten anlatıldığına göre, Abdulkerim İbnu Ebî'l-Muhârik'in şöyle söylediğini işitmiştir: "Nübüvvet (peygamberlik) amellerinden biri de iftarın ta'cili (öne alınması), sahurun da te'hir edilmesidir."[942]

3192- 3 -وعن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يُفْطِرُ قَبْلَ أَنْ يُصَلِّي عَلَى رُطَبَاتٍ، فَإِنْ لَمْ يَكُنْ فَعَلَى تَمَرَاتٍ فَإِنْ لَمْ يَجِدْ حَسَوَاتٍ مِنْ مَاءٍ[. أخرجه أبو داود والبرمذي واللفظ له .

3. (3192)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), namaz kılmazdan önce birkaç taze hurma ile orucunu açardı. Eğer taze hurma yoksa kuru hurma ile açardı. Eğer kuru hurma da bulamazsa birkaç yudum su yudumlardı."[943]

3193- 4-وعن معاذ بن زهرة قال:]بَلَغَنِي أَنَّ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا أَفْطَرَ قَالَ: اَللَّهُمَّ لَكَ صُمْتُ، وَعَلَى رِزْقِكَ أَفْطَرْتُ[.

4. (3193)- Mu'âz İbnu Zühre anlatıyor: "Bana ulaştı ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), iftar ettiği zaman şu duayı okurdu: "Allahümme leke sumtü ve alâ rızkıke eftartü. (Ey Allahım senin rızan için oruç tuttum ve senin rızkınla orucumu açıyorum.)"[944]

3194- 5 -وعن مروان بن سالم عن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال:]كَانَ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَقُولُ إِذَا أَفْطَرَ : ذَهَبَ الظَّمَأُ، وَابْتَلَّتِ الْعُرُوقُ، وَثَبَتَ اَ‘جْرُ إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى [. أخرجه أبو داود. وزاد رزين، في أوله: »الحمْدُ للهِ« .

5. (3194)- Mervân İbnu Sâlim, Hz. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'den naklediyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) orucunu açınca şöyle derdi: "Susuzluk gitti, damarlar ıslandı, inşallah Teâlâ sevap kesinleşti."[945]

3195- 6 -وعن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]وَاصَلَ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي آخِرِ شَهْرِ رَمَضَانَ فَوَاصَلَ نَاسٌ مَعَهُ فَبَلَغَهُ ذَلِكَ فَقَالَ: لَوْ مُدَّ لَنَا الشَّهْرُ لَوَاصَلْنَا وِصَاً يَدَعُ الْمُتَعَمِّقُونَ تَعَمُّقَهُمْ. إِنِّى لَسَتُ مِثْلَكُمْ، إِنِّي أَظَلُّ يُطْعِمُنِي رَبِّي وَيُسْقِينِي.[. أخرجه الشيخان والترمذي.»المواصلةُ«: هنا أن يصوم يومين، أو ثثة يفطر فيها.و»التَّعَمُّقُ«: المبالغة، ومجاوزة الحد في ا‘مر. ومعنى »يُطْعِمُنِي وَيُسْقِينِي«. أى يعينني ويقوّيني عليه، فيكون ذلك بمنزلة الطعام والشراب لكم .

6. (3195)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ramazan ayının sonunda oruçları vasletti (yani hiç bozmadan birkaç gün ardarda devam ettirdi). Onunla birlikte halk da vasletti. Durum Resûlullah'a ulaşınca:

"Eğer Ramazan ayı bizim için uzatılsaydı biz onu öyle bir vaslederdik ki derine dalanlar (aşırılar) bundan (aşırdıklarından) vazgeçmek zorunda kalırlardı. Ben sizin gibi değilim. Ben gölgelenirim. Rabbim bana hem yedirir hem de içirir."[946]

---

[941] Buharî, Savm: 45; Müslim, Sıyân: 48, (1098); Muvatta, Sıyâm: 6, (1, 288); Tirmizî, Savm: 13, (699); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/499.

[942] Muvatta, Kasru's-Salât: 46, (1, 158); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/499.

[943] Ebu Dâvud, Savm: 22, (2556); Tirmizî, Savm: 10, (694); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/499.

[944] Ebu Dâvud, Savm: 22, (2358); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/500.

[945] Ebu Dâvud, Savm: 22, (2357). "Rezîn, duanın baş kısmına "Elhamdülillah" kelimesini ziyade etti."; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/500.

[946] Buharî, Savm: 48; Temennî: 9; Müslim, Savm: 57-60, (1103-1105); Tirmizî; Savm: 62, (778); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/500-501.

AÇIKLAMA:

1- Sadedinde olduğumuz hadis, visâl'le ilgilidir. Oruçta visâl: Birkaç gün üst üste hiç iftar yapmadan orucu devam ettirmektir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu yapmış, fakat ümmetine tavsiye etmemiştir. Kendisi istemediği halde visâl yapmada ısrar edenlere, yapamıyacaklarını göstermek için izin vermiş, ancak Ramazan bitivermiştir. Bu hususta ki adem-i rızasını ifade için: "Eğer ay uzasaydı, (ceza olarak) öylesine müsaade edecektim ki, bu meselede aşın gidenler tâkat getiremeyip hafifletilmesi için talepde bulunacaklardı" mânasında beyanda bulunur.
İbnu Hacer, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu davranışını, Taif Kuşatması sırasındaki davranışına benzetir. Bu kuşatmada Taifliler pek müstahkem olan kalelerine çekilince, Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm, kuşatmayı bırakıp geri çekilmeyi işâret buyurmuşlardı. Ancak askerler bundan hoşnud olmadılar, kuşatmayı devam ettirmek istediler. Resûlullah da ertesi günü erkenden savaşmayı emretti. Birçoğu yaralandı ve çeşitli meşakkatlerle karşılaştılar. Bunun üzerine geri dönmeyi arzuladılar. Resûlullah bu arzuya uygun olarak rücû emri verince hepsi de memnun kaldı.
2- Bu rivayette visâl yapmanın kesinlikle yasaklanmadığı anlaşılmaktadır. Tahammül edebileceklere, tahammül edebilecekleri kadar visâl yapmalarına ruhsat verilmiş gibi... Ancak إِيّاكُمْ وَالْوِصَالِ "Visâlden kaçının, visâlden kaçının..." gibi daha sert ifadelerle visâl'i yasaklayan hadisler de var. İbnu'l-Arabî, "Resûlullah'ın Ashabına visâl orucu tutma izni onlara bir cezadır, ceza tarikiyle verilen müsaade şeriatten değildir, câiz değildir" der.
3- Hadiste geçen ta'ammuk, lügatte derine dalmak mânasına gelir; aşırı gitmek, mübalağa etmek, ölçünün dışına çıkmak gibi manalara gelir.[947]

-3196 -7 -وعن أبي بكر بن عبدالرحمن:]أَنَّ أَبَاهُ أَخْبَرَ مَرْوَانَ أَنَّ عَائِشَةَ وَأُمَّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَخْبَرَتَاهُ أَنّ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُدْرِكُهُ الْفَجْرُ فِي رَمَضَانَ مِنْ غَيْرِ حُلُمٍ فَيَغْتَسِلُ وَيَصُومُ[. أخرجه الستة.

7. (3196)- Ebu Bekr İbnu Abdirrahman'ın anlattığına göre, babası, Mervan'a "Hz. Aişe ve Ümmü Seleme (radıyallahu anhümâ)'nin kendisine şunu haber verdiklerini söylemiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ramazan ayında, rüya sebebiyle olmaksızın cünüb olarak fecir vaktine ulaştığı olurdu da, kalkıp yıkanır ve orucunu tutardı."[948]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, cünüb olarak sabaha eren kimsenin orucu meselesine temas etmektedir. Selef ulemâsı bu mevzuda ihtilaf etmiştir: Cünübün orucu sahih mi, değil mi? Kasden olanla, unutarak olan veya farz oruçla nâfile oruç arasında fark var mı yok mu?
Cumhur, bu meselede mutlak cevaza hükmetmiştir.
2- Hadiste geçen, rüya sebebiyle olmaksızın kaydını Ümmü Seleme'nin bir başka rivayeti açıklığa kavuşturur: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) benden cünüb olarak sabaha erer, oruç tutar, bana da tutmamı emrederdi."
Kurtubî bu rivayette iki fâide vardır der:
* Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ramazanda cinsî temasta bulunmuş ve yıkanma işini âmmden fecrden sonraya bırakmıştır, gayesi bunun câiz olduğunu ümmete göstermektir.
* Cünüb sabaha erme hâdisesi ihtilam sebebiyle değil, temas sebebiyledir. Çünkü Aleyhissalâtu vesselâm ihtilâm olmazdı, çünkü ihtilâm şeytandandır, O ise şeytana karşı ma'sumdur (korunmuştur).
Bazı âlimler "ihtilâmdan olmaksızın" kaydından hareketle, "Bu ibârede Resûlullah'ın da ihtilâm olmasının caiz olduğuna işaret vardır, aksi takdirde bu istisnanın mânası olmazdı" demiştir. Kurtubî bunu: "İhtilâm şeytandandır, O, şeytana karşı masumdur" diye reddetmiştir. Fakat kendisine şu cevap verilmiştir: "İhtilâm kelimesi inzâl'e ıtlak olunur, nitekim inzâl rüyada hiçbir şey görmeksizin de vukua gelir. Hz. Ümmü Seleme'nin cima ile kayıdlamaktan kasdı, bunu Ramazanda âmmden yapanın ertesi günkü orucunu bozar diye inananları reddetmede mübâlağa içindir."[949]

-3197 -8 -وعن عامر بن بيعة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:] رَأَيْتُ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَاَ أَعُدُّ، وَ ُأُحْصِي يَسْتَاكُ وَهُوَ صَائِمٌ [. أخرجه البخاري، وأبو والترمذي.

---

[947] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/501.
[948] Buharî, Savm: 22, 25; Müslim, Sıyâm: 76, (1109); Muvatta, Sıyâm: 12, (1, 291); Ebu Dâvud, Savm: 36, (2388, 2389); Tirmizî, Savm: 63, (779); Nesâî, Tahâret: 123, (1,108); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/501-502.
[949] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/502.

8. (3197)- Âmir İbnu Rebî'a (radıyallahu anh) anlatıyor; "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı, oruçlu iken misvaklandığını sayamayacağım kadar çok gördüm."[950]

-3198- 9- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما أنه قال:]يَسْتَاكُ الصَّائِمُ أَوَّلَ النَّهَارِ وَآخِرَهُ[. أخرجه البخاري في ترجمة.

9. (3198)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) şöyle demiştir "Oruçlu, günün başında ve sonunda misvak kullanır."[951]

AÇIKLAMA:

Bu iki rivayet, oruçlunun misvak kullanmasının câiz olduğunu gösterir. Hattâbî, bazı âlimlerin günün sonuna doğru misvak kullanmanın mekruh olduğuna hükmettiğini belirtir. Onların mekruh demedeki maksadları, oruçlunun halûf denen ağız kokusunun iftar ânına kadar devamını temenni etmelerinden ileri gelmektedir. İmam Şâfiî ve Evzâî'nin bu görüşte olduğu belirtilir. Ebu Hüreyre'den yapılan şu rivayet, bu görüş sahiplerinin delili olmalıdır: "(Radıyallahu anh) Atâ'ya demiştir ki: "Misvak sana ikindiye kadardır. İkindiyi kıldın mı, artık onu bırak. Zira ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan şunu işittim: "Oruçlunun halûfu (ağzındaki koku) Allah indinde, misk kokusundan daha hoştur."
Mevzu üzerinde sıhhatçe üstün başka rivâyetler de mevcuttur. Bu sebeple ulemâ ekseriyet itibâriyle oruçlunun misvak kullanmasını mekruh addetmemiştir.[952]

-3199- 10- وعن أبى هريرة رَضِيَ الله عنه قال :]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ لَمْ يَدَعْ قَوْلَ الزُّورِ وَالْعَمَلَ بِهِ، فَلَيْسَ للهِ تَعَالَى حَاجَةٌ فِي أَنْ يَدَعَ طَعَامَهُ وَشَرَابَهُ [. أخرجه البخاري وأبو داود والترمذي.

10. (3199)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim yalanı ve onunla ameli terketmezse (bilsin ki) onun yiyip içmesini bırakmasına Allah'ın ihtiyacı yoktur."[953]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, zâhirde yalan, gıybet gibi dînen yasaklanmış sözleri bırakmayan kişinin orucu bırakmasını emrediyor gibidir. Ancak ulemâ bunu, yalandan zecr ve yasaklama olarak anlamıştır.
İbnu Battâl der ki: "Hadisin mânası, öylesi kişilere oruçlarını terketmeyi emretmek değildir. Asıl gayesi, yalandan ve onunla birlikte zikredilenlerden sakındırmaktır."
"Birlikte zikredilenler"den maksad, hadisin başka vecihlerinde gelen ziyadelerdir. Bazı rivayetlerde cehl, bazılarında hıyânet ve kizb (yalan) ziyade olarak zikredilmiştir. Öyleyse hadisi: "Kim oruçlu iken yalan, hıyânet ve cehalet gibi halleri bırakmaz, bunların mucibleriyle amel ederse..." demek olur.
2- Hadiste geçen zûr'dan murad İbnu Hacer'e göre, kizb (yalan), cehl ve sefeh'dir.
İbnu Hacer der ki: "Allah'ın... ihtiyacı yoktur" cümlesi (kullanıldığı gâyede anlaşılmazsa) mânasızdır. Çünkü Allah hiçbir şeye muhtaç değildir. Öyleyse onun mânası: "Allah, onun orucunu istemez" demektir. Şu halde ihtiyaç kelimesi isteme (irade) kelimesi yerine konmuş olmaktadır."
İbnu'l-Münir, bununla adem-i kabûlün kinâye edildiğini, dolayısıyla o çeşit orucun makbul olmayacağını söyler.
İbnu'l-Arabî de: "Bu hadisin muktezası şudur: "Kim bu söylenenleri yaparsa orucundan sevap elde edemez, öyleyse mânası: "Orucun sevabı yalan ve beraberinde zikredilenlerin günahıyla terazide tartılamaz" demiştir.
Beyzâvî daha farklı bir yaklaşıma yer verir: "Orucun emredilmesinden maksad sâdece açlık değildir. Bilakis ona bağlı olarak şehvetlerin (nefsânî arzuların) kırılması, nefs-i emmârenin nefs-i mutmainne'ye itaat ettirilmesidir. Öyleyse bu söylenenler hâsıl olmazsa, Allah oruca kabul nazarıyla bakmaz. "Allah'ın ihtiyacı yoktur" sözü adem-i kabul'den mecazdır. Sebebi nefyederek müsebbebi kastetmiştir."
İbnu Hacer der ki: "Beyzâvî, böyle diyerek sevabın azalacağına istidlal etmiştir. Ancak, büyük günahlardan içtinabla küçük günahlar örtülür" denilerek tenkid edilmiştir." es-Sübkî el-Kebir bu itiraza şu cevabı vermiştir: "Sadedinde olduğumuz hadiste -ve başkasında- önceki görüşe kuvvetli delalet vardır. Zira müstehcen söz (nefes), bağırıp çağırma, yalan ve yalanın gereğiyle amel mutlak olarak yasaklandığı bilinen şeylerdendir. Oruç da mutlak olarak emredilen şeylerdendir. Eğer bu yasaklananlar oruç esnasında yapıldığında oruç onlardan müteessir olmasaydı onların hadiste "oruçta şartıyla" zikredilmelerinin anlaşılabilecek bir mânası olmazdı. Bu hadislerde zikredilmeleri bizi iki hususta uyarmaktadır:

---

[950] Buharî, Savm: 27; Ebu Dâvud, Savm: 26, (2364); Tirmizî, Savm: 29, (725); (Buharî'nin rivayeti muallaktır); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/502.
[951] Buhari, Savm: 25 (bab başlığında (tercüme) kaydetmiştir); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/503.
[952] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/503.
[953] Buhari, Savm: 8, Edeb: 51; Ebu Dâvud, Savm: 25, (2326); Tirmizî, Savm: 16, (707); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/503.

Biri: Bunların oruçta, diğer şeylere nazaran daha çirkin oldukları;
Diğeri: Orucun bunlardan selâmetini aramak... Orucun bunlardan selâmeti, oruçtaki mükemmelliğin artmasıdır. Öyle ise kelam, bütün gücüyle bunun, oruç için çirkinliğini belirtmelidir. Bunun muhtevasına göre oruç, onlardan sâlim kaldıkça mükemmelleşir." Sübkî devamla der ki: "Öyleyse, oruç onlardan sâlim kalmazsa noksanlaşır." Sübkî sözüne şöyle devam eder: "Şurası muhakkak ki teklifler muhtelif şekillerde ortaya çıkar ve işaret yoluyla onlarla başkalarına da dikkat çekilir. Oruçtan maksad -menhiyatta olduğu üzere - mutlak yokluk (el-ademu'l-mahz) değildir. Çünkü, bi'l-icma, oruç için niyet şart kılınmıştır. Öyleyse, esas itibariyle oruçtan kastedilen şey her çeşit muhâlif şeylerden uzak durmaktır. Ancak bu çok zor olduğu için Allah Teâlâ hazretleri bu şartı hafifleştirecek orucu bozan şeylerden kaçınmayı emretti, bunda gafil olanı da, oruca muhâlif olan şeylere uzak durması için uyardı. Buna, Allah'ın muradını açıklayan hadislerin tazammun ettiği muhteva irşadda bulunmaktadır. Böylece, orucu bozan şeylerden içtinâb vâcib; oruca muhâlif şeylerden içtinâb da, orucu tamamlayıcı şeyler olur. Doğruyu Allah bilir."
İbnu Hacer, başka nakillerle hadisin tahliline şöyle devam eder: "Şeyhimiz, Şerhu't- Tirmizî'de der ki: "Tirmizî hazretleri bu hadisi tahriç ettikten sonra şöyle bir bab başlığı koydu: "Oruçlunun gıybet etmesinin şiddetle yasaklanması hususunda gelen hadîsler babı." Bu ifâde müşkilat, getirmektedir. Çünkü gıybet, ne yalan sözdür, ne de onunla ameldir. Çünkü gıybet, başkasını, hoşuna gitmeyecek şekilde zikretmektir. Halbuki yalan söz kizbtir. Tirmizî, (bu davranışında) diğer Sünen sahiplerine muvafakat etmiştir, onlar da gıybet diye başlık atıp, başlıktan sonra bu hadisi zikretmişlerdir. Sanki bunlar, "yalan söz ve onunla amel"in zikrinden "konuşma"nın yalandan korunmasının emredildiğini anladılar. Mamafih, bunda, hadisin bazı tariklerinde gelen ziyadeye işaret etmek de düşünülmüş olabilir. Bu ziyade cehl'dir. Cehl (cehalet, bilgisizlik) kelimesinin bütün günahlara ıtlakı uygun düşer.
"Onunla amel" kelimesine gelince, bu "yalan" kelimesine râcidir, "cehl" kelimesine dönmesi de muhtemeldir. Mamafih her ikisine dönmesi de makuldür."[954]

-3200 -11 -وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : إِذَا دُعِيَ أَحَدُكُمْ إِلَى طَعَامٍ ، وَهُوَ صَائِمٌ فَلْيَقُلْ : إِنِّي صَائِمٌ.[. أخرجه مسلم وأبو داود .

11. (3200)- Yine Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Biriniz yemeğe davet edilince, oruçlu ise: "Ben oruçluyum" desin."[955]

AÇIKLAMA:

Nevevî der ki: "Bu hadis, özrünü beyan etmek, durumunu belirtmek maksadıyla böyle söylemesi gerektiğine hamledilir. Bu cevaptan sonra, müsâmaha gösterilir, davette hazır bulunması için ısrar edilmezse, gitme gereği, üzerinden düşer. Müsamaha edilmez ve ısrar edilirse dâvette hazır bulunması gerekir. Oruç, dâvete icabet etmemekte bir mâzeret değildir. Ancak davete katıldıktan sonra yemesi gerekmez, yememeye orucu bir mâzeret olur. Oruç tutmayan kimse bilâkistir, ona yemeğe iştirak gerekir. Oruç tutanla tutmayan arasında söylenen bu fark sahih hadislerde gelmiştir. Dâvetle ilgili bahiste bu husus açıkça belirtilmiştir. Oruçlu hakkında efdal olanı, -eğer onun orucu- ziyafet verene ağır gelecekse, orucunu açması müstehabtır, değilse açmamalıdır. Tabii ki bu hüküm, tutulan orucun nâfile olması haliyle ilgilidir. Eğer orucu farz ise, açması haramdır."
Bu hadis, ihtiyaç hâlinde oruç, namaz vesair nevden nâfile ibâdetlerin izharında bir beis olmadığını da göstermektedir. Ancak şunu da bilelim ki, bir gerçek olmadan nâfilelerin izharı mahzurludur, gizlenmesi müstehabtır.
Hadis ayrıca, insanlarla iyi davranışa sevketmekte ve aradaki dargınlıkların düzeltilmesine, gönül alıcı olmaya, makul sebep bulunduğu takdirde en güzel şekilde özür beyanına irşadda bulunmaktadır.[956]

-3201 -12 -وعن عئشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت :]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ نَزَلَ بِقَوْمٍ فَـَ يَصُومَنَّ إِلَّ بِإِذْنِهِمْ[. أخرجه الترمذي ، وقال : منكر نعرف أحداً رواه من الثقات غير هشام بن عروة.

12. (3201)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim bir kavme misafir olursa, onlar müsaade etmedikçe (nâfile) oruç tutmasın."[957]

---

[954] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/503-505.
[955] Müslim, Sıyâm: 159, (1150); Ebu Dâvud, Savm: 76, (2461); Tirmizî, Savm: 64, (780, 781); İbnu Mâce, Sıyâm: 47, (1750); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/505.
[956] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/505-506.
[957] Tirmizî, Savm: 70, (789); Tirmizî, hadis için: "Münkerdir, Hişam İbnu Urve dışında sâ biri tarafından rivayet edildiğini görmedik"der; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/506.

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere, misafir olan kimsenin, ev sahibinden izin aldıktan sonra oruç tutması tavsiye edilmektedir. Bazı şârihler, yasağın tenzihî bir nehiy olduğunu belirtirler. Nafile oruç için ev sâhibinden izin istemek onların gönlünü almak içindir. Ebu't-Tayyib, yasakla ilgili olarak şu açıklamayı yapar: "Oruç sebebiyle eve zahmet vermemek içindir. Çünkü oruç tutan bazı kayıtlar getirir: Sahurda, iftar vaktinde kendisine hususi yemek hazırlanır, oruçlu olmazsa ev sahibiyle birlikte yer içer ve onlara vereceği zahmet kalmaz. Misâfirliğin âdabı ev sâhibine uymaktır, muhâlefet halinde bu edebi terketmiş olur."[958]

-3202 -13 -وعن أمّ عمارة بنت كعب رَضِيَ اللهُ عَنْه :]أَنَّ النَّبيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ عَلَيْهَا، فَقَدَّمَتْ أَلَيْهِ طَعَامًا ، فَقَالَ لَهَا: كُلِي؟ فقَالَتْ : إنِّي صَائِمَةٌ، فَقَالَ: إنَّ الصَّائِمَ إذَا أُكِلَ طَعَامُهُ صَلَّتْ عَلَيْهِ الْمَنكَةُ عَلَيْهِمُ السَّمَ حَتَّى يَفْرَغُوا[.وفى رواية: »الصَّائمُ إذا أكَلَ عِنْدَهُ المَفَاطِيرُ صَلَّتْ عَلَيْهِ المَنَكَةُ« أخرجه الترمذي .

13. (3202)- Ümmü Ammâre Bintu Ka'b (radıyallahu anhâ)'ın anlattığına göre: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yanına girmiştir. Ammâre yemek ikram edince, Aleyhissalâtu vesselâm:
"Sen de ye!" demiş, kadın: "Ben oruç tutuyorum" deyince Resûlullah şöyle buyurmuştur:
"Oruçlu kimse, başkasına ikramda bulunur ve yemeğinden başkaları yerse yedikleri müddetçe melaike aleyhimüsselam oruçluya rahmet duasında bulunurlar.
"Bir başka rivayette şöyle denmiştir: "Oruçlunun yanında oruçsuzlar yemek yiyecek olurlarsa, melekler oruçluya rahmet okurlar."[959]

-3203 -14 -وعن أبن هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: َ تَصَمِ المَرأةُ وَبَعْلُهَا شَاهِدٌ أَ بِإِذْنِهِ[. أخرجه الخمسة إ النسائي. وزاد دواد: »في غَيْرِ رَمَضَانَ«. والله أعلم .

14. (3203)- Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kadın, kocası varken izin almadan (nâfile) oruç tutmasın."[960]

AÇIKLAMA:

Hadis, kadın nafile oruç tutmak isteyince, beraber oldukları takdirde, kocasından izin almasını şart koşmaktadır. Ramazan orucu için böyle bir izin mevzubahis değildir. Bu husus bazı rivayetlerde tasrih edilmiştir: ً تَصُومُ الْمَرْأةُ غَيْرَ رَمَضَانَ"Kadın ramazan orucu dışında... oruç tutamaz." Vaktin darlığı hâlinde, ramazan dışındaki vâcibleri tutmak için de izin istemeyeceği şârihlerce belirtilmiştir.
Cumhûr-u ulemâ, bu hadisten hareketle, kocanın rağmına tutulacak nâfile orucun haram olacağı hükmünde ittifak eder. Nevevî, Şâfiî ülemâlarının bazısının mekruh" dediğini kaydettikten sonra sahih olan kavlin "tahrim" olduğunu belirtir.
Nevevî, Müslim şerhi'nde, bu tahrimin sebebini şöyle açıklar: "Erkeğin; kadın üzerinde her an istimtâ hakkı vardır. Bu hak, fevrî olarak (yani anında) ifası gereken bir haktır. Ne nâfile ibâdet sebebiyle ne de bilâhare yapılabilecek bir vâcib sebebiyle bu hak fevt olmaz, ortadan kalkmaz. Oruç, kocanın izni olmadan câiz olmaz. Eğer kendisinden istimtâ taleb ederse bu câiz olur ve orucu bozulur. Adet olarak, müslüman erkek, orucu ifsad ederek bozmaktan çekinir. Şurası da kesindir: Kendisi için evlâ olanı (oruç tutmasını) istemediğini ifade eden sâbit bir delil yoksa bunun hilafına hareket etmesidir. Sözgelimi koca yolcu idiyse, hadiste "kocası varken" kaydı, kadına nâfile oruç tutmasını câiz kılar. Yoldan dönen erkek, kadınını oruçlu bulsa, orucu bozdurma hakkına sahiptir, bu mekruh da değildir. Erkeğin cimaya muktedir olamayacak şekilde hasta olması da onun yokluğu mânasına dâhildir."
Hadisteki yasağı tenzîhî kerâhet anlayan Mühelleb, hadisin zâhirine ve dolayısıyla cumhura da ters düşen görüşünü şöyle ifade etmiştir: "Bu yasak karı-koca arasındaki dirlik için vazedilmiştir. Kadın, farz dışında da, erkeğe zamanı olmayan ve vazifelerini aksatmayan ibadetleri izin almaksızın yapma hakkına sâhiptir. Erkeğin, kadının başladığı ibadetlerden hiçbirini, izin almamış bile olsa, bozmaya hakkı yoktur."
Rivâyet, erkeğin kadın üzerindeki hakkını te'kid etmekte, bunun yerine getirilmesinin, hayır yönüyle nâfile ibadetten üstün olduğunu ifade etmektedir. Çünkü erkeğin hakkı vâcib olan bir haktır. Vacibi yerine getirmek, nâfileyi yerine getirmekten önce gelir.[961]

---

[958] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/506.
[959] Tirmizî, Savm: 67, (784, 785, 786); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/507.
[960] Buharî, Nikâh: 84, 86; Müslim, Zekât: 84, (1026); Ebu Dâvud, Savm: 74, (2485); Tirmizî, Savm: 65, (782); Ebu Dâvud'un rivayetinde, "Ramazan dışında" ziyadesi vardır; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/507.
[961] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/507-508.

ÜÇÜNCÜ BAB

ORUCU AÇMANIN MÜBAH OLMA ŞARTLARI

3204- 1- عن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:] خَرَجَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : عَامَ الْفَتْحِ إِلَى مَكَّةَ فِي رَمَضَانَ فَصَامَ حَتَّى بَلَغَ كُرَاعَ الْغَمِيمِ فَصَامَ النَّاسُ، ثُمَّ دَعَا بِقَدَحٍ مِنْ مَاءٍ فَرَفَعَهُ حَتَّى نَظَرَ النَّاسُ ثُمَّ شَرِبَ، فَقِيلَ لَهُ بَعْدَ ذَلِكَ: إِنَّ بَعْضَ النَّاسِ قَدْ صَامَ فَقَالَ: أُولَئِكَ الْعُصَاةُ، أُولَئِكَ الْعُصَاةُ[. أخرجه مسلم والترمذي .

1. (3204)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) fetih yılında Mekke'ye müteveccihen Ramazan ayında yola çıkmıştı. Kürâ'u'l-Gamîm nam mevkiye gelinceye kadar kendisi de, beraberindekiler de oruç tuttular. Sonra orada bir bardak su istedi ve bardağı kaldırdı. Herkes bardağa baktı. Sonra sudan içti. Bundan sonra bazıları kendisine: "Halkın bir kısmı oruç tuttu" diye haber verdi. Aleyhissalâtu vesselâm:
"Onlar âsilerdir! Onlar âsilerdir!" buyurdular."[962]

AÇIKLAMA:

1- Küra'u'l-Gamîm, Usfân yakınlarında bir vâdinin adıdır.
2- Burada yol sırasında başlanan ramazan orucunun bozulmasına nebevî bir örnek görülmektedir. Nevevî, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın orucu bozmayanlar hakkında "Âsiler! Âsiler!" diye söylenerek memnuniyetsizlik izhar etmiş olmasını iki ihtimalle izah eder:
* Oruç tutanlar, oruçları sebebiyle zarar görmüş olabilirler.
* Resûlullah onlara belli bir maslahata binaen kesin bir dille orucu açmalarını emretmiştir de onlar bu emre rağmen oruçlarını açmamakta direnmişlerdir. Elbette vâcib bir emre muhalefet isyandır ve Resûlullah'ın, âsiler demesi yerindedir.
Her iki takdirde de, günümüzde yolcu, orucunu tuttuğu takdirde âsi sayılmaz, yeter ki bundan zarar görmesin.
Nevevî'nin birinci te'vilini te'yid eden bir ziyade Tirmizî'nin rivayetinde yer alır: "Resûlullah'a denildi ki: "Oruç halka zahmet verir oldu."
3- Tirmizî, sefer sırasında tutulacak oruç hakkında ihtilaf edildiğini, Ashab'tan ve sonrakilerden bir kısmının sefer sırasında yemenin efdal olduğu kanaatinde olduklarını, öyle ki, tutanlara orucu iâde etmek gerekeceğine hükmettiklerini, yine Ashab'tan ve sonrakilerden bir kısmının da, kendinde güç bulanların yolculuk sırasında oruç tutmalarının efdal olduğuna, yemelerinin de câiz olduğuna hükmettiklerini belirtir.
Ahmed ve İshak birinci görüşü, Süfyan-ı Sevri, İmam Mâlik ve İbnu'l-Mubârek, Ebu Hanife, Şafiî de ikinci görüşü iltizam edenlerdendir.
Ömer İbnu Abdilaziz, يُرِيدُ اللهُ بِكُم الْيُسْرَAllah sizin için kolaylık diler, zorluk dilemez" (Bakara 185) âyetinden hareketle: "Bu meselede efdali, kişiye kolay gelenidir, eğer yemek kolaysa hakkında efdal olanı yemektir, oruç kolaysa o efdaldir; nitekim, bazılarına yolculuk da olsa ayı içinde tutmak kolaydır, sonradan kaza etmek zor olur, bunun hakkında da tutmak efdaldır" demiştir.[963]

3205- 2- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]كُنَّا مَعَ النّبيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَفَرٍ فَمِنَّا الصَّائِمُ، وَمِنَّا المُفْطِرُ فَنَزَلْنَا مَنْزِلًا فِي يَومٍ حَارٍّ، أَكْثَرُنَا ظِلّاً صَاحِبُ الْكِسَاءِ، وَمِنَّا مَنْ يَتَّقِي الشَّمْسَ بِيَدِهِ، فَسَقَطَ الصُّوَّامُ وَقَامَ المُفْطِرُونَ فَضَرَبُوا ا'بْنِيَةَ، وسَقَوْا الرِّكَابَ، فقَالَ: ذَهَبَ المُفْطِرُونَ الْيَوْمَ بِا'َجْرِ [. أخرجه الشيخان والنسائي .

2. (3205)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz bir seferde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile beraberdik. Aramızda bir kısmı oruç tutuyor, bir kısmı da tutmuyordu. Sıcak bir günde bir yerde konakladık. Gölgelenenlerin çoğu elbisesi olanlardı. Bir kısmımız güneşe karşı eliyle korunuyordu. Derken oruçlular yığılıp kaldılar, oruçsuzlar kalkıp çadırları kurdular, hayvanları suladılar. Bunun üzerine, Resûl-i Ekrem aleyhissalâtu vesselâm:
"Bugün sevabı oruçsuzlar kazandı!" buyurdular."[964]

AÇIKLAMA:

---

[962] Müslim, Sıyâm: 90, (1114); Tirmizî, Savm: 18, (710); Nesâî, Savm: 49, (4, 177); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/509.
[963] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/509-510.
[964] Buharî, Cihâd: 71; Müslim, Sıyâm: 100, (1119); Nesâî, Savm: 52, (4, 182): İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/510.

Hadis, bir sefer sırasında karşılaşılan bir durumu aktarmaktadır: Sıcağın tesiriyle çalışamaz hale gelen oruçlulara bedel, çadır kurmak, develeri sulayıp yemlerini vermek, ordunun yemeğini hazırlamak gibi her çeşit hizmetleri oruçsuzların görmesi ve buna karşılık sevâbı onların kazanması...
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu durumu "Bugün sevâbı oruçsuzlar kazandı" cümlesi ile ifade buyurmuştur. Şârihler, "Bu cümleyle diğerlerinin sevap kazanmadığı kastedilmemiş, aksine oruçsuzların daha çok kazandığı belirtilmiştir" derler. Oruçsuzlar, hem hizmet sevabını ve hem de öbürlerinin oruçtan kazandıklarının bir mislini kazandıkları için onlar sevapça üstündürler.
* Bazı âlimler, bu hadise dayanarak: "Gazve sırasındaki hizmetin nafile oruçtan üstün olduğunu" söylemiştir.
* Hadis, cihad sırasında yardımlaşmaya teşvik etmektedir.
* Seferde yemek, oruç tutmaktan evlâdır.
* Seferde oruç câizdir. Bu hadis "sefer sırasında tutulan oruç, oruç sayılmaz" diyenleri yalanlar.[965]

3206- 3- وعن جابر رضِي اللهِ عنْه قالَ:]كَانَ النَّبيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَفَرٍ فَرَأىَ رَجُلًا قَدْ إجْتَمَعَ عَلَيْهِ النَّاسُ. وَقَدْ ظُلِّلَ عَلَيْهِ، فَقَالَ مَالَهُ؟ فَقَالُوا: رَجُلٌ صَائِمٌ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : لَيْسَ البِرُّ أَنْ تَصُومُوا فِي السَّفَرِ[. وفي رواية »لَيْسَ مِنْ البِرِ الصَّوْمُ فِي السَّفَرِ«. أخرجه الخمسة إ الترمذي .

3. (3206)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir seferdeydi. Etrafına insanların toplandığı bir adam gördü, ona gölge yapıyorlardı.
"Nesi var?" diye sordu.
"Oruçlu biri!" dediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Seferde oruç birr (Allah'ı memnun edecek dindarlık) değildir!" buyurdular."
Bir rivayette: "Seferde oruç birr'den değildir" denmiştir."[966]

AÇIKLAMA:

Hadisin başka vecihlerinde bu seferin Fetih Seferi olduğu belirtilir. Oruç ağır geldiği için Hz. Peygamber adama bozmasını emreder. Bu kıssada ihtiyaç olunca ruhsatla amel etmenin müstehab olduğu gözükmektedir. Haliyle ruhsatın terki de mekruh olmaktadır. Nitekim hadisin bir veçhinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), "Allah'ın size tanıdığı ruhsata uyun" buyurmuştur.[967]

3207- 4- وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت:]سَأَلَ حَمْزَةُ بْنُ عَمْرٍو ا'سْلَمِيُّ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : عَنِ الصَّومِ فِي السَّفَرِ، وَكَانَ كَثِيرَ الصّيامِ ، فَقَالَ إنْ شِئْتَ فَصُمْ، وَإنْ شِئْتَ فَأفْطِرْ [. أخرجه الستة .

4. (3207)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Hamza İbnu Amr el-Eslemi (radıyallahu anh), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan yolculuk sırasında tutulan orucu sordu. Kendisi çok oruç tutan birisi idi. Resûlullah şöyle cevap verdiler:
"Dilersen tut, dilersen tutma."[968]

AÇIKLAMA:

Yukarıda geçen iki hadis, sefer sırasında tutulan oruçla ilgilidir. Birinci rivayet, sefer sırasında tuttuğu orucu kendisine dokunan kimse ile ilgilidir. Resûlullah ona orucu tecviz etmemiş ve bozmasını emretmiş, "seferde oruç, Allah'ı razı edecek amel (birr) değildir" buyurmuştur. İkinci hadis, herhangi bir vak'a olmaksızın, yolculuk sırasında tutulacak orucun hükmü hakkında soran kimseye cevabı ihtiva ediyor. Bu cevap kişiye ruhsattır: "Dileyen tutar, dileyen tutmaz."
Ancak hemen belirtelim ki, bu meselede selef ulemâsı ihtilaf etmiştir. Bazıları sefer sırasında tutulan oruç farzın yerine geçmez, mutlaka kazası gerekir diyecek kadar ifrat etmiştir. Bunlar Kur'an-ı Kerim'de gelen, فَعِدَّةٌ مِنْ اَيّامٍ اُخَرْ
"Hasta veya yolculukta olan, tutamadığı günlerin sayısınca diğer günlerde tutsun.." (Bakara 185) âyetinin zâhiri ile önceki rivayette kaydedilen, Resûlullah'ın لَيْسَ مِنَ الْبِرّ الصّيَامُ فِي السّفَر

[965] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/510-511.
[966] Buharî, Savm: 36, Müslim, Sıyam: 92, (1115); Ebu Dâvud, Savm: 43, (2407); Nesâî, Savm: 48, (4, 176); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/511.
[967] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/511.
[968] Buharî, Savm: 33; Müslim, Sıyâm: 103, (1121); Muvatta, Sıyâm: 24, (1, 295); Tirmizî, Savm: 19, (711); Ebu Dâvud, Savm: 42, (2402); Nesâî, Savm: 56, (4, 185); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/512.

"seferde oruç "birr"den değildir" hükmünü esas alırlar. Bunlara göre, "Birr'in mukabili ism yani günahtır. Öyleyse, seferde oruç tutan günahkârsa, tuttuğu oruç oruç sayılmaz, farzı ödemez, kaza edilmesi gerekir." Ehl-i Zâhir'in bir kısmı bu kanaattedir.
Bu meseledeki farklı görüşleri 3204 numaralı hadisin açıklamasında özet olarak kaydettiğimiz için tekrar etmeyeceğiz, oraya bakılsın.[969]

3208- 5- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]كُنَّا مَعَ النَّبيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَمِنَّا الصَّائِمُ، وَمِنَّا المُفْطِرُ فَـَ الصَّائمُ يَعِيبُ عَلَي المُفْطِرِ، وَ المُفْطِرُ يَعِيبُ عَلَي الصَّائِمِ[. أخرجه الثلثة وأبو داود .

5. (3208)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile beraber (seferde) idik. Bir kısmımız oruçlu bir kısmımız oruçsuz idi. Ne oruçlu oruçsuzu ayıplıyor, ne de oruçsuz, oruçluyu kınıyordu."[970]

AÇIKLAMA:

Hadisin Ebu Dâvud'daki veçhinde, bu seferin Ramazan'da cereyan ettiği tasrih edilir. Şu halde sefer sırasında tutulduğu belirtilen oruç, farz oruçtur. Bu rivâyet de, yol sırasında dileyenin ramazan orucunu tutabileceğini göstermektedir. Şu halde, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "sefer'de oruç birr'den değildir" sözü (3206), oruca tahammül edemeyecekler, bitap düşecekler hakkındadır. Bu durumda olmayanların oruç tutmalarına kimsenin bir diyeceği yoktur. İbnu Hacer der ki: "Âlimlerin kanaati şudur: "Kim kendinde oruç tutma gücü görürse tutar, zira bu, müstahsendir, kim kendini zayıf hissederse o da yer, zira bu da müstahsendir." Sefer sırasındaki oruç hakkında yapılan bu açıklama da daha önce belirtildiği üzere itimada şayandır ve münâkaşayı kaldırıcı mahiyettedir."[971]

3209- 6- وعن أبى الدر داء رَضِيَ اللهُ عَنْه قالَ:]خَرَجْنَا مَعَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : فِي رَمَضَانَ فِي حَرٍّ شَدِيدٍ أَنْ كَانَ إِحْدُنَا لَيَضَعُ يَدَهُ عَلَى رَأْسِهِ مِنْ شِدّةِ الحَرّ، وَمَا فِينَا صَائِمٌ إِّ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَابْنُ رَوَاحَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ[. أخرجه الشيخان وأبو داود .

6. (3209)- Ebu'd-Derdâ,(radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz çok şiddetli sıcak bir mevsimde, Ramazan ayında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte sefere çıktık. Hararetin şiddetinden herkes elini başına koyuyordu. Aramızda oruçlu olarak sadece Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile İbnu Ravâha vardı."[972]

3210- 7- وعن عمر و بن أُمية الضمري رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قَدِمْتُ عَلَى رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : مِنْ سَفَرٍ فَقَالَ : انْتَظِرِ الْغَدَاءَ يَا أَبَا أُمَيَّةَ. قُلْتُ يَا رَسُولُ الله : إِنِّي صَائِمٌ. قَالَ : إِذاً أُخْبِرَكَ عَنِ الْمُسَافِرِ، أَنَّ اللهَ تَعَالَى وَضَعَ عَنْهُ الصِّيَامَ وَنِصْفَ الصَّـَةِ[. أخرجه النسائى.

7. (3210)- Amr İbnu Ümeyye ed-Damri (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir sefer dönüşü Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a uğradım. Bana: "Ey Ebu Ümeyye, sabah yemeğini bekle (beraber yiyelim)" buyurdular. Ben "Oruçluyum" dedim.
"Öyleyse gel yaklaş, sana yolcudan haber vereyim (de dinle!" dedi ve devamla:) "Allah Teâla Hazretleri yolcudan orucu ve namazın yarısını kaldırdı" buyurdu."[973]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Nesâî'de birkaç veçhi zikredilmiştir. Mâna aynı olsa da bazı ziyade ve noksanlar var.
2- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) "orucu... kaldırdı" demekle, "yolcuyu, yol esnasında oruç tutup tutmamak arasında muhayyer bıraktı, yolculuk esnasında tutma mecburiyetini kaldırdı" demiştir. Bu husus daha önceki hadislerde açıklandı. Değilse "yolcudan orucun farziyyeti kaldırıldı" demek istenmiyor, zira bizzât ayet-i kerime

---

[969] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/512.
[970] Buharî, Savm: 37, Müslim, Sıyâm: 98, (1118); Muvatta, 23, (1, 295); Ebu Dâvud, Savm: 42, (2405); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/512.
[971] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/513.
[972] Buharî, Savm: 35; Müslim, Savm: 108, (1122); Ebu Dâvud, Savm: 44, 2409); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/513.
[973] Nesâî, Savm: 50, (4, 178); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/513.

sonradan aynı miktarın tutulacağını belirtmiştir (Bakara 185). Namazın yarısının kaldırılması, dört rek'atli farz namazların iki rek'at olarak kısaltılması demektir.[974]

3211- 8- وعن رجل من بني عبد الله بن كعب بن مالك اسمه أنس بن مالك قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ اللهَ تَعَالَى وَضَعَ شَطْرَ الصَّلَاةِ عَنِ الْمُسافِرِ، وَارْخَصَ لَهُ فِي الْفِطَارِ وَأَرْخَصَ فِيهِ لِلْمُرْضِعِ وَالحُبْلَى إِذَا خَافَتَا عَلَى وَلَدَيْهِمَا]. أخرجه أصحاب السنن.

8. (3211)- Abudullah İbnu Ka'b İbni Mâlikoğullarından ismi Enes İbnu Mâlik olan bir adamdan anlatıldığına göre, demiştir ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah Teâla Hazretleri, yolcudan namazın yarısını kaldırdı, oruca da yeme hususunda ruhsat tanıdı. Ayrıca çocuk emziren ve hamile kadınlara, çocukları hususunda endişe ettikleri takdirde, orucu yeme ruhsatı tanıdı."[975]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, ramazan ayında oruç yemelerine ruhsat verilenlerden bazılarını açıklamaktadır:
1- Yolcular: Bunlar hakkındaki teferruat daha önceki rivayetlerde geçti.
2- Çocuk emziren kadınlar,
3- Hâmile kadınlar...
Emzikli ve hâmile kadınların ramazan orucunu yemelerine bu hadis ruhsat tanımaktadır. Ancak, âlimler bunlar hakkında bazı farklı sonuçlara ulaşırlar. Şöyle ki:
* Bazıları: "Bunlar oruçlarını kaza ederler ve fakir doyururlar, çünkü yemeleri kendi nefisleri için değil" demiştir. Bunların, kazadan başka fakir de doyurmaları gereğine hükmedenler arasında Mücâhid, Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel (rahimehumullah) hazerâtı vardır.
* İmam Mâlik: "Hamile kadın orucunu kaza eder, kefarette bulunmaz, çünkü hasta mesâbesindedir, emzikli kadın ise hem kaza eder, hem de kefârette bulunur" demiştir.
* Hasan-ı Basrî ve Atâ: "Hâmile ve emzikli kadınlar kaza ederler, fakir doyurmazlar, tıpkı hastada olduğu gibi" derler.
Ebu Hanife ve ashabı ile Evzâî ve Süfyan-ı Sevrî'nin görüşü de böyledir.[976]

3212- 9- وعن محمد بن كعب قال: [أَتَيْتُ أَنَسَ بِنْ مَالِكٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ فِي رَمَضَانَ وَهُوَ يُرِيدُ سَفَراً، وَقَدْ رُحِّلَتْ لَهُ رَاحِلَةٌ، وَلَبِس ثِيَابَ سَفَرِهِ فَدَعَا بِطَعَامٍ فَأَكَلَ، فَقُلْتُ: لَهُ سُنَّةٌ؟ قَالَ: نَعَمْ ، ثُمَّ رَكِبَ]. أخرجه الترمذى .

9. (3212)- Muhammed İbnu Ka'b anlatıyor: "Ramazan'da Enes İbnu Mâlik (radıyallahu anh)'in yanına geldim. Sefer hazırlığı yapıyordu. Devesi hazırlandı, yolculuk elbisesini giydi. Yemek getirtip yedi. Ben kendisine:
"(Yola çıkarken orucu bozmak) sünnet midir?" diye sordum,
"Evet!" dedi ve bineğine atlayıp yola çıktı."[977]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, öncelikle Ramazanda sefere çıkan kimsenin daha evini terketmeden orucunu açabileceğine delil olmaktadır. Nitekim, yolcunun ne zaman müsâferet ahkâmına tâbi olacağı hususu münakaşalıdır ve "daha evinde iken yolculuğu başlar" diyenlerin delillerinden biri de bu hadistir.
İbnu'l-Arabî, Tirmizî şerhi el-Ârıza'da: "Hadis sahihtir ve Ahmed İbnu Hanbel bununla amel etmiştir" dedikten sonra Mâlikîlerin buna katılmadıklarını ve fakat daha evinde iken yiyen kimseye kefâret gerekip gerekmiyeceğinde ihtilaf ettiklerini belirtir. İmam Mâlik: "Kefaret gerekmez" demiştir. İbnu'l-Arabî, "gerekir" diyenleri de belirttikten sonra: "Hadisin sahih olması sebebiyle gerekmemelidir" der. Yolculuk, ekseriyete göre, ikamet edilen beldenin dış evlerini çıktıktan sonra başlar.[978]

3213- 10- وعن مالك : [أَنَّهُ بَلَغُهُ أَنّ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ كَانَ إِذَا كَانَ فِي سَفَرٍ فِي رَمَضَانَ فَعَلِمَ أَنَّهُ دَاخِلُ الْمَدِينَةِ مِنْ أَوَّلِ يَوْمِهِ دَخَلَ وَهُوَ صَائِمٌ] .

---

[974] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/514.
[975] Ebu Dâvud, Savm: 43, (2408); Tirmizî, Savm: 21, (715); Nesâî, Savm: 51, (4, 180-182), 62, (4, 190); İbnu Mâce, Sıyâm: 12, (1668); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/514.
[976] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/514-515.
[977] Tirmizî, Savm: 76, (799, 800); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/515.
[978] Sefer namazı bahsi daha önce geçti (2896-2922); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/515.

10. (3213)- İmam Mâlik'e ulaştığına göre, Hz. Ömer (radıyallahu anh) Ramazan ayında yolcu ise ve Medine'ye günün başında gireceğini tahmin etmişse, oruçlu olarak şehre girerdi."[979]

3214- 11- وعن منصور الكلبي :]أَنّ دِحْيَةَ بْنَ خَلِيفَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ : خَرَجَ مِنْ قَرْيَةٍ مِنْ دِمِشْقَ إِلَى قَدْرِ قَرْيَةَ عَقَبَةَ مِنَ الْفُسْطَاطِ، وَذَلِكَ ثَـَثَةُ أَمْيَالٍ فِي رَمَضَانَ فَأَفْطَرَ وَافْطَرَ مَعهُ نَاسٌ كَثِيرٌ، وَكَرِهَ آخَرُونَ أَنْ يُفْطِرُوا، فَلَمَّا رَجَعَ إِلَى قَرْيَتِهِ. قَالَ: وَاللهُ لَقَدْ رَأيتُ الْيَوْمَ أَمْراً مَا كُنْتُ أَظُنُّ أَنَّى أَرَاهُ : إِنَّ قَوْماً رَغِبُوا عنْ هَدْيِ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأصْحَابِهِ. أَللَّهُمَّ اقْبِضْنِي إِلَيْكَ [. أخرجه أبو داود .

11. (3214)- Mansûr el-Kelbî anlatıyor: "Dıhye İbnu Halife (radıyallahu anh), Ramazan'da Dımeşk'e bağlı köylerden (Mizze adındaki) birinden çıkıp Fustat'tan Akabe köyüne olan mesafe kadar bir yol aldı. Bu mesafe üç millik bir uzaklıktı. Dıhye ve beraberindekilerden bir kısmı (o gün) orucu yediler. Bir kısmı ise orucu yemeyi uygun görmediler. Dıhye, köyüne dönünce;
"Vallahi bugün, vukûa geleceği hiç aklımdan geçmeyen bir hadîse ile karşılaştım: Bir kısım kimseler Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ve ashâbı'nın sünnetini beğenmediler" dedi. Bunu o gün orucu açmayanlar için söylemişti. Dıhye (radıyallahu anh) bu hayıflanmasını şöyle noktaladı:
"Allahım artık beni yanına al!"[980]

AÇIKLAMA:

Hadis, Dıhye (radıyallahu anh)'nin üç millik bir mesafede orucu yediğini, bazılarının da bu mesafeyi, oruç yemeyi meşru kılan bir uzaklık kabul etmeyerek yemediklerini göstermektedir. Mevzu, münakaşa edilmiştir. Bazıları gerek âyet ve gerekse hadiste "şer'î sefer"i tahdid eden mesafe ile sınırlayan bir kaydın olmadığını iddia eder. Bu rivayeti de bir bakıma delil gösterirler.
Hattabî der ki: "Bu rivayette, orucu yemenin câiz olduğu seferi, muayyen bir mesafe ile sınırlandırmayanlara delil var. Bunlar sadece "sefer" ismini esas alırlar ve zâhire dayanırlar. Bu görüşün Davud-ı Zâhirî ile diğer Zâhirîlere ait olduğunu zannediyorum. Fakat fakihler, orucu yeme ruhsatını sadece namazın kasredilmesini câiz kılan mesafedeki yolculuk için tanırlar. Bu mesafe Irak ulemâsına göre üç günlük mesafedir. Hicaz ulemâsınca iki gece veya buna yakın müddettir."
Hattâbî devamla der ki: "...Dıhye, hadiste Resûlullah'ın kısa mesafede oruç açtığını zikretmiyor, "Bazı insanlar Resûlullah'ın sünnetinden hoşlanmadılar" diyor; belki de bunlar aslında, orucu yemekle ilgili ruhsatı kabul etmekten hoşlanmadılar. Ayrıca, Dıhye (radıyallahu anh)'nin burada, "sefer (yolculuk)" kelimesinin lûgat manasını esas almış olması da muhtemeldir. Nitekim, pek çok sahâbe ona bu meselede muhâlefet etmiştir. İbnu Ömer, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) dört berîd'den daha kısa mesafeye yapılan yolculuklarla namazı kasretme ve orucu yeme hususunda ruhsat görmezlerdi. Bu iki sahabi, fıkıhça ve ilimce Dıhye (radıyallahu anh)'den çok ileri idiler."[981]
Bu hadisle ilgili olarak Beyhaki merhum da şunu söylemiştir: "Bize Dıhyetü'l-Kelbî'den rivayet edilen hadise gelince, sanki o, bu hadiste seferde ruhsat tanıyan ayetin zahirini esas almış gibi. Dolayısıyla, "Resûlullah'ın ve ashabının sünnetinden yüz çevirdiler" sözüyle de, orucun yendiği sefer müddetinin takdirinde değil, âyetin tanıdığı ruhsatı kabul etmede sünnetten ayrıldıklarını kasdetmiş olmalıdır."[982]

3215- 12- وعن عبيد بن جبير قال :] كُنْتُ مَعَ أَبِي بَصْرَةَ الْغِفَّارِيّ صَاحِبِ رَسُولُ الله صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فِي سَفِينَةٍ مِنَ الْفُسْطَاطِ فِي رَمَضَانَ فَدَفَعَ فَقُرِّبَ غَدَاؤُهُ، فَقَالَ: أَقْتَرِبْ. قُلْتُ : أَلَسْتَ تَرَى الْبُيُوتَ؟ قَالَ: أَتَرْغَبُ عَنْ سُنَّةِ رَسُولُ الله صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَكَلَ وَأَكَلْتُ[. أخرجه أبو داود.

12. (3215)- Ubeyd İbnu Cübeyr rahimehullah anlatıyor: "Ben, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashabından olan Ebu Basra el-Gıfârî (radıyallahu anh) ile Fustât'tan yola çıkan bir gemide Ramazan'da beraberdik. (İskenderiye'ye gitmek istiyordu. Ebu Basra ve beraberindekiler) gemiye çıkarıldı. (Daha evleri tamamen geçmemişti ki sofra emretti.) Sabah yemeği getirildi. Bana da: "Yaklaş (beraber yiyelim!) "dedi. Ben:
"Evleri hâlâ görmüyor musun?" dedim. Bana
"Yoksa sen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sünnetinden hoşlanmıyor musun?" dedi. Bunun üzerine o yedi, ben de yedim."[983]

---

[979] Muvatta, Sıyâm: 27, (1, 296); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/515.
[980] Ebu Dâvud, Savm: 46, (2413); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/516.
[981] Bir berîd dört fersah, bir fersah dört mil, bir mil dörtbin zirâdır. Yani bir berîd 64 bin zirâdır. (Nihaye 1, 116).
[982] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/516-517.
[983] Ebu Dâvud, Savm: 45, (2412); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/517.

AÇIKLAMA:

Bu hadîste yola çıkan oruçlunun orucunu daha şehri tamamen terketmeden açabileceğine delil var. Rivayetin Ebu Dâvud'daki aslında yer alan -ve mevzuumuz açısından ehemmiyetli olan- bir ziyadeyi köşeli parantez içerisine aldık. Rivayet gösteriyor ki, Ashab'tan bir kısmına göre oruçlu olan kimse yola çıkacak olursa, daha evleri tamamen geride bırakmadan orucunu açması sünnettir.
Hattâbî der ki: "Bu hadiste, oruçlu mukîm yola çıkacak olsa aynı gün içinde orucunu açmalı" diyenlere delil var. Bu, şa'bî'nin sözüdür. Ahmed İbnu Hanbel de bunu benimsemiştir. Hasan Basri hazretleri: "Bu kimse dilerse, çıkmak istediği gün evinde iken orucunu açar" der. İshak İbnu Râhûye: "Ayağını bineğine koyar koymaz açabilir" demiştir.
Ebu Hanife ve Ashâbı: "Yola çıkan aynı gün yemez" demiştir. İmam Mâlik, Evzâî ve Şâfi'î de aynı görüştedir. Nehâî, Mekhûl ve Zührî'den de bu görüş rivayet edilmiştir."[984]

-3216 -13 -وعن سلمة بن المحبق رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ أَدْرَكَهُ رَمَضَانُ فِي السَّفَرِ وَلَهُ حُمُولَةٌ تَأْوِي بِهِ إِلَى شِبَعٍ فَلْيَصُمْ رَمَضَان أَدْرَكُهُ[. أخرجه أبو داود.»الحُمُولَةُ«: بِالضَّمِّ: ا‘حمال، وبالفَتح: ا‘‘بل يحمل عليها. أى من كان صاحب أحمال .

13. (3216)- Seleme İbnu'l- Muhabbak (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim sefer sırasında Ramazan'a erer ve beraberinde kendisini karnını doyuracak yere götürecek bir bineği varsa nerede olursa olsun orucunu tutsun."[985]

AÇIKLAMA:

Burada, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bineği olan yolcuları, oruç tutmaya teşvik etmektedir. Yani kim biniti olduğu halde seyahat yapmakta ve biniti de onu akşama evine ulaştırabilecek durumda ise ramazan orucunu tutmalıdır. Ancak Tîbî, bu emrin, evlâ ve efdal olanı yapmaya bir teşvik olduğunu söyler. "Çünkü der, seferde orucun yenmesine mutlak olarak delalet eden nasslar var." Bazı âlimler, sefer müddeti her ne olursa olsun, orucun yenmesine câiz olduğunu söylerler.[986]

ORUCU YEMEYİ GEREKTİREN ŞEYLER

-3217 -1 -عن نافع :]أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا كَانَ يَقُولُ: يَصُومُ رَمَضَانَ مُتَتَابِعاً مَنْ أَفْطَرَهُ مِنْ مَرَضٍ أَوْ سَفَرٍ[.

1. (3217)- Nâfî anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) diyor ki: "Ramazanı, hastalık ve sefer sebebiyle yiyenler, onu peş peşe tutarlar."[987]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), Ramazan orucu meşru bir mazeretle yenmişse, bunun kazasının peş peşe yapılmasının vâcib olduğu kanaatinde idi. Hz. Ali, Hasan Basrî ve Şâbî de aynı kanaati ileri sürmüşlerdir. Bu aynı zamanda Ehl-i Zâhir'in görüşüdür.
Eimme-i Erba'a (İmam-ı A'zam, Şâfi'î, Mâlik ve Ahmed İbnu Hanbel) ve cumhûr bunun müstehab olduğuna inanırlar. Birçok sahabe de bu kanaattedir. Her ne kadar kıyasa göre, edanın sıfatını kazanın sıfatına katmak ve borçtan bir an önce kurtulmak için peş peşe tutmak icab ederse de...[988]

-3218 -2 -وعن ابن شهاب:]أَنَّ أَبَا هُرَيرَةَ وَابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا اخْتَلَفَا فِي قَضَاءِ رَمَضَانَ، فَقَالَ أَحَدُهُمَاَ: يُفَرِّقُ، بَيْنَهُ، وَقَالَ اŒخَرُ: َ يُفَرَّقُ َ أَدْرِى أَيُّهُمَا قَالَ يُفَرِّقُ، وَ ً أَيُّهُمَا قَالَ َ يُفَرَّقُ[. أخرجه مالك .

2. (3218)- İbnu Şihâb anlatıyor: "Ebu Hüreyre ve İbnu Abbâs (radıyallahu anhüm) Ramazan orucunun kazası hususunda ihtilaf ettiler. Biri: "Araları açılabilir" dedi. Diğeri, "açılamaz!" dedi. Ben hangisinin "açılabilir" dediğini bilmiyorum."[989]

---

[984] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/517-518.
[985] Ebu Dâvud, Savm: 44, (2410, 2411); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/518.
[986] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/518.
[987] Muvatta, Sıyâm: 45, (1, 304); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/519.
[988] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/519.
[989] Muvatta, Savm: 46, (1, 304); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/519.

AÇIKLAMA:

Ramazan orucu kaza edilirken peş peşe mi tutulacak, yoksa bazan tutup bazan yemek suretiyle araları açılabilecek mi ihtilaf edilmiştir. Bu rivayette İbnu Şihâb, Ebu Hüreyre ile İbnu Abbâs arasındaki ihtilafı hatırlıyor, ancak hangisinin hangi görüşü ileri sürdüklerini hatırlayamıyor. İbnu Abdilberr, İbnu Abbâs ve Ebu Hüreyre, her ikisinin de, Ramazan'ın kazasında ayırmayı câiz gördüklerini, bu hususun sahih rivâyetle geldiğini belirtir. Onlar, فَعِدَّةٌ مِنْ اَيّامٍ اُخَرَ(Bakara 185) âyetine dayanarak ayırmada bir beis görmemişlerdir. Hz. Aişe, bu âyetin önce فَعِدَّةٌ مِنْ اَيّامٍ اُخَرَ مُتَتَابِعَاتٍşeklinde, yani: "Hasta veya yolculukta olan, tutamadığı günlerin sayısınca diğer günlerde "peş peşe" tutsun" şeklinde "peş peşe" kelimesiyle indiğini sonradan "peş peşe" kelimesinin düştüğünü belirtir. Zürkani, rivayetteki "düştü" اسقطتkelimesinin muhtemelenنسخت"neshedildi" mânasında kullanıldığını söyler. Nitekim Ramazandan borç kalan oruçların ayrı ayrı kaza edilmeleri esas olmuştur.[990]

3219- 3 -وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْه قالت:]كَانَ يَكُونُ عَلَيَّ الصَّوْمُ مِنْ رَمَضَانَ فَمَا أَسْتَطِيعُ أَنْ اقْضِي إِلَّا فِي شَعْبَانَ، وَذَلِكَ لِمَكَانِ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ[. أخرجه الستة .

3. (3219)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Üzerimde Ramazan orucu bulunurdu da ben onları ancak Şâban ayında kaza edebilirdim. Bu, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mevkii sebebiyle idi."[991]

AÇIKLAMA:

Hz. Aişe, her kadın gibi Ramazanda tutamadığı oruçları Şâban'da kaza ettiğini belirtiyor. Bu kaza işinin niçin Şâban ayına kaldığını farklı rivayetlerde gelen ziyadeler aydınlatır: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Şâban ayının hemen hemen tamamını oruçla geçirmektedir. Resûlullah'ın zevceleri, borçlarını, böylece Resûlullah'la birlikte Şâban ayında kaza etmektedirler. Müslim'in bir rivayetinde Hz. Aişe: "Bizden (Resûlullah'ın zevcelerinden) biri, Resûlullah'ın zamanında Ramazan'da orucunu yeyince, Resûlullah'la birlikte (yani o hayatta iken), Şaban ayı gelinceye kadar orucunu kaza etmeye muktedir olamazdı" demektedir. Tirmizî'nin rivayetinde bu hâlin Resûlullah vefat edinceye kadar devam ettiği ifade edilmiştir.
İbnu Hacer, bazı âlimlerin, bu hadisten hareketle Hz. Aişe'nin Şâban'dan önce hiç nafile oruç tutamadığını söylediklerini belirtir. "Zira demişlerdir, üzerinde farz var iken nâfile tutması câiz değildi."
Bu hadisten, Ramazan'dan kalan borcun kazasının te'hir edilmesi câiz görüştür. Te'hir için özürün olması olmaması farketmez. Câiz olmasaydı Hz. Aişe te'hir etmezdi. Üstelik bu te'hirin Resûlullah'ın ittılâının dışında olması da mümkün değildir. Hz. Aişe şer'î ruhsatın varlığını bilmese yapmazdı. Mutlaka bunu biliyordu da öyle yaptı... şeklinde açıklama yapılmıştır.[992]

3220- 4 -وعنها رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ مَاتَ وَعَلَيْهِ صَوْمٌ صَامَ عَنْهُ وَلِيُّهُ[. أخرجه الشيخان وَابو داود.قيل »صَامَ عَنْهُ وَلِيُّهُ« عَلى ظاهره، وهو قول الشافعي القديم، وقيل: المراد به الكفارة فعبر عنها بالصوم إذ كانت تزمه، وعليه أكثر الفقهاء.

4. (3220)- Yine Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim üzerinde oruç borcu olduğu halde ölürse, velîsi ona bedel tutar."[993]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, oruç borcu olduğu halde ölen kimseye bedel, velîsinin oruç tutabileceği beyan edilmektedir. Ancak âlimler, bu mevzuda gelen diğer rivayetleri de göz önüne alarak aralarında ihtilaf etmişlerdir. Çünkü şu çeşit sorular mevzubahis olmaktadır: Bütün oruçlar oruçla mı ödenir, bazısı yemekle olabilir mi, hepsi yemekle olamaz mı, mutlaka veli mi orucunu tutmalı, bir başkası tutamaz mı? vs...
Bu sorulara cevap sadedinde Hasan Basrî: "Onun oruç borcunu ödemek niyetiyle otuz kişi bir gün oruç tutsa bütün borcu ödenir, bu câizdir" demiştir. Ashâbu'l-hadis, ölenin yerine oruç tutmanın câiz olduğunu söyler.
İmam Şâfiî, kavl-i kadîminde "hadis sahihse câizdir" der. Beyhâkî, bunun sahih olduğunu, bu hadisle amelin vacib olduğunu söylemiştir. Bu görüşe göre, ölüye bedel oruç tutmak, velîsine müstehabtır ve bu, ölüyü borçtan

---

[990] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/519-520.
[991] Buharî, Savm: 40; Müslim, Sıyâm: 151, (1146); Muvatta, Sıyâm: 54, (1, 308); Ebu Dâvud, Savm: 40, (2399); Tirmizî, Savm: 66, (783); Nesâî, Savm: 64, (4, 191); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/520.
[992] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/520-521.
[993] Buharî, Savm: 42; Müslim, Sıyâm: 153, (1174); Ebu Dâvud, Savm: 41, (2400); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/521.

kurtarır. Nevevî, sadedinde olduğumuz hadisle müteâkiben kaydedeceğimiz hadislere dayanarak bu görüşü tercih eder.
Ebu Hanife, Mâlik ve kavl-i cedîdinde Şâfiî hazerâtı: "Ölüye bedel oruç tutulamaz" demişlerdir.
Ahmed, İshâk, Ebu Ubeyd ve kavl-i kadîminde Şâfiî: "Ölüye bedel sadece nezir orucu tutulabilir" derler.
Bunu câiz görenler "velî"den murad nedir? Bu hususu araştırmışlardır. "Her bir yakın", "vâris", "asabe" gibi değişik şeyler söylemişlerdir. Birinci görüşe "ercah" denmiştir.
Ayrıca: Bedenî ibâdette niyabetin olmayacağı esasından hareketle bu, velilere mi has? diye sorulmuştur. Hayatta niyabet olmayınca ölünce de olmaması esastır. Ancak rivayette sâbit delil vârid olan hususta bu prensip geçersizdir. Öyle ise oruçta niyabet olabileceği hususunda bu rivayet geldiğine göre, bu sınır içinde kalmak şartıyla câiz olacağına bazı âlimler hükmetmiştir. Bunlar, velî bu hususta bir yabancıya başvurarak ölüsü adına oruç tutuvermesini söylese, o da tutsa, haccda olduğu gibi oruçta da caiz olacağına hükmederler. Müteakip hadis de bu görüşte olanları te'yid eder.[994]

3221- 5- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: جَاءَتِ امْرَأَةٌ إِلَى رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ: إِنَّ أُمِّي مَاتَتْ وَعَلَيْهاَ صَوْمُ نَذْرٍ، أَفَأَصُومُ عَنْهَا ؟ قَالَتْ :أَرَأَيْتِ لَوْ كَانَ عَلَي أُمِّكِ دَيْنٌ فَقَضَيْتَهِ أَكَانَ يُؤَدِّي ذَلِكِ عَنْهَا؟ قَالَتْ: نَعَمْ. قَالَ: فَصُومِي عَنْ أُمِّكِ[. أخرجه الخمسة .

5. (3221)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir kadın Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek: "Annem vefat etti, üzerinde de nezir orucu borcu var, kendisine bedel oruç tutabilir miyim?" dedi. Resûlullah:
"Annen üzerinde borç olsaydı da sen ödeyiverseydin, bu borç onun yerine ödenmiş olur muydu?" diye sordu. Kadın:
"Evet!" deyince, Aleyhissalâtu vesselâm:
"Öyleyse annene bedel oruç tut!" buyurdu."[995]

AÇIKLAMA:

Buna benzer muhtelif rivayetler vârid olmuştur.
Bazılarında soru soran bir kadındır, Bazılarında bir erkek. Bazılarında annenin yerine, Bazılarında kız kardeşin yerine oruç tutmaktan sorulmuştur. Bazılarında nezir borcu mevzubahistir. Nezri, bir kısım âlimler "oruç", bir kısım âlimler de "hacc" diye tefsir etmiştir vs...
Bir kısım âlimler bu farklılıklara bakarak haberin muzdarib olduğuna hükmetmiştir. Ancak İbnu Hacer, yaptığı tahkikle bu benzer rivayetlerde farklı vak'aların mevzubahis olduğunu, aynı hükmün çıkarılacağı değişik rivayetlerin yapılmış olduğunu söyler. Öyle ki kaynaklarını zikrederek nezir orucundan soranla, nezir haccından soranın isimlerini ayrı ayrı belirtir ve ızdırab iddiasını reddeder. Rivayetlerden çıkan hükümde ihtilaf olmadıktan sonra soru soranların erkek mi kadın mı olduğu, soruların anneyle ilgili olarak mı, kız kardeşle ilgili olarak mı sorulduğu hususlarında ihtilaf olmasının menfi bir değer taşımayacağını da ayrıca belirtir.
Hülasa, İbnu Hacer'e göre ölen adına oruç tutulabilir, ancak bu bir vecibe değildir, mendubtur.[996]

3222- 6- وعن مالك:]أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ كَانَ يُنكِرُ أَنْ يَصُومَ أَحَدٍ، أَوْ يُصَلِّي أَحَدٌ عَنْ أَحَدٍ[.

6. (3222)- İmam Mâlik'e ulaştığına göre İbnu Ömer (radıyallahu anh), bir kimsenin diğer bir kimse yerine oruç tutmasını veya bir kimsenin başka bir kimse yerine namaz kılmasını münker addederdi."[997]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer, hayatta olanların birbirlerine bedel ne namaz ne de oruç ibadetlerini eda edemeyecekleri görüşündedir. Çünkü bu iki ibadet bedenî amellerdir, şahsen icra edilmesi gerekir. Namazın, nâfileden bile olsa ne ölü ne de diri adına kılınamayacağında icma edilmiştir. Diri adına oruç tutulabilir mi bunda ihtilaf var. Ölü adına oruç tutulabilir mi? 3220 numaralı rivayette kaydettiğimiz üzere cumhur, "Hayır!" demiştir. Ancak tutulabileceğini söyleyenler de olmuştur.[998]

---

[994] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/521-522.
[995] Buharî, Savm: 42; Müslim, Savm: 156, (1148); Ebu Dâvud, Eymân: 25, (3307, 3308); Tirmizî, Savm: 22, (716); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/522.
[996] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/522-523.
[997] Muvatta, Sıyâm: 43, (1, 303); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/523.
[998] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/523.

3223- 7- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]كُنْتُ أَنَا وَحَفْصَةُ صَائِمَتَيْنِ فَأُهْدِيَ لَنَا طَعَامٌ فَأَكَلْنَا مِنهُ، فَدَخَلَ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ حَفْصَةُ: وَبَدَرَتْنِي بِالْكَلَامِ، وَكَانَتْ بِنْتَ أَبِيهَا يَا رَسُولُ اللهِ: إِنِّي أَصْبَحْتُ أَنَا وَعَائِشَةَ صَائِمَتَيْنِ مُتَطَوِّعَتَيْنِ فَأُهْدِيَ لَنَا طَعَامٌ فَأَفْطَرْنَا عَلَيْهِ، فَقَالَ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اقْضِيَا مَكَانَهُ يَوْماً آخَرَ[. أخرجه مالك، وأبو داود والترمذي .

7. (3223)- Hz. Aişe (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben ve Hafsa oruçlu idik. Bize yiyecek hediye edildi. Ondan yedik. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yanımıza girdi. Hafsa (cür'ette) babası gibiydi, sözde benden evvel davranıp:
"Ey Allah'ın Resulü, biz, Aişe ve ben nâfile oruca niyet etmiş, bu niyetle sabaha kavuşmuştuk. Bize bir yemek hediye edildi. Biz de ondan yedik" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:
"Bunun yerine bir başka gün, kaza orucu tutun!" buyurdu."[999]

AÇIKLAMA:

Zürkânî, hadisin şerhinde şunu belirtir: "Buradaki emir vücûb ifade eder.Yani, nâfile niyetiyle tutulan oruç bozulacak olursa bilahare kazası vâcibtir." Ebu Hanîfe, Ebu Sevr, Mâlik böyle hükmetmişlerdir. İmam Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhûye: "Kaza gerekmez, ancak başlanan nâfilenin bozulmayıp tamamlanması müstehabtır" demişlerdir. "Vacib olur" diyenler, bu hadisten başka, Sonra orucu geceye kadar tamamlayın" (Bakara 187); "Allah'ın yasaklarına kim saygı gösterirse bu Rabb'inin katında onun hayrınadır" (Hacc 30) âyetlerini de hüccet göstermişlerdir. Onların bu görüşlerini destekleyen başka hadisler de mevcuttur. Biri şöyle: "Biriniz, yemeğe çağırılınca icâbet etsin, oruç tutmuyor ise yemekten yesin." Birinci âyette, orucu tamamlama emri âmmdır; farza da, nâfileye de şâmildir. İkinci ayette Allah'ın haramlarına saygı emredilmektedir, "Orucun yenmesi saygı değildir" denmiştir.
"Nâfileyi yiyene kaza gerekmez" diyenler, Ümmü Hânî tarafından rivayet edilen şu hadisle ihticâc etmişlerdir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yanıma girdi. Ben o sırada oruçluydum. Yanımda bir süt kabı vardı. Ondan içti ve bana uzattı. Ben de içtim. "Ben oruçluydum, ancak sizden gelen artığın reddi hoşuma gitmedi" dedim. Bana şu cevabı verdi: "Orucun eğer ramazan kazası ise, sonra yerine bir gün oruç tutarak kaza et. Başka bir oruçsa, dilersen kaza et, dilersen kaza etme."
Zürkânî bu bahsin açıklamasını geniş tutmuştur.[1000]

3224- 8- وعن أسماء بنت أبي بكر رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]أَفْطَرْنَا عَلَى عَهْدِ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ غَيْمٍ، ثُمَّ طَلَعَتَ الشَّمْسُ: قِيلَ لِهِشَامٍ: فَأُمِرُوا بِالْقَضَاءِ ؟ قَالَ: بُدٌّ مِنْ قَضَاءٍ[. أخرجه البخاري، وَأبو داود.

8. (3224)- Esma Bintu Ebî Bekr (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah zamanında bulutlu bir günde orucumuzu açtık. Sonra güneş doğdu. Hişâm'a: "Kaza emredildi mi?" diye soruldu. "Kazasız olur mu?" diye cevap verdi."[1001]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, bulut sebebiyle güneş battı zannıyla orucunu açtığı halde, sonradan güneşin batmamış olduğu anlaşılan durumda terettüp edecek hükmü belirtmektedir. Bu mesele ulemâ arasında ihtilaf konusu olmuş ise de Eimme-i Erbaa' da yer aldığı cumhûr, bu şekilde hata ile erken açılan orucun bilahare kazası vâcib olduğuna hükmetmiştir.[1002]

3225- 9- وعن أسلن قال:] فَعَلَ ذَلِكَ عُمَرُ، يَعْنِي الْقَضَاءَ، وَقَالَ الخَطْبُ يَسِيرٌ: وَقَدِ اجْتَهَدْنَا[. أخرجه مالك. »الخطْبُ« ا‘مْر والشأن .

9. (3225)- Eslem rahimehullah anlatıyor: "Ömer bunu, yani kazayı yerine getirdi ve dedi ki: "Bu iş basittir, içtihadda bulunduk."[1003]

AÇIKLAMA:

---

[999] Muvatta, Sıyâm: 50, (1, 306); Ebu Dâvud, Savm: 73, (2457); Tirmizî, Savm: 36, (735); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/523.
[1000] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/524.
[1001] Buharî, Savm: 46; Ebu Dâvud, Savm: 23, (2359); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/524.
[1002] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/525.
[1003] Muvatta, Sıyâm: 44, (1, 303); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/525.

Burada, hadis özetlenerek kaydedilmiştir. Aslı şöyle: "Bir gün Ramazanda, Hz. Ömer bulutlu bir günde orucunu açtı. Akşam oldu, güneş battı biliyordu. Bir adam gelerek:
"Ey mü'minlerin emîri, güneş çıktı!" diye haber getirdi. Hz. Ömer:
"Mesele basittir, (güneş battı diye) içtihad etmiştik" diye cevap verdi."
İmam Mâlik şu açıklamayı yapar. "Hz. Ömer, mesele basittir!" sözüyle, doğruyu Allah bilir ya, anladığımız kadarıyla, bu orucun kazasını ve bunun hafif bir külfet olduğunu kastetmiş: "Bunun yerine bir gün tutarız" demek istemiştir."
Bir başka rivayette Hz. Ömer şöyle demiştir: "Ey muhataplarım! Kim orucunu açmış ise, bilsin ki bir günlük kaza kolaydır, kim de henüz açmadı ise, orucunu tamamlasın."
Görüldüğü üzere, Hz. Ömer'den yapılan bu rivayette, Resûlullah'tan yapılan önceki rivayet muhteva ve hüküm itibariyle farklı değiller.[1004]

3226- 10- و عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : مَنْ أَفْطَرَ يَوْماً مِنْ رَمَضَانَ مِنْ غَيْرِ مَرَضٍ، وَ رُخْصَةٍ، لَمْ يَقْضِهِ صَوْمُ الدَّهْرِ كُلِّهِ، وَإِنْ صَامَهُ[. أخرجه البخاري تعليقاً، وَأبو داود والترمذي .

10. (3226)- Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ramazan ayında, hasta veya ruhsat sahibi olmaksızın kim bir günlük orucunu yerse, bütün zaman boyu oruç tutsa bu orucu kaza edemez."[1005]

AÇIKLAMA:

Hadis, Ramazanda meşru bir mazareti olmaksızın kasıtlı olarak oruç yiyen kimsenin davranışının Allah indindeki kötülüğünü belirtmektedir: Ramazanda yenen bir günlük orucu bütün dehir boyu (dehir sınırsız zaman demektir) tutulacak oruçlar kaza edemiyor. İbnu'l-Münîr, bunu: "Yani, orucu zamanında eda etmenin faziletini kaza suretiyle telâfi etmenin imkânı yok" diye açıklar. İbnu Mes'ud'dan yapılan bir rivayette şöyle denmiştir: "Ramazan ayında sebepsiz olarak bir gün yiyen Allah'a kavuşuncaya kadar dehir orucu da tutsa onu karşılayamaz. Allah dilerse affeder, dilerse azablandırır." Bu rivayet, görüldüğü üzere İbnu'l-Münir'in açıklamasından biraz farklıdır, vakti içinde tutulamayacak Ramazan orucunun Allah'ın affı ile telafi edilebileceğini ifade ederek, ümîd ve tevbe kapısını açık bırakmaktadır.[1006]

KEFARET

3227- 1- عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]جَاءَ رَجُلٌ إِلَي النَّبيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ رَسُولَ اللهِ: هَلَكْتُ. قَالَ: مَا أَهْلَكَكَ؟ قَالَ: وَقَعْتُ عَلَى أَهْلِي وَأنَا صَائِمٌ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: هَلْ تَجِدُ رَقَبَةً تَعْتِقُهاَ؟ قَالَ : َ. قَالَ: فَهَلْ تَسْتَطِيعُ أَنْ تَصُومَ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ؟ قَالَ: َ. هَلْ تَجِدُ إِطْعَامَ سِتِّينَ مِسْكِيناً؟ قَالَ: َ. قَالَ: فَاجْلِسْ، فَبَيْنَا نَحْنُ عَلَى ذَلِكَ إِذْ أُتِي صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَرَقٍ فِيهِ تَمْرٌ، فَقَالَ: أَيْنَ السَّائِلُ؟ قَالَ: أَنَا. قَالَ: خُذْ هَذاَ فَتَصَدّقْ بِهِ. قَالَ: أَعَلَى أَفْقَرَ مِنِّي، فَوَاللهِ مَا بَيْنَ َبَتَيْهَا أَهْلُ بَيْتٍ أَفْقَرُ مِنَّا، فَضَحِكَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ثُمَّ قَالَ: أَطْعِمْهُ أَهْلَكَ[. أخرجه الستة النسائي. »وَالْعَرَقُ« الزّنبيل.»الَ َبَةُ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ« ا'رض ذات الحجارة السود الكثيرة وهو الحرة وبتا المدينة: حرّتاها من جانبيها.

1. (3227)- Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir adam geldi ve: "Ey Allah'ın Resulü, helâk oldum" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:
"Seni helak eden şey nedir?" diye sorunca:
"Oruçlu iken hanımıma temas ettim" dedi: Bunun üzerine Resûlullah'la aralarında şu konuşma geçti:
"Azad edecek bir köle bulabilir misin?"
"Hayır!"
"Üst üste iki ay oruç tutabilir misin?"
"Hayır!"
"Altmış fakiri doyurabilir misin?"
"Hayır!"
"Öyleyse otur!" Biz bu minval üzere beklerken, Aleyhissalâtu vesselâm'a içerisinde hurma bulunan bir büyük sepet getirildi.

[1004] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/525.
[1005] Buharî, Savm: 29; Tirmizî, Savm: 27, (723); Ebu Dâvud, Savm: 38, (2396); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/526.
[1006] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/526.

"Soru sahibi nerede?" diyerek adamı aradı. Adam:
"Benim! Buradayım!" deyince, Aleyhissalâtu vesselâm:
"Şu sepeti al, tasadduk et!" dedi. Adam:
"Benden fakirine mi? Allah'a yemin ediyorum, Medine'nin şu iki kayalığı arasında benden fakiri yok!" cevabını verdi. Bunun üzerine Resûlullah güldüler ve:
"Öyleyse bunu ehline yedir!" buyurdular."[1007]

AÇIKLAMA:

1- Hadis Ramazan ayında oruçlu iken cimâ edene kefaret gerektiğini ifade etmektedir. Âlimler kıyasla yeme ve içmenin de aynı hükme girdiğini belirtmişlerdir.
Kefâret kelimesi, giymek, örtmek mânasına gelen ke-fe-re kökünden gelir. Çiftçi, tohumu toprakla örttüğü; gece, eşyaları; bulut da güneşi örttüğü için her üçüne de kâfir (örten) denir. Mesela "Güneş yıldızları örttü" cümlesi, kelimenin kök mânasını anlamamıza yardımcı olur. Şu halde kefâret, işlenen bazı günahların örtülmesini sağlayan ibâdet mânasına gelir. Ancak bu, bir nevi cezadır. Sözgelimi, ramazanda tutmaya niyet ettiğimiz bir orucu meşru bir mâzeret olmadan bozarsak bu bir günahtır, bunun cezası, yukarıdaki hadiste de görüldüğü üzere ya bir köle azad etmek, ya altmış gün ard arda oruç tutmak, ya da altmış fakirin bir günlük yiyeceğini karşılamaktır. Bunlardan birini yerine getirmek suretiyle ramazanda niyetli orucunu bozma günahını örtmüş olur. İşte bu cezaya kefaret denir.
Yemini bozmanın, zıhâr yemini yapmanın, hataen katlin de kendilerine has kefâretleri var. Kefâreti yerine getiren kimse, o günahı işlememiş gibi olur.
2- Resûlullah (Aleyhissalâtu vesselâm)'a durumunu arzedip sual soran zâtın şahsiyeti kesinlikle bilinmemekle beraber bazı müellifler Süleyman -veya Seleme- İbnu Sahr olduğunu söylemiştir.
3- Hadis farklı vecihlerden rivayet edilmiştir. Rivayetlerde ziyade ve noksanlar olsa da, hadisten çıkarılacak hükme te'sir edecek değişiklik yok, hepsi de ramazanda kasden oruç bozana kefâret gerektiğinde ittifak eder.
4- Burada kaydedeceğimiz bir husus, adamın cevapları karşısında Efendimiz aleyhissalâtu vesselâm'ın gülmeleridir. Rivayetler bu gülüşü "kesici dişleri görülünceye kadar", "azı dişleri görülünceye kadar" gibi farklı şekillerde ifade ederler. Hatta bir rivayette, "ön dişleri görüldü" tabiri kullanılmıştır.
Bu hadis vesilesiyle İbnu Hacer'in Resûlullah'ın gülmesi üzerine dermayan ettiği bazı açıklamaları kaydetmeyi faydalı buluyoruz: ثَنَايَاهُ"dişleri görüldü" ifadesi bir rivayet hatası olabilir. Bunun doğrusu kesici dişler انيابهolması daha, muvafıktır. Çünkü ön dişler umumiyetle tebessümle de ortaya çıkar. Halbuki hâdisenin siyâkı, tebessümün arttığını ifade etmeyi kasdetmektedir. Öte yandan Resûlullah'ın çoğunlukla tebessüm tarzında güldükleri, O'nun umumî vasıfları arasında bilinmektedir. Hatta: "Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm sadece âhirete müteallik şeylerde gülerdi, dünyevî olan meselelerde sadece tebessüm ederdi" denmiştir... Bazı âlimler: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu hâdisede gülüşünün sebebi, adamın halindeki mübâyenet (zıtlık) dır. Yaptığının neticesinden korkmuş ve elinden gelebilecek bütün imkanları seferber ederek hatasını telafi etmek arzusuyla geldiği halde Resûlullah'ta bulduğu ruhsat karşısında, cinayetinin kefâreti için tasadduk etmesi maksadıyla kendisine verilen şeyi bizzat yeme hususunda tamahkârlık gösterdi" demiştir. Bazı âlimler: "Resûlullah adamın sözlerindeki tatlılık, ağırbaşlılık ve hitaplarındaki gönül alıcılıkla, gayeye ulaşmadaki musırrâne tavrına gülmüş olmalıdır" demiştir.
5- HADİSTEN ÇIKARILAN İSTİFADELER:
***** Hududa girmeyip, içtihada giren meselelerde fetva sormak üzere gelen kimseye ta'zir ve ceza verilmez. Nitekim Aleyhissalâtu vesselâm Ramazan'ın hürmetini ihlâl eden bedevîyi cezalandırmamıştır. İyâz der ki: "Çünkü gelişinde, fetva soruşunda onun yaptığından pişmanlığı ve vazgeçtiği gözükmektedir. Üstelik, fetva için her gelene ceza verilecek olsa bunun korkusuyla kimse fetva sormaya gelmez. Hududa giren bir fiille gelecek olursa o ayrı."
Buharî, bu hususla ilgili olarak Kitâbu'l-Muhâribin'de şu manada bir bab açmıştır: "Had dışında bir günah işleyen, gelir imama haber verirse, fetva sormak için geldikten sonra ceza verilmez babı."
***** Kefâret mertebelidir. Yani imkânı olan köle azad eder, olmayan iki ay ard arda oruç tutar, bunu yapamayacak durumda olan altmış fakiri doyurur.

[1007] Buhari, Savm: 29, 31, Hibe: 20, Nafakât: 13, Edeb: 68, 95, Kefaretu'l- Eymân: 3, 4, Hudud: 26; Müslim, Sıyâm: 81, (1111); Muvatta, Sıyâm: 28, (1, 296, 297); Ebu Davud, Savm: 37, (2390, 2391, 2392, 2393); Tirmizî, Savm: 28, (724); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/528.

Sadece İmam Mâlik, bu üçten biriyle kefâretini yerine getirmede ferdin muhayyer olduğunu söylemiştir. Diğerleri "Bu sıraya riayet vacibtir" der.
* Kefârette fakire yardım edilir.
* Kefâretten yakınlara vermek câizdir.
* Hibe ve sadaka (akdinin gerçekleşmesinde) kabzetmek kâfidir, dille "aldım kabul ettim" demeye gerek yoktur.
* Kefâret, nafakasını karşılamak mecburiyetinde olduğu horantanın nafakasından artandan verilir. Bu kadar imkânı olmayana gerekmez.
* İnsan bir şeye taaccüb edince gülmede mübalağa edebilir.
* Yemin taleb edilmeden Allah'ın adına veya sıfatlarına yemin etmek caizdir.
* Fakirlik iddiasında fakir ve miskinin sözüne itimad esastır, tahkik yapılmaz. Nitekim adam: "Medine'nin iki kayalığı arasında benden fakiri yok" deyince Resûlullah delil istemedi, tahkik yapmadı.
* Zann-ı galib üzerine yemin câizdir, kesin delillere dayalı bilgisi olmasa bile. Çünkü hadiste adam, kendilerinden daha muhtaç kimse olmadığı hususunda yemin etmiştir, halbuki daha fakir birinin olması mümkündür. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu yemin sebebiyle adama müdahale etmemiştir.
* Çirkin işleri ifade ederken kinayeye başvurulmalıdır. Adam fiilini, "Hanıma temas ettim" diye kinaye yolunu tercih etmiştir.
* Talebeye rıfkla muamele ve tâlimde tatlılık müstehabtır. Teklif ediciler dine ısındırmak, günaha pişman kılmak, korku hissi duyurmak hususunda titiz davranmalıdır.
* Mescidde, namazdan başka dînî maslahatlar için oturmak câizdir, ilim neşri gibi...
* İbadette yardımlaşmak müstehabtır.
* Dara düşen müslümanın kurtuluşu için çalışmalıdır.
* Bir kişiye günlük ihtiyacından fazlası verilebilir.
* Kefâreti bir aileye vermek câizdir.

6- Hadisten Çıkan Hükümler:

Aynî, bu babta gelen hadislerden bazı farklı hükümlere gidildiğini belirtir:[1008]

1- Bir kısım âlimler, hadisin bazı vecihlerinde yer alan . تَصَدَّقْ بِهَا"Bunu tasadduk et!" ifadesini esas almış ve Ramazanda gündüzleyin bilerek temasta bulunan kimseye, "kefâret değil, sadece sadaka gerekir" demiştir. Bir rivayette İmam Mâlik, Avf İbnu Mâlik el-Eşca'î, Abdullah İbnu Rihem bu görüştedirler. Aynî, rivayetin Ebu Hüreyre'nin bazı ziyadelerle kaydettiği veçhini esas alarak bunların isabetsizliğini belirtir.

Bazılarına göre, sadakanın tamamını ödemekten âciz olan kişinin borcu, zenginlik anına kadar te'hir edilir. Bazıları, Resûlullah'ın bedevîye emrini tetavvu olarak yaptığını, fakirliği sebebiyle o anda ödemesi gereken bir vecibe kılmadığını; bu sebeple, verdiği hurmayı nefsi ve âilesi için sarfetmesine izin verdiğini belirtirler.

Şâfiîler bu hususta iki görüşe yer vermiştir: Bir kısmı, "Resûlullah'ın bu adama fakirliği sebebiyle kefâret hurmasını yeme izni vermesi, ona mahsus bir ruhsattır, umumi bir kaide değildir" der. Bu görüşe binâen İbnu'ş-Şihâb der ki: "Zamanımızda bir adam böyle bir iş yapsa, bunun mutlaka kefâret ödemesi gerekir. Resûlullah'ın bu davranışına "mensuhtur", "sadece o zata mahsustur" diyenler de olmuştur. Ashabımızdan bazıları: "Bu adam kendine tanınan üç kolaylıkla hususi bir imtiyaza mazhar kılınmıştır" der. O imtiyazlar şunlardır.
* Oruca gücü yettiği halde fakir doyurma ruhsatı,
* Kefâreti kendine sarfetmek,
* Onbeş sâ miktarıyla yetinme.[1009]

2- Öncekiler, mezkur sadakanın miktarı hususunda ihtilaf etseler de İmam Şâfiî ve Mâlik demişlerdir ki: "Bu hususta vâcib miktar her fakir için bir müdd'dür. Bir müdd ise bir sâ'ın dörtte biridir. Nitekim, Ebu Dâvud'un Hişâm İbnu Sa'd'dan kaydettiği rivayette sepette. 15 sâ' olduğu belirtilmiştir."

Şâfiîler bu açıklamayı, kefâret miktarının tesbitinde esas yaparlar. Böylece 15 sâ', 60 müdd yapar. Halbuki Hanefilerde bir sadaka-i fıtır miktarı, buğdaydan yarım sâ', hurmadan bir sâ'dır. Bunu tasrih eden rivayetler mevcuttur. Darakutnî'nin İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'dan kaydettiği bir rivayette kefâret-i zıhâr için şöyle denir: "Hergün, bir fakire bir sâ' miktarında buğday verin."

3- Şâfiî, Dâvud-u Zâhirî ve diğer Zâhiriler bu hadisten hareketle "cimâ sebebiyle kadın ve erkeğe ayrı ayrı birer kefâret gerekmez, her ikisine bir kefâret yeterlidir, çünkü hadiste aleyhissalâtu vesselâm, kadını hiç mevzubahis yapmamıştır, onun hakkında hükümde bulunmamıştır" demiştir. Ebu Hanîfe, Mâlik, Ebu Sevr ise: "Kadına da kefâret gerekir, çünkü kocanın teklifine itaat etti" demişlerdir. Evzâî, rıza gösterenle, rızası hilafına mecbur kalan kadın arasında fark görmezken; İmam Mâlik -mezhepteki meşhur görüşüne göre- "Erkek onun adına oruç dışındaki kefâretlerden birini öder" der. Bazıları, "Zorlanan kadın için, erkeğe de kadına da bir şey terettüp etmez" demiştir.

4- Kefâretin miktarı, altmış fakirin doyurulmasıdır. Hasan Basrî'den yapılan bir rivayete göre kırk fakirin yirmi sâ' ile doyrulması yeterlidir.

[1008] Mühim noktalarını özetleyerek kaydediyoruz.
[1009] Sepetteki hurmanın onbeş sâ' miktarında olduğu bazı rivayetlerde tasrih edilmiştir.

Ebu Hanife, altmış fakire verilecek miktarın bir fakire verilmesini tecviz etmiştir. Ancak bu veriş defaten olmamalı, altmış ayrı günde olmalıdır. Çünkü bunları ayrı ayrı vermek vâcibtir.
5- Kefârette tertip vâcibtir: Önce köle azad eder, bulamazsa iki ay oruç tutar, gücü yetmezse altmış fakir doyurur. Ebu Hanîfe ve Şâfiî bu görüştedir. İmam Mâlik bu meselede tahyîr'i esas alır.
6- Hadiste "köle azadı" derken, "köle" kelimesinin mutlak gelmesi, azâd edilecek kölenin müslüman-kâfir, kadın-erkek, büyük-küçük herhangi birinin olabileceğini ifade eder.
7- İki ayı üst üste tutmak şarttır. Arada Ramazan olmamalıdır. Oruç tutulması haram olan bayram ve teşrik günleri de olmamalıdır. İbnu Ebî Leyla dışında bütün âlimler bu görüştedir.
8- Yenen gün için iki aylık kefâret orucuna ilâveten, o günü ayrıca kaza da etmek gerekir mi? ihtilaf edilmiştir: Ebu Hanîfe ve Ashabı, İmam Mâlik, Süfyan-ı Sevrî, Ebu Sevr, Ahmed, İshâk (rahimehümullah), "Kaza da gerekir" demişlerdir. Evzaî: "Köle azad ederek veya yemek vererek kefâreti yerine getirmişse, yediği güne bedel bir gün oruç tutar, iki ay oruç tutarak kefâret ödemişse, yediği gün buraya dahil olur, ayrıca bir de yediği günün orucuna gerek yok" demiştir. Kaza gerekir diyenler, sadedinde olduğumuz hadisin İbnu Mâce'de Ebu Hüreyre'den kaydedilen bir veçhinde yer alan "Bozduğu güne bedel de bir gün oruç tutar" ziyadesini esas alırlar.
9- Bir ramazanda birkaç kere cimâda bulunan kimseye her defası için ayrı kefâret gerekmez. Hatta, önceki ramazandan kefâret borcu olan kimse, bunu ödemeden müteakip ramazanda tekrar kefâreti gerektiren fiilde bulunsa hepsi için tek kefaret yeterlidir. Ancak Mâlik, Şâfiî ve Ahmed: "Her biri için ayrı kefâret gerekir" derler. Hanefiler: "Bir kefâret borcu ödendikten sonra tekrar kefâreti gerektiren bir fiil işlenmişse yeniden kefâret gerekir" demiştir.
10- Sadedinde olduğumuz hadiste zımnî temlikin cevazına delil var. تَصَدَّقْ بِهَذا"Sepetlerini tasadduk et!" sözü bunu göstermektedir. Kurtubî der ki: "Bu sözden, sepettekini, -kefaretine bedel- tasadduk etmesi için o adama temlik etmiş olması lâzım gelir."[1010]

-2 -533 -وعن مالك :]أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ كَبِرَ حَتَّى كَانَ َ يَقْدِرُ عَلَى الصِّيَامِ فَكَانَ يَفْتَدِي[.

2. (3228)- İmam Mâlik'e ulaştığına göre, Enes İbnu Mâlik (radıyallahu anh), yaşlanınca oruç tutamaz oldu. O zaman orucu yedi ve oruca bedel fidye ödedi."[1011]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah'ın hizmetçisi olan Enes İbnu Mâlik, Muâmmerîn denen uzun müddet yaşayan sahâbîlerden biridir. Yaşı hususunda kaynaklar 99 ile 110 arasında farklı rakamlar verirler. Sadedinde olduğumuz rivayet, Hz. Enes'in ömrünün sonlarında oruç tutamayacak kadar tâkattan kesildiğini, bu sırada orucu yeyip fidye verdiğini belirtir. İmam Mâlik aynı rivayetin devamında, her bir gün yerine müdd-ü Nebî aleyhissalâtu vesselâm ile bir müdd verdiğini tasrih eder.
Ancak, İmam Mâlik, Hz. Enes'in, tutamadığı oruç için verdiği fidyenin vacib olmadığını, yani bunu vermenin Enes'e vâcib olmadığını söyler ve "Bunu güçlü iken yapması bana daha uygun geliyor" der.
İmam Mâlik'e göre, oruca tahammül edemiyecek durumda olan kimseye oruç farz olmaz, dolayısıyla fidye de gerekmez. Onun nazarında Hz. Enes'in verdiği fidye, bir müstehabı yerine getirmek içindir. Cenab-ı Hak, tâkat getiremiyecek olana orucu vâcib kılmamıştır.
İbnu Abdilberr: "Oruç fidyesi, ne kitap, ne sahih sünnet ne de icmâ ile sabit değildir. Farzlar ise, bu üç yoldan biriyle sübut bulur" der.[1012]

-3229 -3 -وعنه:]أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ عَبْدَ اللهِ بْنَ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُماَ سُئِلَ عَنِ الْحَامِلِ إِذَا خَافَتْ عَلَى وَلَدِهَا، وَاشْتَدَّ عَلَيْهَا الصِّيَامُ، فَقَالَ: تُفْطِرُ وَتُطْعِمُ مَكَانَ كُلِّ يَوْمٍ مِسْكِيناً مُدّا مِنْ حِنْطَةٍ بِمُدِّ النبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ[.

3. (3229)- Yine İmam Mâlik'e ulaştığına göre, Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e "Hâmile kadın, karnındaki çocuk için endişeye düşecek olur ve oruç da kendisine ağır gelmeye başlarsa ne yapmalı?" diye sorulmuştu. Şu cevabı verdi:
"Orucu yer, her gün için bir fakire, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın müddü ile bir müdd buğday verir."[1013]

AÇIKLAMA:

[1010] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/528-532.
[1011] Muvatta, Sıyâm: 51, (1, 307); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/533.
[1012] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/533.
[1013] Muvatta, Sıyâm: 52, (1, 308); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/533.

İmam Mâlik, hadisin devamında, ilim ehlinin, hâmile kadın için: "Bilahare kaza eder" diye hükmettiklerini belirtir. Delil olarak: Kim de hasta veya yolcu olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun" (Bakara 185) âyetini gösterir ve çocuğu hakkında korkan kadının âyette geçen "hasta" grubundan sayılacağını söyler.
Hâmile ve hatta emzikli kadın için fukahâ "kaza" ya hükmeder, "fidye gerekmez" der. Yukarıda kaydedilen âyetten çıkarılan hükme göre, yolculuk ve hastalık gibi dinen meşru bir özürle orucunu yiyen kimse, kaza edecek vakit bulamadan vefat edecek olsa fidye de gerekmez. Fidye verilmesini vasiyet etmiş ise, terikesinin üçte birinden verilir. Aynı kimse, bunu tamamen veya kısmen kaza edebilecek fırsat bulduğu halde kaza etmeden vefat edecek olsa, malı varsa tutamadığı gün adedince fidye vermeyi vasiyet etmesi gerekir. Bu da malının üçte birinden ödenir.[1014]

3230- 4- وعن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهما:]عَنِ النَبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قالَ: مَنْ مَاتَ وَعَلَيْهِ صِيَامُ شَهْرِ رَمَضَانَ، فَلْيُطْعِمْ مَكَانَ كُلِّ يَومٍ مِسْكِيناً [. أخرجه الترمذى، وصحح وقفه على ابن عمر .

4. (3230)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim, üzerinde Ramazan ayının orucu olduğu halde ölecek olursa, (ölünün velisi) her bir gün yerine, bir fakire yiyecek versin."[1015]

AÇIKLAMA:

Tirmizî, bu hadisi kaydettikten sonra şu açıklamaya yer verir: "Bu meselede âlimler ihtilaf etmiştir. Bir kısmı, "ölenin yerine oruç tutulur" demiştir. Ahmed İbnu Hanbel ve İshâk İbnu Râhûye bu görüştedirler. Bunlar derler ki: "Ölü üzerinde şâyet nezir orucu varsa, bu onun adına tutulur, eğer Ramazan orucundan borç varsa, bu ona bedel fidye verilerek ödenir." İmam Mâlik, Süfyân ve İmam Şâfiî de: "Kimse, kimsenin yerine oruç tutamaz" demişlerdir."
Hanefiler de hiç kimsenin bir başkasının yerine oruç tutamıyacağına hükmetmiştir. ulemâ namaz, oruç gibi bedenî ibadetlerin, ölü olsun, sağ olsun bir başkası adına yapılamayacağına hükmetmiştir. Ancak şu kadar var ki, kişi kendisi için tuttuğu orucun veya kıldığı namazın sevabından bir başkasına da bağışlayabilir, sırf onun adına niyet ederek oruç tutamaz, namaz kılamaz.
Ancak, ölünün yerine oruç tutulacağını söyleyen âlimler de, bu hususta vârid olan rivayetlere dayanırlar. Nitekim bunlardan birkaçını daha önce kaydettik (3220, 3221). Gerekli açıklamaları orada yaptık.[1016]

3231- 5- وعن القاسم بن محمد:]أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: مَنْ كَانَ عَلَيْهِ قَضَاءُ رَمَضَانَ فَلَمْ يَقْضِهِ وَهُوَ قَوِيٌّ عَلَى صِيَامِهِ حَتَّى جَاءَ رَمَضَانَ آخَرُ، فَإِنَّهُ يُطْعِمُ مَكَانَ كُلِّ يَوْمٍ مِسْكِيناً مُدّاً مِنْ حِنْطَةٍ، وَعَلَيْهِ مَعَ ذَلِكَ الْقَضَاءُ[. أخرجه مالك .

5. (3231)- Kâsım İbnu Muhammed rahimehullah'tan anlatıldığına göre şöyle diyordu: "Üzerinde Ramazan borcu olan kimse, kaza edecek güç ve kuvvette olduğu halde, müteakip Ramazan gelinceye kadar bunu tutmamış ise, her bir gün yerine bir fakire bir müdd buğday vermeli ve orucu ayrıca kaza etmelidir."[1017]

AÇIKLAMA:

1- Zürkânî hadisi açıklarken, Ebu Hanîfe ve iki ashabı (Ebu Yusuf ve Muhammed) hariç, cumhûrun bu hadîsin hükmüne uygun şekilde, kazaya kalan oruç için fidye olarak her bir güne bedel bir müdd buğday verilmesinde ittifak ettiğini belirtir. Ebu Hanîfe ve ashabı ise, daha önce de belirttiğimiz gibi, yarım sa' miktarı buğday demiştir. Eşheb ise "Medine'de bir müdd, başka taraflarda bir tam ve üçte bir müd (1 1/3)" demiştir. Mekke'de ödenecek miktar hakkındaki görüşte ihtilâf edilmiştir: Medine'deki miktarda mı, başka taraflardaki miktarda mı?
2- Fidye ile birlikte kaza gerektiği meselesinde ihtilaf edilmemiştir. Eimme-i Erbaa ve cumhûr, sıhhatli olduğu halde önceden oruç borcuyla yeni Ramazan'a giren kimse için: "İkinci Ramazan'ı tutar, sonra öncekini kaza eder, ayrıca fidye gerekmez" derler. Ancak cumhûra muhalefetle "Sıhhatli olarak kavuşmuş olduğu ikinciyi tutar. Önceki borcu için fidye verir, kaza gerekmez" diyen de olmuştur.
Ebu Hanîfe ve Ashabı: "Bu kimseye sadece kaza gerekir, ayrıca fidye gerekmez, zira Allah Teâlâ Hazretleri, فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ Hasta veya yolcu olan, tutamadığı günlerin sayısınca diğer günlerde tutsun" (Bakara 185) buyurmuş, -kazanın gecikmesi sebebiyle- fidye ödeme hususunda sükût etmiştir" derler. Bu mütâlaaya şöyle cevap verilmiştir: "Kur'an'da zikredilmemiş olması, sünnette sabit olmamasını, o meseleyle ilgili olarak Resûlullah'tan

[1014] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/533-534.
[1015] Tirmizî, Savm: 23, (718); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/534.
[1016] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/534.
[1017] Muvatta, Sıyâm: 53, (1, 308); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/535.

hiçbir şeyin bulunmamasını gerektirmez." Nitekim Dârakutnî ve başkaları Ebu Hüreyre'den, Saîd İbnu Mansur ve Dârakutnî İbnu Abbâs'tan, Abdurrezzâk, Ömer İbnu'l-Hattâb'tan bu durumdaki kimseye "fidye de gerekir" diye rivayette bulunmuşlardır. İbnu Abdilberr: "Bu meselede altı sahâbiden rivayet mevcuttur ve bunların hiç birinden mevzuyla ilgili bir muhalefet bilinmemektedir" der.
Ulemâ, şu âyet hakkında da ihtilaf etmiştir: وَعَلى الّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ"Oruca dayanamayanlar bir fakiri doyuracak kadar fidye verir" (Bakara)[1018]

SABIR BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Sabır lügatta hapis manasına gelir. Arapçada قَتَلَهُ صَبْراً "Onu öldürmek için hapsetti" demektir. Şer'î ıstılah olarak, dinin övdüğü, teşvik ettiği ahlakî bir sıfatı, ruhi bir kemali ifade eder.
Nevevî şu açıklamayı sunar: "Sabr'ın mânası: Nefsi emredilen şeylerde tutmak, hapsetmektir, bu da ibâdetlerin meşakkatlerine tahammül, belalara tahammül ve günah dışındaki zararlara tahammülle gerçekleşir. Sabır, zâhidlerin ve âhiret yoluna sü'lûk edenlerin en mühim esaslarından biridir. Ruhi terbiyeyi ele alan kitapların hepsinde sabır bölümü yer alır."
Sabırla ilgili âyet çoktur. Kur'an-ı Kerim, insanların âhireti kazanabilmeleri için, hayat boyu imtihan edileceği şeylerden birinin sabır olduğunu ifade eder. Bir ayet şöyle buyurur: "Behemahal sizi biraz korku, biraz açlık ve biraz mal, can ve mahsul eksikliği ile imtihan ederiz. Sabredenleri müjdele" (Bakara 155); "Sabredenlerin mükâfatları muhakkak hesapsızdır" (Zümer 10);"Her kim sabreder ve suç bağışlarsa, bu hareket arzu edilen en iyi işlerdendir" (şurâ 43); "içinizden mücâhede edenler, sabır gösterenler belli oluncaya kadar elbette sizi imtihan ederiz." (Muhammed 31).
Hadislere göre sabır üçtür:
Taatte sabır, masiyete ve musibete karşı sabır. Aleyhissalâtu vesselâm şöyle buyurur: Yani: "Sabır üçtür: Musibetlere karşı sabır, taatte (kullukta) sabır, günah işlememekte sabır. Kim, kaldırılıncaya kadar musibete güzelce sabrederse Allah ona üçyüz derece yazar. Her iki derece arasında sema ile arz arasındaki mesafe kadar yücelik vardır. Kim de taatte sabrederse Allah ona altıyüz derece yazar. Her iki derece arasında arzların başladığı hududla, arzların bittiği son nokta arasındaki mesafe kadar yücelik vardır. Kim de masiyete (günaha) karşı sabrederse Allah ona dokuzyüz derece yazar. İki derece arasında arzların hududu ile Arş'a kadar olan mesafe arasındaki yücelik vardır."
"Sabır imanın yarısıdır, yakîn, imânın ta kendisidir: "Sabır (ve sabrın) mükâfaatını ümid etmek köle azad etmekten daha hayırlıdır. Allah sabır ve ümîd sahiplerini, sorusuz sualsiz cennete koyar. Sabırla iman arasındaki ilgi, bedenle baş arasındaki ilgi gibidir." "...Namaz nurdur, sadaka bürhandır, sabır ziyâdır, Kur'an hüccettir..." "...Bir kimse sabretmek isterse Allah ona sabır verir. Hiçbir kimseye sabırdan daha hayırlı ve daha geniş bir nimet verilmemiştir" "Mü'minin hali hayrete değer doğrusu. Zira her bir işi onun için hayırlıdır. Bu meziyet sadece mü'mine hastır. Çünkü o nimete kavuşsa şükreder, bu ise onun için hayırlıdır. Musibete uğrasa sabreder, bu da onun için hayırlıdır. Bu meziyet sadece mü'mine hastır. Çünkü o nimete kavuşsa, şükreder. Bu ise onun için hayırlıdır. Musibete uğrasa sabreder, bu da onun için hayırlıdır" "Pehlivan, insanları güreşte yenen değildir, bilakis, hiddet anında kendisini zabteden ve iradesine sahip olandır" "Bir kimse öfkesinin icâbını yapmaya kâdir olduğu halde öfkesini yenerse, Allah Teâlâ Kıyamet gününde halkın gözü önünde onu çağırır, huriler içinden istediğini seçmekte muhtar kılar."[1019]

3232- 1- عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]أَتَى النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى امْرَأةٍ تَبْكِي عَلَى صَبِيٍّ لَهَا، فَقَالَ: اتَّقِي اللهَ وَاصْبِرِي، فَقَالَتْ: وَمَا تُبَالِي بِمُصِيبَتِي؟ فَلَمَّا ذَهَبَ. قِيلَ لَهَا: إِنَّهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخَذَهَا مِثْلُ الْمَوْتِ، فَأَتَتْ بَابَهُ فَلَمْ تَجِدْ عَلَى بَابِهِ بَوَّابِينَ فَأَتَتْهُ، فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ لَمْ أَعْرِفْكَ، فَقَالَ: إِنَّمَا الصَّبْرُ عِنْدَ الصَّدْمَةِ اَوَّلَى [. أخرجه الخمسة إ النسائي .

1. (3232)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), (ölen) çocuğu için ağlamakta olan bir kadına rastlamıştı:
"Allah'tan kork ve sabret!" buyurdu. Kadın (ızdırabından kendisine hitab edenin kim olduğuna bile bakmadan):
"Benim başıma gelenden sana ne?" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) uzaklaşınca, kadına:
"Bu Resûlullah idi!" dendi. Bunun üzerine, kadın çocuğun ölümü kadar da söylediği sözden dolayı (utanıp) üzüldü. (Özür dilemek için) doğru aleyhissalâtu vesselâm'ın kapısına koştu. Ama kapıda bekleyen kapıcılar görmedi, doğrudan huzuruna çıktı ve:
Ey Allah'ın Resulü, (o yakışıksız sözü) sizi tanımadan sarfettim (bağışlayın!)" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

[1018] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/535.
[1019] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/537-538.

"Makbul sabır, musibetle karşılaştığın ilk andakidir" buyurdu."[1020]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Buharî'de gelen bir başka veçhinde kadının, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a: "Git başımdan, benim musibetim sana gelmedi" dediği; bir başka veçhinde: "(Nasihat kolaydır çünkü) bana gelen musibetten âzâdesin" dediği kaydedilmiştir.
2- Hadis, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kapıcı kullanmadığını göstermektedir. Kadın bizzat huzura çıkabilmektedir. Resûlullah'ın tevazu hâlini gösteren diğer bir husus, yolda, sokakta dolaşırken peşini takip eden maiyet ekibine yer vermemesidir. Normal olarak melîk ve büyükler haşmet izharı için bir grup maiyetle dolaştıkları halde, Aleyhissalâtu vesselâm tek başına dolaşmakta ve bu sebepledir ki, ağlayan kadın onu tanıyamamaktadır.
Tîbî der ki: "... Kadına: "Bu Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm'dır" denince kadın, içinden korku ve heybet hissetti ve onun da diğer melikler gibi, halkın onlara ulaşmasını engelleyen kapıcı ve koruyucuların olacağını zannetti, ancak gidince tasavvur ettiğinin aksine bir durumla karşılaştı."
3- "Makbul sabır musibetle karşılaştığın ilk andakidir" sözü, "Kalbe hücum eden ilk duygular sırasında, onun gereklerine uymayıp sebat edilirse işte bu makbul sabırdır, Allah'ın mükâfat vaadettiği sabırdır.
Hattâbî, biraz farkla şöyle der: Sâhibi, şeriatça övülen sabır, musibet aniden geldiği anda ortaya konan sabırdır, bundan sonraki sabır değildir. Çünkü zamanla musibet de unutulur. Bazıları: "Kişi musibet sebebiyle sevaba mazhar olmaz, zira musibet kendi elinde değildir, kişi musibet karşısındaki metanet ve güzel sabrı sebebiyle sevap kazanır" demiştir.
İbnu Battal: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), kadına hem helak ve hem de sevaptan mahrum kalma musibetlerinin cem olmamasını arzu ederek müdahale etmiştir" der.
Resûlullah'ın bu sözü hakkında Tîbî şu değerlendirmeyi yapar: "Resûlullah'tan bu söz, kadının "Sizi tanımadım..." demesi üzerine, hikmetli bir üslûbla sâdır olmuştur. Sanki kadına şunu demiştir: "Özür dilemeyi bırak, zira ben Allah için olmayan şeylerde öfkelenmem, sen kendi nefsine bak."
Zeyn İbnu'l- Münir de şöyle der: "Kendisine yaptığı takva ve sabr tavsiyesine uyarak, üzüntünün sevkiyle sarfettiği sözlerden özür dilemek üzere geldiği zaman, kadına, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) o şekilde cevap vermekle: "Bu sabrın zamanı, hâdisenin olduğu ilk andı, Cenab-ı Hakk'ın sabredenlere vaadettiği sevap da o anda yapılan sabradır" demek istemiştir."
4- Hadisten Çıkarılan Bazı Fevaid:
* Resûlullah mütevazidir, cahillere karşı rıfkla muamele etmektedir.
* Musibete düşenlere müsamaha etmektedir.
* Özür dileyenin özrünü kabul etmiştir.
* Emr-i bi'l- ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker ihmal edilmemektedir.
* Kâdılar, halka karşı kapısını kapamamalı, halkın temasını önleyecek engeller koymamalıdır.
* Kendisine emr-i bi'l-ma'ruf yapılan kimse buna uymalıdır, emredenin kim olduğunu bilmese de.
* Fazla üzüntü, yasaklardan biridir, zira Aleyhissalâtu vesselâm bu üzgün kadına sabır ve takva emretmiştir.
* Bazı can sıkıcı durumların olma ihtimali bulunsa bile emr-i bi'l-ma'ruf yapılmalıdır.
* Söz, niyet edilene tesadüf etmezse bunun hükmü yoktur. Bazı âlimler bu prensipten hareketle: "Amr, Ey Hind sen boşsun dese bu söz Amra'ya rast gelse, Amra boş olmaz" demiştir.
* Kabir ziyareti erkeğe de kadına da câizdir.
* Ziyareti yapılan mezar müslümana veya kâfire ait olmuş farketmez. Bazıları "Kafir kabri ziyaret edilmez" demişse de cumhur bu görüşü reddeder.[1021]

3233- 2- وعن سلمة رَضِىَ اللهُ عَنْه قالت:]سَمِعْتُ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: مَا مِنْ مُسْلِمٍ تُصِيبُهُ مُصِيبَةٌ، فَقَالَ مَا امْرَهُ اللهِ :وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ اللَّهُمَّ أْجُرْنِي فِي مُصِيبَتِي، وَاخْلُفْ لِي خَيْراً مِنْهاَ، إِلَّ أَخْلَفَ اللهُ لَهُ خَيْراً مِنْهَا. قَالَتْ فَلَمَّا مَاتَ أَبُو سَلَمَةَ رَسُولُ اللهِ عَنْهُ قُلْتُ: أَيُّ الْمُسْلِمِيْنَ خَيْرٌ مِنْ أَبِي سَلَمَةَ ؟ أَوَّلُ بَيْتٍ هَاجَرَ إِلَى رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ثُمَّ إِنِّي قُلْتُهَا فَأَخْلَفَ اللهُ تَعَالَى لِي رَسُولُ اللهِ :قَالَتْ: فَأَرْسَلَ إِلَيَّ رَسُولُ اللهِ حَاطِبَ بْنَ أَبِي بَلْتَعَةَ يَخْطُبُنِي لَهُ فَقُلْتُ: إِنَّ لِي بِنْتاً وَأَنَا غَيُورٌ، فَقَالَ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَمَا ابْنَتُهَا فَنَدْعُو اللهَ بُغْنِيْهَا، وَأَدْعُو اللهَ تَعَالَى أَنْ يُذْهِبَ بِالْغَيْرَةِ[. أخرجه مسلم وملك، وأبو داود والترمذي .

2. (3233)- Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı şunları söylerken işittim:

[1020] Buharî, Cenâiz: 43, 7, 32, Ahkâm: 11; Müslim, Cenâiz: 14, (626); Ebu Dâvud, Cenâiz: 27, (3124); Tirmizî, Cenâiz: 13, (987); Nesâî, Cenâiz: 22, (4, 22); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/539.
[1021] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/539-541.

"Kendisine bir musibet gelen müslüman Allah'ın emrettiği: "İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râci'ûn, allahümme ecirnî fi musîbetî vahluf lî hayran minhâ: "Biz Allah'ınız ve ancak O'na döneceğiz. Bana bu musibetim için ücret ver. Ve bana bunun arkasından daha hayırlısını ver" derse Allah o musibeti alır ve mutlaka daha hayırlısını verir.
"Ümm-ü Seleme der ki: "Ebu Seleme (radıyallahu anh) vefat ettiği zaman ben: "Ebu Seleme'den daha hayırlı olan hangi müslüman var? Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ilk hicret eden hâne, onun hânesiydi" dedim. Ben bunu söyledikten sonra Allah, onun yerine bana Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı verdi. Şöyle ki: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bana Hâtîb İbnu Ebî Belte'a'yı göndererek kendisi için beni istetti. Ben: "Benim (küçük) bir kız çocuğum var, ayrıca ben kıskanç bir kadınım. (Resûlullah'ın ise birçok hanımı var, imtizacsızlıktan korkarım)" diye cevap verdim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Kız çocuğuna gelince, Allah'a dua ederiz, onu kendisinden müstağni kılar, kıskançlığı için de Allah'a gidermesini dua ederim" buyurdular."[1022]

AÇIKLAMA:

1- Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevce-i pâklerindendir. Adı Hind'dir. Babası Ebu Ümeyye İbnu'l-Muğire'dir. Resûlullah'ın izdivacından önce Ebu Seleme İbnu Abdi'l- Esed ile evli idi. Ondan Seleme, Ömer, Dürre ve Zeyneb adında çocukları oldu.
Ümmü Seleme, Habeşistan'a ilk hicret edenlerdendi, oradan da Medine'ye hicret etti. Resûlullah'la evlenmesi hicretin dördüncü senesine rastlar. Üçüncü yılı da denmiştir. Kocası ve kendisi ilk müslümanlardandı. Bu sebeple inancı uğruna birçok sıkıntılara katlanmıştı. Mekke'den, Medine'ye hicret edecekleri sırada yakınları, Ümmü Seleme'nin kocasıyla hareket etmesine mâni olmuşlar bu sebeple bir yıl kadar kocasından ve çocuklarından ayrı kalmış ve bu esnada mütemâdiyen ağlamıştır. Sonunda merhamete gelen yakınları Medine'ye gitmesine izin verirler. Resûlullah'ın onunla izdivacında, onu, İslam için çektikleri sebebiyle mükâfatlandırma maksadı da görülebilir. Ancak Ümmü Seleme'nin fevkalâde akıllı olduğu, pek isabetli görüşler beyan ettiği belirtilir. Hatta Hudeybiye'de Mekkelilerle, o yıl umre yapmadan geri dönme şartı gibi bazı şartlarla yaptığı antlaşma sebebiyle Resûlullah'a karşı küskün bir havaya giren ve Resûlullah'ın: "Kurbanlarınızı kesin, traş olun, ihramdan çıkın" gibi emirlerine uymak istemeyen Ashab karşısında Ümmü Seleme'nin: "Ya Resûlullah! Sen kurbanını kes, onlar da sana uyarak kurbanlarını kesecektir" tavsiyesi meşhurdur. Zira Resûlullah bu tavsiyeye uyar, kurbanını keser, Ashab da birer birer Resûlullah'ın dediklerini yerine getirirler. Bu hâdise Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)'nin yüksek zeka ve isabetli re'yine örnek olarak gösterilir.
Ümmü Seleme validemiz 59 hicri yılında vefat etmiştir. Ölüm senesi hususunda başka rakamlar da söylenmiştir. Resûlullah'ın en son vefat eden zevcesi Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ) olmuştur.
2- Musibete uğrayan kimseye Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu hadiste, İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râci'ûn demeyi ve kaydedilen duayı yapmayı tavsiye buyurmaktadır.
3- Hadisin bazı vecihlerinde, Ebu Seleme'nin öleceği sırada bu duayı okuduğu belirtilir. Hatta Ümmü Seleme'nin: "Ebu Seleme'den daha hayırlı hangi müslüman var?" demesi, nazarında onun yerinin doldurulamayacak bir kıymet taşıdığını ifade eder. Ebu Seleme aynı zamanda, Resûlullah'ın süt kardeşi ve halasının oğludur.
Müslim'in bir rivayetinde Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ): "Ebu Seleme vefat edince Resûlullah'ın bana emrettiği gibi söyledim, sonra Allah bana ondan daha hayırlısını yani Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı ihsan buyurdu" der.
4- Musibet, hadislerde mü'mine eziyet veren her şey diye tarif edilmiştir. Musibet sırasında إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ denmesi, Kur'an-ı Kerîm'in emridir (Bakara 156). Bunu söylemeye istirca denir. Bunu söylemek kaza ve kadere teslimiyet ve rızanın ifadesidir. Zira "Biz Allah'a aidiz ve Allah'a döneceğiz" mânasının içinde, mal ve can herşeyimizin Allah'a ait olduğunu, mülk sahibinin mülkünde dilediği gibi tasarruf yetkisine sahip olduğunu itiraf etmemiz, kabul etmemiz mevzubahistir.
Resûlullah küçük bile olsa her musibet karşısında istirca okumamızı tavsiye etmektedir. Rivayete göre Aleyhissalâtu vesselâm'ın kandili sönünce bile istirca ettiği belirtilmiştir. Hz. Aişe: "Bu bir kandildir" diyerek istirca mucib ciddi bir şey yok demek istemiş, ancak Efendimiz; "Mü'mini rahatsız eden her şey musibettir" demiştir.
Nevevî: "Bu hadiste mendubun, me'murun bih (yani, vacib olmayan, mendub olan şeylerin yapılması da emredilmiştir) olduğuna delil vardır, muhtar olan mezheb de budur. Çünkü Hz. Peygamber'e istirca emredilmiştir" der.[1023]

3234- 3- وعن أبي سنان قال:]دَفَنْتُ ابْنِي سِنَاناً، وَأَبُو طَلْحَةَ الْخَوْلَانِيُّ جَالِسٌ عَلَى شَفِيرِ الْقَبْرِ، فَلَمَّا فَرَغتُ قَالَ: أَلَا أُبَشِّرُكَ؟ قُلْتُ: بَلَى. قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو مُوسَى الْأَشْعَرِيُّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا مَاتَ وَلَدُ

[1022] Müslim, Cenâiz: 3, (918); Muvatta, Cenâiz: 42, (l, 236); Ebu Dâvud, Cenâiz: 22, (3119); Tirmizî, Da'avât: 88, (3506); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/541-542.
[1023] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/542-543.

الْعَبْدِ. قَالَ اللهُ لِمَلَئِكَتِهِ: قَبَضْتُمْ وَلَدَ عَبْدِي؟ فَيَقُولُونَ: نَعَمْ، فَيَقُولُ: قَبَضْتُمْ ثَمَرَةَ فُؤَادِهِ؟ فَيَقُولُونَ: نَعَمْ: فَيَقُولُ: مَاذَا قَالَ عَبْدِي؟ فَيَقُولُونَ حَمِدَكَ وَاسْتَرْجَعَ، فَيَقُولُ: ابْنُوا لِعَبْدِي بَيْتاً فِي الْجَنَّةِ، وَسَمُّوهُ بَيْتَ الْحَمْدِ[. أخرجه الترمذي .

3. (3234)- Ebu Sinân anlatıyor: "Oğlum Sinan'ı defnettiğimde kabrin kenarında Ebu Talha el-Havlânî oturuyordu. Defin işinden çıkınca bana:
"Sana müjde vermeyeyim mi?" dedi. Ben:
"Tabiî, söyle!" dedim.
"Ebu Musa el-Eş'arî (radıyallahu anh) bana anlattı" diye söze başlayıp Resûlullah'ın şu sözlerini nakletti:
"Bir kulun çocuğu ölürse, Allah meleklere şöyle söyler:
"Kulumun çocuğunu kabzettiniz mi?"
"Evet" derler.
"Yani kalbinin meyvesini elinden mi aldınız?" Melekler yine:
"Evet" derler. Allah tekrar sorar:
"Kulum (bu esnâda) ne dedi?"
"Sana hamdetti ve istircâda bulundu" derler. Bunun üzerine Allah Teâla hazretleri şöyle emreder:
"Öyleyse, kulum için cennette bir köşk inşa edin ve bunu Beytu'l-hamd (hamd evi) diye isimlendirin."[1024]

3235- 4- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ الله صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ مَنْ أَذْهَبْتُ حَبِيبَتَيْهِ فَصَبَرَ وَاحْتَسَبَ لَمْ أَرْضَ لَهُ ثَواباً دُونَ الجَنَّةِ[. أخرجه الترمذي وصححه.قلت وأخرجه البخاري أيضاً، ولفظه: عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: »سَمِعْتُ النَّبيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: إِنَّ اللهَ تَعَالى قالض إِذَا ابْتَلَيْتُ عَبْدِي بِحَبِيبَتَيْهِ، ثُمَّ صَبَرَ عَوَّضْتُهُ عَنهُماَ الجَنَّةَ: يُرِيدُ عَيْنَيْهِ« وَاللهُ أعلم .

4. (3235)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah Teâla hazretleri şöyle demiştir: "Ben kimin iki sevdiğini almışsam ve o da sevabını umarak sabretmişse, ona cennet dışında bir mükâfaat vermeye razı olmam."[1025]
Derim ki: "Bu hadisi Buharî de tahric etti. Ondaki ibare şöyle: "Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim: "Allah Teâla hazretleri buyurdu ki: "Ben kulumu iki sevdiğiyle imtihan edersem o da sabır gösterir (ve sevap umarsa) onlara bedel cenneti veririm."[1026]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste, kişi sevdiği şeylerin kaybı karşısında sabra çağırılmakta ve bunun sevabının büyük olacağı müjdelenmektedir. Hadislerde mü'minin imtihan olunduğu iki sevgilisinden maksad, gözleridir. Göz'ün "sevgili" olarak tesmiyesi, onların insanda en kıymetli organları teşkil etmelerinden dolayıdır. Gözlerin kaybı, diğer organlara nazaran insanda daha büyük hüsran meydana getirir. Onların elden gitmesiyle, ne görmek istediği hayrı görebilir ne de kaçınmak istediği şerden kaçabilir.
2- Hadisin Tirmizî'deki veçhinde احتسبyani sevap umarsa ziyadesi yer alır. Bunu âlimler mücerred sabretmenin uhrevi faydası olmayacağı şeklinde anlarlar. Sabrın uhrevi mükâfaata sebep olabilmesi için niyet şarttır. Bu da sabrı, "Allah'ın mükâfatlandıracağını düşünerek" yapmakla olur. Allah'ın dünyadaki imtihanı, kula olan garazı, gadabı sebebiyle değildir. Bilakis, Allah sevdiği kuluna bazı kötülükleri ondan defetmek için veya günahlarına kefâret olmak için, yahut da mertebesini yüceltmek için musibetlere müptelâ kılar. Kul bunları rıza ile karşılarsa murad-ı ilahî hâsıl olur. Aksi takdirde onun sabrı şu Selmân hadisindeki sabra benzer: "Mü'min hastalanırsa Allah onun hastalığını ona bir kefâret ve af vesilesi kılar. Fâcir hastalanırsa o da şu deveye benzer: "Sahibi onu bağlamış, sonra da salıvermiştir; niçin bağlandığını, niçin salıverildiğini bilmez."[1027]

3236- 5- وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ اللهَ َ يَرْضَى لِعَبْدِهِ الْمُؤْمِنِ إِذَا ذَهَبَ بِصَفِيَّهِ مِنْ أَهْلِ اَرْضِ فَصَبَرَ وَاحْتَسَبَ بِثَوَابَ دُونَ الْجَنَّةِ[. أخرجه النسائى .

5. (3236)- Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Mü'min kul, arz ahalisi içindeki has sevdiği (evladı) elinden alındığı zaman sabreder ve mükâfaat umarsa Allah o kulu için cennetten aşağı bir mükâfaata razı olmaz."[1028]

[1024] Tirmizî, Cenâiz: 36, (1021); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/543-544.
[1025] Tirmizî, Zühd: 58, (2403).
[1026] Buradaki "iki sevdiği" ile gözlerini kastediyor." Doğruyu Allah bilir." Buharî, Marzâ 7; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/544.
[1027] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/545.
[1028] Nesâî, Cenâiz: 23, (4, 23); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/545.

AÇIKLAMA:

1- Burada, evladı elinden alındığı yani öldüğü zaman sabreden mü'minin mükâfaatı dile getirilmektedir. Doğrudan evlad denmeyip, evladın anne veya baba yanındaki sevgi açısından yeri zikredilmektedir: Arz ahalisi içinde en ziyade sevdiği. Mamafih hadis, çocuğu olmayan bir kimsenin çok fazla sevdiği bir yakınını da içine alacak bir mâhiyettedir. Öyle ise evlad kadar sevdiği bir yakınını şu veya bu şekilde kaybeden mü'min, onun mükâfaatını düşünerek sabrederse, onun, bu sabrı karşılıksız kalmayacaktır. Çünkü hadis-i kudsîde "Kulum beni nasıl bilirse ben ona öyle davranırım" buyrulmuştur.[1029]

-3237 6- وعن عطاء بن أبي رباح قالَ :]قَالَ لِي ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: أَلَا أُرِيكَ امْرَأَةً مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ؟ قُلْتُ: بَلَى. قَالَ: هَذِهِ الْمَرْأَةُ السَّوْدَاءُ أَتَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ: إِنِّي أُصْرَعُ، وَإِنِّي أَتَكَشَّفُ فَادْعُ اللهَ لِي. قَالَ: إِنْ شِئْتِ وَلَكِ الْجَنَّةُ، وَإِنْ شِئْتِ دَعَوْتُ اللهَ تَعَالَ أَنْ يُعَافِيَكِ؟ قَالَتْ: أَصْبِرُ فَادْعُ اللهَ لِي أَنْ لَا أَتَكَشَّفَ فَدَعَا لَهَا[. اخرجه الشيخان .

6. (3237)- Atâ İbnu Ebî Rabâh rahimehullah anlatıyor: "İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) bana:
"Sana cennet ehlinden bir kadın göstermeyeyim mi?" dedi. Ben de: "Evet göster!" dedim.
"İşte dedi, şu siyah kadın var ya, o, Resûlullah'a gelip: "Ben saralıyım, (nöbet gelince) üstümü başımı açıyorum, Allah'a benim için dua ediver (hastalıktan kurtulayım)" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm; "Dilersen sabret, sana cennet verilsin, dilersen sana şifa vermesi için Allah'a dua edivereyim" dedi. Kadın: "Öyleyse sabredeceğim, ancak üstümü başımı açmamam için dua ediver" dedi. Resûlullah da ona öyle dua etti."[1030]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, sar'a gibi dünyevi belalara da sabretmek gerektiğini, karşılığında cennet gibi yüksek bir mükâfaat olduğunu göstermektedir.
2- Azimet ve şiddeti ihtiyar, ruhsatla amelden efdaldir, yeter ki takat edeceğinden emin olsun. Ancak tahammül edemeyecekler ruhsatla amel etmelidirler.
3- Hastalıkların hepsini dua ve Allah'a iltica ile tedaviye çalışmak akâkir (yaralamalarla) tedaviye çalışmaktan daha nafi, daha faydalıdır. Bunun te'siri, bedenin buna karşı göstereceği tepki (infiâl), ilacın bedende hâsıl edeceği tesirden daha fazladır. Ancak bunun faydası iki şarta bağlıdır: Biri hastadan gelir. Bu, onun tam bir sıdkla iyileşmeye niyet etmesidir. Diğeri tedavi edene bağlıdır: Kuvvetli bir teveccüh, kalbinde kuvvetli bir takva ve tevekkül bulundurmasıdır" (İbnu Hacer).
4- Tedaviyi terketmenin câiz olduğu da gözükmektedir. Hadisin Buharî'de ki veçhinde şöyle bir ziyade var: "Atâ, Ümmü Züfer'i, o uzun siyah kadını Ka'be'nin örtüsü üzerinde gördüğünü söyledi." Bu ziyade kısmın açıklanması sadedinde bir kısım rivayetler getirilmiştir. Bunlardan biri Tâvus rahimehullah'a ait. Der ki: "Resûlullah'a tedavi için mecnunlar da getirilirdi. O, bunların göğüslerine vurmak suretiyle tedavi ederdi. Ümmü Züfer denen mecnune bir kadın getirildi. Aleyhissalâtu vesselâm onun da göğsüne vurdu, ama iyileşmedi." Bu rivayetin bir başka veçhinde şu ziyade var: "Kadın hakkında hayırlı senada bulunuyordu... Resûlullah buyurdu ki: "Hastalığı onu dünyada takip ederse, ahrette onun için hayır vardır." Bazı rivayetler bu kadının ismini Su'ayra, (Sükayı veya Sükeyra) diye tesbit etmiştir. İbnu Sa'd'ın zikrine göre, bu Hz. Hatîce'ni berberi (mâşıta)dir ve Resûlullah'ı zaman zaman ziyaret eden Hz. Hatîce'nin eski arkadaşlarından biridir.[1031]

-3238 7- وعن عطاء بن يسار رضي لله عنه قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا مَرِضَ الْعَبْدُ بَعَثَ اللهُ تَعَالَى إِلَيْهِ مَلَكَيْنِ فَقَالَ: انْظُرُوا مَاذَا يَقُولُ لِعُوَّادِهِ؟ فَإِنْ هُوَ إِذَا جَاءُوهُ حَمِدَ اللهَ، وَأَثْنَى عَلَيْهِ رَفَعَا ذَلِكَ إِلَى اللهِ وَهُوَ أَعْلَمُ، فَيَقُولُ: لِعَبْدِي عَلَيَّ إِنْ تَوَفَّيْتُهُ أَنْ أُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ، وَإِنْ أَنَا شَفَيْتُهُ أَنْ أُبْدِلَ لَهُ لَحْمًا خَيْرًا مِنْ لَحْمِهِ، وَدَمًا خَيْرًا مِنْ دَمِهِ، وَأَنْ أُكَفِّرَ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ. أخرجه مالك .

7. (3238)- Atâ İbnu Yesâr rahimehullah anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kul hastalandığı zaman Allah Teâlâ hazretler ona iki melek gönderir ve onlara: "Gidin bakın, kulum yardımcılarına ne diyor bir dinleyin!" der.
Eğer o kul, melekler geldiği zaman Allah'a hamdediyor ve senalarda bulunuyor ise, onlar bunu, her şeyi en iyi bilmekte olan Allah'a yükseltirler Allah Teâla hazretleri, bunun üzerine şöyle buyurur: "Kulumun ruhunu kabzedersem, onu cennete koymam kulumun benim üzerimdeki hakkı olmuştur. Şâyet şifâ verirsem, onun etini daha hayırlı bir etle, kanını daha hayırlı bir kanla değiştirmem ve günahlarını da affetmem üzerimde hakkı olmuştur."[1032]

[1029] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/545.
[1030] Buharî, Marzâ: 6; Müslim, Birr: 54, (2576); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/546.
[1031] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/546-547.
[1032] Muvatta, ayn: 5, (2; 940); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/547.

AÇIKLAMA:

Bu hadis, mü'min kul hastalandığı zaman sabredip Allah'a şikâyetçi olma ve hamdederse kazanacağı sevabın büyüklüğünü haber vermektedir. Hadisin üslûbu, bu mükâfatı âdeta kesin bir vaad olarak ifade etmektedir: Bir başka hadiste: إِذَا مَرِضَ الْعَبْدُ خَرَجَ مِنْ ذُنُوبِهِ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ"Kul hastalanınca günahlardan arınır ve anneden yeni doğmuş gibi günahsız olur" buyrulmuştur. Bu hadis, sabır şartını da koşmamaktadır.
Bazı âlimler, bu hadisle sadedinde olduğumuz hadis arasında teâruz görmezler. "Çünkü derler, sadedinde olduğumuz hadis, hadiste zikredilen hususi mükâfâtı sabır ve hamd-ü sena şartına bağlamıştır. Bu sonuncu hadis ise, hastalık sebebiyle günahların affını vaadetmektedir, burada, önceki hadiste vaadedilen hususî mükâfat vaadedilmemektedir."[1033]

8- 3239- وَعَنْ خباب بن ا٬رت رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ:]شَكَوْنَا إِلَى رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ مُتَوَسِّدٌ بُرْدَةً فِي ظِلِّ الْكَعْبَةِ. فَقُلْنَا: أَ تَسْتَنْصِرُ لَنَا، أَ تَدْعُو لَنَا؟ فَقَالَ: قَدْ كَانَ مِنْ قَبْلِكُمْ يُؤْخَذُ الرَّجُلُ فَيُحْفَرُ لَهُ فِي ا٬رْضِ فَيَجْعَلُ فِيهَا ثُمَّ يُؤْتِى بِالْمِنْشَارِ، فَيُوضَعُ عَلَى رَأسِهِ فَيُجْعَلُ نِصْفَيْنِ، وَيُمْشَطُ بِأَمْشَاطِ الْحَدِيدِ مَادُونَ لَحْمِهِ وَعَظْمِهِ، مَا يَصُدُّهُ ذَلِكَ عَنْ دِينِهِ، وَاللهِ لَيُتِمَّنَّ اللهُ تَعَالَى هَذَا ا٬مْرَ حَتَّى يسَيرَ الرَّاكِبُ مِنْ صَنْعَاءَ إِلَى خَضَرْ مَوْتَ، فَ يُخَافُ إِ اللهَ، وَالذِّئْبَ عَلَى غَنَمِهِ، وَلَكِنَّكُمْ تَسْتَعْجِلُونَ[. أخرجه البخاري و أَبُو دَاوُد والنسائي .

8. (3239)- Habbâb İbnu'l-Eret (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ka'be'nin gölgesinde bir bürdeye yaslanmış otururken, gelip (müşriklerin yaptıklarından) şikâyette bulunduk:
"Bize yardım etmiyor musun, bize dua etmiyor musun?" dedik. Şu cevabı verdi:
"Sizden önce öyleleri vardı ki, kişi yakalanıyor, onun için hazırlanan çukura konuyor, sonra getirilen bir testere ile başının ortasından ikiye bölünüyordu. Bazısı vardı, demir taraklarla taranıyor, vücudunda sadece et ve kemik kalıyordu. Bu yapılanlar onları dininden çeviremiyordu. Allah'a kasem olsun Allah bu dini tamamlayacaktır. Öyle ki, bir yolcu devesine bindi mi San'a'dan kalkıp Hadramevt'e kadar gidecek, Allah'tan başka hiçbir şeyden korkmayacak, koyunu için de sadece kurttan korkacak. Ancak siz acele ediyorsunuz."[1034]

9- 549- وَعَنْ أسامة بن زيد رَضِيَ اللهُ عَنْهما قَالَ:] أَرْسَلَتْ بِنْتُ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيْهِ أَنَّ ابْنًا لِي احْتُضِرَ فَاشْهَدْهُ، فَأَرْسَلَ يَقْرَأُ السَّ مَ وَيَقُولُ: إِنَّ اللهَ مَا أَخَذَ، وَاللهِ مَا أَعْطَى، وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِأَجَلٍ مُسَمًّى، فَلْتَصْبِرْ وَلْتَحْتَسِبْ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي .

9. (3240)- Üsâme İbnu Zeyd (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kızı (Zeyneb), babasına birisini göndererek "Oğlum ölmek üzere, son nefesini verirken yanında hazır ol" diye rica etti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), adamı geri çevirirken:
"Selamımı söyle ve şunu hatırlat: Alan da Allah'tır, veren de Allah'tır. Her şeyin O'nun yanında muayyen bir eceli vardır. Sabretsin ve Allah'ın (sabredenlere vereceği) mükâfatı düşünsün!"[1035]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı, ölmekte olan çocuğu için çağıran kızı hangisidir, rivayette belli değil. İbnu Ebi Şeybe'nin Musannaf'ında geçen bir rivayette Hz. Zeyneb (radıyallahu anhâ)'ın olduğunu tasrih eder. Ancak, bazı rivayetlerin sağladığı karineler Hz. Fâtıma'nın olma ihtimalini de ortaya çıkarmıştır. Ölmekte olan çocuğun kim olduğu da çok net değildir. Rivayetlerde bazan "oğlum", bazan da "kızım" diye geçmektedir. Ebu Dâvud'un rivayetinde "...oğlum veya kızım" şeklinde râvinin şekki ile kaydedilmiştir. İbnu Hacer, bunun Ümâme olduğunu belirtir ve rivayetlerde geçen "oğlum" ifadesinin yanlış olduğunu, doğrusunun "kızım" olması gerektiğine dikkat çeker. Açıklamasına göre, Ümâme şiddetle hastalanmış, Resûlullah gelmiş, halini görünce gözyaşlarını tutamamış ve ağlamıştır. Duası üzerine, şifa bulmuş, Resûlullah'ın vefatından sonra da yaşamıştır. Hz. Ali, Hz. Fâtıma'nın vefatından sonra onunla evlenmiş, şehid edilinceye kadar beraber yaşamışlardır.
2- "Veren de alan da Allah'tır" diye tercüme ettiğimiz ibareyi: "Evladlardan almış oldukları da Allah'ındır, verdikleri de Allah'ındır" şeklinde tercüme etmek de mümkündür.
3- Buharî'nin bir rivayeti, Hz. Zeyneb (radıyallahu anhâ)'in Resûlullah'a ikinci sefer adam göndererek ısrar ettiğini, bir başka rivayette ise Resûlullah'ın, üçüncü sefer yapılan ısrar üzerine kızının evine şeref verdiklerini belirtir. Beraberinde Abdurrahman İbnu Avf'da mevcuttur.

[1033] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/547-548.
[1034] Buhari, Menâkıbu'l- Ensâr: 29, Menâkıb: 25, İkrâh: 1; Ebu Dâvud, Cihâd: 107, (2649); Nesâî, Zînet: 98, (8, 204); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/548.
[1035] Buharî, Cenâiz: 33, Marzâ: 9, Kader: 4, Eymân: 9, Tevhîd: 2, 25; Müslim, Cenâiz: 11, (923); Ebu Dâvud, Cenâiz: 28, (3125); Nesâî, Cenâiz: 22, (4, 21, 22); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/549.

Hz. Zeyneb'in ısrarını İbnu Hacer iki sebeple izah eder:"
1- Câhillerin, kendisi hakkında: "Resûlullah'ın yanında kıymeti yok" şeklinde, yapacakları su-i zannı kırmak için ısrar etmiş olabilir.
2- Allah ona, "Resûlullah'ın yanına gelmesi, içinde bulunduğu bedenini duası ve huzuru bereketiyle gidereceği hususunda ilhamda bulunmuş olabilir. Nitekim bu zannı Allah gerçekleştirmiştir."
Resûlullah'ın ilk çağırmada gelmemesi için de şu tahminde bulunur: "Zâhir şu ki, Efendimiz, Rabbine teslimiyette mübâlağa maksadıyla önce imtina etmiştir. Yahut da bu çeşit dâvetlere icabetin, düğün davetine icabetteki gibi şart olmadığını göstermek, bu ve benzeri davetlere müsbet cevap vermemenin câiz olduğunu beyan etmek için de gelmemiş olabilir."
4- Resûlullah Hz. Zeyneb'e gelirken yanında bir grup sahâbî vardır: Ubâdetu'bnu's-Sâmit, Üsâme İbnu Zeyd, Sa'd İbnu Ubâde, Mu'âz İbnu Cebel, Ubey İbnu Ka'b, Zeyd İbnu Sâbit vs. Hatta Resûlullah çocuğun ızdırabı karşısında ağlayınca Sa'd İbnu Ubâde: "Ya Resûlullah bu da ne?" diyerek taaccübünü ifade eder. Resûlullah da şu cevabı verir:
"Bu, kullarının kalbine Allah tarafından konmuş olan merhamettir. Allah, kullarından merhametli olanlara rahmet kılar."
5- Hadisten Çıkarılan Bazı Fevaid:
* Muhtazar (ölüm hâlinde) olanın yanına, bereket ve duaları ümid edilenlerin çağırılmaları câizdir.
* Bu maksadla yemin vermek câizdir.
* Tâziye ve geçmiş olsun ziyaretlerine, izin alınmadan gidilebilir. Bu, düğün gibi değildir, düğün ziyafetine katılmak için izin şarttır.
* Yemin verildiği zaman, yemin sahibini kurtarmak maksadıyla gerekeni yapmak müstehabtır.
* Selâmı konuşmadan öne almak müstehabtır.
* Hastaya geçmiş olsun ziyareti yapılır, hasta küçük de olsa, faziletçe düşük de olsa.
* Faziletli kişiler, halktan kopmamalıdırlar, ilk daveti reddetseler bile müteakiben icabet etmelidirler.
* Tâbî durumdakiler, kendilerine müşkil gelen hususları imamdan sormalıdırlar; bu müstehabtır.
* Sual edeb çerçevesinde olmalıdır.
* Allah'ın mahlukatına şefkat ve merhamete insanlar teşvik edilmeli, kalb katılığından korkutulmalıdır.
* Bağırıp çağırmadan ağlamak câizdir.[1036]

3241- 10- وَعَنْ أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [اشْتَكَى اِبْنٌ لِأَبِي طَلْحَةَ، فَمَاتَ وَأَبُو طَلْحَةَ خَارِجٌ، وَلَمْ يَعْلَمْهُ. فَلَمَّا رَأَتِ امْرَأَتُه أَنَّهُ قَدْ مَاتَ هَيَّأَتْ شَيْئًا، وَنَحَّتْهُ فِي جَانِبِ الْبَيْتِ، فَلَمَّا جَاءَ أَبُو طَلْحَةَ قَالَ: كَيْفَ الْغُلَامُ؟ قَالَتْ: قَدْ هَدَأَتْ نَفْسُهُ، وَأَرْجُو أَنْ يَكُونَ قَدْ اسْتَرَاحَ،
فَظَنَّ أَبُو طَلْحَةَ أَنَّهَا صَادِقَةٌ، ثُمَّ قَرَّبَتْ لَهُ الْعَشَاءَ وَوَطَّأَتْ لَهُ الْفِرَاشَ فَلَمَّا أَصْبَحَ اغْتَسَلَ، فَلَمَّا أَرَادَ أَنْ يَخْرُجَ أَعْلَمَتْهُ بِمَوْتِ الْغُلَامِ فَصَلَّى مَعَ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ أَخْبَرَهُ بِمَا كَانَ مِنْهَا، فَقَالَ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَعَلَّهُ أَنْ يُبَارِكَ اللهُ لَكُمَا فِي لَيْلَتِكُمَا، فَجَاءَهُمَا تِسْعَةُ أَوْلَادٍ كُلُّهُمْ قَرَؤُ الْقُرْآنَ[. أخرجه البخاري .

10. (3241)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ebu Talha'nın bir oğlu hastalandı. Sonunda Ebu Talha evde yokken vefat etti. Çocuğun öldüğünü bilmiyordu. Hanımı, çocuğun öldüğünü görünce, (çocuğun defni için gerekli) hazırlığı yaptı, onu evin bir kenarına koydu. Ebu Talha (akşam olup) eve gelince: "Çocuk nasıl oldu?" diye sordu. Hanımı, "Sükûnete erdi, istirahate kavuşmuş olmasını umarım" (diye yuvarlak bir) cevapta bulundu. Ebu Talha hanımının doğru söylediğini zannetti:
Sonra hanımı, akşam yemeğini getirdi. Yatağını hazırladı. (Sonra kocası için süslendi. Ebu Talha temasta bulundu.) Sabah olunca Ebu Talha gusletti. Evden çıkacağı zaman hanımı çocuğun ölümünü haber verdi. Ebu Talha, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la sabah namazı kıldı. Sonra kadının yaptığını bir bir anlattı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Allah gecenizi hakkınızda mübarek kılmış olsun" buyurdular. Sonra onlara (Allah Teâla Hazretleri) dokuz evlat verdi, hepsi de Kur'an'ı okudular."[1037]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, ölüm karşısında soğukkanlılık ve teslimiyete güzel bir örnek sunmaktadır. Hadiste zikri geçen kadın Ümmü Süleym (radıyallahu anhâ)'dir, Hz. Enes'in annesi. Ölen çocuk da Ebu Talha'nın Ümmü Süleym'den doğan oğlu Ebu Umayr'dır.
2- Hadiste geçen هَيَّأَتْ شَيْئاًtabirini: "Hanım kocasına yiyecek bir şeyler hazırladı." "Kocası için süslenip hazırlandı" diye yorumlayanlar da olmuştur. Ancak İbnu Hacer, bazı rivayetlerde gelen karinelere dayanarak çocuğun yıkanma, kefenlenme gibi defin hazırlığını yaptığını anlar.

[1036] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/549-550.
[1037] Buharî, Cenâiz: 42, Akîka 1; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/551.

3- Ümmü Süleym'in ölüm karşısındaki metânet ve kadere olan teslimiyetini belirtmek için, bazı rivayetlerde gelen bir ziyadeyi kaydetmek isteriz: Çocuğun ölümünü ertesi sabah Ebu Talha'ya şöyle haber verir: "Ey Ebu Talha! Bir kimse, bir başkasına malını idâreten verse, sonra âriyetlerini taleb etse, bunu kullanan kimse vermekten imtina edebilir mi?" Ebu Talha, "Hayır!" der. Ümmü Süleym devam eder: "Öyleyse oğlun için Allah'tan ecir bekle!" Ebu Talha kızar ve: "Beni kirlenmeye bıraktın sonra oğlumun ölümünü haber verdin ha!" der. Bir rivayette Ümmü Süleym: "Allah çocuğu bize iâre olarak vermişti, şimdi bizden geri aldı" der.

4- Hadisten Çıkarılan Bazı Faideler:

* Gücü olunca şiddeti benimseyip ruhsatı terketmek evladır.
* Musibetlere karşı teselli müstehabtır.
* Kadın kocası için süslenip nefsini taleb edebilir.
* Resûlullah'ın duasının makbûl olduğu görülmektedir.
* Kim Allah rızası için bir şeyi terkederse Allah onun yerine daha iyisini verir.[1038]

-11 -553 -وَعَنْ القاسم بن مُحَمَّد قَالَ:]هَلَكَتِ إِمْرَأَةٌ لِي فَأَتَانِي مُحَمَّدُ بْنُ كَعْبٍ الْقُرْظِيُّ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ يُعَزِّينِي بِهَا، وَقَالَ: إِنَّهُ كَانَ فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ رَجُلٌ فَقِيهُ عَالِمٌ عَابِدٌ مُجْتَهِدٌ، وَكَانَتْ لَهُ امْرَأَةٌ، وَكَانَ بِهَا مُعْجَبًا فَمَاتَتْ، فَرَجَدَ عَلَيْهَا وَجْدًا شَدِيدًا حَتَّى خَ ِ فِي بَيْتٍ وَأَغْلَقَ عَلَى نَفْسِهِ، وَاحْتَجَبَ فَلَمْ يَكُنْ يَدْخُلُ عَلَيْهِ أَحَدٌ، فَسَمِعَتْ بِهِ امْرَأَةٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ فَجَاءَتْهُ فَقَالَتْ: إِنَّ لِي إِلَيْهِ حَاجَةً أَسْتَفْتِيهِ فِيهَا لَيْسَ يَجْزِينِي إِ ِ أَنْ أُشَافِهَهُ بِهَا، وَلَزِمَتْ بَابَهُ، فَأَخْبِرَ بِهَا فَأَذِنَ لَهَا، فَقَالَتْ: أَسْتَفْتِيكَ فِي أَمْرٍ، قَالَ: وَمَا هُوَ؟ قَالَتْ: إِنِّي اسْتَعَرْتُ مِنْ جَارَةٍ لِي حُلِيًّا، فَكُنْتُ أَلْبَسُهُ زَمَانًا، ثُمَّ إِنَّهَا أَرْسَلَتْ تَطْلُبُهُ أَفَأَرُدُّهُ إِلَيْهَا؟ قَالَ: نَعَمْ وَاللهِ. قَالَتْ: إِنَّهُ قَدْ مَكَثَ عِنْدِي زَمَانًا؟ فَقَالَ: ذَاكَ أَحَقُّ لِرَدِّكِ إِيَّاهُ، فَقَالَتْ لَهُ: يَرْحَمُكَ اللهُ أَفَتَأْسَفُ عَلَى مَا أَعَارَكَ اللهُ، ثُمَّ أَخَذَهُ مِنْكَ وَهُوَ أَحَقُّ بِهِ مِنْكَ، فَأَبْصَرَ مَا كَانَ فِيهِ وَنَفَعَهُ اللهُ بِقَوْلِهَا[. أخرجه مالك .

11. (3242)- Kâsım İbnu Muhammed anlatıyor: "Hanımım vefat etmişti. Bana, Muhammed İbnu Ka'b el-Kurazî, ta'ziye (baş sağlığı dilemek) maksadıyla uğradı. Ve şunu anlattı:

"Benî İsrail'de fakih, âlim, âbid, gayretli bir adam vardı. Onun çok sevdiği bir karısı vefat etmişti. Onun ölümüne adam çok üzüldü, öyle ki, bir odaya çekilip kapıyı arkadan kapattı, yalnızlığa çekildi, kimse yanına giremedi. Onun bu halini, Benî İsrail'den bir kadın işitti. Yanına gelip: "Benim onunla bir meselem var, kendisine bizzat sormam lazım"dedi. Halk oradan çekildi. Kadın kapıda kalıp:

"Mutlaka görüşmem lâzım" dedi. Birisi adama seslendi:

"Burada bir kadın var, senden birşeyler sormak istiyor, "mutlaka bizzat görüşmem lâzım, bizzat sormam lazım" diyor. Herkes gitti kapıda sadece o kadın var ve ayrılmıyor." İçerdeki adam:

"O'na müsaade edin gelsin" dedi. Kadın yanına girdi. Ve:

"Sana bir şey sormak için geldim" dedi. Adam:

"Nedir o?" deyince, kadın anlattı:

"Ben komşumdan idâreten bir gerdanlık almıştım. Onu bir müddet takındım ve idâreten kullandım. Sonra onu benden geri istediler. Bunu onlara geri vereyim mi?" Adam:

"Evet, vallahi vermelisin!" dedi. Kadın:

"Ama o epey bir zaman benim yanımda kaldı. (Onu çok da sevdim)" dedi. Adam:

"Bu hal senin, kolyeyi onlara iâde etmeni daha çok haklı kılıyor, zira onu iare edeli çok zaman olmuş" demişti(ki, bu cevabı bekleyen kadın) atıldı:

"Allah iyiliğini versin! Sen Allah'ın sana önce iâre edip, sonra senden geri aldığı şeye mi üzülüyorsun? O, verdiği şeye senden daha çok hak sahibi değil mi?" dedi. Adam bu nasihat üzerine içinde bulunduğu duruma baktı (ve kendine geldi). Böylece Allah, kadının sözlerinden adamın istifade etmesini sağladı."[1039]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, âlimin de ilim bakımından kendisinden geri olacaklardan nasihat dinleyip istifâde edeceğine delil olmaktadır. Ayrıca, faziletçe üstün kişinin bile zaman zaman hata yapabileceğini, faziletçe geri olanın da bilakis, isabetli kararlar verebileceğini görmekteyiz.

2- Kadının uydurduğu kolye hikâyesi, maksadı ifade için başvurulan bir hiledir. Dinimizin emrettiği yalan sınıfına girmez. Görüldüğü üzere bunda bir aldatma ve buna bağlı bir suistimal mevcut değil, bilakis bir ıslah, bir hayır düşünülmüş ve muvaffak da olunmuştur. Bu düzmece hikaye sebebiyle kadın zemmedilemez, bilakis takdir edilir. Nitekim, önceki hadiste gördüğümüz üzere Ümmü Süleym (radıyallahu anhâ), buna yakın bir temsili Ebu Talha'ya anlatmış, bilahare Ebu Talha, Ümmü Süleym'in söylediklerini ve yaptıklarını Resûlullah'a anlatmış, Resûlullah da gecelerini tebrik etmiştir, Ümmü Süleym'i kınamamıştır.[1040]

[1038] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/551-552.
[1039] Muvatta, Cenâiz: 43, (1, 237); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/553.
[1040] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/553-554.

3243- 12- وَعَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ:]قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: َ أَحَدَ أَصْبَرُ عَلَى أَذىً سَمِعَهُ مِنَ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ، إِنَّهُ لَيُشْرَكُ بِهِ وَيُجْعَلُ لَهُ الْوَلَدُ، وَيُعَافِيهِمْ وَيَرْزُقُهُمْ[. أخرجه الشيخان .

12. (3243)- Ebu Musa (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İşittiği şeyin verdiği ezaya azîz ve celil olan Allah'tan daha sabırlı kimse yoktur. Çünkü O'na şirk koşulur, evladlar nisbet edilir. O, yine de onlara âfiyet ve rızık vermeye devam eder."[1041]

3244- 13- وَعَنْ اِبْنِ مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ:]كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَحْكِي نَبِيًّا مِنَ اَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمْ السَّ ُمُ ضَرَبَهُ قَوْمُهُ فَأَدْمُوهُ وَهُوَ يَمْسَحُ الدَّمَ عَنْ وَجْهِهِ وَيَقُولُ: اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِقَوْمِي فَإِنَّهُمْ َ يَعْلَمُونَ[. أخرجه الشيخان .

13. (3244)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben, peygamberlerden (aleyhimüsselam) birinin acıklı bir hikâyesini anlatmış olan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı şu anda sanki tekrar seyrediyor gibiyim. Demişti ki: "Kavmi ona şiddetle vurup yaralamıştı. O hem akan kanlarını siliyor, hem de: "Allahım, kavmimi mağfiret et, çünkü onlar bilmiyorlar" demişti."[1042]

AÇIKLAMA:

Hadisin başka vecihlerinde buradaki peygamberin Hz. Nuh aleyhisselâm olduğu tasrih edilmiştir. Bir rivayet şöyle: "Hz. Nuh'a kavmi vurmuş ve bayıltmıştı. O, bilahare ayılınca şöyle dua etti: "Allahım kavmime hidâyet ver, zira bilmiyorlar." Gerçi yaralama ile bayıltma aynı şey değildir. Binaenaleyh burada kastedilen peygamberin şahsiyetinde bir kapalılık mevcuttur. Hz. Nuh'la ilgili olduğu kabul edilecek olsa bile bunun, bidayetlerle ilgili olması gerekir. Zira, kavminin yola geleceğinden ümid kesen Hz. Nuh bilahare, bizzat Kur'an-ı Kerim'in şehâdetiyle şöyle diyecektir: "Rabbim, yeryüzünde hiç bir inkârcı bırakma!" (Nuh 26).
Resûlullah'ın başından da benzer hadiseler geçmiştir. Uhud Savaşı sırasında yüzünden yara almış, dişi kırılmıştır. Aleyhissalâtu vesselâm, o zaman: "Peygamberlerinin yüzünü yaralayan bir kavmi Allah nasıl iflah eder?" buyurmuş, bunun üzerine şu mealdeki ayet inmiştir: "Allah'ın onların tevbelerini kabul veya onlara azab etmesi işiyle senin bir alâkan yoktur. Çünkü onlar zâlimlerdir" (Âl-i İmran 128). Bazı rivayetler Resûlullah'ın hem Ciirrane'de hem de Uhud'da, "Allahım kavmimi mağfiret et, çünkü onlar bilmiyorlar" diye dua ettiğini de belirtirler.[1043]
Kurtubî, Resûlullah'la ilgili bu rivayetlerden hareketle, sadedinde olduğumuz hadiste Aleyhissalâtu vesselâm'ın bir başka peygamberi değil, kendisini anlattığını iddia etmiştir. Ancak Nevevî, Resûlullah'ın anlattığı vak'anın daha önce yaşayan bir peygamberle ilgili olduğuna hükmeder. Ayrıca Resûlullah'ın da Uhud'da aynı şeyi yaşadığını kaydeder. İbnu Hacer, Efendimiz aleyhissalâtu vesselâm'ın Huneyn Savaşı akabinde Ciirrâne'de ganimet taksimi sırasında yaralanıp benzer bir duada bulunduğunu anlattıktan sonra Kurtubî'nin hükmünde yanıldığını belirtir. Dipnotta kaydettiğimiz rivayeti Ahmed İbnu Hanbel'den aktardıktan sonra İbnu Hacer, Kurtubî'yi cevaplandırma sadedinde der ki: "Abdullah'ın bu sözünden, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın da aynı şekilde alnını silmiş olması gerekmez. Zahir olan şu ki: Abdullah, o geçmiş peygamberin sildiği şekilde, Resûlullah'ın da alnını siliş tarzını hikâye etmiştir, böylece Kurtubî'nin zannının yanlış olduğu ortaya çıkar."[1044]

3245- 14- وَعَنْ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بن القاسم قَالَ:]قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِتُعَزِّ الْمُسْلِمِينَ فِي مَصَائِبِهِمْ الْمُصِيبَةُ بِي[. أخرجه مالك.وفي رواية للترمذي. مَنْ أَصِيبَ بِمُصِيبَةٍ فَلْيَذْكُرْ مُصِيبَتَهُ بِي، فَإِنَّهَا أَعْظَمُ الْمَصَائِبِ .

14. (3245)- Abdurrahman İbnu'l-Kâsım anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Benim (yokluğumdan hâsıl olan) musibet, müslümanları musibetlerinde teselli etmelidir."[1045]
Bir başka rivayette[1046] şöyle denmiştir: "Kim bir musibete uğrarsa, benim yokluğum sebebiyle maruz kaldığı musibetini hatırlasın. Çünkü bu, en büyük musibettir."[1047]

[1041] Buharî, Edeb: 71, Tevhîd: 3; Müslim, Sıfâtu'l-Münâfıkîn: 49, (2803); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/554.
[1042] Buharî, İstitâbe: 4, Enbiya: 50; Müslim, Cihâd: 105, (1792); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/554.
[1043] Ciirrâne'de ganimet taksimi sırasında meydana gelen izdihamda yaralanmış, bunun üzerine Resûlullah: "Allah'ın kavmine gönderdiği bir kulu tekzib ettiler ve yaralandılar. O da hem alnından kanı siliyor hem de; "Rabbim kavmimi mağfiret et, onlar bilmiyorlar" diyordu. Abdullah dedi ki: "Sanki ben Resûlullah (aleyhissalâtü vasselâm)'a bakıyor gibiyim; Hem o adamı anlatıyor, hem de alnını siliyordu."
[1044] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/554-555.
[1045] Muvatta, Cenâiz: 41, (1, 236).
[1046] Teysir, bu hadisi Tirmizî'ye nisbet ediyor. Ancak orada bulamadık. İbnu Mace'de lafız yönüyle biraz farkla kaydedilmiştir (Cenâiz 55).
[1047] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/555-556.

AÇIKLAMA:

Hadis, kelime itibariyle: "Benim musibetim, müslümanları, musibetlerinde tâziye etsin" demektedir. Ancak, şârihler buradaki taziyeyi teselli ve sabır olarak anlamışlardır. Öyle ise hadis müslümanlara şöyle seslenmektedir: "Başınıza bir kısım musibetler geldiği zaman bunu büyütmeyin, düşünün ki musibetin büyüğü benim yokluğumla gelmiştir."
Zürkânî, Resûlullah'ın gitmesiyle gelen musibetin büyüklüğünü şöyle açıklar: "Müslümana gelen her musibet, Resûlullah sebebiyle gelenin gerisindedir (daha hafiftir). Çünkü kişiye gelen her belanın bir karşılığı, telafisi vardır. Ama, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yerini dolduracak, O'nun yokluğu musibetini telafi edecek bir şey yoktur. Ölümü ile semâvî haber kesilen, mü'minler için rahmet, din için doğru olan bir kimsenin ortadan kalkmasından daha büyük bir musibet olur mu?"
Musibetler çoğu kere kişiyi gafletten uyandırır, hatadan, dalaletten çevirir. Bu sebepledir ki bir nevi nimet olmaktadır ve hatta âyet-i kerîme sabretmek kaydıyla musibete düşenlere müjdeler vermektedir: "Kendilerine musibet geldiği zaman sabreden ve "Biz Allah'ınız ve O'na döneceğiz" diyenleri (Allah'ın büyük mükâfatıyla) müjdele" (Bakara 155).[1048]

15- 3246- وَعَنْ يَحْيَى بن وثاب عن شيخ من أصحاب النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: قَالَ:]قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْمُسْلِمُ الَّذِي يُخَالِطُ النَّاسَ، وَيَصْبِرُ عَلَى أَذَاهُمْ خَيْرٌ مِنَ الَّذِيَ يُخَالِطُهُمْ، وَ يَصْبِرُ عَلَى أَذَاهُمْ[. أخرجه والترمذي .

15. (3246)- Yahyâ İbnu Vessâb, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Ashabından bir yaşlıdan naklediyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İnsanlara karışıp onların ezalarına katlanan müslüman, onlara karışmayıp, ezâlarına katlanmayandan hayırlıdır."[1049]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, inziva mı daha hayırlı, cemiyete karışmak mı? Sualine, kayıtlı olarak: "Cemiyete karışmak" cevabını vermektedir. Ancak hemen belirtelim ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu meselede kesin bir tavrı yoktur. Bazı rivayetlerde inzivayı tavsiye ederken, burada olduğu üzere, bazı rivayetlerde de cemiyete karışmak tavsiye edilir. Demek ki, şartlara ve şahıslara göre verilecek hüküm değişebilecektir ve esas olan da budur. Resûlullah, inzivayı daha ziyade fitne yani dahilî kargaşanın hüküm sürdüğü zamanlarda tavsiye etmektedir.
Ülemânın bu mevzudaki değerlendirmesini geniş olarak 4762. Hadis'te kaydedeceğiz.[1050]

[1048] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/556.
[1049] Tirmizî, Kıyâmet: 56, (2509); İbnu Mace, Fiten: 23, (4032); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/556.
[1050] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/556-557.